

શ્રીબખ્ષલદ્વિસૂરિવર્યવિરચિત

ચતુર્વિંશતિકા

(સટીક)

તેમજ પરિશિષ્ટ તરીકે

શ્રીબખ્ષલદ્વિસૂરિકૃત શારદા-સ્તોત્ર અને શ્રીરાજશેખરસૂરિકૃત શ્રીબખ્ષલદ્વિસૂરિચરિત્ર.

સંશોધન, લાપાન્તર તથા વિવેચન કરનાર

પ્રો. હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા, એમ. એ.,

ન્યાયકુસુમાંજલિ, શૃંગારવૈશ્યતરંગિણી ત્રિગેરના અનુવાદક,

પ્રસિદ્ધિકર્તા

શાહ વેણીચંદ સૂરચંદ,

સેક્રેટરી, શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ, અંબાઈ.

પ્રથમ આવૃત્તિ—પ્રત ૧૨૫૦.

વિક્રમ સંવત ૧૯૮૨.

વીર સંવત ૨૪૫૨.

ઈ. સ. ૧૯૨૬.

મુદ્રણ ૩૦ '૬-૮-૮૬'

શાહુ વેણીચંદ સૂરચંદ શ્રીમતી આગમોદય સમિતિ માટે

નં. ૧૧૪/૧૧૬ જવેરી બજાર, મુંબાઈની શેઠ દેવચંદ

લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડની

ઑફીસમાંથી પ્રસિદ્ધ થયું.

સર્વ હક્ક શ્રીઆગમોદયસમિતિના સેક્રેટરી અને

પોત નીચાલાલ ગણિતદાસ દાગરિયાને આપીને છે

વિષયાંક.	વિષય.	પૃષ્ઠાંક.
૧	શ્રીવિજયમેઘસૂરિજીનો અભિપ્રાય ...	૬
૨	આમુખ ...	૭-૧૦
૩	પ્રતિકૃતિસૂચી... ..	૧૧
૪	પ્રસ્તાવના ...	૧-૩
૫	ઉપોદ્ધાત-અપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત, કાવ્ય-ભીમાંસા ...	૪-૫૬
૬	વિષય-સૂચી ...	૫૭-૫૯
૭	મૂળ ગ્રન્થ ...	૧-૨૨
૮	મૂળ કાવ્યનાં અન્વય, શબ્દાર્થ, ભાષાન્તર તથા સ્પષ્ટીકરણ ...	૧-૧૬૪
૯	શબ્દ-કોષ ...	૧૬૫-૧૭૮
૧૦	પદોનો અકારાદિ વર્ણ-ક્રમ ...	૧૭૯-૧૮૦
૧૧	શારદા-સ્તોત્ર તેમજ તેનો અનુવાદ ...	૧૮૧-૧૮૫
૧૨	શ્રીરાજશેખરસૂરિપ્રણીત શ્રીઅપ્પભટ્ટિચરિત (સંસ્કૃતમાં) ...	૧૮૭-૨૧૨
૧૩	પાઠાન્તરો ...	૨૧૩-૨૧૭
૧૪	સ્પષ્ટીકરણમાં સાધનરૂપ ગ્રન્થોની સૂચી ...	૨૧૮-૨૧૯
૧૫	સમાસ-વિગ્રહ ...	૨૨૦-૨૩૯
૧૬	શુદ્ધિ-પત્ર ...	૨૪૦-૨૪૨

શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરના પદ્ધત્ત શ્રીવિજયમેધસૂચિનો

અભિપ્રાય.

શોભન-સ્તુતિની માફક આ સ્તુતિમાં પણ છેક ભાષાંતર અને વિવેચન સુધીનાં સ્તુતિનાં પ્રત્યેક અંગો બહુ સારી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તક પણ જનતાને તેવુંજ ઉપકારક થઈ પડે એ સંભવિત છે.

આવા અણ્મૂલા પ્રાચીન સાહિત્યના વિકાસ માટે આ સંસ્થાના ઉમંગી કાર્યવાહક એવેરી જીવણભાઈએ પ્રાચીન ભંડારોમાંથી સ્તુતિઓની મૂળ ટીકા તેમજ અવચૂરિની પ્રતો એકઠી કરી ને પ્રયત્ન ઉઠાવ્યો છે તે પ્રશંસાપાત્ર છે તેમજ સ્તુતિનો અન્વય, શબ્દ-ટીપ, ગુજરાતી ભાષાંતર અને વિવેચન વિગેરે તૈયાર કરવામાં તથા તેમનાં પ્રત્યેક અંગોને સુધટિત રીતે ગોઠવવામાં સાહિત્ય-રસિક શા. હીરાલાલ રસિકદાસનો પ્રયત્ન પણ પ્રશંસનીય છે.

શ્રીપુર
વિ. સં. ૧૯૮૨,
જ્યેષ્ઠ શુક્લ ૬.

લિ૦ મેઘવિજય.

શ્રીવીરપરમાત્મને નમઃ

આમુખ

શ્રીમહાવીર પ્રભુએ પ્રજાએ જાન સિદ્ધિતોને લોકના કલ્યાણાર્થે અખર પ્રતિલાશાલી ગણ-
ધર મહારાજાઓએ આગમરૂપે ગુંથ્યા હતા અને તેને પૂર્વાચાર્યોએ બાળજીવોના બોધને માટે
સંસ્કૃત ભાષામાં દીકા, ટિપ્પણ અને અવચૂરિ આદિથી વિભૂષિત કર્યા હતા.

આવા જૈન સાહિત્યને (૧) દ્રવ્યાનુયોગ, (૨) ચરણકરણાનુયોગ, (૩) ગણિતાનુયોગ
અને (૪) કથાનુયોગ એમ ચાર વિભાગમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યા છે, પરંતુ આ પ્રૌઢ
વિષયોના મહાનુ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરવાનો સમય દરેક જીવને જોઈ રહેતો હોવાથી અ-
દ્વાંશે પણ તેનો બોધ સામાન્ય જીવને થાય તેવા હેતુથી સ્તોત્રો, સ્તવનો અને સ્તુતિઓ
જૂદા જૂદા વિષયો યુક્ત મુનિવચ્ચોએ રચ્યાં છે.

આવા હેતુપૂર્વક શ્રીમદ્ અખ્યબદ્ધિ સૂરિરાજ આ ચતુર્વિંશતિકા સ્તુતિરૂપે રચી છે, જે
પૂર્વમુનિવચ્ચકૃત અવચૂરિસહિત જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ, મહેસાણા તરફથી પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.
પરંતુ તેને આ રૂપે બહાર મૂકવાની પહેલી તક અમને મળી છે, તેથી અમોને આનંદ થાય
છે. આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ-મહેસાણાના સેક્રેટરી શેઠ વેણીચંદ
સૂરચંદે પોતાના તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવા રજા આપી હતી તેથી
તેઓનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. વળી જૈનાનંદપુસ્તકાલય, સુરતના કાર્યવાહકો
તરફથી મળેલી પ્રતિઓ બદલ તેમનો તથા અમદાવાદના કહેલાના ઉપાશ્રયના ભંડારના
કાર્યવાહકો તરફથી મળેલી પ્રતિ બદલ તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ. સંશોધનાદિ
કાર્યમાં મદદ કરવા માટે આગમોદ્ધારક શ્રીમદ્ આનંદસાગરસૂરિના તથા પંન્યાસ
શ્રીક્ષાન્તિવિજયના તથા મુનિરાજ શ્રીમાણિક્યસાગરના અમો અલંત નહીં છીએ.

અમે સોળ વિદ્યા-દેવીઓ તેમજ ચોવીસ શાસન-દેવીઓ તથા બ્રહ્મશાન્તિ યસ વિગેરેની
પ્રતિકૃતિઓ ભગવાન શ્રીપાદલિમ્સૂરીશ્વરપ્રણીત શ્રીનિર્વાણ-કલિકાના આધારે આલેખા-
વવા પ્રયત્ન સેવ્યો છે. એમાંથી જટલી પ્રતિકૃતિઓ આ ગ્રંથમાં આપવાનું બની શક્યું છે
તેટલાનું એક સૂચી-પત્ર ૧૧મા પૃષ્ઠ ઉપર આપ્યું છે.

જે પ્રતિકૃતિઓ અત્ર આપવામાં આવી છે તે જૈનશાસનાનુરાગી દેવ-દેવીઓની હોવાથી
જૈનો તેઓ પ્રત્યે બહુમાન ધરાવે એ સ્વાભાવિક છે અને જૈનો આવી પ્રતિકૃતિની આશાતના

ન થવા દે એ પણ સ્વાભાવિકજ છે. પરંતુ અન્યમતાવલંબીઓને પણ અમારી એ વિજ્ઞાપિ છે કે તેઓ પણ આ પ્રતિકૃતિઓ તરફ યોગ્ય સદ્ભાવ ધારણ કરશે, જથી ભવિષ્યમાં આવી પ્રતિકૃતિઓ વગેરે પ્રસિદ્ધ કરતી વેલાએ અમારે સંકાચ રાખવો પડે નહિ.

આ સર્વ પ્રતિકૃતિઓને લગતો સર્વ પ્રકારનો હક્ક અમોએ આધીન રાખેલો છે તેથી વાંચક-વર્ગનું આ તરફ દ્રીથી ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

આ અમૂલ્ય ગ્રંથનું સંશોધનાદિક કાર્ય સુરતવાસ્તવ્ય, પરમ જૈનધર્માવલંબી તેમજ સ્વર્ગસ્થ શ્રીમદ્ધવિજયનાનન્દસૂરીશ્વર (આત્મારામજી મહારાજ) અને તેમના સ્વૉ પ્રશિષ્ઠ મુનિરાજ શ્રીહર્ષવિજયને સુર તરીકે પૂજનારા અને તેઓશ્રીના પાદસેવનથી જૈનધર્મના તીવ્ર અનુરાગી બનેલા સ્વર્ગસ્થ રા. રસિકદાસ વરજદાસ કાપડિયાના જ્યેષ્ઠ પુત્ર પ્રોફેસર હીરાલાલ રસિકદાસ એમ. એ. દ્વારા કરાવવામાં આવ્યું છે. એઓએ પ્રસ્તાવના અને ઉપોદ્ધાતમાં કર્તાના જીવન વગેરેના સંબંધમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે એટલે તત્સંબંધે અમે લખવું અને ઉચિત ધારતા નથી.

આગમોદયસમિતિ દ્વારા અસાર સુધીમાં મોટા ભાગે મૂલ ગ્રંથો બહાર પડતા હતા. પરંતુ સં. ૧૯૭૮ ની રતલામની સભામાં ભાષાન્તર આદિ છપાવવાનો ઠરાવ થયેલો હોવાથી તદનુસાર અમે વિશેષાવશ્યક ભાષાન્તરનો ૧ લો ભાગ બહાર પાડ્યો હતો, જેનો ૨ જો ભાગ પણ અમે થોડા સમયમાં બહાર પાડવાના છીએ.

વિશેષાવશ્યકનું ભાષાન્તર માત્ર ભાષાન્તર તરીકેજ બહાર પાડવાનું બની શક્યું હતું, જ્યારે આ ગ્રંથ જૈન તેમજ જૈનેતર બંનેને અતિ ઉપયોગી થાય તેવી રીતે તૈયાર કરાવવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીઓને સુગમતા થઇ પડે તેટલા માટે અન્યથ, શબ્દાર્થ અને સમાસ-વિગ્રહ તેમજ જનસિદ્ધિતાથી અપરિચિત વર્ગને તે સમજવામાં સરલતા થાય તેટલા માટે સ્પષ્ટીકરણ બનતી કાળજી પૂર્વક તૈયાર કરાવ્યાં છે.

અમારા પ્રયાસની સફળતા પાઠક-વર્ગની પસંદગી ઉપર તેમજ આ ગ્રંથના લેવાંતા લાભ ઉપર રહેલી હોવાથી આ સંબંધે વિશેષ નિવેદન કરવાનું બાકી રહેતું નથી. પરંતુ જે આ પદ્ધતિ વિશેષ ઉપયોગી માલૂમ પડશે તે ભવિષ્યમાં આવી પદ્ધતિથીજ ગ્રંથો બહાર પાડવા અમારી પ્રબળ ઇચ્છા છે.

આવા ગ્રંથો સંબંધે કાંઈ ન્યૂનતા આદિ માલૂમ પડે, તેમજ બીજી કાંઈ વિશેષ માહિતી દાખલ કરવાની રહી ગયેલી માલૂમ પડે તેમજ અન્ય પણ કાંઈ સૂચના કરવાની યોગ્ય લાગે તે જો પાઠકવર્ગ તરફથી અમને જણાવવામાં આવશે તે ભવિષ્યના ગ્રંથોમાં તેવો સુધારો કરવા અવશ્ય બનતું કરીશું. વિશેષમાં આ અતુલિશતિકાની સહદેવકૃત ટીકાની પ્રતિ જમની પાસે દોષ અગર ક્યાં છે તેની માહિતી દોષ તે અમને જણાવવામાં આવેથી તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવા પ્રયત્ન સેવવામાં આવશે.

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત લાપામાં રચાયેલા આગમોદિ અન્યોને સુપરસૅયલ સાંઘમાં ૧૨ પૈં પોથી આકારે બહાર પાડવામાં આવે છે, ન્યારે વિચારસાર-પ્રકરણને કેમી ૮ પૈં પુસ્તક આકારે અને વિશેષાવશ્યક લાપાંતરને સુપરસૅયલ સાંઘમાં ૮ પૈં પુસ્તકાકારે અને અંગ્રેજી ગ્રંથો કાઉન ૧૬ પૈં પુસ્તકાકારે બહાર પાડવામાં આવ્યા છે. આ ગ્રંથને કાઉન ૮ પૈં સાંઘમાં પુસ્તકાકારે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે અને એને માટે ૪૮ રતલી કોફીલી લાપન લેન્ડર (Croxley Lion Ledger) બર્તના કાગળો વાપરવામાં આવ્યા છે,

જ આગમોદય સમિતિ દ્વારા અપૂર્વ અન્યો બહાર પડ્યા છે તેનો સામાન્ય ઇતિહાસ આપવો એ અસ્થાને લેખારો નહિ.

સ્થાપના—

આ સંસ્થાની સ્થાપના અમદાવાદ જીલ્લાના વિરમગામ તાલુકાના ભોયણી ગામમાં સંવત્ ૧૯૭૧ના મહા-શુદ્ધ ૧૦ (ધ. સ. ૧૯૧૫ ની જાન્યુઆરીની ૨૫ મી તારીખ) ને સોમવારે કરવામાં આવી છે. આ ભોયણી ગામની ખ્યાતિ જૈનોના ઇતિહાસમાં ધણી મશહુર છે, કારણકે આ ગામ ૧૯મા તીર્થંકર શ્રીમલ્લિનાથની યાત્રાનું ધામ છે. પંન્યાસ શ્રીઆનંદસાગર (આગમોધારક શ્રીઆનંદસાગરસૂરીશ્વર)ની સૂચનાથી સ્વર્ગસ્થ પંન્યાસ શ્રીમણિવિજય, પંન્યાસ શ્રીમેધવિજય (આચાર્ય શ્રીવિજયમેધસૂરિ) અને બીજા પ્રસિદ્ધ જૈન સાધુઓ અને ગૃહસ્થોની હાજરીમાં આની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી.

ઉદ્દેશ—

(૧) ગીતાર્થ મુનિરાજ પાસેથી અન્ય મુનિવર્યો આગમોની વાચના સંઘ તેનો અભ્યાસ કરી યથાર્થ સફોધ મેળવે સંથા (૨) વિદ્વાન્ મુનિરાજોની દૃષ્ટિ હેઠળ શોધાવીને જોધતી સંખ્યામાં શુદ્ધ પ્રતો છપાવી તેનો પ્રચાર કરી શકાય એ ઉદ્દેશ લક્ષ્યમાં રાખીને આ સંસ્થા સ્થાપવામાં આવી છે.

કાર્ય-સિદ્ધિ—

પહેલા હેતુની પૂર્તિ કરવા માટે પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત), (ખેડા જીલ્લામાં) કપ-હવંજ, અમદાવાદ, સુરત, પાલીતાણા અને (ગાજવામાં) રતલામ આગમોની વાચનાનો પ્રબંધ યોજવામાં આવ્યો હતો આનો લાભ ધણાં સાધુ-સાધ્વીઓએ લીધો હતો. બીજા હેતુની પૂર્ણતા માટે આ સંસ્થાએ આગમ વગેરે જૈન ધર્મનાં પુસ્તકો છપાવી બહાર પાડ્યાં છે, જની વિગત અંતમાં (અહેરોસમાં) રજૂ કરવામાં આવી છે.

સમર્પણ.

શાન્તમૂર્તિ વયોવૃદ્ધ દક્ષિણવિહારી મુનિરાજ શ્રી ૧૦૮

શ્રીઅમરવિજયજી,

ભરૂચ.

પ્રાચીન ગ્રંથોના સંશોધનાદિ કાર્યમાં આપ તરફથી જે અમૂલ્ય સહાયતા
મળતી રહી છે તેના યત્કિચિત્ સ્મરણ-ચિત્ત તરીકે આ
ગ્રંથ-રત્ન આપની અતુલા વિના આપના કરકમળમાં
સમર્પી અંશતઃ કૃતાર્થ થવા અભિલાષા
રાખીએ છિયે.

જ્ઞાનપંથમી, રવિવાર,
વિ. સં. ૧૯૮૪.
મુંબઈ.
તા. ૩૦-૧૦-૨૭.

જીવણચંદ સાકરચંદ જવેરી

તથા

શ્રીઆગમોદય સમિતિના અન્ય માનદ મંત્રીઓ.

समर्पणम् ।

सुगृहीतनामधेयाः शान्तमूर्त्तयः वयोवृद्धा दक्षिणविहारिणः श्री १०८-

श्रीअमरविजयमुनिपुङ्गवाः !

प्राचीनग्रन्थसंशोधन-मुद्रणादिपुण्यकर्मणीह कृपापीयूषरसपेशलया

भवदीयद्वशाऽनवरतं प्रापिताः स्मः साहाय्यताममूल्याम्, तदीय-

यत्किञ्चित्समृतिचिह्नरूपं ग्रन्थरत्नमिदं भवदीयांऽऽदेश-

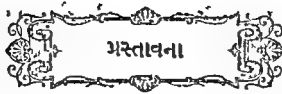
मन्तरेणाऽपि समर्प्य भवत्करकिशलयेऽंशतः

कृतार्थीभावमभिलषामो वयम् ।

सौभाग्यपञ्चन्याम्
१९८४ तमे विक्रमान्वे.
मोहमयीनगर्याम्.

साकरचन्दात्मजजीवनचन्दादयः

श्रीआगमोदयसमितिकार्यवाहकाः.

પ્રસ્તાવના

શ્રીમાન્ બ્રહ્મભટ્ટિસૂરિકૃત આ ચતુર્વિંશતિકાના ભાષાન્તરાદિકનો પ્રારંભ ઇ. સ. ૧૬૨૩ ના ઉનાળાની રજા દરમિયાન કરવામાં આવ્યો હતો, એક એ કાર્ય એ રજા પૂરી થયા બાદ પણ ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હતું. વિદ્વસન પાઠશાળામાં ગણિત શીખવવાને લગતું આરંભ કાર્ય કરવા ઉપરાંત જે સમય મને મળતો હતો, તેનો ઉપયોગ મણે ભાગે આવા કાર્ય પરત્વે કરવામાં આવતો હતો.

આ ગ્રંથમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની જેમ પદચ્છેદાત્મક અન્વય, શબ્દાર્થ, શ્લોકાર્થ અને શબ્દ-કોષ આપવામાં આવ્યા છે, તેથી તે વિદ્યાર્થી-વર્ગને અભ્યાસ કરવામાં અનુકૂળ થઇ પડશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. વિશેષમાં આ કાવ્યની ટીકા પણ આ સાથે આપવામાં આવી છે, તેથી વિશેષ સુગમતા થવા સંભવ છે. આ ઉપરાંત જ્યાં જે વિષય સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવું ઉચિત લાગ્યું તેમ ત્યાં કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ કટલાક વિષયોનું વિવેચન સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કરેલું હોવાથી પુનઃકૃતિ થાય તેટલા માટે તે અત્ર આપવામાં આવ્યું નથી.

પ્રસંગાનુસાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર, ન્યાયાચાર્ય ન્યાયવિશારદ મહાપાધ્યાય શ્રીમાન્ યશોવિજયે રચેલ આદિજિનસ્તવન અને ઉપાધ્યાય શ્રીવિનય-વિજયે રચેલ બ્રહ્મભટ્ટિનસ્તવન, પૂર્વગુનિવર્યકૃત 'અભિપ્રકા-દેવી-કલ્પ' તેમજ શ્રીમદ્બ્રહ્મભટ્ટિસૂરિકૃત 'સરસ્વતીસ્તોત્ર' ભાષાંતર સહિત આપવામાં આવ્યાં છે. આ ઉપરાંત આ કવિશ્રીનું ગદ્યમાં રચાયેલું ચરિત્ર (શ્રીબ્રહ્મભટ્ટિસૂરિચરિત્ર) પણ આપવામાં આવ્યું છે, એ અત્ર વિશેષતા છે.

૧ આની સંસ્કૃત છાયા આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય સાગરાનંદસૂરિજીએ તૈયાર કરી આપી હતી.

૨ મેં આ સ્તોત્રની પ્રત મેળવવા અહુ પ્રયાસ કર્યો હતો એની એક પ્રત રૉયલ એશિયાટિક સોસાયટી (બૉમ્બે બ્રાન્ચ)ના પુસ્તકાલયમાં છે એવી ખબર મળતાં મેં ત્યાં તપાસ કરી, પરંતુ તે પ્રત ત્યાં છે એમ ઉદ્ઘેષ હોવા છતાં મળી નહિ. અહીંયા તપાસ કરી તે પૂર્વે પ્રત માટે એક વાર જૈનાનંદ-પુસ્તકાલય (સુરત)ના કાર્યવાહક ઉપર શ્રીયુત શ્રીચણ્ડક સાકરચંદ ઝવેરી દ્વારા પત્ર લખાવી પૂછાવ્યું હતું, પરંતુ પ્રત જડતી નથી એવો ત્યાંથી પ્રત્યુત્તર મળ્યો. આથી કરીને મેં ઉપર્યુક્ત સોસાયટીમાં ફરીથી તપાસ કરાવી અને સાથે સાથે એ સંબંધમાં આગમોદ્ધારક જૈનાચાર્ય શ્રીસાગરાનંદસૂરિને પૂછાવ્યું. તેમની સૂચનાનુસાર મેં જૈનાનંદ-પુસ્તકાલયના કાર્યવાહકને પત્ર લખ્યો એટલે તે પ્રત વિના વિલંબે મારા ઉપર તેમણે મોકલી આપી. આ પ્રત મળ્યા બાદ આ સ્તોત્ર વાંચતાં મને યાદ આવ્યું કે આ સ્તોત્ર તો મેં જૈનસ્તોત્ર-સંગ્રહના પ્રથમ ભાગમાં વાંચ્યું છે. ત્યાં એ સ્તોત્રનું અનુભૂતસિદ્ધસારસ્વતસ્તવ એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે, પરંતુ ત્યાં તેના કરતાં નામનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી એ વિચારણીય છે.

આ અતુલિશતિકા ઉપર કાઢએ અત્ર આપેલી કર્તાના નામ વિનાની ટીકા ઉપરાંત અન્ય કાઢ વૃત્તિ કે અવચૂરિ લખી છે કે નહિ એના ઉત્તર તરીકે નિવેદન કરવાનું કે આ કાવ્યને લગતી એક અવચૂરિનો પૂર્વાર્ધ અને અમદાવાદના હહેલાના લંકારમાંથી વર્ષા ઋતુ બેઠી તેવામાં મળી આવ્યો હતો. પરંતુ ચોમાસા દરમ્યાન ઉત્તરાર્ધ નહિ મળી શકવાથી હું અહિં આ આના કર્તાના નામનો ઉલ્લેખ કરી શકતો નથી.

આ કાવ્યને લગતી બીજી કાઢ અવચૂરિ હોય તો તે મારા બેવામાં આવી નથી. પરંતુ આ કાવ્ય ઉપર સહુદેવે ૭૩૫ શ્લોક જોડ્યા પ્રમાણની એક વૃત્તિ રચી છે એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૨૮૪) ઉપરથી જોઈ શકાય છે. મેં આ પ્રત મેળવવા ઘણું સ્થલે તપાસ કરાવી, પરંતુ તેમાં મને સફળતા મળી નથી.

આ ગ્રન્થના સંશોધનાર્થે શ્રીજૈનશ્રેયસ્કર મંડળ (મહેસાણા) તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સ્તુતિ-સંગ્રહનો તેમજ જૈનાનન્દપુસ્તકાલય તરફથી મળેલી હસ્ત-લિખિત 'પ્રતનો, સરસ્વતી-સ્તોત્રને સાહ જૈનાનન્દપુસ્તકાલયમાંથી મળેલી 'પ્રતનો, અતુલોગાચાર્ય (પં.) શ્રીક્ષાન્તિવિજયે કાઢ પ્રત ઉપરથી કરેલા 'ઉતારાનો અને 'જૈનસ્તોત્રસંગ્રહનો અને શ્રીખપ્પભટ્ટિસૂરિચરિતને મઠિ અમદાવાદના હહેલાના લંકારમાંથી મળેલી 'પ્રતનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

એ પણ નિવેદન કરવું આવશ્યક સમજાય છે કે મેં આ પુસ્તકની પ્રેસ-કૉપી તૈયાર કરીને મુનિરાજ માણિક્યસાગરજી ઉપર ચોકલી આપી હતી. તેઓશ્રી આ સાધન તપાસી ગયા હતા. આ કાર્ય માટે તેમનો તેમજ પહેલી વારનું મુક્ત પાસવામાં મને સહાય કરવા બહલ આનન્દસાગરસૂરિજીનો હું અત્ર ઉપકાર માનું છું. વળી બીજી વારનું મુક્ત જોઈ આપવાની ઉદારતા પન્થાસ શ્રીક્ષાન્તિવિજયે દર્શાવી હતી, તદ્દર્શે હું તેમનો પણ ઋણી છું. વિશેષમાં, જેકે સમસ્ત મુક્ત હું જાતે બેતો હતો છતાં ઉવટનું મુક્ત જોઈ જવાના કાર્યમાં મારા લઘુ બન્ધુ પ્રો. મણીલાલ તરફથી પણ મને મદદ મળતી

૧ જાન એ ઉમેરવું આવશ્યક છે કે લગભગ આ પુસ્તક પૂર્ણ થવા આવ્યું હતું તેવામાં આ પ્રત મને મળી હતી, તેથી શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં તેમજ પાછાતરો આપવામાં મેં જેટલો ઉપયોગ કર્યો છે. આ માર પત્રવાળી પંચપાટી પ્રત છે અને તે સં. ૧૫૨૧ માં લખાયેલી છે, એમ તેની નીચે મુજબની—

"સંવત્ ૧૫૨૧ વર્ષે મયમ વેળાએ શુદ્ધ ૧૦ તારી શ્રીમળહરપ્રવચનસભામાં લખાવિશિલ્પ."

—પંડિત ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૨-૪ આ ત્રણે ચાર જગત્ત્રયે કા, કા અને જ સંહા રાખી છે.

૫ આ પ્રત જોઈ તેથી શુદ્ધ નહિ દેવાથી તેની બીજી પ્રત લીખીતા લંકારમાંથી મેળવવા મેં પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ હજી સુધી તે મને મળી નથી. વિશેષમાં આ પ્રતમાં કેટલેક સ્થલે બધાં પાંચ છેડાઈ ગયેલા હતા એટલે એ સાગરસંસ્કરિતને પ્રેસ-કૉપીનું સંશોધન કરવામાં મને સહાય ન કરી શકતો તે આ કાર્ય કરવું મુશ્કેલ થઈ પડત.

હતી. આ ઉપરાંત મારે એ પણ ઉમેરવું જોઈએ કે શ્રીમાન વિજયભદ્રસરિએ આ અન્યનું શુદ્ધિપત્ર તૈયાર કરવામાં મને સહાય કરી છે તે બદલ હું તેમનો પણ આભારી છું.

આ પ્રમાણે આ અન્યમાં જેમ અને તેમ અશુદ્ધિ જોાછી રહે તે સાફ તેમજ સંસ્કૃતના અદ્ય અભ્યાસીને તેમજ પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે આનો ઉપયોગ કરનારને પણ અનુકૂળતા કરી આપવા માટે એ જનતો પ્રયાસ કર્યો છે. આ કાર્યમાં હું કેટલે અંશે ક્ષણભૂત થયો છું તે સૂચન કરવાનું કાર્ય મારે નથી. એથી કરીને મારા કાર્યમાં દૃષ્ટિ-દોષ કે મતિ-દોષને સમને જે અપૂર્ણતા દૃષ્ટિ-જોગ્યર થાય, તેથી આ કવિરાજની કૃતિની કીમત જોાછી ન આંકવી એટલી પાઠક-વર્ગને અંતમાં વિનંતિ કરતો હું વિરમું છું.

શુદ્ધેશ્વર, મુંબઈ,
વીર સંવત ૨૪૫૧.
આષાઢ કૃષ્ણ એકાદશી.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

ચતુર્વિંશતિકાને લગતી થોડીક માહિતી પ્રસ્તાવનામાંથી મળી શકતી હોવાથી આ ઉપોદ્ધાતના પ્રારંભમાં પ્રથમ રેનો ઉલ્લેખ કરવો વાસ્તવિક ગણાય એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં સરસ્વતીના વરદાનથી વિભૂષિત, વાદીરૂપ કુંજરને પરાસ્ત કરવામાં ઢેસરીના સમાન તેમજ ખાસ કરીને આમ નૃપતિને પ્રતિબોધ પમાડનારા તથા મંગલ-મૂર્તિ એવા આ કાવ્યના કર્તા શ્રીમપ્પભટ્ટિસૂરિનું જીવન-વૃત્તાન્ત રજુ કરવામાં આવે છે. આ સૂરિવરના ચરિત્ર ઉપર શ્રીચન્દ્રપ્રભસૂરિકૃત પ્રભાવક-ચરિત્રમણિ શ્રીમપ્પભટ્ટિ-પ્રબન્ધ, આ ગ્રન્થનો અન્તમાં આપેલું શ્રીમપ્પભટ્ટિસૂરિચરિત, શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિકૃત ઉપદેશ-પ્રાસાદનો પ્રથમ વિભાગ તેમજ શ્રીમુનિસુન્દરસૂરિકૃત સ્વોપમ ટીકાથી અલંકૃત એવો ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫-૬૦) એ ગ્રન્થો આછો વત્તો પ્રકાશ પાડે છે. શ્રીમપ્પભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત—

શ્રીમપ્પભટ્ટિના પિતાશ્રીનું નામ અપ્પ હતું, જ્યારે તેમની માતૃશ્રીનું નામ ભટ્ટિ હતું. તેઓ જાતના ક્ષત્રિય હતા અને પંચાલ દેશમાં આવેલા 'દ્રમ્યાઉધી' નગરમાં વસતા હતા. તેમનો જન્મ વિ. સં. ૮૦૦ માં થયો હતો. શ્રીમપ્પભટ્ટિસૂરિ છ વર્ષની ઉંમરના થયા, સારે એક એવો પ્રસંગ બન્યો કે તેઓ તેમના પિતાશ્રીના શત્રુઓને મારવા જવાને તૈયાર થયા; તે વખતે આ સૂરિજી કે જમનું જન્મ-નામ સૂરપાલ હતું તેમને તેમના પિતાશ્રીએ વાત્સલ્યભાવને લઇને રોક્યા. મારા પિતાશ્રી પોતે પણ શત્રુનો સંહાર કરવા તૈયાર થતા નથી અને ઉલટા મને રોકે છે એમ વિચારી રીસાઇને ક્રોધને પણ કદા કદાવ્યા વિના સૂરપાલ સાંધી ચાલી નીકળ્યા અને મોઢેરક ગામમાં જૈનાલયમાં આવ્યા. હાં શ્રીવીર-સ્વામીને વાંદવાને પધારેલા આસિદ્ધસેનસૂરિની સાથે તેમનો સમાગમ થયો. આ સૂરીશ્વરે તેમને પૂછ્યું કે તું કોણ છે અને આહિ કેમ આવ્યો છે? આના પ્રત્યુત્તરમાં તેમણે સસ હઠીકત કહી સંભળાવી. તેમનો વૃત્તાન્ત સાંભળીને સૂરિજીને વિચાર આવ્યો કે ખરેખર મારા સ્વમાનુસાર આ કોઈ દિવ્ય ઋત્તિ છે અને તદ્દનુસાર તેમણે તેને પોતાની પાસે રહેવા સ્વયંચું. આ વાત સૂરપાલે સ્વીકારી અને તેમણે સૂરિજી પાસે અવ્યાસ કરવો પણ રાડ

૧ પ્રભાવક-ચરિત્ર (૫૦-૧૨૬)માં આને બદલે 'હવાતિથી' ગામનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે ઉપદેશ-રત્નાકર (પત્રાંક ૫૫)માં 'દ્રમ્યાઉધી'નો ઉલ્લેખ છે.

૨ સૂરિજીએ રાત્રે યોગ-નિદ્રામાં એક સ્વપ્ન જોયું હતું. તેમાં તેમણે સિંહના જાળકને ચેતના સિખર ઉપર ફાળ મારીને આફલ થતો જોયો હતો.

કેયો. તેઓ પ્રતિદિન એક હજાર શ્લોક કંઠે કરવા લાગ્યા. આવી તેમની તીવ્ર શુદ્ધિ જોઇને સૂરજી બહુ પ્રસન્ન થયા.

ઠેટલાકે સમય વીસા ખાદ તેમની સાથે સૂરજી વિહાર કરતા કરતા દ્રમ્યાઉધી નગરે પધાર્યા અને સૂરપાલના માતા-પિતા પાસે આ તેમના પુત્રની માંગણી કરી. આ તેમનો એકનો એક પુત્ર હોવાથી પ્રથમ તો તેમણે ના પાડી; પરંતુ સૂરજીએ તેમને સમજાવ્યા કે આ પુત્ર દ્વારા જૈનશાસનનો ઘણો પ્રભાવ વધશે અને તેમ થતાં તમારી કીર્તિ પણ અમર થશે. આ સાંભળીને તેઓએ હા પાડી, પરંતુ એટલી સૂચના કરી કે અમારા પુત્રને દીક્ષા આપો ત્યારે તેનું નામ અખ-ભટ્ટિ રાખશે. સૂરજી વિહાર કરતાં પાછા મોઢેરક ગામમાં આવ્યા અને ત્યાં તેમણે સૂરપાલને વિં સં. ૮૦૭ માં વૈશાખ શુક્લ વૃત્તીયાને દિને દીક્ષા આપી. તેમને લેખિ ભદ્રકીર્તિના નામથી ઝોળખવા લાગ્યા, પરંતુ તેમનું અખભટ્ટિ નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું. સંઘની પ્રાર્થનાથી સૂરજી અતુર્ભાસે ત્યાં રહ્યા.

અખભટ્ટિની યોગ્યતા જોઇને એક દિવસે સૂરજીએ તેમને સરસ્વતી દેવીનો મંત્ર આપ્યો. તેમણે આનો યથાવિધિ જાપ જાપ્યો, તેથી રાત્રિએ ગંગા નદીમાં નિર્વજ્રા રનાન કરતી દેવી તેમની સમીપ આવીને સ્થળી રહી. અને જોઇને તેમણે મુખ ફેરવી નાંખ્યું. એટલે સરસ્વતીએ કહ્યું કે તું મુખ કેમ ફેરવી નાંખ્યું? તારા જાપથી આકર્ષાઇને હું તને વરદાન આપવા આવી છું, વાસ્તે તું વર માંગ. એના પ્રત્યુત્તરમાં અખભટ્ટિજીએ કહ્યું કે હે માતા! તારું વિસદૃશ રૂપ હોવાથી તારી સામે હું ઠેવી રીતે જોઈ, તું વસ્ત્ર-રહિત છે તે તરફ નજર કર. સરસ્વતીએ પોતાને નિર્વજ્રા જોઇને કહ્યું કે તારા મન્ત્ર-જાપથી મને આકર્ષણ થતાં હું બીજી બધી વાત જૂલી જઈ એકદમ તારી સમીપ આવી છું; તું વરદાન માંગવામાં પણ નિરપેક્ષ છે એ જાણી વધારે તુષ્ઠ થઈ છું. વાસ્તે તારી ઇચ્છા થાય ત્યારે તું મને બોલાવજે, હું આવીશ એમ કહી તે ચાલી ગઈ.

‘ગૌડવધ’ નામના પ્રાકૃત કાવ્યના કર્તા કવિ વાક્-પતિના સમકાલીન શ્રીઅખભટ્ટિ-સૂરજીના જીવનને ‘કાન્યકુબ્જ’ના અધિપતિ આમ રાજના અને તેમના સમસામાયિક ‘પાલ’ વંશીય ગૌડવધિ પ્રસિદ્ધ ધર્મે રાજના જીવન સાથે વિશેષ સંબંધ હોવાથી હવે તે દિશામાં પ્રયાણ કરવામાં આવે છે.

એક વખત મુનિરાજ શ્રીઅખભટ્ટિ ગામ બહાર ગયા હતા તેવામાં પરસાદ પડ્યો એટલે તેઓ દેવકુલ (દહેરા)માં ગયા; થોડીક વારમાં ગોપગિરિના પૃથ્વીપતિ યશોવર્માનો

૧ ઉપદેશ-રત્નાકરમાં પણ આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે.

૨ સરખાવો—

“સ્વાસ્થ્યાત્રિકૈકાદન્નકાદ્, મદ્રકીર્તિરિતિ શ્રુતમ્ ।

તત્પિત્રોઃ પ્રતિપક્ષેન, પૂર્વાસ્થા ॥ પ્રસિદ્ધમ્ ॥”

—અખભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લો. ૨૯—૩૦.

પુત્ર સુયશાનો નન્દન આમ પોતાના પિતાશ્રીએ કહેલાં શીખામણનાં કટવો વચનોથી ઠાપાયમાન થઇ રીસાઇને લાં આવી ચડ્યો. લાં તેને ઇપ્પલદિગ્ગિએ બોલાવ્યો અને પછી તે આ સુનિજની પાસે પ્રશસ્તિક કાવ્યો વાંચવા લાગ્યો. આમ કુમાર કાવ્ય-રસિક હોવાથી તેને સુનિજની સાથે મિત્રતા થઇ. સાર પછી તે બંને જણા સિદ્ધસેન-સૂરિજની પાસે ઉપાશ્રયમાં આન્યા. એટલે આમ કુમારને સૂરિજએ તેનો વૃત્તાંત પૂછ્યો. તેમાં તેને પોતાનું નામ કહેવાનો પ્રસંગ આવતાં તે ઉત્તમ પુરુષ હોવાને લીધે તેણે મુખથી પોતાના નામનો ઉચ્ચાર ન કરતાં ખડી વડે પોતાનું નામ લખી જણાવ્યું. આથી શ્રીસિદ્ધસેન સૂરિ તેમના ઉપર પ્રસન્ન થયા અને તેને પણ શાસનો અવ્યાસ કરાવવા લાગ્યા અને ૭૨ કલાઓ પણ શીખવી.

આવી રીતે સમય વ્યતીત થતો હતો તેવામાં એક દિવસ એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ કુમાર પોતાના સહી ઇપ્પલદિગ્ગિને કહેવા લાગ્યો કે મને જ્યારે રાજ્ય મળશે ત્યારે તે હું તમને આપીશ. કેટલોક કાળ વીસ્યા બાદ તેના પિતાશ્રી માંદા પડ્યા એટલે રાજ્યા-ભિષેકને માટે આમ કુમારને બોલાવી લાવવા તેણે પ્રધાનોને બોલ્યા. પ્રધાનોએ તેને તેવા પિતાની હકીકત કહી સંભળાવી એટલે તદ્દનુસાર સૂરિજની રજા લઇને આમ પોતાના પિતા પાસે આવી પહોંચ્યો. લાં તેનો રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. થોડા દિવસ પછી તેવા પિતાનો સ્વર્ગ-વાસ થયો તેની આમે ઉત્તર-ક્રિયા કરી. પોતાને રાજ્ય મળ્યું હોવાથી તેણે પોતાના મિત્ર ઇપ્પલદિગ્ગિને તે રાજ્ય-અહણ કરવા માટે તેડાવ્યા અને તેમના આગમન પછી તેમને સિંહાસન ઉપર આરૂઢ થવા વિશ્વસિ કરી. આના ઉત્તર તરીકે તેમણે કહ્યું કે મને હજી સૂરિ-પદ મળ્યું નથી એટલે મારો સિંહાસન ઉપર બેસવાનો અધિકાર નથી. આ વાત સાંભળીને તે નૃપતિએ શ્રીસિદ્ધસેનસૂરિની પાસે બોદેરક ગામમાં ઇપ્પલદિગ્ગિને પ્રધાનો સહિત બોલ્યા અને તેમને સૂરિ-પદ આપી પાછા બોલવા વિનતિ કરી. તે વિનતિનો સ્વીકાર થવાથી ઇપ્પલદિગ્ગિ સૂરિ-પદથી અલંકૃત થયા. આ બનાવ વિં સં ૮૧૧ માં વૈશાખ માસમાં કૃષ્ણ પક્ષમાં અષ્ટમીને દિને બન્યો, એટલે કે ધણી નાની ઉમરમાં ઇપ્પલદિગ્ગિ આચાર્ય થયા. આ સમયે તેમના ગુરુએ તેમને શીખામણ આપી કે તારો ધણો રાજસ-ત્કાર થનાર છે અને પ્રજાચર્ય પાળવામાં ચીવન તેમજ રાજ-પૂજા એ બે અનર્થકારી છે, વારતે તારે ખૂબ સંભાળીને વર્તવું. આ સાંભળીને શ્રીમાન ઇપ્પલદિગ્ગિએ એવો નિયમ લીધો કે જીવન પર્યંત હું ભક્ત લોકના ભક્ત (આહાર)નો અને સર્વ વિકૃતિનો આગથી.

૧ પ્રબન્ધ-કોષમાં ઇપ્પલદિગ્ગિ સૂરિ-પદ વિં સં ૮૫૧માં અપાયોનો ઉલ્લેખ છે. જુઓ રાત્રુંજય-તીર્થોદ્ધાર-અખંધ (૫૦ ૪૨).

૨ (૧) દૂધ, (૨) દહીં, (૩) ઘી, (૪) તેલ, (૫) જોળ, અને (૬) કઠાવિચય (તાવડામાં તળાઇને ઉપર આવે તેવા પકવાણ) એ ઉપયુક્ત છ વિકૃતિ (વિચય) છે. માંસ મદિરા, માખણ અને મધ એ ચાર મદાવિકૃતિઓ છે અને તેનો લાભ તો આવક પણ કરેજ.

લાગ કરું છું.' સાર પછી શુદ્ધની આજ્ઞાનુસાર વિહાર કરી તેઓ આમ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યા. રાજાએ તેમનો ધણો સત્કાર કર્યો અને તેમને સિંહાસન ઉપર બેસાડી પ્રાર્થના કરી કે આ આર્ય રાજ્ય આપ સ્વીકારો. સારે સૂરિજીએ કહ્યું કે હેહને વિષે પણ નિઃસ્પૃહ એવા સાધુને રાજ્યથી શું? આ સાંભળીને આમ રાજ આશ્ચર્યાક્રિત થયો. પછીથી તેણે સૂરિજીના ઉપદેશાનુસાર ૧૦૧ હાથ જોયો જૈન પ્રાસાદ કરાવ્યો અને તેમાં અઢાર શાર સુવર્ણની મહા-વીર પ્રશ્નની મૂર્તિ પધરાવી. આની પ્રતિષ્ઠા અપ્પભટ્ટિજીને હાથે થઈ. આ મંદિરનો મૂલ મણુડપ ૨૩ હાથ જોયો બનાવવામાં આવ્યો અને તે તૈયાર કરવામાં સવા લાખ સૈનૈયા (સુવર્ણ ટંક)નો ખર્ચ થયો.

રાજાના હાથી ઉપર આરૂઢ થઈ છત્ર અને ચામરથી અલંકૃત બની રાજ-સભામાં આવતા એવા અપ્પભટ્ટિસૂરિજીને રાજ-સિંહાસન ઉપર બેસતા જોઈને ઢટલાક બ્રાહ્મણો નારાજ થતા હતા. એક દિવસ તેમણે રાજાને વિનંતિ કરી કે આ શૂદ્ર શ્વેતામ્બર આ સિંહાસનને લાયક નથી. વારંતે આ સિંહાસનથી નીચું એક બીજું સિંહાસન બનાવો કે જેના ઉપર, એ બેસે. રાજાએ બીજા દિવસે એ પ્રભાણે કર્યું. આ જોઈને સૂરિજીએ અભિમાન કરવો યુક્ત નથી, એમ તેને નિમ્ન-લિખિત પદ દ્વારા સમજાણુ પાડી.

“મર્દય માનમતઙ્ગજદર્પ, વિનયશરીરવિનાશનસર્પમ્ ।

સ્ત્રીણો દર્પાદ્ દશવદનોઽપિ, યસ્ય ન તુલ્યો ભુવને કોઽપિ ॥ ૧ ॥”

—માત્રાસમક,

અર્થાત્ વિનયરૂપ હેહનેા વિનાશ કરવામાં સર્પરૂપ એવા અભિમાનરૂપી હાથીના મદતું તું મર્દન કર. વિશ્વમાં જેની સમાન કાઈ હતો નહિ એવો દશમુખ (રાવણ) પણ અભિમાન (કરવા)થી નાશ પામી ગયો.

આ સાંભળીને તે લજ્જા પામી ગયો અને તેમની ક્ષમા યાચી.

એ વાત તો આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે આમ રાજાને શ્રીઅપ્પભટ્ટિસૂરિની સાથે ધણો ગાઢ સ્નેહ બંધાયો હતો. આથી કરીને તેઓ બંને વચ્ચે ઘણી ઘણી જાતની વાત-ચિત થતી હતી. એકઠા એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજાએ પોતાની પત્નીને સ્નાન સુખ-વાળી જોઈ, તેથી તેણે તે વિષે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

૧ સરખાવો—

“મકં મફલ્ય હોકલ, વિહતીશ્ચાલિલા અપિ ।

ભાજન્મ નૈય મોહયેઽદ-મયું નિયમમમ્મહીવ્ ॥”

—અપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધ, શ્લોક ૧૧૩.

૨ સરખાવો શ્રીઅપ્પભટ્ટિ-પ્રબંધનો નિમ્ન-લિખિત ૧૪૨મો શ્લોક:—

“વૃષમશ્ચર્હિતો રાજા, ગચ્છન્ સચ્છત્રચામરઃ ।

રાજકુબ્જમારુઘો, મુલ્યસિંહાસનાસવઃ ॥”

“અર્જુનિ સા પરિતપ્સ્યહ, કમલમુદી અત્તણો પમાણં ।”

અર્થાત્ તે કમલમુખી અધાપિ પોતાના પ્રમાદને લીધે પરિતાપ પામે છે. આ સાંભળીને સિદ્ધસારસ્વત અપ્પભટ્ટિએ કહ્યું કે—

“પુવ્વવિબુદ્ધેણ તણ, જા સે પચ્છાઈયં અંગં ॥ ૧ ॥”

એટલે કે હે રાજન્ ! આજે તું પ્રાતઃકાલે તારી પત્નીની પહેલાં બગ્યો તે સમયે તેનું કોઈ અંગ ઊધાડું હતું તે તે લાંડ્યું, તેથી તે હજી સુધી સ્થાન મુખવાળી છે. આ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય તેમજ લજ્જા પામ્યો.

વળી ફરીથી એક દિન પોતાની પત્નીને મન્દ મન્દ ચાલતી બેઠને રાજાએ સૂચિત્તે કહ્યું કે—

“બાલા ચંકમ્મંતી, પપ્પ કીસ કુણહ મુહમંગં ? ॥”

અર્થાત્ હે મહાશય ! તે સ્ત્રી ચાલતી વખતે પગલે પગલે મુખ મરોડે છે તેનું શું કારણ છે વાઈ ? સૂચિત્તે ઉત્તર આપ્યો કે—

“નૂણં રમણપપ્પસે, મેહલિયા છિવહ નહપંતી ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ હે નૃપ ! તેના રમણ-પ્રદેશને વિષે નખ-ક્ષત થયેલું છે અને તેની સાથે તેની કટિમેખલા (હંદોરો) ઘસાય છે, તેથી તે ચાલતી વખતે મોં મરોડે છે. આ વાત સાંભળતાં રાજાને કોપ ચલ્યો અને સૂચિત્તે તરફ અગ્નિ થઈ. આ વાત સૂચિત્તે સમજી ગયા અને તેઓ ઉપાશ્રયે ચાલ્યા ગયા. પછી બહારના દ્વાર ઉપર નીચે મુજબનો એક શ્લોક લખી સંધની રાત લીધા વિના તેઓ અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા,

“યામઃ સ્વસ્તિ તવાસ્તુ રોહણગિરે ! મત્તઃ સ્થિતિપ્રચ્યુતા

વર્તિપ્યન્ત રમે કર્ચ કથમિતિ સ્વમેડપિ મૈવં કૃધાઃ ।

શ્રીમંસ્તે મણયો વયં યદિ ભવલ્લગ્નપ્રતિષ્ઠાસ્તદા

કે શ્રદ્ધારપરાયણાઃ સ્થિતિમુજો મૌલૌ કરિપ્યન્તિ નઃ ॥ ૧ ॥”—શાંદૈવં

અર્થાત્ (હે આમ રાજન્ !) અમે બધાએ છીએ, તારૂં કલ્યાણ થાઓ. મણિઓ રોહણગિરિને કંઠે છે કે—હે રોહણ પર્વત ! તારૂં કલ્યાણ થાઓ. આરાથી છૂટા પડેલા આ મણિઓનું શું યશે એમ તું સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ કરીશ નહિ, કેમકે હે શ્રીમાન ! જો તારા વડે અમે પ્રતિષ્ઠા પામેલા છીએ, તો પછી અલંકારને વિષે રક્ત એવા દેટલાયે નરેશ્વરે અમને સુકુટ ઉપર ધારણ કરશે.

૧ અધાપિ સા પરિતપ્સ્યતે, કમલમુદી આત્મન પ્રમાદેન ।

૨ પૂર્વે વિગુદ્ધેન (વધા, વળુ લખ્યા પ્રચ્છાદિતમદ્ભય ।

૩ બાહ્યા વહ્ન્યામ્પત્તી, પહે પહે ક્ષત કુસ્તે મુલમદ્ભય ।

૪ નૂણં રમણપપ્પસે મેહલિકા રત્નત્તિ નખપત્તી ।

આ પ્રમાણેની અન્યોક્તિ દ્વારા અપ્પભક્ષિલ્લુએ આમ નૃપતિને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે પણ્ડિત-પ્રિય પૃથ્વીપતિ પણ્ડિતને આવકાર આપશે અર્થાત્ અહિંઆથી અને અન્યત્ર જઈશું, તોપણ અન્ય નૃપતિ પણ અમારું સન્માન કરશે.

શ્રીઅપ્પભક્ષિ વિહાર કરતા કરતા ગૌડ દેશમાં લક્ષણાવતી નગરીમાં ધર્મ રાજ રાજ્ય કરતો હતો, ત્યાં જઈ ચડ્યા. આ રાજની સલામાં વાક્યપતિ નામે ગુણુજ્ઞ કવિરાજ હતો. તેણે સ્રિલ્લુના આગમનની વાત રાજને કહી સંભળાવી. તેથી અતિશય નમ્રતાપૂર્વક વિનંતિ કરીને ધામધૂમ કરવા પૂર્વક તે રાજ તેમને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. તે સમયે સ્રિલ્લુએ કહ્યું કે—

“રુચિરચરણારક્તાઃ સક્તાઃ સદૈવ હિ સદ્ગતૌ

પરમકવયઃ કામ્યાઃ સૌમ્યા વયં ધવલચ્છદાઃ ।

ગુણપરિચયોક્તર્પાઃ સમ્યગ્ ગુણાતિશયસ્પૃશઃ

ક્ષિતિપ । મવતોઽભ્યર્ણ તૂર્ણ સુમાનસસંમિતાઃ ॥ ૧ ॥”—હરિણી

અર્થાત્ મનોહર ચરિત્રમાં અસન્ત લીન, (મુક્તિરૂપી) સદ્ગતિ (મેળવવાના વિચારમાં) સર્વદા આસક્ત, ઉત્તમ કાવ્ય રચનાર, ઇચ્છવા લાયક, સૌમ્ય, શ્વેત વસ્ત્રવાળા [અથવા શુક્લપક્ષી], ગુણોના પરિચય (કરવા)માં અતિશય આનન્દવાળા, સદ્ગુણોની તીવ્રતાનો સ્પર્શ કરનારા અને સારા મનવાળા એવા અમે છે રાજન્! તમારી પાસે જલદી આંખ્યા છીએ.

સ્રિલ્લુએ અત્ર એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કે જ્યાં સુધી આમ રાજ પોતે બોલાવવા આવે નહિ, ત્યાં સુધી મારે અહિંથી વિહાર કરવો નહિ. એ કહેવું આવશ્યક છે કે આમ નૃપતિ અને ધર્મ નરેશ્વર વચ્ચે દુશ્મનાવટ હતી.

આ તરફ સ્રિલ્લુ જ્યારે સવારના આમ રાજ પાસે આંખ્યા નહિ, ત્યારે આ રાજએ સર્વત્ર તપાસ કરાવી; પરંતુ તેમનો પત્તો મળ્યો નહિ. આથી રાજને અત્યંત ખેદ થયો. એવામાં ‘યામઃ’ ઇલાદિ કાવ્ય તેના જોવામાં આવ્યું. રાજએ અક્ષર જોળખ્યા અને સ્રિલ્લુ મને મુકીને અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા છે એમ તે સમજ્યો.

એક દિવસ આ આમ રાજ વનમાં ફીડા કરવા ગયો હતો, ત્યાં તેણે એક રથામ સર્પને જોયો. તે સર્પનું ગુપ્ત રાજએ પકડી લીધું અને પછી તે સર્પને અંગરખાની બાંધમાં ગોપવીને તે સલામાં આંખ્યો અને તેણે પણ્ડિતોને નીચે મુજબની સમસ્યા પૂછી:—

“શાસ્ત્રં શાસ્ત્રં કૃપિર્વિદ્યા-ડન્યદ્ વા યો યેન જીવતિ ।”

૧ આ કાવ્યમાં અપ્પભક્ષિલ્લુએ પોતાની સ્થિતિને હંસની સાથે સરખાવી છે. એવી પરિસ્થિતિમાં ‘ચરણુ’ શબ્દથી પગ, ‘આરક્ષ’ શબ્દથી ચોરું રાતું, ‘સદ્ગતિ’થી સુન્દર ચાલ, ‘કવિ’ શબ્દથી બોલનાર, ‘ધવલચ્છદ’થી સફેદ પાંખવાળો અને ‘માનસ’ શબ્દથી માનસ સરોવર એમ અર્થ કરી શકાય છે.

અર્થાત્ શસ્ત્ર, શાસ્ત્ર, ખેતી, વિદ્યા અથવા બીજું કંઈ કે જેના વડે જે જીવે છે (જે બધાને શું કરવું ?).

સલામાનો દોષ પણ પહિરત આ સમસ્યાને રાજના અભિપ્રાય પ્રમાણે પૂર્ણ કરી શક્યો નહિ, તેથી આ સમસ્યા પૂર્ણ કરનારને રાજ એક લાખ સુવર્ણ ટંક આપશે એવો તે રાજએ પટલ વગડાવ્યો. આનો લાભ એક જુગારી લેવા તૈયાર થયો. તે ધર્મ રાજના નગરમાં વસતા શ્રીઅપ્પલદિ પાસે ગયો એટલે તે સ્મરિજ કે જેના ઉપર સરસ્વતી દેવી પ્રસન્ન હતી તેમણે આ સમસ્યા નીચે મુજબ પૂર્ણ કરી આપી.

“સુદૃઢતં ચ કર્તવ્યં, કૃષ્ણસર્પમુસં યથા ॥”-

અર્થાત્ જમ (રાજાએ) રથામ સર્પનું મુખ ગ્રહણ કર્યું છે તેમ તેનું દૃઢતાથી ગ્રહણ કરવું જોઈએ. વિશેષમાં સ્મરિજએ તે આમ રાજનું ‘નાગાવલોક’ એવું નામ પાડ્યું.

પેલા જુગારીએ ગોપગિરિ આવીને આમ રાજ સમક્ષ સમસ્યા પૂર્ણ કરી બતાવી.

એક જુગારીએ આ પ્રમાણે યથેષ્ટ રીતે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી તે જોઈને રાજાને ઘણો આનંદ થયો. તેણે એ જુગારીને ધનદી આપતાં કહ્યું કે આ સમસ્યા તું કેવી રીતે પૂરી શક્યો તે સાચે સાચું કહે એટલે તેણે લક્ષણાવતીમાં રહેલા અપ્પલદિજીએ સમસ્યા પૂરી આપી એ સત્યવાત કહી દીધી.

આ સાંભળીને રાજાને વિચાર આવ્યો કે શુદ્ધ ધણે દૂર દોવા છતાં તેમને કૃષ્ણ સર્પની ખબર પડી, તો પછી મેં તેમની તરફ જે શંકાની દૃષ્ટિએ જોયું તે ઠીક કર્યું નહિ; કેમકે એમનું બુદ્ધિ-બલ અપૂર્વ છે. આ પ્રમાણે રાજાને ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો.

અન્યથા રાજ પોતાના મિત્ર શ્રીઅપ્પલદિના વિરહથી સંતપ્ત થયેલા વિનોદાર્યે નગરની ખદાર ગયો. હાં તેણે વઠના વૃક્ષ નીચે એક સુસાદરનું શ્રુતક (ચુટકું) તેમજ ડાળ ઉપરથી લટકતા કરપત્રમાંથી પટતાં ઝાલનાં બિન્દુઓ તથા તેમજ વળી એક વિશિષ્ટ અર્થ. ઉપર ખડીથી લખેલી નીચે મુજબની અટથી ગાયા જ્યાં—

“તદ્દયા મદ નિગમણે, પિયાદિ ધોરંમુપહિં જં રૂઝં”

આ સમસ્યા પૂરવાને સાદુ તેણે અનેક પહિરતોને કહ્યું, પરંતુ તેમાંનો દોષ પણ બરાબર રીતે તે સમસ્યા પૂરી શક્યો નહિ. આથી રાજાએ તે જુગારીને અપ્પલદિજી પાસે મોકલ્યો એટલે તેમણે નીચે મુજબ સમસ્યા પૂરી આપી—

૧ સરખો શ્રીઅપ્પલદિજીએ મિત્ર-લિખિત ૧૮૮૦ સ્લોક—

“નાગાવલોક દુર્ગત્ય, રાજે તત્ર મુરુરે.”

અર્થ: કૃષ્ણસર્પાદિ, તત્રાત્ર વિરવાનિમાદ શા ૩”

“કૈરપત્તયવિન્દુ ઇય, નિવડણેણ તં અજ્ઞ સંભરિયં”

આથી આમ રાજાએ આતુરતાપૂર્વક શુરૂજીને બોલાવવા માટે પોતાના પ્રધાનોને તેમની પાસે મોકલ્યા. સાથે સાથે એમ પણ કહેવડાવ્યું કે—

“છાંયા કારણ શિર ધર્યાં, પત્તવિ ભૂમિ પડંત
પત્તહ છહુ પડત્તણં, વરતરુ કાંઈ કરંત.”

વળી—

“ન ગહ્ણં ગાઙ્ગેયં સુયુવતિકપોલસ્થલગતં

ન વા શુક્તિં મુક્તામણિરુરસિજાસ્વાદરસિકઃ ।

ન કોટીરાલ્લહઃ સ્મરતિ ચ સવિત્રીં મણિચય—

સ્તતો મન્યે વિશ્વં સ્વમુખનિરતં સ્નેહવિરતમ્ ॥ ૧ ॥”—શિખરિણી

અર્થાત્ સુંદર સુંદરીના ગણડન્તેલ (ગાલ) ઉપર રહેલું સુવર્ણ (કુણ્ડળ) ગંગાને યાદ કરતું નથી તેમજ સ્તનના સ્વાદનું રસિક એવું મુક્તામણિ શુક્તિ (છીપ)નું સ્મરણ કરતું નથી. વળી મુકુટ ઉપર આડે થયેલો મણિઓનો સમૂહ પોતાની માતાને સંભારતો નથી. તેથી કરીને હું એમ માનું છું કે જગત્ પોતાના સુખમાં આસક્ત બન્યું છે અને સ્નેહથી વિરક્ત થયું છે.

તથા વળી—

“પાંસુમલિનાદ્વિજઙ્ઘઃ, કાર્પટિકો મ્લાનમૌલિમુખશોભઃ ।

વદ્યપિ ગુણરત્નનિષિ—સ્તથાપિ પથિકઃ પથિ વરાકઃ ॥”—આદ્યાં

અર્થાત્ જેનાં ચરણો અને જંધાઓ ધૂળ વડે મલિન બન્યાં છે એવો તેમજ જેનાં મરતલ અને મુખની શોભા નિરતેજ બની છે એવો કાપડી શુણ્ણનો રત્નાકર હોય તો પણ માર્ગમાં તે બિચારો મુસાફર છે.

પ્રધાનોએ પણ કહ્યું કે હે નાથ ! આમ રાજા નૃસિંહ સેહપૂર્વક આપને વિજ્ઞાપિ કરે છે કે આપે સત્વર પધારીને આ દેશને વસન્ત-લીલામાં મગ્ન કરવો જોઈએ. વળી આપના વાક્ય-રસના રસિક એવા અમને અન્ય કવિઓની વાણી રૂચતી નથી, કેમકે અન્ધિયર્ણને ખાનારા કરતૂરીગો ધાસ ખાતા નથી.

આના ઉત્તરમાં સૂરિજીએ તે પ્રધાનોને કહ્યું કે આમ રાજાને મારી તરફથી આ પત્ર આપશે. તેમાં તેમણે લખ્યું હતું કે—

૧ છાયા—

કરપત્રકવિન્દનામિતિ, નિપત્તનેષ તદ્વદ્ય સંસ્કૃતમ્ ।

૨ આનું તાત્પર્ય એ છે કે—વૃક્ષે સુસાફરને છાયા મળે તેટલા માટે શિર પર પત્રો ધર્યાં, તે પત્રો જમિ ઉપર ખરી પડે, તો તેમાં તે ઉત્તમ વૃક્ષ શું કરે ?

"विज्ञेय विणावि गया, नरिंदभवणेसु हुंति गारविया ।
 विज्ञो न होइ वंज्ञो, गएहि बहुएहि वि गएहि ॥ १ ॥-आथा
 माणससरह सुहाइ, जइवि न लब्धंति रायहंसेहि ।
 तहवि न तत्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥-,,
 परिसेसियहंसउलं-पि माणसं माणसं न संदेहो ।
 अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसावि वया न भन्नंति ॥ ३ ॥-,,
 हंसा जहिं गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
 छेहउ ताह महासर-ह जे हंसेहि मुच्चन्ति ॥ ४ ॥-,,
 मलयउ सचंदणुच्चिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
 पद्मठुं पि हु मलया-उ चंदणं जाइ महयगंधं ॥ ५ ॥-,,
 अगधायंति महुयरा-उ विकं कमलायराण मयरवं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुयरविहणो ? ॥ ६ ॥-,,
 इकेण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुद्धो ।
 कुच्छुहरयणं पि उरे, जस्त ठियं सुच्चिय महग्यो ॥ ७ ॥-,,
 संडं विणावि अखंडमंडलोच्चेव पुण्णिमाचंदो ।
 हरसिरि गयं पि सोहइ, न नेइ विमलं ससिक्खंडं ॥ ८ ॥-,,

१ छ।थ।—

विन्द्येन विणावि गजा नरेन्द्रमुचनेसु भवन्ति गौरविताः ।
 विन्द्यो न भवति वन्द्यो गतेषु बहुकेष्वपि गतेषु ॥ १ ॥
 मानससरोवरस्य सुखानि यद्यपि न लभ्यन्ते राजहंसेः ।
 तथापि न तस्य तैर्गिना खीरोत्सङ्गा न क्षोभन्ते ॥ २ ॥
 परितोषितहंसकुलमपि मानसं व्यादसं न सन्देहः ।
 अन्यत्रापि यत्र (इत्र) गता हंसा अपि यथा न भग्नन्ते ॥ ३ ॥
 हंसा यत्र गतास्तत्र गता महीमण्डना भवन्ति ।
 ऐदस्तेषां महासरसां पानि हंसेषु गच्छन्ते ॥ ४ ॥
 मलयः सचन्दन एव नदीमुखद्विपमाणचन्दनदुमौघः ।
 भद्रमपि च मलयान् चन्दनं याति महार्घम् ॥ ५ ॥
 आग्रायन्ति मधुकरा अप्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि इष्टं कुतोऽपि किं मधुकरमिहोक्तम् ? ॥ ६ ॥
 एतेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरसमपि उरसि यत्र स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 यत्र विनाऽपि अखण्डमण्डल एव पुण्णिमाचन्द्रः ।
 हरितोगलमपि क्षोभते न तेन विमलं ससिक्खण्डम् ॥ ८ ॥

તદ્ મુક્તાણવિ તરુવર !, ફિટ્ટર પત્તણં ન પત્તાણં ।

તુહ પુણ છાયા જડ્ હો-ઈં કહવિ તા તેહિ પત્તેહિં ॥ ૯ ॥-,,

જડ સવ્વત્થ અહચ્ચિય, ઉવરિં સુમણાણિ સવ્વરુક્ખાણં ।

ચાવેવિ ચડંતિ ગુણા પહુપત્તિય પાવણ કોડિં ॥ ૧૦ ॥-,,

જે કેવિ પહ્ મહિમણ્ડલમ્મિ તે ઉચ્છુદેહસારિચ્છા ।

સરસા જડાણ મજ્જે, વિરસા પત્તેસુ દીસંતિ ॥ ૧૧ ॥-,,

સંપડ્ પહુણો પહુણો, પહુત્તણં કિં ચિરંતણપહૂં ? ।

દોસગુણા ગુણદોસા, પહિં કયા ન હુ કયા તેહિં ॥ ૧૨ ॥-,,

અર્થાત્ વિન્ધ્ય(પર્વત) વિના પણ (એટલે તેના ઉપર નહિ રહેલા હોવા છતાં પણ) હાથીઓ રાજઓના જીવનમાં ગૌરવયુક્ત હોય છે (એટલે તેઓનું સ્થાં પણ સન્માન થાય છે) અને અનેક હાથીઓ જતા રહે છે તો પણ વિન્ધ્ય વન્ધ્ય બની જતો નથી.—૧

જો કે રાજહંસોને માનસ સરોવરનાં સુખો મળતાં નથી, છતાં પણ તેના વિના તે સરોવરનાં તીર્થ શોભતાં નથી એમ નથી.—૨

હંસના સમુદાયથી રહિત અનેહું એવું માનસ (સરોવર) તે માનસ છે એમાં દંડ સંદેહ નથી. વળી ગમે સ્થાં ગયેલા હંસો પણ બગલાઓ કહેવાતા નથી.—૩

હંસો જ્યાં ગયા હોય છે સ્થાં ગયા છતાં પૃથ્વીના બૂધભૂરૂપ અને છે. પરંતુ તેમાં છેક તો તે મહાસરોવરોનો છે કે જ હંસો વિનાનાં અને છે.—૪

જનાં ચન્દનનાં ઝાડો નદીના મુખથી હરાઈ ગયેલાં છે તે મલય (ગિરિ) ચન્દનથી યુક્તજ છે. તેમજ વળી મલયથી બ્રહ્મ થયેહું ચન્દન મહામૂલ્યતાને પામે છે.—૫

બ્રમરો પણ કમલાકરો (કમલોની ખાણ)માંના ફક્ત ચક્રરન્દને સુધે છે, પરંતુ હું કમલાકર મધુકર વિનાનો જોવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યો છે !—૬

એકં કૌસ્તુભ (નામના) રત્ન વિના પણ સમુદ્ર રતાકરજ છે અને વળી જની છાતી ઉપર કૌસ્તુભ રત્ન રહેહું છે તે પણ મહામૂલ્યવાન છે.—૭

ખણ્ડ વિના પણ પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર અખણ્ડિત ખણ્ડળવાળો હોય છે અને મહાદેવના મસ્તક ઉપર રહેલો નિર્મળ ચન્દ્રનો ખણ્ડ પણ અત્યંત શોભે છે.—૮

શ્રવ્યા મુક્તાનામપિ તરુવર ! ઋદ્યતિ પત્રત્વં ચ પત્રાણામ્ ।

તવ પુનરજાયા યદિ ભવતિ કથમપિ તાવત્ પૈઃ પત્રૈઃ ॥ ૯ ॥

જટા(જટાઃ) સર્વજાપ વચ ઉપરિ સુમનાંસિ સર્વદુઃખાણામ્ ।

ચાપેસિ ચટન્તિ ગુણાઃ પ્રમુખતીસા પ્રામુખન્તિ કોટીમ્ ॥ ૧૦ ॥

યે કેઽપિ પ્રમલો મહીમણ્ડલે તે દુઃખદેહસદ્ભાઃ ।

સરસા જટાનાં (જટાનાં) મળ્યે વિરસાઃ પત્રેણ (પાત્રેણ) દ્યવન્તે ॥ ૧૧ ॥

સમતિ પ્રમલઃ પ્રમલઃ પ્રમુલ્લે કિં ચિરંતનપ્રમુખામ્ ? ।

દોષગુણા ગુણદોષા યુધિઃ કૃતા નૈવ કૃતાસ્તૈઃ ॥ ૧૨ ॥

હે ઉત્તમ વૃક્ષ ! તે સજી દીધેલાં પત્રોનું પત્રત્વ નષ્ટ થતું નથી. તે ઉપરાંત વળી જો તારી છાયા કોઈ પણ રીતે થઈ શકે, તો તે પત્રો વડે(જ) તેમ થઈ શકે તેમ છે.—૯

જટા બધે ઠેકાણે સર્વ વૃક્ષોની નીચેજ હોય છે, જ્યારે પુષ્પો તેની ઉપર હોય છે. ધનુષ્ય ઉપર દોરી ચડે છે અને તે પ્રજુની પ્રતિતિથી તેના અગ્ર લાગને પામે છે.—૧૦

પૃથ્વી—મણ્ડળમાં જે કોઈ સ્વામીઓ શેરડીના સાંઠા (ક)ના જેવા છે, તેઓ જેમ શેરડીઓ જટાઓમાં સરસ અને પત્રોમાં વિરસ દેખાય છે, તેમ જડને વિષે રાગી અને પાત્રોને વિષે નીરાગી દેખાય છે.—૧૧

હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સમર્થ છે, તો પછી ધણા કાળના સ્વામીઓની પ્રભુતા(ની વાતજ) શી? દોષોમાં શુણ્ણ અને શુણ્ણમાં દોષો જેમ એમણે સ્વીકાર્યા છે, તેમ પ્રાચીન રાજાઓએ કર્યું નથી.—૧૨

હેવટમાં સૂરિજીએ પ્રધાનો સાથે એમ પણ કહાવ્યું કે—

“अस्माभिर्यदि कार्यं व—स्तदा धर्मस्य भूपतेः ।

सभायां छत्रमागत्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ ૧ ॥

जाते प्रतिज्ञानिर्वाहे, यथाऽऽयामस्तवान्तिकम् ।

प्रधानाः प्रहिताः पूज्यै—रिति शिक्षापुरस्सरम् ॥ ૨ ॥”

અર્થાત્ હે રાજન્ ! જો તમારે અમારું કામ હોય, તો સત્વર ધર્મ રાજાની સભામાં શુભ રીતે આવીને અમને આમન્ત્રણ આપવું. તેમ થતાં અમારી પ્રતિજ્ઞાનો નિર્વાહ થશે એટલે અમે તમારી પાસે આવીશું. આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પ્રધાનોને પાછા મોકલ્યા. એટલે પ્રધાનોએ જઇને સર્વ હકીકત આમ રાજાને જણાવી અને તેને પત્ર પણ આપ્યો.

આ ઉપરથી સર્વ વૃત્તાન્ત જાણીને આમ રાજા સૂરિજીને મળવાને અધીરો બની ગયો અને કેટલાક સારા મનુષ્યોને સાથે લઇને લક્ષણાવતી તરફ જવા નીકળી પડ્યો. માર્ગમાં ગોદાવરી નદીના તીરે એક ગામ આવ્યું; સાં ખણ્ડ દેવકુલમાં તેણે રાત્રિએ નિવાસ કર્યો. તે રાત્રિએ સાં તેની અધિષ્ઠાધિકા વ્યન્તરી આવી અને તે આ રાજાનું રૂપ જોઈ મોહિત બની ગઈ; તેથી ભરતે જેમ ગંગા દેવીનો સ્વીકાર કર્યો હતો, તેમ આ રાજાએ તેની પ્રાર્થનાનુસાર તેનો સ્વીકાર કરી તેની સાથે ક્રીડા કરી. સવાર પડતાં તેની રજા લઇને છાં ઉપર બેસીને તે સૂરિજી પાસે આવી પહોંચ્યો અને “હજી પણ તે સાંભરે છે; એક રાત્રિનો શો સ્નેહ” એ અર્થવાણી નીચે સુજબની અડધી ગાથા બોલ્યો.

“अञ्जलि सा सुमरिज्जइ को नेहो पगराईप ॥”

આના પ્રત્યુત્તરમાં “ગોદાવરીના તીરે તે વાસ કર્યો તેથી” એવા અર્થવાળી સૂરિજીએ નીચે મુજબની અડધી ગાથા કહી:—

“મોલાનડતીરે સુન્નદેવલંમિ જંસિ વાસમિઓ ॥ ૧-૧૧”

આ પ્રમાણે વાતચિત થયા બાદ સૂરિજી અને રાજ એકમેકને ભેટી પડ્યા. સાર બાદ આમ રાજને ખડી વડે ગોમૂનિકા બંધમાં નીચે મુજબનો શ્લોક લખ્યો:—

“અતિ અતિ અન્મજલં પ્રીતરચજ્જય ।

મેલામેલા મેલમેલં ફસફસફસ ॥”

આ સૂરિજી સમજી ગયા એટલે તે નૃપતિએ તેમની નીચે મુજબ સ્તુતિ કરવા માંડી.

“અદ્ય મે સફલા પ્રીતિ-રદ્ય મે સફલા રતિઃ ।

અદ્ય મે સફલં જન્મ, અદ્ય મે સફલં ફલમ્ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ આજે મારી પ્રીતિ તેમજ રતિ સફળ થઇ છે. મારો જન્મ પણ કૃતાર્થ થયો છે અને આજે મારું (આગમનનું) ફળ પણ સફળ થયું છે.

આ પ્રમાણે રાત્રિ વિનોદ-ગોષ્ઠીમાં ખસાર થઇ ગઇ. પ્રભાતે રાજની સલા ભરાઇ હતી હાં સૂરિજી પણ ગયા. પછીથી આમ રાજ પણ પોતાના માણસો સાથે સ્થગીધરના વેશમાં હાથમાં બીજેડું લઇને દાખલ થયો. આ પ્રમાણે આમ રાજને સલામાં દાખલ થતાં જોઇને સૂરિજીએ દ્વિઅર્થી ભાષામાં ધર્મ રાજને કહ્યું કે —“एते आमन्वृणराः” અર્થાત્ આ આમ રાજના મનુષ્યો અમને બોલાવવા આવ્યા છે. પછીથી જ્યારે આમ રાજ સમીપ આવી પહોંચ્યો એટલે ગુરૂશ્રીએ તેને કહ્યું કે —“आगच्छाम” અર્થાત્ અમે આવીએ? (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે હે આમ ! આવ.)

સ્થગીધરના વેશમાં આમ રાજ ગુરૂ સમીપ ગેઠો એટલે હૃતે તેમના હસ્તમાં વિશ્વસિ-પત્ર મુક્યો, તે ગુરૂએ ધર્મ રાજને ખતાવ્યો. પછી ધર્મ નરેશ્વરે હૃતને પૂછ્યું કે તમારા આમ રાજનું રૂપ કેવું છે? સારે તે હૃતે જવાબ આપ્યો કે તેઓ આ સ્થગીધરના જવા છે. અથવા આજ આમ સમજો. સૂરિજીએ સ્થગીધરના સામું જોઇને તેને પ્રશ્ન પૂછ્યો કે આ તમારા હાથમાં શું છે? તેણે ઉત્તર આપ્યો કે “બીજેરા” (અર્થાત્ હું બીજે રાજ છું). સાર બાદ હૃતે પોતાના હાથમાં રાખેલાં તુચ્છેરનાં પાંદડાં બહાર કાઢ્યાં. તે જોઇને રાજએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ શું છે? તેના પ્રત્યુત્તરમાં ગુરૂજીએ સ્થગીધર તરફ આંગળી કરીને કહ્યું કે ‘તુચ્છરિપત્ર’ (આનો ગૂઢ અર્થ એ હતો કે આ તારો શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે).

આ પ્રમાણેની દ્વિઅર્થી વાતચિત થઇ, પરંતુ સરળ હૃદયવાળા ધર્મ રાજને તેની કંઇ ખબર પડી નહિ. અંતમાં આમ રાજ સલા છોડી ચાલતો થયો. તેણે સ્વદેશ જતાં

પહેલાં ધર્મ રાજની વેશ્યાને પોતાના નામવાળું એક કંકણ આપ્યું અને રાત્રે તે ત્યાં રહ્યો. પ્રાતઃકાલે રાજદ્વારના દ્વારપાળને બીજું કંકણ આપી તે પોતાને દેશ જવા નીકળી પડ્યો.

ખપેર થતાં સૂરિજીએ ધર્મ રાજને કહ્યું કે ‘અમારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઇ છે, વારતે અમે હવે વિહાર કરી આમ રાજ પાસે જઇશું. સારે ધર્મ રાજએ કહ્યું કે આમ સ્વયં આપને આમન્ત્રણ આપવા આવ્યો નથી, તો પછી આપની પ્રતિજ્ઞા કેવી રીતે પૂર્ણ થઇ ગણાય? આના જવાબમાં ગુરુજીએ ધર્મ રાજને સર્વ ગુણ વાક્યોનો દ્વિતીય અર્થ કહી સંભળાવ્યો. વળી એટલામાં વેશ્યાએ તેમજ દ્વારપાળે પણ આમ નરેશ્વરનાં નામવાળાં બે કંકણો રજુ કર્યાં. આથી ધર્મ રાજને ખાતરી થઇ કે આમ સ્વયં આવ્યો હતો. પછી ધર્મ રાજએ સૂરિજીને કહ્યું કે હું વાફ-છળથી છેતરાયો છું. સાર પછી સૂરિજીએ તેની રજા લઇને વિહાર કર્યો અને આમ રાજને તેઓ રસ્તામાં મળ્યા.

માર્ગમાં આમ રાજએ એક પુલિન્દ (લીલ)ને પશુની માફક તળાવમાં મોઢું ધાલીને જળ પીતો જોયો એટલે તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબના પૂર્વાર્ક દ્વારા તેનું કારણ પૂછ્યું—

“પસુ જિમ પુલિન્દ પીઅજ્ જલ પંચિહ કવણિહિ કારણિણ”

આ સાંભળીને સૂરિજીએ તત્કાલ તેના પ્રત્યુત્તરમાં નીચે મુજબનો ઉત્તરાર્ક કહ્યો:—

“કર જેવિ કરંવિય કજ્જલિણમુદ્દહિઅંસુનિવારણિણ”

અર્થાત્ કાજળથી મિશ્રિત અશ્વના નિવારણથી (એટલે કે એવાં આંસુ લૂછવાથી) બંને હાથ કાળા થયા છે.

આ વાતની ખાતરી કરવા માટે રાજએ તે પુલિન્દને પોતાની સમક્ષ બોલાવ્યો અને પોતાનું વૃત્તાન્ત રજુ કરવા કહ્યું. એટલે શરમથી નીચું મુખ રાખીને તે પુલિન્દે કહ્યું કે હે નાથ ! મુસાફરીમાં તમારી પુત્ર-વધૂને શાંત કરતો છતો તેનાં કાજળયુક્ત અશ્વો વડે ભીંજાયેલા મારા હાથ કાળા બન્યા હતા.

આ વૃત્તાન્ત જાણીને રાજ પુશી થયો અને સૂરિજી સાથે ગોપગિરિ પાસે આવી પહોંચ્યો. સાર બાદ તેણે મહોત્સવપૂર્વક સૂરિજીનો ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો.

વિનોદ-વાર્તામાં દિવસો પસાર થતા હતા તેવામાં વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલા અને અનશન કરવાની અભિલાષા રાખતા એવા પોતાના ગુરુ શ્રીસિદ્ધસેનસરિનો પત્ર લઇને બે ગીતાર્થ સાધુ અપ્પભટ્ટિજીની પાસે આવ્યા. આ પત્રમાં એમ લખ્યું હતું કે—

મેં તને વણાવ્યો છે તેમજ સૂરિપદ પણ આપ્યું છે, તો દે અપ્પભટ્ટિ ! તું હવે એવો પ્રયત્ન કર કે જથી કરીને હું અનશન અંગીકાર કરી સ્વર્ગે જઈ.

પ્રભાવક—ચરિત્રમાં તો આ સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે—

“સારીરં સયલં બલં વિગલિતં દિટ્ટીવિ કટ્ટેણ મે
દટ્ટવ્વેસુ પયટ્ટઈ પરિગયપ્પાયં તદ્દા આસયમ્ ।

પાણા પાહુણયત્તગન્તુમહુણા વટ્ટંતિ વચ્છા ! તુમં

મં દટ્ટું જઈ અત્થિ તા લહુ લહુ ઇચ્છા હિ(ગ)મિત્સં સયમ્ ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ મારું સમસ્ત શારીરિક બળ ક્ષીણ થઈ ગયું છે, મારાં નેત્રો પણ એવા લાથક પદાર્થોને વિષે કંટે કરીને પ્રવર્તે છે, આયુષ્ય ગતપ્રાય બન્યું છે, પ્રાણ હમણા પ્રાપ્તશૂન્યતા (પરાણાપણા)ને પ્રાપ્ત કરવાની તૈયારીમાં છે. વાસ્તે હે વત્સ ! જે તને મારા દર્શન કરવાની ઇચ્છા હોય, તો તું સત્વર આવજે.

આ પ્રમાણેનો પત્ર વાંચીને અપ્પભટ્ટિજી પોતાના ગુરુ પાસે જવાને તૈયાર થઈ ગયા અને નિહાર કરતા કરતા મોઢેરક ગામમાં પોતાના ગુરુ સમીપ આવી પહોંચ્યા. ગુરુને વન્દન કરી તેઓ સ્વસ્થાનકે બેઠા એટલે ગુરુએ પોતાનું શ્રુત્ય સમીપ આબું છે એમ કહ્યું અને તેથી કરીને અન્તિમ આરાધના, ચતુઃશરણું શરણુ, પાપનો પશ્ચાત્તાપ, સુકૃતની અનુ-મોહના, તીર્થોની વન્દના ઇલાદિ વિધિ વડે તેમનું શ્રેય થાય તેમ કરવા કહ્યું. આ બધું અપ્પભટ્ટિજીએ કર્યું. કાલાન્તરે તેમના ગુરુ સુખેથી સ્વર્ગે સિધાબ્યા.

શોક શાંત થતાં ગોવિન્દસૂરિ તેમજ નમ્મસૂરિને ગમ્મતો બાર સોંપીને તેઓ પાછા આમ રાજ પાસે આબ્યા અને પૂર્વની જેમ સાં તે બેની વચ્ચે વિનોદ-ગોષ્ઠી ચાલવા લાગી.

એક દિવસ સૂરિજી રાજ-સભામાં લાંબા વખત સુધી પુસ્તકમાં દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા હતા. આ સમયે ઇન્દ્રની અપ્સરાઓને પણ લજ્જાસ્પન્ન કરનારી નર્તકી (નાચનારી) નાચ કરી રહી હતી. સૂરિજીની આંખે આંખ વળી હતી. તે દૂર કરવાને સાડ તેમણે આ નાચનારીની પોપટના પીંછાના જેવી નીલવર્ણી કાંચળી તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી. આ બેઠને આમ રાજાએ મનમાં વિચાર કર્યો કે—

“સિદ્ધંતતત્તપારં-ગયાણ જોગીણ જોગજુત્તાણં ।

જઈ તાણંપિ મયચ્છી, મણંમિ તા સચ્ચિય પમાણં ॥”—આર્ધા

૧ છાયા—

શારીરં સકલં બલં વિગલિતં દટ્ટવિ કટ્ટેણ મે

દટ્ટવ્વેસુ પ્રવર્તેતે પરિગયપ્પાયં તયાઽયુગ્મયમ્ ।

પાણા પ્રાપ્તશૂન્યતાં ગન્તુમહુણા વર્તન્તે વત્સ ! ત્વમ્

મો દટ્ટું યચ્છિ તતો છયુ રુચ્છિયા ગમિપ્પસિ સ્વયમ્ ॥

૨ છાયા—

સિદ્ધાન્તતત્તપારગતાર્ધા યોગિનાં સોગયુક્તનાયમ્ ।

યદિ તેપામપિ મૃગાદી મનસિ તતઃ સૈવ પ્રમાણમ્ ॥

અર્થાત્ જો સિદ્ધાન્તનાં તત્ત્વનો પાર પામેલા તેમજ યોગયુક્ત એવા યોગીઓના મનમાં પણ શ્રદ્ધાક્ષી વસે છે, તો પછી તે શ્રદ્ધાક્ષીજ પ્રમાણ છે.

તે રાત્રે આમ રાત્રીએ સૂરિજની પરીક્ષા કરવા માટે આ નર્તકીને પુરૂષના વેશમાં તેમની પાસે મોકલી. તેણે આવીને સૂરિજને કર-સ્પર્શ કર્યો. સૂરિજ સમજી ગયા કે આ તો કોઇ યુવતી છે અને પોતાને માથે આમ રાત્રીની મૂર્ખતાને લીધે આ ઉપસર્ગ આવી પડ્યો છે. તરતજ તેઓ તેની સામે થવાને સજ્જ થઇ ગયા અને તેમણે તે નર્તકીને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે વરાહિ ! તું કોણ છે અને ક્યાંથી આવી છે? અમારા જેવા બ્રહ્મચારી પાસે તારું શું વળવાનું છે? શું પવન વડે મેરૂ ચલાયમાન થયો છે કે?

આ સાંભળીને તે નર્તકીએ કહ્યું કે હું આપને એવો ઉપદેશ આપવા આવી છું કે—

✓“રાષ્ટ્રે સારં વસુધા, વસુધાયામપિ પુરં પુરે સૌઘઃ ।
સૌષ્ઠે તલ્પં તલ્પે, વરાહનાડનઙ્ગસર્વસ્વમ્ ॥”—આખા

અર્થાત્ રાત્રીમાં પૃથ્વી એ સાર છે અને પૃથ્વીમાં શહેર સાર છે; એવી રીતે શહેરમાં મહેલ અને મહેલમાં શય્યા અને શય્યામાં કંદર્પના ધનરૂપ સુન્દર સુન્દરી સાર છે.

વાસ્તે આમ રાત્રીએ ભક્તિપૂર્વક આપની સેવા કરવા માટે મોકલેલી એવી મને આપ સ્વીકારો. સૂરિજએ એ વાત ઉપર ધ્યાન આપ્યું નહિ એટલે તેણે હાન-લાન, કટાક્ષપૂર્વક અવલોકન, જીભસેપ ઇત્યાદિ સર્વ ઉપાયો ચોજી જોયાં અને સી-હસ્યાદિકે લય પણ ખતાવ્યો પરંતુ પત્થર પીગળે તો સૂરિજ પીગળે. આખરે આ નર્તકી થાકી અને સવાર પડતાં તે રાત્રી પાસે ગઇ અને ત્યાં તેણે તેને સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. સૂરિજનું અપૂર્વ બ્રહ્મચર્ય જાણીને રાત્રી અત્યંત પ્રસન્ન થયો અને તેનું ધ્યાન ધરતો કહેવા લાગ્યો કે—

“ન્યુચ્છને યામિ ધાક્ષ્યાય, હગ્મ્યાં યામ્યવતારણે ।

વલિર્વિધીયે સૌહાર્દ-હૃદાય હૃદયાય તે ॥”—અનુપ્રપ્ત

અર્થાત્ હું તમારાં વાક્યો ઉપર વારી જાઉં છું, તમારી દૃષ્ટિનાં એવારણાં લઉં છું. સૌહાર્દથી મનોહર એવા તમારા હૃદયને હું એમ જાણી આપું:

સત્તારના ન્યાયે અપ્પભટ્ટિજી રાત્રી-સભામાં આવ્યા, સારે રાત્રી શરમનો માર્યો એક અક્ષર પણ ચોલી શક્યો નહિ. સારે સૂરિજએ તેને કહ્યું કે શરમાવાની કંઇ જરૂર નથી, કેમકે મહર્ષિઓના દૂષણ અને બૂપણની તપાસ કરવી એ રાત્રીઓનું કાર્ય છે. રાત્રીએ કહ્યું કે દે ગુરૂજી ! એ વાત સંભારશો નહિ. એમ કહીને તેણે પોતાનું મસ્તક તેમના ચરણમાં નમાવ્યું.

આપ બ્રહ્મરૂપ છો. તેમના આગળ હાય જિયા કરીને હું માન અને આદર્યપૂર્વક છું કે—

“ધન્યાસ્ત એવ ધવલાયતલોચનાનાં
તારુણ્યદર્પણનીનપયોધરાણામ્ ।

ક્ષામોદરોપરિલસન્નિવલીલતાનાં

દમ્પ્તાડ્ડકૃતિં વિકૃતિમેતિ મનો ન યેષામ્ ॥” —વસન્તતિલકા

અર્થાત્ સુંદર તેમજ નિશાળ લોચનવાળી, યૌવનના ગર્વથી પરિપૂર્ણ પુષ્ટ પયોધરવાળી તેમજ ક્ષામ ઉદર ઉપર વળેલી નિવલીની સૌભાવાળી એવી સુંદરીઓની આકૃતિ જોઇને જેમના મનમાં નિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમને ધન્ય છે.

એક દિવસ રાજા રાજ-ભાગે થઇને જતો હતો. તેવામાં તેણે એરંડાનાં પાંચ આંગળાં જવડાં મોટાં પત્રો વડે ઢાંકેલ સ્તનવાળી હાલિક-પ્રિયા (હજા એડનારાની સ્ત્રી)ને એરંડાનાં પત્ર વીણતી જોઇ. તે વાતને જોઇને તેણે નીચે મુજબનો ગાયાર્થ બોલી કાઢ્યો.

“તંદુલિ વરલિંગયદલો, ઘરણ્ડો સોહ્ય સરુગણાણં ।”

અર્થાત્ સારે પણ ઉત્તમ પત્રથી સંહિત બનેલો એરંડો વૃક્ષોના સમૂહમાં શોભે છે. પછીથી તેણે આ સમસ્યા સૂરિજીને પૂછી એટલે સિદ્ધસારસ્વત એવા તેમણે તરતજ કહ્યું કે—

“ઈત્થ ઘરે હલિયવહ, હહમિત્તત્થણી વસહ ॥ ૧ ॥” —આયા

અર્થાત્ એ ઘરે એટલા પ્રમાણના પયોધરવાળી હાલિક-વધૂ વસે છે. આ સાંભળીને રાજાને અચંબા થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે અહો સારસ્વત પ્રભાવ કેવો છે !

અન્યકા રાજાએ પ્રોષિતભર્તૃકાને (અર્થાત્ જેણે ધણી પરદેશ ગયો છે એવી કાઠ સ્ત્રીને) વાંકી ડોક રાખીને હાથમાં દીવો લઇને સાંજના વાસ-ભવન તરફ જતી જોઇ. તેણે સાર બાદ આ વાત સૂરિજીને નીચે મુજબ કહી સંભળાવી:—

“વિટ્ઠો વંક ગીવા અં, દીવલ(દીવકરાય) પહિયજાયાય ।”

સૂરિજીએ આ ઉત્તરાર્થને બંધ બેસતો આવતો (અને ‘પ્રિયના સ્મરણથી ટપકતાં આંસુઓની ધારાના પડવાના લયવાળી’ એ મતલબનો) નીચે મુજબનો પૂર્વાર્થ કહ્યો:—

“પિયંસંમરણપલુટંત-અંસુધારાનિવાયમીયાય ॥ ૧ ॥” —આયા

૧ છાયા—

સદાપિ કરનિર્ગતલલ પ્રરુદ્ધઃ શોભત પવ વરુણેણુ ।

૨ છાયા—

અગ્ર ગૃહે હાલિકવધુઃ પૃથાવન્માત્રસના વસતિ ।

૩ છાયા—

દદ્દાં વકા મીવા અ દીવકરાયાઃ પહિક્કજાયાયાઃ ।

૪ છાયા—

વિટ્ઠો વંક ગીવા અ દીવકરાયાઃ પહિક્કજાયાયાઃ ।

આ પ્રમાણે રાજ અને સૂરિજના દિવસો વ્યતીત થતા હતા. તેવામાં એક દિવસે ધર્મ રાજાએ મોકલેલો દૂત આમ રાજ પાસે આવ્યો અને તેને કહેવા લાગ્યો કે હે રાજા તારી વિચક્ષણતાથી ધર્મ રાજ સંતુષ્ટ થયો છે. વળી તેણે કહ્યું છે કે તમે અમને વાદ-છળથી છેતર્યા એટલે અમારે ઘેર આવેલા એવા સમાચાર અને જાણે વતી પણ સત્કાર કરી શક્યા નહિ. અત્યારે અમારા રાજ્યમાં બૌદ્ધધર્મી મહાવાદી વર્ધનકુંજર આવ્યો છે. તેની સાથે વાદ કરી શકે એવો ઠાઠ વાદી હોય તો તેને અમારે દેશ મોકલો. અમારે અને તમારે ધણા કાળથી દુશ્મનાવટ છે, તો જેનો પાદી જીતે તે રાજ અન્ય રાજના દેશનો પણ સ્વામી બને એવું આપણા બે જણ વચ્ચે પણ હો; કેમકે માનવનો વધ થાય એવા યુદ્ધનો તો કાણ સ્વીકાર કરે ?

આ સાંભળીને આમ રાજાએ તેને કહ્યું કે જે તું આ કહે છે તે ધર્મરાજ પોતે કહ્યું છે કે તું તારા સુખથી આ પ્રમાણે કહે છે. અમારા વિજય થતાં જો અરેખર તારો રાજ સમાંગ રાજ્ય મને આપે તેમ હોય, તો અમે વાદી લઇને આવીએ. દૂતે કહ્યું કે કારણવશાત્ સુધિધિરે પણ દ્રોણ-પર્વમાં અસલ લાપણું કર્યું હતું, પરંતુ આ સ્વામી તો કારણવશાત્ પણ અસલ બોલતા નથી.

આમ રાજાએ દૂતને રજા આપી અને પોતે પોતાના તરફથી અખપલદિજીને વાદી તરીકે સ્વીકારી તેમની સાથે વાદને માટે અર્ધ ધર્મ ગયા. ધર્મ રાજ પણ વર્ધનકુંજરને સાથે લઇને સામે આવ્યો. ત્યાં વાદ-વિવાદનો પ્રારંભ થતાં વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને આશીર્વાદ દેતાં કહ્યું કે—

“શમંજે સૌગતો ધર્મઃ, પદય વાચંયમેન યઃ ।

આદતઃ સાધયન્ વિશ્વં, ક્ષણક્ષણવિનશ્વરમ્ ॥”—અનુક્રમ

અર્થાત્ હે રાજા તું જો જગતને પ્રત્યેક ક્ષણે વિનાશશીલ સિદ્ધ કરતા એવા જે ધર્મનો મુનીન્દ્રે સ્વીકાર કર્યો છે તે બૌદ્ધ ધર્મ સુખને માટે થાઓ.

હાર પાદ અખપલદિજીએ આમ રાજને આશીર્વાદ દેવા પૂર્વક કહ્યું કે—

“અહંન્ શમોક્ષિતિં દેવ્યાન્-મિત્સીનન્દર્ષદસ્થિતઃ ।

યદ્વાચા વિજિતા મિથ્યા-વાદા ઇકાન્તમાનિનઃ ॥”—અનુક્રમ

અર્થાત્ જેની વાણીથી એકાન્તને માનનારા મિથ્યાવાદીઓ જીતાયા છે, તે શાશ્વત આનન્દ-પદમાં રહેલા (અર્થાત્ મોક્ષે ગયેલા) એવા તીર્થંકર સુખની ઉત્પત્તિ કરે.

આ પ્રમાણે આશીર્વાદનું કાર્ય સમાપ્ત થતાં વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે વાદ-વિવાદ શરૂ થયો. છ મહિના સુધી એક સરખો વાદ-વિવાદ ચાલ્યો, પરંતુ એ બેમાંથી કાંઈ કાંઈનો પરાજય કરી શક્યો નહિ. આમ રાજ આથી કંટાળી ગયો અને તેણે સૂરિજને કહ્યું કે

રાજ્ય-કાર્યમાં આથી વિદ્ય થાય છે; વાસ્તે આપે વર્ધનકુંજરને સત્વર જીતવો બોધ્યો. સૂરિ-જીએ તેના પ્રત્યુત્તરમાં કહ્યું કે કાલે સવારે એને હું જીતીશ.

હાર પછી તે રાત્રે સૂરિજીએ મન્ત્ર-શક્તિ વડે સરસ્વતી દેવીને બોલાવી. હાર, કુડકલ વિગેરે આબૂખણેથી અલંકૃત તેમજ દિવ્ય કુસુમના પરિમલથી સુવાસિત એવી ભગવતી સરસ્વતીનું પ્રલક્ષ દર્શન થતાં તેમણે તત્કાલ ચૌદ શ્લોકો રચીને તે વડે તેની સ્તુતિ કરી. દેવીએ તેમને કહ્યું કે-હે વત્સ ! તેં મને શું કરવા યાદ કરી છે? સૂરિજીએ કહ્યું કે આજે વાદ કરતાં છ મહિના પૂરા થઇ ગયા છે, તેથી કરીને હવે તું એમ કર કે જ્યાં કરીને મને વિજય પ્રાપ્ત થાય; આના ઉત્તરમાં સરસ્વતી ગોલી કે આ વર્ધનકુંજરે સાફ સાત ભવ પર્થત આરાધન કર્યું છે, તેથી આ ભવમાં એ તેને અક્ષયવચનચુટિકા આપી છે, તેના પ્રભાવથી એ દુર્ભય છે. આ સાંભળીને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે શું તું જૈન શાસનની વિરોધિની છે કે મને જય અપાવતી નથી? હારે તે ગોલી કે હું જયનો ઉપાય પતાવું છું તે સાંભળ. કાલે સવારે વાદ-વિવાદ શરૂ કરવામાં આવે તે પૂર્વે સર્વ સલાસદાનેં સુખ-શૌચ કરવાનું કહેવું. તદનુસાર તે કાર્ય વર્ધનકુંજર કરવા જતાં તેના સુખમાંથી એ ચુટિકા મારી ઇચ્છાથી નીકળી જશે, એટલે પછી તારો વિજય થશે. પરંતુ મારી એક યાચના છે કે આ મારી સ્તુતિરૂપ ચૌદ શ્લોકોનો તારે કોઇના આગળ પણ પ્રકાશ કરવો નહિ, કેમકે જ તેનું પકન કરે તેની સમીપ મારે હાજર થવુંજ પડે એવો આનો પ્રભાવ છે અને હું કાની કાની આમળ હાજર યાદ? એમ કહીને તે દેવી વીજળીના ચમકારાની જેમ અંતર્ધાન થઇ ગઇ.

હાર બાદ સૂરિજીએ પોતાના એક ઉત્તમ શિષ્યને વાકપતિ પાસે મોકલવા વિચાર કર્યો અને તેને સમજણ પાડી કે તારે એની પાસે જઇ એમ કહેવું કે હે 'રાજન્' ! તું વિદ્યા-નિધિ છે. વળી લક્ષણાવતીપુરીમાં આપણી વચ્ચે ગાઠ પરિચય થયો હતો તે સમયે તેં કહ્યું હતું કે હે ભગવન્ ! તમે નિઃસ્પૃહી છો, તો હું તમારી શી ભક્તિ કરું? આનો અંગે ઉત્તર આપ્યો હતો કે સમય આવતા અમારી ભક્તિ કરવાનો તને અવકાશ આપીશું. તો આજ તેવો સમય આવી લાગ્યો છે.

આ પ્રમાણેની શિક્ષા આપીને સૂરિજીએ પોતાના એક શિષ્યને વાકપતિ પાસે મોકલ્યો. વાકપતિ સાથે ઉપર સુજળની વાતચીત થઇ રહેતાં તેણે તે શિષ્યને કહ્યું કે સૂરિજીનો શો હુકમ છે? તેઓ જેમ કહે તેમ કરવા હું તૈયાર છું. હારે શિષ્યે કહ્યું કે કાલે સવારે ધર્મ

૧ આ સ્તુતિરૂપ કાવ્ય તેજ આ ગુસ્તાકમાં પરિશિષ્ટરૂપે આપેલું નિશરદાસ્તોત્ર હોય એમ વર્તેલવું નથી, કેમકે તેમાં તો તેર શ્લોકો છે. વળી તેને પ્રકાશમાં ન લાવવા સાફ તો સરસ્વતીએ ખુશ્ખ-લાલિજીને પ્રાર્થના કરી હતી, એટલે તેની ચત્વરતાનું ઉલ્લેખ કરી સૂરિજીએ તે સ્તોત્ર-ક્રોધને સુખેથી કહી સંભળાવ્યું હોય કે તેને લખી લીધું હોય એમ માની શકાય તેમ નથી.

૨ આજ એ ઉત્તરનું આવશ્યક સમગ્રજ છે કે ધર્મ રાજ પાદાર્થે ગ્રાહ્ય હારે તેઓ પોતાના સેવક 'પરમાર'વંશી વાકપતિરાજને સાથે જાગ્યા હતા.

અને આમ રાજના સલાસદો હાજર થતાં તમારે એમ કહેવું કે મુખ-શૌચ કર્યા વિના પ્રસ્વતી પ્રસન્ન થતી નથી, વાસ્તે વાદીએ, પ્રતિવાદીએ, સભ્યોએ તેમજ સલાપતિએ પણ મુખ-શૌચ કરવો જોઈએ. આ પ્રમાણે કહ્યા બાદ તેઓ મુખ-શૌચ કરશે એટલે અમારી તમે સંપૂર્ણ ભક્તિ કરી એમ અમે માનીશું. વાક્યપતિએ આ વાત સ્વીકારી એટલે તે ગોષ્ઠે ઉપાશ્રયે જઈને શુદ્ધિને સર્વ વૃત્તાન્ત કહી સંભળાવ્યું.

સવાર પડતાં વાદ-સ્થલમાં સલાસદો આવવા લાગ્યા. બન્ને રાજાઓ તેમજ વાદી અને પ્રતિવાદી પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. એટલે વાક્યપતિએ તેમને મુખ-શૌચ કરવાનું કહ્યું. તદનુસાર મુખ-શૌચ કરતાં વર્ધનકુંજરના મુખમાંથી શુટિકા નીકળી પડી. તે બપ્પ-ભટ્ટિજના શિષ્યોએ લઇને સૂરિજને આપી દીધી. સાર બાદ વાદ-વિવાદ ચાલતાં વર્ધન-કુંજર હારી ગયો અને સૂરિજનો જય થયો. તેથી બન્ને પક્ષ તરફથી સૂરિજને વાદિકુંજર-સન્નિધિનું બિરુદ આપવામાં આવ્યું.

આ તરફ સસ પ્રતિજ્ઞાવાળો ધર્મ રાજ આમ રાજને સત્સંગ રાજ્ય આપવા લાગ્યો. તે આમે ગ્રહણ કર્યું. એટલે સૂરિજએ આમને કહ્યું કે એ રાજ્ય ધર્મ રાજને પાછું આપો, કેમકે તેમ કરવું તમને શોભાસ્પદ છે. તેમના વચનાનુસાર આમે તેમ કર્યું. સાર પછી સૌ સૌને સ્થાનકે જવા લાગ્યા. સૂરિજ વર્ધનકુંજરને ભેટ્યા અને તેને તેમજ આમ રાજને પણ સાથે લઇને તેઓ ગોપગિરિમાં મહાવીર પ્રભુની પ્રતિમાનું વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સૂરિજએ “શાન્તો વેપઃ શમસુખફલી” ઇલાહિ કાવ્યવડે તેમની સ્તુતિ કરી. સાર બાદ તેણે વર્ધનકુંજરને પ્રતિજ્ઞા પમાડી જૈન ધર્મી બનાવ્યો.

એક દિવસે વર્ધનકુંજરે બપ્પભટ્ટિજને રાતના પ્રત્યેક પ્રહરે (ત્રણ ત્રણ કલાકે) ‘૯કો ગોત્રે (૧૪૧૯૩), સર્વસ્ય દ્વે (૮૧૧૧), સ્ત્રી પુંવચ્ચ (૧૨૧૬૬) અને જૈન્દો યૂના (૧૨૧૬૫) એમ ચાર ચાર અક્ષરવાળી ચાર સમસ્યાઓ પૂછી. તેનો સૂરિજએ ઝટ જવાબ આપ્યો કે—

“૯કો ગોત્રે સ ભવતિ પુમાન્ ચઃ કુદુમ્બં વિમર્તિ.

સર્વસ્ય દ્વે સુર્ગતિકુગતી પૂર્વજન્માનુવદે ।

સ્ત્રી પુંવચ્ચ પ્રમવતિ યદા તદ્દિ મેહં વિનયં

જૈન્દો યૂના સદ પરિચયાત્ ત્યજ્યતે કામિનીભિઃ ॥”—મન્દાકાન્તા

અર્થાત્ ગોત્રમાં તે એક પુરૂષ છે કે જે કુદુમ્બનું પૂરું કરે છે. દરેક જીવને પૂર્વ જન્મમાં (આપુખ્ય કર્મ) ખાંધા મુજબની મુગતિ અને કુગતિ (સંભવે) છે. જે શ્વહમાં સ્ત્રી પુરૂષની

૧ આ પ્રસંગના પરિવર્તમાં અપેક્ષા ત્રીજાપક્ષભટ્ટિચરિત્રમાં તેના કર્યાં કરેલા ઉલ્લેખ મુજબ આ રાજનું તેમના રામય મુખી સંઘમાં પાન થતું હતું. જ્યારે આ કાવ્યનું અસ્તિત્વ હોવા વિષે સંશય રહે છે. કેટલેક સ્થલે જે એ જાતન તપાસ કરાવી, પરંતુ એ કાવ્યની પ્રતિ મેળવવા દુઝાવડાગી થઈ નથી.

૨-૫ આ ચારે પાંચિનીય અક્ષરવર્ણા સૂત્રો છે. ૬ ‘મર્મકુમરી’ જ્ઞાપિ કારઃ ।

જેમ સ્વામી બને છે, તે ગૃહ નાશ પામે છે. યુવતિઓને યુવક સાથે પરિચય થવાથી તેઓ વૃદ્ધને લાજ દે છે.

અન્યદા સૂરિજીએ જૈન તેમજ જૈનેતર દર્શનોર્માનાં સુલાપિતો દ્વારા રાજને પ્રતિબોધ પમાડ્યો અને તેની પાસે મદિરા, માંસ, જીંગાર, વેશ્યા, શિકાર, ચોરી અને પરસ્ત્રીગમન એ સાત વ્યસનોનો નિયમ લેવડાવ્યો. વિશેષમાં તેની પાસે આવકના અગ્યાર વતો પણ ગ્રહણ કરાવ્યાં. અતિથિસંવિભાગ નામના ખારખા વ્રતનો પ્રથમ અને અન્તિમ તીર્થકરના શાસન-માંના નૃપતિઓને નિવેધ હોવાથી આમ રાજ પાસે તે વ્રત ગ્રહણ કરાવ્યું નહિ.

એક દિવસ વર્ધનકુંજરે ધર્મ રાજને ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે શ્રીઅધ્યભક્તિસૂરિએ મને હરાવ્યો તે કંઈ મને સાલતું નથી, કેમકે તેઓ તો સરસ્વતીના અવતારરૂપ છે; પરંતુ મને ખેદ તો એ થાય છે કે તમારા સેવક વાકપતિ દ્વારા તેમણે મારી ગુટિકા હરાવી લીધી.

આ પ્રમાણે કહી તેણે પોતે મૂઠી. રાજએ તેને આશ્વાસન આપતાં કહ્યું કે વાકપતિ અમારો જૂનો સેવક છે. વળી તેણે અનેક સ્થલે યુદ્ધમાં જય પ્રાપ્ત કરી પ્રતિષ્ઠા મેળવેલી છે તેમજ તે પ્રબન્ધ-કર્તા કવિ છે. આથી તેનો પરાભવ કરવો યોગ્ય નથી. એનો આટલો અપરાધ ક્ષમા કરવો. આ સાંભળીને તે ખીંજ મૌન રહ્યો.

સમય જતાં એક દિવસ લક્ષણાવતી નગરીની સમીપમાં રહેતા યશોધર્મ રાજએ ધર્મ રાજની લક્ષણાવતી નગરી ઉપર ચડાઇ કરી અને યુદ્ધમાં તેને મારી નાખ્યો. વળી વાકપતિને પણ તેણે કેદ કર્યો. કેદખાનામાં રહીને વાકપતિએ ‘ગૌડવધ’ એ નામનું પ્રાકૃત ભાષામાં એક કાવ્ય રચ્યું અને તે તેણે યશોધર્મને બતાવ્યું. એ જોઈને તે પ્રસન્ન થયો અને તેને કારાગૃહમાંથી મુક્ત કર્યો, કેમકે એ તો દુપ્રસિદ્ધ વાત છે કે “વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજ્યતે” (અર્થાત્ વિદ્વાન્ સર્વત્ર પૂજાય છે). કેદખાનામાંથી છૂટ્યા બાદ વાકપતિ અધ્યભક્તિજીની પાસે ગયો.

સૂરિજી અને વાકપતિ એ બંને વચ્ચે આજે કંઈ નવીન મિત્રતા થઈ હતી નહિ, પરંતુ જુની મિત્રતા આજે વિશેષ ગાઢ બની. વાકપતિએ મહામહાવિજય (?) નામનું એક મહા-કાવ્ય પ્રાકૃત ભાષામાં રચ્યું અને તે આમ રાજને બતાવ્યું. તેથી ખુશી થઈને રાજએ તેને એક લાખ સોનેયા આપ્યા.

૧ આ અગ્યાર વતો નીચે મુજબ છે—

- (૧) સ્વૈલ પ્રાણાતિપાતવિરમણ, (૨) સ્વૈલ મુખાવાદવિરમણ, (૩) સ્વૈલ અદત્તાદાનવિરમણ, (૪) સ્વૈલ મૈદુનવિરમણ, (૫) પરિગ્રહ-પરિમાણ, (૬) દિવ-વ્રત, (૭) ભોજોપભોગપરિમાણ, (૮) અનર્થકંડવિરમણ, (૯) સામાયિક, (૧૦) દેશવક્રાસિક અને (૧૧) પોષધ.

આમાં અતિથિસંવિભાગ વ્રત ઉગરેતાં એ આવકોનાં ખાર વતો બને છે. એનું વર્ણન ઉપાસકદશાંગ નામના આગમમાં પણ આપ્યું છે.

૨ આ વાત વિચારણીય છે, કેમકે શ્રીહિમચન્દ્રચાર્યે કુમારપાલ રાજને બારે વતો ગ્રહણ કરાવ્યાં હતાં.

એક દિવસ આમ રાજ્યે સભામાં બેઠેલા અખ્યલદિસૂરિજીને પૂછ્યું કે આપના જેવા વિદ્વાન અને તપસ્વી તો સ્વર્ગમાં પણ મળવા મુશ્કેલ છે, તો પછી આ ભૂમંડળની તો વાતજ શી કરવી? પરંતુ આપની સાથે અદ્વૈતશાસ્ત્રે પણ બરાબરી કરી શકે એવો ઠાઠ અસારે આ પૃથ્વી ઉપર છે? આનો પ્રત્યુત્તર આપતાં સૂરિજીએ કહ્યું કે પૂર્વે તો અનેક પ્રભાવશાળી વિદ્વાનો યથ ગયા છે અને તેઓ તો એક પદના સો, હજાર અને લાખ અર્થો પણ કરી શકતા હતા. અસારે પણ અનેક પ્રખર પછિડતો છે કે જેની ચરણની રેણુસમાન પણ હું નથી. નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ એ બે મારા ગુરુબાઈ મારા કરતાં પણ ચઢિયાતા છે. આ સાંભળીને રાજ્યે જવાળ આપ્યો કે જોકે મને આપના વચનમાં શ્રદ્ધા છે, છતાં પણ કૌતુકની ખાતર તેની તપાસ કરીશ.

આ પ્રમાણે કહીને રાજ રૂપ બદલીને ગુર્જર દેશમાં તે સૂરિઓ પાસે ગયો. ત્યાં તેણે નન્નસૂરિને વાત્સ્યાયને રચેલા કામ-શાસ્ત્રનું વ્યાખ્યાન કરતા જોયા. આથી તેને ખેદ થયો અને તે વિચારવા લાગ્યો કે હું ભોગી હોવા છતાં આવા રાગ-ભાવો બહુતો નથી, તો પછી આ ભોગી તો કેમજ બહુ? વાસ્તે જરૂરજ આ સૂરિ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતા નહિ હોય. મઠિ આવા અબ્રહ્મચારીને પ્રણામ કરવાથી શું? આમ વિચારી તે રાજ પાછો ગોપ-ગિરિ આવ્યો. આમના આગમનની ખબર પડતાં અહો! આજે ઘણું દિવસે દેખાયા એમ કહેતા સૂરિજી તેની પાસે આવ્યા, પરંતુ આમે તેમનો સત્કાર કર્યો નહિ.

આ પ્રમાણે ટટલોક સમય વ્યતીત થતાં સૂરિજીએ આમને કહ્યું કે તું પહેલાં જેવા ભક્ત હોતો, તેવો અસારે નથી તેનું શું કારણ છે? આમે જવાળ આપ્યો કે આપ જેવા પણ જ્યારે કુપાત્રની પ્રશંસા કરો છો, તો પછી કહેવુંજ શું? આપે પ્રશંસા કરેલા એવા નન્નસૂરિ તો કામ-શાસ્ત્ર ઉપર વ્યાખ્યાનો આપે છે અને વળી તેઓ તપશ્ચર્યા પણ કરતા નથી. લોહ-પ્રસ્તર જેવા તેઓ દૂષણે અને અન્યને દૂષાવશે.

આ સાંભળીને સૂરિજી જ્ઞાન વદને ઉપાશ્રયે આવ્યા અને તેમણે નન્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિની પાસે બે સાધુઓને મોકલ્યા અને કહ્યું કે આમ આપને પ્રણામ કર્યા નિના પાછો ફર્યો છે અને આપની નિન્દા કરે છે, તેથી આપે એવું ઠાઠ કાર્ય કરવું જોઈએ કે જથી તે આપનો કે અન્ય સાધુનો પણ અનાદર કરે નહિ.

આ સાધુઓ પાસેથી આ પ્રમાણેની સર્વ હકીકત બહીને નન્નસૂરિજી અને ગોવિન્દસૂરિજી એ બંને આમ રાજ પાસે આવવા તૈયાર થયા. ગુટિકા વડે રૂપ-પરાવર્તન કરીને નટનો વેપ ધારણ કરી તેઓ ગોપગિરિ આવ્યા અને તેમણે 'શ્રીકૃષ્ણલક્ષ્મણપ્રબંધ' નામનો નવીન નાટક રચ્યો. આમ રાજ પાસેથી આ નાટક બજવી બતાવવાની રજ મળતાં તેઓએ આ નાટક આમ રાજ તેમજ અન્ય રસત સભાસદો સમક્ષ બજવવાનો પ્રાર્થ કર્યો. એમ કરતાં ભરત અને બાહુબલિના ચુકનો પ્રસંગ આવ્યો. આ વખતે તેમણે વ્યૂહ-રચના,

શસ્ત્રનો ચળકાટ, વીર-વર્ણના, ભટ્ટનો કાલાહળ ઇલાદિ અભિનયો પૂર્વક અપૂર્વ રસ જમાવ્યો. આથી તો આમ રાજ તેમજ તેના સુભટા એકદમ તરવાર ખેંચી 'મારો' 'મારો' કરતા ઊભા થઇ ગયા.

આ સમયે બન્ને આચાર્યોએ પોતાનું અસલ રૂપ પ્રકટ કર્યું અને રાજને કહ્યું કે આ તો નાટક છે, કથા-યુદ્ધ છે. આથી સર્વે શરમિદા પડી ગયા. સાર પછી તેમણે રાજને ઠપકા આપતાં કહ્યું કે તમારી આન્યતા સુજળ અમે શૃંગારના અનુભવી છીએ, પરંતુ શું સાથે સાથે અમે યુદ્ધના પણ અનુભવી છીએ? અમે તો સાફ કહીએ છીએ કે જમ શસ્ત્ર દેખીને હરણું કંપે, તેમ અમે ધ્રુજીએ છીએ; વળી અમે તો બાહ્યા-વસ્થાથી વ્રત ગ્રહણ કર્યું છે એટલે અમે તો શસ્ત્રથી વધારે બીએ છીએ. પરંતુ હે રાજન્! સરસ્વતી દેવીની સહાયથી ગમે તે રસનું અમે એવી અપૂર્વ રીતે વર્ણન કરી શકીએ છીએ કે બંને તે સાક્ષાત્ જીવતો હોય તેમ લાગે.

આ બનાવથી રાજ આશ્ચર્ય પામી ગયો અને શરમનો માર્ગ નીચું મુખ ધાલીને ઊભો રહ્યો. તેણે ખંને સૂરિજીની ક્ષમા ચાચી અને અપ્પભટ્ટિજીને પણ પ્રણામ કર્યો. વિશેષમાં તેણે ખંને સૂરિજીને કહ્યું કે મારા ગુરૂ અપ્પભટ્ટિજીએ જેવા આપને વિદ્વાન્ અને ચારિત્રવાન્ કલા હતા તેવાજ આપ છો. સાર પછી નમ્મસૂરિજી અને ગોવિન્દસૂરિજી દેટલોક કાળ વીસા બાદ અપ્પભટ્ટિજીની રજ લઇને પાછા મોઢેરક ગામમાં ગયા.

એક વખત એવો પ્રસંગ બન્યો કે આમ રાજની પાસે એક ગાનારાનું ટાણું આવ્યું અને તે ટાળામાંની એક સુંદરી મધુર સ્વરે ગાવા લાગી. આ સુંદરીનું રૂપ જોઇને તેમજ તેનો કિતરસમાન સ્વર સાંભળીને રાજ કામાતુર થઇ ગયો અને તે બોલી ઊઠ્યો કે—

“ચક્રં પૂર્ણશક્તી સુધાધરલતા દન્તા મણિશ્રેણયઃ

કાન્તિઃ શ્રીર્ગમનં ગજઃ પરિમલસ્તે પારિજાતદ્રુમઃ ।

વાળી કામદુઘા કટાક્ષલહરી સા કાલકૂટચ્છદા

તત્ કિં ચન્દ્રમુલિ ! ત્વદર્યમમરૈરામન્થિ દુર્ગધોદધિઃ ? ॥”-શાર્દૂલ

અર્થાત્ હે ચન્દ્રસમાન વદનવાળી વનિતા ! તારું સુખ પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર જેવું છે, તારી અધર-લતા અમૃતમય છે, તારા દાંત મણિની શ્રેણીઓ જેવા છે, તારી કાન્તિ લક્ષ્મીના જેવી છે, તારી ચાલ કુંજરને મળતી આવે છે (એટલે કે તું ગજગામિની છે), તારા આસનો ગંધ પારિજાતકના વૃક્ષ જેવો છે, તારી વાણી કામધેનુ જેવી (ક્ષલદાયિકા) છે અને તારી કટાક્ષ-લહરી તો કાલકૂટ વિષની છટાસમાન છે. તો હે ચન્દ્ર-વદને ! શું તારી ખાતર દેવોએ ક્ષીર-સમુદ્રનું મંથન કર્યું હતું વાર ?

આ ઉપરાંત રાજના મુખમાંથી એ ઉદ્ગારો પણ નીકળી ગયા કે—

“જન્મસ્થાનં ન ચલુ વિમલં વર્ણનીયો ન વર્ણો

દૂરે શોભા વપુષિ નિહિતા પદ્મશઙ્કાં તનોતિ ।

વિશ્વપ્રાર્થ્યઃ સકલસુરમિદ્રવ્યગર્વાપહારી

નો જાનીમઃ પરિમલગુણો કસ્તુ કસ્તૂરિકાયાઃ ॥”-શિખરિણી

અર્થાત્ તાં જન્મ-સ્થાન ખરેખર નિર્મળ નથી તેમજ તારો વર્ણ પણ વર્ણ કરવા લાયક નથી. શોભા તો દૂર રહી, પરંતુ (ઉલટી) શરીર ઉપર લગાડેલી તું (કસ્તૂરી) કાંઈ-વની શંકાનો વિસ્તાર કરે છે. જગતને પ્રાર્થના કરવા લાયક તથા સમસ્ત મુગંધી પદાર્થોના ગર્વને દૂર કરનારો એવો કયો સુવાસણી ગુણ કસ્તૂરીમાં છે તે અમે જાણતા નથી.

આ પ્રમાણે રાજના ઉદ્ગાર સાંભળીને સૂરિજી વિચારવા લાગ્યા કે અહો મહા-પુરુષને પણ મતિ-વિષયોસ સંભવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“મત્સ્યા કાચન ભૂરિન્નવિગલત્તત્તન્મલક્રેદિની

સા સંસ્કારશતૈઃ ક્ષણાર્ધમધુરાં વાહ્યામુપૈતિ શ્રુતિમ્ । .

અન્તસ્તત્ત્વરસોમિધૌતમતયોડ્યેતાં તુ કાન્તાપિયાડઃ—

શ્લિષ્યન્તિ સ્તુવતે નમન્તિ ચ પુરઃ કલ્યાણ વૃત્કર્ત્રહે ? ॥”-શાંદલ૦

અર્થાત્ અનેક છિદ્રમાંથી ગળતા વિવિધ મળથી ખરડાયેલી એવી ડાઘક ધમણ સંકેટો સંસ્કાર કરવાથી અર્ધ ક્ષણ સુધી મધુર (દેખાય) એવી ખાલ શોભા પામે છે એમ જાણનારા તેમજ આન્તરિક્ષ તત્ત્વ-રસના કલ્પોલો વડે જમની યુદ્ધિ સ્વચ્છ બની છે એવા જનો પણ કાન્તાની યુદ્ધિથી તેનો આશ્લેષ કરે છે, તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેને નમે છે, તો હવે અમારે કેાની આગળ પોકાર કરવો ?

સુંદરીનું ગાયન સમાપ્ત થતાં સલા વિસર્જન કરવામાં આવી, રાજનું ચિત્ત તો તે સુંદરીનાં લાગી ગયું હતું, તેથી તે માતંગીની સાથે એકાંતમાં રહેવાને મટિ તેણે ત્રણ દિવસમાં ગામ બહાર એક મહેલ બંધાવ્યો. સૂરિજીને આ વાતની ખબર પડતાં તેમને લાગ્યું કે આવું કુર્કર્મ કરવાથી તો આ આત્મ નૃપતિ નરક જશે. આરા સમાગમમાં આવ્યા છતાં પણ આત્મ થાપ તે ઠીક નહિ, વારંતે કાંઈ પણ પ્રકારે મારે તે રાજને પ્રતિબોધ પમાડવો જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કર્યા બાદ સૂરિજી રાત્રે તે મહેલ આગળ ગયા અને તેમણે તેના ભારેડીઆ ઉપર નીચે મુજબનાં છ પદો લખ્યાં:—

✓ “શૈલ્યં નામ ગુણસ્તવૈવ ભવતિ સ્વામાવિકી સ્વચ્છતા

ફિં મૂમઃ શુચિતાં મં(વ)જન્યશુચયસ્ત્વત્સદ્ગતોડન્યે યતઃ ।

ફિં પાતઃ પરમસ્તિ તે સ્તુતિપદં ત્વં જીવિતં દેહિનાં

ત્વં પેદ્ધીવપયેન ગચ્છસિ પયઃ-૧ કસ્ત્યાં નિરોદ્ધું ક્ષમઃ ? ॥ ૧ ॥-શાંદલ૦

સદ્વૃત્ત ! સદ્ગુણ ! મહાર્ઘ્ય ! મહાર્હ ! કાન્ત !

કાન્તાધનસ્તનતટોચિત્તચારુમૂર્તે ! !

આઃ પામરીકઠિનકણ્ઠવિલગ્નમગ્ન !

હા હાર ! હારિતમહો ભવતા ગુણિત્વમ્ ॥ ૨ ॥—વસન્તતિલકા

મૌર્યંગીસત્તમણસ-સ્સ મેટ્ટણી-તહ ય મુજ્જમાણસ્સ !

આમિહ(વજ્જ ?)હ તુજ્જ નાયા-વલોક [ય] કો મટ્ઠધમ્મસ્સ ? ॥ ૩ ॥—આયા

ઉપ્પહજાયાઙ્ અસો-હઈ ય ફલપુપ્ફપત્તરહિયાણ !

ઘોરીઈ પયં દિંતો; મો મો પામર ! હસિજ્જહસે ॥ ૪ ॥—આયા

જીયં જલચિન્દુસમં, સંપત્તીઓ તરંગલોલાઓ !

સુનિણયસમં ચ પિમ્મં, જં જાણસિ તં કરિજ્ઞાસિ ॥ ૫ ॥—આયા

લજ્જિજ્ઞઙ્ જેણ જણે, મઙ્ગિજ્જિજ્ઞઙ્ નિઅકુલક્કમો જેણ !

કંઠઢિયપિ જીણ, તં ન કુલીણેહિં કાયવ્વં ॥ ૬ ॥—આયા

અર્થાત્—હે બાળ ! શીતલતા ખરેખર તારો ગુણુજ છે. વળી તારી સ્વચ્છતા સ્વાભા-
વિક છે. તારી નિર્મળતાને સાઙ્ અમે વધારે શું કહીએ ? કેયકે તારા સંગથી અન્ય
(અપવિત્ર વસ્તુઓ) પણ પવિત્ર બને છે તેમજ વળી તું પ્રાણીઓનું જીવન છે એટલે એથી
વધારે તારી શી સ્તુતિ હોઇ શકે ? આમ છતાં પણ એ તું નીચ માર્ગે બચ, તો પછી તને
અટકાવવાને કાણુ સમર્થ છે ?—૧

હે શ્રેષ્ઠ વૃત્તવાળા ! હે ઉત્તમ ગુણુવાળા ! હે બહુ મૂલ્યવાળા ! હે અતિશય આદરણીય !
હે મનોહર ! હે પ્રિયાના પ્રુષ્ઠ પયોધરના તટને ચોમ્ય એવી મનોહર આકૃતિવાળા ! અરે
પામરીના કઠોર કણ્ઠ (ગળા)ને વળગવાથી બચે બનેલા એવા હે હાર ! તું તારૂં ગુણી-
પણું હારી ગયો.—૨

૧ છાંય—

માતઙ્ગીસકમવસો મેદિનીં તથા ચ મુજ્જમાનસ્ય ।

આમ્મવયતે (આયુજ્યતે ?) તવ મ્યાયાવલોકઃ કો અટ્ઠધર્મેસ ? ॥

ઉત્પપ્પજાતાયા અસોમન્હાઘ્ઘ ફલપુપ્પપત્તરહિતાયાઃ ।

વદર્ધાઃ પદં વદાન્તો મો મો પામર ! હસિપ્પસે ॥

જીયિતં જલચિન્દુસમં, સમ્પત્તપપ્પરજ્જલોલાઃ ।

સુમ્મસમં ચ પ્રેમ જ્ઞાનાસિ તથા કુહ ॥

લજ્યતે ચેવ વને મલિનીકિયતે મિગ્ગુલ્લક્કમો ચેવ ।

કંઠસિયતેઽપિ જીવે ત્વઙ્ગુલીનૈઃ કરેવ્યમ્ ॥

૨ વૃત્તના આચરણ અને ગોળ એમ બે અર્થો થાય છે.

૩ ગુણનો બીજો અર્થ દોરો (દવરક) પણ થાય છે.

પૃથ્વીને ભોગવનારા (હોઇ કરીને) માતંગીને વિષે આસક્ત ચિત્તવાળા (ખનેલા અને એથી કરીને) બ્રહ્મધર્મવાળા (યથેલા એવા) તારા ન્યાય-દર્શનનું આ ઠેવું આચરણ છે !—૩

ઉન્માર્ગમાં ઉત્પન્ન થયેલી, શોભા વિનાની તથા ક્ષણ, કુલ અને પત્રથી રહિત એવી બોરડીના ઉપર પદને અર્પણ કરતો (અર્થાત્ ચરણ ચૂકતો) હે પામર ! તું હસાય છે.—૪

જીવિત જળના બિન્દુ જેવું છે, સંપત્તિઓ (જળના) કલ્પોલ જેવી અપજ છે અને સ્નેહ સ્વપ્ન જેવો છે. વારતે તું જેમ જાણે છે તેમ કર.—૫

જે (કુર્મ) કરવાથી લોકમાં શરમાતું પડે છે અને વળી જને લીધે પોતાના કુળનો ક્રમ મલિન થાય છે, તે કાર્ય તો કંઈ પ્રાણ આપે તો પણ કુલીનોએ કરવું નહિ.—૬

સવારના પહેરમાં આમ રાજ ગામ બહાર મહેલ જેવા ગયો. ત્યાં તેણે આ પદો લેયાં; તે તેણે વાંચ્યાં અને વિચાર્યાં. વિચાર કરતાં અક્ષર તથા કવિત્વ ઉપરથી માધુર્ય પડ્યું કે ખરેખર બ્રહ્મભક્તિજીએજ આ લખેલાં હોવાં ભેદજી. અહો તેમની મારા ઉપર કેવી કૃપા છે ! હું કેવું કુર્મ કરવાને તૈયાર થઇ ગયો છું. અરેરે મારા જીવિતને ધિક્કાર છે. હું ત્યાં બહાર શું કરું ? શરજીને શું સુખ બતાવું ? શું તપ આચરું કે તીર્થ સેવું ? કેવે પડું કે શસ્ત્રથી આપધાત કરું ? ના, ના, મને ઠીક થાક આવ્યું. લોક સમક્ષ પાપ પ્રકટ કરી કાષ્ઠક્ષણ કરું. આ પ્રમાણે ટળવળતા તે રાજાએ પોતાનાં સેવકોને આશિ પ્રબળવિત કરવા આજ્ઞા કરી. આ વાતની પ્રધાનોએ સૂરિજીને ખબર આપી એટલે તેઓ ત્યાં આવ્યા. આમ રાજા જેવો અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવા જાય છે કે તેવોજ સૂરિજીએ તેનો હાથ પકડી તેને રોક્યો અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આપધાત કરવાથી શું ફાયદો છે ? વળી મનથી બાંધેલું પાપ તો મનથીજ નાશ પામે છે.

પ્રભાવક—ચરિત્રમાં આ સંબંધમાં નીચે મુજબની હકીકત નજરે પડે છે. સૂરિ-જીએ અગ્નિમાં પડવાને તૈયાર થયેલા રાજાને કહ્યું કે પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ છે. આ સંબંધમાં તારી ધ્રુષ્ટા હોય, તો તું સ્માર્ત બ્રાહ્મણોને બોલાવીને પૂછી બે.

રાજાએ તાબડોતોય બ્રાહ્મણો બોલાવ્યા અને પોતાના પાપનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે પૂછ્યું. સાથે તેમણે કહ્યું કે—

“જાયઃપુત્રલિકાં વહ્નિ-ધ્માતાં તદ્દર્શરૂપિણીમ્ ।

જાન્તિપ્યન્ મુચ્યતે સઘઃ, પાપાઘ્વાણ્ડાલીસમ્ભવાત્ ॥”—અનુદ્વૃપ

કહેવાની મતલબ એ છે કે લોકાની પ્રતળીને અગ્નિમાં તપાવીને તેના જેવી લાલચોળ કર્યા બાદ તેને આદિગન કરે, તો આણ્ડાલીથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપથી સત્તર સુક્ત થવાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવા રાજા તૈયાર થઈ ગયો એટલે સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજા ! તો તો સંકલ્પમાપથી પાપ કર્યું છે, તે કાંઈ સરીર વડે તેવું નીચ કર્યું નથી એટલે

માન પશ્ચાત્તાપ કરવાથી તે પાપ નષ્ટ થઈ જાય; વાસ્તે નકામો આ ફેહનો શા સાર અંત લાવવા તું તૈયાર થઈ ગયો છે? હવે તું દીર્ઘ કાળ પર્યંત જૈન ધર્મ પાળ અને તેમ કરીને તું તારા આત્માનું કલ્યાણ કરે. રાજાએ આ વાત અંગીકાર કરી. આ પ્રમાણે શ્રીઅખ-સદ્દિએ રાજાને કુકર્મ કરતાં તેમજ આત્મહત્યા કરતાં અટકાવ્યો.

આ પછી કેટલોક કાળ વીસા બાદ વાક્યપતિરાજ મથુરા ગયો અને હાં તે શ્રીપાત ત્રિ-દંડી થઈ રહ્યો. એ વાત રાજાએ લોક પાસેથી બહીને સૂરિજને કહ્યું કે આપે મને પણ શ્રાવક બનાવ્યો, આપની વાણી પણ દિવ્ય છે અને આપની શક્તિ પણ અપરિમિત છે. પરંતુ એ બધું હું સારેજ સાચું માનું કે જ્યારે આપ વાક્યપતિને જૈન બનાવો, સૂરિજએ ઉત્તર આપ્યો કે હું અસારે એવી પ્રતિજ્ઞા લઈ છું કે જ્યારે હું એને મારો શિષ્ય (ચેતામ્બર) બનાવું, સારેજ મારી વિદ્યા સાચી; વાસ્તે વાક્યપતિ ક્યાં છે તે મને કહે. રાજાએ કહ્યું કે તે મથુરામાં છે.

પછી આમ રાજાના કેટલોક આત્મ મતુષ્યોને સાથે લઈને સૂરિજ મથુરા જવા નીકળ્યા. હાં પહોંચ્યા બાદ તેમણે વરાહમિહિરના મંદિરમાં ધ્યાનસ્થ અવસ્થામાં વાક્યપતિને જોયો. તેની પાછળ ભામ રહીને સૂરિજએ બેચે સ્વરે નીચે મુજબનો આશીર્વાદ દેવો શરૂ કર્યો:—

“સન્ધ્યાં યત્ પ્રણિપત્ય લોકપુરતો વદ્ધાઙ્ગલિર્યાચસે

ઘત્સે યદ્ધ પરાં વિલજ્જ ! શિરસા તદ્ધાપિ સોદં મયા ।

શ્રીર્જાતાઽમૃત(મ્બુધિ)મન્યનાદ્ યદિ હરેઃ કસ્માદ્ વિપં મક્ષિતં ?

મા સ્ત્રીલમ્પટ ! માં સ્પૃશેત્યભિહિતો ગૌર્યા હરઃ પાતુ ઘઃ ॥ ૧ ॥—શાર્દૂલ૦

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

પાર્શ્વત્યા વિપુલે નિતમ્વફલકે શૃંગારભારાલસમ્ ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोद्दीपितं

શામ્ભોર્મિષ્ઠરસં સમાધિસમયે નેત્રત્રયં પાતુ ઘઃ ॥ ૨ ॥—શાર્દૂલ૦

रामो नाम बभूव हं तदबला सीतेति हुं तां पितु-

ર્વાचा पञ्चवटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

નિંદ્રાર્થ જનનીકથામિતિ હરેહુંકારિણઃ શૃણ્વસઃ

પૂર્વ સ્મર્તુરવન્તુ કોપકુટિલચૂમજ્જુરા દટ્ટયઃ ॥ ૩ ॥—શાર્દૂલ૦

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा

ધૃત્વા ચાન્યેન ઘાસો વિગલિતકવરીમારમંસે વહન્ત્યાઃ ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितमुरतप्रीतिना शौरिणा वः

શાય્યામાલિજ્ઞ્ય નીતં વપુરલસલસદ્દાહુ લક્ષ્મ્યાઃ પુનાતુ ॥ ૪ ॥”—સમ્બર૦

૧ સરખાવો—

“મનસા માનસં કર્મ, યપસા યાચિકં તથા ।

કાવેન કાયિકં કર્મ, નિશ્ચરન્તિ મનીષિણઃ ॥”

૨ દ્વંદ્વં માયં નિજાનારાયણલેખલેખ. મુમાપિતરક્તભાષડાગારે ।

અર્થાત—લોકાના દેખતાં તું સંધ્યાને હાથ જોડી નમન કરી તેની તું યાચના કરે છે. વળી હે બેશરમ ! (ગંગા રૂપી) બીજી સ્ત્રીને તું મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે તે પણ મેં સહન કર્યું. પરંતુ જો સચુદ્ર મન્યનથી હરિને લક્ષ્મી મળી, તો તેં ઝર કેમ ખાધું ? માટે હે સ્ત્રીલંપટ ! તું મને સ્પર્શ કરીશ નહિ એમ જોને ગૌરી (પાર્વતી)એ કહ્યું તે હર (મહાદેવ) તમારું રક્ષણ કરે.—૧

જનું એક લોચન ધ્યાનમાં (લીન થયેલું હોવાથી) ગીચાયેલું છે, બીજું લોચન પાર્વતીના મોઢા નિતમ્બ ઉપર શૃંગાર (રસના) ભારથી નમી પડેલું છે અને ત્રીજું લોચન દૂરથી (ધનુષ્ય) ચઢાવતા કંદર્પને બાળવાને ડાપાગ્રિથી પ્રજ્વલિત બન્યું છે, એવા સમાધિ વખતે શંભુ (મહાદેવ)ના લિંગ રસવાળાં ત્રણે લોચનો તમારું પરિપાલન કરે.—૨

એક હોતો રામ. હું. તેને સીતા (નામની) પત્ની હતી. હું. તેના પિતાના વચનથી તે પંચવટી વનમાં વિચરતો હતો તેવામાં તેની સ્ત્રીને રાવણ હરી ગયો. હું. નિદ્રાર્થે આ પ્રમાણેની જનની-કથાને હુંકારપૂર્વક શ્રવણ કરતા હરિની પૂર્વ સ્મરણ થવાથી ડાપથી કુટિલ બનેલ ભ્રમર વડે ભંચુર થયેલી દૃષ્ટિએ તમારું પાલન કરે.—૩

રતાન્તે એક હાથે શેષ(નાગ)ના ઉપર ભાર ચૂકીને (ઐટલે કે વિષય-સેવન પછી થાકી જવાથી શેષ નાગના ઉપર એક હાથ ટેકવીને) અને બીજા હાથે વસ્ત્ર લઇને ઊઠતી એવી તેમજ છુટી ગયેલા અંબોડાના ભારને ખસા ઉપર વહન કરતી એવી તથા જની કાપાની કાન્તિને જોતાં જ નાનામાં સુરત-રેનેહ બમણો ઉત્પન્ન થયો છે એવા વિધ્યુએ જોને આલિંગન કરી ફરી શય્યામાં સુવાડી, તે લક્ષ્મીનું આગસથી કાંધક મન્દ પડી ગયેલા હાથવાળા શરીર તમને પવિત્ર કરે.—૪

આ પ્રમાણે તેઓ ધણું બોલ્યા ઐટલે વાક્યપતિ ધ્યાન ચૂકીને તેમની સંયુજ આવી કહેવા લાગ્યો કે હે બપ્પભાદ્રિ મિત્ર ! તમે મારી સમક્ષ શૃંગાર અને રોદ્ર રસથી યુક્ત એવો પદ્ય-પાઠ કેમ કરો છો ? સૂરિજીએ ઉત્તર આપ્યો કે તમે સાંખ્ય છો; તેમાં વળી કેટલાક સાંખ્યો ઈશ્વરને માનતા નથી, જ્યારે કેટલાક ઈશ્વરને માને છે; પરંતુ તે સર્વેને રૂપ તત્ત્વો સંમત છે. આ બધું ધ્યાનમાં લઇને અમે તમારી આગળ તમારા ઇષ્ટ દેવની સ્તુતિ કરીએ છીએ, કેમકે જોને જીવી રૂચિ હોય તેની આગળ સમયજ્ઞે તે પ્રમાણે કહેવું. વાક્યપતિએ કહ્યું કે એ વાત બરાબર છે, પરંતુ હું તો મોક્ષનો અર્થો છું. વિરોધમાં મારું મરણ પાસે આવેલું બહુી બ્રહ્મ-ધ્યાનમાં લીન થવા હું અહીં આવ્યો છું.

સૂરિજીએ આ સાંભળીને કહ્યું કે શું રૂદ્ર પ્રયુજ દેવો મુક્તિ-દાતા નથી ? જો તેઓ મુક્તિ-દાતા હોય, તો પછી આ પ્રમાણે તું ધ્યાન-મુક્ત થઇ પિત્ર કેમ થાય છે ? અને જો તેઓ તેવા નથી એમ માનતો હો, તો તેમને ચૂકીને મુક્તિને આપનારાની સેવા કેમ નથી ?

વાક્યપ્રતિષ્ઠા કહ્યું કે તેઓ મુક્તિ-દાતા નથી, પરંતુ મુક્તિ અર્પણ કરવામાં કયા દેવ સમર્થ છે તેની મને ખબર નથી. અપ્પભદ્રિશ્ચરિત્રું કહ્યું કે તેવા દેવ તો બિનબા છે, કેમકે દેવનું નીચે મુજબનું લક્ષણ તેમનામાં જ ધટી શકે છે:—

“અર્હન્ સર્વાર્થવેદી ચંદુકુલતિલકઃ કેશવઃ શઙ્કરો વા

વિશ્વદ્ ગૌરીઃ શરીરે દધદનવરતં પદ્મજન્માડ્યસૂત્રમ્ ।

બુદ્ધો વાડલં કૃપાલુઃ પ્રકટિતભવનો ભાસ્કરઃ પાવકો વા

રાગાદ્યૈર્યો ન દોષૈઃ કલુપિતહૃદયસ્તં નમસ્યામિ દેવમ્ ॥ ૧ ॥—અ. ૫૮૧

યત્ર તત્ર સમયે યથા તથા

ચોડસિ સોડ્યભિઘયા યથા તથા ।

વીતદોષકલુપઃ સ ચેદ્ ભવા—

નેક એવ ભગવન્ ! નમોડસ્તુ તે ॥ ૨ ॥—૧૨૭૦૬૫

મદેન માનેન મનોભયેન

ક્રોધેન લોભેન ચ સંમદેન ।

પરાજિતાનાં પ્રસમં સુરાણાં

વૃથૈવ સામ્રાજ્યરુજા પરેપામ્ ॥ ૩ ॥—૩૫૦૫૮૧

—અર્થોગ્યવચ્છેદિકા દ્વાત્રિશિકા, શ્લો. ૨૫

જં વિદ્ધી કરુણાતરંગિયપુટા એયસ્ત સોમ્મં મુહં

આચારો પસમાચરો પરિયરો સન્તો પસન્ના તણૂ ।

તં મન્ને જરજન્મમણ્ણુહરણો દેવાહિદેવો જિણો

દેવાણાં અવરાણ દીસદ્ જજ્ઞો નેયં સરૂવં જણ ॥ ૪ ॥”—શા. ૬૦

અર્થાત્—જેનું હૃદય રાગાદિક દોષોથી મહિન થયેલું નથી, તે દેવને હું નમસ્કાર કરું છું. પછી બધે તે દેવ સર્વ પદાર્થને બાળુનાશ અરિહંત હો કે યદુ વંશને વિષે તિલકસમાન

૧ શપરેર્નરણી સ્થોત્રતા ।

૨ યાયા—

પદ્ દટિઃ કરુણાતરંગિયપુટા પ્રાસ સૌમ્યં મુહમ્

આચારઃ પ્રદામાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના સત્તુઃ ।

સદ્ મન્વે જરાજન્મમણ્ણુહરણો દેવાધિદેવો જિનો

દેવાનામપરેષાં દદ્યતે યતો નૈતદ્ સ્વરૂપં જગતિ ॥

૩ સરખાવો—

પદ્ દટિઃ કરુણાતરંગહરી ચૈતસ સૌમ્યં મુહં

આચારઃ પ્રદામાકરઃ પરિકરઃ શાન્તઃ પ્રસન્ના સત્તુઃ ।

સન્માન્વેશિલજન્મમણ્ણુહરણો દેવાધિદેવો જિનો

દેવેષ્વર્યસત્તેષુ રાજતિ યતો નેદં સ્વરૂપં સિતૌ ॥

—જીવધર્મવસ્ત્રોત્રે

કે તું પૂર્વ ભવમાં તાપસ હતો અને તે કાર્ત્તિકેશ્વર નામના ગિરિ પાસે આવેલા શાલ વૃક્ષની નીચે એકાંતર ઉપવાસ કરવા વડે દોઢસો વર્ષ પર્યંત તપશ્ચર્યા કરી હતી. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં તું રાજા થયો છે. આ વાતની જો તારે પ્રતીતિ કરવી હોય, તો હજી તે વૃક્ષની નીચે તારી જટા લટકે છે તે મંગાવી જો. રાજાએ જટા મંગાવી. તે આવતાં રાજાને પ્રતીતિ થઈ. આથી તે ઉમંગભેર શુદ્ધ અંતઃકરણપૂર્વક જૈનધર્મ પાળવા લાગ્યો.

એક વાર મહેલની ઉપર દરતાં દરતાં આમ રાજાએ એક ઘરમાં શિક્ષા માટે યુનિને જતા જોયા. તેમાં એક કામિની હતી. તેણે કામાર્ત થઈ પરબ્રહ્મમાં એક ચિત્ત-વાળા એવા આ યુનિની સાથે ક્રીડા કરવાની ઇચ્છાથી દ્વાર ખંધ કર્યા; પરંતુ યુનિએ તેનો સ્વીકાર કરવા ના પાડી, સારે દ્વાર પકડી રાખીને તેણે તેને લાત મારી. તેમ થતાં કાકતાલીય ન્યાયથી કે અંધવર્તિકા ન્યાયથી તેનું નૂપુર (અંઝર) તે યુનિના ચરણમાં પેસી ગયું. તે જોઈ રાજાએ સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી:—

“કામાદરાણ્ડજ્ઞ ઘરંગણાદ,અન્નમત્થિજો જુલ્લગમિયાદ”

અર્થાત્ કામને વશ થયેલી તેમજ ચૌવનને લીધે ગર્વિષ્ઠ બનેલી તે સુન્દર સુન્દરીએ તેની પ્રાર્થના કરી.

સૂરિજીએ તે સમસ્યા પૂર્ણ કરતાં કહ્યું કે—

“નૈ મન્નિયં તેજા જિહ્વિદિણં, સનેહરો પવ્યજસ્ત પાઓ ॥ ૧ ॥”—ઉપજાતિ અર્થાત્ તે જિતેન્દ્રિયે આનું નહિ; તે ક્રીડા લીધેલાનો પગ નૂપુરથી યુક્ત થયો છે.

એક વાર કોઈ પ્રોષિત-સર્તુકાના ગૃહમાં શિક્ષા માટે કોઈ શિક્ષક લાખલ થયો. પેલી સ્ત્રી શિક્ષુને ખાસ કરાવવા માટે અન્ન લાવી; પરંતુ તે શિક્ષુની દૃષ્ટિ તે સુન્દરીની નાભિ ઉપર રિથર થઈ ગઈ, ન્યારે તે સ્ત્રીની દૃષ્ટિ તે શિક્ષકના મુખ-કમલ ઉપર લાગી રહી. એટલામાં કાગડાઓ તે અન્ન ખાઈ ગયા. આ બધું દ્રશ્ય રાજાએ મહેલ ઉપરથી જોયું અને તે સંબંધમાં તેણે સૂરિજીને નીચે મુજબની સમસ્યા કહી સંભળાવી:—

“નિક્તલાયરો પિચ્છજ્ઞ વોહિમંડલં સાવિ તસ્સ મુહકમલં”

અર્થાત્ શિક્ષક તે સ્ત્રીનું નાભિ-મણ્ડલ જુએ છે અને તે (સ્ત્રી) પણ તેનું મુખ-કમલ જુએ છે. સૂરિજીએ કહ્યું કે—

૧ છાયા—

કામાદરાણ્ડજ્ઞ વરાહનવાડમ્યર્થિતો ચૌવનગર્વિતયા ।

૨ છાયા—

જ મલં લેવ જિતેન્દ્રિયેણ, સનુપુરઃ પ્રમજિતસ પાદા ॥

૩ જેનો પતિ પરદેશ ગયો છે એવી સ્ત્રી

૪ છાયા—

શિક્ષાચરઃ પચ્ચતિ માત્રિમણ્ડલં સાવિ તસ મુલકમલમ્ ।

“દુર્ણંપિ કર્ણલં ચઙ્ગ્યંપિ કાયા વિલુપંતિ ॥ ૧ ॥”

અર્થાત્ ખંનેના કપાળ અને કડછીને કાગડાઓ ખગાડે છે.

આ સાંભળીને આમ રાજ અચંબો પામી ગયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ખરેખર આ સર્વજપુત્રજ છે.

એક દિવસ ચિત્રકળામાં અતિશય પ્રવીણ એવો એક ચિતારો રાજ પાસે આવ્યો. તેણે વિવિધ ચિત્રો આલેખ્યાં, પરંતુ રાજએ તે તરફ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. આથી તેણે આખરે મહાવીરસ્વામીનાં ચાર ચિત્રો કાઢીને સૂરિજીને બતાવ્યાં. સૂરિજીએ તેની કળાની પ્રશંસા કરી એટલે રાજએ તેને એક લાખ ટંક આપ્યા. પછીથી તેણે આ ચાર ચિત્રોને મોઢેરકર્મા, અણ્ણિદ્વિપુરમાં, ગોપગિરિમાં અને સતારક નામના પુરમાં મોકલી આપ્યાં. સાં તેણે પ્રતિષ્ઠા તથા પ્રભાવના પણ કરાવી અને વળી ખીજાં પણ ઘણાં જિંજ કરાવ્યાં.

કાલાન્તરે આમ રાજને સાં સુલક્ષણી પુત્રનો જન્મ થયો. રાજએ તેનો મહોત્સવ કર્યો અને તેનું દુન્દુક એવું નામ પાડ્યું. આ પણ યુવાન થતાં તેના પિતાની જેમ સર્વ શુણ્ણ પ્રાપ્ત કરી સારી પ્રસિદ્ધિ પામ્યો. એક વખત આમ જૂષાલે સમુદ્રસેન રાજના રાજગિરિ નામના દુર્ગ (કિલ્લા)ને ક્ધ્યો. અપરિમિત સૈન્ય, કુદાલકાદિક સામગ્રી, ભૈરવાદિ યન્ત્ર-ભેદા વિગેરે ઉપાયો રાજએ અજમાવી બેયા, પરંતુ તે દુર્ગ તે સર કરી શક્યો નહિ. આથી ખેદ પામીને તે રાજએ સૂરિજીને પૂછ્યું કે આ ગગનસ્પર્શી દુર્ગ હું ક્યારે જીતી શકીશ ? સૂરિજીએ કહ્યું કે તારા પુત્ર દુન્દુકનો પુત્ર ભોજ આ દુર્ગને દૃષ્ટિમાત્રથી ચૂર્ણ કરી નાખશે; ખાકી તેમાં ખીજાનું કંઈ વળવાનું નથી. આથી આમ રાજ સાં ખાર વર્ષ સુધી પડાવ નાખીને રહ્યો. તેવામાં દુન્દુકને ઘેર પુત્ર જન્મ્યો અને તેનું ભોજ એવું નામ પાડવામાં આવ્યું. તેનો જન્મ થતાંજ તેને નાના પદ્મમાં સુવાડી દુર્ગ આગળ લાવવામાં આવ્યો. તેની આ દુર્ગ તરફ દૃષ્ટિ પડતાં એના કંકડે કંકડા થઇ ગયા. સમુદ્રસેન રાજ ધર્મ-દ્વારથી બહાર નીકળી ગયો. આમ રાજએ તે દુર્ગ હાથ કર્યો, પરંતુ તેણે પ્રબળે ઢાઢ પણ રીતે પીડા કરી નહિ; કેમકે જૈન રાજર્ષિઓ ક્યાણુ હોય છે.

રાત્રિ સમયે હાંના અધિષ્ઠાયક વ્યન્તરે આમ રાજને કહ્યું કે હે રાજન્ ! જો તમે અહિંઆ રહેશો, તો હું તમારા લોકોને હણી નાખીશ. આમે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે લોકોને હણવાથી તમને શો લાભ છે ? જો તમારી હણવાની ઇચ્છા હોય, તો તમે મનેજ હણો. આ પ્રભાણેની રાજની નિર્ભયતા જોઇને વ્યન્તર ધણે સુશી થયો અને જે ઇચ્છા હોય

તે માગે એમ તેણે રાજને કહ્યું. રાજએ જવાબ આપ્યો કે મારે કાંઈ વાતની ખોટ નથી, પરંતુ માફ મૃત્યુ ક્યારે થશે તે તમે કહો. સારે વ્યંતરે કહ્યું કે આજથી છ મહિના પછી મહારથી શરૂ થતા નામવાળા ગામમાં તમારું મૃત્યુ થશે અને તે સમયે તમને જળમાંથી ધુમાડો નીકળતો જણાશે એ જાણો; માટે હવે તમે પારલૌકિક સાધના કરો. એમ કહીને તે વ્યંતર ચાલ્યો ગયો.

સવાર પડતાં રાજ સૂરિજી પાસે આવ્યો એટલે તેમણે તેને કહ્યું કે વ્યંતરે તને જે વાત કહી છે તે સાચી છે, વાસ્તે તું પરલોક ગમનમાં સહાયભૂત એવું ધર્મરૂપી લાથુ મહાથુ કરવા તૈયાર થા. સૂરિજીને રાત્રિ સંબંધી હકીકત ખબર પડી ગઈ એ જાણીને રાજ આશ્ચર્ય-ક્રિત થયો, પરંતુ સાથે સાથે તેને એ વિચાર પણ આવ્યો કે સૂર્ય તેજસ્વી, ચન્દ્ર આનન્દ-હાયક, ગંગાજળ પવિત્ર અને જૈન જ્ઞાની હોય, એમાં શી નવાઈ ?

જે દિવસ પછી પ્રસંગ મળતાં સૂરિજીએ રાજની પાસે શ્રીનેભિનાથની સ્તુતિરૂપ નીચે મુજબનો આશીર્વાદ કહ્યો—

“લાવण्याમૃતસારસારણિસમા સા મોગમ્ભૂઃ સ્નેહલા

સા લક્ષ્મીઃ સ નવોદ્ગમસ્તરુણિમા સા દ્વારિકા તજ્જલમ્ ।

તે ગોવિન્દ-શિવા-સમુદ્રવિજયપ્રાયાઃ પ્રિયાઃ પ્રેરકા

યો જીવેષુ કૃપાનિધિર્વ્યપિત નોદ્વાહઃ સ નેમિઃ શ્રિયૈ ॥ ૧ ॥”—શાર્દૂલ

અર્થાત્ લાવણ્યમૃત સારસારણિ સમાન એવી તે સ્નેહવતી ભોગ-પુત્રી (રાજભત્રી), તે લક્ષ્મી, તે નવીન ઉદયવાળું યૌવન, તે દ્વારિકા, તે જળ, તે ગોવિન્દ (કૃષ્ણ), શિવા (રાણી) અને સમુદ્રવિજય (રાજ) પ્રમુખ પ્રિય જનો જના પ્રેરક હતા અને જે જીવોને વિષે કંઈનાનિધિ હતા એવા જે નેમિ(નાથ) વિવાહ ન કર્યો, તે (તમને) કંઈનાથને માટે થાઓ.—

તથા વળી—

“મમ્ત્રેઃ કુટુમ્બજમ્વાલે, ચૈર્મિથ્યાકાર્યજર્જરૈઃ ।

નોજ્યન્તે નતો નેમિ-સ્તે ચેજીવન્તિ કે મૃતાઃ ? ॥ ૨ ॥”—અનુદુપ

અર્થાત્ મિથ્યા કાર્યમાં જર્જરિત અનેલા અને કુટુંબરૂપી કાદવમાં મગ્ન થયેલા એવા જે જનો નેમિ(નાથ)ને ઉજ્જયન્ત (રૈવત) ગિરિ ઉપર નમ્યા નહિ, તેમને જે જીવતા ગણવામાં આવે, તો પછી મુએલા કાણુ કહેવાય ?

આ પ્રમાણેનો રૈવત ગિરિનો સૂરિએ અપૂર્વ મહિમા કહ્યો. તે સાંભળીને રાજ ખૂંભ ઉપર પગ ઠોડીને કમર કરીને બેસો થઈ ગયો અને તેણે એવી પ્રતિજ્ઞા લીધી કે રૈવત ગિરિ ઉપર નેમિનાથના દર્શન કર્યા વિના હું ભોજન કરનાર નથી. લોહાએ તેને ઘણું

વાર્યો અને કહ્યું કે આપ નરમ પ્રકૃતિવાળા છો અને આ પર્વત તો ઘણો દુર છે, વાસ્તે ખોટી ખેંચતાણ ન કરો. પરંતુ તે રાજ પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં મક્કમ રહ્યો. સૂરિજીને સાથે લઇને સૈન્ય સહિત તે રૈવત ગિરિ જવા નીકળ્યો.

પ્રયાણ કરતો કરતો આમ રાજ સ્તમ્ભન તીર્થે આવી પહોંચ્યો એટલામાં તો ક્ષુધાથી તે એવો પીડિત થઇ ગયો કે તેના પ્રાણ પણ સંશયમાં આવી ગયા; પરંતુ તે પ્રતિજ્ઞાથી અચ્ચે નહિ. લોકો લયલીત બની ગયા અને સૂરિજી પણ ખેદ પામ્યા. તેમણે કૂખાણી (અંબિકા) દેવીને મંત્ર-બળથી સાક્ષાત્ બોલાવી અને કહ્યું કે એવું કરો કે આ રાજ ભોજન કરે અને જીવે. તદનુસાર તે દેવી મસ્તક ઉપર એક બિંબને ધારણ કરી ગગન-માર્ગે થઇને રાજ પાસે આવી અને બોલી કે હે વત્સ ! હું અંબિકા દેવી છું અને તારા સત્વથી પ્રસન્ન થઇ છું. તું અને ગગનથી આવતી બેઠ છે. મેં રૈવત ગિરિ ઉપરથી આ નેમિનાથનું બિંબ આણ્યું છે. તેને તું વંદના કરી પારણું કર એટલે તારી પ્રતિજ્ઞા જળવાઇ રહેશે. સૂરિજીએ પણ એ વાતને ટેકા આપ્યો, તેથી રાજએ સ્નાં ભોજન કર્યું અને પછીથી તે બિંબની સ્નાં સ્થાપના કરાવી. તે બિંબ સ્તમ્ભન તીર્થમાં ઉજ્જવ્યન્ત નામે ઓળખાય છે.

હાર બાદ આનન્દના વાદિત વગડાવતો આમ રાજ વિમળાચળ (શત્રુંજય ગિરિ) ગયો અને વૃષભકેવજ (નૃપભદ્રેવ) ના દર્શન કરી પવિત્ર થયો. કાલાન્તરે તે રૈવત ગિરિ પહોંચ્યો તેવામાં તો તે તીર્થને દિગમ્બરોએ રૂંધી લીધું. દિગમ્બરોએ શ્વેતામ્બર સંધને સ્નાં પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યો છે એવી ખબર આમ રાજને મળતાં તે તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઇ ગયો. તેવામાં દિગમ્બર સંપ્રદાયના અગ્ર્યાર નૃપતિઓ પણ સ્નાં ભેગા થઇ ગયા. યુદ્ધ કરવા સજ્જ થયેલા બંને પક્ષોને સૂરિજીએ કહ્યું કે ધર્મ-કાર્યમાં યુદ્ધ કરવું તે ઉચિત નથી. તેમણે દિગમ્બરોને સમજાવ્યા કે સૌરાષ્ટ્રવાસી દિગમ્બર તેમજ શ્વેતામ્બર પક્ષની પાંચ સાત વર્ષની સો સો કન્યાઓ બોલાવી સભા બોલાવવી અને તેમાં બે બધી શ્વેતામ્બર કન્યાઓ.

“વંજિન્તસેલસિહરે, દિક્ષ્વા નાળે નિસીહિબા જસ્સ ।

તં ધમ્મચક્કવટ્ઠીં, અરિટ્ઠનેર્મિ નમસામિ ॥ ૧ ॥”—આમાં

આ પ્રમાણેની ગાથા બોલે તો આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું જાણવું, નહિ તો તે દિગમ્બરોનું છે એમ માનવું.

સભા મળતાં સમગ્ર શ્વેતામ્બરની કન્યાઓ. ઉપલી ગાથા બોલી એટલે અંબિકાએ શ્વેતામ્બર સંધના ઉપર પુષ્પ-વૃષ્ટિ કરી. (આ પ્રમાણે આ તીર્થ શ્વેતામ્બરોનું સિદ્ધ થયું અને વળી તે દિવસથી આ ગાથાનો ચૈત્રવંદનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.) રાજએ

ક્ષતિપૂર્વક દૈવત ગિર ઉપર ચઢી નેમિનાથને પ્રણામ કરી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. સાથી પોતાને નગરે આવતાં માર્ગમાં તેણે પિંડતારકમાં દામોદર હરિની મૂર્તિને, દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિને અને સોમશ્વર પુરમાં સોમનાથની મૂર્તિને પ્રણામ કર્યા.^૧

આ પ્રમાણે યાત્રા કરીને આમ રાજ સૂરિજ સાથે પોતાને નગરે પાછો આવ્યો. તેણે સંધ-પૂજાદિ મહોત્સવો કર્યા. વિશેષમાં તેણે યોગ્ય સમયે દુન્દુકને રાજ્ય ઉપર બેસાડ્યો. કેટલોક કાળ વીસા પછી તેની રજ લઈ પ્રજા-વર્ગની ક્ષમા યાચી દેશને અનુભૂતી કરી તે સૂરિજને સાથે લઈ હોડીમાં બેસી ગંગાને કાંઠે આવેલા માગધ તીર્થમાં જવા નીકળ્યો. ત્યાં તેણે જળમાંથી ધૂમાડો નીકળતો જોયો. વળી પોતે મહારથી શરૂ થતા મગધ નગર આગળ આવી પહોંચ્યો છે એ વાત તરફ પણ તેનું લક્ષ્ય ખેંચાતાં તેને વ્યન્તરતું વચન યાદ આવ્યું. પોતાનું મરણ સમીપ જાણીને તે ધર્મ-ધ્યાન કરવામાં તત્પર થઈ ગયો. સૂરિજએ તેને તેમાં પ્રોત્સાહન આપ્યું એટલે આમ રાજએ તેમની ક્ષમા યાચી અનશન વ્રત અંગીકાર કર્યું. અંતમાં પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન ધરતો સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. આ ખનાવ વિ. સં. ૮૯૦માં લાદ્રપદ (ભાદરવા)ની શુક્લ પંચમીને દિને ખન્યો. આ વાતની નિમ્ન-સિખિત પદ્ય સાક્ષી પૂરે છે:—

“મા ભૂત સંવત્સરોઽસૌ વસુશતનવતેર્મા ચ ક્ષણેષુ ચિત્રા
ધિમ્ માસં તં નમસ્યં ક્ષયમપિ સ જલઃ શુક્લપક્ષોઽપિ યાતુ ।

સાક્ષાન્તિર્યા ચ સિંહે વિશતુ હૃતમુજં પશ્ચમી યાતુ શુક્રે
ગજાતોવાગ્નિમધ્યે ત્રિદિવમુપગતો યત્ર ‘નાગાયલોકઃ’ ॥”-અન્ધરા

આમ રાજનું મરણ થવાથી સૂરિજનાં નેત્રમાં પણ અશ્રુ આવ્યાં, કેમકે લાંબા સમયનેા સ્નેહ દુર્ભય છે. સેવકો પણ આકન્ઠ કરવા લાગ્યા કે હે શરણે આવેલાનું રક્ષણ કરવામાં વળકુમાર! રાજ્ય સ્થાપન કરવામાં રામ! ઇન્દ્રિયોના નિગ્રહ કરવામાં નળ! સત્ વચન ઉચ્ચારવામાં યુધિષ્ઠિર! સુવર્ણનું દાન દેવામાં કર્ણ! શુદ્ધ જૈન તત્ત્વને અંગીકાર કર-

૧ ચરખાવો—

“દામોદરદર્શિ ઇત્યા-શ્વચ્ચાંચાત્ પિન્દતારકે ।
તથા માધવદેવે ચ, શક્તોદારે ચ ઇં સ્થિતયઃ ॥
દ્વારકાયાં તતઃ ક્ષીમાન્, કૃષ્ણમૂર્તિ પ્રણય ચ ।
ઇત્ર દાનાનિ દત્ત્વા શ્રી-સોમેશ્વરપુરં ગયો ॥
ઇતઃ ક્ષીણોમનાયસ, હેમપૂજાપુરસ્કરમ્ ।
લોકેન્દ્રીયવામાસ, વાસલો બીલદૈરિય ॥”

—પ્રભાવકચરિત્રાંતર્ગત શ્રીભાષ્યભટ્ટિપ્રબંધ, શ્લો. ૭૦૧-૭૦૮.

વામાં શ્રેણિક ! આચાર્યોની સેવા કરવામાં સમ્પ્રતિ ! દેશને અનુભવી કરવામાં વિક્રમાદિત્ય !
વીર-વિદ્યાનો ઉપયોગ કરવામાં સાતવાહન ! અમને તજીને તમે ક્યાં ગયા ? એક વાર
અમને દર્શન દો, એકલા મૂકીને ન જાઓ.

આ પ્રમાણે વિલાપ કરતા સેવકાને સૂરિજીએ ઘોષ આપતાં કહ્યું કે ખરેખર હુદ્દ દેવે

“આલબ્ધા કામધેનુઃ સરસકિસલયશ્ચાન્દનશ્ચર્ણિતો હા

છિન્નો મન્દારશાસ્ત્રી ફલકુસુમમૃતઃ સ્ખણ્ડિતઃ કલ્પવૃક્ષઃ ।

દગ્ધઃ કર્પૂરલગ્નઃ ઘનહતિદલિતા મેઘમાળિક્યમાલા

મિશ્રઃ કુન્મઃ સુધાયાઃ કમલકુવલયૈઃ કેલિહોમઃ કૃતોડયમ્ ॥ ૧ ॥”-અગ્ધરા

(અર્થાત્) કામધેનુનો હોમ કર્યો, સરસ પદ્મવવાળા ચન્દન વૃક્ષને ચૂર્ણ કર્યું, ફળ
અને પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ મન્દાર વૃક્ષને છેદી નાખ્યું, કદપવૃક્ષ ખણ્ડિત કર્યું, કર્પૂરના ખણ્ડને
ખાળી નાખ્યો, ચેદફળી માણિક્ય-માલાને ઘનના પ્રહાર વડે ફળી નાખી, અમૃતના કુબ્જને
ભાંગી નાખ્યો તેમજ કમળોના સમૂહ વડે કેલિ-હોમ કર્યો.—૧

તથાપિ તમે શોક ન કરો, કેમકે જુઓ—

“પૂર્વાહ્ને પ્રતિવોદ્ય પદ્મજવનાન્યુત્સૃગ્ય નૈશં તમઃ

કૃત્વા ચન્દ્રમસં પ્રકાશરહિતં નિસ્તેજસં તેજસા ।

મધ્યાહ્ને સરિતાં જલં પ્રસ્મરૈરાપીય દીપૈઃ કરૈઃ

સાયાહ્ને રવિરક્તમેતિ વિષશઃ કિં નામ શોચ્યં ભવેત્ ॥ ૧ ॥”-શાહ્નલો

અર્થાત્ સવારે રાત્રિના અંધકારને દૂર કરી, કમલ-વનોને વિકસિત કરી, પ્રકાશ વિનાના
(બનેલા જોવા) ચન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે નિસ્તેજ કરી, મધ્યાહ્ને પ્રસરણશીલ તેમજ
પ્રકાશિત કરો (કિરણો) વડે નદીઓનાં જળતું પાન કરીને સૂર્ય સાંજના પરવશ થઇ અસ્ત
પામે છે; તો હવે શોક થાનો કરવો :—૧

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી લોકનો શોક મૂકાવીને તેમની સાથે સૂરિજી ગોપ-ગિરિ
જાવ્યા. આમ નૃપતિના નન્દન હુન્દુકને પિતાના શોકથી સુકતાફળ જેવાં અશ્વ પાડતા,
હિંગથી મ્લાન થઇ ગયેલા કમળ જેવાં યુવને ધારણ કરતો તેમજ ચિતાથી ચિત્તામાં સંતપ્ત
થતો જોઇને સૂરિજીએ તેને કહ્યું કે હે રાજન્ ! તું આટલો બધો શોક કેમ કરે છે ?
તારા પિતાથી તો ધર્મોદિક ચાર વર્ગને સાધીને કૃતકૃત્ય થઇ ગયા છે. વળી કીર્તિરૂપ દેહ વડે
તો યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરી જીવતાજ છે; કેમકે ઉપકારી પુરુષની પુણ્ય-લક્ષ્મી અને કીર્તિ-લક્ષ્મી
જોય બે પ્રિયાઓ છે. તેમાંની પહેલી તેની સાથે જાય છે, બીજી બીજી અહીંજ રહે છે. બી-
જાઓ પણ આમ રાજ જેવાજ થશે.

આ પ્રમાણે કહીને સૂરિજીએ હુન્દુકને ચાંત કયો. હુન્દુકે ધીમે ધીમે ઉત્તમ આવક થયો અને ત્રિવર્ગને સાધવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે સમય ન્યતીત થતાં એક દિવસ હુન્દુકે ચતુષ્પથમાં (ચૌટામાં) ફરવા નીકળ્યો. સાં તેણે ઉદાર રૂપનાળી, યુવકરૂપી મૃગને સપડાવવામાં બળ લેવી અને મદન અને માયાની ત્રીતરફ એવી કાંઈટકા નામની ગણિકાને બેઠા. એથી તે મોહિત થઈ ગયો અને તેણે તેને રણવાસમાં બેસાડી. આ ગણિકાએ હુન્દુકને ધીરે ધીરે એવો વશ કરી લીધો કે તે તેને પૂછ્યા વિના પાણી પણ પીતો નહિ. કામલગારમાં વચનોથી તેણે જાન હિમ વૃક્ષને ખાઈ બંધ તેમ સમગ્ર રાજ્યને ખાવા માંડ્યું. ગણિકાને આધીન બનેલો રાજા પોતાની પદ્મા રાણીને તેમજ અન્ય કુલશીલસંપન્ન રાણીઓને પણ તણવત્ ગણવા લાગ્યો.

એક દિવસે કલાકેલિ નામના જ્યોતિષીએ રાત્રે એકાન્તમાં રાજાને કહ્યું કે તમારો પુત્ર ભોજ મહાસાગ્યશાળી થયો, પરંતુ તે તમને મારીને રાજ્ય ઉપર બેસશે. આ સાંભળીને વજ્રપાતથી હણાયો હોય તેમ તે રાજા મૌન રહ્યો. તેણે તે જ્યોતિષીને રાજ આપી.

જ્યોતિષીને વિદાય કરી રાજા કાંઈટકા ખાસે ગયો. રાજાને ચિંતાતુર બેઠાને તેણે કહ્યું કે હે દેવ ! આજે આપણું વહન-કમલ કેમ કરમાઈ ગયું છે ? રાજાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે શું કહું ? દૈવજ દોષ પામ્યો છે. જ્ઞાનીએ કહ્યું કે મારા પુત્રને હાથે માંડું મરણ છે અને એ વાત ખોટી પડે તેમ નથી. કાંઈટકાએ જવાબ આપ્યો કે એમાં શી ચિન્તા કરવી ? પુત્રને મારી નાખ્યો. જે રાજ્ય-હુબ્ધ હોય તે પુત્રને પણ ગણતા નથી. વળી આવો પુત્ર તે પુત્ર નહિ પણ શત્રુ કહેવાય. આથી હુન્દુકે પોતાના પુત્રનો ઘાટ ધડવા તૈયાર થઈ ગયો. ભોજની માતા પદ્માની એક દાસી ચાંસલા પછાડી સંતાળને બાંધી હતી તેના સાંભળવામાં આ વાત આવી. તેણે જઈને પોતાની સ્વામિનીને તે વાત નિવેદન કરી. પુત્રના વધની વાત સાંભળતાં પદ્મા ગભરાઈ ગઈ.

પુત્ર-વધની રાજા ચોળના કરતો હતો તેવામાં પાંડલીપુરમાં જેણે સ્વયંવર-મહોત્સવ આયોજ્યો હતો અને જે રનેહ-પૂર્ણ, ધર્મિષ્ઠ તેમજ શૂરવીર હતો એવા પોતાના ભાઈ ઉપર પદ્મા રાણીએ ધૂપો પત્ર મોકલ્યો. તેમાં તેણે એમ લખ્યું હતું કે રાજા કોષે ભરાયો છે અને તેથી તે તમારા ભાણેજનો બન લેવા તૈયાર થઈ ગયો છે, વાસ્તે તમે અહીં આવી અને લઈ જાઓ. જીવની પેટે તમે એને બળવળો, નહિ તો હું છતે પુત્રે પુત્ર વિનાની બની જઈશ.

આ પ્રમાણેના પત્ર મળતાં ભોજનો માત્રો પોતાના બનેલી હુન્દુકના નગરમાં આવી તેને નમસ્કાર કરી પોતાને સાં સ્વયંવર-મહોત્સવ છે એમ કહી ભોજને લઈ ગયો. પોતાના નગરમાં રાણીને ભણાવી ગણાવીને તેણે તેને સસ્ત્ર-વિદ્યામાં પણ કુશળ બનાવ્યો.

એમ કરતાં ભોજ ભોસાળ (માતૃશાલ)માં રહીને લગભગ પાંચ વર્ષનો થયો. સારે કણિંકાએ દુન્દુકને કહ્યું કે તમારો પુત્રરૂપ શત્રુ ભોસાળમાં વૃદ્ધિ પામે છે. નખ-છેલને પરશુ-છેલ ન થવા દો. એને અહીં લાવીને છાનામાના ચમરાજને સ્વાધીન કરો. રાજાએ તેની વાત અંગીકાર કરી અને ભોજને તેના મામા પાસેથી બોલાવી લાવવા દૂતો મોકલ્યા. ભોજના મામાએ તે દૂતોને કહ્યું કે હું તમારા રાજાનો મનોભાવ જાણું છું, માટે મારા ભાણેજને હું મોકલતાર નથી. ક્ષત્રિયનો એ ઉત્તમ ધર્મ છે કે શરણાગતનું રક્ષણ કરવું; વળી આ તો મારો ભાણેજ છે, તો પછી તેમાં શું કહેવું? તેમ છતાં બળ વાપરવાની તમારા રાજાની મરજી હોય, તો તમે તેને કહેજો કે તે સત્વર આવે. હું પણ બનેલીને માફ બળ ખતાવીશ.

આ પ્રમાણેની વાતચિત થયા બાદ દૂતો દુન્દુક પાસે પાછા આવ્યા અને રાજાને સર્વ વાત કહી. આથી તેને બહુ ગુસ્સો ચડ્યો, પરંતુ તે કંઈ કરી શક્યો નહિ. ભોજ પણ પોતાના પિતાના આશયથી વાંકેગાર હોવાથી તે જાતે પણ સાં જવા તૈયાર થયો નહિ. આથી દુન્દુકે અખ્યલસૂરિજીને ભોજને બોલાવી લાવવા કહ્યું. સૂરિજીએ અનિચ્છાએ તે વાત કબૂલ કરી અને કેટલાક માણસોને સાથે લઈને તેઓ પાટલીપુર જવા નીકળ્યા. અર્ધ માર્ગે ગયા બાદ સૂરિજીએ જ્ઞાન-દૃષ્ટિપૂર્વક વિચાર કર્યો કે જો હું ભોજને સમજાવીને લાવીશ, તો તેનો પિતા તેને જરૂર મારી નાખશે અને જો તેને નહિ લાવીશ તો એ રાજા અને મારી નાખશે. વાસ્તે આ તો એક તરફ દુસ્તર કિનારો અને એક તરફ વાઘ એવો યોગ આવ્યો. વળી માફ હવે આયુષ્ય પણ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, ફક્ત બે દિવસ બાકી છે; વાસ્તે મારે અનશન ગ્રહણ કરવું એજ કદયાણુકારી છે.

આ પ્રમાણેનો નિશ્ચય કરી તેમણે પોતાની સાથે રૂહેલા યતિઓને કહ્યું કે 'નમ્નસૂરિ અને ગોવિન્દસૂરિ પ્રતિ હિતકારી વચન બોલજો, શ્રાવકોને મિથ્યા દુષ્કૃત (મિચ્છામિ દુષ્કર્ત) કહેજો, પરસ્પર અમત્સરતા રાખજો, શુદ્ધ ક્રિયા પાળજો, બાલ-વૃદ્ધનું પાલન કરજો; અને તમારા નથી, તમે અમારા નથી, આ સર્વ સંબંધ કૃત્રિમ છે.

આ પ્રમાણે ઉપદેશ આપી ત્રિભુવનને પૂજનીય એવા તીર્થંકરનું, અષ્ટકર્મના બન્ધનથી મુક્ત એવા સિદ્ધનું, ગૌતમ પ્રમુખ સુનિવરનું અને સર્વજ્ઞભાષિત જૈન ધર્મનું મન, વચન અને કાયાથી શરણ અંગીકાર કરી પાંચ મહાવ્રતને અને છઠ્ઠા રત્નભોજનના નિયમને અંગે જ વિશધના થઇ હોય તેનું મિથ્યા દુષ્કૃત હોજો એમ કહીને બેઠા બેઠા અદીનપણે સમાધિ-પૂર્વક તેઓએ કાળ કર્યો.

શ્રીવિક્રમાદિત્ય પછી ૮૦૦ વર્ષે લાદ્રપદ શુક્લ તૃતીયાને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં જન્મેલા અને છ વર્ષની ઉંમરે દીક્ષા લઇ અગ્યાર વર્ષની નાની વયમાં સૂરિ-પદ્ધતી અલંકૃત થયેલા સૂરિજી આ પ્રમાણે ૯૫ વર્ષની ઉંમરે આવણ શુક્લ અષ્ટમીને દિને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં કાળ કરી ઈશાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા.

આ વાતની સરસ્વતી દેવીએ મોઢેરક ગામમાં જઈને નમ્મસૂરિજીને તત્કાળ ખપર આપી. આથી તેમને ધણે શોક થયો અને તેઓ બોલી બહ્યા કે—

“શાસ્ત્રજ્ઞાઃ સુવચોઽન્યિતા વહુજનસ્યાધારતામાગતાઃ

સદ્વૃત્તાઃ સ્વપરોપકારનિરતા દાક્ષિણ્યરત્નાકરાઃ ।

સર્વસ્યાભિમતા ગુણૈઃ પરિવૃત્તા ભ્રમણ્ડનાઃ સજ્જના

ધાતાઃ ! કિં ન કૃતાસ્ત્વયા ગતધિયા કલ્પાન્તદીર્ઘાયુષઃ ? ॥ ૧ ॥”—શાંદલ૦

અર્થાત્ શાસ્ત્રોના બહુકાર, સુન્દર વચનોથી અલંકૃત, ધણા મનુષ્યોના આધારભૂત, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા, સ્વ-પર ઉપર ઉપકાર કરવામાં તત્પર, દાક્ષિણ્યના સમુદ્ર, સર્વને વલ્લભ, શુભોદી યુક્ત તથા પૃથ્વીના ભૂપલુરૂપ એવા સંજ્ઞાનેને હે વિધાતા! તેં મૂઠમતિએ કલ્પાન્ત પર્યંત દીર્ઘાયુષ્યવાળા કેમ ન કર્યા ?

સૂરિજીની સાથે આવેલા મનુષ્યોએ જઈને દુન્દુકને સૂરિજીના દેહોત્સર્ગની વાત કહી. આથી તેને બહુ ખેદ થયો. ભોજને પણ પોતાની ખાતર સૂરિજીએ પ્રાણ અર્પણ કર્યા એ વાતની ખપર પડતાં વજાધાત કરતાં પણ વિશેષ આધાત થયો.

આ પ્રમાણે જોકે અત્ર શ્રીભખ્મભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન-વૃત્તાન્ત પૂર્ણ થાય છે, પરંતુ આજુ હકીકત અધુરી રહેતી હોવાથી તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે.

એક વાર આમ રાજાને એક માળી વિદેશમાં ફરતો ફરતો પાટલીપુરમાં ભોજ રાજ પાસે આવી પહોંચ્યો. તેણે કહ્યું કે મેં સદ્ગુરૂ પાસેથી માતુલિંગી વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી છે. એ-માથી અભિમન્નણ કરીને માતુલિંગ (બીજેરા) કાઢને માર્યા હોય, તો તે મરી જાય. આપ તે વિદ્યા લો. ભોજે તે વિદ્યા લીધી અને તેની ખાતરી કરી જઈ. માળીને દાનાદિકથી સં-તોષી તેને રજા આપી ભોજે પોતાના મામાને વિદ્યા-શક્તિ બતાવી. આથી તે ખુશી થયો. તેણે ભોજને કહ્યું કે હવે તને આવી શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તો પછી બેટણા તરીકે માતુલિંગ લઈને તું તારા પિતા પાસે જ અને તેને મારીને રાજ્ય લઈ લે.

આ વાતને અંગીકાર કરી ભોજ ગોપગિરિઆવ્યો. તેણે રાજદ્વાર આગળ જઈ પ્રતિહારી દ્વારા પોતાના પિતાને કહાળ્યું કે આપ પૂજ્ય છે, હું બાળક છું; આપને હાથે માંડે મરણ થાય કે મને રાજ્ય મળે એ બંધું મારે મન સરખું છે. આ સાંભળીને રાજાને સંતોષ થયો. તેણે આવા વિનીત પુત્રને પોતાની પાસે આવવા રજા આપી. રાજ ગણિકા સાથે એકાસને

બેઠો હતો હાં ભોજ માતુલિંગ લઇને આવ્યો અને તેણે પોતાના વિદ્યા-અભ્યાસી તે બંનેને મારી નાખ્યા. આથી તેની માતા પક્ષા તેમજ તેના મામા ખુશી થયા. પ્રભ-વર્ગ પણ આનન્દ પામ્યો.

એકદા ભોજ રાજ્યે કૃતજ્ઞતાને લીધે નન્નસૂરિજીની માસે એક વિનતિ-પત્ર આપીને મનુષ્યોને મોકલ્યા. આ પત્રમાં તેણે આ સૂરિજીને પોતાનું નગર પાવન કરવા વિશ્વસિ કરી હતી. આ પત્ર વાંચીને ગોવિન્દસૂરિજીની રાજ લઇ નન્નસૂરિજી ગોપગિરિ આવ્યા. રાજ્યે સામા જઇ તેમનો અતિશય આદર-સત્કાર કર્યો. તેમને સિંહાસને બેસાડી તે તેમની આજ્ઞા-રૂપ થઇ રહ્યો. તેમના ઉપદેશાનુસાર તેણે અગ્યાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યાં તેમજ શત્રુંજયાદિક તીર્થની યાત્રા કરી તથા આખી પૃથ્વીને જિન-ઐસથી ખણ્ડિત કરી. આ પ્રમાણે ધર્મનું પાલન કરતો ભોજ રાજ ગોપગિરિમાં રાજ કરવા લાગ્યો. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પોતાનો યશસ્વી દેહ અહીં સજી થઇ તે દેવલોક પામ્યો.

સૂરીશ્વરનો શિષ્ય-સમુદાય—

આ સૂરીશ્વરને કટલા શિષ્યો હતા તે જાણવામાં આવ્યું નથી. પરંતુ વાક્યપતિરાજ ઉપરાંત તેમને બીજા શિષ્યો હોવા બેઠાએ એમ તેમના શ્રીરાજશેખરસૂરિએ રચેલા ચરિત્ર ઉપરથી તેમજ પ્રભાવકચરિત્ર (પૃ. ૧૭૬) ઉપરથી પણ બેઠા શકાય છે. વિશેષમાં તેમને વિનયચન્દ્ર નામના એક શિષ્ય હતા એમ જૈન ગ્રન્થાવલી (પૃ. ૩૧૫) ઉપરથી બેઠા શકાય છે. આ શિષ્યે કવિશિક્ષા નામનો ગ્રન્થ રચ્યો છે એવો હાં ઉલ્લેખ છે.

કવીશ્વરની કૃતિઓ—

કવીશ્વર અખ્યલસૂરિજીએ કઇ કઇ ભાષામાં કયા કયા ગ્રન્થો રચ્યા છે એ પ્રશ્નના સંબંધમાં નિવેદન કરવાનું કે સંસ્કૃત ભાષા સિવાય અન્ય ભાષામાં તેમણે કાંઇ ગ્રન્થ રચ્યો હોય એવો ઉલ્લેખ બેઠામાં આવતો નથી. વિશેષમાં સંસ્કૃત ભાષામાં પણ આ ચતુર્વિંશતિકા નામનું કાવ્ય, ૧૩ શ્લોકપ્રમાણુક સરસ્વતી-સ્તોત્ર અને શ્રીઅખ્યલસૂરિ-ચરિત્રમાં સૂચવ્યા મુજબ વીર-સ્તવ અને શાન્તિ-સ્તોત્ર તથા પ્રાસંગિક શ્લોકો ઉપરાંત તેમની કાંઇ અન્ય કૃતિ જાણવામાં આવી નથી. છતાં પણ એ જૂલવા જેવું નથી કે તેમની મળી આવતી પ્રથમ કૃતિ ઉપરથી પણ તે એક પ્રભાવશાળી કવિરાજ હતા એ સ્પષ્ટ રીતે બેઠા શકાય છે.

કવીશ્વર સંબંધી ઉલ્લેખ—

કવીશ્વર શ્રીઅખ્યલસૂરિના સંબંધમાં વિલાસવધ કહા (વિલાસવતી કથા), આચાર-દિનકર (પત્રાંક ૨૭૦), ઉપદેશ-તરંગિણી મલાદિ ગ્રન્થોમાં ઉલ્લેખો છે. તેમાં વિલાસવતીમાં અન્તમાં જ ઉલ્લેખ છે તે નીચે મુજબ છે:—

“વાળિજમૂલકૂલે કોઠિયગણવિલવરસાહાણ ।
 વિમલંમિ ચ ચંદ્રકુલે વંસંમિ ચ સઘકલાણે ॥ ૧ ॥
 સંતાને રાયસદસિ હરિસિરિવપ્પમ(હ)ટ્ટિવુરિસ્સ ।
 જસસમ્મદ્ધસૂરિગચ્છે મહુરાદેસે સિરોહાણ ॥ ૨ ॥”

ઉપર નિવેદન કર્યા મુજબની હકીકત આપવા પૂર્વે સ્પષ્ટિજનું જીવન-ચરિત્ર પૂર્ણ થયું છે, તો હવે પ્રજાશ્રી ગંગાને વિસ્તાર કરનારા હિમાલય, સર્વ સામાચારીશ્રી સુન્દરીના સૌભાગ્યને વધારનારા મદન, રાજ-સલાશ્રી કુસુમિનીને વિકસવર કરનારા ચન્દ્ર તથા સરસ્વતીના ધર્મ-પુત્ર તેમજ બાદશીર્તિ, વાદિદુંબરકસરી, બ્રહ્મચારી, ગજવર, રાજપૂજિત ઇત્યાદિ બિરુદોથી વિખ્યાત એવા આ સૂરીશ્વરને પ્રણામ કરતો તેમજ તેમના અપૂર્વ જીવન-વૃત્તાન્તની શ્રવણા આલેખવામાં જે ન્યૂનતા રહી ગઈ હોય તે બદલ સુજ્ઞ-સમૂહની ક્ષમા ચાચતો હું આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરું છું.

કાવ્ય-મીમાંસા

વસ્તુ—

આ દૃદ ધ્વના કાવ્યના ચોવીસ વિભાગો પડી શકે છે, કેમકે તે સુખ્યત્વે કરીને ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિરૂપ છે અર્થાત્ આ કાવ્યમાં ચોવીસ 'સ્તુતિ-કદમ્બકો' છે. પ્રત્યેક કદમ્બકમાં અમુક એક જિનેશ્વરની, સમસ્ત જિનેશ્વરોની, આગમની અને શાસનાતુરાગી 'દેવ-દેવીની એમ ચારની સ્તુતિ કરવાના નિયમને અનુસરીને આ કદમ્બકો રચાયાં છે.

આવાં કદમ્બકો પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે અને ચૈલવન્દન-દેવવન્દન કરતી વેળાએ પણ બોલાય છે, વાસ્તે તેમજ તેના આ પૂર્વે મેં તૈયાર કરેલી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા તેમજ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ સાથે પણ સંબંધ હોવાથી આ સંબંધમાં વિશેષ વિચાર કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

સ્તુતિ-વિચાર—

'સ્તુતિ' શબ્દનો અર્થ પરમેશ્વર-તીર્થંકર આદિ સદ્ગુણસંપન્નોના સદ્ભૂત ગુણોનું દીર્ઘન કરવું એવો થાય છે. આને પ્રાકૃત ભાષામાં 'શુધ' કહેવામાં આવે છે. આ સ્તુતિના બે ભેદ પાડી શકાય તેમ છે. ચૈલમાં પ્રભુની મૂર્તિ સન્નુષ્ણ ભાષા રહીને આછામાં આછો એક શ્લોક બોલીને અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ શ્લોકો બોલીને તેમના ગુણ ગાવા તે એક પ્રકારની સ્તુતિ છે. એક શ્લોકની પણ સ્તુતિ કહી શકાય છે એ વાત વાદિવેતાણ શ્રીશાન્તિ-સૂરિએ રચેલી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (પત્રાંક ૫૮૧)ની ટીકામાંના નિમ્ન-લિખિત ઉલ્લેખ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

૧ પંચાશકમાં આને 'સ્તુતિયુગલ' તરીકે ઓળખાવેલ છે.

૨ જિન-ગૃહ રચવાના કાર્યમાં તેમજ જિનેશ્વરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાદિકમાં અન્ય દેવોથી થતા ઉપસર્ગોને દૂર કરવામાં અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ સંઘને સુખી કરવામાં તેમજ તેને શાન્તિ અર્પણ કરવામાં સાધાર્મિક દેવ-દેવી સમર્થ છે, તેથી તેના સન્માનાર્થે તેની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે; કેમકે જૈન શાસનમાં તો વાસ્તવિક રીતે અટપગુણી પણ પ્રસંસાને પાત્ર છે.

૩ સ્તુતિઓ ચાર છે એ વાતની શ્રીપ્રહુમ્નસૂરિકૃત વિચારસાર-પ્રકરણની નીચે મુજબની ૬૯૨મી ગાથા સાક્ષી પૂરે છે:—

“અરિદંતા સુય સિદ્ધ, તિથેવ ય દોંતિ વંદુગિજાવ ।

જિણ યુગ સબ્બ ધવણ, વૈયાવણ્ણર શુદ્ધં વરો ॥”

[અર્થન્તઃ શુતં સિદ્ધાણય ધવ વ મવન્તિ વન્દુતીયાઃ ।

જિન યુગઃ સર્વે પ્રવર્તનં વૈયાવૃણ્ણરઃ સ્તુતયથાત્મકઃ ॥]

૪ યોગશાસ્ત્ર, પંચાશક, ધર્મસંગ્રહ વિગેરે ગ્રન્થોમાં આ નિયમ આપેલો છે.

“એગદુગતિસિલોગા, (થુઈઓ) અન્નેસિં જાવ હુંતિ સત્તેવ ।

દેવિંદત્યવમાઈ, તેણ પરં થુત્તયા હોંતિ ॥”-આર્થા

[એકદ્વિત્રિશ્લોકાઃ (સ્તુતયઃ) અન્યેષાં યાવદ્ ભવન્તિ સત્તેવ । -

દેવેન્દ્રસ્તવાઘાસ્તતઃ પરં સ્તવા ભવન્તિ ॥]

આ ઉપરથી ગુણોત્કૃતિનના શ્લોકાની સંખ્યા જે સાનથી વધારે હોય તો તે ‘સ્તવ’ કહેવાય અને જે તે સંખ્યા ઓછામાં ઓછી એકની અને વધારેમાં વધારે સાતની હોય તો તે ‘સ્તુતિ’ કહેવાય એમ જેમ શકાય છે.

વધારેમાં વધારે સ્તવમાં ૧૦૮ શ્લોકા હોય શકે એ વાતની જમ્બૂદ્વીપમંજરિ, રાજપ્રશ્નીયસૂત્ર વિગેરે અન્યો સાક્ષી પૂરે છે.

આ પ્રમાણે આપણે સ્તુતિનો એક પ્રકાર જોયો. હવે તેના બીજા પ્રકારનો વિચાર કરીએ.

ચૈલ્યવન્દનમાં કાઉસગ્ગ (કાયોત્સર્ગ) કર્યા બાદ એકેક શ્લોક દ્વારા જે પ્રશ્નનું ચુલ્ક-ગ્નાન કરવામાં આવે છે તે સ્તુતિનો બીજો પ્રકાર છે. આને ‘થુઈ’ નામથી ઓળખવાની શક્તિ પણ છે. આ સંબંધમાં શ્રીમદ્બુદ્ધસૂત્રિએ રચેલા વિચારસાર-મંકરણ (પૃષ્ઠ ૧૩૩) માં આપેલી ગાથા વિચારી લઈએ. સાં કહું છે કે—

“અરિહંતદંડગાર્હણ, કાલસ્સગ્ગાણ જા હ અંતંમિ ।

દિજંતિ તા થુઈઓ, મણિયં વવહારચુક્કીપ ॥ ૧ ॥”-આર્થા

અર્હત-દંડકારિકામાંના કાયોત્સર્ગોને અન્તે જે બોલાય છે, તેને બ્યવહાર-ચુલ્કિમાં થુઈ (સ્તુતિ) કહી છે. આ ઉપરથી જેમ શકાય છે કે બીજા પ્રકારની સ્તુતિરૂપ આ કાવ્ય છે.

સ્તુતિ-કદમ્બકનો કમ—

હવે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે કમનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે તેનું થું કારણ છે તે વિચારી લઈએ.

ચૈલ્યવન્દન પ્રસંગે ‘નચુથુલું’ કહી જિલા થઈ જે ‘જિન-ચૈલ્યમાં ચૈલ્યવન્દન કરાતું હોય સાં વિરાજમાન મૂળ નાયકને ઉદ્દેશીને ‘અરિહંતચેધઆણું’ સૂત્રપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરવામાં તે જિનેશ્વરની પ્રથમ સ્તુતિ બોલાય એ સ્વાભાવિક છે. આ ઉપરથી સ્તુતિ-કદમ્બકમાં પ્રથમ અમુક તીર્થકરની સ્તુતિ કહેવાનું થું કારણ છે તે સમજી શકાય છે. સાર પછી ‘લોગસ્સ’ સૂત્ર કે જે સમસ્ત-ચોવીસે તીર્થકરેની સ્તુતિરૂપ છે અને ‘સંવલોએ’ એ

સમસ્ત લોકનાં જૈસ માટે છે તેનો પાઠ આવવાથી સમસ્ત તીર્થંકરોની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે તે વ્યાખ્યાની છે. તેવી રીતે 'સુચરસ'નો કાર્યોત્સર્ગ કરતી વેળાએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાનુસાર શ્રુતની યાને આગમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે અને 'વૈયાવચ્ચ'ના કાઉસગ પછી જિનેન્ધરનું વૈયાવૃલ્લ કરનાર દેવ-દેવીની સ્તુતિ કરાય છે તે પણ ચોખ્ખું છે.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-કદમ્બકમાં જે ક્રમ રાખ્યો છે તે સકારણ છે. તીર્થંકરોનાં નામો સંબંધી વિચાર—

આપણે જોઈ ગયા તેમ આ કાવ્યના પ્રત્યેક સ્તુતિ-કદમ્બકના પ્રથમ પદમાં આ અવસરિણીમાં યદ્ય ગયેલા ચોવીસ તીર્થંકરો પૈકી એકની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તેમનાં નામોનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ યદ્ય શકે છે. સામાન્ય અર્થ તો સમસ્ત તીર્થંકરોમાં ધટી શકે છે, તેથી વિશેષ અર્થ પણ વિચારવો આવશ્યક સમજાય છે. તેમાં પ્રથમ તીર્થંકરના વૃષભ નામનો સામાન્ય અર્થ તો 'વૃષ વદ્ધને' ઉપરથી સમગ્ર સંયમના ભારને વહન કરનાર તે વૃષભ એમ થાય છે. આ વાત તો કાંઈ પણ તીર્થંકરને ઉદ્દેશીને ધટી શકે છે, તેથી આનો વિશેષ અર્થ વિચારીએ. પ્રથમ તીર્થંકરની બંને જંધામાં વૃષભ (ખજક)નું લાંછન હોવાથી તેમજ તેમની માતાએજ પ્રથમ સ્વપ્નમાં વૃષભ જોયેલો હોવાથી (અન્ય તીર્થંકરોની માતાએ તો પ્રથમ સિંહ જોયેલો હોવાથી) તેમને વૃષભ કહેવામાં આવે છે.

બીજા તીર્થંકરના અજિત નામનો સામાન્ય અર્થ પરીપહ, ઉપસર્ગ દસાદિથી નહિ જીતાયેલા એવો થાય છે. આ ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા તે પૂર્વે તેમના માતા-પિતા જ્યારે ધૂત રમતા, હાથે તેમના પિતાજી જીતતા, પરંતુ તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમના માતા કદી પણ હાર્યા નહિ. આ કારણને લઈને તેમને અજિત કહેવામાં આવે છે.

ત્રીજા તીર્થંકરનું નામ સંભવ છે. ચોત્રીસ અતિશયાદિક ગુણોથી યુક્ત હોય તે 'સંભવ' કહેવાય એ સામાન્ય અર્થ છે. પ્રજા ગર્ભમાં આવતાં દેશમાં ધાન્યાદિકનો સુકાળ થયો તેથી તેઓ 'સંભવ' કહેવાય છે એ વિશેષ અર્થ છે.

દેવેન્દ્રાદિક વડે બન્ધ હોય તે 'અસિનન્દન' કહેવાય એ ચોથા તીર્થંકરના અભિનન્દન નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રજા ગર્ભમાં આવ્યા પછી શક (સૌધર્મેન્દ્ર) ચારંચાર તેમની માતાની સ્તુતિ કરવા આવતા હતા તે વાત ધ્યાનમાં લેતાં આ નામનો વિશેષ અર્થ જોઈ શકાય છે.

પાંચમો છે મતિ જેની તે 'સુમતિ' એ પાંચમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રજા ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતા બે વિધવા સ્ત્રીઓના કલહનો નિર્ણય કરવામાં તીવ્ર બુદ્ધિશાળી બની, વાસ્તે તેઓને સુમતિ કહેવામાં આવે છે એ અત્ર વિશેષતા છે.

આ કહેના નિર્ણયની હકીકત એ છે કે પ્રણના ગામમાં બે વહિવટ-શ્રીઓ વસતી હતી. તેમાં નાનીને પુત્ર હતો, બ્યારે મોટી વન્ધ્યા (વાંઝણી) હતી. પરંતુ પુત્રનું પાલન તો બંને સ્ત્રીઓ કરતી હતી. એવામાં તેમનો પતિ મરી ગયો એટલે ધનની લાલચે મોટી કહેવા લાગી કે આ પુત્ર તો મારો છે, વાસ્તે બધું ધન મને મળવું જોઈએ. વળી નાનીના તો આ પુત્ર હોવાથી તે પણ તેમ કહેવા લાગી. એ પ્રમાણે આ બે સ્ત્રીઓ વચ્ચે ટંટા થયો, તેથી તેઓ વઢતી વઢતી રાજ-દરબારમાં ગઈ. તે વખતે ગર્ભના મહિમાથી રાણીને ચુકાદો આપવાની શુભ મતિ ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તેણે તે બંનેને કહ્યું કે તમે બંને ધનને અડધો અડધ વહેંચી લો તેમજ પુત્રના પણ બે ભાગ કરી એક એક લઈ લો. આ સાંભળતાં નાની સ્ત્રી થોડી ઊઠી કે મારે ધન જોઈતું નથી. વળી પુત્રના કંઈ બે ભાગ થાય નહિ, વાસ્તે એ પુત્ર આ મોટી સ્ત્રીનો હોય તો પણ તે મારાજ છે. તે સાંભળીને રાણીએ ચુકાદો આપ્યો કે આ છોકરો નાની સ્ત્રીનો છે, કેમકે પુત્રનું મરણ થવાનો પ્રસંગ આવી પહોંચતાં પણ મોટી સૂપ રહી. વાસ્તે આ છોકરો તેમજ તમામ ધન એને હવાલે કરવું અને મોટીને ધરમાંથી કાઢી મૂકવી.

પદ્મના જેવી પ્રજા છે જેની તે પદ્મપ્રભ એવો ' પદ્મપ્રભ 'નો સામાન્ય અર્થ દરેક તીર્થંકર પરત્વે ધરી શકે છે, વાસ્તે તેનો વિશેષ અર્થ જોઈ લઈએ. ભગવાન્ ગર્ભમાં આવ્યા બાદ તેમની માતાને પદ્મની શય્યામાં સુવાનો દોહડ ઉત્પન્ન થયો (આ દોહડ દેવોએ પૂર્ણ કર્યો) તેથી તેમજ આ છઠ્ઠા તીર્થંકર પદ્મવર્ણ હોવાથી તેમને પદ્મપ્રભ કહેવામાં આવે છે.

સાતમા તીર્થંકરનું નામ સુપાર્થ છે. આનો ઔષિક (સામાન્ય) અર્થ તો એ છે કે જેની બન્ને બાજુઓ સુન્દર હોય તે ' સુપાર્થ ' કહેવાય. એમની માતાના બન્ને પડખાં રોગ-અસ્ત હતાં, પરંતુ ભગવાન્ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમના પ્રભાવથી તે સારાં થઈ ગયાં એથી કરીને આ પ્રણને સુપાર્થ કહેવામાં આવે છે.

ચન્દ્રના જેવી (સૌમ્ય) પ્રજા છે જેની તે ચન્દ્રપ્રભ એ આઠમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. ભગવાન્ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાને ચન્દ્રનું પાન કરવાનો દોહડ ઉત્પન્ન થયો, તેથી તેમજ તેમનો વર્ણ ચન્દ્રના જેવો હોવાથી તેમના સંબંધમાં આ નામ વિશેષતઃ અસ્તિત્વ ધારક છે.

સુન્દર છે વિધિ (કૌશલ્ય) જેનું તે ' સુવિધિ ' કહેવાય એ બ્યાપ્ત તો સમસ્ત જનવંશના સંબંધમાં ધરી શકે છે. પરંતુ આ નવમા તીર્થંકરના નામની વિશેષતા તો એ છે કે તેઓ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતા દરેક કાર્યને વિશેષ કુશળ બની.

જે દાસ્તદાર તેમજ દુરમન પ્રતિ શીતલ ગ્રહ જવા હોય તે ' શીતલ ' કહેવાય એ દશમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. એનું વિશેષતા તો એ છે કે એમના પિતાને

દાહ-જ્વર થયો હતો તે ઔષધથી મટ્યો નહિ, પરંતુ પ્રજ્ઞ ગર્ભમાં આળ્યા પછી તેમની માતાએ તેમના શરીર ઉપર હાથ ફેરવ્યો એટલે તે શાંત થઇ ગયો.

જે ત્રૈલોક્યને હિતકર હોય તે 'શ્રેયાન્-શ્રેયાંસ' કહેવાય એ અગ્યારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રજ્ઞ ગર્ભમાં આળ્યા તે પૂર્વે તેમના પિતાની કાઠક દેવ-ગૃહ (દહેરાસર)માં રહેલી અને દેવાધિષ્ઠિત શય્યાની પૂજા થતી હતી. તે શય્યા ઉપર કાઠ બેસે કે સુવે, તો તેને તે દેવ ઉપદ્રવ કરતો હતો. પ્રજ્ઞ ગર્ભમાં આળ્યા બાદ તેમની માતાને એવો નિચાર થયો કે શય્યાની પૂજા તો કાઠ સ્થળે સાંભળી નથી, તેથી શય્યા-રક્ષક વાર્યા છતાં પણ તે તેના ઉપર બેઠા તથા સુતા. પરંતુ ગર્ભના પ્રભાવથી તેનો અધિષ્ઠાયક દેવ તેમને કંઈ પણ ઉપદ્રવ કરી શક્યો નહિ અને તે શય્યા છોડી ચાલ્યો ગયો અને સાર પછી તે શય્યા રાજદિગે વપરાશમાં લીધી. આ પ્રમાણેના ગર્ભનો મહિમા જાણી અગ્યારમા તીર્થંકરનું શ્રેયાંસ નામ પાડવામાં આળ્યું.

જે દેવાદિકનો પૂજ્ય હોય તે 'વાસુપૂજ્ય' કહેવાય, એ ઉપરથી આ નામનો સામાન્ય અર્થ જોઇ શકાય છે. બારમા તીર્થંકર ગર્ભમાં આળ્યા બાદ ઇન્દ્ર વારંવાર તેમના માતા-પિતાનું પૂજન કરવા લાગ્યો તેથી તેમજ કુબેર પણ ધણીખરી વાર તેમના રાજ-કુલમાં રતની વૃદ્ધિ કરવા લાગ્યો તેથી આ પ્રજ્ઞનું વાસુપૂજ્ય એવું નામ અરિતાર્થ થાય છે.

તેરમા તીર્થંકરનું નામ વિંમલ છે. જેનાં જ્ઞાન અને દર્શન તેમજ શરીર વિમલ (નિર્મળ) હોય તે 'વિમલ' કહેવાય એ આ નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રજ્ઞ ગર્ભમાં આળ્યા પછીથી તેમની માતાનો દેહ તેમજ તેમની ગતિ વધારે નિર્મળ બન્યાં એ આ નામની વિશેષતા સૂચવે છે. તેમની માતાની મતિ વધારે નિર્મળ બન્યાના સંબંધમાં નીચે સુજબની કથા રજૂ કરવામાં આવે છે:—

એક વાર કાઠ દમ્પતી (વર-વહુ) દેવ-ગૃહમાં આવી ઉતર્યા. સાં કાઠ વ્યંતર નિકા-યની દેવી રહેતી હતી. તે આ પુરૂષનું સુંદર રૂપ જોઇ કામાસક્ત બની ગઇ, તેથી તે તેની પત્નીના જન્મ પોતાનું રૂપ વિકુર્વાં તેની સમીપ સુતી. પ્રભાતમાં તે પુરૂષ જાગ્યો, સારે તેણે પોતાની સમીપ બે સમાન સ્ત્રીને જોઇ. પરંતુ તેમાં તેની ખરી પત્ની કાણુ છે તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. આથી તે રાજ-દરબારમાં ગયો. સાં પણ રાજ અને મંત્રીની મતિ કામ લાગી નહિ. પરંતુ આ પ્રજ્ઞની માતાએ તે પુરૂષથી બંને સ્ત્રીઓને દૂર જાણી રાખીને તે બંનેને કંઈ કે આ દૂર જાણેલા પુરૂષને જે પોતાના પ્રભાવથી સ્પર્શ કરી શકે તેનો આ પુરૂષ પતિ ગણાય. આ સાંભળીને વ્યંતરીએ દિવ્ય શક્તિ વડે હાથ લંબાવી તે કાર્ય કર્યું. એટલે તરતજ રાણીએ તેનો હાથ પકડી લીધો અને કંઈ કે તું તો વ્યંતરી છે, વાસ્તે તું તારે સ્થાનકે જ. એવી રીતે ન્યાય આપવાથી આ રાણીને લોકા વિમલ મતિવાળી કહેવા લાગ્યા.

અનન્ત કર્મોશોને જે જીતે તે અથવા જે અનન્ત જ્ઞાનાદિકથી યુક્ત હોય તે અનન્ત કહેવાય એ ચૌદમા જિનેશ્વરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રજ્ઞ ગર્ભમાં આવતાં તેમની

માતાએ આકાશમાં જોનો અંત ન આવે એવડા ગોટા ચક્રને લક્ષ્ય તથા અનેક રત્નોની માળા ભેઈ. વળી તેણે અનંત ગાંઠના દોરા કરી બાંધ્યા અને એમ કરીને લોઢાનો તાવ કાઢ્યો. આ બધે ગર્ભનો પ્રભાવ બેતાં 'અનન્ત' નામનો વિશેષ અર્થ બેધ શકાય છે.

દુર્ગતિમાં પડતા જીવોને જે ધારણ કરે—બચાવે તે ધર્મ કહેવાય એ પંદરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. આ પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી તેમની માતા દાનાદિક ધાર્મિક ક્રિયામાં વિશેષ લાગ લેવા લાગી એ વાતને ધ્યાનમાં લેતાં ધર્મનાયતું નામ ચરિતાર્થ થાય છે.

જે શાન્તિરવશી હોય અથવા જે શાન્તિદાયક હોય તે શાન્તિ કહેવાય એ સોળમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પ્રભાવથી તેના નગરમાંથી મરદીનો ઉપદ્રવ શાન્ત થયો એ એના નામની વિશેષતા છે.

પૃથ્વી ઉપર જે રહે તે કુન્દ્યુ એ સત્તરમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. એનો વિશેષ અર્થ એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોના સ્તૂપ પૃથ્વીને વિષે દીઠો તથા વળી ગર્ભના પ્રભાવથી તેના પિતાના શત્રુઓ કુન્દ્યુના જેવા નાના બની ગયા. આ ઉપરાંત દેશમાં કુન્દ્યુ જેવા નાના જીવોની પણ જયજ્ઞા (ચતના) થવા લાગી. આથી પ્રભુના નામની વિશેષતા બેધ શકાય છે.

જે સર્વોત્તમ મહાસરવવાળા કુળમાં ઉત્પન્ન થઈ તેની અભિવૃદ્ધિ કરે તે અર કહેવાય એ અઠારમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવતાં તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં રત્નોનો મનોમોહક તેમજ વિશાળ અર (આરો) બોલ્યો તે ઉપરથી પ્રભુના નામની વિશેષતા સૂચવાય છે.

ચરીપદ તેમજ રાગ-દ્રેષ્યથી મલ્લોને જીતનાર તે મલ્લિ કહેવાય એ ઉપરથી બેગણી-સમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાને છએ મનુનાં પ્રુષ્ણોની માળાની શય્યામાં સુવાનો દોહક થયો. દેવોએ તેમનો આ મનોરથ પૂર્ણ કર્યો. આ પ્રકારનો ગર્ભનો પ્રભાવ બહીને તેમનું 'મલ્લિ' એવું નામ પાડવામાં આવ્યું એ તેની વિશેષતા છે.

જગત્ની ચિકાલ અવસ્થાનું મનન કરે તે 'સુનિ' અને જેનાં પ્રતો સુન્દર હોય તે 'સુવ્રત' કહેવાય એ બે ઉપરથી વીસમા તીર્થંકરના સુનિસુવ્રત નામનો સામાન્ય અર્થ સૂચિત થાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે તેમની માતા તેઓ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી વિશેષતઃ તત્તનું ચાલન કરવા લાગ્યા.

ચરીપદો તેમજ ઉપસર્ગોને નમાવી દેનારા નમિ કહેવાય એથી એકવીસમા તીર્થંકરનો સામાન્ય અર્થ બેધ શકાય છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા પછી તેમના પિતાના વૈરી સજ્જોએ તેમના નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. આ વખતે તેમના પિતા લયલીત બની

ગયા, પરંતુ તેમની માતાએ કિંહા ઉપર ચઢીને શત્રુએ તરફ વાંકી દૃષ્ટિએ જોયું એટલે તેઓ ક્ષોભ પામી ગયા અને તેમને શરણે આવી તેમને પગે લાગ્યા.

ધર્મચક્રની નેમિરૂપ હોય તે નેમિ કહેવાય એ ઉપરથી બાવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ સમજી શકાય છે. અત્ર વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સારે તેમની માતાએ સ્વપ્નમાં અરિષ્ટ રત્નનું ચક્ર આકાશમાં ઉછળતું દીઠું.

સર્વ ભાવને જે જુએ તે પાર્શ્વ કહેવાય એ ચૈવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. તેની વિશેષતા એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી એક દિવસ રાત્રે અંધારામાં તેમની માતાએ પોતાની પાસે યઇને જતો સર્પ જોયો. સર્પના માર્ગમાં પતિને હાથ છે એ જોતાં તેણે તેનો હાથ જાયકી લીધો. આથી જાગીને તેણે કહ્યું કે હે દેવી ! મારો હાથ તમે કેમ લીધો કયો ? સારે રાત્રીએ જવાળ આપ્યો કે અહિંઆ યઇને સર્પ જતો હતો. રાત્રીએ દીવો મંગાવી તપાસ કરી તો તે વાત સાચી નીકળી. આથી રાત્રીએ વિચાર્યું કે આ ગર્ભનો પ્રભાવ છે.

જ્ઞાનાદિક શુણે કરીને વૃદ્ધિ પામે તે વર્ધમાન કહેવાય એ ચૌવીસમા તીર્થંકરના નામનો સામાન્ય અર્થ છે. વિશેષતા તો એ છે કે પ્રભુ ગર્ભમાં આવ્યા સાર પછી તેમના માતૃપિતાની ઋદ્ધિની વૃદ્ધિ થઇ.

આ પ્રમાણેનો ચૌવીસે તીર્થંકરોનાં નામનો સામાન્ય તેમજ વિશેષ અર્થ છે. તેમાં ઉપસંહારરૂપે વિશેષ અર્થ ઉપર પ્રકાશ પાડનારી આવશ્યકસૂત્રની નીચે મુજબની ૧૦૮૦ થી ૧૦૮૧ સુધીની ગાથાએ અત્ર આપવી અનાવશ્યક નહિ ગણાય.

“ ઉરુસુ ઉસમલંછણ ઉસમં સુમિણંમિ તેણ ઉસમજિણો ।

અક્ષેસુ જૈણ અજિઆ જણણી અજિઓ જિણો તમ્હા ॥

અભિસંભૂઆ સાસત્તિ સંભવો તેણ વુચ્છઈ મયવં ।

અમિણંદઈ અમિક્ષણં સક્કો અમિણંદણો જેણ ॥

જણણી સન્વત્થ વિણિચ્છણસુ સુમઙ્ગત્તિ તેણ સુમઙ્ગજિણો ।

પરમસયણંમિ જણણીઈ ડોહલો તેણ પરમામો ॥

ગન્ધગણ્ જં જણણી જાય સુપાસા તઓ સુપાસજિણો ।

જણણીઈ ચંદપિયણંમિ ડોહલો તેણ ચંદામો ॥

સન્વવિહીસુ અ કુસલા ગન્ધગણ્ તેણ હોઈ સુવિહિજિણો ।

પિરણો દાહોવસમો ગન્ધગણ્ સીયલો તેણ ॥

મહરિહસિજ્ઞારુહણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ સિજંસો ।

પૂણ્ણ વાસવો જં અમિક્ષણં તેણ વસુપુજો ॥

વિમલતણુલુહિ જળળી ગઢ્ઢગણ તેણ હોઈ વિમલજિણો ।

રચણવિચિત્તમણંતં દામં સુમિણે તજોડણંતો ॥

ગઢ્ઢગણ જં જળળી જાય સુધમ્મત્તિ તેણ ધમ્મજિણો ।

જાઓ અસિવોવસમો ગઢ્ઢગણ તેણ સંતિજિણો ॥

થૂહં રચણવિચિત્તં કુંથું સુમિણંમિ તેણ કુંથુજિણો ।

સુમિણે અરં મહરિહં પાસઈ જળળી અરો તમ્હા ॥

ઘરસુરહિમહસયણંમિ ડોહલો તેણ હોઈ મહિજિણો ।

જાયા જળળી જં સુચ્ચયત્તિ મુણિસુચ્ચઓ તમ્હા ॥

પણયા પચ્છંતલિલ્લા દંસિયમિત્તે જિણંમિ તેણ નમી ।

રિઢ્ઢરચણં ચ નેમિં હપ્પયનાણં તજો નેમી ॥

સપ્પં સયણે જળળી તં પાસઈ તમસિ તેણ પાસજિણો ।

વહુહ નાયકુલંતિ જ તેણ જિણો વહ્મમાણુત્તિ ॥”

વ્યાકરણ-વિચાર—

આ ૯૬ પદના કાવ્યમાં ડોઘ પણ સ્થળે વ્યાકરણનો નિયમ ન સચવાયો હોય એમ જોવામાં આવતું નથી. જોકે ૬૭ મા પદમાં વાપરેલ વજ્રાક્ષની માં અને ૭૫ મા પદમાં વાપરેલ ઘનાક્ષની માં ‘અક્ષની’ શબ્દ ઈકારાન્ત હોઈ શકે કે કેમ એ શંકા રહે છે. પરંતુ તે પણ વ્યાકરણ-સિદ્ધ છે, કેમકે ‘અક્ષની’ શબ્દ પુંલિંગ હોવાથી -હસ્વ ઇકારને લીધે ઈકારમાં લઘ જવાય છે.

વિશેષમાં આ કાવ્યમાંના ૭૨ મા પદમાં ‘આરમ્મે’ અને ‘દ્વ’ની સંધિ ‘આરમ્મ-ચેવ’ કરવામાં આવી છે તે ધ્યાનમાં રાખવા જેવી હકીકત છે, કેમકે ધણે ભાગે આવી સંધિના ભાગ્યેજ દર્શન થાય છે. વળી શ્રીશાસ્ત્રનું મુનીશ્વરકૃત સ્તુતિ-અતુવિશતિકાના છંદા પદમાં જેમ ‘વેણવઃ’ અને ‘સ્તુવન્તિ’ની સંધિ કરતાં વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે, તેમ આ કાવ્યના ૫૬ મા પદમાં ‘રતાઃ’ અને ‘સ્ત’ની સંધિ કરતાં પણ વિસર્ગનો લોપ કર્યો છે. આ વાત વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર છે (જુઓ સ્તુતિ-અતુવિશતિકાનું ૩૭ મું પૃષ્ઠ).

શબ્દાર્થકાર-સમીક્ષા—

આ કાવ્યમાં પાદાન્તમાં આમુક અક્ષરોની સમાનતારૂપી શબ્દાર્થકાર પ્રધાન પદ ભોળને છે. તેમાં દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતારૂપ અલંકારથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે (જુઓ પદો ૨૫-૨૮, ૬૯-૮૨). ૫૫મા પદમાં પ્રથમનાં બે ચરણોની અંતમાં આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, બ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આનું પદ આ કાવ્યમાં એકજ છે. પાદાંતસમસાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ અલંકારથી શોભતાં પદોની સંખ્યા ચારની છે (પદો ૫૭-૬૦). પ્રથમનાં બે

ચરણોમાં છેવટના સાત અક્ષરો સમાન અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરો સમાન હોય એવું દ્રક્ત એકજ ૫૬ શું પદ છે. પાદાન્તસમપદક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદકથી શોભતાં એવાં ચાર પદો છે (પદો ૩૧, ૬૨-૬૪). વળી પ્રથમ બે ચરણો પરત્વે આ વાતને મળતાં આવતાં પરંતુ બાકીનાં બે ચરણોમાં તે પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતાથી શોભતાં એવાં પદોની સંખ્યા પણ ચારની છે (જુઓ પદો ૧, ૩૮, ૪૦, ૬૭). આથી વિપરીત લક્ષણવાળાં અર્થાત્ પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય એવાં અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના છ છ અક્ષરો સમાન હોય એવાં ૨૦ મા અને ૨૨ મા એમ બે પદો છે. પાદાન્તસમપદાક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૨ ની છે (જુઓ પદો ૨, ૪, ૧૭-૧૯, ૨૧, ૨૩, ૨૯, ૩૦, ૩૭, ૫૪, ૬૧). પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન હોય એવાં સાત પદો છે (જુઓ પદો ૩, ૫, ૧૨, ૨૪, ૩૨, ૪૯, ૬૫). જે પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરોની સમાનતા હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરોની સમાનતા હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૧૧, ૧૩, ૩૯, ૪૩). પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન હોય અને બાકીનાં બે ચરણોમાં ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવું દ્રક્ત એકજ ૪૧ શું પદ છે. પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદકથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ૧૪ ની છે (જુઓ પદો ૬-૮, ૧૪-૧૬, ૪૨, ૪૪, ૫૦-૫૩, ૬૬, ૬૮). જે પદનાં પહેલાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સરખા હોય અને બાકીનાં ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન હોય એવાં નવમા અને દશમા એમ બે પદો છે.

આ સિવાયના અન્ય પ્રકારના પદકથી પણ અલંકૃત ધીજ પદો છે. જેમકે ૩૩ મા અને ૩૬ મા પદમાં પ્રત્યેક ચરણમાં બીજા, ત્રીજા અને ચોથા અક્ષરોની, જ્યારે ૩૪ મા અને ૩૫ મા પદમાં પ્રથમ સિવાયના પ્રત્યેક ચરણમાં આ પ્રમાણેની અને પ્રથમ ચરણમાં ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને ૬૩ થી ૬૬ સુધીનાં ચાર પદોમાં આનાથી ચઠિયાતી પુનરાવૃત્તિ અર્થાત્ પ્રત્યેક ચરણમાં પ્રથમના બે અક્ષરોની અને સાથે છેવટના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ ઉપરાંત પાદાન્તાક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદકથી વિભૂષિત એટલે કે પ્રથમ ચરણના અન્તના અક્ષરોથી દ્વિતીય ચરણનો પ્રારંભ અને દ્વિતીય ચરણના અન્તના અક્ષરોથી તૃતીય ચરણનો પ્રારંભ અને તેના અન્તના અક્ષરોથી ચોથા ચરણનો પ્રારંભ થતો હોય એવાં ચાર પદો છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮).

આ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે બે ચરણોની સદૃશતાથી પદક પ્રધાન પદ ભોગવે છે, કેમકે તેનાં પદોની સંખ્યા ૨૮ ની છે. એવી રીતે પાદાન્તાકાક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદકમાં પાદાન્તસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિષ્ઠ પદક વિરોધતઃ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, કેમકે તેનાં પદો બધાં મળીને ચૌદ છે.

છંદ સંબંધી વિચાર—

કવીશ્વર શ્રીમદ્ધ્વજીસુરિએ આ ચતુર્વિંશતિકાશ્રી કાવ્ય વિવિધ પ્રકારના છંદોમાં રચીને પોતાનું છંદઃશાસ્ત્રનું પ્રાવીણ્ય સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. આ કાવ્યમાં 'વૃત્ત' તેમજ 'ભતિ' એમ બન્ને ભતનાં પદો ભેદ શકાય છે. ધણાંખરાં પદો તે વૃત્તમાં જ રચાયેલાં છે. આઠ આઠ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા અનુદ્રુપ જેવા નાના વૃત્તથી માંડીને તે સત્તાવીસ અક્ષરવાળા પ્રત્યેક ચરણથી યુક્ત એવા સંઘરા જેવા મોટા વૃત્તથી આ કાવ્ય વિશેષ શોભે છે. એકંદર રીતે આ કાવ્યમાં બાર ભતના છંદો છે:—(૧) અનુદ્રુપ, (૨) આર્યા-ગીતિ, (૩) ઇન્દ્રવજ્ર, (૪) ઉપભતિ, (૫) ગીતિ, (૬) દ્રુતવિલમ્બિત, (૭) પૃથ્વી, (૮) પ્રમાણિકા, (૯) માલિની, (૧૦) વસંતતિલકા, (૧૧) વૈતાલીય અને (૧૨) સંઘરા. આ બધા છંદોમાં અનુદ્રુપ અને પૃથ્વી વૃત્તમાં ધણાં પદો રચાયેલાં છે. આ વાત નીચેના કોષ્ટક ઉપરથી ભેદ શકાય છે.

છંદનું નામ	પદાંક	સંખ્યા	છંદોનુશાસન પ્રમાણે લક્ષણ
અનુદ્રુપ	૨૫-૨૮, ૪૫-૪૮, ૬૬-૭૪, ૭૬	૧૫	ચોં સ્વાચનુદ્રુપ.
આર્યાગીતિ	૪૧-૪૪, ૪૯-૫૨	૮	લેડમે સ્વાચકમ્
ઇન્દ્રવજ્ર	૬૫	૧	તો જો માવિન્દ્રવજ્રા
ઉપભતિ	૬૬-૬૮	૩	જવજા ગાહુપેન્દ્રવજ્રા, પતયો:પર- યોશ્વ સફર ઉપજાતિશ્ચતુર્દ-
ગીતિ	૮૧-૮૪	૪	દ્વિ: પૂર્વાર્ધે ગીતિ: [શાવા
દ્રુતવિલમ્બિત	૫-૮, ૩૩-૩૬, ૭૭-૮૦	૧૨	નમન્ના દ્રુતવિલમ્બિતમ્
પૃથ્વી	૯-૧૨, ૨૬-૩૨, ૫૩-૫૬, ૮૯-૯૨	૧૬	ઉત્તજસ્યભા: પૃથ્વી જૈ:
પ્રમાણિકા	૭૫	૧	હ્રો લ્યો પ્રમાણી
માલિની	૩૭-૪૦, ૫૭-૬૦, ૮૫-૮૮	૧૨	નો મ્યો ચો માલિની
વસંતતિલકા	૧-૪, ૨૧-૨૪, ૬૧-૬૪	૧૨	સ્મૈ જો મૌ વસંતતિલકા
વૈતાલીય	૧૬-૨૦	૮	ઓજે વપમાત્રા લંગન્તા બુજ્યદ્યૌ ન ચુજિ પદ્ સન્તત્ લા ન સમ: પરેણ મો વૈતાલીયમ્
સંઘરા	૯૩-૯૬	૪	મહત્તો ધ્રો ધ્રો ચિ: સ્મઘરા હૈ:

૧-૨ ૪૬ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં છંદા અને સાતમા અક્ષરો લગુ હોવાથી, ૪૮ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરૂ હોવાથી, ૬૬ મા પદના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરૂ તથા છંદા અને સાતમા અક્ષરો લગુ હોવાથી, ૭૩ મા પદના પ્રથમ ચરણમાં આ પ્રમાણે હકીકત હોવાથી અને તેના તૃતીય ચરણમાં પાંચમો અક્ષર ગુરૂ હોવાથી તેમજ ૭૪ મા પદના તૃતીય ચરણમાં છંદા અને સાતમા અક્ષરો લગુ હોવાથી આ પદોમાં 'અનુદ્રુપ'ના સામાન્ય રીતે ગણાતા (જુઓ ૪૬ ચું પૃષ્ઠ) લક્ષણોનો ભંગ થતો જોવાય છે. છતાં પણ તેના વિભાગિક બહુ પ્રકારો હોવાથી આ પદો દ્વિવચ છે એમ કહી શકાય નહિ.

૩ આ છંદનું બીજું નામ 'સ્કન્ધક' છે.

૪ આ ત્રણ પદો ત્રણ જુદી જુદી ભતના 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે.

ચતુર્વિંશતિકાની અન્ય સ્તુતિઓ સાથે સરખામણી—

ચોવીસ તીર્થંકરોની સ્તુતિરૂપ અનેક કાવ્યો છે એમ જૈન ગ્રંથાવલી (૫૦ ૨૭૬-૨૭૭) ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં આ શ્રીમદ્ધર્મસૂત્રિરૂપ ચતુર્વિંશતિકા ઉપરાંત ધર્મધોષ, સિદ્ધાન્તસાગર, જિનેશ્વર, સોમદેવ, પદ્મવિજય, મેરુવિજય, હેમવિજય, યશોવિજય, શોભન પ્રમુખ મહર્ષિઓએ રચેલી સ્તુતિઓ સંબંધી ઉલ્લેખ છે. આ બધી સ્તુતિઓના દર્શન કરવાને તો હું લાગ્યશાળી થયો નથી, પરંતુ આમાંની મેરુવિજયજીએ, શોભનમુનીજીએ, યશોવિજયજીએ તેમજ ધર્મધોષસૂરિજીએ રચેલી સ્તુતિઓના સદર્શનથી મારા આત્માને હું પવિત્ર કરવા પામ્યો છું. તેમાં બધી મેરુવિજયજીકૃત 'ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ' અને શોભનમુનીશ્વરકૃત 'સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા'નું તો અધ્યયનાર્થે ભાષાન્તર કરવાનું સદ્ભાગ્ય પણ મને પ્રાપ્ત થયું છે.

અત્ર સમસ્ત સ્તુતિઓ સંબંધી વિચાર ન કરતાં પ્રસ્તુતમાં સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા, ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ અને ચતુર્વિંશતિકા પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે, કેમકે આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં કથંચિત્ સદૃશતા-વિસદૃશતા દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

પ્રથમ તો એ સહજ જોઈ શકાય છે કે આ ત્રણ સ્તુતિઓનો વિષય સમાન છે. અર્થાત્ જૈન સ્તુતિ-કદમ્બક (ચોઈ-જોડા)માં પ્રથમ સ્તુતિ અમુક એક તીર્થંકરની, બીજી સમસ્ત તીર્થંકરોની, ત્રીજી આગમની અને ચોથી શાસનાનુશાળી દેવ-દેવીની હોય છે તેમ આ ત્રણ સ્તુતિઓમાં ચોવીસ સ્તુતિ-કદમ્બકો છે. વિશેષમાં આ પ્રત્યેક સ્તુતિમાં સુખ્યતઃ ભરતક્ષેત્રમાં આ અવસર્પિણી કાળમાં ધધ ગયેલા ઋષભસ્વામી પ્રમુખ ચોવીસ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. બીજું, દરેક સ્તુતિમાં ૯૬ પદો છે અને તે યમકથી અલંકૃત છે. ત્રીજું આ પ્રત્યેક સ્તુતિ સંસ્કૃતભાષામાં રચવામાં આવી છે.

હવે આપણે ઉપર્યુક્ત ત્રણ સ્તુતિઓમાં જે અસ્પર્શ સ્વરૂપ વિશિષ્ટતા રહેલી છે તે જોઈ લઈએ. પ્રથમ તો ઉપલેક્ષ દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં એ જોઈ શકાય છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા વિવિધ જાતનાં છંદોમાં રચવામાં આવી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ તો ફક્ત એક જ જાતના વૃત્તમાં રચાયેલી છે. વિશેષમાં ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિમાં ફક્ત ચરણ-સદૃશતારૂપ યમક છે, જ્યારે બીજી બે સ્તુતિઓમાં આ ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ નજરે પડે છે. ત્રીજી વિશિષ્ટતા એ છે કે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં બે સ્થળે યક્ષોની અને ચતુર્વિંશતિકામાં એક સ્થળે યક્ષની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિમાં તો દેવીઓની જ સ્તુતિ કરેલી છે. ચોથી વિશિષ્ટતા એ છે કે ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિ સ્વોપજ ટીકાથી અલંકૃત છે, જ્યારે બાકીની બે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા અને ચતુર્વિંશતિકા તેવી નથી.

૧ એમણે સ્વોપજ ટીકાથી વિખણિત જૈન્દ્રસ્તુતિ રચી છે.

૨ જૈન્દ્ર-સ્તુતિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાની પ્રતિકૃતિરૂપ હોવાથી જે આખત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાને લાગુ પડે છે, તે વાત તેને પણ લાગુ પડે છે એ વાત મ્યાનમાં રાખીને અત્ર 'ત્રણ' શબ્દનો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આ બાબતોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવાથી નીચે મુજબની બાબતો ધ્યાનમાં આવે છે.

(૧) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૮ ભતના છંદો છે, જ્યારે ચતુર્વિંશતિકામાં ૧૨ ભતના છંદો છે અને ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં એકજ ભતનો 'વસંતતિલકા' નામનો છંદ છે.

(૨) શૌભનસ્તુતિમાં ચરણ-સદૃશતારૂપી યમક પ્રધાન પદ ભોગવે છે (જ્યારે ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિમાં તે એજ યમક છે). સાં આ યમક ઉપરાંત બીજા બે પ્રકારના યમકો પણ દૃષ્ટિગોચર થાય છે (જુઓ પદો ૧૭-૨૦, ૮૯-૯૨). ચતુર્વિંશતિકામાં અમુક અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ અને ફેટલીક વાર ચરણોની સદૃશતારૂપી યમક વિશેષતઃ જોવામાં આવે છે. આ યમક ઉપરાંત અન્ય પ્રકારના યમકો પણ સાં નજરે પડે છે (જુઓ પદો ૪૫-૪૮, ૯૩-૯૬). ખાસ કરીને ૪૫ માથી તે ૪૮ મા સુધીનાં પદોમાં જે યમક-વિશેષ છે તે આ સિવાયની બીજી બે સ્તુતિઓમાં જોવામાં આવતો નથી.

(૩) સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં તેમજ ચતુર્વિંશતિકામાં પ્રથમ સ્તુતિ-કદમ્બકમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે, જ્યારે આ વાત મેરૂવિજયજીકૃત સ્તુતિને લાગુ પડતી નથી. વિશેષમાં શૌભનમુનીશ્વરે એકની એક દેવીની બે વાર (જમકે રોહિણી, કાલી અને અંબા દેવીની) અને બપ્પલદ્વિસરિજીએ શ્રુત-દેવતાની ત્રણ વાર અને વળી કાલી, મહાકાલી અને અંબા, દેવીઓની બધાં વાર સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરૂવિજયજીએ તેા ફક્ત કાલી દેવીની બીજી વાર સ્તુતિ કરી છે. વળી શૌભન મુનીશ્વરે તેમજ 'બપ્પલદ્વિ' આચાર્યે મોટા ભાગે વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે, જ્યારે મેરૂવિજયજીએ શાસન-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. વિશેષમાં, સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા સિવાયની બે સ્તુતિઓમાં દેવીઓની સ્તુતિ કરવામાં જે કમ સાચાં છે તે પ્રાયઃ સકારણ છે એમ સહજ સમજી શકાય છે, જ્યારે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકામાં કયા નિયમ અનુસાર એ કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે તે વાત ધ્યાનમાં આવતી નથી.

આ પ્રમાણેના વિવેચન ઉપરથી આ કાવ્યના સંબંધમાં પાઠક મહારાજે અમુક પ્રકારનો અભિપ્રાય બાંધ્યો હશે. તે અભિપ્રાય અનુસાર જો તેને આ કાવ્ય-મન્દિરમાં પ્રવેશ કરવાની તીવ્ર ઉત્કણ્ઠા યથા હોય તો તેને સ્થપિત કરવી ચોખ્ખ નહિ ગણાય એમ માની હું અહીંથી તેની રજા લઈ છું એટલે હવે આ કાવ્ય-મન્દિરની સમીપ રહેલી વિષય-સૂચીરૂપી વાટિકામાં યદને કાવ્ય-મન્દિરમાં સુખેથી પ્રવેશ કરવામાં તેને વિલંબ થશે નહિ.

બગનવાડી, ભુવેશ્વર, મુંબઈ
વીર સંવત ૨૪૫૨
માઘ મુલ સપ્તમી.

હીરાલાલ રસિકદાસ કાપડિયા.

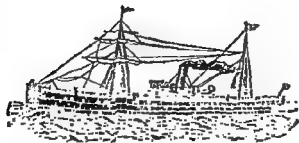
૧ આ કવીશ્વરે સોજ વિદ્યા-દેવીઓમાંથી પંદર વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ કરી છે. આ સંબંધમાં વધારે વિચારણીય બનીત નો એ છે કે કાલી અને મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીઓની (તેમજ આ કાવ્યના આદ્ય પદમાં ધરતેન્દ્રની અષ્ટમદિધીથી વૈરોહ્યા સમજવામાં આવે તો તેની પણ) જગે વાર સ્તુતિ કરી, પરંતુ સર્વોચ્ચ મહામહાલા વિદ્યા-દેવીની તો એક વાર પણ તેમજે સ્તુતિ કરી નહિ તેનું શું કારણ હશે ?

વિષય-સૂચી.

વિષય	પાનાંક.	વિષય	પાનાંક.
શ્રીનાથિનન્દનની સ્તુતિ	૧	જિન-વાણીને પ્રણામ	૧૬
[પદ-મીમાંસા, પદ-અમરકાર.]		વજ્રશુંખલા દેવીની સ્તુતિ	૨૦
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૨	[પદ-અમરકાર, વજ્રશુંખલા દેવીનું સ્વરૂપ]	
[સાંપ્રત્યરિક દાન, સુવર્ણનો સિંહો, પદ-અમરકાર.]		શ્રીપદમણની સ્તુતિ	૨૧
કૈન સિદ્ધાન્તની પ્રશંસા.	૩	[પદ-અમરકાર]	
[પદ-અમરકાર]		સમસ્ત જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૨૨
શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ	૪	[પદ-અમરકાર]	
[પદ-અમરકાર, શ્રુત-દેવતાનું સ્વરૂપ]		જિન-મતાનો વિચાર	૨૩
શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ	૫	[પદ-અમરકાર]	
[પદ-મીમાંસા]		વજ્રાંકુશી દેવીની સ્તુતિ	૨૪
જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૬	[પદ-અમરકાર, વજ્રાંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ]	
[પદ-અમરકાર, શ્રીજિનપ્રભસૂરિકૃત શ્રીપાર્શ્વ- જિનસ્તોત્ર તેમજ તેનું બાવાન્તર.]		શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન	૨૫
જિન-વાણીની પ્રશંસા	૭	[પદ-મીમાંસા]	
પરશુન્દ્રની પદરાણીની સ્તુતિ	૮	જિનેશ્વરોનું કીર્તન	૨૬
[પરશુન્દ્ર]		જિન-વાણીનો વિચાર	૨૭
શ્રીશંભુવનાથની સ્તુતિ	૯	અપ્રતિયક્ષા દેવીને પ્રાર્થના	૨૮
[પદ-મીમાંસા, પદ-અમરકાર]		[અપ્રતિયક્ષા દેવીનું સ્વરૂપ]	
સકલ જિનેશ્વરોનો જન્માલિપેક	૧૦	શ્રીઅન્દ્રપ્રભની સ્તુતિ	૨૯
શ્રીસિદ્ધાન્તનો પરિચય	૧૧	[જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો]	
[પદ-અમરકાર]		જિનેશ્વરોનું સ્વરૂપ	૩૦
રોહિણી દેવીની સ્તુતિ	૧૨	[પર્વદા-વિચાર.]	
[પદ-અમરકાર, શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ, સોળ વિદ્યા-દેવીઓનાં નામો.]		જિનામયનું સ્મરણ	૩૧
શ્રીઅશ્વિનન્દનનાથની સ્તુતિ.	૧૩	[પદ-અમરકાર]	
[પદ-મીમાંસા]		કાલી દેવીની સ્તુતિ	૩૨
તીર્થંકરોની સ્તુતિ	૧૪	[પદ-અમરકાર, કાલી દેવીનું સ્વરૂપ]	
[પદ-અમરકાર]		શ્રીસુવિધિનાથને પ્રણામ	૩૩
જિનવાણીની મનોમોહકતા	૧૫	[શબ્દાલંકાર-વિચાર]	
પ્રસન્નિ દેવીની સ્તુતિ	૧૬	જિનેશ્વરોને વિશ્વસિ	૩૪
[પ્રસન્નિ દેવીનું સ્વરૂપ]		[પદ-અમરકાર, તીર્થંકરનાં દેહગત ગ્રહણો, કંદર્પ-મર્દન]	
શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ	૧૭	જિન-મતાને પ્રણામ	૩૫
[પદ-અમરકાર]		માનવી દેવીની સ્તુતિ	૩૬
જિન-સમુદાયને પ્રાર્થના	૧૮	[પદ-અમરકાર, માનવી દેવીનું સ્વરૂપ]	

વિષય	પાઠાંક.	વિષય	પાઠાંક.
શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ	૩૭	જિનેશ્વરોનો વિજય	૫૪
[પદ-મીમાંસા, રાગ-રહિતથી શું સમજવું, કોપ-કદમ્બેના, મદ-વિહંગના]		[પદ-ચમત્કાર, શ્રુત-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાનો મહિમા, જિનેશ્વરના દેહનું વર્ણન]	
જિનેશ્વરની સેવા.	૩૮	જિન-વાણીનું પ્રાધાન્ય	૫૫
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	૫૬
સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ	૩૯	માનસી દેવીની સ્તુતિ	
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર, માનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૫૭
પુરુષદત્તા દેવીની સ્તુતિ	૪૦	શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ	
[પદ-ચમત્કાર, પુરુષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ]		[પદ-ચમત્કાર]	૫૮
શ્રીત્રયાંસનાથને વन्दન	૪૧	જિનેશ્વરોને વિરસિ	૫૯
[પદ-વિચાર, પદ-ચમત્કાર]		જિન-વચનની પ્રશંસા	૬૦
જિન-પતિઓને પ્રણામ	૪૨	મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ	
[પદ-ચમત્કાર]		[મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ]	૬૧
જિન-વાણીને નમન	૪૩	શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર	
[પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	૬૨
મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ	૪૪	જિનોનો ઉત્કર્ષ	
[મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ, વાહન-વિચાર, પદ-ચમત્કાર]		[પદ-ચમત્કાર]	૬૩
શ્રીવલ્લુપુત્રનો મહિમા	૪૫	જૈન વચનની પ્રધાનતા	૬૪
[પદ-ચમત્કાર, ઉપાધ્યાયશ્રીયશોવિજયકૃત શ્રીઆદિનાથ-સ્તવન, ઉપાધ્યાયશ્રીવિનયવિજય- રચિત શ્રીવૃણ-સ્તવન તથા તેનાં લાપાંતરો]		કાલી દેવીની પ્રાર્થના	
તીર્થંકરોને નિનતિ	૪૬	[કાલી દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર]	૬૫
[પદ-ચમત્કાર]		શ્રીકુન્દુનાથની સ્તુતિ	
જિન-વાણી સંબંધી વિચાર	૪૭	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર]	૬૬
[પદ-ચમત્કાર, શ્રીજિનપ્રભરસૂરિકૃત શ્રીપાર્શ્વ જિનસ્તોત્ર તથા તેનો અનુવાદ]		જિનેશ્વરોના દર્શનનો પ્રભાવ	
ઝોરી દેવીની સ્તુતિ	૪૮	[પદ-મીમાંસા]	૬૭
[પદ-ચમત્કાર, ઝોરી દેવીનું સ્વરૂપ]		જિન-વાણીનું માહાત્મ્ય	
ઘોષિમવનાથનું સંસ્તવન	૪૯	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર]	૬૮
[પદ-ચમત્કાર]		મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ	
જિન-ઝોષા	૫૦	[પદ-મીમાંસા, પદ-ચમત્કાર, ઉપાસિતો ઘોષ પ્રકારો]	૬૯
[પદ-ચમત્કાર]		શ્રીચરનાથની સ્તુતિ	
જિન-વાણીની સ્તુતિ	૫૧	[પદ-ચમત્કાર]	૭૦
જા-પારી દેવીની સ્તુતિ	૫૨	જિન-વાણીની સ્તુતિ	૭૧
[જા-પારી દેવીનું સ્વરૂપ]		પેચેલા દેવીની સ્તુતિ	૭૨
મીનમત્તાનાથની સ્તુતિ	૫૩	[પેચેલા દેવીનું સ્વરૂપ]	૭૩
[તીર્થેશ્વરના નાથ સંબંધી વિચાર]		શ્રીમદિનાથની સ્તુતિ	૭૪
		જિનેશ્વરોનો વચન-મહિમા	૭૫
		જિન-વાણીનો સ્વીકાર	
		[પદ-વિચાર]	

વિષય	પાનાંક.	વિષય	પાનાંક.
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ		જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૮૬
[શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર]		જિન-સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૮૭
શ્રીમુનિમુમતનાથની સ્તુતિ		અગ્નિ દેવીની સ્તુતિ	૮૮
સમથ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ		[અગ્નિ દેવીની સ્તુતિ પરત્વે વિચાર, અગ્નિ	
જિન-મતની પ્રશંસા		દેવીનું સ્વરૂપ, અગ્નિદેવીકૃત્ય તેની	
[મત-વિચાર]		જાયા તથા અગ્નિવાદ]	
શ્રુતદેવતાની સ્તુતિ	૮૦	શ્રીપાર્શ્વનાથને પ્રણામ	૮૯
શ્રીનમિનાથની સ્તુતિ	૮૧	જિનપતિઓને પ્રાર્થના	૯૦
[પદ્ય-મીમાંસા]		જેન સિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ	૯૧
જિનેશ્વરોને પ્રાર્થના	૮૨	યજ્ઞરાજની સ્તુતિ	૯૨
[ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત જોડેલું શું ?		[યજ્ઞરાજનું સ્વરૂપ]	
મહાદેવનું સ્વરૂપ]		શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ	૯૩
જિન-શાસનનો વિજય	૮૩	[પદ્ય-મીમાંસા, મહિન જ્ઞાન]	
[ભા અને પ્રભામાં તફાવત]		જિનેશ્વરોની સ્તુતિ	૯૪
અચ્છુમા દેવીની સ્તુતિ	૯૪	જિન-વચનનો વિચાર	૯૫
[અચ્છુમા દેવીનું સ્વરૂપ]		અગ્નિ દેવીની સ્તુતિ	૯૬
શ્રીનમિનાથને પ્રાર્થના	૯૫	[મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ]	

श्रीवष्पभट्टिसूरिविरचिता

॥ चतुर्विंशतिका ॥

१ श्रीकृष्णभजिनस्तुतयः

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिलालितोत्तमपारिजात-
मालार्चितक्रम! भवन्तमपारिजात! ।
'नाभेय!' नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-
दायिन्! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग! ॥ १ ॥

—यसन्ततिलका

जिनवराणां प्रार्थना—

दारिद्र्यमद्रिसमविग्रहतापनीय-
राशिप्रदानविधिना महताऽपनीय ।
यैर्दुःखशत्रुरिह जन्मवतामघानि
निघ्नन्तु ते जिनवरा भवतामघानि ॥ २ ॥—यसन्त०

जैनसिद्धान्तप्रशंसा—

यद् दोषदारुदहनेषु रतः कृशानुः
स्यादापदुर्व्यपि हि यत् स्मरतः कृशा नुः ।
यद् वृष्टिरेव परिदाहिषु मेघजालं
जैनं मतं हरतु तद् गुरु मेऽघजालम् ॥ ३ ॥—यसन्त०

श्रुतदेवतासंकीर्तनम्—

यां द्रागू भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः
सन्त्यज्य मोहमयिष्योऽप्यसमानमन्तः ।

वाग्देवता हतकुवादिकुला भवर्णात्
सा पातु कुन्दविकसन्मुकुलाभवर्णा ॥ ४ ॥ १ ॥—वसन्त०

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमघाणचमूभिरपीडित-
स्त्रिभिरतीव जगन्निरपीडितः ।
सकललोकमवन् वृजिनाजितः
शमयताद् दुरितानि जि'नार्जितः' ॥ १ ॥
—द्वुतविलम्बितम्

जिनेश्वराणां नृतिः—

कृतवतोऽसुमतां शैरणान्वयं
सकलतीर्थकृतां चरणान् वयम् ।
सुरकृताम्बुजगर्भनिशान्तकान्
रविसमान् प्रणुमोऽघनिशान्तकान् ॥ २ ॥—द्वुव०

जिनवाणीप्रशंसा—

कृतसमस्तजगच्छुभवस्तुता
जितकुवादिगणास्तभवस्तुता ।
अवलु वः परिपूर्णनभा रती-
र्तमरुते ददती जिनभारती ॥ ३ ॥—द्वुव०

धरणपट्टमहिलायाः स्तुतिः—

सुफणरत्नसरीसृपराजितां
रिपुबलप्रहतावपराजिताम् ।
स्मरत तां धरणाग्रिमयोपितं
जिनगृहेषु ययाश्रमयोपितम् ॥ ४ ॥ २ ॥—द्वुव०

३ श्रीशम्भवजिनस्तुतयः

अथ श्रीशम्भवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।

यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं .

‘निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं ‘शम्भवम्’ ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

सकलजिनेश्वराणां जन्माभिपेकः—

सुमेरुगिरिमूर्धनि ध्वनदनेकदिव्यानके

सुरैः कृतमवेक्ष्य यं मुमुदिरेऽतिभव्या न के ।

जगद्धितयपावनो जिनवराभिपेको मलं

सदा स विधुनोतु नोऽशुभमयं घनाकोमलम् ॥ २ ॥—पृथ्वी

श्रीसिद्धान्तपरिचयः—

अपेतनिधनं धनं बुधजनस्य शान्तापदं

प्रमाणनयसङ्कुलं भृशमसङ्कुशां तापदम् ।

जना ! जिनवरागमं भजत तं महासम्पदं

यदीप्सथ सुखात्मकं विगतकामहासं पदम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

रोहिणीदेव्याः स्तुतिः—

शराक्षधनुशङ्खभृन्निजयशोवलक्षा मता

कृताखिलजगज्जनाहितमहावलक्षामता ।

विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्ध्यभिद्रोहिणी

ममास्तु सुरभिस्थिता रिपुमहीध्रभिद् ‘रोहिणी’ ॥ ४ ॥ ३ ॥—पृथ्वी

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विद्रुमाणां
 पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
 अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
 'पद्मप्रभे' कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ १ ॥

—वसन्ततिलका

समस्तजिनेश्वराणां स्तुतिः—

ये मज्जनोदकपवित्रितमन्दरागा-
 स्तोपेण यानलमुपासत मन्दरागाः ।
 धर्मोदयाब्धिपतने वनराजिनाव-
 स्ते पान्तु नन्दितसदेवनरा जिना वः ॥ २ ॥—वसन्त०

जिनमतविचारः—

शच्यादिदिव्यवनिताधधवस्तुत ! त्व-
 मव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! ।
 स्यान् जिनेन्द्रमत ! नित्यमकम्प्रदेहि
 जन्माद्यनन्तविपदां शमकं प्रदेहि ॥ ३ ॥—वसन्त०

वज्राङ्गुशीदेव्याः स्तुतिः—

अद्यास्त या कनकरूक् सितवारणेशं
 'वज्राङ्गुशी' पटुतराऽहितवारणे शम् ।

७ श्रीसुपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुपार्श्वनाथस्य संकीर्तनम्—

आशास्ते यः स्तवै युष्मा-नित्यसौ ख्यातिभाजनः ।

श्री'सुपार्श्व'! भवत्येव, नित्यसौख्यातिभा जनः ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनकदम्बककीर्तनम्—

जिनांही नौमि यौ जुष्टा-वानतामरसंसदा ।

आरूढौ दिव्यसौवर्णा-वानतामरसं सदा ॥ २ ॥—अनु०

जिनवाणीविचारः—

यशो धत्ते न जातारि-शमना विलसन् न या ।

साऽऽर्हती भारती दत्तां, शमनाविलसन्नया ॥ ३ ॥—अनु०

अप्रतिचक्रादेव्याः प्रार्थना—

आरूढा गरुडं हेमा-भाऽसमा नाशितारिभिः ।

पाया'दप्रतिचक्रा' वो, भासमाना शितारिभिः ॥४॥७॥—अनु०

ॐ ॐ ॐ ॐ

८ श्रीचन्द्रप्रभस्तुतयः

अथ श्रीचन्द्रप्रभस्य स्तुतिः—

भवोद्भवतृपां भृशं कृतशिवग्रपं चामरैः

सहर्षमुपवीजितं वरवपुःप्रपञ्चामरैः ।

प्रभावलयकान्ततापहसितोरुचन्द्रप्रभं

प्रणौमि परमेश्वरं विनयचारु 'चन्द्रप्रभम्' ॥ १ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

जिनस्वरूपम्—

अवन्तु भवतो भवात् कलुषवासकादर्पकाः

सुखातिशयसम्पदां भुवनभासकादर्पकाः ।

विलीनमलकेवलतुलविकासभारा जिना

मुदं विदधतः सदा सुवचसा सभाराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनागमस्तरणम्—

समस्तभुवनत्रयप्रथनसज्जनानापदः

प्रमोचयति यः स्मृतः सपदि सज्जनानापदः ।

समुल्लसितभङ्गकं तममलं भजै नागमं

स्फुरन्नयनिवारितासदुपलम्भजैनागमम् ॥ ३ ॥—पृथ्वी

कालीदेव्याः स्तुतिः—

अशिथ्रियत याऽम्बुजं धृतगदाक्षमालाऽघवान्

यया वत विपूयते भयशमक्षमाऽलाघवा ।

धनाञ्जनसमप्रभा विहतघातकालीहितं

ममातुलमसौ सदा प्रविदधातु 'काली' हितम् ॥ ८ ॥—पृथ्वी

१ श्रीसुविधिजिनस्तुतयः

अथ श्रीसुविधिनाथाय प्रणामः—

विमलकोमलकोकनदच्छद-

च्छविहराविह राजभिरामरैः ।

सततनूतनू 'सुविधेः' क्रमौ

नमत हेऽमतहेठनलालसाः ! ॥ १ ॥

—द्वुतविलम्बितम्

जिनेश्वरेभ्यो विज्ञप्तिः—

कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कित-

क्रमतला मतलामकरा नृणाम् ।

विगतरागतरा वितरन्तु नो

हितमनन्तमनङ्गजितो जिनाः ॥ २ ॥—दृग०

जिनमताय प्रणामः—

अवमसन्तमसं ततमानयत्
प्रलयमालयमागमरोचिषाम् ।
भुवनपावनपालनमर्कवज्-
जिनमतं नम तन्नयवन्नहो ! ॥ ३ ॥—द्वत०

मानवीदेव्याः स्तुतिः—

जयति सायतिसामकृदन्विता
सुतरुणा तरुणाञ्जसमद्युतिः ।
कजगता जगता समुदा नुता
नतिमताऽतिमता भुवि 'मानवी' ॥ ४ ॥ ९ ॥—द्वत०
१० श्रीशीतलजिनस्तुतयः

अथ श्रीशीतलनाथस्य स्तुतिः—

विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
समजनि नरलोकः 'शीतलो'ऽकोपमानः ।
ऋजिमसलिलधाराधौतमायापरागः
स भवतु भवभीतेः संशमायापरागः ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणामुपासना—

यमभिनवितुमुच्चैर्दिव्यराजीववार-
स्थितचरणसरोजं भव्यराजी ववार ।
जिनवरविसरं तं पापविध्वंसदक्षं
शरणमित विदन्तो मा स विद्वधं सदक्षम् ॥ २ ॥—मालिनी

सिद्धान्तस्य स्तुतिः—

पटुररितिमिरौघव्याहतावर्यमेव
प्रवितरति जनेभ्यो यः सदा वर्यमेव ।

स हि बहुविधजन्मव्रातजैनः कृतान्तः

कृतकुमतविघातः पातु जैनः कृतान्तः ॥ ३ ॥—मालिनी

पुरुषदत्तादेव्याः स्तुतिः—

भ्रमति भुवि महिष्या याऽऽमहासिन्धु नाना-

कृतजिनग्रहमालासन्महाऽसिं धुनाना ।

कनकनिभवपुःश्रीरञ्जसा साधिताया

रुजतु 'पुरुषदत्ता'ऽस्मासु सा साधितायाः ॥४॥१०॥—मालिनी

✱ ✱ ✱ ✱

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथाय घन्दनम्—

विमलितबहुतमसमलं

स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसन्तमसमलम् ।

सकलश्रीश्रेयांसं

प्रणमत भक्त्या जिनेश्वरं 'श्रेयांसम्' ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः (स्कन्धकम्)

जिनपतिभ्यः प्रणामः—

आनन्दितभव्यजनं

घनाघघर्मार्तशिशिरशुभव्यजनम् ।

अभिवन्दे जिनदेव-

कमयुगलं सद्गुणैः सदाऽजिनदेव ॥ २ ॥—आर्या०

जिनपाण्यै नमः—

जैनमुपमानरहितं

वचो जगघ्राणकारि नो पुनरहितम् ।

प्रणमत सन्महिमकरं

भव्यमहाकुमुदवोधजन्महिमकरम् ॥ ३ ॥—आर्या०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

या द्युतिविजिततमाला

पविफलघण्टाक्षभृल्लसत्ततमाला ।

नृस्या सुपमं तनुता-

दसौ 'महाकाल्य'मर्त्यसामन्तनुता ॥ ४ ॥ ११ ॥—आर्या०

॥ ॥ ॥ ॥

१२ श्रीवासुपूज्यजिनस्तुतयः

अथ श्रीवासुपूज्यस्य महिमा—

श्रीमते 'वासुपूज्याय', ज्यायसे जगतां नमन् ।

न मन्दोऽपि क्षणादेव, देवपूज्यो न जायते ? ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

तीर्थङ्कराणामभ्यर्थना—

ये स्नापिताः सुरुचितै—रुचितैर्दानवारिभिः ।

वारिभिर्वितते मेरौ, ते मे रौद्रं हरन्त्वघम् ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाणीविचारः—

अनादिनिधनाऽदीना, धनादीनामतिप्रदा ।

मतिप्रदानमादेया—ऽनमा देयाजिनेन्द्रवाक् ॥ ३ ॥—अनुष्टुप्

गौरीदेव्याः स्तुतिः—

सौवर्णपट्टा श्रीगौरी, श्री'गौरी' पद्महस्तिका ।

हस्तिकाया महागोधा—ऽऽगोधामध्वस्तयेऽस्तु वः ॥ ४ ॥ १२ ॥—अनुष्टुप्

॥ ॥ ॥ ॥

१३ श्रीचिमलजिनस्तुतयः

अथ श्रीचिमलनाथस्य संस्तवनम्—

निजमहिमविजितकमलं

प्रमदभरानम्रदेवपूजितकमलम् ।

विमलस्य धामयुगलं—

घनीयगुणसम्पदमिनुत क्रमयुगलम् ॥ १ ॥

—आर्यागीतिः

जिनसेवा—

शमिताखिलरुजि नानां—

भोजोदरलालितेऽतिचारु जिनानाम् ।

चरणयुगे दिविजनते

भक्तिं कुरु दुर्लभे भुवि जनते ! ॥ २ ॥—आर्या०

जिनवाणीस्तुतिः—

विजितवती सुरवं द्या-

मापूरितवन्तमम्बुदं सुरवन्द्या ।

वीरस्य भवादवताद्

वाणी केनापि न विजिता वादवता ॥ ३ ॥—आर्या०

गान्धारीदेव्याः स्तुतिः—

पविमुशलकरा लाभं

शुभं क्रियादधिवसन्त्यतिकरालाभम् ।

कमलं रागान्धारी-

रणकृत्रीलप्रभोत्करा 'गान्धारी' ॥ ४ ॥ १३ ॥—आर्या०

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गदवच्छरीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घस्सरः

समस्तजगदं हसां हतकृतापदो घस्सरः ॥ १ ॥

—शृङ्गी(८,९)

जिनानां विजयः—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहदुरितकूपतारा जिना

जयन्ति वपुषेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनवाण्याः प्राधान्यम्—

अवन्यखिलविष्टाश्रितसभाजनासूनृता

जयत्यमरयोगिभिः कृतसभाजना सूनृता ।

जिनेन्द्रगदिता नयादिवसुपाऽत्र गीर्वाणता-

मिता रिपुविभेदने कृतसुपात्रगीर्वाणता ॥ ३ ॥—पृथ्वी

मानसीदेव्याः स्तुतिः—

निजाङ्गलतयोज्ज्वला विशदबन्धुजीवाभया

सिताङ्गविहगा हतानमदबन्धुजीवाऽभया ।

ज्वलज्वलनहेतिका हरतु 'मानसी' तापदं

शुभातिशयधान्यवृद्ध्यनुपमानसीता पदम् ॥४॥१४॥—पृथ्वी

॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१५ श्रीधर्मजिनस्तुतयः

अथ श्रीधर्मनाथस्य स्तुतिः—

समवसरणभूमौ सज्जिताचोदयायां

नियतमभिदधौ यः सज्जिताचो दयायाम् ।

जनयतु मुदमुद्यद्रागसौधर्मनामा-

र्चितहरिपरिपूज्यो द्रागसौ 'धर्म'नामा ॥ १ ॥

—मालिनी (८, ७)

जिनवराणां विज्ञप्तिः—

यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमञ्च-

जगदुपरताहिंसं व्याप दानं दमं च ।

ददतु पदमुखश्रीतेजि नानाशयं तु

प्रतिभयमिह नोऽघं ते जिना नाशयन्तु ॥ २ ॥—मालिनी

जिनवचनप्रशंसा—

परसमयरिपूणां संसदो दारहेतौ

विहितविततमोहासं सदोदारहेतौ ।

जिनवचसि रता स्तापद्धतौ सत्यनीतौ

दिविजमनुजलक्ष्मीपद्धतौ सत्यनीतौ ॥ ३ ॥—मालिनी

महामानसीदेव्याः स्तुतिः—

असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाहस्तिकाऽलं

प्रवलरिपुवनानां कुण्डिका हस्तिकालम् ।

मृगपतिमधिरूढा सा 'महामानसी' मा-

मवतु सुतडिदाभाऽसामहा मानसीमा ॥ ४ ॥ १५ ॥—मालिनी

१६ श्रीशान्तिजिनस्तुतयः

—————

अथ श्रीशान्तिनाथाय नमः—

भव्यैः कथञ्चिदतिदुःखगभीरवापे-

रुत्तारको जगति सम्यगभीरवापे ।

यस्तं नमामि विहितावमहानिशान्तं

'शान्तिं' जिनं परमशान्तिमहानिशान्तम् ॥ १ ॥

—यसन्तविट्ठल

जिनानामुत्कर्षः—

यद्वाहवो वरपुरीपरमार्गलाभाः

प्राप्ता यतश्च जगता परमार्गलाभाः ।

नत्वा च यांस्तुलितवेवुधराजि नाऽऽस्ते

सिद्धो जयन्त्यघदवाम्बुधरा जिनास्ते ॥ २ ॥—यसन्त०

जैनवचसः प्रधानता—

यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि समाऽधिकाऽरं

बुद्धिर्भवत्यनुपतामि समाधिकारम् ।

तत् पावकं जयति जैनवचो रसादि-

भोगातिलोलकरणानवचोरसादि ॥ ३ ॥—वसन्त०

कालीदेव्याः प्रार्थना—

धत्ते गदाक्षमिह दृक्पतिताजनस्य

कान्तिं च या गतवती पतितां जनस्य ।

आमोदलोलमुखरोपरिपातुकाली

पद्मो यदासनमसौ परिपातु 'काली' ॥ ४ ॥ १६ ॥—वसन्त०

५५

५५

५५

५५

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा-

मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।

यं चातिकृच्छ्राज्जनताऽऽप देवः

स्थाप्यात् स 'कुन्धुः' शिवतापदे वः ॥ १ ॥

—इन्द्रवज्रा

जिनदर्शनस्य प्रभावः—

संसाररूपः सुबृहद्बुदन्वा-

नलङ्घि पीडानिवहं नुदन् वा ।

यद्दर्शनात् प्रापि जनेन नाकः

स्तूयाजिनांस्तान् भुवने न ना कः ? ॥ २ ॥—वपनातिः

जिनवाणीमाहात्म्यम्—

वज्राशनीं दुष्कृतपर्वतानां

निर्वाणदानात् कृतपर्वतानाम् ।

जिनेन्द्रवाणीमवदातनिष्ठां

समाश्रयध्वं स्ववदातनिष्ठाम् ॥ ३ ॥-उप०

महाकालीदेव्याः स्तुतिः—

घण्टेन्द्रशस्त्रं सफलाक्षमालं

नृस्था वहन्ती विमला क्षमाऽलम् ।

वरेषु वः पातु तमालकान्ता

देवी 'महाकाल्य'समालकान्ता ॥ ४ ॥ १७ ॥-उप०

ॐ ॐ ॐ ॐ

१८ श्रीभरजिनस्तुतयः

अथ श्रीभरनाथस्य स्तुतिः—

स्तुत तं येन निर्घृत्स्या-भरजि नवरञ्जनाः ।

विहाय लक्ष्मीर्जगता-'भरं' जिनवरं जनाः! ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनकदम्बकस्य स्तुतिः—

त्रिलोकीं फलयन् पातु, सद्गनःपादपां स वः ।

जिनौघो यस्य वन्द्याः श्री-सद्गनः पादपांसवः ॥ २ ॥-अनुष्टुप्

जिनवाक्स्तुतिः—

जैन्यव्याद् वाक् सतां दत्त-माननन्दा न वादिभिः ।

जय्या स्तुता च नीतीना-माननं दानवादिभिः ॥ ३ ॥-अनुष्टुप्

वैरोद्यादेव्याः स्तुतिः—

श्यामा नागास्त्रपत्रा वो, 'वैरोद्या'ऽरं भयेऽनु ।

शान्तोऽरातिर्यथाऽत्युग्र-वैरोऽय्यारम्भयेव तु ॥ ४ ॥ १८ ॥-अनुष्टुप्

ॐ ॐ ॐ ॐ

श्रीवप्पमद्विस्मरिता.

१९ श्रीमल्लिजिनस्तुतयः

अथ श्रीमल्लिनाथस्य स्तुतिः—

करोतु नो 'मल्लि'जिनः, प्रियं गुरु चिरं हतिम् ।
द्विषां च तन्यात् सिद्धेश्च, प्रियङ्गुरुचिरंहतिम् ॥ १ ॥

—अनुष्टुप्

जिनजन्ममहिमा—

जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग—समग्रामं दधातु नः ।
क्षणदं मेरुरशिरसः, समग्रामन्दधातुनः ॥ २ ॥—अनुष्टुप्

जिनवाण्याः स्वीकारः—

जिनस्य भारतीं तमो—वनागसद्वनाशनीम् ।
उपेत हेतुमुन्नता—वनागसं घनाशनीम् ॥ ३ ॥—प्रमाणिका

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

वाग्देवी वरदीभूत—पुस्तिकाऽऽपन्नलक्षितौ ।
आपोऽव्याद् विभ्रती हस्तौ, पुस्तिकापन्नलक्षितौ ॥ ४ ॥—अनुष्टुप्

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत' ! भव्यशिखण्डिना-
मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।
दधदलं फलयंश्च समं भुवा-
ऽमरहितापघनां जननीलताम् ॥ १ ॥

—दुतविलम्बितम्

समग्रजिनवराणां स्तुतिः—

प्रतिजिनं क्रमवारिरुहाणि नः
सुखचित्तानि हितानि नवानि शम् ।

दधति रान्तु पदानि नखप्रभा-
सुखचितानि हि तानि नवानिशम् ॥ २ ॥-हुत०

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-
मतिकवी रमते परमे धने ।
महति यत्र विशालवलप्रभा-
मतिकवीरमते परमेधने ॥ ३ ॥-हुत०

श्रुतदेवतायाः स्तुतिः—

श्रुतनिधीशिनि ! बुद्धिवनावली-
दवमनुत्तमसारचिता पदम् ।
भवभियां मम देवि ! हरादरा-
दवमनुत् तमसा रचितापदम् ॥ ४ ॥ २० ॥-हुत०

ॐ ॐ ॐ ॐ

२१ श्रीगमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं
यामि 'नमि' दूयमानमनुजनतम् ।
सुखकुमुदौघविकाशं
यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ १ ॥

—गीतिः

जिनेश्वराणां प्रार्थना—

येर्मन्त्रजनं प्राप्तुं
येते भवतोऽजिनास्थिरहिता ये ।
ईशा निदधतु सुस्या-
ये ते भवतो जिना स्थिरहिताये ॥ २ ॥ —गीतिः

जिनशासनस्य विजयः—

जिनशासनं विजयते

विशदप्रतिभानवप्रभङ्गमवत् ।

त्रिजगद् भवकान्तारं

विशदप्रतिभानवप्रभं गमवत् ॥ ३ ॥—गीतिः

अच्छुसादेव्याः स्तुतिः—

सा'च्छुसा'ज्याद् गौरी-

ह वाजिना याति या नमस्यन्ती ।

द्वैपमसिकार्मुकजिता-

ऽहवा जिनायातियानमस्यन्ती ॥ ४ ॥ २१ ॥—गीतिः

॥ ॥ ॥ ॥

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्थना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे !' ।

भवजलधिनिमज्जन्तुनिर्व्याजबन्धो !

दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ १ ॥

—मालिनी

जिनवराणां स्तुतिः—

विदधदिह यदाज्ञां निर्वृतौ शंमणीनां

सुखनिरतनुतानोऽनुत्तमास्तेऽमहान्तः ।

ददतु विपुलभद्रां द्राग् जिनेन्द्राः श्रियं स्वः—

सुखनिरतनुता नोऽनुत्तमास्ते महान्तः ॥ २ ॥ —मालिनी

जिनसिद्धान्तस्मरणम्—

कृतसुमतिवर्द्धिध्वस्तरुमृत्युदोषं

परममृतसमानं मानसं पातकान्तम् ।

प्रति दृढरुचि कृत्वा शासनं जैनचन्द्रं

परममृतसमानं मानसं पात कान्तम् ॥ ३ ॥—मालिनी

अम्बादेव्याः स्तुतिः—

जिनवचसि कृतास्था संश्रिता कम्प्रमात्रं

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौदामनीरुक् ।

दिशतु सततं 'मम्बा' भूतिपुष्पात्मकं नः

समुदितसुमनस्कं दिव्यसौ दाम नीरुक् ॥ ४ ॥ २२ ॥—मालिनी

✽ ✽ ✽ ✽

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं

महानिघनमेरुके धरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् ।

शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-

महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत् ! स्नापितम् ॥ १ ॥

—पृथ्वी

जिनपतिभ्यः प्रार्थना—

सुखौघजलमण्डपां दुरितघर्मभृद्भ्यो हितां

शुभव्यजनकामिताङ्कुशलसत्पताकारिणः ।

जिनेन्द्रचरणेन्दवः प्रवितरन्तु लक्ष्मीं सदाऽऽ-

शु भव्यजनकामितां कुशलसत्पताकारिणः ॥ २ ॥—पृथ्वी

जिनमतस्वरूपम्—

अशक्यनुतिकं हरेरपि भवाद्विनिर्दारणे

स्वरूपममलद्वनं मनसि किन्नरैरश्वितम् ।

नयैर्जिनपतेर्मतं जन ! शिवस्पृहश्चेदिति-

स्वरूपममलं घनं मनसि किं न रेरं चितम् ? ॥ ३ ॥—पृथ्वी

यक्षराजस्य स्तुतिः—

जिनार्चनरतः श्रितो मदकलं न तुल्यस्यदं
द्विपं न मनसा धनै रतिसमानयक्षीजनः ।

जयत्यखिलयक्षराट् प्रथितकीर्तिरत्युन्नमद्-

विपन्नमनसाधनैरतिसमानयक्षीजनः ॥ ४ ॥ २३ ॥—सू०

५ ५ ५ ५

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-
रंहोरंहोभवानां भवति धनभयाभोगदानां गदानाम् ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमनघं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनङ्गानितान्तं नितान्तम् ॥ १ ॥

—सू० (७, ७, ७)

जिनेश्वराणां स्तुतिः—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः

सल्लुः सल्लुत्यजीर्यदृष्टदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।

जातौ जातौजसस्ते द्युतिचित्तिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-

मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥ २ ॥—सू०

जिनवचनविचारः—

दोषो दोषोरुसिन्धुप्रतरणविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

प्रादुः प्रादुष्कृतार्थाः कृतनतिषु जयं सम्पराये परा ये ।

ते शान्तेशां नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजिनानाजिनाना-

मारामा राक्षिलक्ष्म्या वचनविधिलवा वो दिशन्तां दिशं ताम् ॥ ३ ॥

—सू०

॥ श्रीवष्पभट्टिसूरिविरचिता ॥

॥ चतुर्विंशतिका ॥

(सटीका)

अथ श्रीनाभेयस्य स्तुतिः—

नम्रेन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजात-

मालार्चितक्रम ! भवन्तमपारिजात ! ।

‘नाभेय’ ! नौमि भुवनत्रिकपापवर्ग-

दायिन् ! जिनास्तमदनादिकपापवर्ग ! ॥ १ ॥

—यसन्वतिलका (८, ६)

टीका

पारिजाताः—कल्पद्रुमास्तेषां मालास्तामिरर्चितौ कमौ यस्य तस्य संबोधनं हे पा० ।
नमगतमरिजातं यस्य तस्यामन्त्रणे । भुवनत्रिकं पातीति “क्वचित् डः” (सिद्ध-हेमे०
म० ५, पा० १, सू० १७१) “डित्यन्त्यस्वरादेः” (सिद्ध० अ० २, पा० १, सू० ११४)
इत्यनेनान्त्यस्य लोपः तस्यामन्त्रणम् । हे मोक्षदायिन् ! अस्तः कन्दर्पादिकः पापवर्गो येन
तस्यामन्त्रणे ॥ १ ॥

अन्वयः

नम्रेन्द्र-मौलि-गलित-उत्तम-पारिजात-माला-अर्चित-क्रम ! अप-अरि-जात ! भुवन-
त्रिक-प ! अपवर्ग-दायिन् ! जिन ! अस्त-मदन-आदिक-पाप-वर्ग ! ‘नाभेय’ ! भवन्तं नौमि ।

શીખદાર્ય

નષ્ટ=નમસ્કાર કરનારા.

ન્દ્ર=શુરપતિ, ઇન્દ્ર.

મૌલિ=(૧) મસ્તક; (૨) મુકુટ.

ગલિત (ધાં ગલ)=પડેલી.

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ.

પારિજાત=પારિજાતક, કલ્પવૃક્ષ.

માલા=માળા.

અર્ચિત (ધાં અર્ચ)=પૂજાયેલાં.

ક્રમ=ચરણ.

મન્દ્રમૌલિગલિતોત્તમપારિજાતમાલાર્ચિતક્રમ =

હે નમસ્કાર કરનારા ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ)

ઉપરથી પડેલી એક પારિજાતકની માલાઓ વડે

પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવાં (સં.)

મયન્ત (ધૂં મયત)=તમને, આપ સાહેબને,

જપ=દ્વૈવાચક અવ્યય.

જરિ=શુભ, દુરમન.

જાત=સમૂહ.

નપારિજાત = દ્વૈ ચરો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો
જેવાં (સં.)

નામેય ! (ધૂં નામેય)=હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન,

હે નૃપભદેવ !

નૌમિ (ધાં નુ)=હું સ્તવું છું.

મુવન=લોક, જગત.

ત્રિક=નવુનો સમુદાય.

પા=રક્ષણ કરવું.

મુવનત્રિકપ = હે ત્રેલોક્યના રક્ષક !

અપવર્ગ=મોક્ષ, નિર્વાણ.

વા=આપવું.

અપવર્ગદાયિન્ = હે મોક્ષના હાતાર !

જિન ! (ધૂં જિન)=હે વીતરાગ, હે જિનેશ્વર !

અસ્ત (ધાં અસ)=ફેંટી દીધેલ, પરાસ્ત કરેલ.

મદન=મદન, કામદેવ.

માદિ=શરૂઆત.

પાપ=પાપ.

વર્ગ=સમુદાય.

અસ્તમદનાદિકપાપવર્ગ = પરાસ્ત કર્યો છે કામ-
દેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવાં (સં.)

શ્લોકાર્થ

શ્રીનાભિનન્દનની સ્તુતિ—

“ નમસ્કાર કરનારા ‘ઇન્દ્રોના મસ્તક (અથવા મુકુટ) ઉપરથી પડેલી એવી ઉત્તમ પારિજાતક (નામનાં પુષ્પો)ની માલાઓ વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવાં હે (નાથ) ! નથ ચરો છે શત્રુ-સમૂહ જેનો એવાં હે (ઈશ) ! હે (સ્વર્ગ, અર્થ અને પાતાળગ્રાપી અથવા અધો-લોક, તિર્યગ્-લોક અને ભૂર્ધ્વ-લોકગ્રાપી) ત્રણ જીવનના પાલક ! હે મોક્ષના હાતાર ! હે વીતરાગ ! પરાસ્ત કર્યો છે ‘કામદેવાદિક પાપ-સમુદાયને જેણે એવાં હે (પરમેશ્વર) ! હે નાભિ (નરેશ)ના નન્દન (અર્થાત્ ‘નૃપભદેવ) ! હું આપને સ્તવું છું.”—૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-મીમાંસા—

છન્દ-કાયાઓમાં ‘પદ’ શબ્દથી ચાર ‘પદ’ યાને ‘ચરણ’વાળો છન્દ સમજાવવામાં આવે છે. આ પદના વર્ણ અને આગાના બેદને ધ્યાનમાં લઈને છૂન્દ અને જાતિ એમ બે પ્રકારો પાડેલા

૧ જોત સામ્યમાં સૌધર્મ્યપ્રમુખ ૬૪ છન્દો માનવામાં આવ્યા છે. આની માહિતી સાદ જુઓ શ્રીશાસ્ત્રનુદીપરકૃત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૩૧).

૨ કામદેવના સ્વરૂપ સાર જુઓ ઉપરોક્ત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ. ૨૪-૨૫).

૩-૪ નાભિ નરેશ અને તેમના પુત્ર શ્રીનૃપભદેવ ઉપર સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાનું વિવેચ-
(પૃ. ૮, ૯) પ્રકાશ પાઠ છે.

છે. અર્થાત્ જે પદ્યનાં ચરણો 'વર્ણ'ના નિયમને અનુસરીને રચાયાં હોય, તેને 'વૃત્ત' કહેવામાં આવે છે, જ્યારે જેનાં ચરણો 'માત્રા'ને ધ્યાનમાં લઈને રચવામાં આવ્યાં હોય, તેને 'ઞતિ' કહેવામાં આવે છે. આ વાતના ઉપર નીચેનો શ્લોક પ્રકાશ પાડે છે:—

“પદ્યં ચતુષ્પદૈઃ પ્રોક્તં, તદ્ દ્વિધા પરિકીર્તિતમ્ ।

માત્રવા જાયતે જાતિ-વૈર્ણતો વૃત્તસંસ્ક્રમમ્ ॥” —અનુષ્ટુબ્.

વિશેષમાં વૃત્તના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) સમવૃત્ત, (૨) અર્ધસમવૃત્ત અને (૩) વિષમવૃત્ત. તેમાં 'સમવૃત્ત'નું લક્ષણ એ છે કે—

“અદ્વયો यस્ય ચત્વાસ્તુત્વ્યલક્ષણલક્ષિતાઃ ।

તદ્છન્દઃશાસ્ત્રત્સવ્હાઃ, ‘સમવૃત્તં’ પ્રચક્ષતે ॥”

—વૃત્તરત્નાકર, શ્લોકાંક ૧૪.

અર્થાત્ જે વૃત્તનાં ચારે ચરણો સમાન લક્ષણવાળાં હોય (અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોને એકજ નિયમ લાગૂ પડતો હોય), તેને છન્દઃશાસ્ત્રના બાબુકારો 'સમવૃત્ત' કહે છે.

‘અર્ધસમવૃત્ત’નું લક્ષણ નીચે મુજબ છે:—

“પ્રથમાઙ્ગિસમો યસ્ય, તૃતીયચ્ચરણો મન્વેત્ ।

દ્વિતીયસ્તુર્યવદ્ વૃત્તં, તદ્ અર્ધસમમુચ્યતે ॥”

—વૃત્ત ૦ શ્લોક ૧૫.

એટલે કે જે વૃત્તનાં પ્રથમ અને તૃતીય ચરણો સમાન હોય તેમજ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો પણ સમાન લક્ષણથી લક્ષિત હોય, તે વૃત્ત 'અર્ધસમવૃત્ત' કહેવાય છે.

‘વિષમવૃત્ત’ના સંબંધમાં સમજાવું કે—

“યસ્ય પાદચતુષ્કેડપિ, લક્ષ્મ મિશ્રં પરસ્પરમ્ ।

તદાદ્વિંશતિમં વૃત્તં, છન્દઃશાસ્ત્રવિશારદાઃ ॥”

—વૃત્ત ૦ શ્લોક ૧૬.

અર્થાત્ જેનાં ચારે ચરણોનાં લક્ષણો એક બીજાથી વિન્ન હોય, તે વૃત્તને છન્દઃશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ પુરૂષો 'વિષમવૃત્ત' કહે છે.

હવે પ્રથમ તો આપણે આ કાવ્યનું પ્રાથમિક પદ્ય 'વૃત્ત' છે કે 'ઞતિ' છે તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને તે માટે 'વર્ણ' અને 'માત્રા' પરત્વે વિચાર કરવો જોઈએ. તેમાં વર્ણના હ્રસ્વ અને દીર્ઘ એમ બે પ્રકારો છે. (હ્રસ્વ વર્ણની એક માત્રા અને શુદ્ધ વર્ણની બે માત્રા ગણવામાં આવે છે.) વિશેષમાં અ, ઇ, ઉ, ઋ અને ઌ એ હ્રસ્વ અક્ષરો યાને વર્ણો છે, જ્યારે ણાકીના આ, ઇ, ઊ, ઋ, ઌ, ઓ અને ઔ એ સ્વરોને દીર્ઘ વર્ણો કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત હ્રસ્વ સ્વર પછી જોડાક્ષર કે અનુસ્વાર કે વિસર્ગ હોય, તો તે દીર્ઘ ગણાય છે. વળી પાદને અન્તે જો હ્રસ્વ સ્વર હોય તો તેને વિકલ્પે દીર્ઘ ગણવામાં આવે છે. આ વાતની નિમ્ન-લિખિત શ્લોક પણ સાક્ષી પૂરે છે.

“સાનુસ્વારો વિસર્ગાન્તો, દીર્ઘો યુક્તપરચ્ચ સઃ ।

યા પાવાન્તે ત્વસૌ ગ્વક્તો, હ્રેયોઽન્યો માત્રિકો ડણુઃ ॥”

—વૃત્ત ૦ શ્લોક ૬.

પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી આ પદ પાદાંતસમર્થ્યાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી અલંકૃત છે એમ કહેવું સર્વથા ખોટું નહિ ગણાય.

૪ ૪ ૪ ૪

જિનવરાણાં પ્રાર્થના—

દારિદ્ર્યમદ્રિસમવિગ્રહતાપનીય-

રાશિપ્રદાનવિધિના મહતાપનીય ।

યૈર્દુઃખશત્રુરિહ જન્મવતામઘાનિ

નિમ્નન્તુ તે જિનવરા ભવતામઘાનિ ॥ ૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યૈર્જિનવરૈર્દારિદ્ર્યં અપનીય-તિરસ્કૃત્ય દુઃખશત્રુરિહ લોકે અઘાનિ-હતઃ । કેન ? અદ્રિસમો વિગ્રહો-દેહો यस્ય તાપનીયરાશેસ્તસ્ય પ્રદાનવિધિસ્તેન । કિંવિશિષ્ટેન ? મહતા વર્ષપ્રમાણેન ॥ ૨ ॥

અન્વયઃ

યૈઃ મહતા અદ્રિ-સમ-વિગ્રહ-તાપનીય-રાશિ-પ્રદાન-વિધિના જન્મવતાં દારિદ્ર્યં અપનીય દુઃખ-શત્રુઃ શ્વઃ અઘાનિ, તે જિન-વરાઃ ભવતાં અઘાનિ નિમ્નન્તુ ।

શબ્દાર્થ

દારિદ્ર્યં (મૂ० દારિદ્ર્ય) = દરિદ્રતા, ગરીબાઈ.

અદ્રિ=પવંત.

સમ=સમાન.

વિગ્રહ=દેહ, શરીર.

તાપનીય=સુખવું, સોનું.

રાશિ=દગ્ધો.

પ્રદાન=લાગ, દાન.

વિધિ=વિધાન, કરવું તે.

અદ્રિસમવિગ્રહતાપનીયરાશિપ્રદાનવિધિના=પવંત-સમાન દેહ છે જેનો એવા સોનાના દગ્ધાનું દાન દેવા વડે.

મહતા (મૂ० મહત્) = વિશાળ.

(મૂ० ચ્દ) = ૨૦ વડે.

દુઃખ=દુઃખ, પીડા.

શત્રુ=દુશ્મન, વૈરી.

દુઃખશત્રુઃ=દુઃખરૂપ દુશ્મન.

શ્વ=આ જગતમાં.

જન્મવતાં (મૂ० જન્મવત્) = પ્રાણીઓનાં.

અઘાનિ (ધા० હવ) = નષ્ટ થતો હવો.

નિમ્નન્તુ (ધા० હવ) = નાશ કરો.

તે (મૂ० તદ્) = તે.

જિન=વીતરાગ.

વર=શ્રેષ્ઠ.

જિનવરાઃ (મૂ० જિનવર) = જિનેશ્વરો, તીર્થંકરો.

ભવતાં (મૂ० ભવત્) = તમારાં.

અઘાનિ (મૂ० અઘ) = ખાપો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને પ્રાર્થના—

“પર્વતના સમાન શરીર છે જેનું એવા સુવર્ણના રાશિનું વિસ્તીર્ણ (અર્થાત્ એક વર્ષ પર્યંત) દાન દેવા વડે કરીને જમણે પ્રાણીઓના દારિદ્ર્યને દૂર કરીને તેમના (તે) અપ્રપ્ત કુરમનનો આ જગતમાં નાશ કર્યો, તે જિનેશ્વરે (હે ભગ્યે!) તમારા પાપોને કુતરાં નષ્ટ કરે.”—૨

સ્પષ્ટીકરણ

સાંવત્સરિક દાન—

દરેક તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે અર્થાત્ ગૃહ-વાસનો ત્યાગ કરે તે પહેલાં એક વર્ષ પર્યંત દાન દે છે. આ દાન કરતાં એવી ઉદ્ધવોષણા કરાવવામાં આવે છે કે જે જેનો અર્થાં હોય, તેણે આવીને તે ગ્રહણ કરવું. આ પ્રમાણેની ઉદ્ધવોષણાનું શ્રવણ કર્યા પાઠ યાચકો પ્રભુ પાસે દાન લેવા આવે છે. ઇન્દ્રના આદેશથી કુબેરે ગ્રેહલા જુભલક દેવતાઓ ધણા સમયથી બધ થયેલાં, સ્મશાનાદિક ગૃહ સ્થલમાં રહેલાં, માલિકી વિનાનું એવું રૂપ્ય (રૂપું), સુવર્ણ, રત્નાદિક દ્રવ્ય અનેક સ્થલેથી લાવીને પ્રભુ સમક્ષ હાજર કરે છે. પ્રભુ જરોજર એક વર્ષ સુધી સૂર્યોદયથી માંડીને તે ભોજનના સમય સુધી દાન દે છે અને તેમાં પણ યાચકની પ્રાર્થનાનુસાર તેને દાન દેવામાં આવે છે. છતાં પણ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે પ્રભુના અતિશયને લીધે કોઈ પણ યાચક અસંભવિત વસ્તુની કે અભર્યાદિત દાનની યાચના કરી શકતો નથી. હિન-પ્રતિહિન એક કોડ અને આઠ લાખ સુવર્ણનું દાન દેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે ૩૬૦ દિવસ લેખે વર્ષ ગણતાં એક વર્ષમાં તીર્થંકર દીક્ષા લે તે પૂર્વે તે ત્રણસે અઠવાસી કોડ અને એસી લાખ (૩૮૮,૮૦૦૦૦૦૦) સુવર્ણનું દાન દે છે.

૧ દારિદ્ર્ય અને તેનાથી થતી અવનતિ એ સંબંધમાં જુઓ શ્રીચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિના ૧૨ માં પદ ઉપરનું આરંભ સ્પષ્ટીકરણ (૫૦ ૨૫-૨૬).

૨ ભગ્યના સ્વરૂપ સાદે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૪-૫).

૩-૪ કુબેર અને જુભલક સંબંધી માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૨).

૫ ‘સુવર્ણ’ એ સોનાનો સિલ્લો છે. (જુઓ મુન્નકટિક.) વિશેષમાં આશરે ૧૭૫ શેકન (ટૉય) જેટલા સોનાના વજનનું નામ પણ ‘સુવર્ણ’ છે. અપ્સિધાન-ચિન્તામણિ (કાં ૩, શ્લોક ૫૪૮) માં પણ કહ્યું છે—

“માપો દસાર્ધગુણ, ઘોઢામાપો નિગલતે કર્પઃ ।

સસુવર્ણસ્ય સુવર્ણસૈરેવ પલં ચતુર્મિશ્ર ॥” —આર્થ.

અર્થાત્ ૮૦ રત્તી યાને ૧૬ માપ અથવા ૧ કર્પ જેટલા સોનાના વજનને ‘સુવર્ણ’ કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરથી એમ પણ માની શકાય કે સુવર્ણ નામના સિલ્લાનું વજન પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ હોય. વળી એય. એચ. વિલ્સન (H. H. Wilson) ની ૧૧મી કૃતિ (vol.) ના ૪૭મા પૃષ્ઠ ઉપરથી એઇ શકાય છે કે આ સિલ્લાની કીમત ઓછામાં ઓછી આશરે ૯ રૂપિયા જેટલી હોવી એઇએ.

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો સમાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ થમકથી અલંકૃત છે એમ જોઈ શકાય છે.

૪ ૪ ૪ ૪

જૈનસિદ્ધાન્તપ્રશંસા—

યદ્ દોષદારુદ્ધનેષુ રતઃ કુશાનુઃ

સ્યાદાપદુર્વ્યપિ હિ યત્ સ્મરતઃ કુશા નુઃ ।

યદ્ વૃષ્ટિરેવ પરિદાહિષુ મેઘજાડલં

જૈનં મતં હરતુ તદ્ ગુરુ મેઘજાલમ્ ॥ ૩ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

યન્મતં દોષદારુદ્ધનેષુ રતઃ કુશાનુઃ સ્યાત્-ભવેત્ । નુઃ-પુરુષસ્ય । કિંવિશિષ્ટસ્ય ? સ્મરતઃ । કિં ? યત્ । ઉર્વી અપિ આપત્ કુશા-તન્વી ભવતિ । યન્મતં વૃષ્ટિરેવ પરિદહ્ન શીલેષુ । કિંભૂતા ? મેઘજાડલં, તન્મતં, ગુરુ-વિસ્તીર્ણં, મે-મમ ॥ ૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ દોષ-દારુદ્ધ-નેષુ રતઃ કુશાનુઃ, યદ્ સ્મરતઃ નુઃ ઉર્વી અપિ આપત્ હિ કુશા સ્યાત્, યદ્ પરિદાહિષુ અલં મેઘ-જાડ વૃષ્ટિઃ એવ તદ્ જૈનં મતં મે ગુરુ અઘ-જાલં હરતુ ।

શબ્દાર્થ

યદ્ (યદ્)=એ.

દોષ=દોષ, દુષણ.

દારુ=કાષ, કાકડું.

દહન=બાળતું તે.

દોષદારુદ્ધનેષુ=દોષરૂપી કાષને બાળવામાં.

રતઃ (રત્)=અનુરક્ત, આસક્ત.

કુશાનુઃ (કુશાનુ)=અશિ.

સ્યાત્ (યાઃ અર્)=થાય.

આપદ્=આપત્તિ, વિપત્તિ.

ઉર્વી (મૂઃ ઉર્)=મોટી.

અર્ષિ=પણ.

હિ=નિશ્ચયાત્મક અવ્યય.

યદ્ (મૂં યદ્)=જેને.

સ્મરતઃ (મૂં સ્મરત્)=ચાદ કરનારા.

ક્રશા (મૂં ક્રશ)=અદૃષ્ટ.

જુઃ (મૂં જુઃ)=મનુષ્યની.

વૃષ્ટિઃ (મૂં વૃષ્ટિઃ)=વૃષ્ટિ, વરસાદ.

પવનઃ.

પરિવાહિણુ (મૂં પરિવાહિન્)=સંતપ્તને વિષે.

મેઘ=મેઘ, જળનું વાદળું.

જન્=ઉત્પન્ન થવું.

મેઘજા=મેઘથી ઉત્પન્ન થનારી.

અર્લ=અર્થત.

જૈન (મૂં જૈન)=જૈન, જિન-શિષ્યક,

મર્ત (મૂં મર્ત)=મર્ત, દર્શન, સિદ્ધાન્ત.

હરતુ (પાં હ)=કરો, નાશ કરો.

તદ્ (મૂં તદ્)=તે.

મુલ્=વિસ્તીર્ણ.

મે (મૂં અસદ્)=મારા.

અઘ=પાપ.

જાલ=સમૂહ.

અઘજાલ્=પાપના સમૂહને.

શ્લોકાર્થ

જૈન સિદ્ધાન્તની-પ્રશંસા—

“જ (સિદ્ધાન્ત) દૂષણરૂપ કાષ્ટને બાળી નાંખવામાં અતુરકત અશિના સમાન હોય, તેમજ જેનું સ્મરણ કરનારા માનવની મોટી આપત્તિજો પશુ ખચિત્ત અદૃષ્ટ થઈ જાય (અર્થાત્ તેનો અંત આવે) તથા જે (સંસારના સંતાપથી) દુઃખ થયેલાઓને વિષે (શાંતિ અર્પણ કરવામાં) મેઘથી ઉત્પન્ન થયેલી અત્યંત વૃષ્ટિજ છે, તે જૈન શાસન મારા વિસ્તીર્ણ પાપ-સમૂહનો નાશ કરો.”—૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુક્રમ—

આ પદ્યનાં ચરણો તરફ દૃષ્ટિપાત કરતાં જોઈ શકાય છે કે તેનાં પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો અને બાકીનાં બે ચરણોના છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫ ૫

શ્રુતદેવતા-સંકીર્તનમ્—

યાં દ્રાગ્ ભવન્તિ સુરમન્નિસમા નમન્તઃ

સંત્યજ્ય મોહમધિયોઽપ્યસમાનમન્તઃ ।

વાગ્દેવતા હતકુવાદિકુલા ભવર્ણાત્

સા પાતુ કુન્દવિકસન્મુકુલાભવર્ણા ॥ ૪ ॥ ૧ ॥

—ચસન્તઃ

ટીકા

“સા વાગ્દેવતા ભવર્ણાત્ પાતુ । યાં અધિયોઽપિ જના નમન્તઃ સુરમન્નિસમા ભવન્તિ । મોહ-અજ્ઞાનં સંત્યજ્ય । કિંવિશિષ્ટં ? અસમાનં, અન્તર્-મધ્યવર્તિનં ચ । કુન્દ-વિકસન્મુકુલાનાં આભા-છાયા यस્ય વર્ણસ્ય એવંવિધો વર્ણો યસ્યાઃ સા ॥ ૪ ॥

અન્વયઃ

અ-સમાનં, અન્તઃ મોહં સંત્યજ્ય યાં નમન્તઃ અ-ધિયઃ અપિ દ્રાક્ સુર-મન્ત્રિ[ન્]-સમાઃ ભવન્તિ
સા હત-કુ-વાદિન્-કુલા, કુન્દ-વિકસત્-સુકુલ-આમ-ઘર્ણા વાચ્-દેવતા મય-ક્રળાત્(વઃ) પાતુ ।

શીખદાર્થ

યાં (મૂં મદ)=જેને.

દ્રાક્=સત્વર, જાણ.

ભવન્તિ (યાં મૂં)=ધામ છે.

સુર=દેવતા.

મન્ત્રિ[ન્]=પ્રધાન.

સુરમન્ત્રિસમાઃ=દેવગુરુ(બૃહસ્પતિ)ના સમાન.

નમન્તઃ (મૂં નમત)=નમસ્કાર કરનારા.

સંત્યજ્ય (યાં જ્ય)=સામ કરીને, સ્થિત દધને.

મોહં (મૂં મોહ)=મોહને, અજ્ઞાનને.

ધી=શુદ્ધિ, મતિ.

અધિયઃ=અધિષ્ઠાતા છે શુદ્ધિ જેને વિષે જોવા, જાણ.

સમાન=સુખ.

અસમાનં=નિરૂપમ, અસાધારણ.

અન્તઃ=મધ્યમવર્તી, આંતરિક.

વાચ્=વાણી.

દેવતા=દેવતા.

વાચ્દેવતા=સરસ્વતી, શ્રુત-દેવતા.

હત (યાં હત)=નહ કરેલ.

કુન્દ=અનિષ્ટવાચક શબ્દ.

વાદિન્=વાદી.

કુલ=સમૂહ, સમુદાય.

હતકુવાદિકુલા=નાશ કર્યો છે કુવાદીના સમુદાયનો
જેણે જોવી.

મય=સસાર.

ક્રળ=મણ, દેવું, કર્મ.

મવર્ણાત્=સંસારરૂપી કર્મમાંથી.

સા (મૂં તદ)=તે.

પાતુ (યાં પા)=રક્ષણ કરો, બચાવો.

કુન્દ=મોહરાતું કુલ.

વિકસત્ (યાં કત)=વિકાસ પામતી, ખીલતી.

સુકુલ=કળી, કલિકા.

આમ=છાયા, કાન્તિ.

ઘર્ણ=વર્ણ, રંગ.

કુન્દવિકસન્સુકુલામવર્ણા=કુન્દની વિકસતર શક્તિ
કલિકાની છાયા જેવો વર્ણ છે જેનો જોવી.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“અસાધારણ તેમજ આંતરિક જોવા અજ્ઞાનને સ્થિત દધને, જેને નમસ્કાર કરનારા જાણ (અતુર્વિશ) પણ બૃહસ્પતિસમાન બને છે, તે શ્રુત-દેવતા કે જેણે કુવાદીઓના કુલનો સંહાર કર્યો છે તેમજ વળી જેનો વર્ણ કુન્દ(કુસુમ)ની નિકરવર યતી કલિકાની કાન્તિના જેવો છે, તે સરસ્વતી (કે સભ્ય બનો ! તમને) ભવરૂપી કર્મમાંથી બચાવો.”—૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ અક્ષરો અગ્રાન છે. આથી કરીને આ પદ્ય પાંચ દ્વિતીય પદ્યની માફક પાદાંતરમધ્યશરણુનિરૂપિત યગકથી અલંકૃત છે.

૧ જોડા તક ઉદાહરણ.

૨ આ કાવ્યના ૭૬મા તેમજ ૮૦મા શ્લોકમાં પણ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

શ્રુત-દેવતાતું દેવરૂપ—

શ્રુત-દેવતાના સંબંધમાં એવો ઉલ્લેખ છે કે તે શ્રુતની અધિષ્ઠાયિકા છે. વળી તેનો વર્ણ ચન્દ્ર, ક્ષીર, હિમ ઇત્યાદિના જેવો ધવલ છે અને તે કમલના ઉપર આરૂઢ થાય છે. વિશેષમાં તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા જે હાથ પુસ્તક અને માલા વડે અલંકૃત છે, જ્યારે ઠાળા જે હાથ વીણા અને કમલથી નિભૂષિત છે. આ દેવીના સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક પણ વિચારવા જેવો છે.

“પ્રકટપાણિતલે જપમાલિકા
કમલપુસ્તકવેણુવટાધરા ।
ધવલહંસસમા શ્રુતવાહિની
હરતુ મે દુરિતં શુચિ ભારતી ॥” —દ્રુતવિભજિત.

२ श्रीअजितजिनस्तुतयः

अथ श्रीअजितनाथस्य स्तुतिः—

कुसुमवाणचमूभिरपीडित-

स्त्रिभिरतीव जगद्भिरपीडितः ।

सकललोकमवन् वृजिनाजितः

शमयताद् दुरितानि जिनाजितः ॥ ५ ॥

—द्वतविलम्बितम्

टीका

जिनश्चासावजितश्च स जिनाजितो दुरितानि शमयतात् । किं० ? कुसुमवाणस्य-
कन्दर्पस्य चमूयः शब्दाद्यास्तामिः अपीडितः । त्रिजगद्भिः ईडितः-स्तुतः । किं कुर्वन् ?
अवन्-रक्षन्, (कं ?) सकललोकं, (कस्मात् ?) वृजिनं-पापं तदेवाजिः-संग्रामस्ततः ॥ ५ ॥

अन्वयः

कुसुम-वाण-चमूभिः अ-पीडितः, त्रिभिः जगद्भिः अपि अतीव ईडितः, वृजिन-आजितः
सकल-लोकं अयन् जित-‘अजितः’ दुरितानि शमयतात् ।

शेषार्थ

कुसुम=पुष्प, १६.

वाण=बाण.

कुसुमवाण=पुष्प छे बाण् लेतु ते, क्षमदेव.

चमू=सङ्घ, सेना, श्रेण.

कुसुमवाणचमूभिः=क्षमदेवनी सेनाभ्यो वडे.

पीडित (पा० पीड्)=दुःखी भवेत्.

अपीडितः=नहि पीडयेत्.

त्रिभिः (मू० त्रि)=त्रय वडे.

अतीव=अत्यन्त.

जगद्भिः (मू० जगद्)=जगती वडे.

ईडितः (मू० ईडि)=स्तुति करयेत्.

सकल=समस्त

लोक=जगत्, दुनिया, विश्व.

सकललोकं=समस्त जगत्.

अवन् (मू० अवद्)=पाणनाश, रक्षतु करनाश.

वृजिन=पाप.

आजित=संग्राम, वडाव.

वृजिनाजित.=पापवृष संग्रामधी.

शमयतात् (पा० शम्)=धातु करो, नष्ट करो.

दुरितानि (मू० दुषिद्)=पापेन.

अजित=अजितनाथ, जीत तीर्थकर.

जिनाजित=अजित जिन.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅજિતનાથની સ્તુતિ—

“કંઠર્પના સૈન્ય વડે નહિ પીડાયેલા એવા, તથા ત્રણે જગત્ વડે પણ અત્યંત સ્તુતિ કરાયેલા, તેમજ પાપરૂપ સંઘામથી સમસ્ત વિશ્વતું રક્ષણ કરનારા એવા ‘અજિત જિનેશ્વર (હે લગ્ન-જન! તમારાં) પાપોને નષ્ટ કરો.”—૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

પદ્ય-અમત્કારમાં આ કાવ્યમાંના તૃતીય પદ્યને ‘મળતું આવતું આ પદ્ય (તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો) ‘દ્રુતવિલમ્બિત’ છંદમાં રચાયેલ છે. આ છંદનું લક્ષણ એ છે કે—

“અયિ કુણોદરિ! યન્ન ચતુર્થકં
શુર ચ સત્તમકં વશમં તથા ।
ચિરત્તિજં ચ તથૈવ વિચક્ષણૈ-
દ્રુતવિલમ્બિતમિત્યુપદિશ્યતે ॥”

—શ્લુક ૦ શ્લોક ૦ ૩૦.

અર્થાત્ હે સૂક્ષ્મ અંગવાળી! જે સમવૃત્તના ચોથા, સાતમા, દશમા અને અંત્ય અર્થાત્ બારમા અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે, તે વૃત્તને પદિશતો ‘દ્રુતવિલમ્બિત’ કહે છે.

આ વૃત્તમાં ન, મ, મ અને ર એમ ચાર ગણો છે. આથી કરીને એનું લક્ષણ એમ પણ આંધવામાં આવે છે કે—

“દ્રુતવિલમ્બિતમાદ નમૌ મરૌ”

આ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ પ્રતિ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ,

કુ હુ મ્ । વા જ જ્ । મૂ મિ ર્ । પી હિ ત્
ન મ મ ર

મ મ મ મ

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિઃ—

કૃતવતોઽસુમતાં શરણાન્નવં

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયમ્ ।

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્

રવિસમાન્ પ્રણુમોઽઘનિશાન્તકાન્ ॥ ૬ ॥

—શ્લુક ૦

ટીકા

સકલતીર્થકૃતાં ચરણાન્ વયં પ્રણુમઃ । કિંવિધાન્ ? કૃત્ત્વતઃ । કિં ? શરણાન્વંવં-
 ારણપ્રવાહં અસુમંતાં । સુરકૃતામ્બુજગર્ભમેવ નિશાન્તં-ગૃહં વેપાં તે સુરઃ । “શેષાદ્દિમાપા
 (દ્વા)” (સિદ્ધં ૦ અં ૭, પાં ૩, પૃં ૧૭૫) इति क (च्) प्रत्ययः । रविस्समान्-सूर्यसमान् ।
 તતઃ અથમેવ નિશા તસ્યા અન્તકા-વિનાશકાઃ ॥ ૬ ॥

અન્વયઃ

અમે સકલ-તીર્થકૃતાં અસુ-મંતાં શરણ-અન્વયં કૃત્ત્વતઃ, સુર-કૃત-અમ્બુજ-ગર્ભ-નિશાન્તકાન્,
 રવિ-સમાન્, અઘ-નિશા-અન્તકાન્ ચરણાન્ પ્રણુમઃ ।

શીખરાર્થ

કૃત્ત્વતઃ (મૂં કૃત્ત્વતઃ)=કરેલા.

અસુ=પ્રાણ.

અસુમંતાં (મૂં અસુમંતાં)=પ્રાણીઓના.

શરણ=શરણુ, બચાવ.

અન્વય=સંતતિ, પ્રવાહ.

શરણાન્વય=શરણુની સંતતિને.

તીર્થ=(૧) અતુર્વિંશ સેવ; (૨) કાદશાંતી; (૩) પ્ર-

અમ્બુજગૃહ.

કૃત્ત્વ=કરનાર.

તીર્થકૃત્ત્વ=તીર્થકર, તીર્થપતિ.

સકલતીર્થકૃતાં=સર્વ તીર્થકરોના.

ચરણાન્ (મૂં ચરણ)=પાદોને, ચરણોને.

અમે (મૂં અન્વય)=અમે.

કૃત (વાં કૃ)=કરેલ, રચેલ.

અમ્બુ=જલ.

અમ્બુજ=અલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય તે, કમલ.

ગર્ભ=મધ્ય ભાગ.

નિશાન્ત=શાંત.

સુરકૃતામ્બુજગર્ભનિશાન્તકાન્=દેવ-રચિત કમલોનો

મધ્ય ભાગ છે ગૃહ ભેગું થયેલ.

રવિ=સૂર્ય, સૂરજ.

રવિસ્સમાન્=સૂર્યસમાન્.

પ્રણુમઃ (પાં ણુ)=સ્તુતિ કરીએ છીએ.

નિશા=રાત્રિ, રાત.

અન્તક=અન્ત આણનાર, વિનાશ કરનાર.

અઘનિશાન્તકાન્=પાપશૂની રાત્રિએ અન્ત આણનાર.

શ્લોકાર્થ

તિર્થેશાની સ્તુતિ—

“પ્રાણીઓના શરણુની સંતતિને કરેલાં (અર્થાત્ અનેક-અન્વય-જોવા વડે-આશ્રય
 લેવાયેલાં) એવાં, તથા દેવ-રચિત કમલનો-મધ્ય ભાગ છે-ગૃહ ભેગું એવાં, વળી સૂર્ય-
 સમાન અને (આતમેવ) ચાપશૂની રાત્રિનો અન્ત આણનારાં એવાં સમસ્ત તીર્થપતિ-
 ઓનાં ચરણોને અમે સ્તવીએ છીએ.”—૬

૧ તિર્થેશાની ચરણોની નીચે દેવાઓ કમલ રચાયે છે એ અને સૂર્યવદ્યો આણું છે. આ બા-
 ની બહુમામર-સ્તોત્ર” (૨૦૧ ૩૨) પણ સાચી પડે છે. આ છંદોના ઉપર સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકા
 (૫૦ ૧૦૨) પણ પ્રકાશ પાડે છે.

૨ અમસ્ત તીર્થપતિઓના અને એનીસીધ એનીચ તીર્થકરો સમજાય એ તો દેશની વાત છે. છતાં
 મ્હુ આ સંબંધમાં વિવેચ માટેની નોંધની હોય તો સ્તુતિ-અતુર્વિંશતિકાના ૫૦ ૩૨-૩૬ તરફ
 દ્રષ્ટિ-પાત કરી.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં જે પદ્યો પણ પાદાતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી શોભે છે, કેમકે તેનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પ્રકારના ચમકથી વિશિષ્ટ એવું એક આઠ પદ્યનું શ્રીપાર્શ્વજિન-સ્તોત્ર શ્રીજિનપ્રભાસૂરિએ રચેલું છે. તે નીચે મુજબ છે —

“શ્રીપાર્શ્વ ! પાદાનન્તનાગરાજ !

મોક્ષપંથેન કષ્ટનાગરાજ ! !

સત્તાં દુતાસત્પરિણામરાજ

ત્વાં સંસ્તુમ શ્વેર્યગુણાસરાગમ્” ॥ ૧ ॥—ઉપખલિ

“હે શ્રીપાર્શ્વ ! જેના ચરણોને પ્રણામ કર્યા છે નાગરાજે (ધરણેન્દ્રે) એવા હે નાથ ! વધના જતા એવા પાપરૂપી કંકે અતિ (તેનો બિનાશ કરવામા) સુઠ સમાન ! હે જન્મ-રહિત (જિનેશ્વર) ! નાશ કર્યો છે સર્વજનોના દુષ્ટ પરિણતિવાળા રાગનો જેણે એવા તથા સ્થિરતારૂપી ગુણમા ભેદરૂપમા એવા તને અમે સ્તાવીએ છીએ.”—૧

== એ માર્યંદેવાનુરમાનનીય

વચ્ચન્તિ તે ધીમરમાનનીયમ્ ।

સઘક્રિલોકીતિકામિવાનિ

સિચ્ચન્તિ તેવામિદ કામિતાનિ” ॥ ૨ ॥—ઇન્દ્રવજ્ર

“હે પ્રેલોક્યને વિરે તિલકસમાન (તીર્થેશ્વર) ! માનવ, દેવ અને દાનવને માનનીય એવું તેમજ વળી શોભાથી હારપૂર એવા તારા મુખને જેઓ જુએ છે, તેમના અપરિમિત મનોરથો જાન સત્વર ફલીભૂત થાય છે.”—૨

“દશોદ્દયં પદ્મદલાનુકાર

નાસ્તિશ્રયસ્ તે કમલાનુકારમ્ ? !

ફલોઽન્યથા સ્વજ્ઞતિદોહિતેષુ

સર્વશ્રિયા પ્રેમ સદીક્ષિતેષુ ?” ॥ ૩ ॥—ઉપખલિ

“પદ્મના પત્રનું અનુકરણ કરનારા એવા તારા નેત્ર-યુગલ શુ લક્ષ્મીનું અનુકરણ નથી કરતા ? એમ નહિ હોય તો તારા પ્રણામને વિષે દીક્ષિત તેમજ તારા નેત્ર-યુગલ વડે જ્વેવાએલા (અર્થાત્ તારા કૃપા-પાન) એવા (મનુષ્યો) ને વિષે સમસ્ત સપતિનો પ્રેમ ક્યાથી (હોય) ?”—૩

“અર્ચ્યહિત અન્યકદગ્નકાના

હર્ષમકર્ણાલસદ્વચ્ચકાનમ્ ।

સેવન્તિ એ ત્વા વિધિવહ્નમન્તે

તિર્વાણસૌલ્ય યુષ્વત્તમ તે” ॥ ૪ ॥—ઇન્દ્રવજ્ર

“હર્ષના પ્રકર્ષને લઇને દેહીપ્રમાન છે નેનો જેના એવા લબ્ધ-મયુદ્ધાઓને પૂજ્ય (તેમજ) પશ્ચિંડતોને પ્રિય) એવા તને જેઓ વિધિપૂર્વક બળે છે, તેઓ પશ્ચિંડતોને પ્રિય એવું મોક્ષનું મુખ પામે છે.”—૪

જિનવાળી-પ્રદોષા--

કૃતસમસ્તજગચ્છુભવસ્તુતા

જિતકુવાદિગણાસ્તભવસ્તુતા ।

અવતુ વઃ પરિપૂર્ણનભારતી-

નૈમરુતે દદતી જિનભારતી ॥ ૭ ॥

-કૃત

" રતેરદ્વૈત્યપમાયિકામિ-

રંધુઃશ્રિયા સે સુરભાયિકામિઃ ।

શાસ્ત્રોમિ ચેતઃ પરમાચરીન-

મચિન્ધ્યવિભારિશુભાયલીનય્ " ॥ ૫ ॥ ઉપભવિતિ.

" (કંદર્પની પત્ની) રતિના ગર્વને દૂર કરનારી એવી સુરભિનાઓ પોતાના દેહની સંપત્તિદાર, ઉત્તમ વાગ્દેવને વિષે લીન એવા, તેમજ અચિન્ધ્ય, વિસ્તીર્ણ અને શુભ એવી શ્રેષ્ઠિઓના સ્વામી એવા તારા મિત્રને અક્ષિત કરી શકી નહિ."—૫

" પ્રમો ! તવાસ્ત્વપરરાજમાને

નચાંશુજાલેન વિરાજમાને ।

ક્રમામ્બુજે સદિમગ્દે રસેન-

શમ્યાર્ચનીય ! શુભદે રસેવ " ॥ ૬ ॥ ઉપભવિતિ.

" હે નાથ ! હે પૃથ્વી-પત્તિઓના તેમજ હૃદ્ગોના પૂજ્ય ! લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા, વળી નખના કિર-જોના સમૂહ વડે શીખતાં, તેમજ વળી દળી નાંખ્યો છે કંદર્પરાજના ગર્વને જેલું એવાં તારા ચરણોની અને પ્રેમપૂર્વક સ્તુતિ કરીએ છીએ."—૬

" જાકાદિતા યદુચિર્મ જનસામિરામા-

સદૃષ્ટા મહોદયપુરી ધ્રુવસામિરામા ।

અપ્યપ્ચરસ્યતિસપ.સયનાદતે જ

સુંતાડસ્યતે મિત્ર ! તથ સ્થવનાદતેવ ? " ॥ ૭ ॥ વસન્તતિલકા.

" લોકો વડે બહુ પ્રકારે આકર્ષા (હૃદ્ગા) રખાયેલી એવી, બ્યાધિ વડે નહિ સ્પર્શ કરાયેલી (અર્થાત્ અબ્યાબાધ) એવી, તેમજ નિશ્ચયતા વડે મનોહર એવી મહોદય-નગરી (ધુમિ-પુરી) ને (પવ) યશ, કૃતિ, તપ અને આન કર્યા વિના થજુ હે વીતરામ ! તારા સ્તવનને વિષે આદરવાળો મનુષ્ય થે પામતો નથી કે !"—૭

" દ્રાવં કળીન્દ્રસત્તત્તમિતપાષં ! શાઘ

સ્ત્રી યા સર્વં પદમિ ધમય પાર્વત્યાધ ।

તપો રટદામ્બુજિનવ્રમયાય ! નમ્યા

લદ્ધર્મીર્મિર્મિર્મિ મુસનઃસમસાવન્યા " ॥ ૮ ॥ વસન્તતિલકા.

" હે નાનેન્દ્ર વડે નિરંતર આમ્રવ દેવાયેલી ॥ જેની બાજુનો એવા હે (નાથ) ! હે પાર્થનાથ ! ધૃત્યની ઉપસિતો લગ્ન છે એના દ્વારા એવા હે (દર્શક) ! જે નર કે નારી તારા (આ) મનોર્થ પાન કરે છે, તેનાની, નવીન (અર્થાત્ તારા) એવી તમજ દેવોના સમુદાયને નમ્ય (સ્તુતિ કરવા તારા) જેની કદમી હૃદ્ગા રખે છે."—૮

ટીકા

જિનભારતી-વાગ્ અવતુ । ઘઃ-યુષ્માન્ । શુભવસ્તૂનાં ભાવઃ શુભવસ્તુતા, કૃતા સમ-
સ્તજગતઃ શુભવસ્તુતા યયા સા તથાવિધા । જિતઃ કુવાદિગણો યયા સા । અસ્તો-વિક્ષિપ્તો
ભવઃ-સંસારો યૈઃ ઇતાવતા સાધવસ્તૈઃ સ્તુતા इत्यर्थः । ગામ્ભીર્યશબ્દેન પરિપૂર્ણ નમો યયા ।
નરશ્ચ મરુતશ્ચ નૃમરુત્ તસ્મૈ નૃમરુતે । રતીઃ-સુખાનિ । દદતી-પ્રયચ્છન્તી । યા વાગ્ ॥૭॥

અન્વયઃ

કૃત-સમસ્ત-જગત્-શુભ-વસ્તુતા, જિત-કુ-વાદિન્-ગણા, અસ્ત-ભવ-સ્તુતા, પરિપૂર્ણ-નમાઃ,
નૃ-મરુતે રતીઃ વૃત્તી જિન-ભારતી ઘઃ અવતુ ।

શબ્દાર્થ

સમસ્ત=અખિલ, સંપૂર્ણ.

જગત્=દુનિયા.

શુભ=શુભ.

વસ્તુ=પદાર્થ.

કૃતસમસ્તજગત્શુભવસ્તુતા=કર્તુ છે અખિલ વિશ્વને

શુભ વસ્તુના ભાવવાળું જેણે એવી.

જિત (ધાં જિ)=જીતેલા, પરાજિત કરેલા.

ગણ=સમુદાય, સમૂહ.

જિતકુવાદિગણા=પરાજય કર્યો છે કુવાદીઓના

સમુદાયનો જેણે એવી.

સ્તુત (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલા.

અસ્તભવસ્તુતા=પરાસ્ત કર્યો સંસાર જેમણે એવા

વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

અવતુ (ધાં અવ)=અયાવો, રક્ષણ કરો.

ઘઃ (યૂં યુષ્મદ્)=તમને.

પરિપૂર્ણ (ધાં પૂ)=પૂરી દીધેલ.

નમસ્ત=આકાશ, ગગન.

પરિપૂર્ણનમાઃ=પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી.

રતીઃ (યૂં રતિ)=સુખોને.

નૃ=મનુષ્ય, માનવ.

મરુત્=દેવ, અમર.

નૃમરુતે=માનવ અને અમરને.

દવતી (ધાં વા)=આપનારી.

ભારતી=વાણી, દેશના.

જિનભારતી=જિન-વાણી, જિનેશ્વરની દેશના.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની પ્રશંસા—

“ કર્તુ છે અખિલ વિશ્વને શુભ વસ્તુના ભાવમય જેણે એવી, તેમજ જીત્યો છે
કુવાદીઓના સમુદાયને જેણે એવી, તથા વળી નષ્ટ કર્યો છે (ચોર્યોસી સાખ યોનિરૂપ)
સંસાર જેણે એવા (મુનિવરો) વડે સ્તુતિ કરાયેલી, અને વળી (ગાંભીર્યદિક ગુણો
કરીને) પૂરી નાંખ્યું છે ગગન જેણે એવી, તેમજ માનવ તથા દેવને મુખે અર્પણ
કરનારી એવી જિન-વાણી (હે ભાણી!) તમારું રક્ષણ કરો.”—૭

શ્ર શ્ર શ્ર શ્ર

ધરણપટ્ટમહિલાયાઃ સ્તુતિઃ—

સુફળરક્તસરીસ્ટપરાજિતાં
રિપુવલપ્રહતાવપરાજિતામ્ ।
સરત તાં ધરણાગ્રિમયોપિતં
જિનગ્રહેષુ યયાઽશ્રમયોપિતમ્ ॥ ૮ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

ધરણાગ્રિમયોપિતં—પટ્ટમહિલાં સરત । કિંમૂતાં ? સુફળેષુ રક્તાનિ યેષાં તે તયા વિધાઃ સરીસ્ટપાઃ—સર્પાસૈ પરાજિતામ્ । રિપુવલપ્રહતાં અપરાજિતામ્ । જિનાલયેષુ યયા શ્રમ—રહિતયા ઉપિતં—નિવસિતમ્ ॥ ૮ ॥

અન્વયઃ

યયા અ-ધમયા જિન-ગ્રહેષુ ઉપિતં, તાં સુ-ફળ-રક્ત-સરીસ્ટપ-પરાજિતાં, રિપુ-વલ-પ્રહતાં અ-પરાજિતાં (અથવા અપર-અજિતાં) 'ધરણ-અગ્રિમ-યોપિતં સરત ।

શીખરાર્થ

સુ=શ્રેષ્ઠતાવાચક અન્વય.

ફળ=ફલ.

રક્ત=રક્ત, મણિ.

સરીસ્ટપ=સર્પ, સાપ.

પરાજિત (પા+જિ)=શોભાયમાન, સુશોભિત.

સુફળરક્તસરીસ્ટપરાજિતાં=એની સારી ફલોમાં રક્ત

જે એવા સર્પો વડે સુશોભિત.

રિપુ=શત્રુ, દુશ્મન.

વલ=સન્ધ.

પ્રહતિ=નાશ.

રિપુવલપ્રહતી=શત્રુના સેન્યને નાશ કરવામાં.

પરાજિત (પા+જિ)=હારી ગયેલ.

અપર=અ-પ.

અજિત=નદિ હતાયેલ.

અપરાજિતાં=(૧) નહિ હતાયેલી; (૨) અ-પ દ્રોષથી નહિ હતાયેલી.

સરત (પા+સ્ટ)=તમે સ્મરણ કરો.

તાં (યૂ+ત્)=તેને.

ધરણ=ધરણેન્દ્ર, નાભ-પતિ.

અગ્રિમ=અગ્રમ, મુખ્ય.

યોપિત=ભી, પતી.

ધરણાગ્રિમયોપિતં=ધરણેન્દ્રની પદસાધીને.

ગૃહ=ગર

જિનગ્રહેષુ=નિનાલયોને વિષે.

યયા (યૂ+યદ)=એના વડે.

શ્રમ=પરિશ્રમ, થાક.

અધમયા=અવિદ્યમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવી,

થાક-રહિત.

ઉપિતં (પા+વપ)=રહેવાયું, નિવાસ કરાયો.

શ્લોકાર્થ

ધરણેન્દ્રની પદસાધીની સ્તુતિ—

"અવિદ્યમાન છે પરિશ્રમ જેને વિષે એવા જેનાથી નિનાલયોમાં નિવાસ કરાયો,

તે, રત્ન છે જની સારી ફેણોમાં એવા સર્પો વડે સુશોભિત એવી, તેમજ વળી શત્રુ-
ઓના સૈન્યનો સંહાર કરવામાં કાષ્ઠથી પણ ગાંજ ન બચ એવી (તે) ધરણેન્દ્રની
અમ્ર-મહિષીને (કે મુમુક્ષુ બનો!) તમે સ્મરો."—૮

સ્પષ્ટીકરણ

ધરણેન્દ્ર—

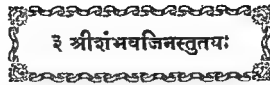
જૈન શાસ્ત્રમાં દેવોના (૧) ભુવનપતિ, (૨) વ્યંતર, (૩) જ્યૈષ્ઠિક અને (૪) વૈમા-
નિક એમ ચાર પ્રકારે બતાવ્યા છે. તેમાં વળી ભુવનપતિના (૧) અસુર-કુમાર, (૨) નાગ-
કુમાર, (૩) વિદ્યુત-કુમાર, (૪) સુપર્ણ-કુમાર, (૫) અગ્નિ-કુમાર, (૬) વાયુ-કુમાર, (૭) મૈથ-
કુમાર, (૮) ઉદધિ-કુમાર, (૯) ક્ષીપ-કુમાર અને (૧૦) દિક્-કુમાર એમ દશ લેહો છે. આ
લેહોમાંના નાગકુમાર દેવોના જે ઇન્દ્રો છે અને તેમને ધરણ્યુ અને ભૂતાનંદના નામથી
ઓળખવામાં આવે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ધરણેન્દ્ર એ નાગકુમાર દેવોના ઇન્દ્રનું
નામ છે. આ ઇન્દ્ર દક્ષિણ દિશાનો સ્વામી છે. આ ઇન્દ્રને છ અમ્ર-મહિષીઓ છે. તેનાં
નામોના સંબંધમાં સ્થાનાંગ-સ્ત્ર (પત્રક ૩૬૧)માં કહ્યું છે કે—

“ધરણસ્ત જં નાગકુમારિદસ્ત નાગકુમારરજો છ અગ્નમહિસીઓ યં તં—(૧) અજા,
(૨) સક્ષા, (૩) સતેષ, (૪) સોતામણી, (૫) દંદા, (૬) ઘનવિજયા”

અર્થાત્ નાગકુમારના ઇન્દ્ર ધરણેન્દ્રની (૧) અજા, (૨) સક્ષા, (૩) સતેષ, (૪) સૌદામિની,
(૫) ઇન્દ્રા અને (૬) ઘનવિદ્યુતા એમ છ પ્દરાણીઓ છે.

૧ “ઘણસ નાગકુમારેન્દ્રસ્ય નાગકુમારરાજઃ પદ બ્રમમહિત્વઃ પ્રસૂસાસ્યથા—(૧) અજા, (૨) સક્ષા,
(૩) સતેષ, (૪) સૌદામિની, (૫) દંદા, (૬) ઘનવિદ્યુતા” ।

अथ श्रीशंभवनाथस्य स्तुतिः—

नमो भुवनशेखरं दधति ! देवि ! ते वन्दिता-
मितिस्तुतिपराऽगमत् त्रिदशपावली वन्दिता ।
यदीयजननीं प्रति प्रणुत तं जिनेशं भवं
निहन्तुमनसः सदाऽनुपमवैभवं 'शंभवम्' ॥ ९ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

टीका

यदीयजननीं प्रति त्रिदशपावली-इन्द्रावली वन्देर्भावो-वन्दिता तां वन्दितां
अगमत्-गतयती इतिस्तुतिपरा सती हे भुवनमुकुटं पुत्रं दधति-धारयमाणे ! हे देवि !
ते-तुभ्यं नमोऽस्तु । इन्द्रावली किंभूता ? वन्दिता ? कैः ? देवादिभिः इति गम्यते । तं
जिनेशं भवं निहन्तुमनसः सन्तः प्रणुत यूयं निरुपमभूतिम् ॥ ९ ॥

अन्वयः

(हे) भुवन-शेखरं दधति ! देवि ! ते नमः इति-स्तुति-परा, वन्दिता त्रिदश-प-आवली यदीय-
जननीं प्रति वन्दितां अगमत्, तं अनुपम-वैभवं जिन-ईशं 'शंभवम्' भवं 'निहन्तु-मनसः प्रणुत ।

शेषार्थः

नमस्त-नमस्तः ३२ श्लो.

शेखर=मुकुट.

भुवनशेखर=नेत्रोभयना मुकुटसमानने.

दधति ! (मू० दधती)=दे धारय करनारी !

देवि ! (मू० देवी)=दे देवी ।

ते (मू० तुभ्यं)=तने

वन्दितां (मू० वन्दिता)=न-दीपयाने.

इति=आ प्रभाते

स्तुति=स्तुति, स्तवन.

पर=पर

इतिस्तुतिपरा=जे प्रभातेनी स्तुतिभां तत्पर.

अगमत् (पा० गम)=आप्त यती दधी.

त्रिदश=देव, सुर.

त्रिदशप=देव, सुर.

आवली=श्रेणि

त्रिदशपावली=सुरेन्द्रनी श्रेणि.

વન્દિતા (ધા० વન્દ) = વન્દન કરાયેલી.
 યદીય = જેની.
 જનની = માતા.
 યદીયજનની = જેની માતાને.
 પ્રતિ = ને.
 પ્રણુત (ધા० જુ) = તમે સ્તુતિ કરો.
 તં (મૂ० તદ્) = તેને.
 ર્જિદા = સ્વામી, પ્રભુ.
 જિનેદા = તીર્થપતિને, જિનેશ્વરને.

મર્વં (મૂ० મર્વ) = સંસારને.
 નિહન્તુ (ધા० હર) = નાશ કરવાને.
 મનસ = મન.
 નિહન્તુમનસ = નાશ કરવાના મનવાળા.
 સર્વા = સર્વદા, હમેશાં.
 અનુપમ = અસાધારણ, નિરૂપમ.
 વૈમવ = સંપત્તિ.
 અનુપમવૈમર્વં = નિરૂપમ છે સંપત્તિ જેની એવાને.
 શંમર્વં (મૂ० શંમર્વ) = શંભવ (નાથ)ને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશંભવનાથની સ્તુતિ—

“હે ત્રૈલોક્યના સુકુટ (સમાન પુત્ર)ને (કુક્ષિમાં) ધારણ કરનારી દેવી ! તને નમસ્કાર હોએ’ એવી સ્તુતિ કરવામાં તત્પર એવી, તેમજ (દેવ અને દાનવ વડે) વન્દન કરાયેલી એવી સુરપતિઓની શ્રેણિ જેની માતા પ્રતિ બન્દિત-બાવને ધારણ કરતી હતી, તે અસાધારણ સંપત્તિવાળા (વૃત્તીય) જિનેશ્વર શંભવ (નાથ)ની (હે ભગ્ય-જનો!) સંસારનો નાશ કરવાના મનવાળા (થયા થકા) તમે સ્તુતિ કરો.”—૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ કાવ્યની પદ્ધતિ-અનુસાર આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ ‘પૃથ્વી’ નામના સમવૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. એનું લક્ષણ નીચે મુજબ છે—

“દ્વિતીયમલિકુન્તલે ! યદિ પદ્મદમં દ્વાદશં
 જતુર્વશમય પ્રિયે ! શુભ ગમીરનામિહવે ! !

સપ્તદશમાન્તિકં તદનુ યજ કાન્તે ! યતિ—
 તિરીન્દ્રપણિભૃત્કુલૈર્મેવતિ હ્રુષ્ણુ ! ‘પૃથ્વી’ દિ સ્તા ! !”

—શ્લુક ૦ શ્લોક ૪૦.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે હે ભ્રમરના સમાન (કૃષ્ણ) કેશવાળી (કામિની) ! જે વૃત્તનો ધીમે અક્ષર તેમજ હે પ્રિય ! જેના છક્ર, આઠમા, બારમા તથા ચૌદમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને વળી હે જાડી નાભિરૂપ હૃદવાળી (લલના) ! આ ઉપરાંત જેના પંદરમા અને છેવટના અર્થાત્ સત્તરમા અક્ષરો પણ દીર્ઘ હોય અને હે કાન્તા ! જે વૃત્તમાં આઠમા અને ત્યાર પછીના નવ અક્ષરો બાદ વિરામ-સ્થાન હોય, તે વૃત્ત હે સુષ્ણુ ! ‘પૃથ્વી’ છે.

આ સત્તર અક્ષરના વૃત્તમાં જ, સ, જ, સ અને ય એમ પાંચ ગણો છે, જ્યારે છેવટના એ અક્ષરો અનુક્રમે હ્રસ્વ અને દીર્ઘ છે. આ વાત લક્ષ્યમાં આવે એટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ પાદ પ્રતિ નજર કરીએ.

૧ શ્રીશંભવનાથનું હુંક અલિપ્ત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પૃ० ૪૮-૪૯) ઉપરથી ભેદ શકારો.

ન મો મું. પ ન શો. સ રે હ. ધ તિ દે. વિ તે ધર. દિ તા
 જ સ જ સ ય ળ
 આથી કરીને તો 'પૃથ્વી' નું નીચે સુખભનું લક્ષણ ચરિતાર્થ થાય છે—
 “જસૌ જસવલા ધસુપ્રહયતિશ્ચ પૃથ્વી શુભ”

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ ત્રણ અક્ષરો સમાન છે (કેમકે યમક્રમય પદ્યમાં બ્રહ્મા અને વકાર એક ગણાય છે). આ પદ્યનું પદ્ય પણ આવી જાતના યમકથી વિભૂષિત છે.

સકલજિનેશ્વરાણાં જન્માભિષેકઃ—

સુમેરુગિરિમૂર્ધનિ ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે

સુરૈઃ કૃતમવેક્ષ્ય ચં સુમુદિરેડિતિભવ્યા ન કે ।

જગન્નિતયપાવનો જિનવરાભિષેકો મલં

સદા સ વિધુનોતુ નોડશુભમયં ધનાકોમલમ્ ॥ ૧૦ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

ધ્યનન્તઃ—દાહ્યન્તઃ અનેક(કે) દિવ્યાનકા—દિવ્યપટ્ટહા ચસ્મિન્ । અતીત ભવ્યાઃ
 કે ન પ્રમુદિતાઃ ? । નઃ—અસ્માકં મલં—અટપ્રકારં કર્મ વિધુનોતુ—અપનયતુ । ધનં ચ તદ્
 અકોમલં ચ કઠિનમિત્યર્થઃ ॥ ૧૦ ॥

અન્વયઃ

ધ્યનદ્—અનેક-દિવ્ય-જ્ઞાનકે સુમેરુ-ગિરિ-મૂર્ધનિ સુરૈઃ કૃતં ચં (જિન-અભિષેક) અવેક્ષ્ય કે
 અતિ-ભવ્યાઃ ન સુમુદિરે ? સઃ જગત્-નિતય-પાવનઃ જિન-વર-અભિષેકઃ નઃ અ-શુભ-મયં, ધન-
 અ-કોમલં મલં સદા વિધુનોતુ ।

શીર્ષકાર્થ

સુમેરુ=મેરુ.

ગિરિ=પર્વત.

મૂર્ધન=ટોચ, શિખર.

સુમેરુગિરિમૂર્ધનિ=મેરુ પર્વતની ટોચ ઉપર.

ધ્યનદ્ (ધા+ધ્વન)=શ્રવણમન.

અનેક=અનેક.

દિવ્ય=દિવ્ય, સ્વર્ગીય.

આનક=કુદૃશિ, વાપ-વિશેષ.

ધ્વનદનેકદિવ્યાનકે=વાગી રટી છે અનેક દિવ્ય

કુદૃશિઓ વ્યાં એવા.

૧ સરખનો—

“રત્નસોહંદરોશ્વ, રાત્નસોર્ષપોગ્ધા ।

ચતુર્વેશાં ચ સાવર્ધ—મહાસાવિત્રો ગંગા ॥”

સુરૈઃ (મૂં સુર) = દેવો વડે.
 કૃતં (મૂં કૃત) = કરેલ.
 અવેક્ષ્ય (ધાં દૃક્) = જોઈને.
 યં (મૂં યદ્) = એને.
 મુમુદિરે (ધાં મુદ્) = હર્ષિત થયા, હર્ષ પામ્યા.
 અતિ = અતિશય.
 ભવ્ય = ભવ્ય, મોટું જનાર.
 અતિમહ્યાઃ = અતિશય ભવ્ય, અદ્વૈતસારી.
 ન = નહિ.
 કે (મૂં કિમ્) = કોણ.
 ક્ષિતયઃ = જ્ઞાનો સમુદાય.
 પાવન = પવિત્ર કરનાર.

જગત્રિતયપાવનઃ = ત્રણ લોકોને પવિત્ર કરનાર.
 અભિષેક = અભિષેક.
 જિનવરામિષેકઃ = જિનેશ્વરનો અભિષેક.
 મલં (મૂં મલ) = મલને.
 સઃ (મૂં વદ્) = તે.
 વિધુનોતુ (ધાં ધા) = નષ્ટ કરો, દૂર કરો.
 મય = પ્રચુરતાવાચક શબ્દ.
 અંશુમમયં (મૂં અશુમમય) = અશુચિથી ભરપૂર.
 ઘન = નિખિડ, ગઢન.
 કોમલ = મૃદુ, કોમળ.
 ઘનાકોમલં = નિખિડ તેમજ કઠણુ.

શ્લોકાર્થ

સકલ નિનેશ્વરોના જન્મ-અભિષેક—

“વાગ્મી રહી છે અનેક દિવ્ય હુંદલિઓ જ્યાં એવા ‘મેરૂ ગિરિરાજના શિખર ઉપર દેવતાઓ દ્વારા કરાયેલ જે (અભિષેક) ને જોઈને કયા સુખાન્ય હોવા શુશી ન થયા ? (અર્થાત્ સર્વે પ્રચુદિત થયા) તે ત્રેલોક્યને પવિત્ર કરનારો નિનેશ્વરનો અભિષેક આપણા અશુચિથી ભરપૂર, ગઢન તેમજ કઠણુ એવા (અદ્વૈત-કર્મરૂપી) ભલનો સકા નાશ કરે.”—૧૦

શ્રીસિદ્ધાન્તપરિચયઃ—

અપેતનિધનં ધનં બુધજનસ્ય શાન્તાપદં
 પ્રમાણનયસંકુલં શ્રુશમસદૃશં તાપદમ્ ।
 જના ! જિનવરાગમં ભજત તં મહાસમ્પદં
 ચદીપ્સથ સુલાત્મકં વિગતકામહાસં પદમ્ ॥ ૧૧ ॥

—પૃષ્ઠી

૧ મેરૂ પર્વતની આહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૩).

૨ જન્મ-અભિષેક એ તીર્થકરના પાંચ કલ્યાણકો પૈકી ‘જન્મ-કલ્યાણક’ સાથે સંબંધ ધરાવે છે. એની સ્થૂલ રૂપરેખા સાઝ જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૩૦-૩૩).

૩ કર્મનું મહિમિત્વ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧-૭) માં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરાગમં ભજત યુયમ્ । અપેતં-ગતં નિધનં-પર્યન્તો યસ્ય । શાન્તા આપદો યેન તમ્ । પ્રમાણાનિ-પ્રત્યક્ષાદીનિ નયા-નૈગમાદયઃ તૈઃ સંકુલમ્ । અસત્યઃ-અશોભના દૃષ્ટ્યો યેપાં તે તથાવિધાનાં તાપદમ્ । મહત્યઃ સમ્પદો યસ્મિન્નાગમે તમ્ । યદિ ર્જિપ્તથ સુલ્લરૂપં પદમ્ । કિંભૂતં ? વિગતઃ કામહાસો યસ્મિન્ પદે તત્ ॥ ૧૧ ॥

અન્વયઃ

(હે) જનાઃ ! યદિ સુખ-આત્મકં વિગત-કામ-હાસં પદં ર્જિપ્તથ, (તર્હિ) અપેત-નિધનં, સુખ-જનસ્ય ધનં, શાન્ત-આપદં, પ્રમાણ-નય-સકુલં, અસત્-દૃશ્યં મૃશં તાપ-દં, મહત્-સમ્પદં તં જિત-ધર-આગમં ભજત ।

શબ્દાર્થ

અપેત (ધા० ૬)=દૂર થયેલ, નષ્ટ થયેલ.
નિધન=અંત, નાશ.
અપેતનિધનં=દૂર થયો છે અંત લેનો એવા.
ધનં (મૂ० જન)=ધન, દોલત.
સુખ=હાસી માણસ, પશ્ચિંકત.
જન=શીક.
સુખજનસ્ય=પશ્ચિંકત પુરુષોના.
શાન્ત (ધા० શમ્)=શાન્ત થયેલ, નાશ પામેલ.
આપદ=કષ્ટ.
શાન્તાપદં=શાન્ત કષ્ટ છે આપત્તિઓ ને દારા એવા,
• નષ્ટ થયાં છે કષ્ટો લેથી એવા.
પ્રમાણ=પ્રમાણ, યથાર્થ જ્ઞાન.
નય=ખરેખરી અભિપ્રાય, નય.
સકુલ=મિશ્રિત, વ્યાપ્ત.
પ્રમાણનયસકુલં=પ્રમાણ અને નયો વડે વ્યાપ્ત.
મૃદાં=અલગ.
અસત્=દુષ્ટ.
દૃશ્ય=દૃષ્ટિ.
અસદૃશ્ય=મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના.
તાપ=સંતાપ.

શા=આપવું.
તાપદં (મૂ० તાપ)=સંતાપ કરનારા.
જનાઃ ! (મૂ० જન)=હે મનુષ્યો !
આગમ=સિદ્ધાન્ત.
જિનવરાગમં=જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને.
ભજત (ધા० મજ્)=લેલો.
મહત્=મહા, ઘણી.
સમ્પદ=સંપત્તિ, સંપદા.
મહાસંપદં=મહાસંપત્તિ છે લેને વિષે એવા.
યદિ=એ.
ર્જિપ્તથ (ધા० આર્)=તમે મેળવવા હિંમતે છે.
સુલ્લ=કુખ.
આત્મનુ=આત્મા, સ્વરૂપ.
સુલ્લાત્મકં=સુખરૂપ.
વિગત (ધા० ગમ્)=નષ્ટ થયેલ.
કામ=કામ, કામદેવ, અનંગ.
હાસ=હાસ્ય.
વિગતકામહાસં=નષ્ટ થયાં છે કામ અને હાસ્ય
• યાં એવા.
પદં (મૂ० પદ)=સ્થાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસિદ્ધાન્તને પરિચય—

“હે માનવો ! એ તમે સુખરૂપ તેમજ વિશેષતઃ ગમેલાં છે અનંગ અને હાસ્ય
જ્યાંથી એવા (અર્થાન્ વિષય-વાસના અને હાસ્યથી વિમુખ એવા) (ચોક્કસી)

પદની અભિલાષા રાખતા હો, તો તો નષ્ટ થયો છે નાશ જેનો (અર્થાત્ અવિનાશી) એવા, વળી પહિડત પુરુષોના ધનરૂપ, તથા વળી શાન્ત થઇ છે આપત્તિઓ ને દ્વારા એવા, તેમજ (પ્રત્યક્ષાદિક) પ્રમાણો અને (નૈમગાદિ) નયો વડે વ્યાપ્ત એવા, તેમજ વળી મિથ્યાદૃષ્ટિઓને અત્યંત સંતાપ-કારક અને સમ્યક્દૃષ્ટિઓને મહાસંપત્તિયુક્ત એવા તે જિનેશ્વરના સિદ્ધાન્તને તમે લાગો.”—૧૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે અરણ્યોમાંના છેવટના ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે, બપારે ષાકીનાં બે અરણ્યોમાં તો છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે. તેરમું પદ્ય પણ આવા પ્રકારના થમકથી વિભૂષિત છે, પરંતુ અત્ર વિશેષતા એ છે કે આ પદ્યનાં ચારે અરણ્યોમાં છેવટના બે બે અક્ષરો સમાન છે.

૫ ૫ ૫ ૫

રોહિણીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

શરાક્ષવનુશક્ષમૃન્નિજયશોવલક્ષા મતા

કૃતાસિલજગજ્જનાહિતમહાવલક્ષામતા ।

વિનીતજનતાવિપદ્વિપસમૃદ્ધ્યભિદ્રોહિણી

મમાસ્તુ સુરમિસ્થિતા રિપુમહીધ્રમિદ્ ‘રોહિણી’ ॥૧૧॥૩॥

—પૃથ્વી

ટીકા

સુરમિસ્થિતા રોહિણી દેવતા રિપુપર્વતવિદારિકા મમાસ્તુ । કિંચિશિષ્ટા ? શરાક્ષં ધનુશ્ચ્વ ઉકારાન્તોડધ્યસ્તિ શક્ષાન્ વિભર્તીતિ । નિજયશશ્વ ચલક્ષા । મતાં-અમીષ્ટા । સમસ્તજગતાં અહિતા-વૈરિણઃ તેષાં મહાવલ્લાનિ તેષાં કૃતા ક્ષામતા યયા સા । વિનીતજન-તાયા વિપદ એવ હસ્તિનસ્તેષાં સમૃદ્ધિઘાતકા ॥ ૧૨ ॥

અન્યથા

‘શર-અક્ષ-ધનુ-શક્ષ-મૃત્, નિજ-ચરાચ્-ચલક્ષા, મતા, કૃત-અસિલ-જંગમ-જન-અહિત-મહત્-ચલ-ક્ષામતા, વિનીત-જનતા-વિપદ્-વિપ-સમૃદ્ધિ-અભિદ્રોહિણી સુરમિ-સ્થિતા ‘રોહિણી’ મમ રિપુ-મહીધ્ર-મિદ્ અસ્તુ ।

૧ પ્રમાણસંગ્રંથી રચુલ માહિતી ન્યાયવિશારદ ન્યાયતીર્થ સુનિશ્ચી ન્યાયવિજયચક્રકૃત ન્યાયપદ્ધતિ-માંજસિના તૃતીય સ્તંભકમાંથી મળી શક્ય છે.

૨ આ નયોના હુંક સ્વરૂપ ચાર બુદ્ધિ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮-૨૨).

૩ મિથ્યા-દૃષ્ટિઓના લભ્ય અને અલભ્ય એમ બે મુખ્ય વેદો છે, આ સંગ્રહમાં વિશેષ માહિતી માટે બુદ્ધિ તરવારોપિગમશ્રુતના ૩૨ મા સૂત્ર ઉપરની ટીકા.

શીખ-દાર્થ

શર=આણુ.

અક્ષ=જપ-માલા.

ધનુ=ધનુષ્ય.

શસ્ત્ર=શંખ.

મૃ=ધારણ કરવું.

શારાક્ષધનુશસ્ત્રમૃત્=આણુ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી.

નિજ=પોતાની.

યશસ્=કીર્તિ.

ચલક્ષ=ધવલ, શ્વેતવર્ણી.

નિજયશ્ચોચલક્ષા=પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ.

મતા (મૂં મત)=અશીષ.

અખિલ=સમસ્ત.

અહિત=શત્રુ, વૈરી.

ક્ષામતા=ક્ષીણપણું, દુર્બલતા.

ક્રુતાખિલજગજ્જનાહિતમહાચલક્ષામતા=સમસ્ત જગતના મનુષ્યોના શત્રુઓના મહાસૈન્યને ક્ષીણ કર્યું છે જેણે એવી.

ચિનીત=વિનયયુક્ત.

જનતા=જન-સમૂહ.

વિપદ્=વિપતિ, આપત્તિ.

દ્વિપ=દુનર, દ્વાથી.

સમૃદ્ધિ=અત્યંત સંપત્તિ.

અમિત્રોદિષી (મૂં અમિત્રોદિન્) દ્રોહ કરનારી, ક્ષય કરનારી.

ચિનીતજનતાવિપદ્દ્વિપસમૃદ્ધિઅમિત્રોદિષી=વિનય-શીલ જન-સમૂહની વિપત્તિનો ક્ષય કરનારી.

મમ (મૂં અસ્મદ્)=મારા.

અસ્તુ (ધાં અર્)=થાઓ.

સુરમિ=ગાય.

સ્થિતા (મૂં સ્થિત) બેઠકી.

સુરમિસ્થિતા=ગાય ઉપર બેઠકી.

મહીષ્ઠ=મહીષર, પર્વત.

મિદ્=આંગળું, તોડી નાંખવું.

સિપુમહીષ્ઠમિદ્=શત્રુશ્ચી પર્વતને ભેદનારી.

રોદિષી=રોહિણી (દેવી).

શ્લોકાર્થ

રોહિણી દેવીની સ્તુતિ—

“આણુ, જપ-માલા, ધનુષ્ય અને શંખને ધારણ કરનારી, પોતાની કીર્તિના જેવી ધવલ, વળી દુર્બલ બનાવ્યું છે સમસ્ત વિધના માનવોના મહાસૈન્યને જેણે એવી, તથા વળી વિનયશીલ જન-સમૂહના કષ્ટરૂપી દુનરની અત્યંત સંપત્તિનો ક્ષય કરનારી, તેમજ ગાય ઉપર આશ્રિત થયેલી એવી રોહિણી (દેવી) મારા દુરમનરૂપી પર્વતોને ભેદનારી થાઓ.”—૧૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમલકાર—

આ પદના પદ-અમલકારના સંબંધમાં એટલોજ ઉલ્લેખ કરવો જસ થયે કે તે ત્રીજા અને પાંચમા પદને મળતું આવે છે. પરંતુ તેમ માનવામાં વકાર અને બકારને એક ગણવા પડે છે તેનું શું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આના સમાધાનાર્થે કહેવાનું કે આ વાત તો આપણે નવમા પદના સ્પષ્ટીકરણ (૫૦ ૨૨)માં વિચારી ગયા છીએ. છતાં પણ એમ નિવેદન કરવું અરથાને નહિ ગણાય કે—

“યમકશ્ચેપચિત્રેષુ, યવયોડેલયોર્ન મિત્.”

એ વાત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬૧) માં પણ વિચારવામાં આવી છે.

શ્રીરોહિણીનું સ્વરૂપ—

‘પુણ્ય બીજને ઉત્પન્ન કરે તે રોહિણી’ એ રોહિણી અર્થનો વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. રોહિણી દેવી એ સોળ ‘વિદ્યા-દેવીઓ પૈકી એક છે. તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ જપ-માલા અને બાણથી અલંકૃત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ સંજ અને ધનુષ્યથી શોભે છે. વળી તે ક્રન્દ, પુષ્પ, હિમ ઇત્યાદિકના જેવી ચેતવણી છે અને ગાય એ એનું વાહન છે. આ હકીકત નિર્વાણ-દેહિકા ઉપરથી એમ અચ્ચ છે, કેમકે ત્યાં કંઈ છે કે—

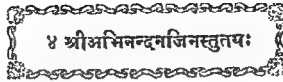
“તત્રાયાં રોહિણીં ભવલયણીં દુરભિવાદનાં ચતુર્મુખમક્ષત્રવ્યાખ્યાન્યિતદક્ષિણપાણિં શશ્વત્પત્રુ-
ત્તયામપાણિં ચેતિ.”

આ વાતની નિમ્ન-વિણિત શ્લોક પણ આકી પૂરે છે:—

“શશ્વત્તમાલારચાપસાદિ-
ચતુષ્કરુ કુન્દમુપારગૌરા ।
ગોગામિની મીતયત્રમભાષા
ધી‘રોહિણી’ સિદ્ધિમિમાં દવાતુ ॥”

—આચાર-દિનકર, પૃષ્ઠ ૧૧૧.

अथ श्रीअभिनन्दननाथस्य स्तुतिः—

अभयीकृतभीतिमज्जनः

सुरपकृतातुलभूतिमज्जनः ।

यो भव्यमनोऽभिनन्दनः

शिवदः सोऽस्तु जिनोऽभिनन्दनः' ॥ १३ ॥

—वेतालीयम्

टीका

अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः । सुरपैः—इन्द्रैः कृतं अतुलभूत्या मज्जनं यस्य स तथाविधः ॥ १३ ॥

अन्वयः

यः भव्य-मनस्-अभिनन्दनः, सः अभयीकृत-भीतिमत्-जानः, सुर-प-कृत-अतुल-भूति-मज्जनः 'अभिनन्दनः' जिनः शिव-दः अस्तु ।

शेषार्थ

भय=भीति.

अभयीकृत=निर्भय इति.

भीति=भय.

भीतिमत्=सशरीत, धीधैर.

अभयीकृतभीतिमज्जन=निर्भय इति च शशरीत
_ भयभ्योने लेखे जेवा.

सुरप=सुरपति, इन्द्र.

अतुल=अनुपम.

भूति=रूपति.

मज्जन=अवाधिपेक्ष, आन.

सुरपकृतातुलभूतिमज्जन=सुरपतिओले इति च
असाधारण सुपतिपूर्वक अवाधिपेक्ष लेनो जेवा.

यः (यू० यद) = ये.

अभिनन्दन=आनन्द आपनारा.

भन्यमनोऽभिनन्दन=अन्य (लंघो) ना यितने रंजन
करनारा.

शिव=(१) शुक्ति, निर्वाण; (२) इन्द्राण, भुध.

शिवद=(१) शुक्ति आपनारा; (२) इन्द्राणुःशरी.

जिन- (यू० जिन) = तीर्थकर.

अभिनन्दनः (यू० अभिनन्दन) = अश्लिष्ट-इन्द्र (नाथ).

अतुलं तीर्थकर.

સ્પષ્ટીકરણ

પ્રજ્ઞસિ દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પ્રકૃષ્ટ છે જ્ઞાન જેને વિષે તે પ્રજ્ઞસિ’ એમ પ્રજ્ઞસિ શબ્દ ઉપરથી જોઇ શકાય છે. આ પ્રજ્ઞસિ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. તેને બે હાથ છે. તે એક હાથમાં શક્તિ નામનું આયુધ રાખે છે, જ્યારે બીજા હાથમાં તે કમલ રાખે છે. એની કાંતિ પણ કમલ-સમાન છે. વિશેષમાં એને મોરનું વાહન છે. વિચારો આ હકીકતને સાફ ગીચેનો શ્લોકઃ—

“શક્તિસરોવરહસ્તા, મયૂરકુતયાનલીલયા કલિતા ।

પ્રજ્ઞસિર્વિદ્યર્તિ, શૃણોતુ નઃ કમલપત્રામા ॥” —આર્યા

—આવ્યા૨૦ પંક ૩૬૩.

નિર્વાણ-કલિકામાં તો આ દેવીને ચાર હાથવાળી વર્ણવી છે. એને લગતો ઉદ્દેશ નીચે મુજબ છે—

“તયા પ્રજ્ઞસિ શ્વેતવર્ણા મયૂરવાદનાં ચતુર્ભુજાં વરદશકિયુકદક્ષિણકરં માતુલિજ્જશકિયુક-
ધામહસ્તાં ચેતિ”

અર્થાત્—પ્રજ્ઞસિ દેવીનો વર્ણ શ્વેત છે અને મોર એ એનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને શક્તિથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ બીજાશ અને શક્તિથી અલંકૃત છે.

૫ શ્રીસુમતિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુમતિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કુર્વન્તમુરુપ્રભં જનં

નપ્રમનક્ષતરુપ્રમજ્જનમ્ ।

મત્તયા નુત સન્મહોદયં

‘સુમતિ’જિનં વિકસન્મહોદયમ્ ॥ ૧૭ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

મત્તયા નુત-સ્તુત સુમતિજિનમ્ । કિંવિધં ? કુર્વન્તં જનં ઉરુપ્રભં નમ્મં સન્તમ્ ।
જિનં કિંવિધં ? અનક્ષતરોઃ પ્રમજ્જનં-સમીરમ્, સત્યૌ-શોભને મહશ્ચ પૂજા વયા વ મહોદયે
યસ્ય તં સન્મહોદયમ્, વિકસન્ મહાન્ ઉદયઃ-પ્રાદુર્ભાવો યસ્ય તમ્ ॥ ૧૭ ॥

અન્વયઃ

નમ્મં જનં ઉરુ-પ્રભં કુર્વન્તં, અનક્ષ-તરુ-પ્રમજ્જનં, સત્-મહત્-વર્ણ, વિકસત્-મહત્-ઉદયં
‘સુમતિ’-જિનં મત્તયા નુત ।

-૧૭૬૬૧૬-

કુર્વન્તં (મૂ. કુર્વન્) = કરનારા.

ઉરુ=વિસ્તીર્ણ, વિશાળ.

પ્રમા=કાન્તિ, તેજ.

ઉરુપ્રભં=મહાતિજ્ઞસ્વી.

જનં (મૂ. જન) = મનુષ્યને.

નમ્મં (મૂ. નમ) = પ્રજામશીલ.

અનક્ષ=કામદેવ, કંદેર્પ.

તરુ=વૃક્ષ, ઝાડ.

પ્રમજ્જન=પવન.

અનક્ષતરુપ્રમજ્જનં=કંદેર્પવૃક્ષ પ્રતિ પવન (અમાન)

મત્તયા (મૂ. મતિ) = અહિ વડે, અદાપૂર્વક.

નુત (ધા. જુ) = તમે સ્તુતિ કરો.

સત્=સૌભનીય, પ્રશંસનીય.

મહત્=પૂલ, અર્ચન.

દયા=દયા, કરુણા.

સન્મહોદયં=પ્રશંસનીય છે પૂલ અને દયા બેની એવા.

સુમતિ=શુભતિનાથ, પવન તીર્થકર.

સુમતિજિનં=શુભતિ જિનને.

ઉદય=ઉદય.

વિકસન્મહોદયં=વિકાસ પામતો છે મહાન ઉદય
બેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુમતિનાથની સ્તુતિ—

“ નમનશીલ નરોને મહાતેજસ્વી કરનારા એવા, વળી પ્રશંસનીય છે પૂજા અને દયા જેની એવા, તેમજ વિકાસ પામતો છે મહોદય જેનો એવા 'સુમતિ' જિનને (દે. લાંબો!) તમે લાકિતપૂર્વક સ્તવો.”—૧૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અર્થકાર—

આ તેમજ સ્વાર પછીનાં બે પદ્યો પણ દ્વિતીય પદ્યની માફક પાદાંતસમર્પણાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી અલંકૃત છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનસમૂહસ્ય પ્રાર્થના—

પોતત્વં વૈ ભવોદધૌ

પતતાં યો ગુરુવૈભવો દધૌ ।

વિતરતુ સોઽતામસં વરં

નિવહસ્તીર્થકૃતામસંવરમ્ ॥ ૧૮ ॥

—વૈતાં

ટીકા

યો નિવહઃ । વૈ પૂરણે । ભવોદધૌ પતતાં—નિમજ્જતાં પોતત્વં દધૌ—ધૃતવાન્ । ગુરુ-
બૃહત્પ્રમાણં વૈભવં યસ્ય સઃ । સ નિવહઃ અતામસં—અજ્ઞાનાભાવં વરં અસંવરં—નિષ્પ્રમાણં
વિતરતુ ॥ ૧૮ ॥

અન્વયઃ

યઃ ગુરુ-વૈભવઃ ભવ-ઉદ્ધૌ પતતાં પોતત્વં વૈ વધૌ, સઃ તીર્થ-કૃતાં નિવહઃ અ-તામસં વરં અ-
સંવરં વિતરતુ ।

શીખડાર્થ

પોત=નોકા, હોડી.

પોતત્વં (મૂં પોતત્વ)=નોકાપણાને.

વૈ=(૧) નિશ્ચયવાચક અભ્યય; (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થમાં.

ઉદ્ધૌ=સમુદ્ર.

ભવોદ્ધૌ=સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે.

પતતાં (મૂં પતત્)=પડતા.

ગુરુવૈભવઃ=વિસ્તીર્ણ છે સંપત્તિ જેની એવા.

દધૌ (યાં ધા)=ધારણ કર્યું.

વિતરતુ (યાં વૃ)=અર્પણ કર્યો.

તામસ=અજ્ઞાનવિષયક.

અતામસં=અજ્ઞાનના અભાવરૂપ.

વરં (મૂં વર)=વરદાન.

નિવહઃ (મૂં નિવહ)=સમુદાય.

તીર્થકૃતાં (મૂં તીર્થકૃત્)=તીર્થકરોનો.

સંવર=રોકાણ, અટકાવત.

અસંવરં=રોકાણ વિના, અવિચ્છિન્નપણે.

૧ આ પંચમ તીર્થકર સુમતિનાથના ચરિત્ર પરત્વે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦૭૮)માં વિહ માવલોકન કરાવવામાં આવ્યું છે.

श्लोकांश

जिन-समुदायने आर्थना—

“हे महावैभवशापी (समुदाये) संसार-समुद्रमां पडता (अर्थात् इष्टी भरता) जेव्हा नौकापणाने अभियंत धारण कर्यु (अर्थात् तेमनुं रक्षण करवावां नौकानीं गरज सारी), ते तीर्थकरांना समुदाय (हे अर्थो) तमने (अज्ञानना अज्ञानरूप अशीष्टने) अनिच्छितपणें अर्थो.”—१८

जिन-वाण्यै प्रणामः—

छिन्ते भववासंदाम या

जिनवाक् साऽतिशिवा सदा मया ।

विनताऽभ्यधिकामसङ्गतां

यच्छतु च च्युतकामसङ्गताम् ॥ १९ ॥

—वैता०

टीका

भव-संसारहासिनः वसनं-वासः स एव वाय-वन्धनं छिन्ते-छिनत्ति या वाणी सा सर्वदा मया विनम्यतामिति क्रियाशंसायां “भूतवन्धनाशंसायां” (भूतवन्धनाशंसायां वा) (सिद्धं ० अ० ५, पा० ४, सू० २) निष्ठांमत्ययः । न केवलं मया विनम्यतां, किन्तु वच्छतु च-ददातु च असङ्गतां-निःसङ्गत्वम् । सा वाक् किंभूता? अतीव शिवा । किंविधमिं सङ्गतां? अभ्यधिकाम्-अत्यन्तगताम् । पुनः किं? च्युता-क्षीणा कामस्य सङ्गता-सने-कीर्तिता यस्याः सा ताम् ॥ १९ ॥

अन्वयः

या भव-वास-दाम छिन्ते, सा अति-शिवा जिन-वाक् मया सदा विनता अमि-अमिकां च्युत-काम-सङ्गतां असङ्गतां च यच्छतु ।

शब्दांश

छिन्ते (वा० छिद्)=कपि छे, छेदी नांछे छे.

वास=निवास, रहण.

वसनं=दोड.

भववासदाम=संसार-वासस्थली देवदाने.

जिनवाक्=जिन-वाणी.

शिवा=३६वाचकारी, शक्तिविड.

अतिशिवा=अतिशय ३६वाचकारी.

(यू० अक्षर)=भावा नरे.

विनता (यू० विनत)=वन्दित.

अभ्यधिकां (यू० अभ्यधिका)=संपूर्ण, सनीय.

असङ्गतां (यू० असङ्गता)=निःसंगपणने.

यच्छतु (वा० दा)=समर्पण.

च्युत (वा० च्यु)=क्षीण करव.

सङ्गता=संगत, अङ्गितपण, संगति.

च्युतकामसङ्गतां=४८ शब्द छे ३६पं० संगति नेमां

जेनी.

શ્લોકાર્થ

નિન-વાણીને પ્રણામ—

“જ (નિન-વાણી) સંસાર-વાસરૂપી દોરડાને છેદી નાંખે છે (અર્થાત્ જ સંસારમાંની રખડપટ્ટીને અંત લાવે છે), તે અતિશય કટ્યાણુકારી એવી નિન-વાણી મારા વડે વન્દિત થાઓ (એટલુંજ નહિ પણ) નદ્ર થઇ છે રતિ-પતિની સંગતિ જ્યાં એવી સર્વાંગ નિઃસંગતા (પણ) (મને) સમર્પો.”—૧૯

વજ્રશૃંગ્લાલેખ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સંસરત રતાં કુશેશયે

કનકચ્છર્વિં દુરિતાકુશે શયે ।

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃંગ્લાં

ધરમાણામિહ વજ્રશૃંગ્લામ્ ॥ ૨૦ ॥ ૫ ॥

—વૈતા૦

ટીકા

વજ્રશૃંગ્લાં દેવતાં સંસરત । આસક્તાં કુશેશયે-કમલે । અહિતાઃ—શત્રવસ્ત ધવા-દ્રવસ્તાન્ હન્તિ યા સા અહિતાદ્રિમ્ની, સા ચાસૌ વજ્રશૃંગ્લા ચ તામ્ । ધરમાણાં-દધા-નામ્ । ક ? શયે-હસ્તે । દુરિતાનામકુશમૂલે ॥ ૨૦ ॥

અન્વયઃ

કુશેશયે રતાં, કનક-ચ્છર્વિં, દુરિત-અકુશે શયે અહિત-અદ્રિ-હવ-વજ્રશૃંગ્લાં ધરમાણાં ‘વજ્ર-શૃંગ્લાં’ इद સંસરત ।

શાબ્દાર્થ

સંસરત (ધા° સ્વ)=તમે યાદ કરો, સ્મરણ કરો.

રતાં (મૂ° રતા)=આસક્ત, રાગી.

કુશા=મૂલ.

શી=ધ્રુવ.

કુશેશયે (મૂ° કુશેશય)=કમલને વિષે.

કનક=કાંચન, સુવર્ણ.

છર્વિ=શેષ.

કનકચ્છર્વિં=કાંચનના સમાન શેષ છે જેની એવી.

દુરિત=પાપ.

અહિતા=અંકુશ, હાથીને ઠીક ચઢાવવાની આંકડ.

દુરિતાકુશે=પાપના અંકુશરૂપ.

શયે (મૂ° શય)=હસ્તને વિષે.

હવ=હણવું, નાશ કરવો, લેદવું.

વજ્ર=વજ્ર.

શૃંગ્લા=સાંકળ.

અહિતાદ્રિહવજ્રશૃંગ્લાં=કુશમનરૂપી પર્વતને લેદ-નારી વજ્રની સાંકળને.

ધરમાણાં (મૂ° ધરમાણ)=ધારણ કરનારીને.

વજ્રશૃંગ્લાં (મૂ° વજ્રશૃંગ્લા)=વજ્રશૃંગ્લા (દિવી)ને.

६ श्रीपद्मप्रभजिनस्तुतयः

अथ श्रीपद्मप्रभनाथस्य स्तुतिः—

वर्णेन तुल्यरुचिसम्पदि विदुमाणां
पुष्पोत्करैः सुरगणेन दिवि द्रुमाणाम् ।
अभ्यर्चिते प्रमदगर्भमजे यशस्ये
‘पद्मप्रभे’ कुरुत भक्तिमजेयशस्ये ॥ २१ ॥

—वसन्त०

टीका

पद्मप्रभे भक्तिं कुरुत । प्रमदगर्भं यथा स्यात् । किंभूते जिने ? तुल्या रुचीनां संपदं यस्य तस्मिन् । केन समं ? वर्णेन । केषां ? विदुमाणां—प्रबालानाम् । पुनः किं ? अभ्यर्चिते । कैः ? पुष्पोत्करैः । केषां ? देवलोकद्रुमाणां (तरुणाम्) । संसारे न जायते इत्यजः, तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यस्तस्मिन् । अजेयश्च (‘शंसु स्तुतौ’ शंसनीयः शस्यः) शस्यश्च तस्मिन् ॥ २१ ॥

अन्वयः

विदुमाणां वर्णेन तुल्य-रुचि-सम्पदि, दिवि द्रुमाणां पुष्प-उत्करैः सुर-गणेन अभ्यर्चिते, अजे, यशस्ये, अजेय-शस्ये ‘पद्मप्रभे’ भक्तिं प्रमद-गर्भे कुरुत ।

श्लोकाध्य

वर्णेन (मू० वर्ण) = वरुणदे, रंगवडे.

तुल्य=समान.

रुचि=प्रति.

तुल्यरुचिसम्पदि=समान छे शोखानी संपत्ति नेनी
अथ विवे.

विदुमाणां (मू० विदुम) = परवाणाना.

पुष्प=कुसुम, फूल.

उत्कर=ढंगली, समूह.

पुष्पोत्करैः=फूलना ढंगवाणो चडे.

सुरगणेन=देवोना समुदाय द्वारा.

दिवि (मू० दिव) = स्वर्गभा.

द्रुमाणां (मू० द्रुम) = वृक्षोना.

अभ्यर्चिते (मू० अभ्यर्चित) = पूजयेवा.

प्रमद=हर्ष, आनंद.

प्रमदगर्भे=हृदयानी अंदर आनंद रहे तेम.

अजे (मू० अज) = नहि जन्म लेनारा.

યશસ્યે (મૂં યશસ્ય) = યશસ્વી, શ્રીતિમાન,
 પદ્મપ્રભે (મૂં પદ્મપ્રભ) = પદ્મપ્રભને વિષે.
 કુચત (ધાં ક) = તમે કરો.
 મર્તિક (મૂં મર્તિક) = ભક્તિ, સેવા.

જેય (ધાં જિ) = જીતી શકાય તેવા.
 અજેય = કોઇથી પણ નહિ જીતાયેલા.
 શસ્ય (ધાં શંસ) = પ્રશંસાપાત્ર, પ્રશંસનીય.
 અજેયશસ્યે = અજેય તેમજ પ્રશંસનીય.

શ્લોકાર્થ

શ્રીપદપ્રભની સ્તુતિ—

“પરવાળાના વર્ણના સમાન છે કાંતિની સંપત્તિ જેની એવા, વળી સ્વર્ગમાંનાં
 વૃક્ષોનાં (અર્થાત્ પારિજાતકનાં) પુષ્પના સમૂહો વડે દેવતાઓના સમુદાય દ્વારા પૂજાયેલા
 એવા, તેમજ વળી જન્મ-રહિત તથા યશસ્વી એવા, તથા અજેય અને પ્રશંસા-પાત્ર
 એવા ‘પદ્મપ્રભ (પ્રભુ)ની હર્ષપૂર્વક (હે ભગ્યે!) તમે ભક્તિ કરો.”—૨૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુવાદ—

આ પદ્યનાં આદે અરણ્યોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-
 સમર્પણાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમકથી ઝળકી રહ્યું છે.

૫ ૫ ૫ ૫ ૫

સમસ્તજિનેશ્વરાણાં સ્તુતિ:—

યે મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગા-

સ્તોષેણ ચાનલમુપાસત મન્દરાગા: ।

ધર્મોદયાધિપતને વનરાજિનાવ-

સ્તે પાન્તુ નન્દિતસદેવનરા જિના વ: ॥ ૨૨ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

તે જિના વ: પાન્તુ । યે જિના મજ્જનોદકેન પવિત્રીકૃતો મન્દરાગો-મેલ્યસ્તે । તો-
 પેણ-હર્ષેણ । ચાન્ જિનાન્ ઉપાસત-સેવિતવન્ત: । કે? મન્દો રાગો યેપાં તે, ઇતાવતા
 સાધવ: । ધર્મોદય:—કપાયોદય: । અધિપતનં—સંસારપતનમ્ । ધર્મોદયશ્ચ સંસાર(અગ્નિ)-
 પતનં ચ, અત્ર સમાહારદ્વન્દ્વો વિધેય: । ધર્મોદયે વનરાજિતુલ્યા:, અધિપતને નાવ:(નો)-
 કલ્યા: । નન્દિતા:—સમૃદ્ધિં નીતા: સદેવનરા:—સામરપુરુષા યેસ્તે ॥ ૨૨ ॥

અન્વય:

યે મજ્જન-ઉદક-પવિત્રિત-મન્દર-અગા:, ચાન્ ય મન્દ-રાગા: સ્તોષેણ જલં ઉપાસત, તે પ્રભ-
 ઉદય-અગ્નિ-પતને વન-રાજિ-નાવા:, નન્દિત-અ-દેવ-નરા: જિના: વ: પાન્તુ ।

૧ આ છાં નીચેકર શ્રીપદપ્રભના ચંબળી દુક દશીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬૦)માં
 આપવામાં આવી છે.

શબ્દાર્થ

ઉદક=જલ, પાણી.

પવિત્રિત=પાવન કરેલ.

મન્દર=મેરૂ.

અગ=પર્વત, ગિરિ.

મજ્જનોદકપવિત્રિતમન્દરાગાઃ=જ્ઞાન-જલ વડે પાવન કર્યા છે મેરૂ ગિરિને જેમણે એવા.

તોપેણ (મૂ. તોપ)=હર્ષભર.

યાન્ (મૂ. યદ્)=જેમને.

ઉપાસત (ધા. શાસ્)=સેવા કરતા હવા.

મન્દ=મન્દ, કમજોર.

રાગ=રાગ.

મન્દરાગાઃ=મન્દ પડી ગયો છે રાગ જેમનો એવા.

ઘર્મ=તાપ, શમિ.

અઘિ=સમુદ્ર.

પતન=પતન, પડ્યું તે.

ઘર્મોદયાઘિપતને=તાપના ઉદય અને સમુદ્રમાં પતનને ધિપે.

યન=જલ.

રાજિ=પંક્તિ.

નૌ=નાવ.

ઘનરાજિનાયઃ=જલની વૃદ્ધિ અને નૌકા (સમાન).

નન્દિત (ધા. નન્દ)=(૧) સમૃદ્ધ બનાવેલ; (૨) આનંદ પમાડેલ.

સદ્=સહિત.

નર=મનુષ્ય.

નન્દિતસદેયનરાઃ=(૧) સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે દેવો અને મનુષ્યોને જેમણે એવા; (૨) આનંદ પમાડ્યો છે અમરો અને માનવોને જેમણે એવા.

શ્લોકાર્થ

સમસ્ત જિનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“જે (જિનવરોએ) (જ્ઞાન-) જલ વડે મેરૂ ગિરિને પાવન કર્યા છે તેમજ વર્ણી શાન્ત થઇ ગયો છે રાગ જેમનો એવા (મુનિવરો) જેમની હર્ષભર આત્યંત સેવક-પ્રભવતા હવા, તે (કથાયશ્રી) તાપને (નષ્ટ કરવામાં) જલની વૃદ્ધિસમાન અને સમુદ્ર-નિમજ્જનથી (રક્ષણ કરવામાં) નૌકાસમાન એવા, તેમજ સમૃદ્ધ બનાવ્યા છે, [અથવા આનંદ પમાડ્યો છે] દેવોને અને મનુષ્યોને જેમણે એવા જિનો (હે લગ્ન જનો!) તમારે રક્ષણ કરો.”—૨૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

પદ્ય-અમરકારના સંબંધમાં આ પદ્ય વીસમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે યમકાદિકથી અલંકૃત પદ્યમાં વિસર્જને લીધે થતી ભિન્નતા લેખે ગણાવી નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“યમક-શ્લેષ-ચિત્રેષુ, ચલ્યોર્દલયોર્ન મિત્ ।

નાનુસારવિસર્ગો ચ ચિત્રમદ્વાય સમ્માતૌ ॥”

—વાગ્સદાલંકાર.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પર્વતનાં શાસ્ત્રમાં સોળ નામો આપ્યાં છે તે પૈકી ‘મન્દાર’ એ એક છે. આ વાતની અનુકૂળિય-પ્રમાણ (મનુષ્ય વક્ષસ્કાર) સાક્ષી પૂરે છે.

जिनमतविचारः—

शच्यादिदिव्यवनिताौघधवस्तुत ! त्व-

मव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! ।

स्थानं जिनेन्द्रमत ! नित्यमकम्प्रदेहि

जन्माद्यनन्तविपदां शमकं प्रदेहि ॥ २३ ॥

—वसन्त०

टीका

हे जिनेन्द्रमत ! त्वं प्रकर्षेण देहि स्थानम् । हे शच्यादेः—इन्द्राण्यादेः दिव्यवनिता-
घस्य धवा-भर्तारस्तैः स्तुत ! । अव्याहतं—अनाहतं उदितं यथाविधं वस्तुतत्त्वं येन
तस्यामन्त्रणो । किंविधं स्थानं ? नित्यं अकम्प्रा देहिना यस्मिंस्तत् । जन्मादयश्च ता अनन्ता
विपदश्च तासां शमकम् ॥ २३ ॥

अन्वयः

शची-आदि-दिव्य-वनिता-ओघ-धंय-स्तुत ! अव्याहत-उदित-यथाविध-वस्तु-तत्त्व ! जिन-
इन्द्र-मत ! त्वं नित्यं अ-कम्प-देहि, जन्म-आदि-अनन्त-विपदां शमकं स्थानं प्रदेहि ।

श्लोकार्थ

शची=छ-द्राणी.

वनिता=वधना, अंगना, नारी.

ओघ=धुमूह.

धय=पति, धनी.

शच्यादिदिव्यवनिताौघधयस्तुत ! = हे छ-द्राणी प्र-

भुष दिग्गंगानाम्बोना समुद्रना पतिव्यो वरे

स्तुति करियेव ।

रत्नं (मू० गुणदू) = द्रु.

अव्याहत (पा० ह०) = अभ्युदित, निर्भाषित.

उदित (पा० इ) = उदय भावेन, उदयभां आवेध.

यथा=तेभ.

नित्य=अक्षर.

यथाविध=तेभ ओघजे तेभ.

तत्त्व=तत्त्व, शरी.

अव्याहतोदितयथाविधवस्तुतत्त्व ! = निर्भाषित

तेभ ७ उदयभां आवेध छे यथाविध पदार्थ-तत्त्व
लेभां जेवा । (सं०).

स्थानं (मू० स्थान) = स्थानने, पदने.

इन्द्र=भुपय.

जिनेन्द्रमत ! = हे जिनेश्वरना सिद्धान्त !

नित्यं=सर्वदा.

कम्प=भूय/नारा.

अकम्प=रुद्धि भूय/नारा.

देहि=प्राणी, द०.

अकम्प्रदेहि=भूय/ता नही छनो लेने विरे जेवा.

जन्म (मू० जन्म) = जन्म, उत्पत्ति.

अनन्त=अन्त-रहित, निःसीम.

जन्माद्यनन्तविपदां=जन्मादि अनन्त आपत्तिज्जेना.

शमकं (मू० शमक) = नाश कराना, शांत कराना.

प्रदेहि (पा० दा) = आप.

श्लोकार्थ

जिन-भगवो विचारः—

" हे छ-द्राणी प्रभुष दिग्गंगानाम्बोना समुदायना पतिव्यो वरे (ज्योतीन् छ-द्रो दारा)
स्तुति करियेव (जैन आगम) । (कुवाटीआनी युद्धिआशी) अभ्युदित छे तेभय वणी

ઉદયમાં આવેલ છે. યથાર્થ વસ્તુ-તત્ત્વ બને વિષે એવા હે (જૈન શાસન) ! હે બિને-
શ્વરના સિદ્ધાન્ત ! કદાપિ ધ્રુવતા નથી હોવા જ્યાં એવા તેમજ જન્માદિક અનન્ત
આપત્તિઓનો અંત આણનારા એવા (મુક્તિ-રૂપ) સ્થાનને તું આપ. ”—૨૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અભરકાર—

આ પદ્યનાં ચારે ચરણોના છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે અર્થાત્ આ પદ્ય પાદાંત-
સમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ યમકથી શોભી રહ્યું છે.

૪ ૪ ૪ ૪

વજ્રાક્ષુશીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અધ્યાસ્ત યા કનકરુક્ સિતવારણેશં

‘વજ્રાક્ષુશી’ પદુતરાઽહિતવારણે શમ્ ।

ન હ્યેકધૈવ વિજયે વહુધા તુ સારં

વજ્રાક્ષુશં ધૃતવતી વિદધાતુ સાઝમ્ ॥ ૨૪ ॥ ૬ ॥

—વસન્ત૦

ટીકા

શં-સૌખ્યં વજ્રાક્ષુશી વિદધાતુ । યા અધ્યાસ્ત સિતવારણેશં-ગજેન્દ્રમ્ । યા કનક-
રુક્ । અહિતા-વૈરિણસ્તેષાં નિવારણે ન હ્યેકધૈવ વિજયે કર્તવ્યે વજ્રાક્ષુશં ધૃતવતી, કિન્તુ
વહુપ્રકારૈઃ । શં કિંભૂતં ? સારમ્ । સા અરં-શીઘ્રમ્ ॥ ૨૪ ॥

અન્વયઃ

યા કનક-રુક્, અહિત-વારણે પદુ-તરા ‘વજ્રાક્ષુશી’ સિત-વારણ-ઈશં અધ્યાસ્ત, વિજયે નદિ
પ્રકધા તુ પદ્ય વહુધા વજ્ર-અક્ષુશં ધૃતવતી, સા સારં શં અરં વિદધાતુ ।

શીઘ્ર-દાર્થ

અધ્યાસ્ત (ધા० શાસ્) = બેસતી હવી, આરોહણ કરતી
હવી.

રુક્ = કાંતિ.

કનકરુક્ = કાંચન જેવી કાંતિ છે જેની એવી.

સિત = ચેત.

વારણ = કાથી, ગજ.

સિતવારણેશં = ચેત ગજરાજના ઉપર.

વજ્રાક્ષુશી = વજ્રાંકુશી (દેવી).

પદુ = આલાક, હાંશીઆર.

પદુતરા = વિશેષ આલાક.

વારણ = નિવારણ, રોકી રાખવું તે.

અહિતવારણે = શત્રુઓના નિવારણને વિષે.

શં = મુખવાચક અન્વય.

૧ જન્માદિક આપત્તિને સાર હુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૦૫).

૨ ‘જૈન દૃષ્ટિએ મુક્તિનું સ્વરૂપ’ એ વાત ન્યાયતીર્થ ન્યાયવિશારદ મુનિરાજ શ્રીન્યાયવિજયપૂત
‘ન્યાયકુસુમાંજલિ’ના પંચમ સ્તબકમાં અને તદ્દગત સ્લોકો ઉપરના મારા સ્પષ્ટીકરણમાં વિચારવામાં આવી
છે. ૧લી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૪૨-૪૩)માં પણ આ સંબંધમાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

નહિ=નહિ.

ઘકધા=એક પ્રકારે.

પિજયે (મૂં નિજય)=જયને વિષે, ક્રોધમાં.

ચહુધા=અનેક પ્રકારે.

તુ=કિન્તુ, પણ.

સારં (મૂં સાર)=સારભૂત.

ચજાહ્વારં=વજ્ર તથા અંકુશને.

દ્યુતયતી (ધાં દ્યુ)=ધારણ કર્યાં.

વિદધાતુ (ધાં ધા)=કરી.

અરં=શીઘ્ર, જલદી.

શ્લોકાર્થ

વશંકુશી દેવીની સ્તુતિ—

“કાંચનના સમાન કાંતિવાળી તેમજ શત્રુઓનું નિવારણ કરવામાં અતિશય ચતુર
એવી જે વશંકુશી (દેવી) ચેત ગજરાજ ઉપર બેસતી હવી તેમજ જણે વિજયમાં
એકજ રીતે નહિ કિન્તુ અનેક પ્રકારે વજ્ર અને અંકુશને ધારણ કર્યાં, તે (દેવી)
(હે બચ્ચો! તમને) સત્વર સારભૂત સુખ સમર્પો.”—૨૪

સ્વપદીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમતકારમાં પાંચમા અને બારમા પદ્યને મળતું આવે છે; કેમકે તેનાં પ્રથ-
મનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના
ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે.

વશંકુશી દેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્ર અને અંકુશને જે ધારણ કરે તે ‘વશંકુશી’ એ વશંકુશી શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ-
અર્થ છે. આ વિદ્યા-દેવીની કાંચનવર્ણી કાયા છે અને તેને હાથીનું વાહન છે. વિશેષમાં તેને
ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે, જ્યારે ડાબા બે હાથ
તો માતુલિંગ (બીજેઝ્) અને અંકુશથી અલંકૃત છે. આ પ્રમાણેનો ઉલ્લેખ નિર્વાણ-કલ્પિ-
કામાં છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા ચજાહ્વારી કનકવર્ણી ગજવાહનાં ચતુર્મુજાં ચરદવજ્રપુતદક્ષિણકપં માતુલિંગાદિવાયુ-
કાવામહસ્તાં ચેતિ”

આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારી લઈએ.

“નિર્લિંગાવજ્રફલકોત્તમકુન્તયુક-

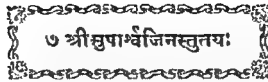
હસ્તા સુતતવિલસત્કલઘૌતકાન્તિઃ ।

ઉન્મત્તદન્તિગમના મુવનસ્ય વિપ્રં

‘વજ્રાહ્વારી’ હરતુ વજ્રસમાનદાકિઃ ॥”

—આચાર્ય ૨૦ પત્રાંક ૧૬૨.

અમ શ્રીસુપાર્શ્વનાથસ્ય સંકીર્તનમ્—

આશાસ્તે યઃ સ્તવે યુષ્માનિત્યસૌ ય્યાતિભાજનઃ ।

શ્રી‘સુપાર્શ્વ’ ! ભવત્યેવ, નિત્યસૌચ્યાતિભા જનઃ ॥ ૨૫ ॥

—અનુદ્રુપ

ટીકા

હે નિત્યં સૌહ્યં યસ્ય સઃ । યઃ પુમાન્ આશાસ્તે-ઇચ્છતિ । કથં ? इति અહં સ્તવે યુષ્માન્ । અસૌ સઃ । અતીવ ભા-દીર્ઘિર્યસ્યાસૌ અતિભા જનો-લોકઃ । અન્ન સમાપ્તાન્તવિભક્તિઃ । સ ચ્યાતિભાજનો ભવત્યેવ યેતિ ॥ ૨૫ ॥

અન્વયઃ

ધી-‘સુપાર્શ્વ’ ! નિત્ય-સૌહ્ય ! યઃ યુષ્માન્ સ્તવે इति આશાસ્તે, અસૌ જનઃ અતિ-ભાઃ ચ્યાતિ-ભાજનઃ (ચ) ભવતિ યથા ।

શીખદાર્થ

આશાસ્તે (ધા० શાસ્) = ઇચ્છે છે.
સ્તવે (ધા० સ્ત) = હું સ્તવું.
યુષ્માન્ (યૂ० યુષ્મદ્) = તમને.
અસૌ (યૂ० અદૈ) = ને.
ચ્યાતિ = કીર્તિ, આજ્ઞા.
ભાજન = પાત્ર.
ચ્યાતિભાજનઃ = કીર્તિ-પાત્ર.
ધી = માન્યાર્થનાથક શીખદ.

સુપાર્શ્વ = સુપાર્શ્વ (નાથ), શમય તીર્થકર.
શ્રીસુપાર્શ્વ ! = હે શ્રીસુપાર્શ્વ (નાથ) !
ભવતિ (ધા० ભૂ) = થાય છે.
સૌહ્ય = મુખ.
નિત્યસૌહ્ય ! = સર્વદા મુખ છે જેને એવા । (સં०)
અતિભાઃ = અતિશય કાન્તિ છે જેની એવા.
જનઃ (યૂ० જન) = લોક, મનુષ્ય.

સ્તોકાર્થ

શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું સંકીર્તન—

“ હે શ્રીસુપાર્શ્વ (નાથ) ! હે સર્વદા મુખ છે જેને એવા (ઇશ્વર) । હું તમને સ્તવું એ પ્રકારની જે ઇચ્છા રાખે છે, તે મનુષ્ય અતિશય કાન્તિપાજો તેમજ કીર્તિ-પાત્ર પાને છે. ”—૨૫

૧ આ સાતમા તીર્થકરની સ્થૂળ રૂપરેખા સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૬૯-૧૦૦) માં આલેખવામાં આવી છે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં પણ ત્રણ પદ્યો 'શ્લોક' યાને 'અતુલપ્' વૃત્તમાં રચાયેલા છે. આનું લક્ષણ જોમ આપવામાં આવે છે કે—

“શ્લોકે પદ્યં શુરુ ક્ષેયં, સર્વત્ર લઘુ પદ્યમમ્ ।

દિવ્યતુષ્પાદયોદેશ્વ, સત્તમં દીર્ઘમન્યયોઃ ॥”—શુત૦ શ્લો० ૧૦.

અર્થાત્ ‘શ્લોક’ નામના છંદનાં ચારે ચરણોમાં છઠ્ઠો અક્ષર દીર્ઘ અને પાંચમો સર્વત્ર હ્રસ્વ જાયવો, જ્યારે બીજા અને ચોથા ચરણનો સાતમો અક્ષર હ્રસ્વ અને બાકીનાં બે ચરણોનો તે અક્ષર દીર્ઘ સમજવો.

પદ્ય-ચમત્કાર—

અત્યાર મુખીમાં આપણે જે જે પદ્યો જોઈ ગયા તેમાં તો પાદાંતમાં અનુક્ર અક્ષરો સમાન હતા. અત્ર તો આશું બીજું ચરણ ચોથા ચરણની સાથે મળતું આવે છે એ વાત ચમત્કની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટતા સૂચવે છે, આ પછીનાં ત્રણ પદ્યો પણ આ પ્રકારના ચમત્કથી શોભી રહ્યાં છે.^૧

૪ ૪ ૪ ૪

જિનકદમ્બકકીર્તનમ્—

જિનાંહી નૌમિ યૌ જુષ્ટાવાનતામરસંસદા ।

આરૂઢૌ દિવ્યસૌવર્ણાવાનતામરસં સદા ॥ ૨૬ ॥

—અનુ૦

ટીકા

યૌ જુષ્ટૌ—સેવિતૌ । અવાન—અમ્લાનમ્ ॥ ૨૬ ॥

અન્વયઃ

યૌ આનત-અમર-સંસદા જુષ્ટૌ, દિવ્ય-સૌવર્ણ-અવાન-તામરસં સદા આરૂઢૌ, (તૌ) જિન-હંદી નૌમિ ।

શીખદાર્થ

અંદિ=ચરણ.

જિનાંહી=જિનોનાં બે ચરણોને.

યૌ (મૂં વદ)=જે બે.

જુષ્ટૌ (મૂં જુષ્ટ)=સેવન કરાયેલ.

આનત (ધાં નમ્)=અત્યંત પ્રણામ કરેલ.

અમર=દેવતા, સુર.

સંસદ=સલા, પરિપદ.

આનતામરસંસદા=અત્યંત નમ્ર એવી મુરોની સલા વડે.

આરૂઢૌ (મૂં આરૂઢ)=આરૂઢ થયેલ.

સૌવર્ણ=કમકમય.

અવાન=અમ્લાન, નહિ કરમાઈ ગયેલ.

તામરસ=રક્ત કમલ

દિવ્યસૌવર્ણાવાનતામરસં=દિવ્ય, સુવર્ણમય તેમજ અમ્લાન એવાં રક્ત કમલના ઉપર.

૧ શ્રીમદ્વિજયકૃત 'જિનાન-દસ્તુતિ'નાં સમસ્ત પદ્યો આવા ચમત્કથી શોભે છે, જ્યારે શ્રીદોશન-સ્તુતિ-અતુલિશતિકામાંનાં ઘણાં ખરા પદ્યો આવા ચમત્કથી અવહૃત છે.

- શ્લોકાર્થ

જનેશ્વરેતું કીર્તન—

“જ (જે ચરણે) અત્યંત નમ્ર એવા સુરેની સલા વડે સેવાએલાં છે, તેમજ વળી જે દિગ્ધ, સુવર્ણમય તેમજ અમ્બાન એવાં રક્ત કમલોના ઉપર સદા આરૂઢ થયેલાં છે, તે જિનનાં ચરણોને હું સ્તવું છું.”—૨૬

૪ ૪ ૪ ૪

જિનવાણીવિચાર:—

યશો ધત્તે ન જાતારિ—શમના વિલસન્ ન યા ।

સાઽઽર્હતી ભારતી દત્તાં, શમનાવિલસન્નયા ॥ ૨૭ ॥

—અનુ०

ટીકા

સા ભારતી શં દદાતુ । યા ભારતી યશો ન ધત્તે ? કિન્તુ ધત્ત ઇવ । સૈવ વિશિ-
ષ્યતે—જાતમરિશમનં યસ્યાઃ સા । કિંમૂતં યશઃ ? વિલસદ્—વિજૃમ્ભમાણમ્ । અનાવિલા-
અનાકુલાઃ શોભના નયા યસ્યાં સા ॥ ૨૭ ॥

અન્વયઃ

યા જાત-અરિ-શમના વિલસદ્ યશઃ ન ધત્તે ન, સા અનાવિલ-સદ્-નયા આર્હતી ભારતી
શં દત્તામ્ ।

રાખદાર્થ

યશઃ (યુઃ યશ્) = કીર્તિને.

ધત્તે (ધાઃ ધા) = ધારણ કરે છે.

જાત (ધાઃ જન્) = કરેલ.

શમન=વધ, નાશ.

જાતારિશમના=શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે
એવી.

વિલસદ્ (ધાઃ લ્) = વિલાસ કરતું, ઉલાસ પામતું.

આર્હતી=તીર્થંકરસંઘી.

દત્તામ્ (ધાઃ દા) = અર્પો.

ભારતી (યુઃ ભારતી) = વાણી.

અનાવિલ=નિર્મલ.

અનાવિલસન્નયા=નિર્મલ તેમજ શોભનીય છે નયો

જેમાં એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીના વિચાર—

“શાંત કરી દીધા છે શત્રુઓને જેણે એવી જે (જિન-વાણી) કીર્તિને ધારણ
કરતી નથી એમ નહિ (પરંતુ કરે છે), તે નિર્મલ તથા શોભનીય (નૈઃગમાદિક)
નયોથી વ્યાપ્ત એવી અર્હત-સંઘધિની વાણી (ધાઃ-જનોને) સુખ અર્પો.”—૨૭

૮ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્તુતયઃ

અથ શ્રીચન્દ્રપ્રભસ્ય સ્તુતિઃ—

મવોદ્ભવતૃપાં મૃશં કૃતશિવપ્રપં ચામરૈઃ

સહર્પમુપવીજિતં વરવપુઃપ્રપચ્ચામરૈઃ ।

પ્રભાવલયકાન્તતાપહસિતોરુચન્દ્રપ્રભં

પ્રણૌમિ પરમેશ્વરં વિનયચારુ 'ચન્દ્રપ્રભમ્' ॥ ૨૯ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

મયાદુદ્ભવા તદ્દ વિચિતે યેષાં (તેષાં) । કૃતા શિવમેવ પ્રપા યેન સ તત્મ । ચામરૈઃ સહર્પમુપવીજિતમ્ । કેઃ ? વરો વપુઃપ્રપચ્ચો-વિસ્તારો યેષાં તે તથાવિધાશ્ચ (તે અમરાશ્ચ) તેઃ । પ્રભાવલયસ્ય કાન્તતા-કમનીયતા તથાપહસિતા ઉર્વી-વિસ્તીર્ણા ચન્દ્રપ્રભા યેન સઃ (તં) । વિનયેન ચારુ-શોભનં યથા સ્યાત્ તથા પ્રણૌમિ ॥ ૨૯ ॥

અન્વયઃ

મય-ઉદ્ભવ-તૃપાં કૃત-શિવ-પ્રપં, વર-વપુસ-પ્રપચ્ચ-અમરૈઃ ચામરૈઃ સહ-હર્પ મૃશં ઉપવીજિતં, પ્રભા-વલય-કાન્તતા-અપહસિત-ઉરુ-ચન્દ્ર-પ્રભં પરમેશ્વરં 'ચન્દ્રપ્રભમં' વિનય-ચારુ પ્રણૌમિ ।

શીખરાર્થ

ઉદ્ભવ=ઉત્પત્તિ.

તૃપ=તૃપ્તા, તરસ.

મયોદ્ભવતૃપાં=અથ (-પ્રભવ) શ્રી ઉત્પન્ન થઇ છે તૃપા જેમને એવાને મારે.

પ્રપા=પ્રભાસ્ય, પરમ.

કૃતશિવપ્રપં (તૈયાર) કરી છે શુક્તિપી પ્રપા જેણે એવાને.

ચામરૈઃ (મૂં ચામર)=આમરો વડે.

સહર્પ=આનન્દપૂર્વક.

ઉપવીજિતં (મૂં ઉપવીજિત)=વીજીત.

વપુસ=દેહ, શરીર.

પ્રપચ્ચ=વિસ્તાર.

વરવપુઃપ્રપચ્ચામરૈઃ=ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જેમનો એવા દેહો વડે.

પ્રભા=કાન્તિ, તેજ.

વલય=મંડળ.

પ્રભાવલય=ભામંડળ.

કાન્તતા=મનોહરતા, મુન્દરતા.

અપહસિત (પાં હસ) =હસી કાંદેલ.

ચન્દ્ર=ચન્દ્ર.

ચન્દ્રપ્રભા=ચન્દ્રનું તેજ, આંદરણી.

પ્રભાવલયકાન્તતાપહસિતોરુચન્દ્રપ્રભમં=ભામંડળની મનોહરતા વડે હસી આંદરે. વિસ્તીર્ણ ચન્દ્ર-પ્રભાને જેણે એવાને.

પ્રણૌમિ (ધાન્) =હું સ્તુતિ કરું છું, સ્તુતું છું.

પરમેશ્વરં (મૂં પરમેશ્વર)=પ્રશુને.

વિનય=વિનય.

ચારુ=દર્શનીય, મનોહર.

વિનયચારુ-વિનય વડે શોભે તેમ.

ચન્દ્રપ્રભમં (મૂં ચન્દ્રપ્રભ)=ચન્દ્રપ્રભાને, આંદરણી તીર્થકરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીચન્દ્રપ્રભની સ્તુતિ—

“ ભવ (—શ્રમણ) થી ઉત્પન્ન થઇ છે તથા જન્મને એવા (છવે)ને માટે (તૈયાર) કરી રાખી છે શુકિતરૂપી પ્રપા જેણે એવા, વળી ઉત્તમ છે દેહનો વિસ્તાર જેમનો એવા વિષુદ્ધ વડે આમરો દ્વારા હર્ષપૂર્વક અત્યંત વીંબયેલા એવા, તથા “વળી લામંડળની મનોહરતા વડે હસી કાઢી છે (અર્થાત્ પરાસ્ત કરી છે) વિસ્તીર્ણ ચન્દ્રપ્રભને જેણે એવા પરમેશ્વર ચન્દ્રપ્રભને વિનય વડે શોભે તેમ હું સ્તવું છું.”—૨૯

સ્પષ્ટીકરણ

જિનેશ્વરનાં પ્રાતિહાર્યો—

આ ‘પૃથ્વી’ વૃત્તમાં રચાયેલા પાદ્યંતસમખંધ્યાસરપુનસવૃત્તિરૂપ ચમદાલંકારથી અલંકૃત પદ્ય દ્વારા ચન્દ્રપ્રભ પ્રભુના આમર અને લામંડળરૂપી પ્રાતિહાર્યો વિષે સૂચન કરવામાં આવ્યું છે. એ કહેવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે દરેક તીર્થંકર આઠ પ્રાતિહાર્યો વડે શોભે છે અને તે આઠ પ્રાતિહાર્યો જાન્ય કોઈ નહિ પણ નિગ્ન-લિખિત શ્લોકમાં ગણાવેલાં—

“અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃષ્ટિ-

દિવ્યપ્રાનિધ્યામરમાસનં ચ ।

મામણ્ટલં હુન્દુમિરાતપત્રં

સતપ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરાણામ્ ॥” —ઉપમતિ

—(૧) અશોક વૃક્ષ, (૨) દેવકૃત કુસુમની વૃષ્ટિ, (૩) દિવ્ય ધ્વનિ, (૪) આમર, (૫) સિંહાસન, (૬) લામંડળ, (૭) હુન્દુલિ અને (૮) છત્ર છે. આ આઠ વસ્તુઓનો સંબંધ તીર્થંકરની સાથે પ્રતિહારીના જેવો હોવાથી તે ‘પ્રાતિહાર્ય’ કહેવાય છે. એનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ પ્રવચન-સારોદ્ધારના ૩૯મા દ્વારમાંથી તથા વિચાર-સારના ૧૧૭મા દ્વારમાંથી જોઈ શકાયે. આ સંબંધમાં થોડી ધણી હકીકત તો સ્તુતિ-અતુલિંશતિકાના ૯૪મા પદ્ય ઉપરના સ્પષ્ટીકરણ ઉપરથી પણ મળી શકશે.

જિન-સ્વરૂપમ્—

અવન્તુ ભવતો ભવાત્ કલુપવાસકાદર્પકાઃ

સુત્રાતિશયસમ્પદાં સુવનભાસકાદર્પકાઃ ।

વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસમારા જિના

મુદં વિદધતઃ સદા સુવચસા સમારાજિના ॥ ૩૦ ॥

—પૃથ્વી

૧ આ આશ્રમ તીર્થંકર શ્રીચન્દ્રપ્રભનું ચરિત્રિત્ત સ્વરૂપ સ્તુતિ-અતુલિંશતિકા (૫૦ ૧૧૧) ઉપરથી જોઈ શકાયે.

ટીકા

જિના મુદં વિદધતઃ-કુર્વન્તઃ । કેન ? શોભનવચસા । કિંમૂતેન ? સમાં રાજિતું
શીલં યસ્ય તત્ સમારાજિ તેન સમારાજિના । અવન્તુ-રક્ષન્તુ । ભવતઃ-સંસારાત્ । પાપસ્ય
નિવાસો ય(સિં)સ્તસ્માત્ । મુવનોદ્યોતકાઃ, ન વિદ્યતે દર્પકઃ-કામો યેપાં તે । મુવન-
ભાસકાશ્ચ તેઽદર્પકાશ્ચ મુવનઃ । વિલીનો મલો યસ્માત્ તત્ત્વં વિવિધસ્ય કેવલસ્યાતુલવિકાસં
વિધ્વતિ-ધારયન્તિ યે તે તથાવિધાઃ, ભારા ધારકા इत्यर्थः ॥ ૩૦ ॥

અન્વયઃ

સુખ-અતિશય-સમ્પદાં અર્પકાઃ, મુવન-ભાસક-અ-દર્પકાઃ, વિલીન-મલ-કેવલ-અતુલ-
વિકાસ-ભારાઃ, સમા-રાજિના સુ-વચસા સદા મુદં વિદધતઃ જિનાઃ ભવતઃ કલુપ-વાસકાત્
ભવાત્ અવન્તુ ।

શીઠદાર્થ

અવન્તુ (ધા० ક્વ)=રક્ષણ કરે, અથાવો.
ભવતઃ (મૂ० મવત્)=તમને.
ભવાત્ (મૂ० મય)=સંસારથી.
કલુપ=પાપ.
વાસક=નિવાસ, રહેઠાણ.
કલુપવાસકાત્=અર્થાં પાપનો નિવાસ છે લાંબી.
અર્પકાઃ (મૂ० અર્પક)=અર્પણ કરનારા, આપનારા.
અતિશય=અધિકપણ.
સુખાતિશયસમ્પદાં=સુખના અધિકપણરૂપ સંપત્તિ-
ઓના.
ભાસક=દ્યોતક, પ્રકાશ કરનારા.
દર્પક=મદન.
અદર્પક=અનિવિભાન છે મદન જેનેવિષે એવા.
મુવનભાસકાદર્પકાઃ=ત્રૈલોક્યને પ્રકાશિત કરનારા
તેમજ પીતરાગ.

વિલીન (ધા० લી)=સર્વથા નષ્ટ થયેલ,
મલ=મેલ.
કેવલ=કેવલજ્ઞાન, સર્વજ્ઞતા.
વિકાસ=વિકાસ, ખીલવણી.
ભાર (ધા० ઘ)=ધારણ કરનાર.
વિલીનમલકેવલાતુલવિકાસભારાઃ=સર્વથા નષ્ટ
થયો છે મલ જેમાંથી અર્થાત્ અત્યંત નિર્મલ એવા
કેવલજ્ઞાનના અપૂર્વ વિકાસને ધારણ કરનારા.
વિદધતઃ (મૂ० વિદધત્)=કરનારા.
વચસ્=વચન.
સુવચસા=સુવચન વડે.
સમા=સહા, પૃષ્ઠા.
રાજિન=દીપાવનાર.
સમારાજિના=સહાને દીપાવનાર.

શ્લોકાર્થ

નિનસ્તુતું સ્વરૂપ—

“ સુખના અતિશયરૂપ સંપત્તિઓને અર્પણ કરનારા, ત્રૈલોક્યને (જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ
વડે) પ્રકાશિત કરનારા અને વળી પીતરાગ [અથવા નિરસિગ્માની] એવા, વળી અત્યંત

૧ જ્યાં સુધી જે બ્રહ્મમાં રાગ દોષ (કલે ને તે પ્રશસ્ત કલેય તો પણ), ત્યાં સુધી તો સર્વજ્ઞતા
તેનાથી દશ ડબ્બર ગણે દૂરજ રહે છે એ વાત જુલવા બેધી નથી. એ વાતના ઉપર શ્રીમાન્ ગૌતમસ્વામીનું
દૃષ્ટાન્ત દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

૧ શ્રીસુવિધિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીસુવિધિનાથાય પ્રણામઃ—

વિમલકોમલકોકનદચ્છદ-

ચ્છવિહરાવિહ રાજમિરામરૈઃ ।

સતતનૂતનનૂ 'સુવિધેઃ' ક્રમૌ

નમત હેઽમતહેઠનલાલસાઃ ! ॥ ૩૩ ॥

—દુત્ત

ટીકા

વિમલં કોમલં ચ તત્ કોકનદં-રક્તામ્બુજં ચ તસ્યચ્છદસ્ય-પત્રસ્યચ્છવિસ્તસ્યા હરી-
મુષ્ણન્તૌ । રાજનિઃ-સ્વામિનિઃ । કેઃ? અમરાણાં ઇમે આમરાઃ, તૈઃ આમરૈઃ । સતતં નૂતા-
સ્તુતા તનુઃ-શરીરં ચયોસ્તૌ । અમતં-પાપં તસ્ય હેઠનં-પાતનં તસ્મિન્ લાલસા-મૃદ્ધિપરાઃ ।
સુવિધેઃ ક્રમૌ નમત ॥ ૩૩ ॥

અન્વયઃ

હે અમત-હેઠન-લાલસાઃ । 'સુવિધેઃ' વિમલ-કોમલ-કોકનદ-ચ્છદ-છવિ-હરી, રૂઢ આમરૈઃ
રાજનિઃ સતત-નૂત-નનૂ ક્રમૌ નમત ।

૨૧૫૬૧૬

વિમલ=નિર્મલ.

કોકનદ=રક્ત કમલ.

ચ્છદ=પત્ર.

હરૈ (વા.)=હરી લેનાર.

વિમલકોમલકોકનદચ્છદચ્છવિહરૌ=નિર્મલ તેમજ

કોમલ એવા રક્ત કમલોનાં પત્રની છોલાને ઢરનારાં.

રાજનિઃ (મૂ. રાજનૃ.)=સ્વામીઓ વડે.

આમરૈઃ (મૂ. આમર.)=દેવ-સભ્યો.

સતત=અતિશય, નિરતર.

નૂત (વા. નૃ.)=સ્તુતિ કરાવેલ.

તનુ=દેહ, શરીર.

સતતનૂતનનૂ=ક્રમેશાં સ્તુતિ કરાવેલી છે એના
દેહની એવી.

સુવિધેઃ (મૂ. સુવિધિ)=સુવિધિ(નાથ)ના.

ક્રમૌ (મૂ. ક્રમ)=ચરણોને.

નમત (વા. નમૃ.)=તમે નમન કરો, નમસ્કાર કરો.

હે=સંબોધનનાયક અન્યથ

અમત=(૧) રોગ; (૨) મૃત્યુ; (૩) પાપ

હેઠન=(૧) બાપા, પીડા; (૨) પાતન.

લાલસા=અભિલાષા, ઇચ્છા.

અમતહેઠનલાલસાઃ!=રોગ કે પાપ અથવા મૃત્યુને

બાપા કરવાની ઇચ્છા છે એમને એવા! (સં.)

શ્લોકાર્થ

શ્રીસુવિધિનાથને પ્રણામ—

“હે અનિષ્ટને બાધા કરવાની ઇચ્છા રાખનારા (અર્થાત્ રોગ કે પાપ કે મૃત્યુનો) નાશ કરવાની અભિલાષા ધરાવનારા ભવ્ય જનો) ! નિર્ભય તેમજ કામલ એવાં રક્ત પંખોનાં પત્રની શોભાને હરનારા તથા વળી આ જગત્માં અમરોના અધિપતિઓ થકે (અર્થાત્ ઇન્દ્રો દ્વારા) સ્તુતિ કરાયેલી છે દેહની જેના એવા ‘સુવિધિ(નાથ)નાં ચરણોને તમે નમસ્કાર કરો.”—૩૩

સ્પષ્ટીકરણ

શબ્દાલંકાર-વિચાર—

આ પદમાં બળી કંઈ નવીન પ્રકારનોજ શબ્દાલંકાર દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ નીચે મુજબ લખવામાં આવે છે.

વિ । મલકો । મલકો । ફન । દચ્છ । દ । છ । વિહરા । વિહરા । જભિરામૈઃ ।

સ । તતનૂ । તતનૂ । સુવિધેઃ । કમૌ । ન । મતદે । મતદે । ઠનલાલસા । ॥

આ પદ તરફ હવે દ્રષ્ટિ-પાત કરતાં ભેદ શકાય છે કે તેના પ્રત્યેક અક્ષરમાં દ્વિતીય, તૃતીય અને ચતુર્થ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ છે. અર્થાત્ આ પદ ‘લાટાતુમાસ’નામક અલંકારથી શીલે છે. આ અલંકારનું અપૂર્વ ચિત્ર તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૧૭ થી ૨૦ સુધીનાં પદોમાં દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

જિનેશ્વરેભ્યો વિજ્ઞપ્તિઃ—

કલશકુન્તશકુન્તવરાક્લિત-

કમતલા મતલામકરા નૃણામ્ ।

વિગતરાગતરા વિતરન્તુ નો

હિતમનન્તમનઙ્ગજિતો જિનાઃ ॥ ૩૪ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

શકુન્તવરો-રાજહંસઃ । મતં-મુલં તસ્ય લાભકરાઃ । નઃ-અસમ્ભવમ્ ॥ ૩૪ ॥

અન્યથઃ

કલશ-કુન્ત-શકુન્ત-વર-અક્લિત-કમ-તલાઃ, નૃણાં મત-લાભ-કરાઃ, વિગત-રાગ-તરાઃ, અનઙ્ગ-જિતાઃ જિનાઃ નઃ અનન્તં હિતં વિતરન્તુ ।

૧ નવમા તીર્થકર શ્રીસુવિધિનાથનું ચરિત્ર કુંકમાં લખ્યું હોય, તો સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૫૦ ૧૨૫ તરફ દ્રષ્ટિપાત કરો.

અર્થાત્—(૧) પ્રાસાદ, (૨) પર્વત, (૩) પોષટ, (૪) અંકુશ, (૫) સુપ્રતિષ્ઠ, (૬) પદ્માભિષેક, (૭) ચવ, (૮) દર્પણ, (૯) ચામર, (૧૦) કુમ્ભ, (૧૧) અક્ષ, (૧૨) મત્સ્ય, (૧૩) મગર, (૧૪) હાથી, (૧૫) સુંદર પતાકા, (૧૬) સુંદર માળા, (૧૭) પૃથ્વી, (૧૮) રથ, (૧૯) તોરણ, (૨૦) છત્ર, (૨૧) ધ્વજ, (૨૨) સ્વસ્તિક, (૨૩) ચત્ત-સ્તમ્ભ, (૨૪) વાવ, (૨૫) કમણ્ડળ, (૨૬) સ્તૂપ, (૨૭) મોર, (૨૮) કાચબો, (૨૯) અષ્ટાપદ, (૩૦) સ્થાલ (થાળી), (૩૧) સમુદ્ર અને (૩૨) સિંહ એ ઉત્તમ પુરુષનાં બીજાં લક્ષણો છે.

શ્રીભદ્રબાહુસ્વામિવિરચિત કદંબસ્ત્રની ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિગ્રહકૃત ‘સુબોધિકા’માં આ બીજાં લક્ષણોના સંબંધમાં નીચે સુચ્છ ઉલ્લેખ છે:—

“ હૃદયં તામરસં ધનૂ રથયતો દૈમ્ભોલિ-કૃમાર્જુનાઃ

વાળી-સ્વસ્તિક-તોરણાણિ ચ સૈરઃ પૈઞ્જાનનઃ પૈદ્ધપઃ ।

સૈક શૈલ-ર્મજો સંમુદ્ર-કંલયૌ પ્રાસાદ-મત્સ્યૌ યંયો

ચૈવ-સ્તૂપ-કૈમણ્ડલનૈવનિમૃત્ સંધ્યામરો ર્વર્ણઃ ॥—શાદ્ધ૦

ઉક્ષા પંતાકા કૈમલાભિષેકઃ । સુંદામ કૈકી ઘનપુણ્યભાજામ્ ॥ ”

અર્થાત્—(૧) છત્ર, (૨) કમળ, (૩) ધતુર્થ, (૪) ઉત્તમ રથ, (૫) વજ્ર, (૬) કાચબો, (૭) અંકુશ, (૮) વાવ, (૯) સાયિયો, (૧૦) તોરણ, (૧૧) શરીર, (૧૨) સિંહ, (૧૩) વૃક્ષ, (૧૪) ચક્ર, (૧૫) શંખ, (૧૬) હાથી, (૧૭) સમુદ્ર, (૧૮) કળશ, (૧૯) મહેલ, (૨૦) માધુર્ય, (૨૧) યુગ્મ, (૨૨) ચત્ત-સ્તમ્ભ, (૨૩) સ્તૂપ, (૨૪) કમણ્ડળ, (૨૫) રાજ્ય, (૨૬) સુંદર ચામર, (૨૭) દર્પણ, (૨૮) બળદ, (૨૯) પતાકા, (૩૦) પદ્માભિષેક, (૩૧) સુંદર માળા અને (૩૨) મોર એ અતિશય પુણ્યથાળીનાં બીજાં લક્ષણો છે.

• હૃદય-મર્દન—

કંદર્પના સંબંધી આ કાવ્યમાં વારંવાર ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો હોવાથી એને વિશે વિચાર કરવો આવશ્યક સમજાય છે.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં કંદર્પને રતિના પતિ તરીકે તેમજ વચસ્પતિના મિત્ર તરીકે ઓળખાવ્યો છે. વળી ત્યાં એને અરવિન્દ, અશોક, આમ્ર, નવમહિકા અને ગીલ કમલ એ પાંચ બાહ્યવાળો તેમજ પુષ્પના ધતુર્થવાળો તેમજ મકરના ચિહ્નથી અક્રિત ધ્વજવાળો આલેખ્યો છે. હુંકમાં એ શાસ્ત્રમાં કંદર્પના સંબંધમાં તે જીવતી જાગતી વ્યક્તિ છે એવો ઉલ્લેખ છે. વળી તેણે મહાદેવની પછુ જબર લેવામાં પાછી પાની કરી નથી એમ એ શાસ્ત્ર ઉપરથી જોઈ શકાય છે. આ વાતની નીચેની શ્લોક પછુ સાચી પૂરે છે.

૧ આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે બીજાં લક્ષણો પૈકી મત-મેદ છે. વિશેષમાં ભાલો તેમજ રાજ-હંસરૂપી લક્ષણોનો તો અત્ર ઉલ્લેખ નથી, એ નિચારણીય છે; પરંતુ તેનો ૧૦૭૮ લક્ષણોમાં સમાવેશ થતો હોવો જોઈએ.

૨ પહેલા, પંચમા, અગ્રારમા તથા ઓગણીસમા પદોમાં ઉલ્લેખ છે.

“સર્વેપામેવ દેવાનાં, કન્દર્પોઽલયચરઃ ।

ચેન નાટ્યં ‘શિવો’ દેવો, દમ્ધેનાપિ હિ કારિતઃ ॥”

અર્થાત્ સમસ્ત સુરોમાં કંદર્પ વધારે શૂરવીર છે, કેમકે મહાદેવે તેને ‘પ્રાણી મુક્યો’ છતાં પણ તેણે તેની પાસે વિવિધ વેપો લજવાવ્યાં.

વળી આ સંબંધમાં મહર્ષિ ભર્તૃહરિકૃત શૃંગાર-શાતકનો વસન્તતિલકા વૃત્તમાં રચા-યેલો નિરા-લિખિત આઘ ઝલોક પણ વિચારી લઇએ.

“દામ્ભુસ્યમ્મુહરયો હરિણેક્ષણાનાં

ચેનાક્રિયન્ત સતતં ગૃહકર્મદાતાઃ ।

વાચામગોચરચંચિત્તવિચિત્તાય

તસ્મૈ નમો ઇવમતે હુસુમાયુજાય ॥”

અર્થાત્—જેણે શંભુ (મહાદેવ), સ્વયંભુ (બ્રહ્મા) અને વિભયુને ગૃહિણીઓનું ગૃહ-કાર્ય કરનારા કિકરો બનાવ્યા, તે વાણીથી અગોચર ચરિત્રવાળા વિચિત્ર કંદર્પને મારા પ્રણામ હોજો.

આ ઉપરથી કંદર્પે જૈનેતર દેવોની હુદ્દશા કરવામાં દેવો અગ્ર ભાગ લજવ્યો છે તે જોઇ શકાય છે.

આ કંદર્પે જૈન મુનિવરોની પણ ખખર લીધી છે. દાખલા તરીકે, તેજ ભવમાં મોક્ષે જનારા એવા રથનેભિને પણ આ કંદર્પેડૂધી સેતાને સપડાવ્યા હતા. એ વાતના ઉપર નીચેની ગાથા દિવ્ય પ્રકાશ પાડે છે.

“જડનન્દનો મહાપ્પા જિણમાયા વયધતો ચરમદેહો ।

રથનેમી રાયમઈ રાયમઈ કાસો હી । વિસયા ॥”

અર્થાત્—ચક્રનન્દન, મહાત્મા, પ્રાણીસભા તીર્થંકર શ્રીનેમનાથના આંધવ, પંચમહામતધારી અને ચરમશરીરી એવા રથનેભિ રાણમતી ઉપર રાગ છુદ્ધિવાળા થયા. આથી કરીને ખદ-ખર વિષય તિરસ્કારને પાત્ર છે.

આ ઉપરથી જોઇ શકાય છે કે કંદર્પનું મુખ્ય બળ અભલા છે અને પાંચે ઇન્દ્રિયોના અને પ્રાસ કરીને સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયો એ એનો પૌષ્ટિક આહાર છે. આ કંદર્પના પંખમાં સપડાયેલો

૧ આની માહિતી માટે જુઓ સ્તુતિ—અવિશ્વશિક્ષા (૫૦ ૨૪-૨૫).

૨ સરખાવો—

“દરિદ્રાચરણાણચંદ્રસૂરસંવાહનો મિ એ દેવા ।

નારીણ કિકરત્ત્વં કુર્ણંતિ પી પી વિસયભિજ્ઞા ॥”

[દરિદ્રાચરણાણચંદ્રસૂર્યસ્કન્દાદયોઽપિ એ દેવાઃ ।

નારીણાં કિકરત્ત્વં કુર્ણંતિ પિન્દ પિન્દ વિષયવૃણ્યાઃ ॥]

■ સંસ્કૃત-ગાથા—

ચક્રનન્દનો મહાત્મા જિવભ્રાતા યતચરમદેહી ।

રથનેમી રાવીમનીરાયમનિઃ કદં (?) હી વિષયાઃ ॥

પ્રાણી મૃત્યુને પણ શરણ થાય છે. આ સંબંધમાં રામાયણે ભર્તૃહરિએ નીચેના પદ દ્વારા આગેહુબ ચિતાર રજુ કર્યો છે.

“કુશઃ કાણઃ રાજઃ શ્રવણરહિતઃ પુચ્છવિકલો
મળી પૂયક્ષિપ્તઃ કુમિકુલશતૈરાચિતતત્તુઃ ।

હુધાક્ષામો જીર્ણઃ પિટરકકપાલાત્રુતગલઃ

શુનીમન્વેતિ શ્વા હતમપિ નિહન્ત્યેવ મદનઃ ॥”-શિખરિણી.

અર્થાત્—કૃશ, કાણો, ખોડો, કાન વિનાનો, પૂંછડા વગરનો, ફોલાવાળો, ખરૂંથી બ્યાસ, સંકોડો કૃમિઓના સમૂહથી બ્યાસ દેહવાળો, હુધાથી ખીડિત, જીર્ણ, ગળામાં કાંઠલો ઘાલેલો એવો કુતરો કુતરીની પાછળ બળે છે. ખરે, કામદેવ હુણાયેલાને પણ હુણે છે.

પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું કે આ ગદ્યો મોહનો મહિમા છે. એ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાતું કે—

“અજાનન્ દાહાત્મ્યં પતન્તુ શલમસ્તીવદ્દહને
સ મીનોઽપ્યક્ષાનાદ્ વહિશયુતમધનાતુ પિશિતમ્ ।

વિજાનન્તોઽપ્યેતે ચયમિહ વિપજ્ઞાલજટિલાન્

ન મુચ્ચામઃ કામાનરહઃ । ગદ્દહનો મોહમહિમા ॥”-શિખરિણી.

—યૈરાગ્ય-શતક

અર્થાત્—દહન-સ્વભાવને નહિ જાણનારો પતંગીઓ તીવ્ર અગ્નિમાં પડે અને અજાનવશાત્ મત્સ્ય પણ જાળમાંતું માંસ ખાવા બળે (એ બળવા બેગ છે); પરંતુ કામ-વાસનાઓ વિપત્તિ-ઓની જાળથી પથરાયેલી છે એમ જાણવા છતાં પણ આપણે તેને છોડતા નથી. અહા! મોહનો મહિમા કેવો ગહન છે! !

ઉપર્યુક્ત અનંગના સ્વરૂપ ઉપરથી તેની કુટિલતા સમજી શકાય છે. આવી પરિસ્થિતિમાં

૧ વિદ્વત્ત્વ પાસપાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થતા હમાસિકામાં એ એક વેળા સ્વિક-તત્ત્વના ઉપનામથી આ અનંગનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ આલેખ્યું હતું.

અનન્નસ્વરૂપમ્

દેહો યથાપિ નાસ્તિ તે રતિપતે ! ચીરસપ્ત્યાપ્યદ્શુલ-

છેલોચ્ચે તવ તીક્ષ્ણવાચસદ્દને કલ્યાણિ શક્તિર્વંતઃ ? ।

યઃ પુણ્યેપુમદ્વત્તે વિધિરદ્દાઽત્તૌ ધન્વવાવાસવ્

યત્તુ મ્યં કિલ યથદાસ્યત પર્વિ પ્રાપ્સ્યત્ કા રક્ષાં જનઃ ? ॥ ૧ ॥

જાતસ્ત્વં મદન ! ત્રિલોકવિજયી પ્રાપ્ત્યાઽવલાનોં વલં

પ્રાપ્સ્યસ્ત્વં સુપરાઘ્નં ચલત્તામાસ્યત્ તવા કા દશા ? ।

ત્વો નેતું નહિ કો વશં ધ્રુવમલં સર્વેં ક્ષિતા દિ સ્વયા

નૈપુર્યેલ્ય ફલં દ્રુતં સ્વપયશઃ પ્રાપ્નોપિ રે નિર્વં ! ॥ ૨ ॥

ત્વં કન્દર્પ ! ચયાઽસ્તિ દષ્ટાવિપયો ચાગ્નસ્ત્રયો તાવકઃ

હૃત્વાઽસુગ્રહનં ચિનેવ વિશિષ્ટાઃ પ્રાણાન્ દિ મુક્તિન્તે તે ।

શાદર્શોઽનુપમોઽસ્તિ ચથપિ જગત્સૌન્દર્યસારાત્મનો

ના પાપં દ્રિગુર્ણં તથાપિ કુરતે તત્રાત્રુમાવસાવ ॥ ૩ ॥

એમ જરૂર કહેલું. પરંતુ કે જે પ્રાણી આ કંદર્પને વશ કરવામાં ફળીમૂત થાય તેજ સાચો શૂરવીર છે, તેજ યોગીધર છે, તેજ મહાદેવ છે, તેજ પરમાત્મા છે અને તેજ પરમ પ્રથંકાને પાત્ર છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સુ ચિય સુતે સો ચેવ પંડિતો તં પસંસિમો નિઘં ।

રંદિયચોરેહિં સયા ॥ હુંદિઝં જસ્ત ચરણધર્મ ॥”

કહેવાની મતલબ એ છે કે—કામિનીના કટાક્ષ રૂપી જાણુવડે જે હણાયો નથી તેજ શૂરવીર છે અને સાચો પંડિત તેજ છે કે જે સ્ત્રીઓના મહન ચરિત્રરૂપી જાળમાં સપડાયો નથી. વળી ખરખર પ્રથંકાપાત્ર પણ તેજ છે કે સંસારરૂપી કાઠવમાં વસવા છતાં કમલની માફક નિર્લેપ રહે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો જેણે ચારિત્રરૂપી ધનતું ઇન્દ્રિયરૂપી ચોરથી રક્ષણ કર્યું છે, તેજ શૂર છે, તેજ પંડિત છે અને તેનીજ આપણે પ્રતિદિન પ્રથંકા કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે જીવનની સફળતા કામને વશ કરવામાં છે અને એક વખત કામદેવના ઉપર વિલય મેળવ્યો કે તરતજ અપૂર્વ સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે જે અપૂર્વ સુખ કહ્યું છે તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કહ્યું પણ છે કે—

“જં ચ કામસુહં લોપ, જં જ દિવ્યં મહાસુહં ।

વીરયાયસુહસ્તેયં, જંતમાગમપિ ન ચર્હૈ ॥”

અર્થાત્ વિષય-વાસનાને તૃપ્ત કરવાથી આ લોકમાં જે સુખ મળે છે તે, તેમજ સ્વર્ગનું સુખ પણ વીતરાગના સુખના અનન્તને ભાગે પણ નથી. આતું અપૂર્વ સુખ પાકક-વર્ગ પ્રાપ્ત કરવા સદ્શાન્વયાળી થાય એટલી અસિદ્ધાપા મદર્શિત કરી આ પ્રકરણ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

યઃ સેવાં વિદુષેત્રસ કુરતે હૃદ્મીક્ષમાહિષ્યતે
ઘ્યાપિસ્તં ન કદાપિ પદયતિ યતો મૃત્યાવલે સર્વદા ।

હૃદ્મા કિન્તુ ચમત્કૃતિં તવ યદા દાસો મહેવ કલ્પન

માત્ર માત્રં સમુપૈતિ તસ વિભવઃ શૌર્યં ચ હૌર્લેલપા ॥ ૧ ॥

શમિતુર્નુલ્લભતઃ સ્વાસરાદિયુકિરસિ બ્રમઃ

સાકમાદ્યધિકં વલં કિલ મિરાકારે યતો વર્તેતે ।

વેદેહીપતિસાપકો નિરજવહટ્કાં ચ હટ્ટાપતિ

પૈલસ્યેન સહ ક્ષિપ્યે સારથ્યુ સામં સમાયોગયત ॥ ૫ ॥

તસ્મૈ કિં ન દદાસિ વદમનિર્દાં સ્વં યેન મસીકૃત-

સ્ત્વં શૂન્રત્ પરતઃ સદા પ્રતિકૃતિં શાસાત્પદં વૈપિ કિમ્ ? ।

યદ્દુઃસાનુમવઃ મદાહસમયે તેઝમૂત્ તત્કં બ્યક્તો

શૂવા યેન નિરહુતો બ્રમસિ રે નિર્લેજ્જ્વામને ! ॥ ૬ ॥

૧ સંસ્કૃત-છાયા—

સ પુત્ર મુરઃ ॥ પૈવ પંડિતસ્તં મર્તસામો નિત્યમ્ ।

હિન્દ્રિયર્ષીઃ સદા ન સુમિતં વલ ચરણધર્મ ॥

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

યથ કામસુહં લોકે, યથ દિવ્યં મહાસુહમ્ ।

વીતરાગશુભરવેદમનન્તમાગમપિ નાર્હૈ ॥

૩ સંસ્કૃત-વિરચની સ્વૃષ્ણ રૂપરેખા સુનિ-અનુવિંશતિકા (૪૦ ૧૪૨)માં આવેલવામાં આવી છે.

જિનમતાય પ્રણામઃ—

અવમસંતમસં તત્તમાનયત્-

પ્રલયમાલયમાગમરોચિપામ્ ।

ભુવનપાવનપાલનમર્કવજ્-

જિનમતં નમ તદ્વયવદ્વહો ! ॥ ૩૫ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

અહો નયવન્ ! ત્વં નમ તજિનમતમ્ । અવમાન્યેવ સંતમસં—અન્ધકારમ્ । તત્—
વિસ્તીર્ણમ્ । પ્રલયં—ક્ષયં આનયત્ । ભુવનસ્ય પાવનં ચ તત્ પાલનં ચ । અર્કતુલ્યમ્ ॥૩૫॥

અન્વયઃ

અહો નયવન્ ! અર્ક—યત્ તત્ અવમ—સંતમસં પ્રલયં આનયત્, આગમ—રોચિપાં આલયં, ભુવન—
પાવન—પાલનં તદ્ જિન—મતં નમ ।

શીખરાર્થ

અવમ=પાપ.

સંતમસ=ગાઠ અંધકાર, ઘણું અંધારું.

અવમસંતમસ=પાપરૂપી ગાઠ અંધકારને.

તત (મૂ. તત)=વિસ્તીર્ણું.

આનયત્ (પા. ની)=આણનાર.

પ્રલયં (મૂ. પ્રલય)=નાશ પ્રતિ.

આલયં (મૂ. આલય)=શૃંંગ.

રોચિસ=પ્રકાશ, તેજ.

આગમરોચિપાં=સિદ્ધાન્તોના તેજના.

પાલન=પરિપાલન, રક્ષણ.

ભુવનપાવનપાલનં=ત્રૈલોક્યની પવિત્રતા અને પરિપા-

લનરૂપ.

અર્ક=સૂર્ય.

અર્કવત્=સૂર્યની માફક.

જિનમતં=જૈન સિદ્ધાન્તને.

નમ (ધા. નમ)=તું પ્રણામ કર.

તદ્ (મૂ. તદ્)=તે.

નય=નીતિ.

નયવન્ ! =હે નીતિમાન્ !

અહો=સંમોધનવાચક અભ્યય, હે !

શ્લોકાર્થ

જિન-મતને પ્રણામ—

“ સૂર્યની માફક સિદ્ધાન્તોના પ્રકાશોના નિવાસ-સ્થાનરૂપ, વળી વિસ્તીર્ણુ એવા
પાપરૂપી ગાઠ અંધકારનો અંત આણનારા, તેમજ ત્રિભુવનને પવિત્ર કરનારા તથા તેનું
સંરક્ષણ કરનારા એવા તે જૈન મતને હે નીતિમાન્ ! તું વન્દન કર ”—૩૫

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જયતિ સાયતિસામકૃદન્વિતા

સુતરુણા તરુણાન્નસમયુતિઃ ।

કજગતા જગતા સમુદા નુતા

નતિમતાઽતિમતા મુવિ 'માનવી' ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—દ્રુત૦—

ટીકા

સહ આયત્યા કરોતિ इति सायति । સુવૃક્ષેણ 'યુક્ત' । કજે-કમળે ગતા નતિમતા-નમ્રશીલેન નુતા-સ્તુતા । સહર્ષેણ અતીષ્ટા ॥ ૩૬ ॥

અન્વયઃ

સહ-આયતિ-સામ-કૃત્, સુ-તરુણા અન્વિતા, તરુણ-અન્ન-સમ-યુતિ નતિમતા સહ-મુદા જગતા નુતા, મુવિ અતિ-મતા 'માનવી' જયતિ ।

શીલ્પાર્થ

જયતિ (ધા० જિ)=જય પામે છે, જયવંતી વર્તે છે.

આયતિ=અભિવ્યક્તિ.

સામ=શાન્તિ.

કૃત્=કરનારી.

સાયતિસામકૃત્=અભિવ્યક્તિ કાલમાં પણ શાન્તિ કરનારી.

અન્વિતા (મૂ० અન્વિત)=યુક્ત.

સુતરુણા=સુન્દર વૃક્ષ વડે.

તરુણ=નવીન, નૂતન.

યુતિ=પ્રકાશ.

તરુણાન્નસમયુતિઃ=નૂતન કમલના સમાન કાન્તિ જેની જેવી.

ક=મદ.

કજ=મલલ, કમલ.

ગતા (ધા० ગમ્)=પ્રાપ્ત થયેલી.

કજગતા=કમલને પ્રાપ્ત થયેલી.

જગતા (મૂ० જગત્)=દુનિયા વડે.

સમુદા=હર્ષસહિત.

નુતા (મૂ० નૂત) =સ્તુતિ કરાયેલી.

મુવિ=પ્રભાવ.

નતિમતા (મૂ० નતિમત્)=નમ્ર.

અતિમતા=અત્યંત અભીષ્ટ.

મુવિ (મૂ० મૂ)=પૃથ્વી ઉપર.

માનવી=માનવી (દેવી)૦

શ્લોકાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“અભિવ્યક્તિ કાલમાં પણ (અભ્યાસપાથપણે) રહેનારી જેવી શાન્તિને કરનારી, તથા સુવૃક્ષથી યુક્ત જેવી, વળી નૂતન કમલના જેવી કાન્તિવાળી, કમલને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તેના ઉપર આરૂઢ થયેલી), તથા નમ્ર જગત વડે હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલી તેમજ પૃથ્વીને વિષે અત્યંત અભીષ્ટ જેવી માનવી (દેવી) જયવંતી વર્તે.”—૩૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“भानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरां
अक्षसूत्रविट्पालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

માનવીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જયતિ સાયતિસામઠ્ઠદન્વિતા

સુતરુણા તરુણાન્નસમદ્યુતિઃ ।

કજગતા જગતા સમુદા નુતા

નતિમતાઽતિમતા ભુવિ 'માનવી' ॥ ૩૬ ॥ ૧ ॥

—દુરુ ૦

ટીકા

સહ આયત્યા કરોતિ इति સાયતિ । સુવૃક્ષેણ 'યુક્તા' । કજે-કમલે ગતા । જગતા નતિમતા-નચ્ચશીલેન નુતા-સ્તુતા । સહર્ષેણ અતીષ્ઠા ॥ ૩૬ ॥

અન્યથા:

સહ-આયતિ-સામ-ઠ્ઠ, સુ-તરુણા અન્વિતા, તરુણ-અન્ન-સમ-દ્યુતિઃ, કજ-ગતા, નતિમતા સહ-સુદા જગતા નુતા, ભુવિ અતિ-મતા 'માનવી' જયતિ ।

શીખરાર્થ

જયતિ (ધાં જિ) = જય પામે છે, જયવંતી વર્તે છે.

આયતિ = શ્રવિષ્ય કાળ.

સામ = શાન્તિ.

ઠ્ઠ = ધરનારી.

સાયતિસામઠ્ઠ = શ્રવિષ્ય કાલમાં પશુ શાન્તિ કરનારી.

અન્વિતા (મૂં અન્વિત) = યુક્ત.

સુતરુણા = સુદર વૃક્ષ વડે.

તરુણ = નવીન, નૂતન.

દ્યુતિ = પ્રકાશ.

તરુણાન્નસમદ્યુતિઃ = નૂતન કમલના સમાન કાન્તિ

જેની એવી.

ક = અલ.

કજ = ગલ્બ, કમલ.

ગતા (ધાં ગમ્) = પ્રાપ્ત થયેલી.

કજગતા = કમલને પ્રાપ્ત થયેલી.

જગતા (મૂં જગદ્) = દુનિયા વડે.

સમુદા = ઠંડપેસણિત.

નુતા (મૂં નુત) = સ્તુતિ કરાયેલી.

નતિ = પ્રણામ.

નતિમતા (મૂં નતિગત્) = નમ્ર.

અતિમતા = અત્યંત અભીષ્ટ.

ભુવિ (મૂં મ્) = પૃથ્વી ઉપર.

માનવી = માનવી (દેવી) જ.

સ્તોત્રાર્થ

માનવી દેવીની સ્તુતિ—

“શ્રવિષ્ય કાલમાં પશુ (અન્યાનાધપણે) રહેનારી એવી શાન્તિને કરનારી, તથા સુવૃક્ષથી યુક્ત એવી, વળી નૂતન કમલના જેવી કાન્તિવાળી, કમલને પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ તેના ઉપર આરૂઢ થયેલી), તથા નમ્ર ભગત વડે હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલી એવી તેમજ પૃથ્વીને વિષે અત્યંત અભીષ્ટ એવી માનવી (દેવી) જયવંતી વર્તે.”—૩૬

निर्वाणकलिकायाम्—

“भानवीं श्यामवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदपाशालङ्कृतदक्षिणकरां
अक्षसूत्रविट्पालङ्कृतवामहस्तां चेति ।”

સ્વપ્તીકરણ

પદ્ય-અમલકાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમલકારના સંબંધમાં ઠઠમા પદ્યની સાથે મળતું આવે છે એટલુંજ અત્રં નિવેદન કરવું યાસ છે.

માનવી દેવીત્વ સ્વરૂપ—

‘મનુષ્યની માતા તુલ્ય તે માનવી’ એમ માનવી શબ્દથી સૂચિત થાય છે. આ પદ્ય એક વિદ્યા-દેવી છે. એનો નીલ વર્ણ છે અને એનો હાથ વૃક્ષ વડે શોભે છે. વિશેષમાં કમલ એ એનું વાહન છે. આના સંબંધમાં નીચેનો પ્રલોક વિચારવો અત્યુચિત નહિ ગણાય. તેમાં કહ્યું છે કે—

“નીલાક્ષી નીલસરોજયાદના વૃક્ષમાસમાનકરા ।

માનવગણસ્ય સર્પસ્ય મજ્જલં ‘માનવી’ દદ્યાત્ ॥”—આર્યા

—આચાર્ય ૧૦ પત્રાંક ૧૬૨.

આ દેવીનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો નિર્વાણુ-કલિકા ઉપરથી ભેદ શકાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—“તયા માનવીં દયામર્ષણં કમલાસનાં ચતુર્મુર્જાં યત્કપાદાલકૃત્તદક્ષિણકપમક્ષ્ત્ર-વિટપાલકૃત્તયામદસ્તીં ચેતિ” અર્થાત્ આ દેવીને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથ વરદ અને પાશ વડે શોભે છે, બ્યારે ડાબા બે હાથ તો જપ-માતા અને વૃક્ષની શાખા વડે શોભે છે.

૧૦ શ્રીશીતલજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશીતલનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

વિહરતિ ભુવિ યસ્મિન્ દેવલોકોપમાનઃ

સમજનિ નરલોકઃ 'શીતલો'ઽકોપમાનઃ ।

ઋજિમસલિલધારાધૌતમાયાપરાગઃ

સ ભવતુ ભવમીતેઃ સંશમાયપરાગઃ ॥ ૩૭ ॥

—માલિની (૮, ૭)

ટીકા

ન વિહરતે કોપો માનો(નક્ષ) યસ્ય સઃ । ઋજિમા—ઋજુત્વં ઋજિમૈવ સલિલધારા તથા ધૌતઃ—પ્રજ્વાલિતો માયાત્મકઃ પરાગો—ધૂલિયેન સઃ । સંશમાય—અપશમાય ભવતુ ॥૩૭॥

અન્વયઃ

યસ્મિન્ ભુવિ વિહરતિ નર-લોકઃ દેવ-લોક-ઉપમાનઃ સમજનિ, સઃ અ-કોપ-માનઃ, ઋજિમન્-સલિલ-ધારા-ધૌત-માયા-પરાગઃ, અપ-રાગઃ 'શીતલઃ' ભવ-મીતેઃ સંશમાય ભવતુ ।

શીખરાર્થ

વિહરતિ (મૂ. વિહર)=વિહાર કરતે હતે

યસ્મિન્ (મૂ. યદ)=જે.

દેવ=દેવ, ધુર.

ઉપમાન=ઉપમા.

દેવલોકોપમાનઃ=દેવ-લોક-ઉપમા.

સમજનિ (મા. જન)=અ-જો.

શીતલ (મૂ. શીતલ)=શીતલ (નાથ)

કોપ=ક્રોધ, ધુરંસી.

માન=અભિમાન, અદકાર.

અકોપમાન=અવિદ્યમાન છે ક્રોધ અને અભિમાન જેને વિષે એવા.

ઋજિમન્=સરલતા, નિઃકંપશીલપદ્મ.

સલિલ=જલ.

ધારા=ધારા

ધૌત (યા. ધાવ)=પ્રજ્વાલન કરેલ, ધોધ નાખેલ.

માયા=માયા, કંપદ

પરાગ=ધૂળ.

ઋજિમસલિલધારાધૌતમાયાપરાગઃ=સરલતાશીલ-જલની ધારા વડે ધોધ નાખે છે મુમાર્ષી મૂળ

જેણે એવા

ભવમીતે=સસારની શીલની.

સંશમાય (મૂ. સંયમ)=શાંતિને માટે.

અપરાગઃ (મૂ. અપરાગ)=દૂર થયો છે રાગ જેનો એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશીતલનાથની સ્તુતિ—

“ જ જિનપતિ પૃથ્વી ઉપર વિહરતા હતા ત્યારે મનુષ્ય-લોક સ્વર્ગ-લોકની ઉપમાને પ્રાપ્ત કરતો હવો, તે, ક્રોધ અને અસિમાનથી મુક્ત તેમજ સરલતારૂપી જલની ધારા વહે માયારૂપી ધૂળનું પ્રક્ષાલન કરનારા એવા તેમજ રાગ-રહિત એવા (દશમા તીર્થંકર) 'શીતલ(નાથ) (હે ભગ્યો! તમારા) ભવ-ભયના વિનાશને માટે યાઓ, ”—૩૭

રૂપકીકરણ

પદ્ય-ભીમાંસા—

પદ્ય=અમરકારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવતું આ પદ્ય ‘માલિની’ છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે અને આ વાત ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યોને પણ લાગૂ પડે છે. ‘માલિની’નું લક્ષણ એ છે કે—

“પ્રથમમગુરુપદ્મકં, વિચતે યત્ર કાન્તે !

તત્ત્વં ચ વદામં વેદ, અક્ષરં દ્વાવશાન્ત્યમ્ !

કરિમિરથ તુરજૈર્વચ કાન્તે ! વિરામઃ

સુકવિજનમનોહ્રા, માલિની સા પ્રસિદ્ધા ॥”

—શ્લુત૦ શ્લો ૩૭.

અર્થાત્—હે કાન્તા ! જે વૃત્તાના પહેલા છ અક્ષરો તેમજ ત્યાર પછી દશમા અને તેરમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને એ તે વૃત્તમાં હે કાન્તા ! આઠમા અને ત્યાર પછીના સાતમા અક્ષરો ઉપર વિશ્રામ લેવાતો હોય, તો તે વૃત્ત સુકવિઓના ચિત્તને મનોહર ‘માલિની’ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

આ માલિની છંદનું લક્ષણ “નનમયયુતેયં માલિની મોગિલોકૈઃ” એમ પણ આપવામાં આવે છે. એ વાત ધ્યાનમાં ઉતરે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરીએ.

વિ હ રા તિ મુ વિ । યત્ત મિન્ન વે । ય લો કો । ય મા નઃ ।
ન ન મ ય ય

રાગ-રહિતથી શું સમજવું?—

આ પદ્યમાં શીતલનાથને ક્રોધ, માન અને માયાથી મુક્ત વર્ણવ્યા બાદ તેઓ રાગ-રહિત છે એમ જે કહ્યું છે તેમાં ‘રાગ’ શબ્દથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. સાધારણ રીતે વિચારતાં ક્રોધ અને માનનો ‘દ્રેષ’માં અંતર્ભાવ થાય છે, જ્યારે માયા અને લોભનો ‘રાગ’માં સમાવેશ થાય છે. આથી કરીને ‘રાગ-રહિત’ એટલે ‘લોભ-રહિત’ એવો અર્થ સ્ફુરે છે. પરંતુ ‘રાગ’ શબ્દથી માયા અને લોભ ઉપરાંત (૧) હાસ્ય, (૨) રતિ, (૩) અરતિ, (૪) શોક, (૫) ભય, (૬) ભુગુપ્સા, (૭) ગુરૂપ-વેદ, (૮) સ્ત્રી-વેદ અને (૯) નપુંસક-વેદ એ નવ નોકપાય પૈકી પ્રથમના બે અને છેવટના ત્રણ નોકપાય પણ સમજી શકાય.

૧ આ દશમા તીર્થંકર શ્રીશીતલનાથનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૩૩)માં આલેખવામાં આવ્યું છે.

કોપ-કંઠધના—

ધર્મરૂપી વૃક્ષને બાળી નાંખવામાં દાવાનલની ગરજ સારનાર, નીતિરૂપી ભતાને ઉભેરી નાંખવામાં કુંજરસમાન, કીર્તિરૂપી ચન્દ્ર-કલાને પરાસ્ત કરવામાં શહુની યરોબરી કરનાર, સ્વાર્થરૂપી મેધને વિષેરી નાંખવામાં વાયુના બેવો અને આપત્તિરૂપી તૃષ્ણાને વધારવામાં તાપ-સમાન એવા કોપને કોણ આંહે વાડે ? છતાં પણ એ પણ વળી આ સંસારની વિચિત્રતા છે કે કારણ વિના પણ કોપ કરનારા અસ્તિત્વ ધરાવે છે. કહ્યું પણ છે કે—

“તં નતિય ઘરં તં નતિય રાડલં દેડલં પિ તં નતિય ।

જરથ અકારણકુવિલા દો લિખિ જલા ન દીસંતિ ॥”

અર્થાત્—એવું કોઈ ઘર નથી, તેમજ એવું કોઈ રાજકુલ કે દેવકુલ નથી, કે જ્યાં કારણ વિના કોપ કરનારા બે ત્રણ દુર્જનો દૃષ્ટિગોચર નહિ થાય.

અરે આવા દુર્જનોની વાત તો બાબુ ઉપર રહી, પરંતુ હોકને કંપાવનાર, નેત્રને લાલચોળ બનાવનાર અને મુખ-કમળને મસ્તેક (પસીના)થી આર્દ્ર કરનારા એવા કોપ-જ્વરના સપાટમાં સ્થળનો પણ સ્પર્કાઈ જાય છે. વધુ વિચાર કરતાં એ પણ વાત ધ્યાન-બહાર નહિ રહે કે ઉંચ તપસ્યા કરનારા મુનિવરોની પણ કોપ દુર્ઘટા કરે છે. આ સંબંધમાં નીચેનો શ્લોક વિચારવા જેવો છે. તેમાં કહ્યું છે કે—

“હરત્યેકદિનેનૈવ, તેજઃ વાળ્મસિકં ત્વરઃ ।

ક્રોધઃ પુનઃ ક્ષણેનાપિ, પૂર્વકોટ્યાડજિતં તપઃ ॥”

અર્થાત્—એક દિવસ તાપ આપવાથી તો છ મહિનાનું શરીરનું તેજ નાશ પામે છે, જ્યારે ક્રોધ તો એક, ક્ષણ-આતમાં “પૂર્વકોટિ વર્ષો વડે ઉપાર્જન કરેલી તપસ્યાનો વિનાશ કરે છે.

અરે, આટલેથી પણ ક્રોધ સંતુષ્ઠ થતો હોય, તો કીક છે. પરંતુ તે તો વળી આનાથી પણ એક પગલું આગળ વધે છે અને ક્રોધ ક્રોધ વાર મહાતપસ્વી મુનિઓને નરકના અતિથિ બનાવે છે. આ વાતની પુષ્ટિમાં કહેવાનું કે—

“તપોમિર્મદામુલ્કૃષ્ટ-રાયજિતસુયે મુની ।

કરટોત્કરટૌ કોપાત્, મયાતૌ નરકાવનીમ્ ॥”

૧ સરખાવો શ્રીસામગ્રસૂરિકૃત નિઝ-લિખિત પદ —

“યો ધર્મં વદતિ મુમં દવ દ્યોન્મગ્નાતિ નીતિં કતાં

દન્તીવેનુકુલાં વિપ્રાન્દ દવ ક્ષિન્નાતિ કૌર્વે વૃણામ્ ।

સાર્થં નામુરિવાત્સુદં વિષ્ટવલુહાસમસ્યપદં

વૃણાં ધર્મં દ્યોયિત કૃત્વકુપાલોપ. સ કોપ. કથમ્ ? ॥” —સાદૃશ્ય.

—સિન્દૂર-મંકર, પૃથક ૪૮.

૨ સંસ્કૃત-બાશ—

તથાસિ મુદં તથાસિ રામકુલં દેવકુલમપિ તથાસિ ।

યમાકારણકુવિલા દિવાઃ જલા ન દરપન્તે ॥

૩ ‘પૂર્વ’ એ સખ્યા-વિશેષ છે. ૧ પૂર્વ=૭૦૫૬૦,૦૦૦,૦૦૦,૦૦૦.

અર્થાત્-અત્યંત ઘોર તપશ્ચર્યા કરીને જેણે સુરોને પણ વશ કર્યા હતા તેવા કરુદ અને ઉત્કેરુદ નામના જે સુનિઓ કોપને વશ થવાથી નરકે સિધાવ્યા.

હિંદુ શાસ્ત્રમાં પણ કોપને વશ થવાથી સુનિવરોથી પણ અનર્થકારી કાર્યો થઈ ગયાનાં અનેક દષ્ટાંતો મળી આવે છે; તેમાંનાં અત્ર જે ચાર વિચારી લઈએ. (૧) નારદ ઋષિએ કોપને વશ થઈ વિષ્ણુને નારી ણનાવી; (૨) ગૌતમ ઋષિએ ક્રોધાતુર બની પોતાની પત્ની અહલ્યાને શિલા બનાવી; (૩) દુર્વાસા ઋષિએ સરસ્વતીને શાપ આપી તેને માનુષી ણનાવી અને (૪) વસિષ્ઠ મહર્ષિએ ક્રોધી બની ત્રિશંકુ નૃપતિને આરુઢાળ કરી નાખ્યો.

આ પ્રમાણે ક્રોધાતુર થવાથી જ્યારે સુનિવરો પણ અનર્થના લાજન થઈ પડ્યા, તો પછી ઇતર મનુષ્યની તો વાતજ શી ? આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે ક્રોધ લાભહાયક નથી અને એથી કરીને જેમ બને તેમ કોપના આક્રમણથી જાગવાને માટે 'ક્ષમારૂપી બખતરથી સજ્જ રહેવું ઇષ્ટ છે.

મહ-વિરૂપના—

જેમ ક્રોપ અનર્થકારી છે, તેમ તેનો લાઈ મહ પણ તેવોજ છે. મદથી પણ અનેક જનોની ખુવારી થયેલી છે એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. વળી એ પણ નિવેદન કરવું. વધારે પડતું નહિ ગણાય કે મદરૂપી જવાલાસુખીમાંથી ક્રોધરૂપી ભલકતો અગ્નિ બહાર પડે છે અને એથી કરીને આ મહીધરથી ઇશ હજાર ગાઉ દૂર રહેવું એચરકર છે.^૧

આ મહના શાસ્ત્રમાં આઠ પ્રકારો પાકવામાં આવ્યા છે. તેનું સ્થૂલ સ્વરૂપ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પૃ-૫૪) માં આલેખેલું હોવાથી તે સંબંધમાં અત્ર ફરી ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી.^૨

જિનવરાણામુપાસના—

યમમિનવિતુમુચ્છૈર્દિવ્યરાજીવવાર-

સ્થિતચરણસરોજં મહ્યરાજી વવાર ।

જિનવરવિસરં તં પાપવિધ્વંસદક્ષં

શરણમિત વિદન્તો મા સ્મ વિદ્ધ્વં સદક્ષમ્ ॥ ૩૮ ॥

—માલિની

૧ ક્ષમાનાં સંબંધમાં ચોડુંક વિવિધ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૬૧-૧૬૩) માં કરવામાં આવ્યું છે. ૨ સરખાવો—

“વક્ષાદાવિર્મલતિ મિતસિદ્ધંવરાપદ્મવીનાં

યમિનિગ્રામિકચિત્તપુણ્યમાનમાઘપિ નાસ્તિ ।

યથા વ્યાસં વદતિ વપ્તીપૂર્યયા ક્રોધદાવં

તં માનાદિ પરિહર દુરાસેહભીષિભવૃચઃ ॥” —મન્દાકીન્ટા.

—સિન્દૂર-મંકર, પૃષ્ઠ ૪૮.

૩ કપાય-મીમાંસાનું સ્થૂલ સ્વરૂપ વીર-લક્ષ્મીભરના ૧૪મા પાના સ્પષ્ટીકરણમાં આલેખેલું છે.

ટીકા

જિનવરવિસરં શરણં રૂત-ગચ્છત । યં અમિનવિતું-સોતું ભવ્યરાજી વવાર-વૃતવતી ।
 ‘ઘુંગડ વરણે’ પરોક્ષા ણ્વ । દિવ્યરાજીવાનાં-પદ્માનાં ધારે સ્થિતં ચરણસરોજં યસ્ય સ તમ્ ।
 પાપવિધ્વંસે દક્ષમ્ । જાનન્તઃ સન્તઃ । મા સ વિદ્ધ્યં-મા સ વિચારયત । ‘વિદ્ધ વિચારણે’
 રૂત્યસ્ય ધાતોર્લુટિ મધ્યમપુરુષાત્મનેપદમ્ । સન્તિ-શોભનાનિ અઘ્નાણિ-ઇન્દ્રિયાણિ યસ્ય
 સ તમ્ ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

દિવ્ય-રાજીવ-ધાર-સ્થિત-ચરણ-સરોજં યં ઉચ્ચૈઃ અમિનવિતું ભવ્ય-રાજી વવાર, તં પાપ-
 વિધ્વંસ-દક્ષં, સત્-અહં જિન-ચર-વિસરં શરણં રૂત, (રૂતિ) વિદન્તઃ મા સ વિદ્ધ્યમ્ ।

સંપદાર્થ

અમિનવિતુમ્ (ધા० વૃ)=રૂતિ કરવાને માટે.
 ઉચ્ચૈઃ=ઉચ્ચ પ્રકારે.

સ્થિત (ધા० સ્થા)=રહેલ.

રાજીવ=કમલ.

ધાર=સમૂહ.

સરોજ=કમલ.

દિવ્યરાજીવધારસ્થિતચરણસરોજં=દિવ્ય કમલોના
 સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા.

રાજી=શ્રેણી.

ભવ્યરાજી=શબ્દ (જીવો)ની શ્રેણી.

વવાર (ધા० વૃ)=પસંદ કર્યું.

વિસર=સમૂહ, સમુદાય.

જિનવરવિસરં=જિનેશ્વરોના સમુદાયને.

વિધ્વંસ=નાશ.

દક્ષ=ચતુર, હોશિયાર.

પાપવિધ્વંસદક્ષં=પાપના વિનાશ પ્રતિ ચતુર.

શરણં=શરણે, આશ્રયે.

રૂત (ધા० રૂ)=તમે જાઓ.

વિદન્તઃ (મૂ० વિદત્)=જાણતાં.

મા સ=નહિ, નાં.

વિદ્ધ્યમ્ (ધા० વિદ્)=વિચારો.

અહં=અન્નિય.

સદક્ષં=સોશનીય છે ઇન્દ્રિયો જેમની એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોની સેવા—

“ દેવ-રચિત કમલોના સમૂહ ઉપર રહેલાં છે ચરણ-કમલ જેમનાં એવા જે
 (જિન-સમૂહ) ની ઉચ્ચ પ્રકારે રૂતિ કરવાનું લબ્ય-શ્રેણીએ પસંદ કર્યું, તે, પાપનો
 વિનાશ કરવામાં ચતુર તેમજ વળી પ્રસંસનીય ઇન્દ્રિયોવાળા એવા જિનેશ્વરના સમુ-
 દાયના શરણે જાઓ, એમ જાણતા છતાં (હે લબ્યો !) તમે વિચાર ન કરો. ”—૩૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અર્થકાર—

આપણે પ્રથમ પદમાં જે શબ્દાલંકારના દર્શન કર્યા હતા, ત્યાર પછી તેના બીજા ધાર
 દર્શન કરવાનો પ્રસંગ અન્ન ઉપસ્થિત થયો છે એટલોજ અન્ન ઉલ્લેખ કરવો જાય છે.

સિદ્ધાન્તસ્ય સ્તુતિઃ—

પટુરરિતિમિરૌઘવ્યાહતાવર્યમેવ

પ્રવિતરતિ જનેભ્યો યઃ સદા વર્યમેવ ।

સ હિ વહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ

કૃતકુમતવિધાતઃ પાતુ જૈનઃ કૃતાન્તઃ ॥ ૩૯ ॥

—માલિની

ટીકા

અન્તરારિતિમિરસમૂહવિનાશો પટુઃ સૂર્ય ઇવ । વર્ય—પ્રધાનમ્ । સ જૈનઃ કૃતાન્તઃ—
સિદ્ધાન્તઃ પાતુ । વહુવિધજન્મત્રાતાર્જ—જાતં (જ્ઞાતં વર્જ) પનઃ—પાપં તસ્ય કૃતોડન્તો
યેન સઃ ॥ ૩૯ ॥

અન્વયઃ

અર્યમા ઇવ અરિ—તિમિર—ઓઘ—વ્યાહતૌ પટુઃ યઃ જનેભ્યઃ વર્યં ઇવ સદા હિ પ્રવિતરતિ, સઃ
મહુ-વિધ-જન્મ [ન.]—ત્રાત-જ-પનસ્-કૃત-અન્તઃ, કૃત-કુમત-વિધાતઃ જૈનઃ કૃતાન્તઃ પાતુ ।

શ્લોકાર્થ

પટુઃ (મૂ. પટુ) = નિપુણ.

તિમિર = અન્ધકાર.

વ્યાહતિ = નાશ.

અરિતિમિરૌઘવ્યાહતૌ = શત્રુરૂપ અંધકારનો સમૂહના
નાશને વિષે.

અર્યમા (મૂ. અર્યમન્) = સૂર્ય.

ઇવ = જેમ.

પ્રવિતરતિ (વા. તુ) = અર્પે છે.

જનેભ્યઃ (મૂ. જત) = મનુષ્યોને.

વર્યં (મૂ. વર્ય) = પ્રધાનને.

વહુ = ઘણા, અનેક.

વિધ = પ્રકારના, જાતના.

જન્મ [ન.] = જન્મ.

ત્રાત = સમૂહ, શ્રેણી.

પનસ્ = પાતક, પાપ.

અન્ત = અન્ત, નાશ.

વહુવિધજન્મત્રાતજૈનઃકૃતાન્તઃ = ઘણા પ્રકારના જ-
ન્મોના સમૂહથી ઉત્પન્ન થયેલા પાપનો કયો છે
નાશ જેણે એવા.

કુમત = હુકમ સિદ્ધાન્ત, હુશાસન.

વિધાત = વિનાશ.

કૃતકુમતવિધાતઃ = કયો છે હુશાસનનો નાશ જેણે
એવા.

જૈનઃ (મૂ. જૈન) = જિનશ્રંધી.

કૃતાન્તઃ (મૂ. કૃતાન્ત) = સિદ્ધાન્ત.

શ્લોકાર્થ

સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ—

“ (આન્તરિક) શત્રુરૂપ અંધકારનો નાશ કરવામાં સૂર્યસમાન પ્રવીણ એવો જ
(સિદ્ધાન્ત) મનુષ્યોને પ્રધાનજ (અર્થાત્ મોક્ષજ) સર્વદા આપે છે, તે જૈન સિદ્ધાન્ત
કે જેણે અનેક જાતના જન્મોની શ્રેણીથી ઉત્પન્ન થયેલાં પાપોને નષ્ટ કર્યા છે તેમજ
જેણે હુશાસનનો વિનાશ કર્યો છે, તે સિદ્ધાન્ત (હે ભગ્યો! તમારું ભવ-ભયથી) રક્ષણુ
કરે. ”—૩૯

સ્વપ્રીકરણ

૫૫-અમરકાર—

આ ૫૫ના ૫૬-અમરકારના સંબંધમાં એટલું જ નિવેદન કરવું બસ થશે કે આ ૧૧મા અને ૧૩મા ૫૬માં દર્શાવેલા શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત છે.

૫ ૫ ૫ ૫

પુરુષદત્તાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અમતિ ભુવિ મહિષ્યા યાઽમહાસિન્ધુ નાના-
કૃતજિનગૃહમાલાસન્મહાઽસિં ધુનાના ।

કનકનિભવપુઃશ્રીરક્ષસા સાધિતાયા

રજતુ 'પુરુષદત્તા'ઽસ્માસુ સા સાધિતાયાઃ ॥ ૪૦ ॥ ૧૦ ।

—માલિની

ટીકા

યા દેવતા મહિષ્યા યાહનોકૃતયા યુધિષ્ઠ્યાં અમતિ । આમહાસિન્ધુ-સ્વયંભૂરમણોદર્પિ યાવત્ । નાનાકૃતા જિનગૃહમાલાસુ સન્મહાઃ-શોભનોત્સવા યયા સા । અસિં-લક્ષ્મી ધુનાના-કમ્પયન્તી । અક્ષસા-સાકલ્યેન વશીકૃતા આયા-લાભા યયા સા । સા પુરુષદત્તા દેવી સાધિતાયા-મનઃપીડાયા રજતુ-ભંગં કરોતુ ॥ ૪૦ ॥

અન્વયઃ

યા મહિષ્યા આ-મહત્-સિન્ધુ ભુવિ અમતિ, સા નાના-કૃત-જિન-ગૃહ-માલા-સન્-મહા, અસિં ધુનાના, કનક-નિભ-વપુસ-શ્રીઃ અક્ષસા સાધિત-આયા 'પુરુષદત્તા'ઽસ્માસુ સ-આધિતાયાઃ રજતુ ।

શીખરાર્થ

અમતિ (ધા• અમ)=અમે છે.

મહિષ્યા (ધૂ• મહિષી)=મહિષી દ્વારા, બેંસ વડે.

આ=અર્ચાદાવાચક અન્યથ.

સિન્ધુ=સંયુદ્ધ, સાગર.

આમહાસિન્ધુ=મહાસાગર પર્વત.

માલા=ઝેલિ.

મહ=ઉત્સવ.

નાનાકૃતજિનગૃહમાલાસન્મહા=વિવિધ ભવતા ઠંઠા

છે જિનાશયોની ઝેલિને વિશે શોભન ઉત્સવો

ઝેલે એવી.

અસિં (ધૂ• અસિ)=અક્ષરે, તરવારને.

ધુનાના (ધા• ધુ)=ઠંપાવતી.

નિભ=સમાન.

શ્રી=લક્ષ્મી.

કનકનિભવપુઃશ્રીઃ=સુવર્ણસમાન ॥ દેહની લક્ષ્મી એવી એવી.

અક્ષસા=(૧) બલદીધી; (૨) સમસ્ત પ્રકારે.

સાધિત (ધા• સાધ)=સિદ્ધ કરેલ, સાધેલ.

આય=વાશ.

સાધિતાયા=સાધ્યા છે લાગે એલે એવી.

રજતુ (ધા•)=લક્ષ્મી નામો.

પુરુષદત્તા=પુરુષદત્તા (દેવી).

ઽસ્માસુ (ધૂ• અસ્મદ)=આપણને વિષે.

આધિતા=માનસિક દુઃખતા.

સાધિતાયા=માનસિક પીડાને (સાધ્ય-જ પછી).

શ્લોકાર્થ

પુરૂષદત્તા દેવીની સ્તુતિ—

“જ મહિષી (રૂપી વાહન વડે) મહાસાગર પર્યંત (અર્થાત્ ‘સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર સુધી) પૃથ્વી ઉપર સમે છે, તે પુરૂષદત્તા (દેવી) કે જેણે જિનાલયોની શ્રેણિને વિષે જાત જાતના સુશોભિત ઉત્સવો કર્યા છે, તથા વળી જે ખડ્ગને કંપાવે છે, તેમજ જેના હેઠની લક્ષ્મી સુવર્ણ-સમાન છે, તેમજ વળી જેણે સત્તર [અથવા એક સામટા] લાભોને સાધ્યા છે તે (દેવી) આપણી માનસિક પીડાનો નાશ કરે (અર્થાત્ તેનો અંત આણે).”—૪૦

રૂપધીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યના પદ્ય-અમતકાર વિષે કંઈ નવીન જાણવા જેવું નથી; એટલુંજ કહેવું બસ યશો કે આ પદ્ય પાણુ એ જાળતમાં પ્રથમ પદ્યને મળતું આવે છે.

પુરૂષદત્તા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘મનુષ્યને વરદાન દેનારી દેવી’ તે પુરૂષ-દત્તા એમ એ નામ ઉપરથી સૂચન થાય છે. આ પુરૂષ-દત્તા એક વિદ્યા-દેવી છે, એને નરદત્તા તેમજ પુરૂષાગ્રદત્તા એ નામથી પણ ઓળખવામાં આવે છે. એનો ‘વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. એને ચાર હાથ છે. જમણા બે હાથમાં એ વરદ અને ખડ્ગ રાખે છે, જ્યારે ડાબા બે હાથમાં એ ધીમેટું અને ખેટક રાખે છે. એને બેસતું વાહન છે. આ વાત નિર્વાણુ-કલિકા ઉપરથી જોઈ શકાય છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા પુત્રવદ્તાં કનકાવદાતાં મહિષીવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણકાં માતુલિજ્ઞ-
શ્લેટકયુતત્રામહર્તાં ચૈતિ.”

સાથે સાથે આચાર-દિનકરનો નીચે લખેલો શ્લોક પણ જોઈ લેઈએ.

“લક્ષ્મીસ્ફરાદ્વિતકવ્યદયશાસમાના

મેઘામલૈરિમપદુસ્થિતિભાસમાના ।

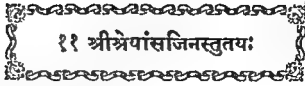
આત્માર્જુનપ્રમતનુઃ પુરુષાગ્રદત્તા

મદ્મં પ્રપચ્છતુ સતાં પુરુષાગ્રદત્તા ॥”—વસન્ત-૦

—આચાર-૦ પત્રાંક ૧૬૨.

૧ આ પૃથ્વી ઉપર અનેક (અસંખ્યાત) દ્વીપો તેમજ સમુદ્રો આવેલા છે. તેમાં સૌથી મધ્યમાં જમણુ દ્વીપ છે અને તેની આસપાસ લંબણુ સમુદ્ર છે. આ સમુદ્રની આસપાસ યોળાકારે રહેલો ધાતકી દ્વીપ છે. તેની આસપાસ પણ વર્તુલાકારે સમુદ્ર રહેલો છે. આ પ્રમાણે સંકરી દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. પરંતુ આ બધાને મર્લરૂપે ગણતો સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર છે. આના પછી કોઈ અન્ય દ્વીપ કે સમુદ્ર નથી, અર્થાત્ આ સમુદ્ર સૌથી મોટો તેમજ અન્તિમ છે.

११ श्रीश्रेयांसजिनस्तुतयः

अथ श्रीश्रेयांसनाथस्य वन्दनम्—

विमलितवहुतमसमलं

स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसंतमसमलम् ।

सकलश्रीश्रेयांसं

प्रणमत् भक्त्या जिनेश्वरं 'श्रेयांसम्' ॥ ४१ ॥

—आर्यागीतिः

टीका

विमलिता बहुतमाः समला येन स तम् । स्फुरत्प्रभामण्डलेन विक्षिप्तं संतमसं-
अन्धकारं येन स तम् । अलं-पर्याप्तम् । सकला चासौ श्रीश्च तया श्रेयौ-आश्रयणीयौ
अंसौ-स्कन्धौ यस्य स तम् ॥ ४१ ॥

अन्वयः

विमलित-बहुतम-सह-मलं, स्फुरत्-प्रभा-मण्डल-अस्त-संतमसं, सकल-श्री-श्रेय-अंसं
जिन-ईश्वर 'श्रेयांसं' भक्त्या अलं प्रणमत् ।

श्लोकार्थ

विमलित=निर्भल करेव
बहुतम (गू० बहु)=बहुलाव.
मल=मल.
विमलितबहुतमसमलं=निर्भल कथां छे बहुलाव भल-
युक्तने जेहे जेवा
मण्डल=मंड.
स्फुरत्प्रभामण्डलास्तसंतमसं=स्फुरावमान जेवा
प्रभामण्डल नडे हूर कथों छे अन्धकार जेहे जेवा.
श्रेय (चा० रि)=आश्रय करवा योन्म.

अंस=अंशो.
सकलश्रीश्रेयांसं=सबस्त लक्ष्मी नडे आश्रय करवा
योन्म छे भलाओ जेना जेवा.
प्रणमत् (पा० नम)=तसे प्रक्षाम करे
ईश्वर=नाथ.
जिनेश्वर=जिनराजने.
श्रेयांसं (गू० श्रेयांस)=श्रेयांस (नाथ)ने, आश्रयभा
तीर्थकरने

श्लोकार्थ

श्रीश्रेयांसनाथने वन्दन—

“निर्भल कथां छे बहुलाव भल-युक्त (जुयो)ने जेहे जेवा, वणी स्फुराव-
मान जेवा प्रभामण्डल नडे हूर कथों छे (अज्ञानरूपी) गाढ अन्धकार जेहे, जेवा

શબ્દાર્થ

આનન્દિત (ધાં વન્દ)=હર્ષિત કરેલ, આનંદ પમાડેલ.
આનન્દિતમવ્યજનં=આનંદ પમાડ્યો છે લબ્ય જનોને
જેણે એવા.

આર્ત=પીડિત.
શિશિર=શીતલ.
વ્યજન=પંખો.

ઘનાઘર્માર્તશિશિરશુભવ્યજનં=નિખિડ પાપરૂપી

તાપથી પીડાયેલા પ્રતિ શીતલ તેમજ શુભ પંખાના
સમાન.

અમિવન્દે (ધાં વન્દ)=હું વન્દન કરું છું.
યુગલ=યુગ્મ, જેનું બેડું.
જિનેવેવક્રમયુગલં=જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને.
સદ્ગુણઃ (મૂં સદ્ગુણ)=સદ્ગુણો વડે.
જિનત્=હાનિને પ્રાપ્ત થતું.
અજિનત્=હાનિને નહિ પ્રાપ્ત થતું.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઐને પ્રણામ—

“આનંદ પમાડ્યો છે લબ્ય-જનોને જેણે એવા, વળી નિખિડ. (અર્થાત્ અતિ-
શય ગાઢ) પાપરૂપી તાપથી પીડાયેલા (ઐટલે કે તમે થયેલા જીવો)ને (શાંતિ
અર્પણ કરવામાં) શીતલ તેમજ શોભન પંખાસમાન એવા તથા વળી હર્ષેશાં સદ્ગુ-
ણથી અસંકૃતજ એવા જિનેશ્વરના ચરણ-યુગલને હું વન્દન કરું છું.”—૪૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય=અમલકાર—

આ પદ્ય તરફ દૃષ્ટિ-પાત કરતાં આ કાવ્યના છઠ્ઠા પદ્યમાં નજરે પડતો ‘પાર્શ્વસમ-
અતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામનો શબ્દાલંકાર યાદ આવે છે.

જિનવાણ્યૈ નમઃ—

જૈનમુપમાનરહિતં

વચો જગન્નાથકારિ નો પુનરહિતમ્ ।

પ્રણમત સન્મહિમકરં

ભવ્યમહાકુમુદવોધજન્મહિમકરમ્ ॥ ૪૩ ॥

—આર્યાં

ટીકા

ભવ્યા એવ મહાકુમુદાનિ તેણાં વોધઃ-સમુદાસઃ તસ્ય જન્મ-ઉત્પત્તિસ્ત્ર હિમકરં-
ચન્દ્રમ્ ॥ ૪૩ ॥

અન્વયઃ

ઉપમાન-રહિતં, જગત્-પ્રાણ-કારિ, પુનઃ નો અ-હિતં, સત્-મહિમન્ કરં, ભવ્ય-મહત્-કુમુદ-
વોધ-જન્મન્-હિમ-કરં જૈનં યચઃ પ્રણમત ।

શીર્ષકાર્થ

રહિત=રહિત.

ઉપમાનરહિત=ઉપમાથી મુક્ત, નિરૂપમા.

વચ્ચ= (વચસ્) =વચનને, વાણીને.

ગ્રાણ=રક્ષણ, પરિપાલન.

કારિન્=કરનાર.

જગગ્રાણકારિ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર.

પુનર્=વળી.

અહિત=અહિતકારી, કલ્યાણકારી નહિ એવું.

મહિમન્=(૧) મહિમા, મોટાપણું; (૨) એક પ્રકારની સિદ્ધિ.

સન્મહિમકર=શુભ મહિમાને કરનાર.

કુમુદ=ચન્દ્ર-કમલ.

યોષ=વિકાસ, ઉદ્ધાસ.

હિમ=શીતલ.

કર=કરણ.

હિમકર=શીતલ જે કિરણો જેનાં તે, ચન્દ્ર.

મગ્નમહાકુમુદયોષજન્મહિમકર=અત્યંત મહાકુમુદનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્ર-સમાન.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીને નમન—

“ઉપમા-રહિત (અર્થાત્ નિરૂપમા), વળી જગત્નું પરિપાલન કરનારા, તેમજ વળી અહિતકારી નહિ એવા (અર્થાત્ કલ્યાણકારી), શુભ મહિમાને કરનારા તથા વળી સમ્યક (જીવ)રૂપી મહાકમલનો વિકાસ કરવામાં ચન્દ્રના સમાન એવા જિન-વચનને (હે સમ્યક!) તને પ્રણામ કરે.”—૪૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે અરણ્યોમાં છેવટના ચાર અક્ષરોની સમાનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે, જ્યારે બાકીનાં બે અરણ્યોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય પદ્ય-અમતકારના વિષયમાં ૧૧મા પદ્યને મળતું આવે છે.

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

યા યુતિવિજિતતમાલા

પવિફલઘણ્ટાક્ષમૃદ્ધસત્તતમાલા ।

નૃસ્યા સુપમં તનુતા—

દસૌ મહાકાલ્યમર્ત્યસામન્તનુતા ॥ ૨૪ ॥ ૧૧ ॥

—આર્યાં

ટીકા

યુત્યા વિજિતઃ તમાલો વૃક્ષો યયા સા । પવિઃ-વજ્રં, ફલં-માનુલિદ્ધાદિ, ઘણ્ટા,

૧ આ સંપદમાં જુઓ ચતુર્વિંશતિજિનનાનન્દસ્તુતિના ૩૭મા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

અક્ષ:-જપમાલા, તાન્ વિભર્તીતિ-ધારયતીતિ । લસન્તી તતા માલા યસ્યા: સા । મનુ-
પ્યારુહા । સુપમં-સુખમ્ । તનુતાત્ । મહાકાલી દેવતા । અમર્ત્યા-દેવાસ્તેષાં સામન્તા-
અધિપતયસ્તૈ: સ્તુતા ॥ ૪૪ ॥

અન્વય:

યા દ્યુતિ-વિજિત-તમાલા, પવિ-ફલં-ઘણ્ટા-અશ્વ-શ્વૃત્, લસત્-તત-માલા, જલો નૃ-સ્થા,
અમર્ત્ય-સામન્ત-નુતા 'મહાકાલી' સુપમં તનુતાત્ ।

શીખરાર્થ

વિજિત (ધા० જિ)=હરાવેલ.

તમાલ=તમાલ (વૃક્ષ).

દ્યુતિવિજિતતમાલા=કાન્તિ વડે પરાજિત કર્યું છે
તમાલ વૃક્ષને જેણે જીતી.

પવિ=વજ.

ફલ=ફળ.

ઘણ્ટા=ઘટ.

શ્વૃત્ (ધા० શ્વ)=ધારણ કરનાર.

પવિફલઘણ્ટાશ્વૃત્=વજ, ફળ, ઘંટ અને જપ-
માલાને ધારણ કરનારી.

લસત્ (ધા० લસ)=દેદીપ્યમાન.

તત (ધા० તત્)=વિસ્તીર્ણ.

લસત્તમાલા=દેદીપ્યમાન તેમજ વિસ્તીર્ણ છે
માલા જેની જીવી.

સ્થા=રહેણું.

નૃસ્થા=મનુષ્યના ઉપર આરોહણ કરનારી.

સુપમં (મૂ० સુપમ)=સુખને.

મહાકાલી=મહાકાલી (દેવી).

અમર્ત્ય=દેવ, અમર.

સામન્ત=અધિપતિ, નાયક.

અમર્ત્યસામન્તનુતા=સુરપતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવીએ પોતાના) તેજ વડે તમાલ વૃક્ષને પરાજિત કર્યું છે (અર્થાત્ જે
અતિશય શ્યામવર્ણી છે), તથા વળી જે (પોતાના ચાર હાથમાં અનુક્રમે) વજ, (ખિજોરા
પ્રસુપ્પ) ફળ, ઘંટ અને જપ-માલાને ધારણ કરે છે તથા જેની માલા દેદીપ્યમાન તેમજ
વિસ્તીર્ણ છે, તે, મનુષ્યના ઉપર આરોહ થનારી તેમજ સુર-પતિઓ વડે સ્તુતિ કરાયેલી
જેવી મહાકાલી (દેવી) (હે બાળ્યો! તમારા) સુખનો વિસ્તાર કરો.”—૪૪

સ્પષ્ટીકરણ

મહાકાલી-દેવીનું સ્વરૂપ—

અતિશય શ્યામવર્ણી અને શત્રુઓને મહાકાળરૂપ જેવી જે દેવી તે મહાકાલી એમ
એના નામ ઉપરથી સૂચિત થાય છે. આ પણ એક વિશ્વ-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. તે
એક હાથમાં જપ-માલા, બીજા હાથમાં ફળ, ત્રીજા હાથમાં ઘણ્ટા અને ચોથા હાથમાં વજ
રાખે છે. એને માનવનું વાહન છે. આ હકીકતના ઉપસંહારરૂપ નીચલો શ્લોક વિચારવા
જેવો છે.

“નરવાહના શાશધરોપલોજ્વલા

સચિરાક્ષસૂચ્ચફલવિસ્ફુરત્કરા ।

શુભઘણ્ટકાપવિવરેણ્યધારિણી

શુભિ કાલિકા શુભકરા મહાપરા ॥” —મંબુલાપિણી.

—આચાર્ય ૨૦ પનાંક ૧૬૨.

નિર્ગાથુ—કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. પરંતુ વર્ણ અને વાહન સિવાયની હકીકતમાં ભિન્નતા જણાય છે. કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા મહાકાલીદેવી તમાલવર્ણી પુરુષવાહનાં ચતુર્મુખાં અક્ષયનવજ્ઞાનવિતદક્ષિણકરામમય-
“ઘણ્ટાલક્ષ્મીતવામમુખાં ચેતિ” અર્થાત્—મહાકાલી દેવીનો વર્ણ તમાલ વૃક્ષના સમાન છે અને તેને પુરૂષનું વાહન છે. વિશેષમાં તેના જમણા બે હાથ જપ-માતા અને વજ્રથી અલંકૃત છે, જ્યારે તેના ડાબા બે હાથ તો અભય અને ઘટ્ટથી વિભૂષિત છે.

વાહન-વિચાર—

ઉપર્યુક્ત મહાકાલી નામની વિદ્યા-દેવીનું સ્વરૂપ વિચારતાં એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે શું સ્વર્ગમાં માનવનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે? આ પ્રશ્નની સાથે અન્ય પ્રશ્નનો પણ વિચાર કરી લઈએ અને તે પ્રશ્ન એ છે કે શું સ્વર્ગમાં ઉદર, ઊલાડી, સિંહ ઇત્યાદિ જનાવરો તેમજ મોર, ગરૂડ ઇત્યાદિ પક્ષીઓ પણ છે ખરાં કે? કેમકે દેવ-દેવીઓનાં વાહનો તરીકે તો આ પ્રાણીઓનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે.

આ પ્રશ્નના સંબંધાનમાં સમજવું કે જે કે સ્વર્ગમાં યાને ભૂર્વ-લોકમાં એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય છવો (નહિ કે બાકીના છવો)નો સદ્ભાવ છે અને તેમાં પણ પંચેન્દ્રિયના નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ એમ ચાર ભેદો પૈકી ક્રૂરા દેવોજ સ્વર્ગમાં વસે છે, છતાં પણ ઉપર્યુક્ત હકીકત નીચે સુજળ વિચાર કરતાં સત્ય સમજાય છે.

દેવોના ભવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચાર ભેદો છે. તેમાં વળી ભવનપતિ અને વૈમાનિકના (૧) ઇન્દ્ર, (૨) સામાનિક, (૩) ત્રાયજિશ, (૪) ચારિપદ, (૫) આરમરક્ષક, (૬) લોકપાલ, (૭) અગ્નિક, (૮) પ્રકીર્ણક, (૯) આભિયોગ્ય અને (૧૦) કિલિગિષિક એમ દશ અવાન્તર ભેદો છે, જ્યારે વ્યન્તર અને જ્યોતિષ્કના ત્રાયજિશ અને લોકપાલ સિવાયના આઠ ભેદો છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આભિયોગ્ય એ ચાર પ્રકારના દેવોના એક પેટા-નિભાગનું નામ છે. આ દેવો ક્રિકરના સમાન છે અને તેથી કરીને તેમને તેમના સ્વામીની સૂચનાનુસાર કાર્ય કરવું પડે છે. અર્થાત્ આ દેવોને તેમના સ્વામીને પોતાની પીઠ ઉપર વહન કરવાનું કાર્ય પણ કરવું પડે છે અને તેમાં પણ તે કાર્ય કરતી વેળાએ સ્વામી જે પ્રકારનું રૂપ તેમને યદ્યપ્ત કરવાનું કહે, તે રૂપ તેઓને યદ્યપ્ત કરવું પડે છે. કોઈક દેવ ગાયનું રૂપ લે છે, તો કોઈક મોરનું, તો કોઈક માનવનું ઇત્યાદિ અનેક રૂપ લે છે.

આ ઉપરથી સમજી શકાય છે—કે આ કંઈ દેવોનું મૂળ રૂપ નથી. ધારિભાષિક શબ્દોમાં કહીએ તો આ તો તેમનું ઉત્તર વૈક્રિય સ્વરૂપ છે. બાકી તેનું મૂળ રૂપ તો આપણાં જેવું—મનુષ્ય જેવું છે. અર્થાત્ આપણી માફક તેને પણ બે હાથ, બે પગ ઇત્યાદિ છે. આથી સમજી

શકાય છે કે દેવ-દેવીના સંબંધમાં જે ચાર હાથ ઇત્યાદિનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે, તે તેનું ઉત્તર વૈકલ્પિક રૂપ છે. પરંતુ એ નિવેદન કરવું અસ્થાને નહિ ગણાય કે (૧) તેમનો દેહ આપણી માફક ઔદારિક નથી, પરંતુ વૈકલ્પિક છે; (૨) તેમનો જન્મ આપણી જેમ ગર્ભજ નથી, કિન્તુ તે ઔપપાતિક છે, (૩) તેમનો આહાર આપણી માફક 'કાવલિક' નથી, પણ તેઓ મનોભક્ષી હોવાથી તે લોભજ છે; (૪) તેમની ભાષા સંસ્કૃત છે એમ લોકો માને છે, પણ ખરી રીતે તે ભાષા અર્ધભાગધી (અહાર દેશી ભાષામિશ્રિત) છે (આ ભાષામાં ઘોલવાથી અર્ધિના બાલ, વૃદ્ધ, સ્ત્રી વગેરે સમજી શકે), (૫) તેઓ નિર્નિમ્બ છે અર્થાત્ તેમની આંખો આપણી માફક પલકારા મારતી નથી; (૬) તેઓ જ્યારે આ મર્ત્ય લોકમાં આવે છે, ત્યારે તેઓ 'પ્રાયઃ ઉત્તર રૂપ' મહાશ્વ કરે છે અને જમીનથી કંઈક ઊંચા-અદ્ધર રહે છે; (૭) તેમનું દર્શન અમોઘ છે અને (૮) તેમનું વર્ણન પગથી શરૂ કરવામાં આવે છે, જ્યારે માનવનું મસ્તકથી કરવામાં આવે છે.

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્ય છઠ્ઠા પદ્યની જેમ પદ્ધાંતસમચતુરસ્રરુપનરાગૃત્તિ નામના શબ્દાલંકારથી શીર્ષી રહ્યું છે, કેમકે તેના મત્તેક ચરણમાં છેતરના ચાર અક્ષરની સમાનતા જોવામાં આવે છે.

૧ દેવતાઓ અમૃતનું જોજન કરે છે એ કથન લોકિક છે, પરંતુ તે શાસ્ત્રોક્ત નથી; છતાં પણ તેઓ શુભ પ્રદાયકો મહાશ્વ કરતાં હોવાથી તે પ્રદાયકોને અમૃત ગણવામાં આવે તો તે હરકત જેવું નથી.
૨ સૂર્ય અને ચન્દ્ર યુગ રૂપે મહાવીર પ્રભુને વંદન કરવા અથવા હતા, એ વાતનું સુચન કરવાને માટે અથ 'માય' શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે.
૩ ચરખારો—“માનવ જીવિતો ચપચાં, દેવાચારવતઃ કુલ”

૧૨ શ્રીવાસુપૂજ્યજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીવાસુપૂજ્યસ્ય મહિમા—

શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય, જ્યાયસે જગતાં નમન્ ।

ન મન્દોઽપિ ક્ષણાદેવ, દેવપૂજ્યો ન જાયતે ? ॥ ૪૫ ॥

—અનુદ્યુત્

ટીકા

જ્યાયસે—પ્રશસ્યતરાય જગતાં નમન્ સન્ મન્દોઽપિ—જહધીરપિ દેવપૂજ્યઃ—ત્રિદશ-
પૂજ્યો ન ન જાયતે ? કિન્તુ જાયત એ ॥ ૪૫ ॥

અન્યથા:

જગતાં જ્યાયસે શ્રીમતે વાસુપૂજ્યાય નમન્ મન્દઃ અપિ ક્ષણાત્ એવ દેવ-પૂજ્યઃ ન ન જાયતે ? ।

શીલ્પકાર્ય

શ્રીમતે (મૂં શ્રીમત્)=શ્રીમાન્.

વાસુપૂજ્યાય (મૂં વાસુપૂજ્ય)=વાસુપૂજ્યને, આરમા
તીર્થિકરને.

જ્યાયસે (મૂં જ્યાયત્)=અત્યંત ઉત્તમ.

જગતાં (મૂં જગત્)=જીવનોના, દુનિયાઓના.

મન્દઃ (મૂં મન્દ)=મન્દશુદ્ધિવાળો, જડ.

ક્ષણાત્=એક પળમાં.

પૂજ્ય (વાં પૂજ્)=પૂજવા યોગ્ય.

દેવપૂજ્યઃ=દેવોને પૂજનીય.

જાયતે (ધાં જન્)=જીતે છે.

પ્રલોકાર્થ

શ્રીવાસુપૂજ્યના મહિમા—

“ (ત્રણે) જીવનોને વિષે અત્યંત ઉત્તમ (અર્થાત્ ત્રૈલોક્યવાસી જીવોની પ્રશંસાને પાત્ર) એવા શ્રીવાસુપૂજ્ય (સ્વામી)ને નમસ્કાર કરનારો મન્દમતિ પણ શું કાણ વારમાંજ દેવ-પૂજ્ય નથી નથી બની જતો ? (અર્થાત્ તે બની બય છે) ”—૪૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુકાર—

આ પદ્ય તો એક ઓરજ બંતના ચમકથી શોભી રહ્યું છે. કેમકે આ પદ્યમાં તો પ્રથમ ચરણના અન્તમાં આવેલા એ અક્ષરોથી બીજાં ચરણ શરૂ થાય છે અને વળી તેના અન્તમાં

૧ આ આરમા તીર્થિકર શ્રીવાસુપૂજ્યસ્વામીના અરિત્રનું દિગ્દર્શન કરવું હોય, તો સ્મૃતિ-ચતુર્વિ-
શતિકા (પૃં ૧૫૩) તરફ દૃષ્ટિ-પાત્ર કરો.

આવેલા એ અક્ષરોથી ત્રીજાનો પ્રારંભ થાય છે અને એના અન્તમાં આવેલા એ અક્ષરોથી ચોથું ચરણ શરૂ થાય છે. આ ચમક-વિશેષના આ કાવ્યમાં અત્યંત પ્રથમ દર્શન થાય છે એ બૂલવા જેતું નથી. આની પછીનાં ત્રણ પદો પણ આવા ચમક-વિશેષથી ઝળકી રહેલાં છે. આ પદના ચમક-વિશેષને ‘પ્રતિપાદાન્તદ્વયક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ ચમકના નામથી ઓળખી શકાય. આવા ચમક-વિશેષથી વિશેષતઃ શોભતું એક છે પદનું કાવ્ય નાથ-નિશારદ ન્યાયાચાર્ય ઉપાધ્યાયશ્રી યશોવિજયજીએ રચેલું છે, તેમાં પ્રથમ જિનેશ્વર શ્રીકૃષ્ણભદ્રેવની સ્તુતિ કરવામાં આવી છે. તે સંપૂર્ણ કાવ્ય નીચે મુજબ છે:—

શ્રીઆદિનાથસ્તવનમ્

આદિજિનં ઘનંદે ગુણસદ્ગનં, સદ્ગનન્તામલબોધમ્ ।
 યોધકતાગુણવિસ્તૃતકીર્તિં, કીર્તિતપયમવિરોધમ્ ॥ ૧ ॥
 રોચતહિતવિસ્ફુરદુપયોગં, યોગં દ્યુતમમદ્ગમ્ ।
 મદ્ગનયમજપેશલવાચં, વાચંયમસુલસદ્ગમ્ ॥ ૨ ॥
 સદ્ગતપવશુચિવચનતરજ્જં, રજ્જં જગતિ વદાનમ્ ।
 વાનસુરદ્દુમમજ્જલહૃદયં, હૃદયંગમગુણમાનમ્ ॥ ૩ ॥
 માનમ્પિતસુરવરપુન્નાગં, નાગરમાનસહંસમ્ ।
 હંસગતિં પદ્મમગતિવાસં, વાસંયવિહિતાશંસમ્ ॥ ૪ ॥
 શંસન્તં નયવચનમનવમં, નયમદ્ગલદાતારમ્ ।
 તારસ્થરમ્મઘનપદમાનં, માનસુમદજેતારમ્ ॥ ૫ ॥ વજ્રમિઃ કુલકમ્
 દ્રવ્યં સ્તુતઃ પ્રથમતીર્થપતિઃ પ્રમોદાત્
 શ્રીમદ્‘પદ્મોનિજપ’વાચકપુદ્ગલેન ।
 શ્રીપુન્ડરીકગિરિપતિજિવિરાજમાનો
 માનોન્મુખાનિ પિતનોતુ સતાં સુખાનિ ॥ ૬ ॥ —પ્રસન્તતિલકા

આ શબ્દ-લાલિલ તેમજ અર્થ-ગૌરવથી વિભૂષિત કાવ્યનો અત્ર અતુવાદ આપવો અતુ-ચિત નહિ ગણાય એમ આનીને તે નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“શુભોના મહેલરૂપ, વળી શોભનીય, અનન્ત તેમજ નિર્મલ છે જ્ઞાન જેતું એવા, ઔષકતા (અર્થાત્ અદિતીય ઉપદેશશૈલી) રૂપી શુભથી વિસ્તાર ખામી છે કીર્તિ જેની એવા, કહ્યો છે (અર્થાત્ ધર્માઓ છે) (વિશેષરહિત મોક્ષની) માર્ગ જેણે એવા, જેમાં વિશેષ નથી એવા, સ્ખલનારહિત (અર્થાત્ નિરંતર) અને સ્ફુરાયમાન છે ઉપયોગ જેનો એવા, લંગાણુ-રહિત એવા યોગને ધારણ કરનારા, (સમ લંગીના) લંગો તેમજ (નૈઋત્યાદિ) નયના સમૂહ કરીને સુંદર છે વાણી જેની એવા, મુનિઓને ગુણકારી છે સંગમ જેનો એવા, બંધબેસતાં પદો વડે ચલિત છે વચનના કહોલો જેના એવા, જગતમાં રંજને એટલે આનંદને અર્ધછૂ કરનારા, દાનરૂપી કૃપવૃક્ષથી સુંદર છે દૃઢ્ય જેતું એવા, મનોરંજક શુભોએ કરીને શોભતા, પ્રભા વડે આનન્દ પમાણ્યો છે ઇન્દ્રોને અને ઉત્તમ મનુષ્યોને જેણે એવા, વળી નગરના મનુષ્યોના માનસ (સરોવર)ને વિષે હંસસમાન એવા,

૧ કુલકમ્ કલ્પનમ્—

“દ્રાવ્યં ગુણમિતિ મોક્ષં, ત્રિમિઃ શોકેર્વિતેષકમ્ ।

કલાપકં અગ્નિઃ સ્વાત્, તદુપ્તં ‘કુલકં’ રણતમ્ ॥”

હંસના જેવી સાદ છે જેની એવા, પ્રથમ ગતિ (સુક્તિ)માં નિવાસ કર્યો છે જેણે એવા, ઇન્દ્રોએ કરી છે પ્રશંસા જેની એવા, પાપ-રહિત એવા નયનાં વચનોનું કથન કરનારા, નવ મંગલોને અર્પણ કરનારા, મનોહર છે સ્વર જેનો એવા, પાપરૂપી વાદળને વિષેરી નાંખવામાં પવનસમાન તેમજ અભિમાનરૂપી સુલટને છુટનારા એવા પ્રથમ વીર્યકર (સ્વપસદેવ)ને હું વન્દું છું.”—૧-૫

“ આ પ્રમાણે શ્રીમાન્ વાયકવર્ચ યશોવિજયજી દ્વારા હર્ષપૂર્વક સ્તુતિ કરાયેલા તથા શ્રીપુરંદરીકે ગિરિસજ ઉપર વિરાજતા એવા પ્રથમ જિનેશ્વર સંતોને માનસર્હિત સુખો સમર્પો.”—૬.

મહોપાધ્યાય યશોવિજયજીના સમકાલીન ઉપાધ્યાયશ્રી વિનયવિજયજીએ આ કાવ્યગત શબ્દાલંકારને મળતું આવતું તેની પ્રતિકૃતિરૂપ એક છ પદ્યનું કાવ્ય રચ્યું છે તે હવે આપવામાં આવે છે. [આ બંને કાવ્યોની પ્રત્યેક કહીના અન્તમાં ‘રે’, લગાડી આ કાવ્યો ગાયનરૂપે ગાઇ શકાય છે. આવાં એય પદ્યો શ્રીમદ્વિનયવિજયવિરચિત શાન્ત-સુધારસના પ્રત્યેક પ્રકાશમાં દ્વિગોચર થાય છે અને ખાસ કરીને આના અન્તિમ (સોળમા) પ્રકાશમાં તો આ છંદમાંજ રચાયેલું ગેય પદ્યાદક નજરે પડે છે.]

શ્રીઘૃપમસ્તવનમ્

“ ધીમરુવેચાતનુજન્માનં, માનવરક્તમુદારમ્ ।

કારેઃ સહ હરિભિઃ કૃતસેવં, સેવકજનસુલકારમ્ ॥ ૧ ॥

કારણગન્ધમૃતેડમિ જનાનાં, નાનાસુલવાતારમ્ ।

તારસ્વરસજિતપરપુષ્ટં, પુષ્ટમાકૂપારમ્ ॥ ૨ ॥

પારં ગતમિદ્ જન્મપયોધે-યોષેહિતગુણધીરમ્ ।

ધીરસમુદૈઃ સંસ્તુતચરણં, ચરણમહીરહસીરમ્ ॥ ૩ ॥

ધીરનસં યદાસા જિતચન્દ્રં, ચન્દ્રામલગુણવાસમ્ ।

વાસવહૃદયકજાહિમપાદં, પાદપમિય સ્વચ્છાયમ્ ॥ ૪ ॥

સ્વચ્છાયકવ્ય (રૂપ ?) ઘરપુરઘરણી-ઘરણીધવમિય કામમ્ ।

કામં નમત સુલક્ષણનામિં, નામિતનુજમુદારમ્ ॥ ૫ ॥ પશ્યસિઃ કુલકમ્

શૃત્યં તીર્થપતિઃ સ્તુતઃ શતમસ્રધેષીશ્રિતઃ ધીનદી-

જીમૂતોડદુસ્તમાગ્યસેવધિરધિક્ષિતઃ સમગ્રૈર્ગુણૈઃ ।

શ્રીમન્નામિનેન્દ્રવંશકમલાકેતુર્મવામ્મોનિધૌ

સેતુઃ શ્રીઘૃપમો દદાતુ વિનયં સ્વીયં સદા વાચ્છિતમ્ ” ॥ ૬ ॥ —શાંદૃશ૦

અર્થાત્—“ શ્રીમરુદેવાના પુત્ર, મનુષ્યોમાં સ્વસમાન, ઉદાર, ઇન્દ્રો તેમજ તેમની પત્નીઓ (ઇન્દ્રાણીઓ) દ્વારા સેવિત, સેવકજનને સુખકારી, કારણની ગન્ધ વિના પણ માનવીને વિવિધ સુખ અર્પણ કરનારા, મનોહર સ્વરના રસે કરીને વિજય મેળવ્યો છે કોકિલાના ઉપર જેણે એવા (અર્થાત્ દિવ્ય ધ્વનિવાળા), પુષ્ટ ઉપશમના સમુદ્રસમાન એવા, આ સંસારમાં જન્મ-સમુદ્રનો પાર પામેલા, સુલટોએ વાંછેલા સુખો વડે ધીર, બુદ્ધિશાળીઓના સમુદાય વડે પૂજાયેલાં છે ચરણો જેનાં એવા, ચારિત્રરૂપી વૃક્ષ પ્રતિ પીપટસમાન, પીપટના જેવી

નાસિકાવાળા, યશ વડે છત્યો જે ચન્દ્રને જેણે એવા, ચન્દ્રના જેવા નિર્મલ શુભોના સ્થાનરૂપ, ઇન્દ્રના હૃદયરૂપી કમલ પ્રતિ સૂર્યસમાન, (સુ)વૃક્ષની જેમ સુંદર છાયાવાળા, સુલક્ષણોથી અંકિત નાભિવાળા, નાભિ (નૃપતિ)ના નન્દન તેમજ પરાક્રમી એવા (મધુપક્ષદેવ)ને (હે ભવ્યો!) સુખમોજમાં રહેલો મનુષ્ય જેમ શ્રેષ્ઠ નગરોની ચાલના કરનારા પૃથ્વીપતિને નમે તેમ તમે પ્રભુમ કરો. —૧-૫

“આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરાવેલા, ઇન્દ્રોની શ્રેણિ વડે આશ્રિત, લક્ષ્મીરૂપી નદી પ્રતિ મેઘ-સમાન, અદ્ભુત ભાગ્યના ભંડારરૂપ, સમસ્ત શુણ્ણો વડે સમન્વિત, શ્રીમાન્ નાભિ નરેશના વંશરૂપી લક્ષ્મીની ધ્વજસમાન તથા સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે સેતુ (પૂલ)સમાન એવા તીર્થરાજ શ્રીનૃપક્ષ (પ્રભુ) સર્વદા ઇષ્ટ એવા પોતાના વિનયને (આત્માની-નિર્મલતાને) અર્પો (‘વિનય’ શબ્દ દ્વારા કવીશ્વરે પોતાના નામનો નિર્દેશ કર્યો છે).” —૬

તીર્થકરાણામઅર્ચના—

યે જ્ઞાપિતાઃ સુરુચિતૈ, રુચિતૈર્દાનવારિભિઃ ।

વારિભિર્વિતતે મેરૌ, તે મે રૌદ્રં હરન્ત્વઘમ્ ॥ ૪૬ ॥

—અનુદુર

ટીકા

યે જ્ઞાપિતાઃ મેરૌ । કૈઃ? સુરુચિતૈઃ—સુધુ જ્ઞોમિતૈઃ દાનવાનામરયો-દેવાસ્તૈઃ ।
રુચિતૈઃ—યોગ્યૈર્વારિભિઃ—નીરૈઃ । તે મે—મમ રૌદ્રમયં હરન્તુ ॥ ૪૬ ॥

અન્વયઃ

યે વિતતે મેરૌ સુરુચિતૈઃ દાનવ-જરિભિઃ રુચિતૈઃ વારિભિઃ જ્ઞાપિતાઃ, તે મે રૌદ્રં અયં હરન્તુ ।

શબ્દાર્થ

જ્ઞાપિતાઃ (જ્ઞા • જ્ઞા) = જ્ઞાન કરાવું હતું.
સુરુચિતૈઃ (મૂ • સુરુચિત) = અત્યંત સુશોભતા, સુચોભિત.
રુચિતૈઃ (મૂ • રુચિત) = યોગ્ય, યથોચિત.
દાનવઃ = દાનવ, અશુર.
દાનવારિભિઃ = દાનવોના દુરમનો વડે.
વારિભિઃ (મૂ • વારિ) = ૪૯ વડે.

વિતતે (મૂ • વિતત) = વિશાળ.
મેરૌ (મૂ • મેર) = મેર ૭૫૨.
રૌદ્રં (મૂ • રૌદ્ર) = રૌદ્ર, ભયંકર.
અયં (મૂ • અય) = પાપને.
હરન્તુ (જ્ઞા • હ) = હતો, નાશ કરો.

શ્લોકાર્થ

તીર્થકરાણામઅર્ચના—

“ વિશાળ મેર (પર્વત) ૭૫૨ સુશોભિત એવા દાનવોના દુરમનો (અર્થાત્ દેવો)

દ્વારા 'યોગ્ય જલ વડે જમને સ્નાન કરાવવામાં આવ્યું હતું (અર્થાત્ જમને જલા-
લિપેક થયો હતો), તે (જિનેશ્વર) મારા ઘોર પાપનો નાશ કરે.'—૪૬

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુવાક—

આ પદ્ય 'પ્રતિપાદાન્તઃપ્રસરણુનરાવૃત્તિ' નામના યમકથી વિભૂષિત છે, કેમકે દરેક પાદના
છેવટના શબ્દો અસરોથી અન્ય પાદનો પ્રારંભ થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવાણીવિચાર—

અનાદિનિધનાડીના, ધનાદીનામતિપ્રદા ।

મતિપ્રદાનમાદેયા-જનમા દેયાજિનેન્દ્રવાક્ ॥ ૪૭ ॥

—અતુલ્ય

ટીકા

ન વિદ્યેતે આદિનિધને યસ્યાઃ સા, પતાવતાડનાદિપર્યન્તેત્યર્થઃ । અદીના-ધૈક્ષ-
વ્યરહિતા । ધનાદીનાં અતિ-પ્રકરેણ પ્રદા । અતિશબ્દોડતિશયલ્યાપકઃ । આદેયા-પ્રાપ્ત્યા ।
ન નમતીત્યનમા । જિનવાક્ બુદ્ધિપ્રદાનં દેયાત્ ॥ ૪૭ ॥

અન્વયઃ

અન્-આદિ-નિધના, અ-દીના, ધન-આદીનાં અતિ-પ્રદા, આદેયા, અ-નમા જિન-દ્વન્દ્વ-વાક્
મતિ-પ્રદાનં દેયાત્ ।

શીખ-દાર્થ

અનાદિનિધના=અવિદ્યમાન છે આદિ અને અંત બેનાં	મતિપ્રદાનં=બુદ્ધિનું દાન.
એવી, આદિ અને અંતથી રહિત.	આદેયા (ધાં દા)=પ્રાપ્ત, મેલણ કરવા લાયક.
અદીના=અવિદ્યમાન છ દીનતા જેને વિષે એવી,	અનમા=નહિ નમનારી.
ધનાદીનાં=ધનાદિકનાં.	દેયાત્ (ધાં દા)=અર્પણ.
અતિપ્રદા=અત્યંત દેનારી.	જિનેન્દ્રવાક્=જિનેશ્વરની વાણી.
મતિ=બુદ્ધિ, અક્ષય.	

સ્તોકાર્થ

જિન-વાણી સંબંધી વિચાર—

“આદિ તેમજ અંતથી રહિત, વળી દીનતાથી વિરુદ્ધ, ધન વિગેરે (અભીષ્ટ

૧ જે જે પવિત્ર તીર્થ, નદી વિગેરેનું જલ જન્યાલિપેકમાં ભેળવે, તે તે જલ તે યોગ્ય જલ છે.
આ સંબંધમાં જુઓ ત્રિપદિ-શલાકા-પુરુષ-અદિત્રયું પ્રથમ પર્વ.

૨ જિન-વાણીને અન્ન જે અનાદિ-અનન્ત વર્ણવી છે તે યુક્ત છે, કેમકે મત કાલમાં અનંત તીર્થ-
કરો થઇ ગયા છે તેમજ આગામિ કાલમાં અનન્ત ધનાર છે અને વળી તે સર્વની દેશના અર્થતઃ એકજ છે,

અર્થોને.) અત્યંત આપનારી, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય તેમજ (કાઢને પણ) નહિ નમનારી એવી જિનેશ્વરની વાણી (હે મુક્તિ-રમણીના રાગી ! તમને) મતિનું દાન દો. ”—૪૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અનુકર—

આ પદ્ય “પ્રતિપાદાન્તચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ” નામના ચમુક-અલંકારથી વિશેષતઃ શોભી રહ્યું છે, કેમકે તેના દરેક પાદના અન્તના ચાર અક્ષરોથી અન્ય પાદ શરૂ થાય છે.

૫ ૫ ૫ ૫ ૫

૧ આ પ્રમાણે આપણે પ્રત્યેક પાદે અક્ષરની પુનરાવૃત્તિમાં ચડિયાતા એક પછી એક ત્રણ પદો લેયાં. આ શબ્દાલંકારને થોડે ઘણે અંશે મૂળતો આવતો પ્રથમપૃત્તીયપાદાન્તપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિરૂપ ચમુક-અલંકાર શ્રીજિનપ્રભસૂરિએ રચેલા શ્રીપાર્શ્વજિનસ્તોત્રના આઠે પદોમાં લેવાય છે. તે સ્તોત્ર નીચે મુજબ છે:—

“ પાર્શ્વ પ્રમું શશ્વકોપમાર્ગ
દુકોપમાર્ગં ભવવહ્નિરાન્તૌ ।

આરાધતાં દત્તનિરન્તરાયં

નિરન્તરાયં પદમાન્તુમીદે ” ૧ ૧ ૧—ઉપભતિ.

“ હમેશને માટે નાશ પામ્યા છે ક્રોધ અને ગર્વ જેના એવા, તથા ભવરૂપી અગ્નિને શાંત કરવામાં જલસમાન તથા આરાધકો (પૂજકો)ને આપ્યા છે નિરન્તર લાભો જેણે એવા પાર્શ્વ પ્રમું હે અન્તરાયરહિત એવા (મુક્તિ) પદને પ્રાપ્ત કરવાને માટે સ્તવું છું. ”—૧

“ વીક્ષે જગજ્જેન ! મહામ ! વમ્ર
મહાભયવ્રજ્ય તવાંદ્રિયુગમય્ ।

પુણ્યઃ સ દ્વાવસરોઽમરાલી

સરો મરાલીવ નિપેવતે ચત્ ” ૧ ૨ ૧—ઉપભતિ.

“ હે જગત્તા નેત્ર ! હે મહાતેજસ્વી (નાથ) ! મહાભયમાંથી રક્ષણ કરનારા એવા તારા ચરણ-યુગલ કે જેને જેમ હંસી સરોવરને સેવે છે તેવી રીતે મુરોની શ્રેણી સેવે છે, તે ચરણ-યુગલને જે (સમય) દરમ્યાન હું ભેટું છું તેજ સમય પવિત્ર છે. ”—૨

“ પ્રણેસુપાં પૂર્ણસમસ્રકામં
સમસ્રકામં સહૃદ્યયસીત્ ! ।

અવન્તમાવસ્ય વિમાનમાયા

વિમાનમાયાઃ પ્રમલો અવન્તિ ” ૧ ૩ ૧—ઉપેન્દ્રવજ્રા.

“ હે ઇશ્વર ! પ્રભુમ કરનારાઓની પૂર્ણ કરી છે સમસ્ત અશિલાપાઓ જેણે એવા તેમજ સમન્તતઃ નાથ કયો ॥ કામદેવનો જેણે એવા આપને એકજ વાર નમસ્કાર કરીને (ભવ્ય જનો) માન અને માયાથી મુક્ત બની વિગાનની લક્ષ્મીના પ્રભુઓ બને છે. ”—૩

“ ત્રયાણ્યુપદ્ધમમદ્યમાલ-

મમદ્યમાલક્ષિતસર્વમાયય્ ।

કૈર્નામ પીમક્ષિરમાનિ દ્વાન્તં

રમાનિરાન્તં ચ યજસર્વદીયય્ ” ૧ ૪ ૧—ઉપભતિ.

“ (નેગમાદિક) નયોથી વ્યાપ્ત એવા, વળી ઉદયમાં આવી છે આલાપકો તેમજ (સપ્તભંગી પ્રમુખ) ભંજોની શ્રેણી જેને વિષે એવા, તેમજ નાશરહિતપણે (અર્થાત્ ક્રોધ પણ કુવાદીથી લગ્ન યાને બાંધ ન કરી શકાય એવી રીતે) દેખાયા છે સર્વ પદાર્થો જેને વિષે એવા, વળી શાન્તિમય અને લક્ષ્મીના મંદિરરૂપ એવા તારા વચનને કયા હૃદ્વિશાળીઓએ પૂર્ણ નથી અથવા આનું નથી ! ”—૪.

ગૌરીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સૌવર્ણપદ્મા શ્રીગૌરી, શ્રી‘ગૌરી’ પદ્મહસ્તિકા ।

હસ્તિકાયા મહાગોધા—ઽઽગોધામધ્વસ્તયેઽસ્તુ વઃ ॥ ૪૮ ॥ ૧૨ ॥

—અનુદ્રુવ

ટીકા

શ્રીગૌરી દેવતા । આગસઃ—પાપસ્ય ધામ—સદનં તસ્ય ધ્વસ્તયે । ઘો-યુષ્માકં ભવતુ । સૌવર્ણઃ પદ્મો યંસ્યાઃ સા । શ્રીવદ્ ગૌરી—પીતવર્ણેત્યર્થઃ । હસ્તિકાય इव कायो यस्याः सा हस्तिकाया । महती गोधा वाहनं यस्याः सा । पद्मं हस्ते यस्याः सा ॥ ૪૮ ॥

“નિલં પ્રમાદેન વિના સિતામં
વિનાસિતામન્નકમન્નમાજામ્ ।

ત્વદ્વાગ ધન્યઃ સ્મરતીશ ! સારં

રતીશસારદ્વદ્વગેન્નનાદમ્” ॥ ૫ ॥—ઉપભતિ.

“નહ ક્યાં છે રોગને જેલું એવા, તથા વિનાશ ક્યાં છે પ્રાણીઓનાં અમંગલોનો જેલું એવા તેમજ સારભૂત અને (વળી) કામદેવરૂપી સારંગને (નસાડી મૂકવામાં) સિંહ-નાદ જેવા એવા તારા નામને હે નાથ ! પ્રમાદ વિના ધન્ય પુરૂષ સર્વદા રમરે છે.”—૫

“શ્રુત્યોઽપિ ચોઽપ્રાવૃજિતપ્રભાવે
જિન ! પ્રમાદૈકરલસ્ત્વયિ સ્યાદ્ ।

સ રૂપદ્યાન્ નીરગજાશ્વસેને !

ગજાશ્વસેનેશ્વરતામુપેતિ” ॥ ૬ ॥—ઉપભતિ.

“હે વીતરાગ ! હે રોગ-રહિત ! હે જન્મ-રહિત ! હે અધર્મેન (વૃષતિ)ના નન્દન ! નિર્મેળ છે પ્રભાવ જેનો એવા તારે વિષે જે (મનુષ્ય) ક્રિકર ક્રોધ કરીને પણ તારા પ્રભાવમાં એકરસ અને છે, તે સ્વરૂપ-વાન્ થવા ઉપરાંત હાથી, ઘોડા અને સૈન્યની પ્રભુતાને પામે છે.”—૬

“શ્રૂણામ્નો નીલતમાલકાય
તમાલકાયપ્રભ ! ભુન્યમેવ ।

અવાદ્ ત્વદન્યઃ કતમોઽવિતા ન

સમોવિતાનચ્છિદુરોઝ્કં ધૃવ” ॥ ૭ ॥—ઉપભતિ.

“તમાલ વૃક્ષના જેવી જેવી કાષાની કાન્તિ છે એવા હે (જિનેશ્વર !) અત્યન્ત નીલ (કૃષ્ણ) કેશવાળા એવા તનેજ (મારી) નમસ્કાર હોજો. જેમ અંધકારના સમૂહનો નાશ કરવામાં સૂર્યજ (સમર્થ) છે, તેમ (અમને સંસારરૂપી કંદેશાનામાંથી) જન્યાત્વનાર તારા સિવાય અન્ય ક્રોધ નથી.”—૭

“ત્વદુક્કલ્યેષ્વવિરામવામે
વિરામ ! વામેય ! મયિ પ્રસીદ ।

અન્યાન્ સ્તવઃ પાતુ જિનપ્રમોઽવં

જિનપ્રમો યં વિદ્યે યતીન્દ્રઃ” ॥ ૮ ॥—ઉપભતિ.

“હે વિશેષતઃ રમણીય (જિનેશ્વર) ! હે વામા (રાણી)ના પુત્ર ! તો કથન કરેલાં કૃત્યો પ્રતિ નિરંતર પ્રતિકૂળ રહેનારા એવા મારા (જેવા પ્રમાદી) ઉપર તું પ્રસન્ન થા. જે (આ) સ્તવનને આ જિનપ્રમુ-સુનીશ્વરે (આત્માર્થે) જનાવ્યું છે, તે આ સ્તવન કે જેમાં વીતરાગની પ્રશા (ત્રુણી) છે તે લબ્ય (છને)નું રક્ષણ કરો.”—૮

निर्वाणकलिकायाम्—

“गौरी देवी कनकगौरी गोधावाहनां चतुर्भुजां वरदमुसलयुतवक्षिण-
करां अक्षमालाङ्घ्र्यलयालङ्कृतयामहस्तां चेति ।”

તથા અસંધનીય છે શુશ્રોતા સંપત્તિ જેની એવા 'વિમલ (નાથ) ના ચરણ-યુગલને (દે
લભ્ય બનો !) તમે (અત્યંત) સ્તવો. "—૪૯

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતકાર—

આ પદ્ય પદ્ય-અમતકારના સંબંધમાં તૃતીય પદ્યને મળતું આવે છે, કેમકે આનાં પ્રથ-
મનાં બે ચરણોમાં છેવટના પાંચ પાંચ અક્ષરો સમાન છે, બ્યારે બાકીનાં બે ચરણોમાં છેવટના
ચાર ચાર અક્ષરો સમાન છે. આ ઉપરથી ભેદ શક્ય છે કે આ કાવ્યમાં બે યમક પ્રધાન
૫૬ લોગબે છે, તે ચમકનો આ પદ્યથી યુગ પ્રારંભ થાય છે.

જિન-સેવા—

શમિતાશિલરુજિ નાનાં—

ભોજોદરલાલિતેતિચારુ જિનાનામ્ ।

ચરણયુગે દિવિજનતે

ભક્તિં કુરુ દુર્લભે ભુવિ જનતે ! ॥ ૫૦ ॥

—આર્યાં

ટીકા

દે જનતે ! ભક્તિં કુરુ । ચરણયુગે । શમિતા અશિલા રુજો-રોગા યેન તત્ તસિન્ ।
નાનામ્ભોજાનામુદરં તસિન્ લાલિતે-વૃદ્ધિં નીતે । અતિચારુ લાલિતક્રિયાવિશેષણં ધૃત્ ।
દિવિજા-દેવાસ્તૈર્નતં તસિન્ । દુઃસ્વેન લભ્યં તસિન્ ॥ ૫૦ ॥

અન્વયઃ

(દે) જનતે ! જિનાનાં શમિત-અશિલ-રુજિ, અતિ-ચારુ નાના-અમ્ભોજ-ઉદર-લાલિતે,
દિવિજ-નતે મુખિ દુર્લભે ચરણ-યુગે ભક્તિં કુરુ ।

શીર્ષકાર્થ

શમિત (પા. વમ્)=શાંત કરાયેલ.

રુજ=રોગ, આધિ.

શમિતાશિલરુજિ=શાંત કરાયા શુ સમસ્ત રોગો
જેના વડે એવા.

અમ્ભોજ=કમળ.

ઉદર=મધ્ય ભાગ.

લાલિત (પા. લ્)=વૃદ્ધિને પામેલ.

નાનામ્ભોજોદરલાલિતે=વિવિધ કમલોના મધ્ય

ભાગને વિષે વૃદ્ધિ પામેલ.

અતિચારુ=અત્યંત મનોહર રીતે.

જિનાનાં (વ. જિન)=તીર્થિકરોના.

યુગ=યુગલ, બેનું ભેડકું.

ચરણયુગે=પાદ-યુગલને વિષે.

દિવિજ=દેવતા.

નત (પા. નમ્)=પ્રણામ કરેલ.

દિવિજનતે=દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા.

કુરુ (પા. કૃ)=કર.

દુર્લભે (વ. દુર્લભ)=દુર્લભ.

જનતે ! (મ. જનતા)=દે જન-સમૂહ !

૧ આ તોરમા તીર્થિકર શ્રીવિમલનાથને લખતી હુંક દર્શકત રચુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના. ૫૦ ૧૬૫
મીધી મળી રહે.

શ્લોકાર્થ

નિન-સેવા—

“ શાંત કરાયા છે સમસ્ત રાગો જનાથી એવા, વળી વિવિધ કમલોના મધ્ય ભાગને વિષે અત્યંત મનોહર રીતે વૃદ્ધિ પામેલા, તેમજ દેવતાઓ વડે પ્રણામ કરાયેલા તથા વળી પૃથ્વીને વિષે દુર્લભ એવા જિનોના ચરણ-યુગલને વિષે હે જન-સમૂહ ! તું શક્તિ કર. ”—૫૦

રૂપટીકરણ

પદ્ય-અમરકાર—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો પછી ‘પાદાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભે છે અને તેમ હોવાને લીધે આ પદ્યો છઠ્ઠા પદ્યને ચમકના વિષયમાં મળતાં આવે છે.

૫ ૫ ૫ ૫

જિનચાળીસ્તુતિઃ—

વિજિતવતી સુરવં ચા-

માપૂરિતવન્તમમ્બુદં સુરવન્ધ્યા ।

વીરસ્ય ભવાદવતાદ્

વાળી કેનાપિ ન વિજિતા વાદવતા ॥ ૫૧ ॥

—આર્યાં

ટીકા

વીરસ્ય જિનસ્ય વાળી ભવાત્ અવતાત્-રક્ષતાત્ । વિજિતવતી-તિરસ્કૃતવતી અમ્બુદમ્ । ક્ષોભનો રવઃ-શબ્દો यस્ય તમ્ । ઘાં-આકાશં આપૂરિતવન્તમ્ । કિંબૂતા વાક્ ? સુરૈર્વન્ધ્યા । તથા કેનાપિ વાદવતા-વાદિના ન વિજિતા ॥ ૫૧ ॥

અન્વયઃ

ઘાં આપૂરિતવન્તં, સુ-રવં અમ્બુદં વિજિતવતી, સુર-વન્ધ્યા, કેન અપિ વાદવતા ન વિજિતા વીરસ્ય વાળી ભવાત્ અવતાત્ ।

શબ્દાર્થ

વિજિતવતી (ધાં જિ)=વિજય મેળવેલી.

રવ=રવિ, અવાજ.

સુરવં=સુ-દર પવન છે જેનો એવા

ઘાં (મૂં દિવ્)=આકાશને.

આપૂરિતવન્તં (ધાં પૂ)=પૂરી દીપેલ

અમ્બુદં (મૂં અમ્બુદ)=મેધને.

વન્ધ્ય (ધાં વન્ધ)=વ-દન કરવા લાયક

સુરવન્ધ્યા=દેવોને વ-દન કરવા લાયક.

વીરસ્ય (મૂં વીર)=વીરની

અવતાત્ (ધાં અવ)=અથાવો.

વાળી=વાણી, દેશના.

કેન (મૂં કિમ્)=કોઈથી.

વિજિતા (ધાં જિ)=જીતાયેલી.

વાદવતા (મૂં વાદવત્)=વાદી વડે.

निर्वाणकलिकायाम्—

“गान्धारीं देवीं नीलवर्णां कमलासनां चतुर्भुजां वरदमुखान्वयुत-
दक्षिणकरां अमयकुलिदायुतवामहस्तां चेति ।”

શ્લોકાર્થ

ગાન્ધારી દેવીની સ્તુતિ—

“વજ્ર અને મુશળ છે હાથમાં જેના એવી, વળી અતિશય ઉચ્ચ (અર્થાત્ અલંગુર) છે કાન્તિ જેની એવા કમલ ઉપર નિવાસ કરનારી, તથા વળી રાગાંધ હુરમનોને પ્રેરણા કરનારી તેમજ નીલ છે પ્રભાનો સમૂહ જેના એવી ગાન્ધારી (દેવી) (હે લગ્ન્યો ! તમને) શુભ લાભ કરે.”—પર

સ્પષ્ટીકરણ

ગાન્ધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એને ચાર હાથ છે. એના જમણા જે હાથ વરદ અને મુશલથી; અલંગુર છે, જ્યારે એના ડાબા જે હાથ અણચ અને વજ્રથી વિભૂષિત છે. વળી તે નીલવર્ણી છે અને કમલ એ એનું આસન છે. આ વાતની નિર્વાણ-કેલિકા સાક્ષી પૂરે છે, કેમકે ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા ગાન્ધારીદેવીઃ નીલવર્ણા કમલાસના ચતુર્મુખા વરદમુશલયુતદક્ષિણકામમયકુલિશ-યુતવામહસ્તાં ચેતિ.”

આચાર-દ્વિનકર પણ આ વાતનું સમર્થન કરે છે, કેમકે તેમાં કહ્યું છે કે—

“દાતપદ્મસ્યિતચરણા, મુસલં વજ્રં ચ હસ્તયોર્વધતી ।

કમનીયાઙ્ગનકાન્તિ-ગાન્ધારી ચાં શુભાં દયાત્ ॥” —આચાર

આચાર્ય પત્રિકા ૧૬૨.

१४ श्रीअनन्तजिनस्तुतयः

अथ श्रीअनन्तनाथस्य स्तुतिः—

निरेति गदबह्वरीगुपिलजन्मकान्तारतः

प्रणम्य यमनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः ।

अनन्तजिदसौ जयत्यभिमतायदो घस्मरः

समस्तजगदंहसां हतकृतापदोघस्मरः ॥ ५३ ॥

—पृथ्वी (८, ९)

टीका

असौ अनन्तजित् तीर्थं करो जयति । यं प्रणम्य जीवो निरेति—निर्गच्छति । कस्मात् ? गदा-रोगा एव बह्वर्यो-लतास्तामिर्गुपिलं-गहनं जन्म एव कान्तारं-धनं तस्मात् । किंभूतः सन् निरेति ? अनीप्सितमेव-अनाद्युमिष्टमेव उपनतं-आगतं दिव्यकान्तानां रतं-सुखं यस्य सः । अभिमतं सुखं तस्य आयः-प्राप्तिस्तं ददातीति अ०दः, जिनविशेषणम् । घस्मरो-विनाशकः । समस्तजगतां अंहांसि-पापानि तेषाम् । कृत आपदां ओघो येन स्मरेण स (ततः) कर्मधारयः । हतः कृतापदोघस्मरो येन सः ॥ ५३ ॥

अन्वयः

यं प्रणम्य अन-ईप्सित-उपनत-दिव्य-कान्ता-रतः (सन् जीवः) गदबह्वरी-गुपिल-जन्म-कान्तार-तः निरेति, असौ अभिमत-आय-दः, समस्त-जगत्-जंहासां घस्मरः, हत-कृत-आपद्-ओघ-स्मरः 'अनन्तजित्' जयति ।

शब्दार्थ

निरेति (घा० इ)=ज० ३२ नी० ३७१ अर्थ छे.

गद=रोग.

बह्वरी=बेध, लता.

गुपिल=गहन.

कान्तार=वन, जंगल.

गदबह्वरीगुपिलजन्मकान्तारतः=रोग३७१ लता३७१ वने गहनं जेवा जन्म३७१ वनभांयो.

प्रणम्य (घा० नम्र)=प्रणाम करीने.

अनीप्सित=बगर धनभाजे.

उपनत (घा० नम्र)=विपश्चित, पात्रेव.

कान्ता=बलाना, स्त्री.

रत=सुख.

अनीप्सितोपनतदिव्यकान्तारतः=बगर धनभाजे आस यद्युं छे दिव्यांगानां सुख जेने जेवो.

અનન્તજિત્=અનન્તજિત્, અનન્તનાથ,
અમિમત (ખાં મન્)=અભીષ્ટ, વાંછિત.
અમિમતાયદ્=અભીષ્ટ લાભને દેનારા.
ઘસરઃ (ઘૃં ઘસર)=વિનાશક, નાશ કરનારા.
નહસ=પાપ.

સમસ્તજગદંદ્રસાં=સમસ્ત જગતનાં પાપોના.

સર=કામદેવ, મદન.

હતક્રુતાપદોઘસરઃ=કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે
એવા કામદેવને હણ્યો છે જેણે એવા.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅનન્તનાથની સ્તુતિ—

જ. (તીર્થંકર)ને પ્રણામ કરીને, ઇચ્છતો નથી છતાં પણ પ્રાપ્ત થયું છે દિવ્યાંગનાનું
સુખ જેને એવો થયો થકા (જીવ) વ્યાધિરૂપી વેલોથી ગહન એવા જન્મ (—મરણ)
રૂપ જંગલમાંથી બહાર નીકળી બચ છે, તે, અભીષ્ટ લાભને દેનારા, સમસ્ત જગતનાં
પાપોના સંહાર કરનારા તથા વર્ણી (ઉત્પન્ન) કયોં છે આપત્તિનો સમૂહ જેણે એવા મદનને
(પણ) હણ્યો છે જેણે એવા 'અનન્તજિત્ (તીર્થંકર) જયંતા વર્તે છે.'—૫૩

તીર્થંકરના નામ સંબંધી વિચાર—

ચોક્કા તીર્થંકરનું પ્રચલિત નામ 'અનન્ત' છે, પરંતુ આ પદમાં 'અનન્તજિત્' એમ
આપ્યું છે તે શું યોગ્ય છે એવો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે. આ પ્રશ્નના સંબંધમાં વિચાર કરીએ તે પૂર્વે
એ પણ વાત ધ્યાનમાં લેવી આવશ્યક છે કે જીવના પદમાં તો વીસમા તીર્થંકરના 'સુનિસુમત'
નામને બદલે 'સુમત'નો ઉલ્લેખ છે તેનું કેમ વાજ? આ તો વધારે અયોગ્ય વાત છે એમ
ઉપલેક દૃષ્ટિએ વિચારનારને લાગે, પરંતુ તેમ નથી. એ વાતની કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહિમચન્દ્ર-
સૂચિત અભિધાન-ચિન્તામણિ સાક્ષી પૂરે છે. આં તીર્થંકરોનાં નામાન્તરો વિષે ઉલ્લેખ
કરતાં કહ્યું છે કે—

“ઋપમો વૃષમઃ શ્રેયાન્, શ્રેયાંસઃ સ્વાદનન્તજિદનન્તઃ ।

સુભિષિસ્તુ પુષ્પદન્તો, મુનિસુમતસુમતૌ તુલ્યૌ ॥ —આર્યા

અરિષ્ટનેમિસ્તુ નેમિ-વીરધ્વરમતીર્યકુલ ।

મહાવીરો વર્ધમાનો, દેવાયોં દ્વાતનન્દનઃ ॥ ” —અનુબુધ્

—પ્રથમ કાણ્ડ, પદ્યક ૨૬-૩૦.

અર્થાત્ 'ઋપશ' અને 'વૃષશ', 'શ્રેયાન્' અને 'શ્રેયાંસ', 'અનન્તજિત્' અને
'અનન્ત', 'સુભિષિ' અને 'પુષ્પદંત' તેમજ 'સુનિસુમત' અને 'સુમત' એ સમાન છે. એવીજ
રીતે 'અરિષ્ટનેમિ' અને 'નેમિ' પણ સમાન છે. અન્તિમ તીર્થંકરનાં વીર, મહાવીર, વર્ધમાન,
દેવાય અને દ્વાતનન્દન એ નામાન્તરો છે.

૫ ૫ ૫ ૫

૧ 'અનન્તજિત્' શબ્દસ્ય વ્યુત્પત્તયર્થઃ—

“અનન્તકર્મણાન્ જયતિ અનન્તૈર્જ્ઞાનાદિમિથાં અપલ્યવન્તજિત્, યદ્વા ગર્ભસ્થિતે જનન્યા અનન્તરવદામ દદં
જયતિ ચ ત્રિસુવનેષ્વિ દલ્લનન્તજિત્.”

—અભિધાનચિન્તામણિસ્તોત્રજીકાયામ્

૨ આ ચોક્કા તીર્થંકરની રજૂ કરેલા સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (૫૦ ૧૭૫)માં આલેખવામાં
આવી છે.

જિનાનાં વિજય:—

भवन्ति न यदानता वरविधावलीकाननाः

श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतभवावलीकाननाः ।

प्रपञ्चितजगद्बृहदुरितकूपतारा जिना

अयन्ति वपुपेह तेऽनुपमरूपताराजिना ॥ ૫૪ ॥

—શ્રુત્વી

ટીકા

પ્રપંચિતાનિ જગતિ બૃહદુરિતાન્વેષ કૂપસ્તં તરન્તીતિ તારાઃ । શ્રુતમેવ જ્વલનરતેન ભસ્મસાત્કૃતં ભવાવલીકાનનં-વનં યૈસ્તે । જિના વપુષા જયન્તિ । યદાનતાઃ સન્તો વરકર્તૃભ્યે અલીકમુખા ન ભવન્તિ । વપુષા કિંમૂતેન ? અનુપમરૂપતયા રાજિના-શોમિતેન ॥ ૫૪ ॥

અન્વયઃ

પદ-આનતાઃ (પ્રાણિનઃ) ઘર-વિધી અલીક-આનનાઃ ન ભવન્તિ, તે શ્રુત-જ્વલન-ભસ્મ-સાત્-કૃત-ભય-આવલી-કાનનાઃ, પ્રપંચિત-જગત્-બૃહદ્-ઉરિત-કૂપ-તારાઃ જિનાઃ અનુપમ-રૂપતા-રાજિના વપુષા રૂઢ અયન્તિ ।

શીઘ્રદાર્થ

આનત (ધા० નમ્) = નમેલા, પ્રભુામ કરેલા.

યદાનતાઃ = જેને પ્રભુામ કરેલા.

વરવિધી = ઉત્તમ કાર્યને વિશે.

અલીક = અસલ્ય, જાફું.

આનન = મુખ, વદન.

અલીકાનનાઃ = અસલ્ય ■ મુખ જેમનું એવા.

શ્રુત = કૃત-સાન.

જ્વલન = અગ્નિ, આગ.

ભસ્મ = રાખ, શામી.

સાત્ = એક ભતનો પ્રભુય.

પાનન = વન, અરણ્ય.

શ્રુતજ્વલનભસ્મસાત્કૃતભવાવલીકાનના = શ્રુતરૂપ

અગ્નિ વડે લગ્નમીશ્રીત કર્યું છે લવની શ્રેણિરૂપ

વનને જેમણે એવા.

પ્રપંચિત = ફેલાવેલ, વિસ્તીર્ણ.

બૃહત્ = મોટું.

કૂપ = કુબો.

તાર (ધા० તૂ) = તરી જનારા.

પ્રપંચિતજગદ્બૃહદુરિતકૂપતારાઃ = જગતને વિશે

વિસ્તારે પામેલા મહાપાપરૂપ રૂપને તરી જનારા

અયન્તિ (ધા० યિ) = જાય પામે છે.

વપુષા (ધા० વપુષ્) = શરીર વડે.

રૂપતા = સો-દર્શ.

અનુપમરૂપતારાજિના = અસાધારણ શો-દર્શ વડે સોષતા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોનો વિજય—

જેમને પ્રભુામ કરેલા (જેને) ઉત્તમ કાર્યને વિશે અસલ્ય-મુખ વાળા ચતા નથી (અર્થાત્ એક વખત ઉચિત કાર્ય કરવા દો પાટ્યા પછી તેનું કાર્ય જરૂરજ કરે છે), તેઓ

કે જેમણે શ્રુતરૂપ અગ્નિ વડે ભવ-ત્રેણિ રૂપ વનોને ખાળીને લક્ષ્મીભૂત કર્યા છે તથા જેઓ જગત્માં વિસ્તાર પામેલા એવા મહાપાતકરૂપ કૂપને તરી બંધ છે, તે જિનેા અલૌકિક સૌન્દર્યથી શોભતા દેહ વડે અત્ર જય પામે છે.”—૫૪

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમતાર—

આ પદ્યનાં ચારે અક્ષરોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની સમાનતા દષ્ટિગોચર થાય છે, એથી કરીને આ પદ્ય ‘પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના શબ્દાલંકારથી શોભી રહ્યું છે.

શ્રુત-જ્ઞાન—

જૈન શાસ્ત્રમાં જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારો પાડ્યા છે—(૧) મતિ, (૨) શ્રુત, (૩) અવધિ, (૪) મનઃપર્યય અને (૫) કેવલ. આ પાંચ પ્રકારો પૈકી પરોક્ષ પ્રમાણરૂપ, મતિપૂર્વક, શાસ્ત્ર-શ્રવણ અથવા તેના પકન ઉપર આધાર રાખનાર, ત્રિકાલવિષયક તેમજ અંગબાહ્ય અને અંગપ્રવિષ્ટ એમ બે મુખ્ય ભેદોવાળું જ્ઞાન શ્રુત-જ્ઞાન છે. શબ્દ-શ્રવણથી ઉપજતો બોધ યાને શબ્દ-બોધ તે શ્રુત-જ્ઞાન છે, જ્યારે શબ્દજનિત અર્થ-બોધથી અતિરિક્ત, ઇન્દ્રિયાર્થસંગ્રહજન્ય બોધ તે મતિજ્ઞાન છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ જ્ઞાનોની સ્થૂળ માહિતી અધ્યાત્મ-તત્વાલોકમાંથી મળી શકશે, જ્યારે તેનું વિશિષ્ટ સ્વરૂપ તો વિશેષાવશ્યકે, નંદીસૂત્ર વિગેરે ગ્રંથ ગ્રંથોમાંથી મળશે.

શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા—

આ પદ્યમાં જે એમ સૂચન કરવામાં આવ્યું છે કે શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા ભવરૂપી તનો ભક્ષ્મીભૂત બને છે (અને તેમ થતાં સુક્ષિત મળે છે) તે કંઈ અતિશયોક્તિ નથી. કેમકે એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે ‘શૌદ્ધપૂર્વધર’ યાને શ્રુત-કેવલી જે આહાર લાવે તે આહાર કેલક-જ્ઞાનીને પણ કદરે છે. બળી જો કે શ્રુત-જ્ઞાન સ્વપર્યાયથી કે પરપર્યાયથી કેવલજ્ઞાનના સમાન નથી, પરંતુ સ્વ-પર ઉભય પર્યાય વડે તો તે તેના સમાન છે. કહ્યું પણ છે કે—

“સંયપજ્ઞાપદિ ડ કેવલેન તુલે ન હોજ્ઞ ન પરેદિં ।

સયપરપજ્ઞાપદિ તુ તુલે તેં કેવલેનેવ ॥

—વિશેષાવશ્યક, ગાથાંક ૪૯૩.

વિશેષમાં જેણે પૂરેપૂરા દશ પૂર્વજનું અધ્યયન કર્યું હોય, તે જીવ પણ કદી પણ અભયરૂપી અસંભય સલાનો સંભય બનતો નથી. અર્થાત્ તે જીવને નિર્વાણ-નગરે જવાનો પરવાનો મળી જાય છે. આ ઉપરથી શ્રુત-જ્ઞાનનો મહિમા સમજી શકાય છે.

જિનેન્દરના દેહનું વર્ણન—

જોકે જિનેન્દરના દેહનું ચચોચિત વર્ણન કરવું તો અશક્ય છે, છતાં પણ કેદપ-સૂત્રની શ્રીવિનયવિજયજીએ રચેલી મુખોદધિકા નામની (સૂ. ૧૦૮ ની) વૃત્તિમાં આપેલાં નિઃ-લિખિત પદો તરફ દષ્ટિ-પાત કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

૧ આ સંબંધમાં જીઓ વીર-ભક્ષ્મીભરના રજમા પદ્યનું સ્પષ્ટીકરણ.

૨ સંસ્કૃત-છાયા—

સકપર્માયેસુ કેવલેન તુલ્યં ન મવતિ ન મૃતઃ ।

સકપરપર્માયેસુ તુલ્યમેવ તત્ત્વ કેવલેન ॥

“ દ્વિજરાજમુખો ગજરાજગતિ-
 રરુણોઘ્નપુટઃ સિતદન્તવતિઃ ।
 સિતિકેશમરોઽમ્બુજમલુકરઃ
 સુરભિશ્વસિતઃ પ્રમયોદ્ધસિતઃ ॥ ૧ ॥—તોટકચ્છન્દઃ
 મતિમાન્ શ્રુતવાન્ પ્રથિતાવધિયુક્
 પૃથુપૂર્વમવસરણો ગતસ્કૃ ।
 મતિકાન્તિધૃતિપ્રભૃતિસ્વગુણ-
 જંગતોઽપ્યધિકો જગતીતિલકઃ ॥ ૨ ॥”—યુગ્મમ્

અર્થાત્—જેમનું વદન ચંદ્ર જેવું છે, જેમની આલ જૈરાવત હાથીના જેવી છે, જેમના ઊંઠ રાતા છે, વળી જેમના હાંતની પંક્તિ દ્વધ જેવી સફેદ છે, જેમના કેશનો સમૂહ કાળો છે, જેમના હાથ કમલના જેવા નામૂક છે, જેમનો શ્વાસ સુગંધથી ભરપૂર છે તથા વળી જેઓ કાંતિથી હીપી રહ્યા છે, તેમજ મતિમાન અને શ્રુતજ્ઞાનના ધારક હોવા ઉપરાંત જેમનું અવધિજ્ઞાન અતિશય વિસ્તૃત છે, વળી જેમનું પૂર્વભવ-રમરણ વિસ્તારવાળું છે, જેઓ રોગ-રક્તિ છે તેમજ મતિ, કાન્તિ, ધૃતિ, ઇલાદિ ગુણોએ ઠરીને જે જગત્થી ચઢિયાતા છે, તે જિનેશ્વર જગતનાં તિલકસમાન છે.

કહેવાની મતલબ એ છે કે અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું સૌન્દર્ય-લાવણ્ય પણ તીર્થંકરના દેહ-લાવણ્ય આગળ તો કશી ગણતરીમાં નથી, તો પછી આવા અપૂર્વ દેહનું વર્ણન તો માસ જેવો કયાંથીજ કરી શકે ?

જિન-વાણ્યાઃ પ્રાધાન્યમ્—

અવન્ત્યલિલવિષ્ટપાશ્રિતસમાજનાસૂતૃતા

જયત્વમરયોગિભિઃ કૃતસમાજના સૂતૃતા ।

જિનેન્દ્રગદિતા નયાદિવસુપાઽઞ્ચ ગીર્વાણતા-

મિતા રિપુવિભેદને કૃતસુપાઞ્ચગીર્વાણતા ॥ ૫૫ ॥

—પૃથ્વી

૧ સરખાવો—

“ સન્નમુરા લદ્ધ રૂપં, એનુદ્ધપમાણયં વિરમ્બેજા ।

રિણપાયંયુદ્ધં ષદ્, ષ સોહય્ સં જહિંગાલે ॥ ”

—આપરથક-નિર્ણયિ, આયાંક ૫૧૬.

[સર્વશુદ્ધ વદિ રૂપમજ્જહમમાર્ગં ત્રિકુર્વોરમ્ ।

રિનપાદાદ્ધુદ્ધં પ્રતિ ન શોભતે સદ્ યથાઽઞ્જારઃ ॥]

અર્થાત્—જો સમસ્ત દેવો અનુદ્ધા જેવડું રૂપ દિવ્ય રાક્ષિ વડે ત્રિકુર્વે, તો પણ તે સૂર્યની રાંશુષ અંગારાની જેમ તે જિનેશ્વરના અંબુકા આગળ ચોથા પાથે નહિ.

૨ તીર્થંકરનો દેહ અનુપમ હોવાથી તો “જોદદરિક” શબ્દનો અર્થ વિચારતાં “ઢહાર્-ઢહાર્” એમ ઉદ્ધેખ કરી શકાય છે.

ટીકા

જિનેન્દ્રગદિતા ગીઃ-વાણી જયતિ । કિં કુર્વન્તી ? અવન્તી-રક્ષન્તી । અખિલવિષ્ટપે
આશ્રિતા ધાતૌ સમા ચ તસ્યાં જનાસ્તેષાં અસૂન-પ્રાણાન્ । ક્રતા-અધ્યાપનીયા । અમ-
રાશ્ચ યોગિનશ્ચ તૈઃ કૃતં સમાજનં-આતિથ્યં યસ્યાઃ સા । સૂનૃતા-સત્યા । નયાદય એવ
વસૂનિ-નિધાનાનિ પાતીતિ યા । અત્ર રિપુમેદને વાણતાં હતા-પ્રાપ્તા । કૃતા શોભ-
નપાત્રાણાં ગીર્વાણતા-દેવત્વં યયા ॥ ૫૫ ॥

અન્વયઃ

અખિલ-વિષ્ટપ-આશ્રિત-સમા-જન-અસૂન અવન્તી, ક્રતા, અમર-યોગિભિઃ કૃત-સમાજના,
સૂનૃતા, નય-આદિ-વસુ-પા, રિપુ-વિમેદને વાણતાં હતા, કૃત-સુપાત્ર-ગીર્વાણતા, જિન-ન્દ્ર-ગદિતા
ગીઃ અત્ર જયતિ ।

શીલ્પાર્થ

અવન્તી (ધા० અવ)=રક્ષણ કરનારી.
આશ્રિત (ધા० શ્રિ)=આશ્રય લીધેલ.
સમાજન=સભ્ય.
અખિલવિષ્ટપાશ્રિતસમાજનાસૂન=સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને
આશ્રીને રહેલા સભ્યોના પ્રાણીને.
ક્રતા (મૂ० ક્રત)=અભ્યાસ કરવા લાયક.
યોગિન=યોગી, મુનિવર.
અમરયોગિભિઃ=દેવો અને મુનિવરો વડે.
સમાજન=આતિથ્ય, પરીણામત.
કૃતસમાજના=કર્તૃ છે આતિથ્ય જેનું એવી.
સૂનૃતા (મૂ० સૂનૃ)=સત્ય, સાચી.
ગદિત (ધા० ગદ)=કહેલી.
જિનેન્દ્રગદિતા=જિનવરે કહેલી.

વસુ=નિધાન.
નયાદિવસુપા=નય આદિ નિધાનનું રક્ષણ કરનારી.
અત્ર=અહિંચા.
ગીઃ (મૂ० ગિર્)=વાણી.
વાણતાં (મૂ० વાણતા)=ખાણપણીને.
હતા (મૂ० હત)=પ્રાપ્ત થયેલી.
વિમેદન=સંહાર, નાશ.
રિપુવિમેદને=શત્રુનો સંહાર કરવામાં.
સુપાત્ર=યોગ્ય પાત્ર.
ગીર્વાણતા=દેવપણું.
કૃતસુપાત્રગીર્વાણતા=કર્તૃ છે સુપાત્રોનું દેવપણું
જેણે એવી.

શ્લોકાર્થ

જિનવાણીનું પ્રાધાન્ય—

“ સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડને આશ્રીને રહેલા એવા સભ્ય જનોના (અર્થાત્ સર્વ પ્રાણી-
ઓના) પ્રાણનું રક્ષણ કરનારી, વળી અભ્યાસ કરવા લાયક, તથા દેવોએ અને મુનિ-
વરોએ કર્યું છે આતિથ્ય જેનું એવી (અર્થાત્ વિષુદ્ધાદિકથી સેવાયેલી), સાચી, નયા-
દિક નિધાનનું પરિપાલન કરનારી, (કામાદિક) શત્રુનો સંહાર કરવામાં ખાણપણીને
પ્રાપ્ત થયેલી (અર્થાત્ ખાણી ગરજ સારનારી), વળી કર્યા છે સુપાત્રોને દેવરૂપ જેણે
એવી તેમજ જિનવરે કહેલી એવી વાણી અત્ર જય પામે છે.”—૫૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમરકાર—

આ પદમાં પ્રથમનાં બે શ્લોકોમાં છેવટના આઠ આઠ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે બાકીનાં

એ ચરણોમાં છેવટના સાત સાત અક્ષરો સમાન છે. આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી વિભૂષિત ૫૪ આ સમસ્ત કાવ્યમાં એક જ છે, એ એની વિશેષતામાં વધારો કરે છે.

✽ ✽ ✽ ✽

માનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

નિજાક્ષતયોજ્વલા વિશદવન્ધુજીવામયા

સિતાક્ષવિહગા હતાનમદવન્ધુજીવામયા ।

જ્વલજ્વલનહેતિકા હરતુ 'માનસી' તાપદં

શુભાતિશયધાન્યદૃષ્ટ્યનુપમાનસીતા પદમ્ ॥ ૫૬ ॥ ૧૪ ॥

—શૃષ્ટી

ટીકા

આ માનસી દેવતા તાપદં પદં હરતુ । નિજાક્ષમેવ છતા તથા જ્વલા । વિશદ-
વન્ધુજીવસ્ય-વિન્ધવજીવસ્યેવ આમા યસ્યાઃ સા તથા । સિતાક્ષવિહગો-રાજહંસો વાહનં યસ્યાઃ
સા । હતા અનમન્તઃ-અનચ્છીલા અવન્ધુજીવાઃ-શત્રુજીવા યયા સા । જ્વલંક્ષાસી જ્વલ-
નશ્ચ સ યવ હેતિઃ-પ્રહરણં યસ્યાઃ સા । શુભાતિશય યવ ધાન્યં તસ્ય દૃષ્ટિઃ તસ્યા
નિરુપમાના સીતા-ક્ષેત્રદેવતા ॥ ૫૬ ॥

અન્વયઃ

વિશદ-વન્ધુ-જીવ-આમયા, નિજ-અક્ષ-છતયા જ્વલા, સિત-અક્ષ-વિહગા, હતા-અનમદ-
અવન્ધુ-જીવા, અ-મયા, જ્વલત્-જ્વલન-હેતિકા, શુભ-અતિશય-ધાન્ય-દૃષ્ટિ-અનુપમાન-સીતા
'માનસી' તાપદં પદં હરતુ ।

રેખાંશ

અક્ષ=શરીર, દેહ.

છતા=વેશ.

નિજાક્ષતય=પોતાની દેહરૂપી વેશ વર.

જ્વલજ્વલ (મૂ. જ્વલલ) =ઉત્તમવદ.

વિશદ=નિર્મલ.

વન્ધુજીવ=અપોરીયું, પુષ્પ-વિશેષ.

વિશદવન્ધુજીવામયા=નિર્મલ અન્ધુલવના સમાન
કાંતિ છે એની એવી.

વિહગ=પક્ષી.

સિતાક્ષવિહગ=ચેત શરીરવાળું પક્ષી, રાજહંસ.

સિતાક્ષવિહગા=રાજહંસ છે એની પાસે એવી.

નમત્ (યા. નમ) =અનમાર.

વન્ધુ=મિત્ર.

જીવ=જીવ, પ્રાણી.

હતાનમવન્ધુજીવા=હણી નાંખ્યા છે નહિ તમનારા
શત્રુ-જનોને જેલે એવી.

અમયા (મૂ. અમય) =નિર્મલ.

જ્વલત્ (યા. જ્વલ) =અગતો, જ્વલત્પ્રમાણ.

હેતિ=ચક્ર, હથિયાર.

જ્વલજ્વલનહેતિકા=જ્વલત્પ્રમાણ શસ્ત્ર છે શત્રુ
જેલું એવી.

માનસી=માનસી (દેવી).

અતિશય=અતિશય, ઉત્કૃષ્ટતા.

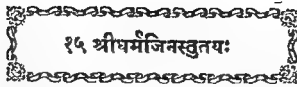
ધાન્ય=અનાજ.

દૃષ્ટિ=દૃષ્ટિ.

અનુપમાન=ઉપમા-રહિત, મિષ્ટમ.

સીતા=ચેત-દેવતા.

શુભાતિશયધાન્યદૃષ્ટ્યનુપમાનસીતા=શુભ અતિશય-
રૂપી ધાન્યની દૃષ્ટિ પ્રતિ મિષ્ટમ ક્ષેત્ર-દેવતા (એવી).

૧૫ શ્રીધર્મજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીધર્મનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સમવસરણભૂમૌ સજિતાર્ચોદયાયાં

નિયતમભિદધૌ યઃ સજિતાર્ચો દયાયામ્ ।

જનયતુ મુદમુચદ્રાગસૌધર્મનામા-

ર્ચિતહરિપરિપૂજ્યો દ્રાગસૌ 'ધર્મ'નામા ॥ ૫૭ ॥

—સાલિની (૮, ૭)

ટીકા

અસૌ ધર્મનામા મુદં જનયતુ । સમવસરણપૃથ્વ્યાં સજિતઃ—પ્રહ્લીકૃતઃ પૂજાયા ઉદયઃ—
પ્રાકુર્ભાવો યસ્યાં સા તત્યામ્ । નિયતં—નિશ્ચિતં અભિદધૌ—રક્ષિતવાન્ । યઃ સતા—શોભ-
નેન જિતાર્ચ—દ્વારીરં યેન સઃ । કલ્યામભિદધૌ ? દયાયામ્ । ઉચદ્રાગો યસ્મિન્ સ ઉચ-
દ્રાગશ્ચાસૌ સૌધર્મશ્ચ—આયકલ્પસ્તસ્ય નામઃ—પ્રણામઃ । “તાત્પર્યાત્ તદ્વ્યપદેશ” ઇતિ
ન્યાયાત્ સૌધર્મદેવાનાં નામસ્તેન અર્ચિતશ્ચાસૌ હરિશ્ચ તસ્ય પરિપૂજ્યઃ ॥ ૫૭ ॥

અન્યથા:

યઃ સત્-જિત-અર્ચઃ સજિત-અર્ચો-ઉદયાયાં સમવસરણ-ભૂમૌ દયાયાં નિયતં અભિદધૌ, અસૌ
ઉચત્-રાગ-સૌધર્મ-નામ-અર્ચિત-હરિ-પરિપૂજ્યઃ 'ધર્મ'-નામા દ્રાક્ મુદં જનયતુ ।

૨૧૫૬૧૬

સમવસરણ=ધર્મ-દેશનારું સ્થાન, સમવસરણુ.

ભૂમિ=સ્થલ, ભૂમ્યા.

સમવસરણભૂમૌ=સમવસરણની ભૂમિમાં.

સજિત=તેનાર કથેલ.

અર્ચા=પૂજા.

સજિતાર્ચોદયાયાં=તેનાર કથો છે પૂજાનો ઉદય
જેન વિષે એવા.

નિયતં=પરિચર.

અભિદધૌ (યા. યા)=કહેતા કતા.

અર્ચો=શરીર.

સજિતાર્ચ=શોભન વડે અર્ચુ છે શરીર જેણે એવા.

દયાયાં (યુ. દયા)=દયાને વિષે.

જનયતુ (યા. જન)=ઉત્પન્ન કરે.

મુદં (યુ. મુદ)=કથે.

ઉચત્ (યા. ઇ)=ઉદય પામતો.

સૌધર્મ=સૌધર્મ દેવલોક, અથવા દેવલોક.

નામ=પ્રણામ.

હરિ=કર.

પરિપૂજ્ય=પૂજનીય.

ઉચદ્રાગસૌધર્મનામાર્ચિતહરિપરિપૂજ્યઃ=ઉદય વધ

મતો છે એલ જેન વિષે એવા સૌધર્મ (નાસી દેવો)

ના પ્રણામ વડે પૂજાયેલ એવા કરના પૂજનીય.

ધર્મ=ધર્મ (નાથ), પંદરમા તીર્થંકર.

નામન્=નાથ, અધિપાન.

ધર્મનામા=ધર્મ (નાથ) છે નામ જેનું તે.

શ્લોકાર્થ

શ્રીધર્મનાથની સ્તુતિ—

“સંયમ વડે વશ કર્યું છે શરીરને જેણે એવા જેણે, સજ્જ કરવામાં આવ્યો છે પૂજનો પ્રાદુર્ભાવ જેને વિષે એવી સમવસરણુ-ભૂમિમાં દયા વિષે હમેશાં કથન કર્યું છે—દેશના દીધી છે, તે, હૃદય પામતો છે સેહ જેને વિષે એવા સૌધર્મ (વાસી દેવો)ના પ્રણામ વડે પૂજાયેલ એવા (શકે) ઇન્દ્રને પૂજનીય 'ધર્મ' નામના (તીર્થંકર) (આપણને) સત્વર આનંદ અર્પો.”—૫૭

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આમાં તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદોમાં પણ એકજ પ્રકારનો શબ્દાલંકાર દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે અને તે એ છે કે પ્રથમ અને દ્વિતીય ચરણમાં તેમજ બાકીનાં બે ચરણોમાં પણ સાત સાત અક્ષરની પુનરાવૃત્તિ નજરે પડે છે. અર્થાત્ આ પદ્ય ‘પાઠાંતસમસપ્રાક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમક-વિશેષથી બળકી ઉઠે છે. આવા પ્રકારના યમક-વિશેષના કથન આ પદ્યમાં પ્રથમ થાય છે અને બીજી આ યમક-વિશેષથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા ચારનીજ છે.

જિનચરાણાં વિજ્ઞપ્તિઃ—

યદુદયમધિગમ્ય વ્યાપદાનન્દમન્ન-

જગદુપરતર્હિસં વ્યાપ દાનં દમં ચ ।

દદતુ પદમુરુશ્રીતેજિ નાનાશયં તુ

પ્રતિભયમિહ નોઽયં તે જિના નાશયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

—માલિની

ટીકા

તે જિનાઃ પદં-અવસ્થાનં પ્રયચ્છન્તુ । કિંવિધં ? ઉરુશ્રિયા તેજયતિ ચત્, યેપામુદયમધિગમ્ય-પ્રાપ્ય જગદેવંવિધં ભવતિ । વ્યાપત્-વિગતા આપદ્ યસ્માત્ તત્ । આનન્દં-હર્ષ અશ્વત્-ગચ્છત્ । ઉપરતાં-ગતા હિંસા યસ્માત્ તત્ એવંવિધં સત્ વ્યાપ-વ્યાસવત્ । કિં ? દાનં દમં ચ (પૈત્રુકં ભવતિ) । નાનાપ્રકારા આશયાઃ-ચિત્તવિશેષા યસિંસત્ । તુશ્ચદ્શ્ચાર્યે । પ્રતિભયં-ભયદં રૂઢ-લોકે નાશયન્તુ-અપનયન્તુ ॥ ૫૮ ॥

અન્વયઃ

યત્-ઉદયં અધિગમ્ય જગત્ વિ-આપત્, આનન્દં અશ્વત્, ઉપરત-હિંસં (સત્) દાનં દમં ચ વ્યાપ, તે જિનાઃ ઉપ-શ્રી-તેજિ, નાના-આશયં પદં તુ દદતુ, ના રૂઢ પ્રતિભયં અર્થ નાશયન્તુ ।

૧ આ પદરમાં તીર્થંકરની સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (૪૦ ૧૮૪)માં આલેખવામાં આવી છે.

૨ મયં ધનુશ્ચિહ્નો ભાગમિન્તરીયા ।

મહામાનસીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકાઽલં

પ્રવલરિપુચનાનાં કુણ્ડિકા હસ્તિકાલમ્ ।

મૃગપતિમધિરૂઢા સા 'મહામાનસી' મા-

મવતુ સુતલિદામ્ભાઽસામહા માનસીમા ॥ ૬૦ ॥ ૧૫ ॥

—માલિની

ટીકા

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાઃ હસ્તે યસ્યાઃ સા । પ્રવલાશ્ચ તે રિપવશ્ચ ત એવ વતાનિ તેષાં કુણ્ડિકા-દાહિકા । યા હસ્તિનાં કાલં-કૃતાન્તં મૃગપતિં-સિંહમધિરૂઢા । (મહા)માનસી દેવી । સુતલિદત્-વિદ્યુત્ત્વેન આભા-દીર્ઘચિત્તસ્યાઃ સા । ન વિચ્યતે સામ-રાજધર્મો વેપા તેઽસામાનો-વૈરિણસ્તાન્ હન્તીતિ અહા । સા માનસ્ય સીમા ॥ ૬૦ ॥

અન્વયઃ

(પા) અસિ-ફલક-મણિ-શ્રી-કુણ્ડિકા-હસ્તિકા, પ્રવલ-રિપુ-ચનાનાં કુણ્ડિકા, હસ્તિ-કાલં મૃગ-પતિ મધિરૂઢા, સા અ-સામન્-દા, સુ-તલિદત્-આભા, માન-સીમા 'મહામાનસી' માં અલં અવતુ ।

શીખરાર્થ

અસિ=ખ.૨૭, તરવાર.

ફલક=દાહ.

મણિ=રત્ન.

કુણ્ડિકા=કમળ. સં. યસી વિગેરેનું બલ-પાત્ર.

અસિફલકમણિશ્રીકુણ્ડિકાહસ્તિકા=તરવાર, દાહ,

રત્ન અને કીડમણી છે હાથમાં લેના એવી.

પ્રવલ=અવવાન, પરાક્રમી.

વન=વંશવ.

પ્રવલરિપુચનાનાં=પરાક્રમી શત્રુપ વગેરેની.

કુણ્ડિકા=દાહ કરનારી.

કાલ=યમરાજ.

દર્શિકાકાલં=દાથી પ્રતિ વચસમાન.

મૃગ=પશુ.

મૃગપતિં (મૂ. મૃગપતિ)=સિંહના ઉપર.

અધિરૂઢા (યા. રૂઢ)=આરૂઢ થયેલી, સ્થાયી થયેલી

મહામાનસી=મહામાનસી (દેવી).

માં (મૂ. અલં)=મને.

તલિદત્=સીદાપિત્રી, સ્ત્રી-ગી.

સુતલિદામા=સીદાપિત્રીના બેટો પ્રકાર છે જેને એવી.

સામન્=ચતુરે વશ કરવાનો એક નાનો ઉપાય.

જસામહા=અવિષગ્રાહ છે સામ (નીતિ) જેને વિશે

એવને દલનારી.

માન=સ-માન.

સીમાન્=મર્યાદા, દહ.

માનસીમા=મ-માનની દહરૂપ.

૧ 'સામહા માનસી મા-' દ્રવ્યપિ પાટ ।

૨ 'મા સા મામાનસીમા' દ્રવ્યપિ પાટ ।

શ્લોકાર્થ

મહામાનસી દેવીની સ્તુતિ—

“જે (દેવી) ખડગ, ઢાલ, રત્ન અને શ્રીકમણ્ડલને હાથમાં ધારણ કરે છે, વળી જે પરાક્રમી શત્રુરૂપી વનોને ખાળતારી છે, તેમજ કુંજર પ્રતિ યમરાજરૂપી એવા સિંહના ઉપર સ્વારી કરનારી છે, તે, ‘સામ (નીતિ)નો નહિ સ્વીકાર કરનારા એવા (શત્રુઓ) નો સંહાર કરનારી, તથા સૌદામિનીના જેવી પ્રકાશમાન, તેમજ માનની મર્યાદારૂપ (અર્થાત્ સૌથી વધારે માન પામેલી) એવી મહામાનસી (દેવી) મારી ખૂબ સંભાળ લે.”—૬૦

સ્પષ્ટીકરણ

મહામાનસી દેવીનું સ્વરૂપ—

‘ક્યાનારૂઢ મતુષ્થોના મનને વિશેષતઃ સાન્નિધ્ય કરે તે મહામાનસી’ એ મહામાનસી શબ્દનો ંયુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યાદેવી છે. એનું સ્વરૂપ નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે ગુણગ આપ્યું છે:—

“તથા મહામાનસીં ઘવલઘર્ણીં સિંહચાહ્નં ચતુર્ભુજં વરદાલિયુક્તદક્ષિણકરાં કુપ્પિલકાલક-ચુતવામહસ્તાં ચેતિ” અર્થાત્—ત્યાં કહ્યું છે કે આ દેવીનો વર્ણ ચેત છે અને એને સિંહનું વાહન છે. વળી એને ચાર હાથ છે. એના જમણા જે હાથ વરદ અને તરવારથી શોભે છે, જ્યારે ઢાળા જે હાથ કુપ્પિકા અને રત્નક (ઢાલ)થી શોભે છે.

આ ઉપરથી ભેદ શકાય છે કે મહામાનસી દેવીને સિંહનું વાહન છે તેમજ તે એક હસ્તમાં તરવાર ધારણ કરે છે એ વાતને નિર્વાણ-કલિકા પણ ટેકો આપે છે. પરંતુ તે ધીમ હસ્તમાં રત્ન ધારણ કરે છે, એ વાત નિર્વાણ-કલિકામાં નજરે પડતી નથી એ વિશેષતા છે, એકે સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (પદ્યાંક ૨૮) તથા આચાર-દિનકર એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે, કિન્તુ આચાર-દિનકર (પદ્યાંક ૧૬૨)માં આ દેવીનું વાહન મકર છે એમ કહ્યું છે. આ રહ્યું તે પદ્ય.

“કર(કલ?)લક્ષ્મણરવા-દરવાણિશ્ચશિનિધા મકરગમના ।
સદ્વચ્ચ રક્ષણકરી, જયતિ મહામાનસી દેવી ॥”—આપાં

૧ શાસ્ત્રમાં નીતિના (૧) સામ, (૨) દામ, (૩) દંડ અને (૪) ભેદ એમ ચાર પ્રકારો ગનાયા છે, તે પૈકી આ એક છે. વિશેષમા અન્ય જનને સમન્વયવાનો-તેની પ્રતિક્રિયા દૂર કરવાનો આ પ્રાથમિક તેમજ સર્વોચ્ચ ઉપાય છે. આ વાતની પ્રુથિમાં ઉપાધ્યાય શ્રીયસોવિનયશ્ચ પણ શ્રીવિનયવિનયશ્ચૈત્ય શ્રીપાલ રામના રામના ચતુર્થ ખડગી કિર્તીય ઢાગ પડીના દોડરામાં કહે છે કે—“સામ દોષ તો દંડ શ્યો, સાકરે પણ પિત્ત બધ.”

૧૬ શ્રીશાન્તિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીશાન્તિનાથાય નમઃ—

ભવ્યૈઃ કથચ્છિદતિદુઃસ્વગમીરવાપે-

રુત્તારકો જગતિ સમ્યગમીરવાપે ।

યસ્તં નમામિ વિહિતાધમહાનિશાન્તં

‘શાન્તિ’ જિનં પરમશાન્તિમહાનિશાન્તમ્ ॥ ૬૧ ॥

—યસ્યાતિલકા

ટીકા

કથચ્છિદ્-દુઃસ્વેન ભવ્યૈર્યઃ અવાપે-પ્રાપ્તઃ વિશ્વે સમ્યક્ યથા ત્યાત્ (તથા) ક્રિયાવિશેષણમ્ । (અતિ) દુઃસ્વાન્યેષ ગમીરવાપિસ્તસ્યા ઉત્તારકઃ । વિહિતાધમસ્ય-પાપસ્ય હાનિર્યેન સ ચાસૌ શાન્તશ્ચ, અયં કર્મધારયઃ । પરમા શાન્તિઃ-મોક્ષસ્તસ્યાં મહાનિશાન્તં-મહાગૃહં યસ્ય સ તમ્ ॥ ૬૧ ॥

અન્વયઃ

યઃ અ-મીઃ અતિ-દુઃસ્વ-ગમીર-વાપેઃ ઉત્તારકઃ કથચ્છિત્ ભવ્યૈઃ જગતિ સમ્યક્ અવાપે, તે વિહિત-અધમન્-હાનિ-શાન્તં, પરમ-શાન્તિ-મહત્-નિશાન્તં ‘શાન્તિ’ જિનં નમામિ ।

૨૧૭૬૧૬

ભવ્યૈઃ (મૂં ભવ્ય) = અત્યંત બેડે.

કથચ્છિત્ = મહા મહેનતે.

ગમીર = ગંડી.

વાપિ = વાપ.

અતિદુઃસ્વગમીરવાપેઃ = અતિશય દુઃખરૂપી ગંડી વાવમાંથી.

ઉત્તારકઃ (મૂં ઉત્તારક) = તારનાર.

જગતિ (મૂં જગત્) = દુનિયામાં.

સમ્યક્ = રીતે રીતે, યથાર્થપણે.

મી = તાપ.

અમીઃ = અધિકમાન છે બધા જેને વિષે એવા, નિર્ભય.

અવાપે (પાં આપ) = પ્રાપ્ત થયા.

નમામિ (પાં નમ્) = હું નમું છું.

હાનિ = નાશ.

શાન્ત = શાન્ત, ઓપ-રહિત.

વિહિતાધમહાનિશાન્તં = અર્થો છે પાપનો વિનાશ જેણે એવા તેમજ શાન્ત એવા.

શાન્તિ (મૂં શાન્તિ) = શાન્તિ (નાથ) ને.

જિનં (મૂં જિન) = જિનને.

પરમ = ઉત્કૃષ્ટ, ઉત્તમ.

શાન્તિ = શાન્તિ, મોક્ષ.

પરમશાન્તિમહાનિશાન્તં = ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષને વિષે મહા મંદિરરૂપ.

શ્લોકાર્થ

શ્રીશાન્તિનાથને નમસ્કાર—

“જ 'નિર્લેય (જિન) જગત્માં ભય (જનો)ને અતિશય પીડાફી ઊડી વાવમાંથી તારનારા તરીકે કાઢ પ્રકારે (અર્થાત્ મહા મહેનતે) યથાર્થપણે પ્રાપ્ત થયા, તે પાપના વિનાશક તેમજ શાન્ત તથા વળી ઉત્તમ મોક્ષને વિષે મહામંદિરના સમાન એવા શાન્તિજિનને હું નમું છું.”—૬૧

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-અમત્કાર—

આ પદ્યમાંનાં ચાર અક્ષરોમાં છેવટના પાંચ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ જોવામાં આવે છે. આથી કરીને આ પદ્ય પદ્ય-અમત્કારના વિષયમાં દ્વિતીય પદ્યને મળતું આવે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ કાવ્યમાં આ પાદાંતસમપંચાક્ષરપુનરાવૃત્તિ નામના યમકથી અલંકૃત પદ્ય કોઇ સ્વપ્રામાં આપ્યું નથી. અર્થાત્ આ જાતના યમકના અત્ર અન્તિમ દર્શન થાય છે, એ ધ્યાનમાં રાખવું.

જ જ જ જ

જિનાનામુત્કર્ષઃ—

યદ્વાહવો વરપુરીપરમાર્ગલાભાઃ

પ્રાપ્તા યતશ્ચ જગતા પરમાર્ગલાભાઃ ।

નત્વા ચ ચાન્તુલિતવૈવુધરાજિ નાઽસ્તે

સિદ્ધૌ જયન્ત્યધદવામ્બુધરા જિનાસ્તે ॥ ૬૨ ॥

—વસન્ત ૦

ટીકા

યેષાં વાહવો વરપુર્યા અર્ગલાનુત્યાઃ । યતશ્ચ—યેભ્યો જગતા પ્રાપ્તાઃ । કે ? પરમાર્ગસ્ય—મોક્ષસ્ય લાભા—આયાઃ । નત્વા ચ ચાન્તુલિત—જિનાન્ ના—પુરુષઃ સિદ્ધૌ આસ્તે—તિષ્ઠતિ । તુલિતઃ—તિરસ્કૃતો વૈવુધરાદ્—ઇન્દ્રો યથા સિદ્ધ્યા સા તસ્યાન્ । અથમેવ દવસ્તસ્મિન્ અમ્બુધરા—મેઘાઃ । તે જિના જયન્તિ ॥ ૬૨ ॥

અન્વયઃ

યદ્—વાહવઃ વર-પુરી-પરમ-અર્ગલા-આભાઃ, યતઃ ચ પર-માર્ગ-લાભાઃ જગતા પ્રાપ્તાઃ યાન્ ચ નત્વા ના તુલિત-વૈવુધ-રાજિ સિદ્ધૌ આસ્તે, તે અથ-દવ-અમ્બુધરાઃ જિનાઃ જયન્તિ ।

૧ સર્વથા નિર્ભયતા પણ સર્વજ્ઞતાનું લક્ષણ છે, એ વાત ભૂલવા જેવી નથી. આ સંબધમાં જુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ પૃ.)

૨ આ સોળમા તીર્થેકર શ્રીશાન્તિનાથના જીવન પરત્વે ટુંક હકીકત સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૫૦ ૧૮૯) ઉપરથી મળી શકશે.

શબ્દાર્થ

યાદુ=હસ્ત, હાથ.

યદ્વાહવા=એના હસ્તો.

પુરી=નગરી.

અર્ગલ=શાગળીઓ, ભોગળ.

આમા=ઉપમા.

ઘરપુરીપરમાર્ગલાભા=ઉત્તમ નગરીના ભોગળની

ઉપમા (ધંટે) છે જેને એના.

પ્રાપ્તા: (મૂ. પ્રાપ્ત)=પામેલ.

યત: (મૂ. યદ્)=એના તરફથી.

પર=ઉત્તમ.

માર્ગ=રસ્તો.

પરમાર્ગલાભા=ઉત્તમ માર્ગના લાભો.

નત્વા (પા. નમ્)=પ્રણામ કરીને.

તુલિત (પા. તુલ્) =તિરસ્કાર કરેલ.

વૈવુધ=દેવસંબંધી.

રાજુ=રાજા.

વૈવુધરાજુ=મુર-પતિ, ઇન્દ્ર.

તુલિતવૈવુધરાજિ=તિરસ્કાર કર્યા છે ઇન્દ્રનો જેણે એવી.

ના (મૂ. દ્) =મનુષ્ય.

આસ્તે (પા. આસ્) =સ્થિતિ કરે છે, વસે છે.

લિહૌ (મૂ. લિદિ) =મુકિતને વિષે.

દ્વચ=દાવાનલ.

અમ્બુધર=મૈથ.

અચદ્વામ્બુધરા=પાપકૃપી દાવાનલ પ્રતિ મેધસમાન.

શ્લોકાર્થ

જિનોનો ઉત્કર્ષ—

“જેમના હાથ ઉત્તમ નગરના ભોગળના સમાન છે, વળી જેમની પાસેથી દુનિયાએ સર્વોત્કૃષ્ઠ માર્ગના (અર્થાત્ મોક્ષના) લાભો મેળવ્યા છે તેમજ વળી જેમને પ્રણામ કરીને (અર્થાત્ કરવાથી) મનુષ્ય તિરસ્કાર કર્યો છે ઇન્દ્રની (સુખ-સંપત્તિનો) જેણે એવી મુક્તિમાં વસે છે, તે પાપકૃષ્ણ દાવાનલને (શાંત કરવામાં) મેધસમાન જિનો જયવંતા વર્તે છે.”—૬૨

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અનુવાદ—

આ પદમાં જેમ પ્રથમનાં જે ચરણોમાં છેવટના છ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ લેવામાં આવે છે, તેમ બાકીનાં જે ચરણોમાં પણ તેવી પુનરાવૃત્તિ નબરે પડે છે. વિશેષમાં આ પદીનાં ધીર્વં જે પદો પણ ઉપર્યુક્ત યમક-વિશેષથી અલંકૃત છે. વળી ૩૧મા પદમાં આ પ્રકારના શબ્દાલંકારનું પ્રથમ દર્શન, યદ્યં હર્ષં અને તેનું અંતિમ દર્શન આ પદીના ૬૪મા પદમાં થશે એટલું નિવેદન કરવું આન ઉચિત સમજાય છે.

જૈનવચસઃ પ્રધાનતા—

યચ્છૃણવતોઽજ્ર જગતોઽપિ સમાઽધિકાઽર્જ

બુદ્ધિર્ભવત્યુપતાપિ સમાધિકારમ્ ।

તત્ પાવકં જયતિ જૈનવચો રસાદિ-

ભોગાતિલોલકરણાનવચોરસાદિ ॥ ૬૩ ॥

—ચત્સન્ ૩૦

ટીકા

યદ્ વચઃ શ્રુણ્યતઃ—આકર્ણયતો જગતઃ સમાઽપિ—અનુકૃષ્ટાઽપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ । તદ્ વચઃ અનુપતાપિ—ઉપતાપસ્ય અકારિ । સમાધેઃ કર્તૃ । પાવકં—પવિત્રમ્ । જયતિ જૈનવચઃ । રસાદયો યે ભોગા—વિપયાસ્તેષ્વતિલમ્પટાનિ કરગાનિ—ઇન્દ્રિયાણિ તાન્યેવ અનવાઃ—ચિરંતનાશ્ચોરાસ્તાન્ સાદિતું—વિધ્વંસિતું શીલં યસ્ય તત્ ॥ ૬૩ ॥

અન્વયઃ

યદ્ અગ્ર શ્રુણ્યતઃ જગતઃ સમા અપિ બુદ્ધિઃ અધિકા અરં ભવતિ, તદ્ અન્-ઉપતાપિ, સમાધિ-કારં, પાવકં, રસ-આદિ-ભોગ-અતિ-લોલ-કરણ-અ-નવ-ચોર-આદિ જૈન-વચઃ જયતિ ।

શબ્દાર્થ

શ્રુણ્યતઃ (મૂં શ્રુણ્) = શ્રવણ કરનાર, સાંભળનાર.

જગતઃ (મૂં જગત્) = દુનિયાની.

સમા (મૂં સમ) = સાધારણ.

અધિકા = અધિક.

બુદ્ધિઃ (મૂં બુદ્ધિ) = મતિ.

ઉપતાપ = સંતાપ.

અનુપતાપિ = નહિ સંતાપ કરાવનાર.

સમાધિ = ધન્દિયોનો નિશેધ, સમાધિ.

સમાધિકારં = સમાધિ કરનાર.

પાવકં (મૂં પાવક) = પવિત્ર કરનાર.

જૈનવચઃ = જિનનું વચન, જૈન આગમ.

રસ = રસ.

ભોગ = વિપય.

લોલ = તૃણાવાણું, લંપટ.

કરણ = ધન્દિય.

નવ = નવીન.

ચોર = ચોર, લૂટારો.

સાદ્ = નાશ.

રસાદિભોગાતિલોલકરણાનવચોરઆદિ = રસ, વિ-

શેર વિપયોને વિષે અત્યંત લંપટ એવી ધન્દિય-

રૂપ જૂના ચોરોનો નાશ કરનાર.

શ્લોકાર્થ

જૈન વચનની પ્રધાનતા—

“જે (વચન)નું શ્રવણ કરનારા જગત્ની સાધારણ બુદ્ધિ પણ સત્વર અધિક (ઉત્કૃષ્ટ) બને છે (અર્થાત્ જે વચનનું શ્રવણ કરવાથી દુનિયાના મતિમન્દ મનુષ્યો પણ એકદમ બુદ્ધિશાળી બની જાય છે), તે, સંતાપ નહિ કરાવનાર, સમાધિ આપનાર, પવિત્ર કરનાર તથા રસાદિક વિષયોને વિષે અતિશય લંપટ એવી ધન્દિયોરૂપી લાંબા સમયના ચોરોનો નાશ કરનાર જિન-વચન જય પામે છે.”—૬૩

કાલીદેવ્યાઃ પ્રાર્થના—

યત્તે ગદાક્ષમિહ દૃક્પતિતાંજનસ્ય

કાર્ન્તિ ચ યા ગતવતી પતિતાં જનસ્ય ।

આમોદલોલમુસ્વરોપરિપાતુકાલી

પદ્મો યદાસનમસૌ પરિપાતુ ‘કાલી’ ॥ ૬૪ ॥ ૧૬ ॥

—વસન્ત.

ટીકા

યા ધત્તે ગદાશ્ચ દશ-દૃષ્ટિસ્તસ્યાં પતિતં ચ તદજ્ઞનં ચ તસ્ય કાન્તિં ચ યા ધત્તે । ગત
વતી-ગ્રાસવતી । કાં ? પતિતાં-સ્વામિતાં જનસ્ય । પદ્મઃ-કમલં યદાસનં વર્તતે । આમો-
દલોલશ્ચ તે મુલરા-ધ્વનન્તશ્ચ ઉપરિ પતનશીલા-ઉપરિપાતુકા અલિનો-ભ્રમરા ય
પથે સઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્વયઃ

યા ગદા-અર્શં દશ-પતિત-અજ્ઞનસ્ય કાન્તિં ચ ધત્તે, રૂઢ જનસ્ય પતિતાં (ચ) ગતવતી, યદ-
આસનં આમોદ-લોલ-મુલરા-ઉપરિ-પાતુક-અલી પદ્મઃ, અસૌ 'કાલી' પરિપાતુ ।

શબ્દાર્થ

ગદાશ્ચ=ગદા અને જપ-માલાને.

દશ=નેત્ર, દૃષ્ટિ.

પતિત (ધા+ પત)=પડેલા.

દક્ષપતિતાજ્ઞનસ્ય=પડેલ કાજલની.

કાન્તિ (મૂ+ કાન્તિ)=પ્રભાને.

ગતવતી (ધા+ ગમ)=ગ્રાસ કર્યું.

પતિતાં=સ્વામિત્વને, સ્વામીપણને.

જનસ્ય (મૂ+ જન)=જોડના.

આમોદ=અવાસ, અગ્રંથ.

મુલરા=શબ્દાધ્યાન, ઝુંબારવ કરનારા.

ઉપરિ=ઉપર.

પત્ત=પડ્યું.

અલિન=બ્રમર, ભ્રમરો.

આમોદલોલમુલરોપરિપાતુકાલી=ધ્રુવાક્ષને વિષે લં-

પટ તેમજ ઝુંબારવે કરનારા તથા વળી ઉપર

પડવાના સ્વભાવવાળા બ્રમરો છે એને વિષે એવા.

પદ્મઃ (મૂ+ પદ)=કમલ.

યદાસનં=જેનું આસન.

અસૌ (મૂ+ અદ)=એ.

પરિપાતુ (પા+ પા)=પરિપાતન કરો.

શ્લોકાર્થ

કાલી દેવીને પ્રાર્થના—

“ જ (દેવી) ગદા અને જપ-માલાને (હસ્તમાં) રાખે છે તથા નેત્રમાં પડેલા
(અર્થાત્ આંજલા) કાજલની કાન્તિને ધારણ કરે છે (અર્થાત્ જ કામલુક્ષમાન સ્થાને
છે) તેમજ વળી જેણે આ જગતમાં મનુષ્યનું સ્વામિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું, તથા વળી ધ્રુવાક્ષને
વિષે આસક્ત તેમજ (એથી કરીને તો) ઝુંબારવ કરનારા તથા વળી (એક એકના)
ઉપર પડવાના સ્વભાવવાળા એવા બ્રમરો છે એને વિષે એવું કમલ જેનું આસન છે,
તે કાલી (દેવી) (તે ભક્ષાભિક્ષાપી જનો । તમારું) પરિપાતન કરે. ”—૬૪

સ્પષ્ટીકરણ

કાલી દેવીની સ્તુતિ ચરતે વિચાર—

આ દેવીનું સ્વરૂપ તો આપણે ઠરમા પધના સ્પષ્ટીકરણમાં જોયું ગયા છીએ, એટલે એ
અંગ્રંથી દરી ઉપર કરવાનો બાકી રહેતો નથી. પરંતુ એકની એક દેવીની દરીથી કેમ સ્તુતિ
કરી એ પ્રશ્ન ઉપરિચય થાય છે. હવે આ કવિએ તેમ કહ્યું છે એમ નહીં, પરંતુ તેમના
પદો દ્વારા શીશોચ્ચન યુનીચરે તેમજ યુનિ શીશોચ્ચનિચર કવિએ તથા વળી ઉપાધ્યાય દી-
ર્ઘમણિજીય દેવીચરે પણ તેમ કહ્યું છે (આ વાતની તેમણે સ્પષ્ટી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશ-

તિકાનાં, ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિનાં અને ઐન્દ્ર-સ્તુતિનાં ૨૦મા અને ૮૪મા પદો સાક્ષી પૂરે છે). આથી કરીને શું એમ માનવું કે આ ગતાતુગતિક પ્રયા છે કે એમાં કંઈ સખળ કારણ રહેલું છે ?

આ સંબંધમાં એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે કેટલીક વાર વિદ્યા-દેવીઓનાં તેમજ શાસન-દેવીઓનાં નામો એક હોય છે (જેમકે કાલી, મહાકાલી, ગાન્ધારી, વૈરોટ્યા અને અરુદ્રમા), તેમ અત્ર યનવાજોગ છે, તો તે વાત પણ સુસ્તિ-સુસ્ત નથી. એનું કારણ એ છે કે આઠમા તેમજ સોળમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનાં નામ તો જવાહા-બ્રહ્મટી અને નિર્વાણી છે (એવીજ રીતે એકવીસમા જિનેશ્વરની શાસન-દેવીનું નામ ગાન્ધારી છે). આ સંબંધમાં એમ પણ કહી શકાય તેમ નથી કે જેમ આ કવિરાજે વિદ્યા-દેવીની સ્તુતિ કેમ વાર કરી નથી, તેમ શાસન-દેવીના સંબંધમાં પણ બન્યું હોય; કારણ કે જે જિનેશ્વરની જે શાસન-દેવી હોય, તે દેવીની સ્તુતિને તેજ જિનેશ્વરના સ્તુતિ-કદમ્બકમાં સ્થાન મળી શકે એ દેખીતી વાત છે.

વળી એકજ દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરવારૂપ અપવાદ આ કાવ્યમાં ચતુર્વિંશતિ-જિનાનન્દ-સ્તુતિની જેમ એકજ વાર દહિજોથર થતો હોત; તો તે પ્રમાદને લીધે એમ બન્યું હોય એમ કહાય મનાત. પરંતુ હવે પછીના ૬૮મા પદમાં મહાકાલીની બીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની અને શ્રુત-દેવતાની ૭૬મા અને ૮૦મા પદમાં બીજી અને ત્રીજી વાર સ્તુતિ કર્યાની તેમજ અંબા દેવીની ૮૮મા અને ૯૬મા પદમાં એમ જે વાર સ્તુતિ કર્યાની વાત પણ ભૂલી જવા જેવી નથી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે આ કંઈ પ્રમાદને લીધે બન્યું હોય એમ નથી, છોડી શું એમ માનવું કે કાલી અને મહાકાલી એ બે વિદ્યા-દેવીઓ કવિરાજની ઇચ્છા દેવીઓ કે પદમ ઉપકારક હશે તેથી એમ બન્યું હોય ? પરંતુ એમ વાત અંગીકાર કરવામાં આવે તો પણ શ્રીશાસન સરિણએ, શ્રીએશ્વિજ્ય સુનિણએ તેમજ શ્રીયશોવિજ્ય ઉપાધ્યાયજીએ પણ કાલી દેવીની ફરીથી સ્તુતિ કરી છે તેનું કેમ એ પ્રશ્ન ઉભો રહે છે. સાચું સાચું આ ત્રણે નિદ્રા-રતોએ કારણ વિના આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી એમ પણ માનવું સહેલું નથી. અત્ર એમ નિવેદન કરવામાં આવે કે સુરિ-મંત્રમાં કાલી અને મહાકાલી એ બે દેવીઓના સંબંધમાં વધારે વાર ઉલ્લેખ આવતો હોવાથી એ દેવીઓની બીજી વાર સ્તુતિ કરવામાં આવી છે તો કેમ ? આ પ્રશ્નનો ખુલાસો પાઠક-મહાશયને પૂછતો હું વિરમું છું.

૧ શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ એકથી વધારે વાર કરવામાં આવે તેમાં અડચણ નહિ હોય, કેમકે શ્રીપાસરાજના રાસમાં પણ પ્રથમ તેમજ દ્વિતીય ખણના આરંભમાં એમ બન્યું છે.

૧૭ શ્રીકુન્થુજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીકુન્થુનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

હન્તું મહામોહતમોઽક્ષમાણા—

મોજો નૃણાં યોઽકૃત મોક્ષમાણા ।

યં ચાતિકૃચ્છ્રાજ્જનતાઽપ દેવઃ

સ્યાપ્યાત્ સ 'કુન્થુઃ' શિવતાપદે વઃ ॥ ૬૫ ॥

—ઇન્દ્રવજ્રા

ટીકા

મહામોહ એવ તમસ્તત્ હન્તું અક્ષમાણાં—અસમર્થાનામોજો—વલં યોઽકૃત—કૃતવાન્ ।
મોક્ષમાણા—મોક્ષકામા જનતા યં કુન્થું આપ—પ્રાપ્તવતી અતિકૃચ્છ્રાત્—અતિદુઃખાત્ । સ
સ્યાપ્યાત્ શિવતાયાઃ પદે ॥ ૬૫ ॥

અન્વયઃ

યઃ મહત્-મોહ-તમઃ હન્તું અ-ક્ષમાણાં નૃણાં ઓજઃ અકૃત, મોક્ષમાણા જનતા યં ચ અતિ-
દુઃખાત્ આપ, સ 'કુન્થુઃ' દેવઃ શિવતા-પદે યઃ સ્યાપ્યાત્ ।

શીલ્પકાર્ય

હન્તું (ધા० હન્)=હણવાને, નાશ કરવાને

તમસ્=અધકાર.

મહામોહતમ.=મહામોહરૂપ અધકારને

અક્ષમાણાં (મૂ० અક્ષ)=અસમર્થ

ઓજસ્=બળ, ભેર.

અકૃત (ધા० કૃ)=કરતા હવા

મોક્ષમાણા=મોક્ષની અભિલાષા રૂપનારી, સુસુષ્ઠ

કૃચ્છ્ર=સકટ, કષ્ટ.

અતિકૃચ્છ્રાત્=મહા મહેનતે.

આપ (ધા० આપ્)=પ્રાપ્ત કર્યાં.

દેવઃ (મૂ० દેવ)=ધર્મર.

સ્યાપ્યાત્ (ધા० સ્યા)=સ્થાપો

કુન્થુઃ (મૂ० કુન્થ)=કુંથુ (નાથ)

શિવતા=કલ્યાણ

પદ=સ્થાન.

શિવતાપદે=કલ્યાણના સ્થાનમાં

શ્લોકાર્થ

શ્રીકુન્થુનાથની સ્તુતિ—

“જે મહામોહરૂપી અધકારને નાશ કરવામાં અસમર્થ એવા જનોને બલ આપતા હવા, તેમજ સુસુષ્ઠ લોકને મહા મહેનતે જોના જેળીપ થયો, તે 'કુન્થુ(નાથ)' (દેવાલોક જનો!) તમને કલ્યાણના સ્થાનમાં સ્થાપો.”—૬૫

૧ આ તીર્થકરના સળખી સ્વયં માદિતી માટે લુઓ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા (૪૦ ૧૮૮)

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં રચાયેલું છે અને એનું લક્ષણ નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

“યસ્યાં ત્રિપદસપ્તમમક્ષરં સ્યાદ્
હ્રસ્વં સુજહો ! નવમં ચ તદ્વત્ ।
ગત્યા વિલજ્જીરુતહંસકાન્તે ।
તામિન્દ્રવજ્રાં દ્રુવતે કવીન્દ્રાઃ ॥”—શુભ ૨૦

આનો અર્થ એ છે કે—હે સુન્દર બંધાવાળી (પ્રમદા) ! જે વૃત્તમાં ત્રીજા, છઠ્ઠા અને સાતમા અક્ષરો હ્રસ્વ હોય અને તેની આઠઠ નવમો અક્ષર પણ હ્રસ્વ હોય, તેને હે ગતિ વડે લલનરૂપક કરી છે હંસની પ્રભાને જેણે એવી (પદ્મિની) ! કવીશ્વરો 'ઇન્દ્રવજ્ર' કહે છે. આ વૃત્તના દરેક ચરણમાં ૧૧ અક્ષરો હોય છે અને વળી તેના પાંચમા તેમજ ત્યાર પછીના છઠ્ઠા અક્ષર ઉપર વિશ્રામ લઈ શકાય છે. એમાં ત, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો હોય છે અને છેવટના એ અક્ષરો દીર્ઘ હોય છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ ચરણ વિચારીએ.

હ્ર તુમ્ મ । હા મો હ । ત મોડ્ ક પ । મા ણા
ત ત જ ગ ગ

પદ્ય-અમરકાર—

આ પદ્યમાં કંઈ નવીન પ્રકારના ચમકના દર્શન થતા નથી. પરંતુ તૃતીય પદ્યમાં જે ચમકનો આરંભ કરવામાં આવ્યો હતો, તેના અત્ય અન્તિમ દર્શન થાય છે.

જ જ જ જ

જિનદર્શનસ્ય પ્રભાવઃ—

સંસારરૂપઃ સુવૃહન્નુદન્વા-

નલક્ષિ પીઠાનિવહં નુદન્ વા ।

યદ્દર્શનાત્ પ્રાપિ જનેન નાકઃ

સ્તૂયાજિનાંસ્તાન્ મુવને ન ના કઃ ? ॥ ૬૬ ॥

—ઉપજાતિઃ

ટીકા

સંસારો રૂપં યસ્યં સ સંસારરૂપઃ સુવૃહન્-સુમહાન્ ઉદન્વાન્-સમુદ્રોડલક્ષિ ।
યદ્દર્શનાત્ પીઠૌધં નુદન્-પ્રેરયન્ । વા વશ્વચ્ચર્થે । નુદન્ સ્વર્ગવિશેષણમ્ । एवंविधः
[સન્] નાકઃ-સ્વર્ગઃ પ્રાપિ-પ્રાપ્તવાન્ (સઃ) જનેન । તાન્ જિનાન્ કો ના-પુરુષો ન
સ્તૂયાત્ ? કિન્તુ સ્તૂયાદેવ ॥ ૬૬ ॥

१७ श्रीकुन्धुजिनस्तुतयः

अथ श्रीकुन्धुनाथस्य स्तुतिः—

हन्तुं महामोहतमोऽक्षमाणा—

मोजो नृणां योऽकृत मोक्षमाणा ।

यं चातिकृच्छ्राज्जनताऽऽप देवः

स्याप्यात् स 'कुन्धुः' शिवतापदे वः ॥ ६५ ॥

—इन्द्रवज्रा

टीका

महामोह एव तमस्तत् हन्तुं अक्षमाणां—असमर्थानामोजो—बलं योऽकृत—कृतवान् ।
मोक्षमाणा—मोक्षकामा जनता यं कुन्धुं आप—प्राप्तवती अतिकृच्छ्रात्—अतिदुःखात् । स
स्याप्यात् शिवतायाः पदे ॥ ६५ ॥

अन्ययः

यः महत्-मोह-तमः हन्तुं अक्षमाणां नृणां ओजः अकृत, मोक्षमाणा जनता यं स अति-
कृच्छ्रात् आप, स 'कुन्धुः' देवः शिवता-पदे वः स्याप्यात् ।

शेषार्थः

हन्तुं (पा० हन्)=हृष्वाने, नाश करवाने.

तमस्त=अंधकार.

महामोहतमः=महामोहदृष्ट अंधकारने.

अक्षमाणां (मू० अक्षम)=असमर्थ.

ओजस्त=बल, मेर.

अकृत (पा० कृ)=करता हवा.

मोक्षमाणा=मोक्षनी अविद्याया राजनारी, सुशुभ.

कृच्छ्रात्=संशय, डह.

अतिकृच्छ्रात्=महो भवेनते.

आप (पा० आप्)=प्राप्त कर्या.

देवः (मू० देव)=धृश्वर.

स्याप्यात् (पा० स्या)=स्थापो.

कुन्धुः (मू० कुन्धु)=कुन्धु (नाथ).

शिवता=उत्थापु.

पदे=स्थान.

शिवतापदे=उत्थापुना स्थानभां.

श्लोकार्थः

श्रीकुन्धुनाथनी स्तुति—

“ॐ महामोहदृष्टी अंधकारने नाश करवाभां असमर्थ जेवा जेनेने बल आपता
हवा, तेमज सुशुभ. लोडने महो भवेनते जेने भेजोप थये, ते 'कुन्धु(नाथ)' (हे
भाविक जेने !) तमने उद्घापुना स्थानभां स्थापो.”—६५

१ भा तीर्थउरना संधी स्थल मादिती माटे लुग्ये स्तुति-अनुविशतिः (१० १६८).

અર્થાત્—હે સુન્દર વર્ણવાળી (વનિતા) ! જે ઇન્દ્રવજ્રનાં ચારે ચરણોનો પ્રથમ વર્ણ સુરવ હોય, તો તે વૃત્તને, વિપુલ તેમજ હર્ષકારી છે કંદર્પ જેનો એવી હે (યુવતિ) ! કવીન્દ્રો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ કહે છે.

ઉપભતિના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

“યન્ન યયોરપ્યનયોસ્તુ પાદા

ભવન્તિ સીમન્તિનિ ! ચન્દ્રફાન્તે ! !

વિદ્યદ્ધિરાયૈઃ પરિકીર્તિતા સા

પ્રયુજ્યતામિત્યુપજાતિરેપા ॥”—શ્લોક ૨૨

અર્થાત્—“હે સીમન્તિની (ઉત્તમ સંઘાવાળી સુન્દરી) ! જે વૃત્તમાં ઇન્દ્રવજ્રનાં તેમજ ઉપેન્દ્રવજ્રનાં ચરણો હોય, તેને હે ચન્દ્રના જેવી પ્રભાવાળી (પ્રમદા) ! આચીન વિદ્વાનોએ ‘ઉપભતિ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એમ તું જાણ.”

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ અને ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ મળીને ‘ઉપભતિ’ હંદ થાય છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં કયા કયા ગણો છે, તે વાત આપણે ગત સ્લોકમાં વિચારી ગયા છીએ, એટલે અત્ર ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ સંબંધી વિચાર કરવો જાણી રહે છે. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તતો ગૌ”

અર્થાત્—‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ હંદમાં જ, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને ઉપટના બે અક્ષરો હીર્ણ છે. આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ધ્યાનમાં આવે એટલા માટે આ પદનું દ્વિતીય ચરણ વિચારીએ.

અ લ હ યિ । પી ડા નિ । ય હં તુ । વ ન વા ।
જ ટ જ ગ મ

૪ ૪ ૪ ૪

જિનવાણીમાહાત્મ્યમ્—

વજ્રાશનીં દુષ્કૃતપર્વતાનાં

નિર્વાણદાનાત્ કૃતપર્વતાનામ્ ।

જિનેન્દ્રવાણીમવદાતનિષ્ઠાં

સમાશ્રયધ્વં સ્વવદાતનિષ્ઠામ્ ॥ ૬૭ ॥

—ઉપ૦

ટીકા

દુષ્કૃતાન્યેવ પર્વતાસ્તેષાં વિદારણે વજ્રાશનીમ્ । નિર્વાણદાનાત્—મોક્ષદાનાત્ કૃતં પર્વણાં—ગુરુત્તવાનાં તાનો—વિસ્તારો યયા સા તામ્ । નાસાં વદન્તિ પરવાદિન इत्यवदा,

અન્યથા:

યદ્-વર્ણનાત્ જનેન સંસાર-રૂપઃ સુ-દુષ્ટન્ ડદન્વાન્ અલક્ષિઃ, પીઠા-નિવહં લુપ્તન્ નાકઃ વા પ્રાપ્તિઃ, તાન્ જિનાન્ શુચને કઃ ના ન સ્વ્યાત્ ? ।

શબ્દાર્થ

સંસાર=(૧) ચોયાંસી લાખ છવ-યોનિમાં પરિભ્ર-

મલુ કરવું તે; (૨) ચોયાંસી લાખ છવ-યોનિ;

(૩) કર્મખણ અવસ્થા.

રૂપ=રૂપ.

સંસારરૂપ=સંસારરૂપી.

સુદુષ્ટન્ (મૂં. સુદુષ્ટ) =અતિશય બોટો.

ડદન્વાન્ (મૂં. ડદન્વાત્) =દરિયો, સાગર.

અલક્ષિ (ધાં. અલ્) =ઉદ્ધવન કશયો.

પીઠા=કુખ.

નિવહં=સમૂહ.

પીઠાનિવહં=સંતાપના સમૂહને

લુપ્તન્ (મૂં. લુપ્ત) =પ્રેરણા કરતો, નાશ કરતો.

વા=અને.

દર્શન=દર્શન, જોતું તે.

યદ્-વર્ણનાત્=જેના દર્શનથી.

પ્રાપ્તિ (ધાં. પ્રાપ્) =પ્રાપ્ત કરાયું.

જનેન (મૂં. જન) =મનુષ્યથી.

નાકઃ (મૂં. નાક) =સ્વર્ગ.

સ્વ્યાત્ (ધાં. સ્વ) =સ્વત્વે, સ્તુતિ કરે.

જિનાન્ (મૂં. જિન) =તીર્થંકરોને.

તાન્ (મૂં. તદ્) =તેમને.

શુચને (મૂં. શુચન) =અત્યંત શુદ્ધ.

કઃ (મૂં. કિમ્) =કયો.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોના દર્શનનો પ્રભાવ—

“જેના દર્શન (માત્ર) થી મનુષ્ય સંસારરૂપી ‘મહાસાગર ઝાળંગી’ બતા હવા તેમજ સંતાપના સમૂહને દૂર કરનારા એવા સ્વર્ગને (પણ) પ્રાપ્ત કરતા હવા, તે તીર્થંકરોની બળત્વામાં કયો માનવ સ્તુતિ નહિ કરે ? (અર્થાત્ સર્વ જન કરેજ.)” —૬૬

રૂપકીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

‘પ્રાદર્શનસમયતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ’ નામના યમકથી વિભૂષિત એવા આ પદ્યનાં દ્વિતીય સિધ્ધાપનાં સમસ્ત અરણ્યો ‘ધન્વન્તર’માં રચાયેલાં છે, જ્યારે દ્વિતીય અરણ્ય ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’માં રચવામાં આવ્યું છે. આવા સંમિશ્રિત વૃત્તને ‘ઉપજાતિ’ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. ‘ધન્વન્તર’નું દ્વ્યક્ષણ તો આપણે અતઃ શ્લોકમાં જોઈ ગયા છીએ. વાસ્તે અતઃ ઉપેન્દ્રવજ્ર અને ઉપજાતિ પરત્વે વિચાર કરવામાં આવે છે.

“યદીન્દ્રવજ્રાચરણેષુ પૂર્ણં

મયન્તિ વર્ણા લઘવઃ સુવર્ણં ।।

અમન્દમાધન્રમવને । તદાની—

મુપેન્દ્રવજ્રા કવિતા કલીન્દ્રે ॥” —શ્લોક ૨૧

૧ સંસારને મહાસાગર કહેવો તે યોગ્ય છે, એ વાત ઉપર સ્તુતિ-અતુલિંશતિકા (૫૦ ૧૪૭) પ્રકાશ પાડે છે.

અર્થાત્-હે સુંદર વર્ણવાળી (વનિતા) ! બે ઇન્દ્રવજ્રનાં ચારે ચરણોનો પ્રથમ વર્ણ હ્રસ્વ હોય, તો તે વૃત્તને, ત્રિપુલ તેમજ હર્યકારી છે કંઈ જેનો એવી હે (યુવતિ) ! ઈવીશ્વરો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ કહે છે.

ઉપભતિના સંબંધમાં એમ કહેવામાં આવે છે કે—

“યન્ન દ્વયોરપ્યનયોસ્તુ પાદા

ભવન્તિ સીમન્તિનિ ! ચન્દ્રકાન્તે ! !

વિદ્વદ્ગિરાયૈઃ પરિકીર્તિતા સા

પ્રયુજ્યતામિત્યુપજાતિરેપા ॥”—શુત૦ શ્લો૦ ૨૨

અર્થાત્-“હે સીમન્તિની (ઉત્તમ સેંધાવાળી સુંદરી) ! જે વૃત્તમાં ઇન્દ્રવજ્રનાં તેમજ ઉપેન્દ્રવજ્રનાં ચરણો હોય, તેને હે ચન્દ્રના જેવી પ્રભાવાળી (પ્રભદા) ! માચીન વિદ્વાનોએ ‘ઉપભતિ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે, એમ તું બધું.”

આ ઉપરથી બોધ શકાય છે કે ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ અને ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ મળીને ‘ઉપભતિ’ હંદ થાય છે. ‘ઇન્દ્રવજ્ર’માં કયા કયા ગણો છે, તે વાત આપણે ગત શ્લોકમાં વિચારી ગયા છીએ, એટલે અત્ર ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ સંબંધી વિચાર કરવો બાકી રહે છે. ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“ઉપેન્દ્રવજ્રા જતજાસ્તવો ગૌ”

અર્થાત્-‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ હંદમાં જ, ત અને જ એમ ત્રણ ગણો છે અને ઉવટના બે ભક્ષરો હીંઈ છે. આ વાત સ્પષ્ટ રીતે ધ્યાનમાં આવે એટલા માટે આ પદ્યનું દ્વિતીય ચરણ વિચારીએ.

અ લ હ પિ । પી ડા નિ । ચ દં ડુ । ધ્વ ના ।
જ ત જ મ મ

ઋ ઋ ઋ ઋ

જિનવાણીમાહાત્મ્યમ્—

વજ્રાશનીં દુષ્કૃતપર્વતાનાં

નિર્વાણદાનાત્ કૃતપર્વતાનામ્ ।

જિનેન્દ્રવાણીમવદાતનિષ્ઠાં

સમાશ્રયધ્વં સ્વવદાતનિષ્ઠામ્ ॥ ૬૭ ॥

—વપ૦

ટીકા

દુષ્કૃતાન્યેવ પર્વતાસ્તેષાં વિદારણે વજ્રાશનીમ્ । નિર્વાણદાનાત્-મોહદાનાત્ કૃત પર્વણાં-શુરુસ્તવાનાં તાનો-વિસ્તારો યથા સા તામ્ । નાસ્યાં વદન્તિ પરવાદિન इत्यવદા,

અવદાં ચાસૌ અતનિષ્ઠા-ચૂર્યમાણા ચ । સુષુ અવદાતઃ-શોભનો નિષ્ઠઃ-પર્યન્તો યસ્યાઃ
સા ॥ ૬૭ ॥

અન્વયઃ

દુષ્કૃત-પર્વતાનાં યજ્ઞ-અશર્ની, નિર્વાણ-દાનાત્ કૃત-પર્વ-તાનાં અ-વદ-અ-તનિષ્ઠાં સુ-અવ-
દાત-નિષ્ઠાં જિન-ચન્દ્ર-વાણીં સમાશ્રયધ્વમ્ ।

શીખરાર્થ

યજ્ઞાશર્ની (યૌ યજ્ઞાસની) = ઇન્દ્રના વજ્ર (તુલ્ય).

દુષ્કૃત = પાપ.

પર્વત = પર્વત, પહાડ.

દુષ્કૃતપર્વતાનાં = પાપરૂપ પર્વતોના.

નિર્વાણ = મોક્ષ, મુક્તિ.

દાન = આપવું તે.

નિર્વાણદાનાત્ = મોક્ષના દાનથી.

પર્વત = મહોત્સવ.

તાન = વિસ્તાર.

સુષુપર્વતાનાં = કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે
એવી.

વાણી = દેશના.

જિનેન્દ્રવાણીં = જિનવરની વાણીને.

અવદા = નહિ ઓલનારા છે (વાદીઓ) જેને વિષે
એવી.

અતનિષ્ઠ = અનિષ્ઠ, અતિશય વિસ્તારયુક્ત.

અવદાતનિષ્ઠાં = (વાદીઓને) મૌન ધારણ કરાવનારી
તેમજ અતિશય વિસ્તારવાળી.

સમાશ્રયધ્વમ્ (ધાં ધિ) = તમે આશ્રય કરો.

અવદાત = નિર્મલ.

નિષ્ઠા = અન્ત, છેવટ.

સ્વવદાતનિષ્ઠાં = મુનિર્મલ છે અન્તે જેનો એવી.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનું આહ્વાન—

“ પાપરૂપ પર્વતોનું (વિદારણ કરવામાં) ઇન્દ્રના વજ્રતુલ્ય એવી, તથા વળી
મુક્તિનું દાન દઇને કયો છે મહોત્સવોનો વિસ્તાર જેણે એવી, (વાદીઓને) મૌન
ધારણ કરાવનારી તેમજ અતિશય પ્રભાણવાળી તેમજ વળી મુનિર્મલ છે અન્તે જેનો
એવી જિનવરની વાણીનો (હે સન્તો !) તમે આશ્રય લો. ”—૬૭

રૂપદીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ પદ્યનાં પ્રથમનાં બે ચરણો ‘ઇન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચાયેલાં છે, બ્યારે અંતિમ બે ચરણો
તો ‘ઉપેન્દ્રવજ્ર’ વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે. આથી કરીને આ પદ્ય ચણુ ‘ઉપનિષદિ’ વૃત્તમાં
રચાયેલું છે, એમ કહી શકાય.

પદ્ય-અર્થતાર—

આ પદ્યમાં પ્રથમ દષ્ટિ-જોયર ચતો યમક નજરે પડે છે. વિશેષમાં હવે પછી આ પ્રકારના
યમકના આ કાવ્યમાં દર્શન મળા નથી, એ વાતનો અગ્ર દક્ષેષ કરવો અનાવશ્યક તરિક્કિ ગણાય.

મહાકાલીદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

ઘણ્ટેન્દ્રશાસ્ત્રં સપલાક્ષમાલં

નૃસ્યા વહન્તી વિમલા ક્ષમાડ્લમ્ ।

વરેષુ વઃ પાતુ તમાલકાન્તા

દેવી 'મહાકાલ્ય'સમાલકાન્તા ॥ ૬૮ ॥ ૧૭ ॥

—૩૫૦

ટીકા

ઘણ્ટા ચ ઇન્દ્રશાસ્ત્રં—યજ્ઞં ચ તતઃ સમાહારઃ । ફલં ચ અક્ષમાલા ચ તાભ્યાં સહ-
સહિતં યત્ ઘણ્ટેન્દ્રશાસ્ત્રં (તત્) વહન્તી—ધારયન્તી । મનુષ્યે સ્થિતા । વિગતમલા ।
ક્ષમા—સમર્થા । વરેષુ કર્તવ્યેષુ । તમાલસ્યેવ કાન્તા—મનોજ્ઞા । અલકાઃ—કેશાઃ ॥ ૬૮ ॥

અન્વયઃ

સહ-ફલ-અક્ષ-માલં ઘણ્ટ-ઇન્દ્ર-શાસ્ત્રં વહન્તી, નૃ-સ્યા, વિ-મલા, વરેષુ અલં ક્ષમા, તમાલ-
કાન્તા, અ-સમ-અલક-અન્તા 'મહાકાલી' દેવી યઃ પાતુ ।

શબ્દાર્થ

શાસ્ત્ર=આયુધ, હથિયાર.

ઇન્દ્રશાસ્ત્ર=ઇન્દ્ર આયુધ, વજ્ર.

ઘણ્ટેન્દ્રશાસ્ત્ર=ઘણ્ટ અને વજ્રને.

સપલાક્ષમાલં=૩૬ અને ૪૫—માલાથી યુક્ત.

વહન્તી (વા• વહ)=વહન કરનારી, ધારણ કરતારી.

વિમલા (મૂ• વિમલ)=જતો રહ્યો છે મળ બેમથી

એવી, નિર્મલ.

ક્ષમા (મૂ• ક્ષમ)=સમર્થ.

વરેષુ (મૂ• વર)=ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે).

કાન્ત=મનોહર, મનોહર.

તમાલકાન્તા=તમાલ (વૃક્ષ)ના બેવી મનોહર.

દેવી=દેવતા.

અસમ=(૧) સરખા નહિ તે, વહ; (૨) અસાધારણ.

અલક=કેશ, વાળ.

અન્ત=છેડો.

અસમાલકાન્તા=વહ અથવા અસાધારણ છે કેશના

અન્ત બેના એવી.

શ્લોકાર્થ

મહાકાલી દેવીની સ્તુતિ—

“ ક્ષલ તેમજ ૪૫—માલાથી યુક્ત એવાં ઘણ્ટ અને વજ્રને ધારણ કરતારી, મનુ-
ષ્યના ઉપર આરૂઠ થનારી, નિર્મલ, તથા વળી ઉત્તમ (કાર્યોને વિષે) સર્વથા સમર્થ,
તમાલ (વૃક્ષ)ના બેવી મનોહર અને વહ [અથવા અતુષ્ઠ] છે કેશના અન્ત બેના
એવી મહાકાલી દેવી (હે બાળ્યો !) તમારૂં રક્ષણ કરો, ”—૬૮

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આપણે જોઈ ગયા તેમ દૃષ્ટું પદ્ય 'ઇન્દ્રવજ્ર' વૃત્તમાં અને ત્યાર પછીનાં બે પદ્યો 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચવામાં આવ્યાં છે, પરંતુ તેમાં કંઈક ફરક છે. એવીજ રીતે આ પદ્યના સંબંધમાં પણ સમજવું. અર્થાત્ આ પદ્યનાં પ્રથમ, દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણો 'ઇન્દ્રવજ્ર'માં અને તૃતીય ચરણ 'ઉપેન્દ્રવજ્ર'માં રચાયેલ છે. આથી ઠરીને આ પદ્ય પણ 'ઉપભતિ' વૃત્તમાં રચાયેલું છે એમ કહેવું ખોટું નહિ ગણાય.

અત્ર એ ધ્યાનમાં રાખવું કે એકંદર રીતે 'ઉપભતિ'ના ચૌદ પ્રકારો છે. આ પ્રકારો ઇન્દ્રવજ્ર કે ઉપેન્દ્રવજ્રના એકજ વૃત્તમાં કેટલાં ચરણો છે અને તે પ્રથમ, દ્વિતીય, તૃતીય કે ચતુર્થ ચરણરૂપ ૮ તેને લક્ષ્યમાં રાખી પાઠવામાં આવ્યા છે. આ 'ચૌદ પ્રકારો'માંના ત્રણ પ્રકારો તો આ તેમજ તેની પૂર્વેનાં બે પદ્યો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પદ્ય-ચમત્કાર—

આ પદ્યના પદ્ય-ચમત્કારના સંબંધમાં એટલુંજ નિવેદન કરવું બસ છે કે છઠ્ઠા પદ્યમાં જે 'પાઠાંતસમચતુરક્ષરપુનરાવૃત્તિ' નામનો યમક પ્રયમતઃ દદિ-ગોચર થયો હતો, તેના અત્ર અનિતમ દર્શન થાય છે.

૧ ત્રણ ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં હોય અને એક ચરણ ઉપેન્દ્રવજ્રનું હોય એવા ઉપભતિ છંદના તેમજ ત્રણ ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય અને બાકીનું એક ચરણ ઇન્દ્રવજ્રનું હોય એવા પણ ઉપભતિ છંદના ચાર પ્રકારો પડે છે. બે ચરણો ઇન્દ્રવજ્રનાં અને બે ચરણો ઉપેન્દ્રવજ્રનાં હોય એવા ઉપભતિ છંદના ૪ પ્રકારો પડે છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ઉપભતિના બધા ગુણોને ૪૪૪૪૪૪૪૪ પ્રકારો પડે છે.

૧૮ શ્રીઅરજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીઅરનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

સ્તુત તં યેન નિર્વૃત્યા—મરજિ નવરજનાઃ ।

વિહાય લક્ષ્મીર્જગતા—‘મરં’ જિનવરં જનાઃ । ॥ ૬૯ ॥

—અનુદ્રુપ્

ટીકા

સ્તુત તમ્ । યેન નિર્વૃત્યાં—મોક્ષેડરજિ—રક્તમ્ । નવં—વિવિધપ્રકારં રજ્જનં—ચિત્તાકર્ષણં યાતાં તાઃ । વિહાય—હિત્વા । કાઃ ? લક્ષ્મીઃ જગતામ્ ॥ ૬૯ ॥

અન્વયઃ

જગતાં નવ-રજનાઃ લક્ષ્મીઃ વિહાય યેન નિર્વૃત્યાં અરજિ, તં ‘અરં’ જિનવરં (દે) જનાઃ । સ્તુત ।

શીબદાર્થ

સ્તુત (ધાં છુ)=તમે સ્તુતિ કરો, સ્તવો.
યેન (મૂં વદ્)=બે.
નિર્વૃત્યાં (મૂં નિર્વૃત્)=અક્રિયા, સિદ્ધિર્મા.
અરજિ (ધાં રજ્)=રક્ત અન્યા, રાગી થયા.
નવ=નૂતન, નવનવા.
રજ્જન=પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનાર, ચિત્તાકર્ષણ.

નવરજનાઃ=નવનવાં છે ચિત્તાકર્ષણો જેમાં એવી.
વિહાય (ધાં હા)=અલ દધને.
લક્ષ્મીઃ (મૂં લક્ષ્મી)=ધનને, દોષતને.
જગતાં (મૂં જગદ્)=દુનિયાઓની.
અરં (મૂં અર)=અર (નાથ)ને.
જિનવરં (મૂં જિનવર)=જિનેશ્વરને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીઅરનાથની સ્તુતિ—

“ નવનવાં ચિત્ત-આકર્ષણો છે જેમાં એવી દુનિયાઓની સંપત્તિઓનો લાગ કરીને (અર્થાત્ ‘અક્રવર્તી’ની લક્ષ્મીને પણ જલાંબલિ આપીને) જે સુક્તિ (રૂપી રમણી)ના રાગી બન્યા, તે ‘અર (નામના) જિનેશ્વરને દે અનુબંધો ! તમે સ્તવો. ”—૬૯

૧ અક્રવર્તીની સ્વયં રૂપરેખા સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા (૫૦ ૧૯૬-૨૦૦, ૨૦૯-૨૧૭)માં આવેખવામાં આવી છે. જે સંબંધી વિશિષ્ટ માહિતી માટે તો લુઓ જમ્બૂદ્વીપ-પ્રજ્ઞાપિ, તૃતીય વક્ષસ્કાર.

૨ આ અદારમા તીર્થકર શ્રીઅરનાથ કે જેઓ સોજા અને સત્તરમા તીર્થકરોની જેમ અક્રવર્તીની લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત કરવાને વાગ્દેશાળી બન્યા હતા, તેમના જીવનની કંઈક રૂપરેખા સ્તુતિ-અનુવિંશતિકા- (૫૦ ૨૦૮) ઉપરથી જોઈ શકાયે.

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

૨પમા પદમાં જેમ દ્વિતીય અને અતુલ્ય ચરણોની સમાનતા દષ્ટિ-ગોચર થઈ હતી, તેમ આ પદમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ છેક ૯૨મા પદ પર્યંત ચરણોની સમાનતારૂપી પદ-અમત્કાર નજરે પડે છે. આ સંપૂર્ણ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-અમત્કાર પ્રધાન પદ ભોગવે છે; કેમકે આવા અમત્કારથી અલંકૃત પદોની સંખ્યા ૨૮ની છે, બ્યારે અન્ય પ્રકારના અમત્કારથી વિશ્લેષિત પદોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૨ની ભેગામાં આવે છે,

જિનકદમ્બકસ્ય સ્તુતિ:—

ત્રિલોકીં ફલયન્ પાતુ, સદ્ગન:પાદપાં સ વ: ।

જિનૌષો યસ્ય વન્ધ્યા: શ્રી-સદ્ગન: પાદપાંસવ: ॥ ૭૦ ॥

—અનુક્રુપ

ટીકા

સ જિનૌષો વ: પાતુ । ત્રિલોકીં ય: ફલયન્-ફલયતીં કુર્વન્ સન્તિ-શોભનાનિ મનાંસિ યેપાં ત એવ પાદપા-વૃક્ષા યસ્યાં સા, ત્રિલોકીવિશેષણમ્ । તથા યસ્ય પાદાનાં પાંસવો-રેણવઃ । વન્ધ્યા-વન્દનીયા: । શ્રીસદ્ગનઃ-શ્રીગૃહસ્થ, યસ્ય(સ્યેત્યસ્ય) વિશેષણમ્ ॥૭૦॥

અન્વય:

યસ્ય શ્રી-સદ્ગન: પાદ-પાંસવ: વન્ધ્યાઃ, ત જિન-ઓવ: સત્-મનસ-પાદપાં ત્રિ-લોકીં ફલયન્ વ: પાતુ ।

શીખદાર્થ

ત્રિલોકીં (મૂ. ત્રિલોકી) = ત્રેલોક્યને.

ફલયન્ = ફળવાન કરતો થકો.

પાદપ = વૃક્ષ, ઝાડ.

સદ્ગન:પાદપાં=સારા મન(વાળા મનુષ્યો)રૂપી વૃક્ષો

છે જેને વિશે એવા.

જિનૌષઃ (મૂ. જિનોવ) = જિનોનો સમુદાય.

યસ્યાં (મૂ. યદ) = એના.

વન્ધ્યા: (મૂ. વન્ધ) = પૂજનીય, વન્દનીય.

સદ્ગન = શુદ્ધ.

શ્રીસદ્ગનઃ = શ્રેષ્ઠી છે શુદ્ધ જેનું એવાના.

પાદ = ચરણ.

પાંસુ = રજ.

પાદપાંસવઃ = ચરણની રબે.

મટીકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ શ્રેષ્ઠી છે શુદ્ધ જેનું એવા જે (જિન-સમુદાય)નાં ચરણની રબે (રાજરાજેશ્વર)ને પણ) વન્દનીય છે, તે, શુદ્ધ ચિત્ત(વાળા મનુષ્યો)રૂપ વૃક્ષો છે જેને વિશે એવા ત્રેલોક્યને ફળવાન કરતો થકો જિનોનો સમુદાય (દે ભવિકા) । તમારું પરિપાલન કરો, ”—૭૦

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-અમત્કાર—

સ્પષ્ટા પદમાં જેમ દ્વિતીય અને ચતુર્થ ચરણોની સમાનતા દ્રષ્ટિ-ગોચર થઇ હતી, તેમ આ પદમાં તેમજ ત્યાર પછી પણ છેક દરમાં પદ પર્યંત ચરણોની સમાનતારૂપી પદ-અમત્કાર નજરે પડે છે. આ સંપૂર્ણ કાવ્યમાં આ પ્રકારનો પદ-અમત્કાર પ્રધાન પદ લોગવે છે; કેમકે આવા અમત્કારથી અલંકૃત પદોની સંખ્યા ૨૮ની છે, જ્યારે અન્ય પ્રકારના અમત્કારથી વિભૂષિત પદોની સંખ્યા વધારેમાં વધારે ૧૨ની જોવામાં આવે છે,

જિનકદમ્બકસ્ય સ્તુતિ:—

ત્રિલોકીં ફલયન્ પાતુ, સદ્ગન:પાદપાં સ વ: ।

જિનૌધો યસ્ય વન્ધ્યા: શ્રી-સદ્ગન: પાદપાંસવ: ॥ ૭૦ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

સ જિનૌધો વ: પાતુ । ત્રિલોકીં ય: ફલયન્-ફલવર્તીં કુર્વન્ સન્તિ-શોભનાનિ મનાંસિ ચેપાં ત એવ પાદપા-વૃક્ષા યસ્યાં સા, ત્રિલોકીવિશેષણમ્ । તથા યસ્ય પાદાનાં પાંસવૌ-રેણવ: । વન્ધ્યા-વન્દનીયા: । શ્રીસદ્ગન:-શ્રીગૃહસ્થ, યસ્ય(સ્યેત્યસ્ય) વિશેષણમ્ ॥૭૦॥

અન્વય:

મહા શ્રી-સદ્ગન: પાદ-પાંસવ: વન્ધ્યા:, સ જિન-ઓઘ: સત્-મનસ્-પાદપાં ત્રિ-લોકીં ફલયન્ વ: પાતુ ।

શીલ્પહાર્થ

ત્રિલોકીં (મૂં ત્રિલોકી) = ત્રૈલોકીયને.

ફલયન્ = ફળવાન્ કરતો થકો.

પાદપ = વૃક્ષ, ઝાડ.

સદ્ગન:પાદપાં = સારા મન(વાળા મનુષ્યો)રૂપી વૃક્ષો.

છે જેને વિષે એવા.

જિનૌધ: (મૂં જિનૌધ) = જિનોનો સમુદાય.

યસ્ય (મૂં યદ્) = જેનો.

વન્ધ્યા: (મૂં વન્ધ્યા) = પૂજનીય, વન્દનીય.

સદ્ગન = શુદ્ધ.

શ્રીસદ્ગન: = શક્તી છે શુદ્ધ જેનું એવાનાં.

પાદ = અરણ્ય.

પાંસુ = રંગ.

પાદપાંસવ: = અરણ્યની રંગે.

શ્લોકાર્થ

જિન-સમુદાયની સ્તુતિ—

“ શક્તી છે શુદ્ધ જેનું એવા જે (જિન-સમૂહ)નાં ચરણની રંગે (શજરાજેય-વાને પણ) વન્દનીય છે, તે, શુદ્ધ ચિત્ત(વાળા મનુષ્યો)રૂપ વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા શ્રેષ્ઠાશ્રયને ફળવાન્ કરતો થકો જિનોનો સમુદાય (હે ભવિષ્ય !) તમારે પરિપાલન કરો. ॥—૭૦

જિનવાક્સ્તુતિઃ—

જૈન્યઘ્યાદ્ વાક્ સતાં દત્ત-માનનન્દા ન વાદિભિઃ ।

જય્યા સ્તુતા ચ નીતીના-માનનં દાનવાદિભિઃ ॥ ૭૧ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

જૈની વાક્ અઘ્યાત્-રક્ષતાત્ । સતાં દત્તૌ માનનન્દૌ-પૂજાસમૃદ્ધી યયા સા । ન વાદિભિઃ જય્યા-જેતું શક્યા । દાનવપ્રમુખૈર્દેવૈઃ સ્તુતા ચ । નીતીનાં આનનં-મુખં યા ॥૭૧॥

અન્વયઃ

સતાં દત્ત-માન-નન્દા, વાદિભિઃ ન જય્યા, દાનવ-આદિભિઃ સ્તુતા, નીતીનાં ચ આનનં જૈની ધામ્ અઘ્યાત્ ।

૨૧૦-દ્વાર્થ

જૈની=જિન-વિષયક.

અઘ્યાત્ (ધાં અઘ)=રક્ષણ કરો.

સતાં (મૂં સત)=સઞ્જનોને.

દત્ત (ધાં દા)=અર્પણ કરેલ.

માન=પૂજા.

નન્દ= (૧) હર્ષ; (૨) સમૃદ્ધિ.

દત્તમાનનન્દા=અર્પણ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ

ઢેલું એવી.

વાદિભિઃ (મૂં વાદિવ)=વાદીઓ વડે.

જય્યા (મૂં જય)=જીતી શકાય તેવી.

સ્તુતા (ધાં સ્તુ)=સ્તુતિ કરાયેલી.

નીતીનાં (મૂં નીતિ)=નીતિઓના.

આનનં (મૂં આનન)=મુખ.

દાનવાદિભિઃ=દાનવ વિશેષ દ્વારા.

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીની સ્તુતિ—

“સઞ્જનોને અર્પણ કર્યા છે પૂજા અને આનન્દ ઢેલું એવી, વાદીઓ વડે નહિ જીતી શકાય તેવી, દાનવ (માનવ, સુર) ઇલાદિક વડે સ્તુતિ કરાયેલી તેમજ નીતિ-ઓના મુખરૂપ એવી જિનેશ્વર-વિષયક વાણી (હે બાંધે ! તમારું) રક્ષણ કરેા.”—૭૧

જ જ જ જ

વૈરોઘ્યાદેઘ્યાઃ સ્તુતિઃ—

દયામા નાગાસ્રપત્રા વો, ‘વૈરોઘ્યા’ર્સ મયેઽવતુ ।

શાન્તોઽરાતિર્યયાઽયુય-વૈરોઘ્યાસ્મયેવ તુ ॥ ૭૨ ॥ ૧૮ ॥

—અનુષ્ટુપ

ટીકા

દયામવર્ણા યા । નાગાઃ-સર્પા એવ જાત્રં પત્રં-વાહનં ચ યસ્યાઃ સા । વૈરોઘ્યા દેવી ।

મયે ઉત્પન્ને અવતુ વા । શાન્તઃ-પ્રશાન્તોડરાતિઃ-વૈરી યયા સા । અત્યુગ્રં વૈરં યસ્ય સઃ ।
અઘ્યા-ગમનં તસ્યા આરમ્ભસ્તસિન્ । એવઃ અવધારણે । અત્ર સન્ધિરસ્તિ ॥ ૭૨ ॥

અન્વયઃ

યયા અતિ-ઉગ્ર-વૈરઃ અરાતિઃ અઘ્યા-આરમ્ભે ઇવ તુ શાન્તઃ, (સા) ઇયામા, નાગ-અસ્ત-પન્ના
'વૈરોઘ્યા' મયે ઘઃ અરં અવતુ ।

શીખરાર્થ

ઇયામા (મૂ. ઇયામા) = કૃષ્ણવર્ણી.

નાગ = સર્પ, સાપ.

અસ્ત = અસ્ત.

નાગાસ્ત્રપન્ના = સર્પ છે અસ્ત તેમજ વાહન જેનાં એવી.

વૈરોઘ્યા = વૈરોઘ્યા (દેવી).

મયે (મૂ. મય) = મધ્યમે વિષે.

શાન્તઃ (મૂ. શાન્ત) = શાંત કરેલ.

અરાતિઃ (મૂ. અરાતિ) = અસ્ત.

ઉગ્ર = તીવ્ર.

વૈર = દુરમનાવટ, અદાવત.

અત્યુગ્રવૈરા = અત્યંત તીવ્ર વૈર છે જેને વિષે એવો.

અઘ્યા = ગમન.

આરમ્ભ = શરૂઆત.

અઘ્યારમ્ભે = ગમનની શરૂઆતમાં.

તુ = વિશેષતાવાચક અવ્યય.

શ્લોકાર્થ

વૈરોઘ્યા દેવીની સ્તુતિ—

“અત્યંત તીવ્ર વૈરને ધારણ કરનારો એવો દુરમન (પણ) જેના વડે ગમનની
શરૂઆતમાં (અર્થાત્ જેને આવતી જોઈનેજ) શાંત થઈ ગયો, તે સ્થાનવર્ણી તેમજ
વળી સર્પ છે આયુધ તેમજ વાહન જેનાં એવી વૈરોઘ્યા (દેવી) (હે ભગ્યો!) તમારું
ભયમાંથી સત્વર રક્ષણ કરો.”—૭૨

સ્પષ્ટીકરણ

વૈરોઘ્યા દેવીનું સ્વરૂપ—

“અન્યો-ન્યના વૈરની શાન્તિ માટે આગમન છે જેનું તે વૈરોઘ્યા” એ વૈરોઘ્યા શબ્દનો
વ્યુત્પત્તિ-અર્થ છે. આ પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. એના સંબંધમાં નિર્વાણ-કલિકામાં નીચે
સુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“તયા વૈરોઘ્યાં ધ્યામવર્ણામજગરવાહનાં ચતુર્મુખાં ચઙ્ગોત્પાલકૃતદક્ષિણકર્તાં ચેટકાદિયુતવા-
મકરાં ચેતિ” અર્થાત્-વૈરોઘ્યા દેવીનો વર્ણ સ્થાન છે અને અજગર એ એનું વાહન છે,
વળી તેને ચાર હાથ છે. તેના જમણા બે હાથો ખડ્ગ અને સર્પથી વિભૂષિત છે, ત્યારે તેના
ડાબા બે હાથ દાલ અને સર્પથી અલંકૃત છે.

આચાર-દિનકરમાં તો આ દેવીનું સ્વરૂપ નીચે સુજબ આપ્યું છે:—

“રાક્ષસ્કુરત્સ્કુરિતવીર્યવદુર્ધ્વદક્ષા
સદ્વન્દશાક્રયસ્વાપરહસ્તયુગ્મા ।

સિદ્ધાસનાડકમુદતારતુપારગીરા

વૈરોઘ્યાડપ્પમિઘયાડસ્તુ તિયાય દેવી ॥-વસન્તતિલકા

—પત્રિકા ૧૬૩

૧૯ શ્રીમલ્લિજિનસ્તુતયઃ

અથ શ્રીમલ્લિનાથસ્ય સ્તુતિઃ—

કરોતુ નો 'મલ્લિ'જિનઃ, પ્રિયં ગુરુ ચિરં હતિમ્ ।

દ્વિપાં ચ તન્યાત્ સિદ્ધેશ્ચ, પ્રિયદ્ગુરુચિરંહતિમ્ ॥ ૭૩ ॥

—અનુકુપ્

ટીકા

કરોતુ નઃ—અસ્માકમ્ । પ્રિયમ્—દુષ્ટમ્ । ગુરુ—બૃહત્ । ચિરં—પ્રભૂતકાલમ્ । દ્વિપાં
હતિં—વિનાશં ચ કરોતુ । સિદ્ધેશ્ચ અંહતિં—દાનં તન્યાત્ । પ્રિયદ્ગોરિવ રુચિઃ—કા-
ન્તિર્યસ્ય સઃ ॥ ૭૩ ॥

અન્વયઃ

પ્રિયદ્ગુ-રુચિઃ 'મલ્લિ'—જિનઃ નઃ ગુરુ ચિરં પ્રિયં કરોતુ, દ્વિપાં હતિં ચ સિદ્ધેઃ અંહતિં ચ તન્યાત્ ।

શીખરાર્થ

કરોતુ (પા० કૃ)=કરે.

જિન=તીર્થંકર.

મલ્લિજિનઃ=મલ્લિ જિન.

પ્રિયં (મૂ० પ્રિય)=દુષ્ટ.

ચિરં (મૂ० ચિર)=વૃક્ષા લાંબા સમય પર્યંતનું.

હતિં (મૂ० હતિ)=વિનાશને.

દ્વિપાં (મૂ० દ્વિપ)=અનુઓના.

તન્યાત્ (પા० તપ્)=કરે.

સિદ્ધેઃ (મૂ० સિદ્ધિ)=પ્રાપ્તિનું.

પ્રિયદ્ગુ=વૃક્ષ-વિશેષ.

પ્રિયદ્ગુરુચિઃ=પ્રિયંબુના જેવી છે કાન્તિ જેની.

અંહતિં (મૂ० અંહતિ)=હાનને.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમલ્લિનાથની સ્તુતિ—

“પ્રિયંબુના જેવી છે કાન્તિ જેની એવા 'મલ્લિ જિન' અમારૂં લાંબા કાલ પર્યંત
અતિશય અણીષ્ટ કરે, અમારા દુરમનોનો વિનાશ કરે અને અમને પ્રાપ્તિનું
દાન દે.”—૭૩

જિનજન્મમહિમા—

જૈનં જન્મ શ્રિયં સ્વર્ગ-સમપ્રાપ્તં દધાતુ નઃ ।

ક્ષણદં મેરુશિરસઃ, સમપ્રામન્દધાતુનઃ ॥ ૭૪ ॥

—અતુલુપ્

ટીકા

જૈનં જન્મ શ્રિયં દધાતુ નઃ । સ્વર્ગસ્ય સમા પ્રાપ્તા યસ્મિન્ જન્મનિ તત્ । ક્ષણદમ્-
લક્ષવદમ્ । મેરુશિરસઃ । સમપ્રાપ્ત-સંપૂર્ણા અમન્દાઃ-સ્પષ્ટા ધાતવો-હિંચુલાદયો યસ્મિન્,
મેરુ(શિરસઃ)વિશેષણમ્ ॥ ૭૪ ॥

અન્યથા:

સમપ્ર-અ-મન્દ-ધાતુનઃ મેરુ-શિરસઃ ક્ષણ-દં, સ્વર્ગ-સમ-પ્રાપ્તં જૈનં જન્મ નઃ શ્રિયં દધાતુ ।

શબ્દાર્થ

જામં (મૂં જન્મન્) = જન્મ, ઉત્પત્તિ.

શ્રિયં (મૂં શ્રી) = લક્ષ્મીને.

સ્વર્ગ = સ્વર્ગ.

પ્રાપ્ત = પ્રાપ્ત.

સ્વર્ગસમપ્રાપ્તં = સ્વર્ગપ્રાપ્ત થાય ॥ આમં જેને વિષે

એવા.

દધાતુ (ધાં ધા) = ધારણ કરો.

ક્ષણ = મહોત્સવ.

ક્ષણદં (મૂં ક્ષણદ) = મહોત્સવ-દાયક.

શિરસઃ = શિખર.

મેરુ = મેરુ (પર્વત).

મેરુશિરસઃ = મેરુના શિખરના.

સમપ્ર = સંપૂર્ણ.

અમન્દ = સ્પષ્ટ.

ધાતુ = ધાતુ.

સમપ્રામન્દધાતુનઃ = સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ છે ધાતુઓ
જેને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરોને! જન્મ-મહિમા—

“સંપૂર્ણ તેમજ સ્પષ્ટ (હિંચુલ વિગેરે) ધાતુઓ છે જેને વિષે એવા મેરુ-શિખરને
ઉત્સવ-દાયક એવો તેમજ સ્વર્ગપ્રાપ્ત થને છે ગાઓ જેને વિષે (અર્થાત્) જેનો ઉદય
યતાં) એવો જિન-વિષયક જન્મ અમારૂં કલ્યાણ કરો.”—૭૪

જ જ જ જ

જિનવાણ્યાઃ સ્વીકારઃ—

જિનસ્ય માર્ત્તીં તમો-વનાગસદ્ધનાશનીમ્ ।

उपेत हेतुमुन्नता-वनागसं घनाशनीम् ॥ ७५ ॥

—પ્રમાણિકા

ટીકા

ભારતીં ઉપેત-ગચ્છત । તમ પ્ય વનં તમોવનમેવ અગાઃ-પર્વતાસ્તેપાં સદ્ધઃ-સમુ-
દાયસ્તસ્ય નાશનીમ્ । ઉન્નતિઃ-સમૃદ્ધિસ્તસ્યાં હેતું-કારણમ્ । ન વિદ્યતે આગઃ-અપરાધો
યસ્યાઃ સા, વાગ્વિશેષણમ્ । તમોવનાગનાશકત્વાત્ ઘનાશનીમ્ ॥ ૭૫ ॥

અન્વયઃ

જિનસ્ય તમસ્-વન-અગ-સદ્ધ-વાશનીં, (અત પ્ય) વન-અગનીં, ઉન્નતૌ હેતું અન્-આગસ્
ભારતીં ઉપેત ।

શબ્દાર્થ

જિનસ્ય (મૂં જિન)=તીર્થંકરની.

ભારતીં (મૂં ભારતી)=વાણીને.

તમસ્=અજ્ઞાન.

સદ્ધ=સમુદાય.

નાશની (મૂં નાશન)=નાશ કરનારી.

તમોવનાગસહ્વનાશનીં=અજ્ઞાનરૂપી વન તે રૂપી

પર્વતોના સમુદાયનો વિનાશ કરનારી.

ઉપેત (પાં દ)=તમે પ્રાપ્ત કરો.

હેતું (મૂં હેતુ)=કારણ (૩૫).

ઉન્નતી (મૂં વન્નતિ)=સમૃદ્ધિને વિશે.

અનાગસ્=અવિદ્યમાન છે પાપ બેને વિશે એવી,
દોષ-રહિત.

ઘનાશનીં (મૂં ઘનાશની)= (૧) વજ્ર(સમાન); (૨)
મેવાસિ(સમાન).

શ્લોકાર્થ

જિન-વાણીનો સ્વીકાર—

“અંધકારરૂપી વન તે રૂપી પર્વતોના [અથવા અંધકારરૂપ વનો છે જેમાં
એવા પર્વતોના] સમુદાયનો વિનાશ કરનારી, અને (એથી કરીને તો) વજ્રના સમાન,
વળી ઉન્નતિના કારણભૂત તથા વળી દોષ-રહિત એવી તીર્થંકરની વાણીનો (હે
ભગ્યો !) તમે સ્વીકાર કરો.”—૭૫

સ્પષ્ટીકરણ

પદ-વિચાર—

આ પદ્ય “પ્રમાણિક” છંદમાં રચવામાં આવ્યું છે. વૃત્તરજાકર પ્રમાણે એનું લક્ષણ
નીચે મુજબ છે:—

“પ્રમાણિકા જયે લગૌ”

અર્થાત્ આ પદ્યમાં ૪ અને ૨ એમ બે ગણો છે અને છેવટના બે અક્ષરો અનુક્રમે
લઘુ અને શુદ્ધ છે. આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યનું પ્રથમ અરણ્ય વિચારીએ.

જિ ત સ્ પ । મ ર તીં । ત મો ।

જ ર લ ય

જ જ જ જ

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

વાગ્દેવી વરદીભૂત-પુસ્તિકાઽપદ્મલક્ષિતૌ ।

આપોઽન્યાદ્ વિભ્રતી હસ્તૌ, પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ ॥૭૬॥૧૧

—અનુષ્ટુપ્

ટીકા

વરદીભૂતં પુસ્તકં-લેખ્યં પ્રતિમા યત્યાઃ સા । આપદેવ મલં તત્ત્વ લક્ષિતૌ-વિનાશે
આપઃ-પાનીયં યા । પુસ્તિકા ચ પદ્મં ચ તાન્યાં લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિભ્રતી યા ॥ ૭૬ ॥

અન્વયઃ

વરદીભૂત-પુસ્તિકા આપદ્-મલ-લક્ષિતૌ આપઃ, પુસ્તિકા-પદ્મ-લક્ષિતૌ હસ્તૌ વિભ્રતી વાપ્-દેવી
અન્યાદ્ ।

સીખદાર્થ

વાગ્દેવી=શ્રુત-દેવતા, સરસ્વતી,

આપ=વરદાન.

વરદીભૂત=વરદાન દેવું એ છે સ્વરૂપ તેનું તે.

પુસ્તિકા=પાત્ર, કાષ્ટ વિગેરેની બનાવેલી વસ્તુ, લેખ્ય,
પ્રતિમા.

વરદીભૂતપુસ્તિકા=વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની
એવી.

લક્ષિતિ=નાશ.

આપદ્મલક્ષિતૌ=વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં.

આપ (મૂં આપ) = વળ.

વિભ્રતી (વાં ચ) = ધારણ કરનારી.

હસ્તૌ (મૂં હથ) = હાથને.

પુસ્તિકા=વેદી, પુસ્તક.

લક્ષિત=ચિહ્નિત.

પુસ્તિકાપદ્મલક્ષિતૌ=પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત.

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“વરદાન દેનારી છે પ્રતિમા જેની એવી, વળી વિપત્તિરૂપ મલનો નાશ કરવામાં
(અર્થાત્ તેનું પ્રસાદન કરવામાં) બસસમાન તથા વળી પુસ્તક અને પદ્મ વડે લક્ષિત
એવા હાથને ધારણ કરનારી શ્રુત-દેવતા (દે બાળે! તમારું) રસણ કરે.”—૭૬

સ્પષ્ટીકરણ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ સંબંધી વિચાર—

જેમ ચોથા પદ્યમાં શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ કરવામાં આવી હતી તેમ આ પદ્યમાં પણ
(તેમજ વળી દરેક ધર્મીના ૮૦મા પદ્યમાં પણ) તેની કરિશને સ્તુતિ કરી છે, એ વાત
પ્રાનમાં તેવા જેવી છે. આ પ્રમાણે એક કાવ્યમાં ત્રણ વાર આ માટે શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ
કરવામાં આવી હતી, એવો અન્ય મત ઉદ્ભવે છે. એના ઉત્તર તરફ એમ નિવેદન કરી પ્રકાશ
કે ભૂત ભૂત લીધેકરોની દ્રષ્ટ્યાંગીરૂપ શ્રુતની અવિરલિપ્તિ દેવી એક ન હોવાથી આમ વારંવાર
સ્તુતિ કરવામાં આવી હતી.

२० श्रीमुनिसुव्रतजिनस्तुतयः

श्रीमुनिसुव्रतनाथस्य स्तुतिः—

जयसि 'सुव्रत !' भव्यशिखण्डिना-

मरहितापघनाञ्जननीलताम् ।

दधदलं फलयंश्च समं भुवा-

अमरहितापघनां जननीलताम् ॥ ७७ ॥

—दुवविलम्बितम्

टीका

भव्या एव शिखण्डिनो-मयूरास्तेषाम् । अरहितापघनासौ धनश्च तस्यामन्त्रणम् ।
अञ्जनमिव नीलतां दधत् त्वं जयसि । भुवा-पृथ्व्या समम् । जननीलतां फलयतीं कुर्वन् ।
अमरेभ्यो हितानि अपघनानि-अङ्गानि यस्याः सा ताम् ॥ ७७ ॥

अन्वयः

(हे) 'सुव्रत !' भव्य-शिखण्डिनां अ-रहित-आप-घन ! अञ्जन-नीलतां दधत्, भुवा समं
अमर-हित-अपघनां जननी-लतां अलं फलयन् च (त्वं) जयसि ।

शेषार्थः

जयसि (पा० जि)=तुं जय पात्रे ठे.
सुव्रत ! (मू० सुव्रत)=हे सुव्रत (नाथ), हे 'मुनि-
सुव्रत !'
भव्यशिखण्डिनां=भव्यरूपी मयूरोना.
आप=जलनी समूह.
अरहितापघन!=नशी रहित जलना समूहशी जेवा
जेवसमान ! (सं०)
नीलता=कृष्णता, काणाश्च.
अञ्जननीलतां=काजलना जेवी काणाधने.

दधत् (पा० धा)=धारण करतो यको.
समं=साथे साथे, जोडव वधते.
भुवा (मू० भू)=पृथ्वीशी.
अपघन=अवयव.
हित=कल्याणकारी.
अमरहितापघनां=देवोने हितकारी ठे अवयवो जेनां
जेवी.
अननीलतां=मातारूपी वेलने.

શ્લોકાર્થ

શ્રીમુનિમુદ્રતનાથની સ્તુતિ—

“હે ‘મુદ્રત (નાથ) ! હે લઘ્ય (જીવ) રૂપ મયૂરને (આનંદ આપવામાં) બલથી પરિપૂર્ણ એવા મેઘસમાન ! કાબલના જેવી કૃષ્ણતાને, ધારણ કરતો તેમજ પૃથ્વી (ઉપરના જીવો)ની સાથે સાથે દેવોને (પણ) હિતકારી છે અવયવો જેનાં એવી માતારૂપી વેલને અત્યંત ફલવતી કરતો થકા તું જય પામે છે.”—૭૭

* * * *

સમગ્રજિનવરાણાં સ્તુતિ:—

પ્રતિજિનં ક્રમવારિરુહાણિ ન:

સુખચિતાનિ હિતાનિ નવાનિ શમ્ ।

દધતિ રાન્તુ પદાનિ નલપ્રમા-

સુખચિતાનિ હિ તાનિ નવાનિશમ્ ॥ ૭૮ ॥

—દ્રુત૦

ટીકા

જિનં જિનં પ્રતિ ક્રમાણામધો ધારિરુહાણિ અનિશં શં-સુખં-રાન્તુ-દદતુ । સુખેન ચિતાનિ હિતાનિ-પથ્યાનિ નવાનિ-પ્રત્યગ્રાણિ દધતિ-ધારયમાણાનિ । કાનિ ? પદાનિ । કિંમૂતાનિ ? નલનાં પ્રમયા સુદુ-અતીવ લચિતાનિ-રક્ષિતાનિ । હિ: પૂરણે । તાનિ કિંત્રપ્રમાણાનિ ? નવ ॥ ૭૮ ॥

અન્વય:

સુખ-ચિતાનિ હિતાનિ નલ-પ્રમા-સુ-લચિતાનિ પદાનિ દધતિ તાનિ નવાનિ નવ-પ્રતિ-જિનં પ્રમા-ધારિરુહાણિ ન: હિ અનિશં શં રાન્તુ ।

શબ્દાર્થ

પ્રતિજિનં=પ્રત્યેક જિન પ્રતિ, દરેક તીર્થંકર પ્રતિ.

ધારિ=દા.

રુહ=ઉચ્ચ.

ધારિરુહ=ક્રમલ.

ક્રમધારિરુહાણિ=ચરજોની (નીચે મૂકેલાં) ક્રમલો.

પિત (પાં વિ)=ગોડવેલ.

સુખચિતાનિ=શુભે મોહવેલાં.

હિતાનિ (મૂં હિત)=દિનકારક.

નવાનિ (મૂં નવ)=પ્રત્યય, તાનં.

દધતિ (મૂં દધત)=ધારણ કરનારાં.

રાન્તુ (પાં રા)=આપો.

પદાનિ (મૂં પ્રદ)=પગલાં.

નલ=નષ.

લચિત=આશ.

નલપ્રમાસુલચિતાનિ=નષની કાન્તિવડે અત્યંત આશ.

દિ=પાદપ્રતિવાચક અન્વય.

તાનિ (મૂં તદ)=તે.

નવ (મૂં નવન)=નવ.

અનિશં=અનિદિન, સર્વદા.

—૧ આ પોસમ-તીર્થંકરની રૂપ રૂપરૂપ સ્તુતિ-અતુલિંશતિકા (૫૦ રક્ત)માં આલેખવામાં આવી છે.

श्लोकार्थः .

समग्रं जिनेश्वरेणी स्तुति—

“सुप्ते गोष्ठवेलां, तथा हितकारके तेभ्यः नभनी कान्तिवडे अत्यंत व्याप्तं ज्ञेयां पगलाने धारणु कर्तारं वे दरेके जिननां यशसूनी नीचे (स्थापन कर्तारं) नवीन नव कर्मदो आपणुने सर्वदा सुभ संभर्षोः” — ७८

ॐ ॐ ॐ ॐ

जिनमतप्रशंसा—

जयति तत् समुदायमयं दृशा-

मतिकवी रमते परमे धने ।

महति यत्र विशालबलप्रभा-

मतिकवीरमते परमेधने ॥ ७९ ॥

—दुत०

टीका

तन्मतं जयति सर्वमतानां निपातात् समु० । अतिकविः रमते । मतमेव धनं तस्मिन् । विशाला बलप्रभामतयो यस्य एवंविधश्चासौ वीरश्च तस्य मते । परम-अर्थात् एधने-वर्धने ज्ञानादिभिः ॥ ७९ ॥

अन्वयः

यत्र परमे धने महति परं एधने विशाल-बल-प्रभा-मति-क-वीर-मते अति-कविः रमते, तत् दृशां समुदाय-मयं (मतं) जयति ।

श्लोकार्थः

समुदाय=समूह.

समुदायमयं=समूहसंघ.

दृशां (मू० दृश) = दृष्टिगोचरा, दर्शनीयता, भलीना.

कविः=(१) कवि, काव्य रचयिता; (२) पण्डित

अतिकविः=(१) महाकवि, कवीश्वर; (२) महापण्डित.

रमते (पा० रण्)=रम-छे.

परमे (मू० परम)=उत्कृष्ट.

धने (मू० धन)=वृद्धिमाने विधे.

महति (मू० महत्)=विशाल, मोटा प्रमाणवाणा

यध=ज्या, जेने विधे.

विशाल=विस्तीर्ण.

बल=पराक्रम.

मति=बुद्धि.

मत=दृष्टान्त

विशालबलप्रभामतिकवीरमते=विशाल छे पराक्रम,

तेज्ज अनि बुद्धि जेनां जेवा जिनना मतने विधे,

पर=अर्थात्

एधने (मू० एधा)=वृद्धिने विधे.

શ્લોકાર્થ

જિન-મતની પ્રશંસા—

“ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીરૂપ તથા મહાન્ એવા, તથા વળી (જ્ઞાનાદિક વડે) અત્યંત વૃદ્ધિ પામવારૂપ તેમજ વળી વિશાળ છે પરાક્રમ, તેજ અને બુદ્ધિ જેનાં એવા જે જિનના મતને વિષે કવિરાજ રમે છે, તે (વિવિધ) મતોના સંમંહરૂપ મત જયવંતે વર્તે છે.”—૭૯

રૂપદીકરણ

મત-વિચાર—

આ પદમાં પણ ૫૧મા પદની જેમ વીર-મતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આથી એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે કે સાધારણ રીતે સિદ્ધાન્તની સ્તુતિ કરતી વેળાએ અનુક્રમીય તીર્થંકરનો સિદ્ધાન્ત (મત કે વચન) એવો નિર્દેશ કરવામાં આવતો નથી અને કદાચ તેમ થતું હોય તો પણ જે તીર્થંકરવિષયક સ્તુતિ-કદમ્બક હોય તે તીર્થંકરનું નામ આપવું જોઈએ અને નહિ કે અન્યનું; તો અત્ર શું કારણ છે? આના સમાધાનમાં નિવેદન કરવાનું કે અત્ર તેમજ ૫૧મા પદમાં ‘વીર’ શબ્દનો ‘ચોવીસમા તીર્થંકર’ એવો અર્થ ન કરતાં તે શબ્દની ‘વિદારવતિ મત્ કર્મ’ ઇત્યાદિ નિરૂક્ત વિચારી તેનો તીર્થંકર, જિન એવો અર્થ કરવો. આવો અર્થ ૫૧મા પદની ટીકામાં પણ દ્રષ્ટિ-ગોચર થાય છે.

* * * *

શ્રુતદેવતાયાઃ સ્તુતિઃ—

શ્રુતનિધીશિનિ ! બુદ્ધિવનાવલી-

દવમનુત્તમસારચિતા પદમ્ ।

ભવભિયાં મમ દેવિ ! હરાદરા-

દવમનુત્ તમસા રચિતાપદમ્ ॥ ૮૦ ॥ ૨૦ ॥

—કવૃ૦

ટીકા

તમસા-અજ્ઞાનેન રચિતાપદમ્ । મમભિયાં પદમ્ । બુદ્ધય એવ વર્ન તસ્ય આવલી તસ્યાં દવં ચત્ । અનુત્તમ-પ્રધાનં સારં-ઉત્કર્ષસ્તામ્યાં ચિતા-વ્યાપ્તા સતી । અવમ-પાપં નુદતીતિ-નુત્ ॥ ૮૦ ॥

અન્યથા:

(દે) મુત-નિધિ-શિનિ ! દેવિ ! અનુત્તમ-સાર-ચિતા અવમ-નુત્ બુદ્ધિ-યન-આવલી-દવં, તમસા રચિત-આપદં મમ-મિયાં પદં આદરાત્ દર ।

શીખદાર્થ

નિધિ=બંડાર.	મયમિયાં=મય (-અમણ)ના ભયોના.
ઈશિની=સ્વામિની.	દર (પાં દ)=હરી સે, નાશ કર.
શ્રુતનિધીશિનિ=હે શ્રુતના બંડારની સ્વામિની !	આવરાત્ (મૂં શાદર)=ખંતથી.
સુદ્ધિ=મતિ.	સુદ્=પ્રેરણા કરવી.
સુદ્ધિવનાવલીવર્યં=મતિરૂપી વનની શ્રેષ્ઠિ પ્રતિ	અવમનુત્=પાપને દૂર કરનારી,
દાવાનલ(સમાન).	તમસા (મૂં તમણ)=અંધકાર વડે.
અનુત્તમ=જેનાથી કોઈ શ્રેષ્ઠ નથી તે, સર્વોત્તમ.	રસિત (ખાં રજ્)=રસેલ, ઉત્પન્ન કરેલ.
સાર=સાર, ઉત્કર્ષ.	રચિતાપર્વ=ખડી કરી છે આપતિઓ જેલે એવા.
અનુત્તમસારચિતા=સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાસ.	

શ્લોકાર્થ

શ્રુત-દેવતાની સ્તુતિ—

“હે શ્રુતના બંડારની સ્વામિની ! હે (સરસ્વતી) દેવી ! સર્વોત્તમ સાર વડે વ્યાપ્ત, તથા પાપને હાંકી કાઢનારી એવી તું, મતિરૂપ અરણ્યની શ્રેષ્ઠિને (બાળીને ભસ્મી-ભૂત કરવામાં) દાવાનલસમાન એવા તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકાર વડે ખડી કરી છે આપદાઓ જેણે એવા ભવ (-અમણ)રૂપ ભયોના સ્થાનને આદરપૂર્વક હરી સે.”—૮૦

२१ श्रीनमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनमिनाथस्य स्तुतिः—

विपदां शमनं शरणं

यामि 'नमि' दूयमानमनुजनतम् ।

सुखकुमुदौघविकारो

यामिनमिन्दूयमानमनुजनतम् ॥ ८१ ॥

—गीतिः

टीका

शरणं यामि—गच्छामि । दूयमानाश्च ते मनुजाश्च तैर्नतम् । सुखान्येव कुमुदानि तेषां (ओघस्तस्य) विकारो इन्दूयमानं—चन्द्रायमाणम् । यामा—नियमा अस्य सन्तीति (तं) यामिनम् । जनताया योग्य अनुजनतम् ॥ ८१ ॥

अन्वयः

विपदा शमनं, दूयमान—मनुज—नतं, सुख—कुमुद—ओघ—विकारो इन्दूयमानं, यामिनं अनु—जनतं 'नमि' शरणं यामि ।

शब्दार्थ

विपदा (मू० विपद्)=विपत्तिञ्जोना, कष्टोना।

शमन (मू० शमन)=नाश (३५)।

यामि (पा० या)=दृ लउं १३

नमि (मू० नमि)=नमि (नाथ)ने।

दूयमान (पा० दू)=पीडातो

मनुज=मानव, मनुष्य

नत (पा० नम्)—नमन करयेत्

दूयमानमनुजनत=पीडाता मनुष्यो वटे नमन करयेत्।

विकारा—विभय, भीतवन्ती

सुखकुमुदौघविकारो=शुभ३५ कुमुदना शुभदायको

विकारो करवाभा

यामिनं (मू० यामिन्)=मत-नियमधारी प्रति।

इन्दु=चन्द्र

इन्दूयमानं (मू० इन्दयमान)=चन्द्रनी लेभ व्याप३५

करनारा

अनु=यो-यनावायक अन्वय

अनुजनतं=जन-सभा१ने योग्य।

शब्दार्थ

श्रीनमिनाथनी स्तुति—

“विपत्तिञ्जोना विनाशक, 'दृ' ली लो वटे नमन करयेत्, शुभ३५ कुमुदना

१ अ३५ते—“ममभा री १, दृ३भा शम”

શબ્દાર્થ

મધ્યજનન=મધ્ય જનન.

જાતું (પાં વા)=જન્મવાવાને.

ચેતે (પાં વત્)=પ્રયત્ન કરાયો.

મધતઃ (મૂં મવ)=સંસારથી.

અજિન=ચર્મ, આમડું.

અસ્યિ=હાડકું.

અજિનાસ્યિરહિતાઃ=આમડા અને હાડકાંથી રહિત.

ઈશાઃ (મૂં દેશ)=ઈશ્વરો, મહાદેવો.

નિદધતુ (પાં વા)=સ્થાપી.

સ્થાય=સ્થાન.

સુસ્વાયે=શુભ સ્થાનમાં.

સ્થિર=નિશ્ચળ, કાયમ.

સ્થિરહિતાયે=કાયમનો કલ્યાણનો લાભ છે એને વિષે એવા.

શ્લોકાર્થ

જિનેશ્વરને પ્રાર્થના—

“જમણે લખ્ય જનોનું ભવ (=જમણ)થી રક્ષણ કરવાને પ્રયત્ન કર્યો, તથા વળી જેઓ ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત છે તેમજ ત્રૈલોક્યના સ્વામી છે, તે તીર્થંકરો કાયમનો કલ્યાણનો લાભ છે જોને વિષે એવા (મુક્તિરૂપી) શુભ સ્થાનમાં (હે લખ્યો!) તમને સ્થાપો.”—૮૨

સ્પષ્ટીકરણ

ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત એટલે શું?—

‘ઈશ’ શબ્દનો અર્થ ‘મહાદેવ’ પણ થાય છે. આથી કરીને શું વૃથાબળા લાહનવાળા, પાર્વતી નામની અર્ધાંગનાને ડાબા અંકમાં અને ગણપતિને જમણા અંકમાં બેસાડનારા, હાથમાં ખટ્વાંગ, ત્રિશૂલ અને પિનાક રાખનારા, ગળામાં રૂપક (ધડ)—માલા ખંડેરનારા, ભસ્મ લગાવેલા દેહને વ્યાપ્ત-ચર્મથી આચ્છાદિત કરનારા, પાંચ મુખવાળા, ત્રણ લોચનોથી સુક્રા, લલાટને વિષે અન્દ્ર રાખનારા, મસ્તક ઉપર ગંગાને ધારણ કરનારા, વિવિધ ભૂત-ગણોને નિકર્ષિત કરનારા તથા દિગંબરસ્વરૂપી તેમજ સજ્જિનો સંહાર કરી પોતાના ‘રૂદ્ર’ એ નામને અનિર્વાચ્ય કરનારા એવા મહાદેવથી વૃથા (ધર્મ)ના પ્રરૂપક, અમ્યગ્ દર્શન, જ્ઞાન અને આદિત્વ-રૂપી ત્રણ લોચનોથી સુક્રા, ભામંડલથી વિભૂષિત, ગણપત્રોથી અલંકૃત તથા ત્રૈલોક્યનો ઉદ્ધાર કરનારા નહિ કે સંહાર કરનારા એવા જિનેશ્વરની ભક્તતા સૂચવવા ‘ચર્મ અને અસ્થિથી રહિત તેમજ લખ્ય છવોનું ભવથી રક્ષણ કરનારા’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે. નિર્વાણ પ્રાપ્ત કર્યો બાદ જિનેશ્વરો દેહ-રહિત અને એથી કરીને ચર્મ અને અસ્થિથી પણ રહિત અને છે તેથી આમ કહ્યું છે એમ માનવું વધારે મુક્તિ-સુક્રા હોય એમ લાગતું નથી.

૧ ‘કંથ’શબ્દના અર્થ સાથે તેમજ ‘મહાદેવ’ના સ્વરૂપ સાથે વિચારો આ શ્લોક—

“વિમ્બર પાથઃ કપરેં શુરતમાવર્તમિન્દુલેક્ષાં છછાટે

ત્રેપ્રાગ્ઃ કાઠ્યવર્તિ ગરુલમપિ ગદ્ધે વ્યાપ્રપમાદ્ધમાને ।

પદ્માલો જ જિનેશ્વો જ્ઞાનગતિરતિવાંમમાવાર્ધવામઃ

મંદિરવાચ મમરં વઃ મદ સકળગુણેશ્વરકારા દેશઃ” ક-અમ્બરા

—મુખાધિતરભસાવુખાર, ૧૦ ૮.

જિનશાસનસ્ય વિજયઃ—

જિનશાસનં વિજયતે

વિશદપ્રતિમાનવપ્રમદ્ગમવત્ ।

ત્રિજગદ્ ભવકાન્તારં

વિશદપ્રતિમાનવપ્રમં-ગમવત્ ॥ ૮૩ ॥

—ગીતિ:

ટીકા

વિશદપ્રતિમાનાનાં—યુદ્ધિવિશેષાનાં યમા:—કેદારા મદ્ગાશ્ચ યસિન્ । અવત્ ત્રિજગત્ । વિશત્—પ્રવિશત્ । કિં? સંસારારણ્યમ્ । અપ્રતિસ્પર્દિની :— નિર્યસ નવા પ્રમાયસ્ય તત્, સમાહારઃ । ગમાઃ—સદૃશપાઠા વિચિન્તે યસિન્ તત્ । . . .

અન્વય:

વિશદ-પ્રતિમાન-યમ-મદ્ગ, ભવ-કાન્તારં વિશત્ ત્રિ-જગત્ અવત્, અપ્રતિ-મા-નવ-પ્રમં, ગમ-વત્ જિન-શાસનં વિજયતે ।

શીખરાર્થ

શાસન=શાસન, આરાં.

જિનશાસનં=જૈન શાસન.

વિજયતે (પાં જિ)=જયવંતું વર્તે છે.

પ્રતિમાન=નિર્મલ નૂતન નિકાસ પામતી શુદ્ધિ,

પ્રતિભા.

યમ=ક્યારો.

મદ્ગ=જનનિર્મલ, નહેર.

વિશદપ્રતિમાનવપ્રમદ્ગ=નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારા

તેમજ નહેરે છે જેને વિષે એવું.

અવત્ (પાં અવ)=રક્ષણ કરનાર, અથાવનર.

ત્રિજગત્=ત્રેલોક્યને.

મવકાન્તારં=સંસારરૂપી વનને.

વિશત્ (પાં વિશ)=પ્રવેશ કરતું.

પ્રતિ=પ્રતિદેશતાવાચક અન્વય.

મા=તેમ.

અપ્રતિમાનવપ્રમં=પ્રતિદેશતારહિત છે તેમ તેમજ

નવીન પ્રમા જેની એવું.

ગમ=આલાપક, સદૃશ પાઠ, આલાપો.

ગમવત્=આલાપકથી યુક્ત.

શ્લોકાર્થ

જિન-શાસનને વિજય—

■ નિર્મલ પ્રતિભાના ક્યારાએ અને નહેરે છે જેને વિષે એવા સંસારરૂપી અરણ્યમાં પ્રવેશ કરતા ત્રિજીવનતું રક્ષણ કરનાર, તથા વળી અસાધારણ છે તેમ તેમજ નૂતન પ્રમા જેની એવું તથા વળી આલાપકથી યુક્ત એવું જૈન શાસન જયવંતું વર્તે છે. ”—૮૩

૧ અર્થ વિપ્રહસિન્તનીચઃ । આ ચ જવપ્રમા ચેલ્યવયોઃ સમાહારો માનવપ્રમં, અપ્રતિસ્પર્દિ માનવપ્રમં કલેલિ સમાસઃ, અન્યથા માશવદસ્ય દ્રુલ્લતાપતિઃ ।

૨ જ્ઞા સર્વધર્માં જીવ્યો સ્તુતિ—ચતુર્વિંશતિકા (પૃ ૪૧).

સ્તોકાર્થ

અચ્છુસા દેવીની સ્તુતિ—

“જેણે ખડ્ગ અને ધનુષ્ય વડે યુદ્ધોમાં જીત મેળવી છે તેમજ શત્રુ-વિષયક મહાપ્રયાણને દૂર ફેંકતી (અર્થાત્ તેનો નાશ કરી તેને સ્તબ્ધ કરતી) થકી જિનને નમતી એવી જ (દેવી) આ જગતમાં અથ ઊપર સ્વારી કરે છે, તે ગૌરવર્ણા અચ્છુસા (દેવી) (હે ભગ્યે! તમારું) રક્ષણ કરે.”—૮૪

સ્પટીકરણ

અચ્છુસા દેવીનું સ્વરૂપ—

‘પાપનો સ્પર્શ નથી-જેને તે’ ‘અચ્છુસા’ એવા બ્યુત્પત્તિ-અર્થવાળી આ અચ્છુસા પણ એક વિદ્યા-દેવી છે. અચ્યુતા એનું નામાન્તર હોય એમ લાગે છે. આ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ સુવર્ણસમાન છે. તેના હાથમાં ધનુષ્ય, ગાણ, ખડ્ગ અને ઢાલ (અથવા ભાથો) એ ચાર આયુધો છે. વિશેષમાં એને અશ્વનું વાહન છે. તેનું સ્વરૂપ આચાર-દિનકર પ્રમાણે નીચે સુજન છે:—

“સવ્યપાણિધૃતકાનુંકસ્કરા-
ન્યસ્ફુટવિશિસલજ્ઞધારિણી ।

વિદ્યુદામતનુરશ્વવાહના-

ઽચ્છુસિકા ભગવતી વદાતુ શમ્ ॥”-સ્થોત્રવા

—પત્રાંક ૧૧૨.

નિર્વાણ-કલિકામાં પણ આ વિદ્યા-દેવી વિષે ઉલ્લેખ છે. ત્યાં કહ્યું છે કે—

“તથા અચ્છુસાં તદ્વિદ્ધર્ણો તુરગવાદનાં ચતુર્ધ્વજાં લક્ષ્મણાયુતદક્ષિણકરાં ધનુઃશ્લેટકાન્વિતવામ-
હસ્તાં જેતિ” અર્થાત્ અચ્છુસા દેવીનો વર્ણ વીજળાના જેવો છે અને ઘોડો એ એનું વાહન છે. વળી તેને ચાર હાથ છે. તેમાં તે જમણા જે હાથમાં ખડ્ગ અને ગાણ રાખે છે, જમણે હાથ: જે હાથમાં ધનુષ્ય અને એટક ધારણ કરે છે.

२२ श्रीनेमिजिनस्तुतयः

अथ श्रीनेमिनाथायाभ्यर्चना—

चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रतारा-

दमरसदृशमर्त्यावर्जितां देहि 'नेमे' ! ।

भवजलधिनिमज्जजन्तुनिर्व्याजवन्धो !

दमरसदृशमर्त्या वर्जितां देहिने मे ॥ ८५ ॥

—मालिनी

टीका

देहो विद्यते यस्यासौ देही तस्मै । मे-मह्यम् । दमे-इन्द्रियदमे रसा-प्रधाना दृष्ट-
दृष्टिः सम्पददर्शनं तां देहि । तां चिरपरिचितां लक्ष्मीं प्रोज्झ्य-त्यक्त्वा मोक्षे रत ! आम-
न्त्रणम् । आरात्-दूरवर्तिनीम् । अमरैः सदृशाः-तुल्याः । के ? वासुदेवादयो मर्त्यास्ते
आवर्जिता-अनुकूलकृता यथा सा ताम् । भवजलधिनिमज्जजन्तूनां निर्व्याजो-मायारहितो-
बन्धुः हे० । अत्रो वर्जितां-दुःखवर्जितां, दृष्टेर्विशेषणम् ॥ ८५ ॥

अन्वयः

आरात् अमर-सदृश-मर्त्य-आवर्जितां चिर-परिचित-लक्ष्मीं प्रोज्झ्य सिद्धौ रत ! 'नेमे' ! भव-
जलधि-निमज्ज-जन्तु-निर्व्याज-बन्धो ! देहिने मे अर्त्या वर्जितां दम-रस-दृशं देहि ।

२।७६।३

चिर=दांभा समयनी.

परिचित (पा० नि)=परिचय भाषिणी.

चिरपरिचितलक्ष्मीं=दांभा समयनी परिचय वाणी
लक्ष्मीने.

प्रोज्झ्य (पा० वज्ज्)=त्यज्य दधने, लाग करीने.

रत ! (मू० रत)=हे आरात् ।

आरात्=दूरी.

सदृश=तुल्य, जेवा.

मर्त्य=मानव.

आवर्जित (पा० वर्ज्)=अनुकूल करेव.

अमरसदृशमर्त्यावर्जितां=देवतुल्य मानवोने अनुकूल
करेव जे जेवो.

देहि (पा० दा)=तु अपेक्ष कर.

नेमे ! (मू० नेमि)=हे नेमि(नाथ) ।

जलधि=समुद्र.

निमज्जत् (पा० मज्ज्)=जुलता.

जन्तु=जव, प्राणी.

निर्व्याज=व्याजवायुद्वय अन्वय.

व्याज=कषय.

निर्व्याज=निष्कषय, साया.

भवजलधिनिमज्जजन्तुनिर्व्याजवन्धो=दे संसारश्च
समुद्रभां दूषी जता लोकोना निष्कषय मित्र ।

दम=इन्द्रिय-दमन, संयम.

रस=प्रधान.

दमरसदृशं=दमनने विधि प्रधान दृष्टिने, सम्पदस्वरूपे.

अर्त्या (मू० अर्ति)=पीडाधी.

वर्जितां (मू० वर्जित)=रहित.

देहिने (मू० देहिन्)=दरीरधारी.

मे (मू० ममद्)=मने.

શ્લોકાર્થ

શ્રીનેમિનાથને પ્રાર્થના—

“દેવતુલ્ય માનવોને (અર્થાત્ વાસુદેવાદિકોને) અનુકૂલ કરી લીધા છે તેણે એવી તેમજ લાંબા સમયના પરિચયવાળી લક્ષ્મીને દૂરથી લઈ દધને મુક્તિને વિષે આસક્ત બનેલા હે (આવીસમા તીર્થે)કર) ! હે નેમિ(નાથ) ! હે સંસાર=સમુદ્રમાં દૂબી ગતો જીવોને (સહાય કરવામાં) નિષ્કપટી મિત્ર(સમાન) ! દેહધારી એવા મને પીડાથી રહિત એવી (ઇન્દ્રિય-) દમનને વિષે પ્રધાન એવી દૃષ્ટિ (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ) તું અર્પણ કર.”—૮૫

૫ ૫ ૫ ૫

જિનવરાણાં સ્તુતિ:—

વિદધદિહ યદાજ્ઞાં નિર્વૃતૌ શંમળીનાં

સુખનિરતનુતાનોઽનુત્તમાસ્તેઽમહાન્તઃ ।

દદતુ વિપુલભદ્રાં દ્રાગ્ જિનેન્દ્રાઃ શ્રિયં સ્વઃ—

સુખનિરતનુતા નોઽનુત્તમાસ્તે મહાન્તઃ ॥ ૮૬ ॥

—માલિની

ટીકા

યેપામાજ્ઞાં વિદધત્-કુર્વન્ નિર્વૃતૌ-મોક્ષે શં-સુખં તદેવ મળસક્તેષાં સુખાનિઃ-શૌભ-
નજાનિઃ સન્ । અતનુઃ-મહાન્ તાનો यस્ય સં વૃહત્પ્રમાણઃ સન્ આસ્તે-તિષ્ઠતિ । કથં ?
અનુત્તં-અપ્રેરિતમ્ । મહાનાં-વત્સવાનાં અન્તો ન વિદ્યતે यस્ય સઃ । સ્વર્ગસુલેષુ નિરતા-
આસક્તા ઇન્દ્રાદયસ્તૈર્નુતાઃ । અનુત્તમાઃ-પ્રધાનાઃ । મહાન્તો-મહાપુરુષાસ્તે જિનેન્દ્રાઃ ।
નઃ-અસમ્યક્ ॥ ૮૬ ॥

અન્વયઃ

યદ્-આજ્ઞાં હહ વિદધત્ (પ્રાપ્તી) શં-મળીનાં સુ-ખાનિઃ (સન્) અ-તનુ-તાનાઃ (સન્) નિર્વૃતૌ
અ-નુત્તં આસ્તે, અ-મદ-અન્તઃ (વર્તેતે ચ), તે સ્વર્ગ-સુખ-નિરત-નુતાઃ અનુત્તમાઃ મહાન્તઃ જિનેન્દ્રાઃ
નઃ વિપુલ-ભદ્રાં શ્રિયં દ્રાગ્ દદતુ ।

અન્વયઃ

માનસં પ્રતિ દદ-રુચિ કૃત્વા, કૃત-સુમતિ-વલ-ઋદ્ધિ-ધ્વસ્ત-રજ-મૃત્યુ-દોષ, અમૃત-સમાનં, પરં પાતક-અન્તં, પરમં કૃત-સ-માનં કાન્તં જૈનચન્દ્રં શાસનં માનસં પાત ।

શીખદાર્થ

ઋદ્ધિ=સંપત્તિ.
ધ્વસ્ત (ધા° વ્ષત્)=નષ્ટ કરેલ.
મૃત્યુ=મરણ.
કૃતસુમતિવલર્ધિધ્વસ્તરજમૃત્યુદોષં=(અર્પણ) કર્યો છે સુબુદ્ધિ, સુપરાક્રમ અને સુસંપત્તિ બેણે એવા તેમજ નાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો બેણે એવા.
અમૃત=સુધા, અમૃત.
અમૃતસમાનં=અમૃતના એવા.
માનસં (મૂં માનસ)=મન.
પાતક=પાપ.
પાતકાન્તં=પાપનો અન્ત છે બેને વિષે એવા.

દદ=તીવ્ર.
રુચિ=અભિલાષા, ધરણ.
દદરુચિ=તીવ્ર અભિલાષાવાળું.
કૃત્વા (ધા° કૃ)=કરીને.
શાસનં (મૂં શાસન)=શાસનને.
જૈનચન્દ્રં=જિન-ચન્દ્રના સંબંધી.
માન=સત્કાર, સંમાન.
કૃતસમાનં=સલ્ય તેમજ સંમાનયુક્ત.
માનસં (મૂં માનસ)=માનસ (સરોવર).
પાત (ધા° પા)=તમે રક્ષણ કરો.
કાન્તં (મૂં કાન્ત)=મનોહર.

શ્લોકાર્થ

જિન-સિદ્ધાન્તર્થ રમરણ—

“(અર્પણ) કર્યો છે સુબુદ્ધિ, સુપરાક્રમ, અને સુસંપત્તિ બેણે એવા, તેમજ વિનાશ કર્યો છે રોગ અને મરણરૂપ દોષોનો [અથવા રોગ, મરણ અને અપરાધનો] બેણે એવા, વળી સુધાસમાન (પ્રીતિકર), તથા વળી પાપનો અત્યંત અંત આણનારા, તેમજ ઉત્કૃષ્ટ, સલ્ય તથા સંમાનયુક્ત અને વળી મનોહર એવા જિન-ચન્દ્રવિષયક શાસનરૂપી માનસ સરોવરનું (હે સવ્ય જનો!) તમે મનમાં તીવ્ર ઉત્કણા ધારણ કરીને (અર્થાત્ તીવ્ર અભિલાષાપૂર્વક) રક્ષણ કરો.—૮૭

અમ્વાદેવ્યાઃ સ્તુતિઃ—

જિનવચસિ કૃતાસ્યા સંશ્રિતા કમ્રમામ્નં

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌદામનીરુક્ ।

દિશતુ સતત‘મમ્વા’ ભૂતિપુષ્પાત્મકં નઃ

સમુદિતસુમનસ્કં દિવ્યસૌ દામ નીરુક્ ॥ ૮૮ ॥ ૨૨ ॥

—માલિની

ટીકા

અસી અમ્બા દેવતા દિવિ-દેવલોકે । મૃતયઃ-સમૃદ્ધય एव पुष्पाणि आत्मा यस्य
તત્ । દામ-ચક્ર । નઃ-અસ્મભ્યં દિશંતુ । કર્મ-કર્મનીયં આશ્ન-ચૂતં સંશ્રિતા । સમુદિત-
एकीभूताः सुमनसः-પુષ્પાણિ યસ્મિન્ દામ્નિ તત્ । દિવ્યા સૌદામની-વિદ્યુત તદ્વત રુક્-
दीप्तिर्यस्याः सा । સમુદિતાઃ-સહર્ષાઃ સુમનસઃ-સમ્યગ્દૃષ્ટયો યસ્મિન્ દામદાને તત્, ફેરં
ક્રિયાવિશેષણમ્ । અપગતાં રુજો-રોગા યસ્માદ્ દામસ્તત્ ॥ ૮૮ ॥

અન્વયઃ

જિન-વચસિ દૃત-આસ્થા, કર્મ આશ્ર્ન સંશ્રિતા, દિવ્ય-સૌદામની-રુક્, અસી 'અમ્બા' સમુદિત-
સુમનસ્કં, દિવિ મૃતિ-પુષ્પ-આત્મકં, નિદ્-રુર દામ સ-મુદિત-સુ-મનસ્કં નઃ સતતં દિશંતુ ।

શીઘ્રાર્થ

જિનવચસિ=તીથિકરના વચનમાં.

આસ્થા=શ્રદ્ધા, આશીન.

દૃતાસ્થા=કરી છે શ્રદ્ધા લેખે એવી.

સંશ્રિતા (પાં ૧૧)=આશ્રય કરેલી, આશ્રીર્ને રહેલી.

કર્મ (મૂં ૧૨)=મનોમોહક, કમનીય.

આશ્ન (મૂં ૧૩)=આશ્રને, આજાને.

સમુદિત (પાં ૬)=એકજિત કરેલ.

સુમનસ્=પુષ્પ, કુસુમ.

સમુદિતસુમનસ્કં=એકજિત કરેલ છે કુસુમો જેને
લિખે એવી.

સૌદામની=વિદ્યુત, વીજળી.

દિવ્યસૌદામનીરુક્=દિવ્ય વીજળીના લેખી પ્રભા
છે જેની એવી.

દિશંતુ (પાં ૧૧)=અપો.

સતતં=સર્વદા, હંમેશાં.

અમ્બા=અમ્બા (દેવી).

મૃતિપુષ્પાત્મકં=જાણાદીરૂપ કુલો છે જેનું
એવી.

નઃ (મૂં ૧૨)=અમને.

મુદિત=દર્પ.

સમુદિત=હંપિત.

સુમનસ્=સમ્યગ્દૃષ્ટિ.

સમુદિતસુમનસ્કં=સમ્યગ્દૃષ્ટિ કરે પામે તેવી રીતે.

અસી (મૂં ૧૩)=અ.

દામ (મૂં ૧૪)=પા.

નીરુક્=નદ વધે છે રોષ જેનાથી એવી.

શ્લોકાર્થ

આમ્બા-દેવીની રત્નિ—

“ જિન-વચનને લિખે શ્રદ્ધાળુ એવી તથા મનોમોહક આશ્રને આશ્રય લીધેલી
દિવ્ય વિદ્યુતના લેખી પ્રભા છે જેની એવી આ આમ્બા (દેવી) એકજિત થયેલાં છે પ્રપો
રેમાં એવી, તેમજ સ્વેચ્છાવિષયક આશ્રુદયરૂપ કુસુમો છે સ્વરૂપ જેનું એવી તથા વળી
નદ તથા છે રોગો જેનાથી એવી ખાલા સમ્યગ્-દૃષ્ટિ આનંદ પામે તેવી રીતે અમને
મનસા મમપો. ”—૮૮

સ્પષ્ટીકરણ

આમ્બા-દેવીની રત્નિ પૂરતે વિચાર—

આમ્બા-દેવી તો કલિયુગ સુત-દેવતા અને સિલા-દેવીમાંથી મળીને કરી છે, પાંડવ
પરમ પોતે પ્રપો-સમ્યગ્-દેવીની રત્નિ કરી છે, કેમકે ‘ આમ્બા ’ એ તો આપેલખ તરીકે

निराणकलिकायाम्—

“तस्मिन्नेव तीर्थे समुत्पन्ना कृष्णाण्डा (शक्तिका) देवी रुनकवर्णा
सिंहवाहना चतुर्भुजा मातुल्लिङ्गपाशयुक्तदक्षिणकरा पुत्राङ्कुशान्वितवाम
करा चेति ।”

શ્રીનેમિનાથની આસન-દેવીનું નામ છે. અત્ર પ્રથમ એ ઉપસ્થિત થાય છે કે આ કાવ્યમાં સોળે સોળ વિદ્યા-દેવીઓની સ્તુતિ પૂર્ણ કરવાની વાત તો કોરે મૂકી એકાએક કવીશ્વરે આસન-દેવતાની કેમ સ્તુતિ કરી છે?

અમ્મા દેવીનું સ્વરૂપ—

અમ્મા દેવીના સંબંધમાં ઘણે સ્થલે ઉલ્લેખ મળી આવે છે. ઉદાહરણ—સ્તવમાં એના સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

“સિંહયાના હેમવર્ણાં, સિંહવુદ્ધસુતાન્વિતા ।
કપ્રામ્નલુન્વિભૃત્પાણિ-રજામ્યા સદ્વિદ્યાહત્ ।”

—૧૪ પું ૫૯.

આચાર-દિનકરમાં નીચે મુજબ ઉલ્લેખ છે:—

“સિંહાકૃદા કનકતત્તુરુપ વેદવાદ્ય ધામે
હસ્તગ્રથેઽક્રુદાતત્તુરુષી વિપ્રતિ દક્ષિણેઽગ્ર ।
પાશામ્નાલી સકલજગતાં રક્ષણેકાર્દ્રિચિત્તા
દેવ્યમ્યા નઃ પ્રદિશતુ સમસ્તાપવિધ્વંસમાશુ ॥”

નિર્વાણ-કલિકામાંથી પણ આ દેવીના સંબંધી માહિતી મળી શકે છે, પરંતુ ત્યાં આ દેવીનું નામ ‘કૂમાપુડી’ હોવાનો ઉલ્લેખ છે. આ રહ્યો તે ઉલ્લેખ:—

“તસિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કૃપ્માણ્ડીં દેવીં કનકવર્ણાં સિંહવાદનાં માતુલિન્નપાશયુક્તવક્ષિણ-
કરાં પુત્રાકૃદાન્વિતપામકરાં વેતિ.”

અર્થાત્—તેજ (ળાવીસમા તીર્થેકરના) તીર્થને વિષે ઉત્પન્ન થયેલી કૂમાપુડી દેવીનો વર્ણ સુવર્ણના સમાન છે અને સિંહ એ એનું વાહન છે. એને ત્રાર હાથ છે. એના બમણા બે હાથ ખીજેશ અને ખાશથી અલંકૃત છે, બ્યારે એના ડાબા બે હાથ પુત્રો અને અંકુશ વડે નિભ-
વિત છે. આ દેવીના પૂર્વ ભવની માહિતી અન્નિષ્ઠાદેવીકથામાંથી મળી શકે તેમ હોવાથી અત્ર એ કથા અનુવાદસહિત નીચે મુજબ આપવામાં આવે છે:—

અમ્બિકાદેવીકલ્પ:

સિંરિતલ્લવંત(ગિરિ)સિંહરસેહરં ધનમિરૂણ નેમિજિર્ણ ।

કોહંદિદેવિકલ્પં, લિહામિ વુદ્ધોષપસાઓ ॥—શ્લોકા

અત્રિ ‘સુરદ્વા’વિસયે ધનકળયસંપયજનસમિદ્ધં ‘કોલીનારં’ નામ નયરં । તત્થ ‘સોમો’ નામ રિદ્ધિ-
સમિદ્ધો કુષ્મન્નપરાયણો વેયામમપારગમો વંમણો હુત્થા । તસ્સ ધરિણી ‘અંબિણી’ નામ મહાવ્વસીલાલંકા-

૧ આ નામાન્તર છે એ વાતની અગ્નિઠકદેવીકથા પણ સાક્ષી પૂરે છે.

૨ છાયા—

શ્રી‘ઉજયન્ત’(ગિરિ)લિપરસેહરં પ્રણમ્ય ‘ત્રેમિ’જિનમ્ ।

‘કોહંદિ’ દેવીકલ્પં લિહામિ વુદ્ધોષદેશમ્ ॥

અત્રિ ‘સૌરાષ્ટ્ર’વિષયે શ્વનકનકસમ્પદાનવસપદ્ધં ‘કોલીનારં’ નામ ત્રણમ્ । તત્ર ‘સોમો’ નામ પદ્મિસમૃદ્ધં
વદકર્મપરાયણો વેદાવમપારાક્ષમો મહાજાનઃ । આસીત્ । તસ્ય મુદ્ધિયી ‘શ્રાત્રિકા’ નામ મહાવંધીકાકારામૃતિવત્પત્તિ,

रभूसियसरीरा आसि । तेसिं विसयसुद्धमणुद्धवंतारणं चण्णत्रा हुवे पुत्ता-पदमो सिद्धो वीजो बुद्धेति ।
अन्नया समागए पिअरपक्खे भट्टसोमेणं निमंतिआ वंमणा सद्धविणे । कत्थवि ते वेयमुत्तारन्ति, कत्थवि
धाटवन्ति पिण्डपयाणं, कत्थवि होमं करिंति वइसदेवं च । सम्पाडिआ साटि-वाटि-वज्जण-पक्कम-भेम-
रीर-उण्डपमुहा जेमणा । अवि(अंवि)णीए ह्य सासुआ ण्हाणं कावं पयट्टा । तम्मि अवसरे एणो साह
मासोववासपारणए भिक्खुट्ठा संपत्तो । तं पलोइत्ता हरिसमरनिक्कमपुल्लइअंगी उट्टिआ अंविणी । पडि-
छामिओ तीए सुणिवरो भत्तिवहुमाणपुव्वं अहापविचेहिं भत्तपाणेहिं । जाव गहिअमिक्खो साह बळि-
ओ ताव सासुआवि ण्हाऊण रसवईठानमागया । न पिच्छइ पडमसिद्धं । तजो तीए कुवियाए पुट्टा
महुआ, तीए अहट्टिए बुत्ते अंवाडिआ सा अज्जए-हा पावे किमेयं एए कयं ? अज्जवि देवया न
पूहआ, अज्जवि न भुंजाविआ विप्पा, अज्जवि न भरिआई पिंडाई, अगसिहा तए किमत्थं साधुओ
दिहा ? । तजो तीए भणिओ सव्वोवि बइअरो सोममट्टस्स । तेण संकट्टेण अप्पच्छंदिअत्ति निक्का-
लिआ गिहाओ । सा परिअवट्ठमिआ सिद्धं कंरुणीए धरित्ता बुद्धं च कडीए चडाविआ चडिआ
नयराओ धाहिं । पंथे तिसाभिभूएहिं दारएहिं जळं मग्गिआ । जाव सा अंमुजलपुम्लोजणा संबुत्ता
ताव पुरओ ठिअं मुक्कसरोवरं तिस्सा अणग्गेणं सीलमाहप्पेणं वक्करणं जलपूरिअं जायं । पाइआ
दोमि सीअळं नीरं । तजो कुहिएहिं भोजनं मग्गिआ बालएहिं । पुरओ मुक्कसहयारतरु तक्कएणं
फळिओ । दिहाई फलाइं अंनिणीए तेसिं, जाया ते सुत्था । जाव सा चूअच्छायाए वीसमइ ताव
जं जायं वं निसामेह-अं तीए बालबाई पडमं जेमाविआ तेसिं भुत्तुवरं पत्तलीओ तीए धाहिं वज्जि-
आओ आसि ताओ सीलमाहप्पाकंपिअमणाए सासनवेवयाए सोवन्नकबोलयत्तुवाओ कयाओ । जं
अ उच्छिट्टसित्थफणा भूमीए पडिआ ते सुत्तिआइं संपाइआइं । अगसिहा य सिहरेसु तदेव दंसिआ ।
एअमवच्चुअं सासुए पट्टण मिवेइअं 'सोम'विप्पस्स । सिद्धं(हुं) च जहा-वच्छ ! सुलक्खणा पट्टवया

भातीए । तयोर्विषयसुखमनुभवयोः उत्पत्तौ द्वौ पुत्री-प्रथमाः 'सिद्धा' द्वितीया 'बुद्धा' इति । अन्यथा समागतं सिद्धवै
'सोम'मदेन निमज्जिताः माहताः आदत्तेने । बुद्धचित्ते ते वेदमुत्तारयन्ति, बुद्धचित्ते आरामतो विण्मदमनं, बुद्धचित्ते
होमं कुर्वन्ति वैश्वदेवं च । सम्पादितानि धाटि वाटि स्वअन्न-पक्कम-मेइ सीर उण्डपमुत्तारन्ति जेमन्ति । 'अडिक्का'
वाअ अट्टः धारं कंरु मट्टाः । तस्मिन्नपसरे पट्ट. साधु मासोववासपारणके मिह्तायं संघातः । तं प्रहोषण इत्येत-
न्निर्मलपुण्ड्रिणीयाहो वीरयत्ता 'अभिकका' । प्रतिकामितवत्ता सुणिवरो भत्तिवहुमाणपुव्वं वयापट्टसिंत्तपानैः । बावट्ट वृत्ती-
मिहः साधु पट्टितः तावट्ट कम्मए मिह्ताया रत्तवतीस्थानमागता । न प्रेक्षते मयमसित्ताम् । तत्तन्ना वुत्तिवत्ता
पूहा वट्टः । तया वयास्थिते उठे निरट्टा सा बायंया (अट्टा)-हा पायै । तिमेट्ठ इवया वृत्तं अयापि देवता
न वज्जिता, अयापि न भोजिता विह्ता, अयापि न मयिताः विह्ता, अयसिहा तया मिहये तावदे दत्ता । । तत्तन्ना
मयिताः सर्वोऽपि व्यतिकारः 'सोम'मट्टस्य । तेव संकट्टेण अयमच्छंदितेनि निष्कामिता पूहाए, सा परिमवट्टा 'मिहं',
काह्मण्यो पायः 'बुद्धं' च कयां आरोप्य पट्टिता पाताए बहिः । पयि वयासिमुत्ताय्यो वाराकाय्यो जळं मग्गिता । बावट्ट
या अत्तवट्टाज्जेकोवता सट्टणा, तावट्ट पुराए स्थितं मुक्कसरोवरं तस्या अन्नपंथं सीलमाहात्तयेन तावन्नं जलपूरिअं
जावट्टः । कापिती द्वौ सीवळ मीम् । तया सुत्तिआय्यो भोजनं मग्गिता बालकाय्याम् । पुराए मुक्कसहकारवत्ता तव
छलं पट्टितः । इत्तामि कयसि अविक्कया तजो, जालो लो सुत्तयो । यावट्ट या चूअच्छायाए विह्ता एणि तावट्ट वट्टाजं
एइ मिसामया-वट्ट तया तालकाय्यः अयं जेमिता, तेणं सुत्तोअरं पट्टावत्ता तया बहिः उचित्ता आगीर, हा
सीलमाहात्तयाहो विसमया आगमवेवत्ता सीलमाहात्तयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो
अभिकका सीलमाहात्तयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो विसमयाहो

यं एसा वद्, ता पंचाणेहि एअं कुलहरंति जणणीपेरिओ पच्चायावानलहज्जंतमाणसो गओ वहुयं वालेवं
 'सोम'भट्टो । तीए पिट्ठओ आगच्छन्तं दिअवरं निअवरं दहूण दिसाओ पलोइआओ । दिट्ठओ अग्गाओ
 मग्गकूवओ । तओ जिणवरं मणे अणुसरिऊण सुपत्तदाणं अणुमोअंतीए अप्पा कूअंमि झंपाविओ । सुह-
 ज्जसवसाणेण पाणे पइऊण उप्पन्ना कोहंठविमाणे सोहम्मकप्पहिट्ठे चवहिं जोअणेहि अंबीअदेवी नाम
 महद्धिआ देवी । विमाणनामेणं कोहंठीवि भन्नइ । 'सोम'भट्टेणवि तीसे महासईए कूवे पढणं दहू
 अप्पा तत्थेव झंपाविओ । सो ज मरिऊण सत्थेव जाओ देवो । आभिमोगिअकम्पुणा सिंहखं विउ-
 ख्विआ तीए चेव बाहणं जाओ । अन्ने भणंति—'अंबिणी' 'रेवय'सिहराओ अप्पाणं झंपाविआ तप्पिड्ठओ
 'सोम'भट्टोवि त्थेव मओ । सेसं तं पेव । सा य भगवई । चउम्मुआ दाहिणहत्थेसु अंबलुंभिं पासं प
 धारेइ, वामहत्थेसु पुण पुअं अंकुसं च धारेइ । उच्चत्तफणयसवण्णं च वण्णसुव्वहइ सरीरे । सिरि'नेमि'-
 नाहस्स सासनदेवयसि निवसइ 'रेवइ'गिरिसिहरे । मउड-कुंडल-मुत्ताहलहार-रयणकंफण-नेउराहस्-
 ल्लंगीणाभरणरमणिजा पूरेइ सम्मदिट्ठीण मणोरहे, निवारेइ विगधसंधायं । तीए मंतमंडलाईणि आ-
 रोहिताणं भविआणं दीसंति जणेगरूपाओ रिद्धिसिद्धीओ, न पव्हंति भूअ-पिसाय-साइणी-विसम-
 गगा, संपज्जंति पुत्त-कलत्त-मित्त-धण-पन्न-रज्ज-सिरिओ त्ति ।

अंबिआमंता इमे—

वयवीअसकुलकुल—जलहरिहयअकंतपेआइ ।

पणइणिवापावसिओ, अंबिअदेवीइ अहसंतो ॥ १ ॥—अज्जा

धुयभुवणदेवि संयुद्धिपासअंकुसतिलोअपंचसरा ।

णहसिहिकुलकलअज्जासियमायपरपणामपयं ॥ २ ॥ ,,

वागुब्भवं तिलोअं, पाससिणीहाउ तइअवन्नस्स ।

कुहंडअंबिआए, नमु त्ति आराहणामंतो ॥ ३ ॥ ,,

यथा—वस ! सुलक्षणा पतिव्रता च एषा वधूः, तस्मात् प्रत्यानय एतं कुल्यूई इति जननीप्रेरितः पश्चात्तावानलह-
 ज्जमानमानसो गतो वधूकां बालयितुं 'सोम'भट्टः । तस्या वृद्धताः आगच्छन्तं दिजवरं निजवरं दृष्ट्वा दिशः प्रलोकिताः,
 इष्टः अग्रतः मार्गकूपः, ततो जिणवरं मनसि अनुस्मृत्य सुपात्रदानं अनुसोदयन्त्या आत्मा कूपे प्रक्षिप्तः । शुभाश्व-
 चसत्तेन माणान् स्पृत्वा उत्पन्ना 'कोहण्ड'विमाने सौधर्मकल्पसाधकत्वात् चतुर्भिर्वोजनेः 'अम्बिका'देवी नाम
 महर्द्धिका देवी । विमाननाम्ना कोहण्डी अपि भण्यते । 'सोम'भट्टेणापि तस्या महासत्त्वाः कूपे पतनं दृष्ट्वा आत्मा
 तत्रैव संक्षिप्तः । स च भूत्वा तत्रैव जातो देवः, आभियोगिककर्मणा सिंहरूपं विकुर्म्य तस्या एव बाहनं
 जातः । अन्ये भणन्ति— 'अम्बिका' 'रेवत'सिहारा आत्मानं क्षिप्या तत्पृष्ठतः 'सोम'भट्टोऽपि तथैव मृतः, दोषं
 तदेव । सा च भगवती चतुर्भुजा दक्षिणहस्तयोः आम्बलुम्बिं पाशं च धारयति, वामहस्तयोः धृतः पुत्रं अंकुशं
 च धारयति, उच्चत्तकणसवर्णं च वण्णसुद्धहति शरीरे, श्री'नेमि'नाभस्य शासनदेवता इति निवसति 'रेवत'गिरि-
 श्वरे, मुकुट-कुण्डल-मुक्ताफलहार-रत्नवद्भण-नूपुरादिसर्वाङ्गीणाभरणरमणीया पूरयति सम्पद्दीनां मणोरमान्, निर्वा-
 रयति विघ्नसंधातम् । तया मन्त्रमण्डलादौनि आरूढा भद्राणां दीयन्ते अनेकरूपा फट्दितिस्रः, न प्रभवन्ति भूतपि-
 शाचक्षाकिनीविषममहाः, संपद्यन्ते पुत्रकलत्रप्रियत्रयधान्यराज्यप्रिय इति । अभियोगमन्त्रा इमे (आज्ञायाभावात्
 अन्यमन्त्रावाच्च न प्रतिसंस्कृताः) ।

एवं अन्नेऽपि अंशदेवीमंता अपपररक्षाविसया सुमरणाजुग्मा मग्गस्तेमाज्ञोचरा य बहवो चिह्नंति । ते अ तहा मंडलाणि अ इत्य न मणिजाणि गंघवित्तरमण्यंति शुक्रमुहाओ नायज्वाणि ।

एवं अंशदेवी-कणं अविअपचितवित्तीणं ।

वाचंतसुणंतारणं, पुजंति समीहिआ अत्था ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

અમ્બિકાદેવીકલ્પનો અતુવાદ.

શ્રીવિજયન્ત (ગિરનાર) ગિરિના શિખર ઉપર સુકુટસમાન નેમિનાથ તીર્થસ્થને પ્રણામ કરીને વૃદ્ધના ઉપદેશથી કોહણિક (અંબા) દેવીનો કલ્પ લખું છું. સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ધન, સુ-વર્ણ ઇલાદિ સંપત્તિ તેમજ જનો વડે સમૃદ્ધ એવું 'કોહીનાર' નામનું નગર છે. ત્યાં જદિ-શાળી, છ કર્મમાં તાપસ અને વેદ-શાસ્ત્રનો બાણકાર એવો સોમ નામનો બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. મહામૂલ્યવાળા શીલકૃષી અલંકારથી અલંકૃત એવા દેહવાળી તેને અંબિકા નામની પત્ની હતી. આ કંપતીને વિષયસુખ ભોગવતાં અનુક્રમે સિદ્ધ અને શુદ્ધ એ નામના બે પુત્રો થયા. અન્યથા 'પિતૃ-પક્ષ આગ્યું એટલે શાદને દિને સોમભદ્રે બ્રાહ્મણને આમન્ત્રણ આપ્યું. કોઈક સ્થલે તેઓ વેદનું ઉચ્ચારણ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે તેઓ પિવડ આપવાનો આરંભ કરતા હતા, તો કોઈક સ્થલે હોમ તેમજ અગ્નિ કરતા હતા. શાલિ (ભાત), દાણ, શાક, અનેક ભતનાં પકવાન, ખીર, ખાંડ વિગેરે ભ્રમણો તૈયાર કરવામાં આવ્યાં હતાં. રસોઈ તૈયાર થઈ એટલે અંબિકાની સાસુ આન કરવા ગઈ. એ સમયે એક સાધુ એક મહિનાના ઉપવાસના પારણા માટે ભિક્ષાર્ય ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેને જોઈને હર્ષના સમૃદ્ધ વડે રોમાંચિત થયેલા દેહવાળી અંબિકા જાણી થઈ અને તેણે લક્ષિત અને બહુમાનપૂર્વક શુદ્ધ સોજન અને પાન વડે તે સુનિ-વરને પ્રતિલાલિત કર્યાં. ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને તે સાધુ આવ્યા ગયા, એટલે આ અંબિકાની સાસુ આન કરીને રસોડામાં આવી પહોંચી, પરંતુ ત્યાં (સોજનના ઉપરની તરીકે) અગ્નિશિખા તેના જોવામાં આવી નહિ. તેથી તે શસ્ત્રે થઈને પોતાની વહુને તેનું કારણ પૂછવા લાગી. ખરી હકીકત તેણે તેને કહી એટલે તેની સાસુએ તેનો તિરસ્કાર કરતાં કહ્યું કે—“અરે પાપિણી ! આ તે શું કર્યું ? હજી દેવોની પૂજા તો થઈ નથી, બ્રાહ્મણોને સોજન પક્ષ કરાગ્યું નથી, પિપ્પડી પણ લઈ નથી, તો પછી તે અગ્નિશિખા સાધુને કેમ આવી ?” ભાર બાદ તેણે આ સર્વ વૃત્તાન્ત પોતાના પુત્ર સોમભદ્રને નિવેદન કર્યો. તે કોપાયમાન થયો અને પોતાની પત્નીને સ્વયંછંદી માનીને તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂકી. આ સ્ત્રી પરાભવથી ખીટિત થતાં તે પોતાના સિદ્ધ પુત્રને આંગળીએ લઈને અને બીજા પુત્ર શુદ્ધને દંડે બેસાડીને નગરની બહાર ચાલી નીકળી. માર્ગમાં તેના બે પુત્રો વૃથાતુર ગયા એટલે તેમણે જલ માંગ્યું. આ સાંભળીને તે સ્ત્રીની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું. પરંતુ તત્કાલ તેની સામે રહેતું સુકું સરોવર તેના અમૂલ્ય શીલના પ્રશ્નવથી જલપૂર્ણ બની ગયું.

एवं अन्येऽपि अम्बिकादेवीमन्त्रा आरामपररक्षाविसया सारणयोग्याः मार्गस्तेमादिगोचरा बहवः निहन्ति (सन्धि) ते च तया मण्डपानि च अत्र न मणिजानि प्रणवित्तरमयेनेति शुक्रमुहाद् ज्ञातव्यानि ।

एवं अम्बिकादेवीकणं अविअपचितवित्तीणं ।

वाचंतारणं (च) मण्यतां पूर्वन्ते समीहिता अर्थाः ॥ १ ॥

॥ इति अम्बिकादेवीकल्पः ॥

૧ 'પિતૃ-પક્ષ' એટલે શાદપદ (શાદરવા) પાસનો કૃષ્ણ પક્ષ; લોકોમાં આને 'સરાભિયા' કહેવામાં આવે છે.

એટલે તેણે પોતાના પુત્રોને તેના શીતલ જલનું પાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ કુધાતુર થયેલા એવા તે બાળકોએ લોજન માંગ્યું, એટલે તત્કાલ સામે રહેલા મુકા આંખાના ઝાડ ઉપર ફળ આવ્યાં. અંધિ-કાએ તે ફળો લઇને બાળકોને આપ્યાં એટલે તેઓ સ્વસ્થ થયા. ત્યાર પછી તેઓ આંખાના ઝાડની છાયા નીચે આરામ લેવા લાગ્યાં. એટલામાં ભાં (સાસરામાં) એવો બનાવ બન્યો કે આ સ્ત્રીએ પોતાના બાળકોને પ્રથમ જમાડી તેનું ઉચ્છિષ્ટ તેમજ પત્રાવલી જે બહાર ફેંકી દીધાં હતાં, તેના આ સ્ત્રીના શીલના પ્રભાવથી આશ્ચર્યચકિત બનેલા શાસન-દેવતાએ સુવર્ણના કચોળા બનાવી દીધા અને જે ઉચ્છિષ્ટ સિદ્ધ કણો ભૂમિ ઉપર પડેલા હતા, તેના મુકતાફળ બનાવી દીધાં અને અશ-શિષ્યા તો શિષ્યો જેવી કેળાય તેમ વિદુર્વી. આ પ્રમાણેનો અદ્ભુત બનાવ અંધિકાની સાસુએ જ્યો એટલે તેણે પોતાના પુત્ર સોમભટ્ટને તે વાત નિવેદન કરી અને કહ્યું કે—“હે વત્સ! આ વહુ તો મુલક્ષણી અને પતિવ્રતા છે, વાસ્તે તું જોને આપણે ઘેર પાછી લઇ આવ.” આ પ્રમાણે પોતાની માતાના વચનથી પ્રેરાયેલો તેમજ પશ્ચાત્તાપરૂપી અગ્નિથી સંતપ્ત મનવાળો તે સોમભટ્ટ પોતાની પત્નીને યાછી વાળવા નીકળ્યો. પોતાના વર સોમભટ્ટ બ્રાહ્મણને પાછળ આવતો જોઇને અંધિકાએ દિશાઓ તરફ નજર ફેંકી. તેમ કરતાં અંધે એક માર્ગ-રૂપ તેના જોવામાં આવ્યો. જિનેશ્વરનું મનમાં ધ્યાન ધરીને સુધાત-દાનનું અનુમોદન કરતી તેણે તે રૂપ (કુવા)માં અંધાપાંત કયો. શુભ અધ્યવસાયપૂર્વક મરણ પામીને તે સૌધર્મ કલ્પથી ત્યાર યોજન નીચે આવેલા કોહણક વિમાનમાં અંધિકા નામની મહર્ષિકા દેવી તરીકે ઉત્પત્ત થઇ. એ વિમાનનું નામ ‘કોહણકી’ હોવાથી એને કોહણકી પણ કહેવામાં આવે છે. સોમભટ્ટે પોતાની પત્ની મહા-સતીને ક્ષામાં પડેલી જોઇને પોતે પણ તેમાં પડતું ચેલ્યું. તે પણ મરીને તે વિમાનમાં આભિ-યોગિક દેવ તરીકે ઉત્પત્ત થયો. પોતાના કર્માનુસાર સિદ્ધરૂપ વિદુર્વીને તે અંધિકા દેવીનો વાહન થઇ રહ્યો (આ સંબંધમાં મત-સેદ છે, કેમકે કેટલાક કહે છે કે દૈવત (ગિરનાર) ગિરિ ઉપરથી અંધિકાએ અંબલાનું હતું અને તેની પાછળ તેના પતિએ પણ તેમ કંઈ હતું). આ બંધવતી અંધિકા દેવીને ત્યાર હાથ છે. તે જમણા બે હાથમાં આંખાની લટકતી ડાળ અને પાશ ધારણ કરે છે, જ્યારે ડાળા બે હાથમાં પુત્ર અને અંકુશ રાખે છે. તેના શરીરનો વર્ણ તપાવેલા સુવર્ણના જેવો છે. વળી તે નેત્રિનાથની શાસન-દેવી થઇને ગિરનાર ગિરિના શિખર ઉપર વસે છે. મુકુટ, કુણ્ડળ, મોતીનો હાર, રતનાં કંકણ, ઝાંઝર ઇત્યાદિ આભૂષણોથી વિભૂષિત તે દેવી સમ્યક્-દષ્ટિઓના મનોરથોને પૂર્ણ કરે છે, વિદ્ય-સમૃદ્ધાવનો વિનાશ કરે છે અને વળી મંત્ર-મંડલાદિકનું આરોહણ કરીને લલ્ય પ્રાણીઓને તે અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ તેમજ સિદ્ધિ સમર્પે છે. એના પ્રભાવથી ભૂત, પિશાચ, શાકિની તેમજ દુષ્ટ શ્રદ્ધ ઉપદ્રવ કરી શક્તા નથી એટલુંજ નહિ, પણ પુત્ર, પત્ની, મિત્ર, ધન, ધાન્ય અને રાજ્ય-લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. અંધિકા દેવીના મન્ત્રો મૂળમાં આપ્યા સુવળ છે (શુદ્ધ પ્રત ન મળવાથી તેમજ આસ્નાય ન હોવાથી સંત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો નથી.)

આ પ્રમાણે બીજા પણ અંધિકા દેવીના મંત્રો છે અને તે પણ આત્મ-રક્ષા તથા પર-રક્ષા કરવામાં સમર્થ છે તેમજ દમરણ કરવા લાયક છે તેમજ માર્ગમાં શાન્તિદાયક છે. એ મન્ત્રો તેમજ મરુડલી અન્ધગૌરવના ભયથી અત્ર આપ્યાં નથી, પરંતુ તે શુદ્ધપાથી જાણી લેવાં. આ અંધિકાદેવીકલ્પને તથ્ય ચિત્તપૂર્વક વાંચનારાના તેમજ સાંભળનારાના મનો-રથો પૂર્ણ થાય છે.

અંધિકાદેવીકલ્પ સમાપ્ત.

२३ श्रीपार्श्वजिनस्तुतयः

अथ श्रीपार्श्वनाथाय प्रणामः—

नमामि जिन'पार्श्व' ! ते शमितविग्रहं विग्रहं
महानिघनमेरुके वरद ! शान्त ! कृत्स्नापितम् ।
शुभैस्त्रिभुवनश्रियाः सुरवरैरनीचैस्तरा-
महानिघनमेरुकेऽवरदशान्तकृत् ! स्नापितम् ॥ ८९ ॥

—पृथ्वी

टीका

ते-तव विग्रहं नमामि । शमं नीता विग्रहाः-कलहा येन तत् । महान्तो निघा-
समारोहपरिणाहा नमेरवो-वृक्षविशेषा यत्र तस्मिन् । मेरोः के-शिरसि । अहानयो-हानिर-
हिता घना यत्र तस्मिन् स्नापितम् । कैः ? सुरवरैः-इन्द्रैः । अनीचैस्तराम् । त्रिजगत्त्रय्याः
शुभैः-पुण्यैः आपितं-लब्धम् । अवरा-अशोभना दशा-अवस्था तस्या अन्तं करोतीति
कृत् तस्यामन्त्रणम् ॥ ८९ ॥

अन्वयः

(हे) जिन-'पार्श्व' ! वरद ! शान्त ! कृत्स्न ! अ-वर-दशा-अन्त-कृत् ! ते शमित-विग्रहं, महा-
निघ-नमेरुके, अ-हानि-घन-मेरु-के अ-नीचै-तरां सुर-वरैः स्नापितं, त्रि-भुवन-श्रियाः शुभैः
आपितं विग्रहं नमामि ।

शब्दार्थ

पार्श्व=पार्थ (नाभ), त्रेवीसभा तीर्थकर
जिनपार्श्व=देव पार्थ जिन ।
ते (मू० शुम्भ)=तारा ।
विग्रह=कलह, लडाई ।
शमितविग्रह=शांत यथा छे कलह केनाथी केवल ।
विग्रहं (मू० विग्रह)=देहने, शरीरने ।
निघ=केनी छिआछ, लजाछ सरणी होय ते ।
नमेरु=अेक लततुं गड, दिव्य वृक्ष ।
महानिघनमेरुके=आर्वत निघ छे नमेरु वृक्ष केने
निघे केना ।
वरद ! (मू० वरद)=दे० वरदान देनारा !
शान्त ! (मू० शान्त)=दे० शांत !
कृत्स्न ! (मू० कृत्स्न)=दे० संपूर्ण !
स्नापितं (मू० स्नाप)=प्राप्त यै

शुभैः (मू० शुभ)=पुण्यो वरै ।
त्रि=त्रय ।
त्रिभुवनश्रियाः=त्रैलोक्यनी लक्ष्मीना ।
सुरवरैः (मू० सुरवर)=धन्द्रो द्राथ ।
नीच=अधम
अनीचैस्तरां=श्रेष्ठ ।
हानि=हानि ।
क=अस्तक, शिखर ।
अहानिघनमेरुके=हानिबी रदित छे श्रेष्ठ केने निघे
केना मेरुना शिखर छपर ।
दशा=अवस्था ।
अवरदशान्तकृत् ! =दे० नीच अवस्थानी अंत आधु-
नारा !
स्नापितं (मू० स्नापित)=प्राप्त करिबेवा ।

શ્લોકાર્થ

શ્રીપાર્થનાથને પ્રણામ—

“હે પાર્થ જિનેશ્વર ! હે વરદાનને દેનારા (વામા—નન્દન) ! હે શાન્ત (તીર્થ-કર) ! હે (સર્વ ગુણોએ કરીને) સંપૂર્ણ (સ્વામિન) ! હે અશુભ અવસ્થાનો અંત આણનારા (યોગિરાજ) ! શાંત થયા છે કલહ જેનાથી એવા, તથા વળી સર્વથા સરખી ઊંચાઈ લંબાઈવાળા નમેરૂ વૃક્ષો છે જેને વિષે એવા તેમજ (જલની) હાનિથી રહિત (અર્થાત્ જલથી પરિપૂર્ણ) એવા ગેધ છે જેને વિષે એવા મેરૂ (પર્વત)ના શિખર ઉપર અત્યુત્તમ ઇન્દ્રો દ્વારા સ્નાન કરાવેલા (અર્થાત્ જલાભિષેક કરાવેલા) તેમજ ત્રૈલોક્યની લક્ષ્મીનાં પ્રુણો વડે પ્રાપ્ત થયેલા એવા તારા દેહને હું પ્રણામ કરું છું.”—૮૬

જ જ જ જ

જિનપતિભ્યઃ પ્રાર્થના—

સુલ્લૌઘજલમણ્ડપાં દુરિતધર્મમૃદ્ભ્યો હિતા

શુભવ્યજનકામિતાંકુશલસત્પતાકારિણઃ ।

જિનેન્દ્રચરણેન્દ્રવઃ પ્રવિતરન્તુ લક્ષ્મીં સદા—

શુ ભવ્યજનકામિતાં કુશલસત્પતાકારિણઃ ॥ ૧૭ ॥

—વૃષ્ણી

ટીકા

લક્ષ્મીં દદતુ । આશુ—શીઘ્રમ્ । સુલ્લૌઘ એવ જલમણ્ડપો—મગ્ગનમણ્ડપો યસ્યાઃ સા તામ્ । દુરિતાન્યેવ ધર્મસ્તં ધારયન્તિ યે તેભ્યો હિતાં—શ્રેયસ્કરીમ્ । શોભનં વ્યજનકં—તા-લવૃન્તં યસ્યાઃ સા । इतानि—પ્રાસાનિ અન્નુકુશલસત્પતાકા અરીણિ—ચક્રાણિ યૈસ્તે ચરણવિ-જોપણમ્ । ભવ્યજનૈઃ કામિતાં—વામ્બિહિતાં લક્ષ્મીમ્ । કુશલાઃ—સાધવસ્તાન્ સતા—શોભનપ્રકા-રેણ પાન્તિ—રક્ષન્તિ યે તે કુશલસત્પાઃ, તેપાં ભાવઃ કુશલસત્પતા, તાં કુર્વન્તિ યે તે ॥૧૭॥

અન્વયઃ

હિત-અન્નુકુશ-લસત્-પતાકા-અરિણા, કુશલ-સત્-પ-તા-કારિણઃ જિન-ઇન્દ્ર-ચરણ-ઇન્દ્રવઃ સુલ-લૌઘ-જલ-મણ્ડપાં, દુરિત-ધર્મ-મૃદ્ભ્યઃ હિતાં, શુભ-વ્યજનકાં, મન્ય-જન-કામિતાં લક્ષ્મીં સદા આશુ પ્રવિતરન્તુ ।

શબ્દાર્થ

મળ્હપ=માંડવો.

જલ=પાણી.

સુઘૌઘજલમળ્હપાં=સુખ-સમૃદ્ધરૂપી જલમણ્હપ છે જેનો એવી.

દુરિતધર્મમુક્તિઃ=પાપરૂપ તાપને ધારણ કરનારાને.

હિતાં (મૂં હિતાં)=હિતકારી, કલ્યાણકારી.

શુભવ્યજનકાં=શુશોભિત પંખાવાળી.

હત (યાં હ)=પ્રાપ્ત થયેલ.

પતાકા=ધ્વજ, વાવટો.

ફતાફ્ફશલસપતાકારિણઃ=પ્રાપ્ત થયાં જ અંકુશ, દેહીધ્મમાન ધ્વજ તેમજ ચક્ર જેમને એવા.

જિનેન્દ્રચરણેન્દવઃ=જિનવરના ચરણરૂપી અન્દ્રમાઓ.

પ્રવિતરન્તુ (યાં તુ)=અર્પણ, વિતરણ કરો.

લક્ષ્મીં (મૂં લક્ષ્મીં)=લક્ષ્મીને.

આશુ=જલદી.

કામિત=વાંછિત, અર્પણ.

મવ્યજનકામિતાં=અન્ય જનોએ વાંછેલી.

ફુશલ=સંજન, સાધુ.

ફુશલસપતાકારિણઃ=સંજનોનું ફેડી રીતે રક્ષણ કરવા રૂપ લાવને ઉત્પન્ન કરનારા.

શ્લોકાર્થ

જિનપતિઓને પ્રાર્થના—

“પ્રાપ્ત થયાં છે અંકુશ, દેહીધ્મમાન ધ્વજ અને ચક્ર જેમને એવા તથા સંજનોનું ફેડી રીતે રક્ષણ કરનારા એવા જિનવરનાં ચરણરૂપ અન્દ્રો સુખ-સમૃદ્ધરૂપ જલ-મણ્હપ (અર્થાત્ જ્ઞાન-ગૃહ) વાળી એવી, અને વળી (જેથી કરીને તો) પાપરૂપ તાપથી તમ થયેલાને હિતકારી તેમજ શુશોભિત પંખાવાળી એવી તેમજ વળી અન્ય-જનોએ વાંછેલી એવી લક્ષ્મી (હે અન્યો! તમને) સદા શીઘ્ર સમર્પો.”—૯૦

જિનમતસ્વરૂપમ્—

અશક્યનુતિકં હરેરપિ ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે

સ્વરૂપમમલલ્લનં મનસિ કિન્નરૈરશ્ચિતમ્ ।

નયૈર્જિનપતેર્મતં જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેદિતિ—

સ્વરૂપમમલલ્લં ધનં મનસિ કિં ન રૈરં ચિતમ્ ? ॥ ૯૧ ॥

—પૃથ્વી

ટીકા

હે જન ! શિવસ્પૃહશ્ચેત્ ત્વમસિ તતો જિનમતં કિં ન મનસિ ?—કિં નામ્યસ(સ) સિ ? । હરેરપિ—ઇન્દ્રસ્વાપિ અશક્યા નુતિઃ—સ્તુતિર્યસ્ય તત્ । ભવાદ્રિનિર્ધા(ર્દા)રણે—વિદ્રાવણે । સ્વરૂપમં—વસ્તુપદમ્ । નૈવ લક્ષિતું શક્યતે પરવાદિભિઃ તદલલ્લનમ્ । મનસિ કિન્નરૈર્યન્તરવિદેષૈરશ્ચિતમ્ । નૈર્યશ્ચિતં—વ્યાપ્તમ્ । ઇતિસ્વરૂપં यस્ય અનન્તરોક્તરૂપં ધનં-શુભિલ્ મત્યક્ષાદિભિઃ રા-દ્રવ્યં તદ્ દદાતીતિ રૈરમ્ ॥ ૯૧ ॥

અન્વયઃ

(છે) જન ! ચેત્ (તું) શિવ-સ્પૃહઃ (અસિ), (તાર્હિં) હરેઃ અપિ અ-શક્ય-તુતિકં, ભવ-અદ્વિ-નિર્દારણે સ્વદ-ઉપમા, અ-લક્ષ્મણે, રે-રં, નયૈઃ ચિત્તં, અમલે, ધનં, કિન્નરૈઃ મનસિ અશ્વિતં ઇતિ-સ્વરૂપં જિન-પતેઃ મતં કિં ન મનસિ ? ।

શબ્દાર્થ

અશક્ય=અસંભવિત.

તુતિ=સ્તુતિ.

અશક્યતુતિકં=અસંભવિત છે સ્તુતિ જેની એવા.

હરેઃ (મૂં હરિ)=ઇન્દ્રને.

નિર્દારણ=ભેદનું.

મયાદ્વિનિર્દારણે=સંસારરૂપ પર્વતને ભેદવામાં.

સ્વદ=ઇન્દ્રનું વજ્ર.

ઉપમા=ઉપમાન, સરખાપણું.

સ્વરૂપમં=ઇન્દ્રના વજ્રની ઉપમા છે જેને એવા.

લક્ષ્મણ=ગોળગણું તે.

અલક્ષ્મણ=અલંધનીય.

મનસિ (મૂં મનસ)=ચિત્તમાં, મનમાં.

કિન્નરૈઃ (મૂં કિન્નર)=કિન્નરો વડે.

અશ્વિતં (મૂં અશિત)=પૂર્ણિત.

નયૈઃ (મૂં નય)=નયો વડે.

પતિ=સ્વામી, નાથ.

જિનપતેઃ (મૂં જિનપતિ)=જિનેશ્વરના.

જન ! (મૂં જન)=હે લોક !

સ્પૃહા=ઇચ્છા, અભિલાષા.

શિવસ્પૃહા=મીશ્વરી અભિલાષા છે જેને છે

ચેત્=ને.

સ્વરૂપ=સ્વભાવ.

ઇતિસ્વરૂપં=આ પ્રમાણેનું સ્વરૂપ છે જેનું છે

મનસિ (ધાં મન)=તુ અભ્યાસ કરે છે.

કિં=કેમ.

રે=લક્ષ્મી.

રાં=આપણું.

રેરં (મૂં રેર)=લક્ષ્મીને ચર્ચણ કરનારા.

ચિત્તં (ધાં ચિ)=ન્યાસ.

શ્લોકાર્થ

જૈન શિદ્ધાન્તનું સ્વરૂપ—

“હે માનવ ! જે તું ઓક્ષની અભિલાષા રાખતો હોય, તો ઇન્દ્રને પણ અશક્ય છે સ્તુતિ (કરવી) જેની એવા, વળી સંસારરૂપ પર્વતનું વિકારણ કરવામાં ઇન્દ્રના વજ્રના સમાન, તથા વળી (કુવાલીઓને પણ) અલંધનીય, લક્ષ્મીને સમર્પણ કરનારા, (નૈગમ આદિ વિવિધ) નયો વડે વ્યાપ્ત, (પરસ્પર વિરોધાદિ કોપો નહિ હોવાને લીધે) નિર્મલ, (પ્રલક્ષાદિ પ્રમાણો વડે) ગહન તેમજ વળી કિન્નરો વડે મનમાં વન્દન કરાયેલા એવા સ્વરૂપવાળા જિનેશ્વરની શિદ્ધાન્તનો તું કેમ અભ્યાસ કરતો નથી ? ”—૯૧

૫ ૫ ૫ ૫

યક્ષરાજસ્ય સ્તુતિઃ—

જિનાર્ચનરતઃ શ્રિતો મદકલં ન તુલ્યસ્યદં

દ્વિપં ન મનસા ધનૈ રતિસમાનયક્ષીજનઃ ।

જયત્યવિલયક્ષરાદ્ પ્રથિતકીર્તિરત્યુન્નમદ્-

વિપદ્મમનસાધનૈરતિસમાનયક્ષીજનઃ ॥ ૯૨ ॥ ૨૩ ॥

—પૃથ્વીઃ

દીકા

શ્રિતો દ્વિપં-હસ્તિનમ્ । મદેન કલં-મનોહરમ્ । મનસા-ચેતસા ન નૈવ તુલ્યસ્યદં ?
 કિન્તુ મનસા તુલ્યઃ સ્યદો-વૈગો યસ્ય તમ્ । અત્યુન્નમન્ત્યો-મહત્યો વિપદસ્રાંસાં નમને સાધ-
 નૈઃ-સમર્થઃ ધનૈઃ પ્રથિતા-વિસ્તૃતા કીર્તિર્યસ્ય સઃ । રતિસમાનો યક્ષીજનો યસ્ય સઃ । અતિ-
 ક્રાન્તાનિ સમાઃ-તુલ્યા દેવા અનયાઃ ક્ષીજનાનિ-અવ્યકશ્વદા યેન સઃ ॥ ૧૨ ॥

અન્વયઃ

જિન-અર્ચન-રતાઃ, મદ-કલં, મનસા ન ન તુલ્ય-સ્યદં દ્વિપં શ્રિતઃ, રતિ-સમાન-યક્ષી-જનઃ,
 અતિ-ઉન્નમત્-વિપદ-નમન-સાધનૈઃ ધનૈઃ પ્રથિત-કીર્તિઃ, અતિ-સમ-અનય-ક્ષીજનઃ અસ્થિલ-યક્ષ-
 રાટ્ જયતિ ।

શીખરાર્થ

અર્ચન=પૂજન, પૂજા.
 રત (ધાં રમ્)=રાગી.
 જિનાર્ચનરતાઃ=જિન-પૂજનો રાગી.
 શ્રિતઃ (ધાં શ્રિ)=આશ્રય લીધેલ.
 મદ=મદ, હાથીના હુંભરથલ પાસેથી અરતું બળ.
 કલ=મનોહર.
 મદકલં=મદ વડે મનોહર.
 સ્યદ=વેગ.
 તુલ્યસ્યદં=સમાન છે વેગ બેનો એવા.
 દ્વિપં (મૂં દિપ)=હુંજર, હાથી.
 મનસા (મૂં મનસ)=મનની સાથે.
 ધનૈઃ (મૂં ધન)=લક્ષ્મી વડે, દોલત વડે.
 રતિ=કંદર્પની પત્ની.
 યક્ષી=યક્ષની પત્ની.
 યક્ષીજનઃ=યક્ષનો સ્ત્રી-વર્ગ.
 રતિસમાનયક્ષીજનઃ=રતિના સમાન છે યક્ષનો સ્ત્રી-
 વર્ગ બેનો એવો.
 યક્ષ=એક જાતનો અન્તર દેવ.

અસ્થિલયક્ષરાટ્=સમસ્ત યક્ષોનો રાજા.
 પ્રથિત (ધાં પ્રથ્)=(૧) પ્રસિદ્ધ થયેલ; (૨) વિસ્તાર પામેલ.
 કીર્તિ=યશ, આભર.
 પ્રથિતકીર્તિઃ=પ્રસિદ્ધ થયો છે અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે યશ બેનો એવો.
 ઉન્નમત્ (ધાં નમ્)=ઉદય પામતી.
 નમન=નમાવી દેવું તે.
 સાધન=ઉપાય.
 અત્યુન્નમદ્વિપદનમનસાધનૈઃ=અતિશય ઉદય પામતી આપત્તિઓનો નાશ કરવામાં સાધનભૂત.
 અતિ=ઉહૂંવનવાચક અભ્યય.
 અનય=અનીતિ.
 ક્ષીજન=અભયક શબ્દ.
 અતિસમાનયક્ષીજનઃ=અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દિવતાઓ)નું, અનીતિઓનું અને અભયક શબ્દોનું બેલું એવો.

શ્લોકાર્થ

યક્ષરાજની સ્તુતિ—

“ જિન-પૂજનો રાગી, વળી મદથી મનોહર તેમજ વળી મનની સાથે બરાબરી કરનારા વેગને નહિ ધારણ કરનારા એમ નહિ (અર્થાત્ ચિત્તાના બેવા વેગવાળા) એવા હુંજર ઉપર આરૂઢ થનારા, તથા વળી રતિસમાન છે યક્ષીજન બેનો એવો, તેમજ ઉચ્ચ આપત્તિઓનો વિનાશ કરવામાં સાધનભૂત એવી લક્ષ્મી વડે પ્રસિદ્ધ થયો

છે [અથવા વિસ્તાર પામ્યો છે] યંશ જોનો એવો તેમજ અતિક્રમણ કર્યું છે સમાન (દેવોનું), અનીતિઓનું અને અવ્યક્ત શબ્દનું જેણે એવો સમસ્ત યક્ષનો રાજ વિજયી વર્તે છે.”—૯૨

સ્પષ્ટીકરણ

યક્ષરાજનું સ્વરૂપ—

આ યક્ષરાજ કંઈ શ્રીપાર્શ્વનાથના શાસન-દેવ હોય તેમ લાગતું નથી. કેમકે તે યક્ષને તો પાર્શ્વ અથવા વામનના નામથી ઓળખવામાં આવે છે અને તેનું વાહન તો દૂર્ધ (કાચળો) છે. અન્ય કોઈ તીર્થકરના યક્ષના સંબંધી અત્ર સ્તુતિ કરવામાં આવી હોય, એ વાત તો જાતવા જોગ નથી. તો પછી સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકાના ૭૬મા પદની દ્રવિર ધનપાલ પ્રમુખ વિદ્વાનોએ લખેલી ટીકાનુસાર આ યક્ષરાજનું નામ 'કપર્દી' હોવું જોઈએ.

२४ श्रीवीरजिनस्तुतयः

अथ श्रीवीरनाथस्य स्तुतिः—

न त्वा नत्वाऽपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातमुद्भूतमुद् भू-

रंहोरहोभवानां भवति घनभयामोगदानां गदानाम् ।

नन्ताऽनन्ताज्ञमेवं वदति यमघनं भासुराणां सुराणां

पाता पातात् स 'वीरः' कृतततमलिनज्ञानितान्तं नितान्तम् ॥९३॥

—सप्तमः (७, ७, ७)

टीका

स वीरः पातात् । भासुराणां सुराणां पाता-इन्द्रो यं वीरं एवं वदति । कथं ? त्वा-भवन्तं नत्वा नन्ता-नम्रशीलः पुरुषः गदानां-रोगाणां भूः-अवस्थानं न भवति । अपवर्गं प्रति ऋजूनां गुरुगुणानां व्रातो यस्य तम् । उद्भूता मुद्-हर्षो यस्य सः, नन्तावि-शेषणम् । अंहः-पापं तस्य रंहो-वेगस्तस्मिन् भवानां-वत्पन्नानाम् । घनभयस्याभोगो-वि-स्तारः सं ददतीति घ०दाः तेषाम् । अनन्ता आज्ञा यस्य स तम् । कृतस्ततमलिनज्ञानि-तायाः अन्तः-पर्यन्तो यस्मिन् क्षणे तत् क्रियाविशेषणम् ॥ ९३ ॥

अन्वयः

अपवर्ग-प्रगुण-गुरु-गुण-व्रातं, अनन्त-आप्तं अन्-अघं त्वा नत्वा उद्भूत-मुद् नन्ता अंहस्-रंहो-भवानां घन-भय-आभोग-दानां गदानां भूः न भवति एवं यं (वीर) भासुराणां सुराणां पाता वदति स 'वीरः' कृत-तत-मलिन-ज्ञानिता-अन्तं नितान्तं पातात् ।

श्लोकार्थे

त्वा (मू० शुम्भद)=तने

प्रगुण=परगुणतावाहुं, सरस

मात=समुद्

अपवर्गप्रगुणगुरुगुणव्रातं=गोष्ठ्यं प्रति सरस तेभ्यः

महोत्सवे वा सुखेना समुद्भूतम् ।

उद्भूत (मू० मू)=उत्पन्न भवेत्

मुद्=हर्ष

नन्ता-उत्पन्न भवेत् इति एवं वदने विवेके

(मू० मू)=उत्पन्न, अभि.

रहस्=वेग.

मघ=उत्पत्ति.

अंहोरहोभवानां=पापवर्गं वेगने विषे उत्पन्न भवेत् ।

आभोग=विस्तार.

घनमयामोगदानां=अत्यन्तं अथवा विस्तारने आपन्न

पातात्

गदानां (मू० गद)=शेयोना

नन्ता (मू० नर)=अभ्य-उत्पन्नम्

अनन्त=निमील, अपार.

આર્શા=આદેશ.

અનન્તાશ્નં=અનન્ત છે આજ્ઞાઓ જેની એવા.

પવં=આ પ્રકારે.

પદતિ (પાં પદ્)=કહે છે.

અનઘં=અવિવશાન છે પાપ જેને વિષે એવા, પાપ-રહિત.

માસુરાણાં (મૂં માસુર)=દેરી-ધમાન.

સુરાણાં (મૂં સુર)=દેવતાઓનો.

પાતા (મૂં પાટ)=પાપક.

પાતાત્ (પાં પા)=રક્ષણ કરો.

વીર (મૂં વીર)=વીર (ભગવાન).

મલિન=મેલ્યું.

શાનિતા=શાનિપણું.

છત્તતમલિનશાનિતાન્તં=કયો છે વિસ્તારવાળા તે-ગળ મલિન શાનિપણુનો નાશ જેમાં એવી રીતે, નિતાન્તં=અત્યન્ત.

શ્લોકાર્થ

શ્રીવીરપ્રભુની સ્તુતિ—

“ જોશ (જેળવવામાં સાધનભૂત એવા) સરક તેમજ મહાન ગુણોના સમુદાય-રૂપ, વળી અનન્ત છે આજ્ઞા જેની એવા (અર્થાત્ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય અનન્ત પદાર્થોનું જ્ઞાન કરાવનારા) તેમજ પાપ-રહિત એવા તને નમસ્કાર કરવાથી, ઉત્પન્ન થયો છે હૃદય જેને એવો નમન કરનારા (પ્રાણી) પાપરૂપ વેગને વિષે ઉત્પન્ન થયેલા તેમજ અત્યંત લંબનો વિસ્તાર કરનારા એવા શેગોનું સ્થાન યતો નથી, એમ જેને હૃદયેશને કેદીપ્રમાન દેવાનો પાલક બોલે છે, તે 'વીર (ભગવાન) વિસ્તારવાળા મલિન જ્ઞાનીપણુનો નાશ કરવા પૂર્વક (હે ભગ્યો! તમારું) અત્યન્ત રક્ષણ કરો. ”—૯૩

સ્પષ્ટીકરણ

પદ્ય-મીમાંસા—

આ તેમજ ત્યાર પછીનાં ત્રણ પદ્યો સાધારણ રીતે મોટા ગણાતાં અને આ કાવ્યનાં પદ્યો પદ્યોની અપેક્ષાએ તો સૌથી મોટા ગણી શકાય તેવા 'સંઘરા' વૃત્તમાં રચાયેલાં છે. આ વૃત્તનું લક્ષણ એ છે કે—

“ ચત્વારો વન વર્ણાઃ પ્રથમમલબ્ધઃ પઠકઃ સત્તમોઽપિ
દ્વૌ તદ્વત્ પોઢશાયૌ મૃગમવમુવિતે ! પોઢશાન્સ્યૌ તથાઽન્સ્યૌ ।
રમ્માસ્તમ્મોરકાન્તે ! મુનિમુનિમુનિમિર્દયતે ચેવ્ વિરાતો
યાલે ! યન્યૈઃ કવીન્દ્રેઃ સુત્તુ । નિગદિતા સ્વઘરા સ્ત પ્રસિદ્ધા ॥ ”

—શ્રુત ૨ શ્લોક ૪૨

આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે—હે કસ્તૂરીની સુવાસથી પ્રસન્ન થયેલી (પ્રમદા) ! જે વૃત્તમાં પ્રથમના ચાર વર્ણો તેમજ છઠ્ઠા અને સાતમા વર્ણો અને તેવી રીતે સોળામાની પૂર્વેના એ (અર્થાત્ ચૌદમા અને પંદરમા) વર્ણો તથા સોળામાની પછીના બે (અર્થાત્ સત્તરમા અને અઠારમા) વર્ણો તેમજ છેવટના બે (અર્થાત્ વીસમા અને એકવીસમા) વર્ણો દીર્ઘ હોય અને બે તેમાં હે કહલીના સ્તમ્ભના સમાન બંધાણી (તરૂણી) ! સાતમે, ચૌદમે અને એકવીસમે અક્ષરે યતિ યાને વિશ્રામ-સ્થાન હોય, તો હે બાલા ! હે સુંદરી ! તે વૃત્તને પૂર્ણીય 'કવિશબ્દે' 'સંઘરા' એવા પ્રસિદ્ધ નામથી ઓળખાવે છે.

આ એકવીસ અક્ષરના સમવૃત્તમાં મ, ર, મ, ન, ય, ય અને ચ એમ સાત ગણો છે. આથી કરીને તો એનું લક્ષણ વૃત્તરત્નાકરમાં એમ પંચ બાંધવામાં આવ્યું છે કે—

“મ્રઞ્ચૈવાનાં વ્રણેન ત્રિમુનિયતિયુતા સ્વઘરા કીર્તિતેયમ્”

આ વાત ધ્યાનમાં આવે તેટલા માટે આ પદ્યના પ્રથમ ચરણ તરફ દૃષ્ટિપાત કરવો ઉચિત સમજાય છે.

નત્ વા નત્ । યા પ વ્ । ગપ્ ર શુ । ણ શુ ર । શુ ણવ્ રા । ત મુદ્ મૂ । ત મુદ્ મૂ ।
મ ર મ ન ય ય ય

૫. પદ્ય-અનુકાર—

આ પદ્યમાંના પ્રથમ ચરણમાં જેમ પ્રથમના એ અક્ષરોની તેમજ અન્તના ત્રણ અક્ષરોની પુનરાવૃત્તિ દૃષ્ટિ-ગોચર થાય છે, તે હકીકત બાકીનાં ચરણો પૈકી પણ જોઈ શકાય છે. વિશેષમાં આ પદ્યોનાં ત્રણ પદ્યો પણ આ પ્રકારના શબ્દાલંકારથી શોભે છે એ વાત ભૂલવા જેવી નથી.

સ્પષ્ટીકરણ

મલિન જ્ઞાન—

આ પદ્યમાં ‘મલિન જ્ઞાનીપણનો નાશ’ એમ જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમાં મલિન જ્ઞાનથી શું સમજવું એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર બે રીતે સંભવી શકે છે, કેમકે એક તો મલિન જ્ઞાનનો અર્થ અજ્ઞાન થાય છે અને બીજો અર્થ ‘છત્રસ્થનું જ્ઞાન’ થાય છે. તેમાં અજ્ઞાનના ત્રણ પ્રકારો છે—(૧) મત્તજ્ઞાન, (૨) શ્રુતાજ્ઞાન અને (૩) વિભંગ-જ્ઞાન. સામાન્ય રીતે એવો કોઈ સંસારી જીવ નથી કે જેને મતિ અને શ્રુત ન હોય. મતિ અને શ્રુત જ્ઞાનો પરસ્પરની વિપરીતતા તે મત્તજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન કહેવાય છે. ‘અવધિજ્ઞાનનો અસત્ય પ્રકાશ તે વિભંગજ્ઞાન છે. એ ધ્યાનમાં રાખવું કે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં મુખીનું જ્ઞાન તે ખરૂં જ્ઞાન નથી પણ તેને શાસ્ત્રકાર અજ્ઞાન કહે છે.

મલિન જ્ઞાનનો અર્થ છત્રસ્થનું જ્ઞાન (અર્થાત્ વધારેમાં વધારે બારમા ‘શુદ્ધસ્થાનક’ મુખી આગ્રહ થયેલાનું નહિ કે એ શુદ્ધસ્થાનકથી આગળ વધેલાનું જ્ઞાન) એમ કરવાથી એ સમજી શકાય છે કે મલિન જ્ઞાનથી ‘મતિ-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન અને મનઃપર્યય-જ્ઞાન સમજવાં, કેમકે આ જ્ઞાનોનો આદુર્ભાવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમથી નહિ કે આ-લ્પન્ટિક ક્ષયથી થતો હોવાથી તે જ્ઞાનવાળો જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપી મલથી મુક્ત હોવાને ક્ષીણ તેનું જ્ઞાન મલિન છે. નિર્મલ જ્ઞાન તો કેવલજ્ઞાન જ છે, કેમકે તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

૧ કાદવત્રીતિ ઉગ્ર-કર્માન્નિષીવતે, ઉગ્રતિ નિષ્ક્રીતિ ક્ષત્રવ્યઃ ।

૨ નરકમાં પણ કેટલાક જીવોને શુદ્ધ અવધિજ્ઞાન હોઈ શકે છે અને આ હકીકત ઉપાત્ત્ય બવમાં જે તીર્થંકરો પટેલી, બીજ કે ચીજ નરકમાં (આ સિવાયની બાકીની ચાર નરકોમાં આવશેજ બવે તીર્થંકર ત્રાસી ઉત્પત્ત થનાર જીવ હોઈ શકે નહિ) હોય, તેને તો લાગુ પડે છેજ.

૩ ‘શુદ્ધસ્થાનક’ એ જેનોનો પારિભાષિક શબ્દ છે. ‘શુદ્ધસ્થાન’ એટલે આત્મિક ‘પુણ્યના વિકાસનું સ્થળ.’ આનો વિકાસ ક્રમશઃ થાય છે. આમાંનો સંપૂર્ણ વિકાસ ચૌદમે સ્થાનકે થાય છે. આ ચૌદ સ્થાનકની માફતી માટે જુઓ શ્રીમાન સ્વયંધેખરકૃત ‘શુદ્ધસ્થાન-ક્રમચોદ.’ શ્રીદરિભદ્રચરિત્રકૃત ‘ચોગ-દષ્ટિપુષ્પવ્ય.’ શ્રીવિનયવિજયજીકૃત ‘લોકપ્રકાશ’ અને શ્રીનેમિચન્દ્રચરિત્રકૃત ‘અવચન-ચાચોદાર.’

તે પૂર્વે આત્મા સ્વપ્રદેશમાંથી પોતાના અનાદિકાળના શતરૂપ જ્ઞાનાવરણીય કર્મને સદાને માટે દેશવટો દે છે અને આ પ્રમાણે આ શત્રુ દેશપાર થતાં આત્મા સર્વજ્ઞ બને છે.

આ ઉપરથી તો જેમ સૂચન થાય છે કે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ મતિજ્ઞાનાદિક ચાર જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવતો નથી. આ વાતને વાચકવર્યે શ્રીઉમાસ્વામિ પશુ ટેકો આપે છે, કેમકે તત્ત્વાર્થાધિગમમૂત્તના પ્રથમ અધ્યાયના ૩૧મા સૂત્ર દ્વારા તેઓ કહે છે કે—

“एकादीनि भान्यानि युगपदेकस्मिन्ना चतुर्भ्यः”

આ સંબંધમાં મત-ભેદ જોવામાં આવે છે અને તે જો છે કે જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ થતાં તારા નક્ષત્રાદિકની પ્રભા તેમાં સમાઈ જાય છે, પરંતુ તેથી કંઈ તેનો નાશ થયેલો બહુાય નહિ, તેથી રીતે અથવા તો જેમ સર્વજ્ઞ થયા બાદ પાંચ દ્રવ્યેન્દ્રિયો રહેવા છતાં પણ જેમ સર્વજ્ઞ ભાવેન્દ્રિયથી સર્વ કાર્ય કરે છે તેમ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા બાદ પણ આક્રીનાં ચાર જ્ઞાનો સંભવે છે; પછી ભલે તે અક્રિયિકર રહે.

જો કે આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં પાંચ જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે છતાં પણ જો ભૂલી જવું જોઈએ નહિ કે ક્ષાયિકભાવમાં વિચરનારા સર્વજ્ઞને શાયોપશયિક ભાવથી ઉત્પન્ન થતાં જ્ઞાનો કેમ સંભવે એ પ્રશ્ન જેવો ને તેવોજ ખડો રહે છે તેનું શું?

આ સંબંધમાં અત્ર વિશેષ ઉઠાપોઠ ન કરતાં તેના વિજ્ઞાસુને ઉપર્યુક્ત સૂત્ર ઉપરના લાખ્ય અને ટીકા તેમજ વિશેષાવશ્યક વિગેરે અન્યો તરફ દિષ્ટિપાત કરવા ભલામણ કરવામાં આવે છે.

જિનેશ્વરાણાં સ્તુતિઃ—

येऽमेये मेरुमूर्धन्यतुलफलविधासत्तरूपात्तरूपाः

सस्रुः सस्रुत्यर्जीर्यदृष्टपदि सुरजलैः प्रास्तमोहास्तमोहाः ।

जातौ जातौजसस्ते द्युतिचित्तिजितसत्कुन्ददन्ता ददन्ता-

मध्यामध्यानगम्याः प्रशममिह जिनाः पापदानां पदानाम् ॥ ૧૪ ॥

-સગ્ ૦

ટીકા

ये जिना जातौ—जन्मनि मेरुमूर्धनि सुरजलैः सस्रुः—स्त्रपितवन्तः । पापदानां पदानां—स्थानानां प्रशमं ददतु—प्रयच्छन्तु । अमेये—निष्प्रमाणे । किंभूता जिनाः? अंतुलफलानां विधानं विधा तस्यां सत्तरूपां—शोभनतरूपां संबन्धि उपात्तं—प्राप्तं रूपं यैस्ते । स-स्रुत्यो—जलैः प्रसवणाः अजीर्यन्त्यः प्रत्यग्राः दृष्टपदः—शिला यस्मिन् मेरौ । प्रास्तो मोहो यैस्ते । तगो जहति ये ते तमोहाः । जातं ओजो—चलं येषां ते । द्युतेः चित्तिः (द्युति०)

દ્યુતિચિત્યા દન્તાનાં સંવન્ધિન્યા જિતાનિ સત્કુન્દાનિ ચૈદન્તૈસ્તે । અધ્યામં-સ્પદં ચ તદ્
ધ્યાનં ચ તેન ગમ્યા-ગમનીયા યે તે ॥ ૧૪ ॥

અન્વયઃ

યે જાતો અ-મેયે સ-સ્તુતિ-અ-જીર્યત્-દપદિ મેરુ-મૂર્ધનિ સુર-જલૈઃ સહુઃ, તે અતુલ-ફલ-
વિધા-સત્-સુર-ઉપાત્ત-રૂપાઃ, પ્રાસ્ત-મોહાઃ, તમસ્-દ્વાઃ, જાત-ઓજસઃ, દ્યુતિ-ચિતિ-જિત-સત્-
કુન્દ-દન્તાઃ અધ્યામ-ધ્યાન-ગમ્યાઃ જિનાઃ પાપદાનાં પદાનાં પ્રશમં રૂઢ દદન્તામ્ ।

શબ્દાર્થ

અમેયે (મૂં અમેય) = માપ-રહિત, અત્યંત મોટા
મેરુમૂર્ધનિ = મેરુના શિખર ઉપર
વિધા = વિધાન.
ઉપાત્ત (ધાં દા) = પ્રાપ્ત કરેલ, મેળવેલ.
અતુલફલવિધાસત્તરૂપાત્તરૂપાઃ = અતુલપદ ફલપું નિ-
ધાન કરવામાં ઉત્તમ વૃક્ષ સંબંધી પ્રાપ્ત કર્યું છે
રૂપ જેમણે એવા.
સહુઃ (ધાં શા) = જ્ઞાન કર્યું.
સ્તુતિ = અર્પું તે.
અજીર્યત્ = નહિ ખવાઈ ગયેલા.
દપદ્ = પત્થર.
સત્કુલ્વજીર્યદપદિ = જળના ધોધ વડે નથી ખવાઈ
ગયેલા પત્થરો જેને વિષે એવા
સુરજલૈઃ = દેવના જલો વડે.
પ્રાસ્ત (ધાં અસ્) = દૂર ફેંકી દીધેલ
પ્રાસ્તમોહાઃ = દૂર ફેંકી દીધે છે મોહ જેમણે એવા.

તમોહાઃ (મૂં તમોહ) = અધકારનો નાશ કરનારા.
જાતો (મૂં જાતિ) = જન્મને વિષે.
જાત (ધાં જન્) = ઉત્પન્ન થયેલ.
જાતોજસઃ = ઉત્પન્ન થયું છે બલ જેમને એવા
ચિતિ = યદુદાય, કલાપ.
દન્ત = દાંત.
દ્યુતિચિતિજિતસત્કુન્દદન્તાઃ = નેના સમૂહ વડે
જીત્યો છે સારા કુન્દને જેણે એવા દાંતાળા.
દદન્તામ્ (ધાં દદ્) = અર્પો.
અધ્યામ = સ્પદ.
ધ્યાન = ધ્યાન, એક તાન.
ગમ્ય = પ્રાપ્ત, મળી શકે તેવા.
અધ્યામધ્યાનગમ્યાઃ = સ્પદ ધ્યાન વડે પ્રાપ્ત.
પ્રશમં (મૂં પ્રશમ) = તાથ.
પાપદાનાં (મૂં પાપ્) = પાપ દેનારા, પાપ-જનક.
પદાનાં (મૂં પદ) = સ્થાનોની.

શ્લોકાર્થ

નિરનેશ્વરોની સ્તુતિ—

“જેમણે માપ-રહિત તેમજ બલના ઝરવા વડે નથી ખવાઈ ગયેલા પત્થરો જેને
વિષે એવા મેરુ (પર્વત)ના શિખર ઉપર સુરોએ (લાવેલાં) બલ વડે પોતાના જન્મ-સમયે
સ્નાન કર્યું, તે તીર્થકરો જે જેમણે અતુલપદ ફલ અર્પણ કરનારા એવા ઉત્તમ વૃક્ષના રૂપને
પ્રાપ્ત કર્યું છે, તથા વળી જેમણે મોહને પરાસ્ત કર્યો છે તેમજ (અજ્ઞાનરૂપી) અંધકારનો
વિનાશ કર્યો છે, તથા વળી જેમણે (અનંત વીર્યરૂપ) પરાક્રમ પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેમજ જેમણે
દાંતની કાન્તિના કલાપ વડે ઉત્તમ કુન્દ (કુસુમો)ને (પણ) પરાન્તિત કર્યો છે તેમજ
જેઓ સ્પદ (અર્થાત્ દીનતા અથવા સ્થામતાથી) ગ્રહિત એવા ધ્યાન વડે લલપ છે,
તે તીર્થપતિઓ-પાપ-જનક સ્થાનોનો વિનાશ કરે.”—૯૪

જિનવચનવિચાર:—

દોષો દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ ન્યાયશસ્યા યશસ્યા:

પ્રાદુઃ પ્રાદુષ્કૃતાર્થાઃ કૃતનતિષુ જયં સમ્પરાયે પરા યે ।

તે શાન્તેશાં નચ્ચાંશુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાના-

મારામા રાદ્ધિલક્ષ્મ્યા વચનવિધિલવા વો દિશન્તાં દિશં તામ્ ૧૫

—છગ્

ટીકા

વો-યુગ્મભ્યં વચનવિધિલવા દિશં-અવચ્યાં દદતામ્ । દોષા એવ ડુરુસિન્ધુઃ-બૃહ-
જ્ઞદી તસ્યાઃ પ્રતરણવિધયસ્તેષુ દોષો-ચાહવો યે, વચનવિધિલવવિશેષણમ્ । ન્યાયેન
શસ્યાઃ-સ્તુત્યાઃ । યશસિ હિતા યશસ્યા યે । કૃતા નતિયૈસ્તે તેષુ । પ્રાદુઃ-ધૃતવન્તો યે ।
કં ? જયમ્ । ક ? સમ્પરાયે-સજ્જામે । પ્રાદુષ્કૃતાઃ-પ્રકાશીકૃતાઃ અર્થા યૈસ્તે । પરાઃ-પ્રધા-
ના યે । શાન્તા ઈશા-જિનાદયો યસ્યાં દિશિ ચા તામ્ । નચ્ચાનાં અંશવો-દીતયસૈઃ છુરિ-
તાઃ-ચિતાઃ સુરશિરોરાજયઃ-પદ્મયો યૈસ્તે એવંવિધાશ્ચ નાનાજિનાશ્ચ તેષામ્ । વચનવિધિ-
લવાઃ નિર્વૃત્તિલક્ષ્મ્યા આરામા इत्यर्थः ॥ ૧૫ ॥

અન્વયઃ

યે દોષ-હૃદ-સિન્ધુ-પ્રતરણ-વિધિષુ દોષઃ, ન્યાય-શસ્યાઃ, યશસ્યાઃ, કૃત-નતિષુ સમ્પરાયે જયં
પ્રાદુઃ, તે પ્રાદુષ્કૃત-અર્થાઃ પરાઃ રાદ્ધિ-લક્ષ્મ્યાઃ આપમાઃ, નચ-અંશુ-ચ્છુરિત-સુર-શિરસ્-રાજિ-
નાના-જિનાનાં વચન-વિધિ-લવાઃ યઃ તાં શાન્ત-ઈશાં દિશં દિશન્તામ્ ।

શીખદર્શ

દોષઃ (મૂં ઘોષ) = હસ્તો.

સિન્ધુ = નદી.

પ્રતરણ = તરતું તે.

વિધિ = ક્રિયા.

દોષોરુસિન્ધુપ્રતરણવિધિષુ = અપરાધશી
નદીને તરી જવાની ક્રિયામાં.

ન્યાય = ન્યાય, નીતિ.

ન્યાયશસ્યા = ન્યાયે કરીને પ્રશંસા-પાત્ર.

યશસ્યાઃ (મૂં યશસ) = ધીર્તિના સાધનશ્વ.

પ્રાદુઃ (ધાં દા) = ધારણ કર્યો.

પ્રાદુષ્કૃત (ધાં ક) = પ્રકાશિત કરેલ.

અર્થ = પદાર્થ.

વિશાળ

પ્રાદુષ્કૃતાર્થાઃ = પ્રકાશિત કર્યા છે પદાર્થો જેમણે જેવા.
કૃતનતિષુ (મૂં કૃતનતિ) = કર્યો છે પ્રણામ જેમણે
જેવાને વિશે.

જયં (મૂં જય) = વિજયને, ફરોહને.

સમ્પરાયે (મૂં સમ્પરાય) = અંતર્યામને વિશે.

પરાઃ (મૂં પર) = ઉપર.

શાન્તા (ધાં શમ) = શાંત.

ઈશા = ઈશ્વર, તીર્થકર.

શાન્તેશાં = શાન્ત છે ઈશ્વરે જ્યાં તે.

અંશુ = કિરણ.

ચુરિત = ચાલ.

શિરસ્ = શીર્ષ, મસ્તક.

જિન=તીર્થંકર.

નજાંશુચ્છુરિતસુરશિરોરાજિનાનાજિનાનાં=નખનાં

કિરણોથી વ્યાપ્ત કરી છે દેવોના અસ્તકોની શ્રેણિને

જેમણે એવા વિવિધ તીર્થંકરોના.

આરામાઃ (મૂં ધારામ)=ઉદ્યાનો, વાટિકાઓ, બગીચાઓ.

રાદ્ધિ=સિદ્ધિ, નિર્વૃત્તિ.

રાદ્ધિલક્ષ્મ્યા=સિદ્ધિરૂપી સંપત્તિની.

વચન=વચન, વાણી.

લય=શ્લેષ, લાગ.

વચનવિપિલવાઃ=વચનની વિધિના અંશો.

દિશન્તાં (મૂં દિશ્) =અર્પણ, ખતાવો.

દિશં (મૂં દિશ્) =દિશાને.

શ્લોકાર્થ

જિન-વચનનો વિચાર—

“જ (વાક્યો) અપરાધરૂપ મહાનદીને તરી જવામાં હસ્ત (સમાન) છે (અર્થાત્ તે કાર્યમાં અવલમ્બનરૂપ છે), વળી જે ન્યાયે કરીને પ્રશંસનીય છે તેમજ કીર્તિના સાધનરૂપ છે, તથા વળી પ્રણામ કર્યો છે જેમણે એવા (જનો)ને સંભ્રામમાં જેણે વિભવ અર્પણ કર્યો છે, તે, પ્રકાશિત કર્યો છે પદાર્થો જેણે એવા તથા ઉત્તમ તેમજ નિર્વૃત્તિરૂપી લક્ષ્મીની વાટિકારૂપ એવા, નખની ઘુતિ વડે વ્યાપ્ત કરી છે જેમણે મુશના શીર્ષની શ્રેણિને એવા વિવિધ તીર્થંકરોના વચનની વિધિના અંશો તે દિશા કે જ્યાં ઈશ્વરે શાંત (વીતરાગ) છે તે ખતાવો.”—૬૫

અન્વાદેઘ્યાઃ સ્તુતિઃ—

સિંહેઽસિં હેલયાઽલં જયતિ खरनखैर्वीतनिष्ठेऽतनिष्ठे

शुक्ले शुक्लेशनाशं दिशति शुभकृतौ पण्डितेऽखण्डिते खम् ।

याते या तेजसाऽऽढ्या तडिदिव जलदे भाति धीराऽतिधीरा-

पत्याऽऽपत्यापनीयान्मुदितसमपराङ्मુધમं बाध'मम्बा'॥૧૬॥૨૪॥

—છગ્ન

વાર્ધ-પીઠાં અમ્બા દેવતા અપનીયાત્ । સમા-મધ્યમાઃ પરાઝ્ઘા-ઉત્તમા અધમા-નિ-
કૃષ્ટાઃ, મુદિતાઃ સમપરાઝ્ઘાધમા યસિન્ વાધાપનયને તત્, ક્રિયાવિશેષણમિદમ્ । યા સિંહે
આરુઢા । અસિં-સજ્જં હેલયા જયતિ-અભિમવતિ । કૈઃ ? खरनखैः । વીતા નિષ્ઠાઃ-ક્લેશાઃ
યસ્ય સ તસિન્ । અતનિષ્ઠે-વૃહત્પ્રમાણે । शुक्ले-ધવલે । शुचः-શોકાશ્ચ ક્લેશાશ્ચ તેવાં
નાશં યા દિશતિ । કત્યાં ? शुभकृतौ । पण्डिते-નિપુણે કેનચિદપ્યખણ્ડિતે । खं-આકાશં
યાતે । एवंविशिष्टे સિંહેઽવસ્થિતા ભાતિ તેજસાઽઽઘ્યા । કર્થ ? तडिदिव जलदे-વિદ્યુદિવ
મેધે । धीरा-સત્ત્વેવતી । अतीव धीरे અપત્યે યસ્યાઃ સા । आपत्य-આગત્ય । बाधमपनीया-
દિતિ સંવન્ધઃ ॥ ૧૬ ॥

॥ इति चण्पभट्टिसुरिकृतचतुर्विंशतिकाटीका ॥

અન્વયઃ

યા તેજસા આટ્યા ચીત-નિષ્ઠે અતનિષ્ઠે શુભે પણ્ડિતે અ-સણ્ડિતે શં યાતે સિદ્ધે (અવસ્થિતા.)
જલદે તટિત્ત્વ ઇવ માતિ, ચર-નરૈઃ અસિ દેહયા અલં જયતિ, શુભ-કૃતૌ શુચ-ક્લેશ-નાશં દિશતિ,
સા ધીરા અતિ-ધીર-અપત્યા 'અસ્થા' આપત્ય વાચં મુદિત-સમ-પરાચર્ય-અધમં અપનીયાત્ ।

શીખદાર્થ

સિદ્ધે (મૂ. સિદ્ધ)=સિદ્ધના ઉપર.
દેહયા (મૂ. દેહા)=લીલાપૂર્વક.
ચર=લીક્ષ્ણુ.
ચરનરૈઃ=લીક્ષ્ણુ નખો વડે.
ચીત (પા. ૬)=વિશેષતઃ ગયેલ.
નિષ્ઠા=ક્રિયા.
ચીતનિષ્ઠે=નષ્ટ થયો છે કલેશ જેનો એવી.
અતનિષ્ઠે (મૂ. તનિષ્ઠ)=મોટા માપવાળા.
શુભે (મૂ. શુભ)=એત, ધવલ.
શુચ્=શોક.
ક્લેશ=ખેદ.
શુભેશનાશં=શોક અને ખેદના વિનાશને.
દિશતિ (પા. દિશ)=આપે છે.
કૃતિ=કાર્ય.
શુભકૃતૌ=શુભ કાર્યમાં.
પણ્ડિતે (મૂ. પણ્ડિત)=આચાર્ય.
અસણ્ડિતે (મૂ. અસણ્ડિત)=અપણ્ડિત.
તં (મૂ. ત)=આકાશ.

યાતે (મૂ. યા)=ગયેલ.
તેજસા (મૂ. તેજસ્)=તેજ વડે.
આટ્યા (મૂ. આટા)=ધુન, વિશિષ્ટ.
તટિત્ત્વ=લીનગી.
જલદે (મૂ. જલદ)=મેળવે વિષે.
માતિ (પા. મા)=શોભે છે.
ધીરા (મૂ. ધીર)=અજવાળી.
અપત્ય=આગ્રહ.
અતિધીરાપત્યા=અત્યંત ધીર કે આગ્રહ જેનાં એવી.
આપત્ય (પા. વા)=આપીને.
અપનીયાત્ (પા. ની)=દૂર કરો.
પરાચર્ય=મેષ, ઉત્કૃષ્ટ.
અધમ=નીચ, નિકૃષ્ટ.
મુદિત (પા. મુદ)=હર્ષિત.
મુદિતસમપરાચર્યઅધમં=આધારણ, ઉત્તમ તેમજ
અધમ (વર્ગો) ખુબી થાય તેવી રીતે.
વાચં (મૂ. વાચ)=ખીડાને.

સ્તોકાર્થ

અમ્મા દેવીની સ્તુતિ—

“જે તેજ વડે યુક્ત છે તથા વળી નષ્ટ થયો છે કલેશ જેનો એવા તથા મહાન્
(અત્યંત પ્રૌઢ) તેમજ એત અને ચતુર તથા દ્રાણથી પણ પરાજય નહિ પામેલ એવા
આકાશમાં ગયેલા સિદ્ધ ઉપર, જેમ એવને વિષે સૌદામિની શોભે છે, તેમ જ શોભે છે, તેમજ
વળી જે લીક્ષ્ણુ નખો વડે તરવારને લીલાપૂર્વક સર્વથા પરાજિત કરે છે, તથા વળી શુભ
કાર્યને વિષે જે શોક અને ખેદનો વિનાશ કરે છે, તે સરવવાળી તેમજ અત્યંત ધીર
આગ્રહવાળી અસ્થા (દેવી) (અત્ર) આપીને (તે જાઓ! તમારી) ખીડાને અપ્યમ,
ઉત્તમ તેમજ અધમ (વર્ગો) રાજ થાય તેવી રીતે દૂર કરે. ”—૯૬

સ્પષ્ટીકરણ

મનુષ્યોનું વર્ગીકરણ—

જેન શાસ્ત્રમાં જે અધમતમ, અધમ, મિધમ, મધ્યમ, ઉત્તમ અને ઉત્તમોત્તમ એમ
મનુષ્યના ૫ પ્રકાર પાડવામાં આવ્યા છે (આ સંબંધી મંડિની માટે જુઓ મહાનિશીથ,

शब्द-कोषः

अ

अंशु (पुं) = किरणु.
 अंस (पुं) = अक्षी.
 अंहति (स्त्री) = दान.
 अंहस् (न०) = पाप.
 अक्ष (न०) = उद्भिद्भय.
 अक्ष (पुं) = इन्द्राक्ष.
 अक्षम (वि०) = असमर्थ.
 अखण्डित (वि०) = संपूर्ण.
 अखिल (वि०) = समस्त, सर्व.
 अय (पुं) = पर्वत.
 अगम (वि०) = दुर्गम.
 अमिम (वि०) = मुपय.
 अघ (न०) = पाप.
 अङ्कित (वि०) = दक्षित.
 अङ्कुश (पुं) = क्षातीने शीक म्बाववानी म्बाकड.
 अङ्ग (न०) = दंड.
 अङ्गि (पुं) = यरणु.
 अचर (वि०) = स्थावर, स्थिर रहनेहार.
 अच्युता (स्त्री) = अमृता (विद्या-देवी).
 अज (वि०) = नरम-रहित.
 अजित (पुं) = लैनोना द्वितीय तीर्थकर.
 अजित (वि०) = नहि छतेद.
 अजिन (न०) = आभु.
 अजेय (वि०) = नहि छताय ओवो.
 अञ्ज (१०, उ० मतिपूजनयोः) = (१) अञ्जु; (२) पूजयु.
 अञ्जन (न०) = कान्ज.
 अङ्गसा (न०) = सत्वर, अक्षरी.
 अट्या (स्त्री) = मगना.
 अति (अ०) = (१) अतिशयवाचक अन्यय; (२)
 उल्लेखनवाचक अन्यय.
 अतिशय (पुं) = अधिकपल्लु.
 अतीव (अ०) = अत्यंत, घल्लु.
 अनुल (वि०) = पुच्छण.
 अन्न (अ०) = आहारा.

अदस् (त०) = ओ.
 अद्रि (पुं) = पर्वत.
 अधम (वि०) = नीय.
 अधिक (वि०) = अधिक.
 अध्याम (वि०) = स्पर्ध.
 अनङ्ग (पुं) = कामदेव.
 अनन्त (वि०) = पार विनाना.
 अनन्तजित (पुं) = लैनोना यौदमा तीर्थकर.
 अनामस् (वि०) = अपराध विनानु.
 अनाविल (वि०) = निर्मल.
 अनिशम् (न०) = सर्वदा.
 अनु (अ०) = योग्यतावाचक अन्यय.
 अनुत्तम (वि०) = सर्वोत्तम.
 अनुपम (वि०) = अपाधारणु, निरूपम.
 अनेक (वि०) = ओक करता वधारे.
 अन्त (पुं) = (१) नाथ; (२) छेदो.
 अन्तक (वि०) = विनाशक.
 अन्तर (वि०) = आन्तरिक.
 अन्य (वि०) = अधिगो.
 अन्यय (पुं) = संतति, प्रवाह.
 अप् (स्त्री) = नग.
 अप (अ०) = दूरवाचक अन्यय.
 अपयन (पुं) = अवयव.
 अपत्य (न०) = आणक.
 अपर (वि०) = अन्य.
 अपवर्ग (पुं) = गौक्ष, निर्वाणु.
 अपि (अ०) = पल्लु.
 अप्रतिचक्रा (स्त्री) = अप्रतिथक (विद्या-देवी).
 अद्ध (न०) = कर्मण.
 अघि (पुं) = समुद्र.
 अग्निद्रोह (पुं) = अपकार.
 अमिनन्दन (पुं) = लैनोना यौथा तीर्थकर.
 अमिनन्दन (वि०) = आनंद आपनार.
 अमिपेक (पुं) = अभिपेक.
 अम्यधिक (वि०) = संपल्लु.

अमृत (वि०)=नदि भागेध.
 अमन्द (वि०)=स्वप्न.
 अमर (पुं०)=देव.
 अमर्त्य (पु०)=देव.
 अमल (वि०)=मेघ वगैरुं.
 अमृत (न०)=अमृत.
 अमेय (वि०)=नदि भापी शक्य तेवो.
 अम्या (स्त्री०)=अमर्या (शासन-देवी).
 अम्बु (न०)=जल.
 अम्बुज (न०)=कमल.
 अम्बुद (पुं०)=मेघ.
 अम्बुधर (पुं०)=मेघ.
 अम्भोज (न०)=कमल.
 अर (पुं०)=नैनीता अढारभा तीर्थकर.
 अरम् (अ०)=जलदी.
 अराति (पुं०)=शत्रु, दुश्मन.
 अरि (पुं०)=(१) दुश्मन; (२) पैतृ.
 अर्क (पुं०)=सूर्य.
 अर्गल (न०)=शीतल.
 अर्च (१०, क० पूजायाम्)=पूजयुं.
 अर्चन (न०)=पूज.
 अर्चा (स्त्री०)=(१) पूज; (२) शरीर.
 अर्ति (स्त्री०)=पीडा.
 अर्थ=पदार्थ.
 अर्थक (वि०)=आपनार.
 अर्थमन् (पुं०)=सूर्य.
 अलक (पुं०)=वाण, केश.
 अलम् (अ०)=अत्यन्ततावायक अत्यय.
 अलङ्घन (वि०)=नदि ओणंगवा लायक.
 अलिन् (पुं०)=अभरी.
 अलीक (वि०)=असत्य.
 अद् (१, ५० रक्षणगति-कान्ति प्रीति-वृद्धिपु)=रक्षयु-
 क्तपुं.
 अयदात (वि०)=निर्गण.
 अयन (न०)=रक्षयु, अयान.
 अयम (न०)=पाप.
 अयान (वि०)=नदि कर्मभाष अर्थेक्ष, तावत्.
 अप्यादत (वि०)=निर्वाधित.
 अराफ्य (वि०)=असह्यवित.
 अणुम (वि०)=अराण.

अर्च (१, ५० सुवि)=होतुं, ययुं.
 अस् (५, ५० क्षेपणे)=ईकतुं.
 अस (पुं०)=ईकतुं ते.
 असत् (वि०)=अराण.
 असम (वि०)=निर्गण.
 असमान (वि०)=निर्गण.
 असङ्गता (स्त्री०)=नि संगता.
 असि (पुं०)=तरवार.
 असु (पुं०)=प्राण्यु.
 असुमत् (वि०)=प्राण्यु.
 अस्त्र (न०)=अस्त्र.
 अस्थि (न०)=हड्ड.
 अस्मद् (स०)=प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम.
 अहित (पुं०)=शत्रु.
 अहो (अ०)=अहो.

आ

आ (अ०)=प्रार्थनावाचक अव्यय.
 आगम (पुं०)=सिद्धिनाम.
 आगस् (न०)=पाप.
 आजि (स्त्री०)=वडाप.
 आह्वा (स्त्री०)=आदेश.
 आढ्य (वि०)=युक्त.
 आत्मन् (पुं०)=एव.
 आवर (पुं०)=भंत.
 आदि (वि०)=शरुआत.
 आधि (स्त्री०)=भानसिक पीडा.
 आनक (पुं०)=कुंठित, नभाई.
 आनन (न०)=युध.
 आनन्द (पुं०)=आनन्द, हर्ष.
 आप् (५, ५० व्याप्तौ)=प्रेमवयुं.
 आप (न०)=जल-नो समुद्र.
 आपव् (स्त्री०)=उप.
 आपस् (न०)=जल.
 आमा (स्त्री०)=(१) कान्ति; (२) भगतापयुं.
 आमोम (पुं०)=विस्तार.
 आमर (वि०)=देव-संगंधी.
 आमोद (पुं०)=सुगंध.
 आम्र (पुं०)=आम्र.
 आय (पुं०)=आय.

आयति (स्त्री०)=लविध्यकाण.
आरम्भ (पुं०)=शरम्भात्.
आरात् (अ०)=हृत्स्थी.
आराम (पुं०)=आराम.
आर्त (स्त्री०)=पीडित.
आर्हती (स्त्री०)=तीर्थकरना संभंधी.
आलय (पुं०)=गृह.
आलि (स्त्री०)=श्रेणि, हार.
आवली (स्त्री०)=पंक्ति.
आशय (पुं०)=आश्रय, आधार.
आशु (अ०)=अश्ली.
आस (२, आ०)=उपवेशने=भेसवुं.
आसन (न०)=आसन.
आस्था (स्त्री०)=श्रद्धा, आशीन.
आहय (न०)=अहो.

इ

इ (२, प० गती)=अनुं; उदि=उभय.
इति (अ०)=अभि.
इन्दु (पुं०)=अरु.
इन्द्र (पुं०)=(१) सुशक्ति; (२) सुप्रभ.
इव (अ०)=अथ.
इह (अ०)=अहिंसा.

ई

ईक्ष (१, आ०)=दोषेति.
ईद (२, आ०)=सुती=स्वुति करनी.
ईति (स्त्री०)=उपदेश.
ईषित (वि०)=भोग्यता उच्छेद.
ईरण (न०)=प्रेरण.
ईश (पुं०)=(१) स्वामी; (२) भद्रदेव; (३) तीर्थकर.
ईशनी (स्त्री०)=स्वामिनी.
ईश्वर (पुं०)=नाथ.
ईहित (न०)=भेदित.

उ

उग्र (वि०)=तीव्र.
उचित (वि०)=योग्य.
उद्यत् (अ०)=उद्यत् प्रहार.
उज्ज्वल (वि०)=उज्ज्वल.
उज्ज्व (६, अ०)=उज्ज्वल.

उत्कर (पुं०)=उत्कर.
उत्तम (वि०)=श्रेष्ठ.
उत्तारक (वि०)=उत्तारक.
उदक (न०)=जल.
उदधि (पुं०)=समुद्र.
उदन्वत् (पुं०)=उदन्वत्.
उदय (पुं०)=उदय.
उदर (न०)=अन्तःस्थान.
उदित=(१) उदित; (२) उदित.
उदार (वि०)=उदार.
उद्भव (पुं०)=उद्भव.
उन्नति (स्त्री०)=उन्नति.
उपताप (पुं०)=संताप.
उपमा (स्त्री०)=उपमा.
उपमान (न०)=उपमान.
उपरि (अ०)=उपरि.
उपलम्भ (पुं०)=उपलम्भ.
उपाय (पुं०)=उपाय.
उह (वि०)=विशाल.

ऊ

ऊजिम=सुरवता.
ऊण (न०)=देव.
ऊत (न०)=उत.
ऊत (वि०)=अवस्था करवा लायक.
ऊदि (स्त्री०)=उदित, उदित.

ए

एकधा (अ०)=एक रीति.
एधन (न०)=एधन.
एनत् (न०)=एनत्.
एव (अ०)=एव.
एवम् (अ०)=एव रीति.

ओ

ओच (पुं०)=ओच.
ओजस् (न०)=ओज.

क

क (न०)=(१) क; (२) कस्तक.
कज (न०)=कज.
कण (पुं०)=कण.
कथञ्चित् (अ०)=कथञ्चित्.

अमृत (वि०) = नदि मानेध.
 अमन्द (वि०) = रूपा.
 अमर (पुं०) = देव.
 अमल्य (पु०) = देव.
 अमल (वि०) = मेघ वगैरुं.
 अमृत (न०) = अमृत.
 अमेय (वि०) = नदि भाषी सहाय तेवो.
 अम्या (स्त्री०) = अम्भ्या (शासन-देवी).
 अम्बु (न०) = जल.
 अम्बुज (न०) = कुम्भज.
 अम्बुद (पुं०) = मेघ.
 अम्बुधर (पुं०) = मेघ.
 अम्भोज (न०) = कुम्भज.
 अर (पुं०) = नैनीता अढारभा तीर्थकर.
 अरम् (न०) = नलदी.
 अराति (पुं०) = शत्रु, दुश्मन.
 अरि (पुं०) = (१) दुश्मन; (२) पैतृ.
 अर्क (पुं०) = सूर्य.
 अर्गल (न०) = शीतल.
 अर्च (१०, क०-गुणायाम्) = पूजयुं.
 अर्चन (न०) = पूजा.
 अर्चा (स्त्री०) = (१) पूजा; (२) शरीर.
 अर्ति (स्त्री०) = पीडा.
 अर्थ = पदार्थ.
 अर्पक (वि०) = आपनार.
 अर्यमन् (पुं०) = सूर्य.
 अलक (पुं०) = बाण, डेरा.
 अलम् (न०) = अत्यन्ततावाचक अन्वय.
 अलह्न (वि०) = नदि व्योमंशवा लायक.
 अलिन् (पुं०) = अमरी.
 अलीक (वि०) = असत्य.
 अब् (१, ५० रक्षणगति-व्यन्ति प्रीति-वृद्धि) = रक्षयुं-करुं.
 अवदात (वि०) = निर्भय.
 अवन (न०) = रक्षयु, अथाव.
 अवम (न०) = पाप.
 अवान (वि०) = नदि करमाद्य गयेलुं, तावुं.
 अव्याहत (वि०) = निर्वासित.
 अराक्य (वि०) = असंभवित.
 अगुम (वि०) = अराध.

अस्ति (२, ५० भुवि) = होवुं, थयुं.
 अस् (४, ५० क्षेपणे) = डेकुं.
 अस (पुं०) = डेकुं ते.
 असत् (वि०) = अराध.
 असम (वि०) = निरूप्य.
 असमान (वि०) = निरूप्य.
 असङ्गता (स्त्री०) = नि संगता.
 अस्ति (पुं०) = तरवार.
 असु (पुं०) = प्राण.
 असुमत् (वि०) = प्राणु.
 अस्त्र (न०) = अस्त्र.
 अस्थि (न०) = हड्डि.
 अस्मद् (व०) = प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम.
 अहित (पुं०) = शत्रु.
 अहो (न०) = अहो.

आ

आ (व०) = प्रार्थनावाचक अन्वय.
 आगम (पुं०) = सिद्धान्त.
 आगस् (न०) = पाप.
 आजि (स्त्री०) = वडल.
 आहा (स्त्री०) = आदेश.
 आट्य (वि०) = युक्त.
 आत्मन् (पुं०) = एव.
 आदर (पुं०) = भंत.
 आदि (वि०) = शुरुआत.
 आधि (स्त्री०) = भानसिक पीडा.
 आनक (पुं०) = दुःखि, नगई.
 आनन (न०) = भुष.
 आनन्द (पुं०) = आनन्द, हर्ष.
 आप (५, ५० व्याप्तौ) = भेगवतुं.
 आप (न०) = नलनो सम्बु.
 आपद् (स्त्री०) = कष्ट.
 आपस (न०) = गण.
 आमा (स्त्री०) = (१) कान्ति; (२) मणतापलुं.
 आमोय (पुं०) = विस्तार.
 आमर (वि०) = देव-संगी.
 आमोद् (पुं०) = सुगंध.
 आम्र (पुं०) = आम्र.
 आय (पुं०) = दास.

गम (पुं०)=समान पाठ, आवापठ.
 गम्य (वि०)=गेलपी शक्य तेवो.
 गरुड (पुं०)=गरुड.
 गर्भ (पुं०)=मध्य छाग.
 गल् (१, १० भरणे खावे न)=पडतुं.
 गान्धारी (स्त्री०)=गान्धारी (विद्या-देवी).
 गिद् (स्त्री०)=वाणी.
 गिरि (पुं०)=पर्वत.
 गीर्वाणता (स्त्री०)=देवपणुं.
 गुण (पुं०)=गुण.
 गुपिल (वि०)=गहन.
 गुरु (वि०)=भौतुं.
 गृह (न०)=घर.
 गो (स्त्री०)=वाणी.
 गोधा (स्त्री०)=अक आतनो साध, घो.
 गौर (वि०)=धोणुं.
 गौरी (स्त्री०)=गौरी (विद्या-देवी).
 ग्राम (पुं०)=ग्राम.

घ

घण्टा (स्त्री०)=घंट.
 घन (पुं०)=मेघ.
 घन (वि०)=गह.
 घनाशनी (स्त्री०)=पञ्च.
 घर्म (पुं०)=ताप.
 घस्सर (वि०)=सक्षुण्णीशिव.
 घातक (वि०)=हधुनार.

च

च (अ०)=अने.
 चन्द्र (पुं०)=चन्द्र.
 चन्द्रमम (पुं०)=नेतोना आहभा तीर्थकर.
 चमू (स्त्री०)=वश्कर, झेण.
 चर (वि०)=हावतुं यावतुं.
 चरण (न०)=पग.
 चामर (पुं०, न०)=आभर.
 चाव (वि०)=मनोहर.
 चि (५, ७० नगने)=अकडुं करु.
 चित्ति (स्त्री०)=समुदाय.
 चित्त (न०)=मन.
 चिर (वि०)=दांभा काणतुं.

२२

चिरम् (अ०)=दांभा काण सुधी.
 चेव (अ०)=अ.
 चेतस् (न०)=मन.
 चोर (पुं०)=चोर.
 चुयु (१, ७० गता)=पडतुं.

छ

छद् (पुं०)=पत्र, पादतुं.
 छवि (स्त्री०)=शोभा.
 छिद् (५, ७० द्वीपीकरणे)=कापतुं.
 छुरित (वि०)=याप.

ज

जगत् (स्त्री०)=दुनिया.
 जग (४, ७० प्रावुनवे)=उत्पन्न भवतुं.
 जन (पुं०)=शोक.
 जनता (स्त्री०)=शोक.
 जननी (स्त्री०)=माता.
 जन्म (न०)=जन्म.
 जन्मन् (न०)=जन्म.
 जन्तु (पुं०)=जन्तु.
 जय (पुं०)=जय.
 जय (वि०)=जयती शक्य अवे.
 जल (न०)=पाणी.
 जलद् (पुं०)=मेघ.
 जलधि (पुं०)=समुद्र.
 जात (न०)=समुद्र.
 जाति (स्त्री०)=जन्म.
 जाल (न०)=समुद्र.
 जि (१, १० जये)=जयतुं.
 जिन (पुं०)=(१) तीर्थकर; (२) सामान्यदेवनी.
 जीव (पुं०)=जन्तु, प्राणी.
 जुप् (६, ७० प्रीतिवेचनयोः)=सेवतुं.
 जेय (वि०)=जयता लायक.
 जैन (वि०)=जिन-संप्रदाय.
 ज्यायस् (वि०)=वधारे भौतुं.
 जवल् (१, १० धीमो)=जगज्जुं.
 जलन (न०)=आगि.
 ज्ञानिता (स्त्री०)=ज्ञानिपणुं.

त

तडित् (स्त्री०) = पीठणी.
 तत (वि०) = विस्तीर्ण.
 तत्त्व (न०) = धार.
 तद् (स०) = ते.
 तन् (८, ऊ० विस्तारे) = विस्तार करी.
 तनिष्ठ (वि०) = अत्यन्त आदय.
 तनु (स्त्री०) = देह.
 तनु (वि०) = आदय.
 तमस् (न०) = (१) अंधकार; (२) अज्ञान.
 तमाल (न०) = तमाल वृक्ष.
 तरु (पुं०) = वृक्ष, ओड.
 तरुण (वि०) = नूतन.
 तल (न०) = तलियुं.
 तान (न०) = विस्तार.
 ताप (पुं०) = संताप.
 तापनीय (न०) = सेतुं.
 तामरस (न०) = कर्मण.
 ताम्रस (वि०) = अज्ञान संबंधी.
 तार (वि०) = तारी गनार.
 तिमिर (न०) = अंधकार.
 तीर्थ (न०) = (१) अतुर्विध संघ; (२) द्वादशांगी;
 (३) प्रथम गणधर.
 तीर्थहत् (पुं०) = तीर्थकर.
 तु (न०) = पुरु; (२) विशेषतस्तुल्यक शब्द.
 तुल (१०, ऊ० दम्माने) = तोल्युं.
 तुल्य (वि०) = समान.
 तुप् (स्त्री०) = तत्स.
 तुपा (स्त्री०) = तत्स.
 तू (१, प० स्वगतकरणयोः) = तत्सुं. प्रवितु = अपेक्षु
 करुं.
 तेजस् (न०) = प्रकाश, तेज.
 तेजित् (वि०) = तेजस्वी.
 तोप (पुं०) = डग.
 त्यज् (१, प० हानौ) = तथ्य हेतुं.
 त्रय (न०) = त्रयुगो समुदाय.
 त्रस (पुं०) = द्विन्द्रियादिक लोको.
 त्राण (न०) = रक्षण.
 त्रि (वि०) = त्रय.
 त्रिक (न०) = त्रयुगो समुदाय.

त्रितय (न०) = त्रयुगो समुदाय.
 त्रिदश (पुं०) = त्रय.
 त्रिदशप (पुं०) = त्रय-पति.
 त्रिमुचन (न०) = त्रिलोक्य.
 त्रिलोकी (स्त्री०) = त्रिमुचन.
 त्रि (१, आ० पालने) = रक्षण करुं.

द

दक्ष (वि०) = यतुर.
 दक्ष (१, आ० दाने) = आपयुं.
 दन्त (पुं०) = दात.
 दम् (पुं०) = छिपशम, छिद्रय-संयम.
 दया (स्त्री०) = करुणा.
 दर्पक (पुं०) = भदन.
 दर्शन (न०) = दर्शन, अवलोकन.
 दल (न०) = पत्र.
 दय (पुं०) = दानवान.
 दशा (स्त्री०) = स्थिति, अवस्था.
 दह (१, प० भस्मीकरणे) = धण्युं.
 दहन (न०) = धण्युं ते.
 दा (१, प० दाने) = आपयुं.
 दा (३, ऊ० दाने) = आपयुं.
 दान (न०) = दान.
 दानय (पुं०) = अयुर.
 दामन् (न०) = (१) दारुण; (२) भावा.
 दार (पुं०) = नारी, स्त्री.
 दारिद्र्य (न०) = दरिद्रता, गरीबाप.
 दाह (न०) = काष्ठ, धातुं.
 दिविज (पुं०) = देव.
 दिव् (स्त्री०) = स्वर्ग.
 दिव्य (वि०) = स्वर्ग संबंधी, स्वर्गीय.
 दिश (६, ऊ० अतिवर्जने) = आपयुं.
 दिश (स्त्री०) = दिशा.
 दीन (वि०) = गरीब.
 दु (५, प० उपतप्ते) = पीडा करवी.
 दुःख (न०) = पीडा.
 दुरित (न०) = पाप.
 दुर्लभ (वि०) = दुर्लभ.
 दुष्कृत (न०) = पाप.

दृढ (वि०)=म०भूत.
दृष्ट (स्त्री०)=(१) दृष्टि; (२) नेत्र; (३) भक्त.
दृष्ट (स्त्री०)=प०धर.
देव (पुं०)=(१) अमर; सुर; (२) परमेश्वर.
देवता (स्त्री०)=(१) देवी; (२) देव.
देवी (स्त्री०)=देवी.
देहिन् (पुं०)=प्राणी.
द्वैप (वि०)=शत्रु संबंधी.
दो (४, प० अवलोकने)=अवडन करवुं.
दोस् (न०)=हथ.
दोष (पुं०)=दूषण.
द्युति (स्त्री०)=प्रकाश.
द्राक् (स्त्री०)=अट.
द्रुम (पुं०)=अड.
क्षिप (पुं०)=हथी.
ठिप् (पुं०)=शत्रु.

ध

धन (न०)=पैसो.
धनु (पुं०)=धनुष्य.
धरण (पुं०)=दक्षिण दिशाभां वसता नागकृभारेनी
धन.
धर्म (पुं०)=जैनोना पंडरभा तीर्थकर.
धव (पुं०)=पति.
धा (३, क० धारणोपगमोर्दाने च)=धारणु करवुं.
धातु (पुं०)=धातु.
धान्य (न०)=अनाज.
धामन् (न०)=शुद्ध.
धार (स्त्री०)=धार.
धी (स्त्री०)=भक्ति.
धीर (वि०)=अवीवान्.
धु (५, क० कम्पने)=हलावपुं.
धृ (१, क० धारणे)=धारणु करवुं.
धीत (वि०)=धीयपुं.
ध्यान (न०)=ध्यान.
ध्वस् (१, भा० अवर्षने गती च)=नाश करवो.
ध्वन् (१, प० दान्दे)=अवाण् थवो.
ध्वस्ति (स्त्री०)=नाश.

न

न (न०)=नहि.
नत (पुं०, न०)=नथ.

नति (स्त्री०)=प्रलुभ.
नन्त् (वि०)=नमन करनार.
नन्द (१, प० समृद्धौ)=भुशी धनुं.
नन्द (पुं०)=(१) धर्म; (२) समृद्धि.
नमस् (न०)=आश्लि.
नम् (१, प० प्रकृते गन्ते च)=प्रलुभ करवो.
नमन (न०)=नमावी हेतुं ते.
नमस् (न०)=नमस्कार.
नमि (पुं०)=जैनोना ऐकवीसभा तीर्थकर.
नमेरु (पुं०)=ऐक लतपुं दिव्य वृक्ष.
नम्र (वि०)=नमस्कार करनार.
नय (पुं०)=(१) ऐकदेशीय यथार्थ अभिप्राय;
(२) नीति.
नर (पुं०)=भनुष्य.
नव (वि०)=नवीन.
नवन् (वि०)=नव.
नश् (४, प० गदर्शने)=नाश धवो.
नहि (न०)=नहि.
नाक (पुं०)=स्वर्ग.
नाग (पुं०)=साध.
नाना (वि०)=विविध.
नासेय (पुं०)=नासि (नरेश)ना नन्दन, जैनोना
प्रथम तीर्थकर.
नाम (पुं०)=प्रलुभ.
नामन् (न०)=नाम.
नाश (पुं०)=अंत, विनाश.
नाशन (वि०)=नाश करनार.
नि (न०)=अत्यंततावायक अव्यय.
निघ (वि०)=सरणी कृथाध अने हंभाधवापुं.
निज (वि०)=प्रेतापुं.
नित्यम् (न०)=सर्वदा.
निधन (न०)=नाश.
निधि (पुं०)=खंडार.
निभ (वि०)=समान.
नियतम् (न०)=अन्यथा.
निर् (न०)=अलाववायक अव्यय.
निर्दारण (न०)=सेहपुं ते.
निर्वाण (न०)=(१) मोक्ष; (२) विनाश.
निर्वृति (स्त्री०)=(१) सुनि, सिद्धि; (२) नाश.
निर्याज (वि०)=निष्कपटी.

नियह (पुं०) = सभुदाय.
 निशा (स्त्री०) = रात्रि.
 निशान्त (न०) = श्रुह.
 निष्ठा (स्त्री०) = (१) छेवट; (२) कसेश.
 नी (१, ऊ० प्रापणे) = दोरववुं, वध ववुं.
 नीच (वि०) = अधम.
 नीति (स्त्री०) = नीति.
 नील (वि०) = श्याम.
 नीलता (स्त्री०) = आभाश.
 नु (१, प० स्तुता) = स्तुति करवी.
 नुति (स्त्री०) = स्तुति.
 नुद् (१, ऊ० प्रेरणे) = प्रेरणा करवी.
 नू (१, प० स्तुता) = स्तुति करवी.
 नृ (पुं०) = मनुष्य.
 नैमि (पुं०) = नैमोना आनीसभा तीर्थकर.
 नो (व०) = नडि.
 नी (स्त्री०) = वडावु.
 न्याय (पुं०) = नीति.

प

पट्ट (वि०) = याबाक.
 पट्ट (न०) = (१) पीड; (२) राज-सिंहासन; (३) दाक्ष; (४) उत्तरीय वस्त्र.
 पण्डित (पुं०) = द्रोशीयार.
 पव (१, प० गती) = पडवुं.
 पव (१०, ऊ० गती) = ववुं.
 पतन (न०) = पडवुं ते.
 पताका (स्त्री०) = वस्त्र, वावये.
 पति (पुं०) = स्वामी, नाथ.
 पतिता (स्त्री०) = स्वामीपलुं.
 पत्र (न०) = (१) पांथी; (२) वाहन.
 पद (न०) = (१) स्थान; (२) वाक्यनो अेक भाग; (३) अरण्य.
 पद्धति (स्त्री०) = मार्ग.
 पद्म (पुं० न०) = कमल.
 पद्मप्रम (पुं०) = नैमोना छद्म तीर्थकर.
 पर (वि०) = (१) तात्पर; (२) अन्य; (३) उत्तम.
 परम् (व०) = अत्यंत.
 परम (वि०) = उत्तम.
 परमेश्वर (पुं०) = ईश्वर.

पराग (पुं०) = धूल.
 पराङ्मुख (वि०) = उत्तम.
 परिचित (वि०) = परिचयवातुं.
 परिदाहिन् (वि०) = आणनार.
 परिपूज्य (वि०) = पूजवा दामक.
 परिपूर्ण (वि०) = पूरी दीधेक्ष.
 पर्वत (पुं०) = पहाड.
 पर्यन्त (न०) = भेदोत्सव.
 पवि (पुं०) = वस्त्र.
 पवित्र (वि०) = पावन.
 पांसु (पुं०) = रज.
 पा (१, प० रखणे) = रखणु करवुं.
 पात (पुं०) = पतन, पडवुं ते.
 पातक (न०) = पाप.
 पातक (वि०) = पतनशील.
 पाव (वि०) = पाणनार, रक्षक.
 पाव (पुं०) = अरण्य.
 पादप (पुं०) = गड.
 पाप (न०) = पाप.
 पाखें (पुं०) = नैमोना त्रेवीसभा तीर्थकर.
 पावक (वि०) = पवित्र करनार.
 पारिजात (पुं०) = पारिजतक, अेक लततुं कडपवृक्ष.
 पालन (न०) = रक्षण.
 पावन (वि०) = पवित्र करनार.
 पीह (१०, ऊ० अवगाहने) = दुःखी ववुं.
 पीडा (स्त्री०) = दुःख.
 मुनद् (व०) = वणी.
 पुरी (स्त्री०) = नगर.
 पुरुषदत्ता (स्त्री०) = पुत्रपदसा (विद्या-देवी).
 पुस्तिका (स्त्री०) = (१) प्रतिभा; (२) पुस्तक.
 पुष्ट (४, प० पुष्टे) = पोषणु करवुं.
 पुष्प (न०) = कुल.
 पू (१, शा० पवने) = पवित्र करवुं.
 पूज (१०, ऊ० पूजयाम) = पूजवुं.
 पूज्य (वि०) = पूजवा योग्य.
 पोत (पुं०) = नौका, छोडी.
 प्रमुण (वि०) = सरणीतावातुं.
 प्रवृत्ति (स्त्री०) = प्रवृत्ति (विद्या-देवी).
 प्रवरण (न०) = वस्त्र ते.

प्रति (१०) = (१) प्रति; (२) प्रति; वचनिक
व्यंशय.

प्रतिमान (न०) = प्रतिभा, नूतन विकास पागली
शुद्धि.

प्रतिभय (वि०) = भयंकर.

प्रय (१०, क०) = प्रयास = अचिह्न गङ्गा, विरवार
पागली.

प्रयत्न (न०) = प्रसिद्ध करतुं ते.

प्रदान (न०) = त्याग.

प्रपञ्चित (वि०) = विस्तारित.

प्रपा (स्त्री०) = न/लाशय, पारथ.

प्रपल (वि०) = पशुपति.

प्रमल्लन (पुं०) = पवन.

प्रभा (स्त्री०) = कान्ति.

प्रमद (पुं०) = आनन्द.

प्रमाण (न०) = प्रमाण, यथार्थ ज्ञान.

प्रलय (पुं०) = नाश.

प्रदाम (पुं०) = नाश.

प्रदति (स्त्री०) = नाश.

प्रदुत्त (अ०) = प्रकाशवाचक अणुवय.

प्रिय (वि०) = प्रिय.

प्रियङ्गु (स्त्री०) = जोड़ नतनुं आड.

फ

फण (पुं०) = फल.

फल (न०) = फल.

फलक (न०) = दात.

व

वत (अ०) = शक्तिपदाव्यक्त अणुवय.

वन्दित (पुं०) = शान्त.

वन्दु (पुं०) = मित्र.

वन्दुजीय (पुं०) = जोड़ नतनुं पुण्य, नपौरीयुं.

वल (न०) = (१) सैन्य; (२) पशुपति.

वह (वि०) = वज्र.

वह्नुधा (अ०) = वज्र रीति.

वाण (पुं०) = वाण.

वाध (पुं०) = पीडा.

वाह (पुं०) = दात.

वुध (पुं०) = पण्डित.

वुद्धि (स्त्री०) = भक्ति.

वृद्ध (वि०) = गोष्ठ.

वोष (पुं०) = विकार.

भ

भक्ति (स्त्री०) = सेवा.

भद्र (पुं०) = प्रकाश.

भङ्ग (१, क०) = वेदाङ्ग = अङ्ग/पुं.

भङ्ग (न०) = पशुपति.

भय (न०) = भीड.

भर (पुं०) = भङ्ग.

भय (पुं०) = (१) रंघार; (२) वृत्ति.

भयत्त (न०) = आत्मा.

भय (वि०) = गोष्ठे अङ्ग.

भयम् (न०) = शय.

भा (स्त्री०) = नेत्र.

भा (२, व०) = भीती = प्रकाशपुं.

भाङ्ग (वि०) = शयननार.

भालन (न०) = धार.

भार (पुं०) = धारण करनार.

भारती (स्त्री०) = वाणी.

भास्त्र (स्त्री०) = प्रभा, कान्ति.

भास्त्र (१, व०) = भीती = प्रकाशपुं.

भास्त्रक (पुं०) = प्रकाशक.

भास्त्र (वि०) = देदीप्यमान.

भिद् (०, क०) = विदारणे = शब्दपुं.

मी (स्त्री०) = भय.

गीति (स्त्री०) = भय, भीड.

भुवन (न०) = अणुवय.

भू (१, व०) = शक्तिपदाव्यक्त अणुवय.

भू (स्त्री०) = पशुपति; (२) स्थान.

भूति (स्त्री०) = संपत्ति.

भूमि (स्त्री०) = (१) स्थान; (२) पशुपति.

भृ (२, क०) = धारणपोषणयोः = धारण करतुं.

भृत् (वि०) = धारण करनार.

भृशम् (अ०) = अत्यन्त.

भोग (पुं०) = विषय.

भ्रम् (१, व०) = चलेने = अणुवय.

म

मज्जन (न०) = ज्ञान, अवागमिक.

मणि (पुं०) = रत्न.

મળપ (પું, નં) = મડિલો.
 મળલ (નં) = ચક્ર.
 મત (નં) = (૧) દર્શન; (૨) ચિદ્ધાન્ત.
 મત (વિ) = અભીષ્ટ, ઇચ્છેલ.
 મતિ (સ્ત્રી) = શક્તિ.
 મવ (પું) = હાથીના હુરુલસ્થલમાંથી ઝરતો પ્રવાહી પદાર્થ.
 મવન (પું) = કામદેવ.
 મનસ્ (નં) = મન, ચિત્ત.
 મનુજ (પું) = માનવ.
 મન્નિ (પું) = પ્રધાન.
 મન્નિન્ (પું) = પ્રધાન.
 મન્દ (વિ) = મૃદુ.
 મન્દર (પું) = એરૂ (પર્વત).
 મય (વિ) = પ્રચુરતાવાચક પ્રત્યય.
 મયત્ (પું) = દેવ.
 મત્યં (પું) = માનવ.
 મલ (પું) = મેલ.
 મલિન (વિ) = મેલું.
 મસ્ત્ર (૧, પં, છઠ્ઠા) = યજ્ઞ.
 મલ્લિ (પું) = મૈત્રીના ઓગળીસમા તીર્થકર.
 મહ (પું) = ઉત્સવ.
 મહત્ (વિ) = વિશાળ.
 મહત્ (નં) = પૂર્ણ.
 મહાકાલી (સ્ત્રી) = મહાકાલી (વિદ્યા-દેવી).
 મહામાનસી (સ્ત્રી) = મહામાનસી (વિદ્યા-દેવી)
 મહિમન્ (પું) = મહિમા.
 મહિવી (સ્ત્રી) = મેલ.
 મહી (સ્ત્રી) = પૂરવી.
 મહીષ (પું) = મહીષ, પર્વત.
 મા (જં) = નહિ.
 માન (પું) = (૧) અભિમાન, અહંકાર; (૨) પૂર્ણ.
 માનવી (સ્ત્રી) = માનવી (વિદ્યા-દેવી)
 માનસ (નં) = (૧) મન; (૨) માનસ (સરોવર).
 માનસી (સ્ત્રી) = માનસી (વિદ્યા-દેવી)
 માયા (સ્ત્રી) = કપટ.
 માર્ગ (પું) = રસ્તો.
 માલા (સ્ત્રી) = (૧) માળા; (૨) હાર.
 મુકુલ (પું, નં) = કળી, ચીરવા લિનાર્ત કુવ.

મુસર (વિ) = શીખદાસમાન.
 મુચ્ (૧, કં, મોહને) = ઊડવું.
 મુવ્ (૧, જાં, હર્ષ) = હર્ષ પામવો.
 મુદ્ (સ્ત્રી) = હર્ષ, આનંદ.
 મુદિત (નં) = હર્ષ.
 મુદિત (વિ) = મુશી.
 મુનિ (પું) = સાધુ.
 મુસલ (નં) = મુસલું, શાંભેલું.
 મૂર્ધન્ (નં) = મસ્તક.
 મૃગ (પું) = હરણ.
 મૃગપતિ (પું) = સિંહ.
 મૃત્યુ (પું) = મરણ.
 મેઘ (પું) = વાદળું.
 મેરુ (પું) = મેરૂ (પર્વત).
 મોક્ષ (પું) = નિર્વાણ.
 મોદ (પું) = હર્ષ.
 મોહ (પું) = અજ્ઞાન.
 મૌલિ (પું) = (૧) મસ્તક; (૨) મુકુટ.

ય

યક્ષ (પું) = એક ભૂતનો ભંતર દેવ.
 યક્ષી (સ્ત્રી) = યક્ષની પત્ની.
 યત્ (૧, જાં, પ્રયત્ને) = પ્રયત્ન કરવો.
 યતઃ (જં) = એથી.
 યત્ર (જં) = એમાં.
 યયા (પં) = એય.
 યદ્ (જં) = એ.
 યદિ (જં) = એ.
 યદીય (જં) = એવું.
 યમિન્ (વિ) = નિધનવાળું.
 યદાત્ (નં) = કીર્તિ.
 યશસ્વ (વિ) = કીર્તિવાળું.
 યા (૨, પં, પ્રાપ્તે) = મળવું.
 યાન (નં) = પ્રયાણ.
 યામ (પું) = મત.
 યુગ (નં) = બેવું ભેડવું.
 યુગલ (નં) = બેવું ભેડવું.
 યુજ્ઞ (૭, કં, યોગે) = એકવું.
 યુષ્મદ્ (જં) = દ્વિતીય પુરુષવાચક સર્વનામ.
 યોગિન્ (પું) = યોગી.
 યોગિત્ (સ્ત્રી) = યોગી.

धर्म (वि०) = प्रधान, मुख्य.
 धलक्ष (वि०) = धनवत्, सङ्केत.
 धलय (न०) = मंडली.
 धलरी (स्त्री०) = रेखा.
 धल (१, प० निवासे) = रहने.
 धलु (न०) = निधान, धन.
 धलु (न०) = पदार्थ.
 धल (१, क० प्राप्ते) = धारण करे.
 धा (धा०) = अने.
 धाच (स्त्री०) = शाली.
 धाजिन् (पुं०) = धोडा.
 धाणी (स्त्री०) = देशना.
 धादिन् (वि०) = नादी.
 धापी (स्त्री०) = नाव.
 धार (पुं०) = समूह.
 धारण (पुं०) = (१) ढाढी; (२) रोकेतुं ते.
 धारि (न०) = गण.
 धाल (पुं०) = रङ्गालु.
 धालुपूय (पुं०) = नौना धारभा तीर्थकर.
 धि (धा०) = नियोगात्मक अन्वय.
 धिकास (पुं०) = भीलवल्ली.
 धिघात (पुं०) = नाश.
 धिमह (पुं०) = (१) देह, शरीर; (२) कलह, लड़ाई.
 धिजय (पुं०) = छत.
 धिद (१, प० ज्ञाने) = ज्ञाने.
 धिद (२, धा० विचारणे) = विचारण.
 धिदुम (पुं०) = धरवाण.
 धिघ (पुं०) = प्रकाश.
 धिघा (स्त्री०) = विधान, धर्म.
 धिघि (पुं०) = धर्म.
 धिघ्वंस (पुं०) = नाश.
 धिनय (पुं०) = विनय.
 धिनीत (वि०) = विनययुक्त.
 धिपद (स्त्री०) = कप.
 धिपुल (वि०) = विज्ञान.
 धिमदन (न०) = नाश.
 धिमल (पुं०) = नौना तेश्या तीर्थकर.
 धिमल (वि०) = निर्मण.
 धिमलित (वि०) = निर्मण करे.

विश (१, प० प्रवेशने) = प्रवेश करे.
 विशद (वि०) = निर्मण.
 विशाल (वि०) = विस्तीर्ण.
 विसर (पुं०) = समूह.
 विष्टप (न०) = सुवन.
 विहग (पुं०) = पक्षी.
 वीज (१०, क० ध्वजने) = पक्षी नाभवा.
 वीत (वि०) = गये.
 वीर (पुं०) = (१) तीर्थकर; (२) नौना औवीस तीर्थकर.
 वृ (१, क० वरणे) = पसंद करे.
 वृजिन् (न०) = पाप.
 वृद्धि (स्त्री०) = वधारे.
 वृष्टि (स्त्री०) = वरसा.
 वै (धा०) = (१) निश्चयवाचक अन्वय; (२) पाद-
 भूतिना अर्थमां वपरातो अन्वय.
 वैवुध (वि०) = देवना संवधि.
 वैमव (न०) = संपत्ति.
 वैर (न०) = दुश्मनावट.
 वैरोट्या (स्त्री०) = वैरोट्या (विद्या-देवी).
 व्यजन (न०) = धर्मो.
 व्याज (पुं०) = कपट.
 व्यास (वि०) = व्यापे.
 व्याहति (स्त्री०) = नाश.
 व्याल (न०) = समूह.

श

शंस (१, प० शक्ति दुर्गती च) = वधालु करे.
 शकुन्त (पुं०) = पक्षी.
 शक्ति (स्त्री०) = शक्ति लालतुं आधुप.
 शङ्ख (पुं०) = शेष.
 शर्ची (स्त्री०) = धर्मशाली.
 शत (न०) = सौ.
 शतपत्र (न०) = सौ धांशुवाणुं कथल.
 शतु (पुं०) = दुश्मन.
 शम् (धा०) = सुधवाचक अन्वय.
 शम् (१, प० वपसने) = शान्त श्चुं.
 शम (पुं०) = शान्ति.
 शमक (पुं०) = शान्त करे.
 शमन (न०) = शान्ति.

शम्भव (पुं०) = जैनोना नीज तीर्थकर.
 शय (पुं०) = छाथ.
 शर (पुं०) = भाषु.
 शरण (न०) = शरण.
 शख (न०) = छविधार.
 शस्य (वि०) = प्रशंसा-पात्र.
 शान्त (वि०) = शान्त.
 शान्ति (पुं०) = जैनोना सोणभा तीर्थकर.
 शान्ति (स्त्री०) = भोक्ष.
 शासन (न०) = आरा.
 शिखण्डिन् (पुं०) = भोर.
 शित (वि०) = तीक्ष्ण.
 शिरस् (न०) = मस्तक.
 शिव (पुं०) = भोक्ष.
 शिव (न०) = कट्याषु.
 शिव (वि०) = कट्याषुकारी.
 शिदिश (वि०) = शीतव.
 शी (२, भा० लमे) = सुपुं.
 शीतल (पु०) = जैनोना दशभा तीर्थकर.
 शुक्ल (वि०) = भेत.
 शुक् (स्त्री०) = शोक.
 शुभ (वि०) = शुभ.
 शुक्लला (स्त्री०) = सांङ्ग.
 शूलर (पुं०) = भुगट.
 शोधन (पुं०) = शोध करण.
 श्रयाम (वि०) = क्षाणी.
 श्रम (पुं०) = धाक.
 श्रि (१, ल० सेवायाम्) = आश्रय क्षेत्रो.
 श्री (स्त्री०) = (१) मानवायक शब्द; (२) लक्ष्मी.
 श्रीमत् (वि०) = श्रीयुत, धनिक.
 श्रु (१, प० धवणे) = सांङ्गपु.
 श्रुत (न०) = श्रुत-ज्ञान.
 श्रेय (वि०) = आश्रय करवा लायक.
 श्रेयांस (पुं०) = जैनोना अन्धारभा तीर्थकर.

स

संवर (पुं०) = रोकषु.
 संशय (पुं०) = संशय.
 संसद् (स्त्री०) = संभा.
 संसार (पुं०) = कर्मजन्म चक्रवर्त.

२३

सकल (वि०) = समस्त.
 सकल (वि०) = व्याप्त.
 सकृत् (स्त्री०) = सोणत.
 सह (पुं०) = समुदाय.
 सज्ज (वि०) = तैयार.
 सज्जन (पुं०) = सज्जन, सारी भाषुस.
 सञ्चय (पुं०) = समुद्र.
 सत् (वि०) = शोषनीय.
 सतत (वि०) = प्रतिक्षण.
 सततम् (न०) = अक्षोनिश, संपदा.
 सत्य (वि०) = सत्य.
 सद् (१, प० विहारणलवसादनेषु) = भाषु.
 सदा (न०) = दुर्भेदा.
 सदृश (वि०) = समान, तुल्य.
 सहण (पुं०) = सारी शुष्क.
 सदान् (न०) = श्रुत.
 संतमस (न०) = ग्राह अंधकार.
 सपदि (न०) = भेकदम.
 सभा (स्त्री०) = संभा.
 सभाजन (पुं०) = सभ्य, सभानो भाषुस.
 सभाजन (न०) = परोक्षभाषु.
 सम (वि०) = (१) तुल्य; (२) साधारण.
 समग्र (वि०) = समस्त.
 समम् (न०) = साथे.
 समय (पुं०) = सिद्धान्त.
 समवसरण (न०) = धर्म-देशनापुं २थस.
 समस्त (वि०) = सकल.
 समाधि (स्त्री०) = संभाधि.
 समान (वि०) = तुल्य.
 समुदाय (पुं०) = समुद्र.
 समृद्धि (स्त्री०) = संपत्ति, वैभव.
 सम्पद् (स्त्री०) = " "
 सम्पराय (पुं०) = वृत्ति.
 सम्यग् (न०) = सही रीति.
 सरीसृप (पुं०) = सर्प.
 सरोज (न०) = कमल.
 सलिल (न०) = जल.
 सख् (१, क० गतौ) = सख्य थपुं.
 सह (न०) = सङ्गति.

साध (५, ५० संविदां)=साधनुं, सिद्ध करुं.
 साधन (न०)=उपाय.
 सामन् (न०)=(१) ओङ्क नातमी नीति; (२) शान्ति.
 सामन्त (पुं०)=नायक.
 सार (न०)=वेदार्थ.
 सार (वि०)=सारशून्य-श्रेष्ठ.
 सिद्ध (पुं०)=सिद्ध.
 सित (वि०)=श्वेत, धवण.
 सिद्धि (स्त्री०)=भोग्य.
 सिन्धु (पुं०)=समुद्र.
 सिन्धु (स्त्री०)=नदी.
 सीता (स्त्री०)=क्षेत्र-देवता.
 सीमन् (स्त्री०)=ऊह.
 सु (श०)=श्रेष्ठतावाचक शब्द.
 सुख (न०)=सुख.
 सुपात्र (न०)=श्रेष्ठ पात्र.
 सुपात्र्य (पुं०)=श्रेष्ठोना सातमा तीर्थकर.
 सुमति (पुं०)=श्रेष्ठोना पथिमा तीर्थकर.
 सुमनस् (न०)=पुष्प.
 सुमनस् (वि०)=सुन्दर मनवाणा.
 सुमेव (पुं०)=मेव (५वत).
 सुर (पुं०)=देव.
 सुरप (पुं०)=भद्र.
 सुरमी (स्त्री०)=गाम.
 सुविधि (पुं०)=श्रेष्ठोना नवमा तीर्थकर.
 सुमत (पुं०)=श्रेष्ठोना वीसमा तीर्थकर.
 सुपम (न०)=सुख.
 सुलत (न०)=सत्य.
 सौम्य (न०)=सुख.
 सौमिनी (स्त्री०)=पीठग्री.
 सौधर्म (पुं०)=सौधर्म (प्रथम देवलोके)
 सौवर्ण (वि०)=सुनकर.
 स्वाय (पुं०)=स्वति.
 स्तु (२, अ० स्तुतौ)=स्तुति करनी.
 स्तुति (स्त्री०)=स्तवन, अशंसा.
 स्वा (१, ५० गतिनिष्ठौ)=स्वेतुं.
 स्थान (न०)=पद.
 स्वाय (न०)=स्वयान.

स्थिर (वि०)=अपरिवर्त.
 स्ना (२, ५० स्नाने)=स्नान करुं.
 क्षुति (स्त्री०)=क्षुति ते.
 स्पृष्टा (स्त्री०)=स्पर्श.
 स्फुर (६, ५० स्फुरणे)=स्फुरतुं.
 स्मृ (१, ५० चिन्तायाश्च)=स्मृति करुं.
 स्मर (पुं०)=कामदेव.
 स्यव (पुं०)=वेग.
 स्यर (न०)=स्वर्ग.
 स्यर (पुं०)=स्वर्गद्वयं वज्र.
 स्यरूप (न०)=स्वभाव.
 स्यर्ग (न०)=स्वर्ग.

ह

हति (स्त्री०)=नाश.
 हन् (२, ५० हित्वास्तौ)=हित्वा करनी, भारुं.
 हरि (पुं०)=भद्र.
 हर्ष (पुं०)=हर्षण.
 हस (१, ५० हसने)=हसतुं.
 हस्त (पुं०)=हाथ.
 हस्तिन् (पुं०)=हाथी.
 हा (२, ५० हाणे)=हाथ देवुं.
 हानि (स्त्री०)=नाश.
 हास (पुं०)=हास्य.
 हिंसा (स्त्री०)=हिंसा.
 हि (न०)=(१) निश्चयात्मक अर्थ; (२) पाद-
 प्रतिना अर्थमां वपश्चतो अर्थय.
 हित (न०)=उपकार.
 हित (वि०)=उपकारकारी.
 हिम (न०)=शीतल.
 ह (१, ५० हरणे)=हरतुं.
 हे (न०)=संप्रोधानवाचक अर्थय.
 हेतन (न०)=पतन.
 हेति (स्त्री०)=सत्य, उच्यते.
 हेतु (पुं०)=कारण.
 हेम (न०)=सुवर्ण.
 हेमन् (न०)=सुवर्ण.
 हिला (स्त्री०)=तिरस्कार.
 नेति (पुं०)=नय.

चतुर्विंशतिकापद्यानामकारादिवर्णक्रमः

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

अ (१०)

- २४ अम्यात्वा या वगकहृ स्तितकारणेशं
४७ अनादिनिधनाऽदीना
११ अपेतनिधनं धनं युषजनस्य क्षान्तापर्वं
११ अभयीकृतमीतिमल्लः
१० अत्रन्दु भयतो अभाक् कल्पकासकावपेक्षः
५५ अवन्त्यखिलविष्टपाश्रितसमाजनामृता
१५ अवमर्षतमर्षं ततमानयत्
११ अक्षयमनुतिष्ठं हरेरपि भवतिनिर्धौ(दौ)रगे
१२ अशिथियस याऽम्बुजं धृतगवाक्षमालाऽववाङ्
६० अचिकलरमणिश्रीकृष्णिकाहस्तिकाऽलं

आ (३)

- ४२ आनन्दितमव्ययनं
२८ आरुढा गवर्धं हेमा-
२५ आरास्ते नः स्वयै युष्मा-

क (७)

- ७३ करोतु नो मणिजिनः
१४ कलशान्तशङ्कन्तवराङ्कित-
१७ कूर्चन्तमुद्रप्रगं जनं
५ मुद्रुमपणवन्मिदसिजित-
६ कृतवतोऽमुमतां शरणान्य
७ कृतसमस्तजगत्पुन्यस्तुता
८७ कृतहमतिबलदिग्बलदग्धत्युद्योषं

ख (१)

- ६८ खण्डेन्द्रशर्खं सकलाधुमां

च (१)

- ८५ चिरपरिचितलक्ष्मीं प्रोक्त्वा सिद्धौ रतारा-

छ (१)

- ११ छिन्ते भवपापदामं या

ज (११)

- ७९ जयति तव हृमुदामयं दत्ता-
१६ जयति सायतिसामदृष्टान्तिता
७७ जयति मुमतां भव्यचितवष्टिना-
८८ जिनवमसि कृतास्या संश्रिता वममालं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- ८३ जिनशासनं विजयते
७५ जिनस्य भारती तमो-
२६ जिनाही नौमि यौ युद्धा-
९२ जिगार्चनरतः शितो मदकलं न तुल्यसदं
७४ जैनं जन्म श्रियं स्वर्ग-
४३ जैनमुपमानरहितं
७१ जैन्यव्याद् वाक् सर्वा दत्त-

त (२)

- १९ तन्वाऽऽजगद्वाद्वाभया
७० तिलोकीं फलयन् पातु

वृ (२)

- २ दारिद्र्यमद्रिसमविप्रहृतापनीय-
१५ दोषो दोषोरविन्धुप्रतरगविधिषु न्यायशस्या यशस्याः

ध (१)

- ६४ धत्ते गदाक्षमिह इक्षुपितोऽजनस्य

न (७)

- १३ न त्वा गलाऽऽवर्षप्रणुगुणुगणातमुद्रुतमुद्रु-
८९ नमामि जिनपार्थं ! ते शमितपिप्रहं विप्रहं
९ नयो शुबनक्षेत्रं दधति देवि ! ते वन्दिता-
१ नमेन्द्रमोक्षितोत्तमशारिणा-
४९ निवयहिमवितितकमलं
५९ निजाम्बलरोज्ज्वला विशदवन्धुजीवामया
५३ विरेति गदवल्लीरुपिण्डजन्मकान्तरतः

प (५)

- ३९ पट्टरितिभिरौघव्याहृतावर्षमेव
५९ परवमवरिष्णा संततो दारहेतो
५२ पविमुशकका अगं
१८ पोतत्वं मे भवोदपो
७८ प्रतिजिनं कमवारिरहापि नः

भ (७)

- ५४ भवन्ति न यदानता वरविधावडीकाननाः
२९ भवोद्भवतुपां श्रुतं कृतचिद्वप्र सामरीः
६१ भव्यैः कथयिदसिदुःसगमीखादे-
४० भ्रमसि भुवि महिष्या याऽऽनहसिन्धु नाना-

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

य (१२)

- ६३ यच्छृण्वतोऽत्र जगतोऽपि यमाऽधिकाऽरं
 ५८ यदुदयमधिगम्य व्यापदानन्दमय-
 ३ यदोषदारुदहनैः स्तः वृक्षान्-
 ६२ यद्वाहयो धरणीपरमाण्वलमाः
 ३८ यमभिनयितुमुद्येदिव्यराजीववार-
 २७ यद्यो धंसे न जातारि-
 ४४ या शुक्तिविजिततमाला
 ४ यां ह्याग् भवन्ति सुरमन्त्रिसमा नमन्तः -
 २२ ये मञ्जमोदकपविश्रितमन्दराणा-
 १४ येऽमेये येस्मूर्धेन्यदुलकविभासत्तरूपात्तरूपाः
 ४६ ये क्वापिताः सुरचिते-
 ८२ येर्मम्यजनं प्रातुं

र (१)

१४ रक्षन्त्यचरं श्रुतं च ये

य (१०)

- ६७ यज्राशनीं सुफुल्लपर्वतानां
 २१ यणेन तुल्यरश्मिसम्पदि विह्वमाणां
 ७६ यागदेवी धरणीभूत-
 ५१ विजितवती सुरवंद्या-
 ८६ विदधदिह यदाज्ञां निर्धृती क्षेमणीनां
 ८१ विपदां क्षमनं शरणं
 ३३ विमलकोमलकोकनदृष्टद-
 ४१ विमलितवहुतमसमलं

पद्याङ्कः पद्यप्रतीकम्

- २७ विहरति भुवि यस्मिन् देवलोकोपमानः
 १५ व्याप्तासिद्धविष्टपत्रया

श (६)

- २३ शब्दादिदिव्यवनिर्तोषधवस्तुतः । स्व-
 ५० शमिताखिलरुजि नानां-
 १२ शरपक्षधनुस्तद्व्यभिजयतोवलक्षा मता
 ७२ शयाना नागास्त्रपन्ना वो
 ४५ शीमते बाणपुत्रमाय
 ८० शुतनिषीक्षिणि । शुद्धिवावली-

स्व (११)

- ६६ संसाररूपः सुबृहदुदन्वा-
 २० संस्मरत रतां कुशेराये
 ५७ समपसरणभूमौ सञ्जितार्थोदमायां
 ३१ समस्तमुक्ताग्रप्रथमसत्त्वानापदः
 ८४ साऽप्युक्ताऽप्याद् गौरी-
 ९६ सिंहेऽसिं हेलयाऽलं जयति खरगर्वातनिष्ठेऽतनिष्ठे
 ९० सुखौपजलमण्डपां इरितपर्मदृश्यो हितार्
 ८ सुफणरलसरीसृपराजितां
 १० सुमेरुगिरिर्मुर्धेनि ध्वनदनेकदिम्यातके
 ४८ सौवर्षपट्टा श्रीप्रीति
 ६९ स्तुत सं येन निर्धृता-

ह (१)

- ६५ हन्तुं महासोहतमोऽश्वमाणा-

ક-પરિશિષ્ટમ્
શ્રીવપ્પમહિસૂરિભિર્વિરચિતં
॥ શારદા-સ્તોત્રમ્ ॥

કલમરાલવિહંગમવાહના
સિતદુકૂલવિભૂષણલેપના ।
પ્રણતભૂમિરુહામૃતસારિણી
પ્રવરદેહવિભાભરધારિણી ॥ —કૃતવિલમ્બિતમ્
અમૃતપૂર્ણકમણ્ડલુર્હારિણી
ત્રિદશદાનવમાનવસેવિતા ।
ભગવતી પરમેવ સરસ્વતી

સમ પુનાતુ સદા નયનામ્બુજમ્ ॥૧-૨॥ , , —કુમ્ભમ્

“ મનોહર હંસ પક્ષીરૂપ વાહનવાળી, ચેત વસ્ત્ર, અલંકાર અને લેપ (સુગંધી દ્રવ્ય)થી યુક્ત, પ્રણામ કરેલા (પ્રાર્થુઓ) રૂપી વૃક્ષોનું (સિંચન કરવામાં) અમૃતની નીક ઝવી, ઉત્તમ શરીરની કાન્તિના સમૂહને ધારણ કરનારી, અમૃતથી ભરેલા એવા કમણ્ડલુ વડે મનોહર તેમજ દેવ, જ્ઞાનવ અને જ્ઞાનવો વડે સેવિત એવી ઉત્તમ ભગવતી સરસ્વતી માત્ર નેત્ર-કમલને સર્વદા પવિત્ર કરે (અર્થાત્ અને દર્શન આપે). ”—૧-૨

જિનપતિપ્રથિતાલિલવાદ્યયી
ગણધરાનનમણ્ડપનર્તકી ।
ઘુરુમુખામ્બુજલેલનહંસિકા
વિજયતે જગતિ શ્રુતદેવતા ॥ ૩ ॥ —કવ૦

“ જિનેશ્વરે પ્રસિદ્ધ કરેલા સમસ્ત સાહિત્યરૂપ, વળી ગણધરોના મુખરૂપ મણ્ડપને વિષે નૃસ કરનારી તેમજ શુદ્ધ વદન-કમલને વિષે ક્રીડા કરનારી હંસિકા એવી શ્રુત-દેવતા (સરસ્વતી) વિશ્વમાં વિજયી થતે છે. ”—૩

અમૃતદીપિતિવિમ્વસમાનનાં
ત્રિજગતીજનનિર્મિતમાનનામ્ ।

નવરસામૃતવીચિસરસ્વતીં

પ્રેમુદિતઃ પ્રણમામિ સરસ્વતીમ્ ॥ ૪ ॥ -હવં

“અન્દ્ર-મણ્ડલના સમાન સુખવાળી, ત્રણ જગતના લોકો વડે સન્માન પામેલી તેમજ નવ રસરૂપી અમૃતના કલ્પોલોથી (ગોળગોળી) પરિપૂર્ણ એવી નદીના સમાન એવી સરસ્વતીને હું હર્ષપૂર્વક પ્રણામ કરું છું.”—૪

વિતૈતકેતકપત્રવિલોચને !

વિહિતસંસ્તૃતિદુષ્કૃતમોચને । ।

ધવલપક્ષવિહંગમલાન્નિષ્ઠે !

જય સરસ્વતિ ! પ્રીતિવાન્નિષ્ઠે ! ॥ ૫ ॥ -હવં

“હે વિસ્તૃત કેતક (કેવડા)ના પત્ર જ્યાં નેત્રવાળી (શારદા) ! કરાચો છે સંસારરૂપી પાપને લાગ જશે એવી હે (વાગીશ્વરી) ! હે ચેત પાંખવાળા પક્ષીથી અંકિત (અર્થાત્ હે હંસરૂપ વાહનવાળી શ્રુત-દેવતા) ! પૂર્ણ કર્યા છે મનોરથોને જશે એવી હે (ભારતી) ! હે સરસ્વતી તું ! જયવંતી વર્ત. ”—૫

ભવદનુગ્રહલેશતરક્ષિતા-

સ્તદુચિતં પ્રવદન્તિ વિપશ્ચિતઃ ।

નૃપસેભાસુ ચતઃ કમલાવલા-

કુચકલાર્લલનાનિ વિતન્વતે ॥ ૬ ॥ -હવં

“આપની કૃપાના અંશથી અંશજ ખનેલા પહિડતો રાજ-સલામાં એવું ઉચિત જોતે છે કે જથી કરીને તેઓ લક્ષ્મીરૂપી લલનાના રતનની કલાની કીડાનો વિસ્તાર કરે છે (અર્થાત્ રાજ-સલામાં લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે). ”—૬

૧ આ પદ શબ્દાલંકારથી સોભી રહ્યું છે, કેમકે એનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના ત્રણ અક્ષરો સમાન છે, જ્યારે આંખીનાં બે ચરણોમાં છેવટના ચાર અક્ષરો સમાન છે.

૨ ‘પ્રમદત.’ હિતિ ક-પાઠઃ ।

૩ કેમકે આ પદનાં પ્રથમનાં બે ચરણોમાં છેવટના બે અક્ષરોની સમાનતા નજરે પડે છે, તેવી વાત આંખીનાં બે ચરણોના સંબંધમાં પણ લેઈ શકાય છે.

૪ ‘સંસ્તૃત’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૫ ‘સમાપુરતા’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૬ ‘કલ્પનાદિ’ હિતિ ક-પાઠઃ ।

ગતધના અપિ હિ ત્વદનુગ્રહાત
કલિતકોમલવાક્યસુધોર્મયઃ ।

ચકિતવાલકુરન્નવિલોચના

જનમનાંસિ હરન્તિતરાં નરાઃ ॥ ૭ ॥ -હૃત્

“ (હે શારદા !) નિર્ધન હોવા છતાં પણ તારી કૃપાથી મુદ્દ (કામળ) વચનામૃતની ભરિંચો (ભાભંચો) થી અલંકૃત (યથેલા) તેમજ વિસ્મય પામેલા મૃગના-પાળકના જેવાં નેત્રવાળા (ખનેલા) મનુષ્યો માનવોના મનને અત્યંત હરી લે છે. ”—૭

કરસરોરુહલેલનચન્દ્રલા

તવ વિભાતિ વરા જપમાલિકા ।

શ્રુતપયોનિધિમધ્યવિક્સરો-

જ્વલતરક્ષકલાગ્રહસાગ્રહા ॥ ૮ ॥ -હૃત્

“ હસ્તરૂપી કમલને વિષે કીડા કરવામાં ચપળ એવી, તથા શ્રુત-સાગરના મધ્યના વિક્સર તેમજ નિર્મલ એવા તરંગોની કલાને ગ્રહણ કરવામાં આગ્રહવાળી તેમજ શ્રેષ્ઠ એવી તારી જપ-માલા વિશેષ શોભે છે. ”—૮

દ્વિરદકેસરિમારિભુજન્નમા-

સૈહનતસ્કરરાજરૂપાં મયમ્ ।

તવ ગુણવલિગાનતરન્ગિણાં

ન મન્વિનાં ભવતિ શ્રુતદેવતે ! ॥ ૯ ॥ -હૃત્

“ હે સરસ્વતી ! તારા શુણ્ણી શ્રેણિના ગાનને વિષે ચપળ એવા કમળ (જને)ને હાથી સિંહ, મરઝી, સાપ, કુશ્મન, ચોર, રાજ તથા રાગનો ભય (લાગતો) નથી. ”—૯

ૐ હ્રીં ક્લીં વૈલીં તતઃ શ્રીં તદનુ હસકલહીમથો પૈં નમોઽન્તે

લક્ષં સાક્ષાજ્ઞપેદ્ યઃ કરસમવિધિના સત્તપા બ્રહ્મચારી ।

નિર્યોન્તીં ચન્દ્રવિર્મ્વાત્ કલયતિ મનસા ત્વાં જગન્નિન્દ્રિકામ્

સોઽત્યર્થં વહ્નિકુण्डे विहितघृतहुतिः स्याद् दशांशेन विद्वान् ॥ ૧૦ ॥

-છગ્

૧ 'કદામં' હૃતિ શ-પાઠઃ । ૨ 'જ્વલનતસ્કરરાજરૂપાં' હૃતિ ક-પાઠઃ । ૩ 'ભવતે' હૃતિ ક-પાઠઃ । ૪ 'વૈલીં' હૃતિ, ર-પાઠઃ । ૫ 'નિર્યોન્તીં' હૃતિ ર-ગ-પાઠઃ । ૬ 'વિન્દ્યા' હૃતિ ક-પાઠઃ ।

“ ૐ હ્રીં ક્ષ્મીં વ્હ્રીં સાર પછી શ્રીં અને વળી સાર બાદ હ, સ, ક, લ અને હ્રીં તથા વળી સાર બાદ ઈં અને અન્તમાં નમઃ (અર્થાત્ ૐ હ્રીં ક્ષ્મીં વ્હ્રીં શ્રીં હસકલહ્રીં ઈં નમઃ) એવો જાપ જે બ્રહ્મચર્યપૂર્વક ઉત્તમ તપ કરીને હસ્ત-સમાન (અર્થાત્ નંદાવર્ત યા શંખાવર્ત) વિધિ વડે સાક્ષાત્ લાખ વાર જાપે તેમજ ચન્દ્ર-મણ્ડલમાંથી બહાર નીકળી આવતી તથા વિક્ષેપે વિષે ચન્દ્ર-પ્રલા (ચાંદણી) જેવી એવી તને મનથી દેખે, તે મનુષ્ય દશાંશ (દશ હજાર જાપ) પૂર્વક અગ્નિ-કુણ્ડમાં ધીને હોમ કરીને પ્રખર પહોંચત અને. ”—૧૦

રે રે લક્ષણ-કાવ્ય-નાટક-કથા-ચમ્પૂસમાલોકને

વચ્ચાયાસં ચિત્તનોપિ વાલિશ ! મુધા કિં નમ્રવક્રામ્બુજઃ ? ।

ભક્ત્યાઽઽરાધય મન્નરાજમહસાંઽનેનાનિશં ભારતી

યેન ત્વં કવિતાવિતાનસવિત્રાંઽદૈત્રવ્રબુદ્ધાયસે ॥ ૧૧ ॥ -શાર્દૂલ૦

“ હે બાળક ! નમ્ર વદન-કમલવાળો થઇને તું લક્ષણ, કાવ્ય, નાટક, કથા અને ચમ્પૂ જેવામાં શા અટિ ફાગટ પ્રયાસ કરે છે ! આ મંત્રરાજરૂપ મહાદેવી ભક્તિપૂર્વક તું પ્રતિદિન સરસ્વતીનું આરાધન કરે કે જેથી તું કવિતા કરવામાં સૂર્યના સમાન પ્રતાપી થઇ અસાધારણ પહોંચત થાય. ”—૧૧

વચ્ચન્દ્રમુખી પ્રસિદ્ધમહિમા સ્વાચ્છન્દ્યરાજ્યવ્રદા

નાયાસેન સુરાસુરેશ્વરગૃૈરમ્યર્ચિતા ભક્તિઃ ।

દેવી સંસ્તુતવૈભવા મલયજાલેપાદ્મરેઠ્ઠ્યુતિઃ

સા માં પાતુ સરસ્વતી ભગવતી ત્રૈલોક્યસંજીવિની ॥૧૨॥ -શાર્દૂલ૦

“ હાલતા ચન્દ્રના જેવા વદનવાળી, પ્રસિદ્ધ પ્રલાવવાળી, સ્વતંત્રતારૂપી રામ્ય અર્પણ કરનારી, દેવ અને દાનવોના સ્વામીઓના સમૂહો વડે ભક્તિપૂર્વક અનાયાસે સ્તુતિ કરાયેલી, પ્રશંસા પામેલી સંપત્તિવાળી, મલયજ (ચન્દ્રના) ના લેપરૂપી અંગના રંગની પ્રલાવાળી તેમજ (સ્વર્ગ, મર્ત્ય અને પાતાલરૂપી) ત્રિજીવનને સજીવન કરનારી એવી સુપ્રસિદ્ધ તે ભગવતી દેવી સરસ્વતી આજે રક્ષણ કરે. ”—૧૨

૧ ‘૦જન્મ’ હિતિ ક-પાઠઃ । ૨ ‘૦સા સેના૦’ હિતિ ચ-મ-પાઠ । ૩ ‘૦સા સેત મુગુ’ હિતિ ક-પાઠ ।
૪ ‘સંસ્તુતિ’ હિતિ મ-પાઠ ।

સ્તવનમેતદનેકગુણાન્વિતં

પઠતિ યો ભવિકઃ પ્રર્મનાઃ પ્રગે ।

સ સૈહસા મધુરૈર્વચનામૃતૈ-

ર્નૃપગણાનપિ રક્ષયતિ સ્ફુટમ્ ॥ ૧૩ ॥ -હૃત૦

“જે લગ્ય પ્રાણી પ્રકૃષ્ટિત ચિત્તપૂર્વક આ અનેક ગુણોથી યુક્ત સ્તોત્ર સવારના પહેારમાં લેશે છે, તે અધુર વચનરૂપ અમૃત વડે નૃપતિઓના સમૂહોને પણ એકદમ સ્પષ્ટ રીતે ખુશી કરે છે.”—૧૩

॥ इति श्रीशारदास्तोत्रं वप्पभट्टिखुरिभिर्विरचितम् ॥

ॐ नमो जिनाय ।

॥ श्रीवप्पभट्टिसूरिचरितम् ॥

सूरिणा पृष्टः—भो अर्भक ! कस्त्वम् ? कुत आगतः ? तेनोक्तम्—पञ्चालदेशे ब्र(ह्म)म्ब्राजधीग्रामे बप्पारुयः क्षत्रियाः, तस्य भट्टिर्नाम सधर्मचारिणीः, तयोः सूरपालनामा पुत्रोऽहम् । मत्तातस्य बहवो भुजबलगर्विताः सपरिच्छदाः शत्रवः सन्ति, ताम् सर्वान् हन्तुं सन्नद्धा बलघ्नासम्, पित्रा निषिद्धः—वत्स ! बालस्त्वं नास्मै कर्मणे प्रगर्हभक्ते, अलमुद्योगेन । ततोऽहं क्रुद्धः—किमनेन निरमिमानेन पित्राऽपि, यः स्वयमरीन् न निहन्ति मामपि घ्नन्ति निवारयति ? अपमानेन मातापितरावनापृच्छधात्रागतः । सूरिणा चिन्तितम्—अहो दिव्यं रत्नम् । न मानवमात्रोऽयम् । “तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते” इति विमृश्य बाल आलापितः—वत्स ! अस्माकं पार्श्वे तिष्ठ निजगृहाधिकमुद्येन । बालेनोक्तम्—महान् प्रसादः, (स) स्वस्थानमानीतः, सद्बो हृष्टः । तद्रूपविलोकेनेन दृष्टयस्तुष्टिं न मन्यन्ते, पाठयित्वा विलोकितः, एकाहेन श्लोकसहस्रमध्यगीष्ट । गुरवस्तुष्टुबुः । रत्नानि पुण्यप्रकरप्राप्त्यानि । धन्या वयम् । तेन बालकेनाप्यल्पदिनेर्लक्षणं साहित्यादीनि भूयांसि शास्त्राणि पर्यशीलिपत, ततो गुरवो ब्रम्बाजधीग्रामे जग्मुः, बालस्य पितरौ आगतौ वन्दितुं, गुरुमिरालापितौ—पुत्रा भवन्ति भूयांसोऽपि, किं तैः संसारावकरकृमिमिः ? अयं तु युवयोः पुत्रो व्रतमीहते । दीयतां नः, गृह्यतां धर्मम्(भिः), नष्टं भूतं सहन्ति(न्ते) हि पितरौ निजतनयम्, श्रद्धोऽयं भवतितीर्षुः । पितृभ्यां वक्तुम्—भगवन् ! अयमेक एव मत्कुलतन्तुः कथं दातुं शक्यते ? तावता सविधस्थेन सुरपालेन उदितम्—अहं चारित्रं गृह्णाम्येव । यतः—

"सा बुद्धिः प्रलयं प्रयासु कुलिशं तस्मिन् श्रुते पात्यतां

धलान्तः प्रविशन्तु ते हस्तभुजि ज्वालाकराले गुणाः ।

यैः सर्वैः शरदिन्द्रकुन्दविशदैः प्राप्तेरपि प्राप्यते

भूयोऽप्यत्र पुरन्धिरन्धनरकक्रोडाधिवासव्यथा ॥ १ ॥”-शार्वूल०

ततो ज्ञाततन्निश्चयाभ्यां मातापितृभ्यां जल्पितम्-भगवन्! गृहाण पात्रमेतत् । परं
वप्पभट्टिरिति नाम अस्य कर्तव्यम् । गुरुभिर्भणितम्-अस्तु को दोषः? पुण्यवन्तो युवाम्,
युवयोरयं लाभः सम्पन्नः । वप्पं भट्टिं च आपृच्छ्य सूरपालं गृहीत्वा सिद्धसेना-
चार्याः मोदेरकं गताः ।

शताष्टके वत्सराणां, गते विक्रमकालतः ।

सप्ताधिके राधशुक्ल-तृतीयादिवसे गुरौ ॥ १ ॥-अनुष्टुप्

दीक्षा दत्ता । वप्पभट्टिरिति नाम विश्ववृद्धं जुधुपे । सङ्ग्रहार्थनया तत्र चातुर्मासिकं
कृतम् ॥

बहिर्भूमिगतस्य वप्पभट्टेर्महती वृष्टिमतनिष्ट धनः । कापि देवकुले स्थितः सः, तत्र
देवकुले महाबौद्धः कोऽपि पुमानागतः । अत्र देवकुले प्रशस्तिकाव्यानि रसाव्यानि
गम्भीरार्यानि तेन वप्पभट्टिपार्श्वत् व्याख्यापितानि । ततः स वप्पभट्टिना समं वस-
तिमायातः, गुरुमिराशीर्भिरभिनन्दितः, आन्नायं पृष्टः । ततोऽसौ जगाद-भगवन्! कान्य-
कुब्जदेशे गोपालगिरिदुर्गनगरे यशोधर्मनृपतेः सुयशादेवीकुक्षिजन्मा नन्दनोऽहं, चावने
निरर्गलो धनं लीलया व्ययन् पित्रा कुपितेन शिक्षितः-वत्स! धनार्जकस्य कृच्छ्रमस्याः
नव्ययी पुत्रो न वेत्ति, ततस्त्वं मितव्ययो भव । ततोऽहं कोपादिहागमम् । गुरवोऽप्युचुः-
किं ते नाम? खटिकया भुवि लिखित्वा दर्शितं आम इति ।

“महाजनाचारपरम्परेहशी

स्वनामादि (म साक्षात्) भुवते न साधवः ।

अतोऽभिधातुं न तदुत्तरे पुन-

र्जनः किलाचारमुचं विगायति ॥ १ ॥”-उपेन्द्रवज्रा

तस्याश्रितत्वेन गुरवो हृष्टाः । चिन्तितं च तैः-

पूर्वं श्रीरामसैन्येऽसौ, हृष्टः पाण्मासिकः शिशुः ।

पीलवृक्षमहाजाल्यां, बखान्दोलकमास्थितः ॥ १ ॥-अनु०

अबलच्छायया च पुण्यपुरुषो निर्णीतः । ततस्तज्जननी वन्यफलानि विचिन्त्यानाञ्जना-
भिर्मणिता-वत्से! का त्वम्? किं वा तव कुलम्? । साऽवादीन्निजं कुलम्-अहं राजपुत्री
कन्यकुब्जेशयशोधर्मपत्नी सुयशानामाऽहं । अस्मिन् सुते गर्भस्थिते सति दृढकामर्णवः
शीकृतधवया वकुलप्रमाणया कृत्ययेव क्रूरया सपत्न्या मिथ्या परपुरुषदोषमारोप्य गृहाः
त्रिष्काशिता । अपमानेन अशुरकुलपितृकुले हित्वा अमन्तीह समागता वनवृक्ष्या जीवामि
वालं च पालयामि । इदं श्रुत्वाऽस्मामिः प्रोक्ता-वत्से! अस्मच्चैतयं समागच्छ, वत्सं

१ इदं यत् प्रभावकचरित्रे (४० १२९) अपि दृश्यते ।

२ अस्तोक्षेप्रः प्रभावकचरित्रे (४० १३१) अपि, परन्तु तत्र शिशुस्थाने किञ्चेति पाठः ।

प्रवर्धय । तथा तथा कृतम् । सपत्न्यपि बहुसपत्नीकृतमरणप्रयोगैर्ममार । ततो विशिष्ट-
पुरुषैः कन्यकुञ्जे यशोधर्मा विज्ञप्तः—देव ! सुयशा राज्ञी निर्दोषाऽपि (त्वया निर्वा-
सिता, सपुत्रा समानीयतां, राज्ञा तुष्टाऽऽनीता) । कदाचिद् विहरन्तो वयं तस्या देशं
गताः । तथा पूर्वप्रतिपन्नं स्मरन्त्या वयं वन्दिताः, अनेनामनाम्ना तत्सुतेन भाव्यम् ।
एवं चिरं विभाव्य सूरयस्तमूचुः—वंत्स ! वस निश्चिन्तो निजेन सुहृदा वष्पभट्टिना समं
अस्मत्सन्निधौ त्वम् । गृहाण कलाः—लिसितं १ गणितं २ गीतं ३ नृत्यं ४ वाद्यं ५
पठितं ६ व्याकरणं ७ छन्दो ८ ज्योतिषं ९ शिक्षा १० निरुक्तं ११ कात्यायनं १२
निघण्टुः १३ पत्रच्छेद्यं १४ नखच्छेद्यं १५ रत्नपरीक्षा १६ आयुधभ्यासः १७ गजारोहणं
१८ तुरगारोहणं १९ तयोः शिक्षा २० मन्त्रवादः २१ यन्त्रवादः २२ रसवादः २३
खन्यवादः २४ रसायनं २५ विज्ञानं २६ तर्कवादः २७ सिद्धान्तं २८ विषवादः २९ गारु-
डवादः ३० शकुनवादः ३१ वैद्यकवादः ३२ आचार्यविद्या ३३ आगमः ३४ प्रासाद-
लक्षणं ३५ सामुद्रिकं ३६ स्मृतिः ३७ पुराणं ३८ इतिहासः ३९ वेदः ४० विधिः ४१
विद्यानन्दवादः ४२ दर्शनसंस्कारः ४३ खेचरीकला ४४ अमरीकला ४५ इन्द्रजालं
४६ पातालसिद्धिः ४७ धूर्तशम्वलं ४८ गन्धर्ववादः ४९ वृक्षचिकित्सा ५० कृत्रिमम-
णिकर्म ५१ सर्वकरणी ५२ वशीकर्म ५३ पणकर्म ५४ चित्रकर्म ५५ काष्ठघटनं ५६
पापाणकर्म ५७ लेप्यकर्म ५८ चर्मकर्म ५९ यन्त्रकरसवती ६० काव्यं ६१ अलंकारः
६२ हसितं ६३ संस्कृतं ६४ प्राकृतं ६५ पैशाचिकं ६६ अपभ्रंशः ६७ कपटं ६८ देशः
भाषा ६९ धातुकर्म ७० प्रयोगोपायः ७१ केवलीविधिः ७२ । एताः सकलाः कलाः
शिक्षितवान्, लक्षणतर्कादि परिचितवान्, वष्पभट्टिना साकमस्थिमज्जान्यायेन प्रीतिं
वन्दवान् । यतः—

“आपातगुर्वी क्षयिणी क्रमेण

इत्वा पुरो वृद्धिमती च पश्चात् ।

दिनस्य पूर्वार्धपरार्धमिन्ना

छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥ १ ॥”—उपजातिः

कियत्पि गते काले यशोधर्मनृपेणासाध्यव्याधिवाधितेन पट्टाभिपेकार्थं आमकुमारा-
ऽऽकारणाय प्रधानपुरुषाः प्रहिताः । अनिच्छन्नपि तैस्तत्र नीतः । पितुर्मिलितः, पित्राऽऽ-
लिङ्गितः, सवाप्सगद्गर्द उषालब्धश्च—

“धिग् वृत्ततां समुचितां धिगनाविलस्यं

यिक् कुन्दसुन्दरगुणग्रहणाग्रहत्वम् ।

चक्रेकसीम्नि तव मौक्तिक ! येन वृद्धि-

वार्धने तस्य कथमभ्युपयुज्यसे यत् ? ॥ १ ॥”—वसन्ततिलका

अभिपिक्तश्च राज्ये । शिक्षितश्च प्रजापालनादौ । एतत् कृत्वा यशोधर्माऽऽर्हन्तं त्रिधा शुद्ध्या शरणं श्रयन् घां गतः । आमो राजा पितुरौर्ध्वदेहिकं कृतवान्, द्विजातिदीनलोकाय वित्तं दत्तवान् । लक्षद्वयमश्वानां, हस्तिनां रथानां च प्रत्येकं चतुर्दशशती, एका कोटी पदातीनां, एवं शंखश्रीः श्रीआमस्य न्यायारामस्य । तथा(पि) वप्प(भट्टि)मित्रं विना पला-लपूलप्रोष्यं मस्यते स्म सः । ततो मित्रानयनाय प्रधानपुरुषानप्रैषीत् । तैस्तत्र गत्वा विज्ञप्तम्—श्रीवप्पभट्टे! आमराजः संमुत्कण्ठयाऽऽह्वयति, आगम्यताम् । वप्पभट्टिना गुरुणां वदनकमलमवलोकितं, तैः सङ्गानुमत्या गीतार्थयतिभिः समं वप्प(भट्टि)मुनिः प्रहितः, आमस्य पुरं गोपालगिरिं प्राप । राजा सवलचाहनः सम्मुखमगात् । प्रविश्य(वेश ?) महमकार्षीत्, सौधमनैषीत्, अवोचत्—भगवन्! अर्धराज्यं गृहाण । तेनोक्तम्—अस्माकं निर्ग्रन्थानां साधनेन राज्येन किं प्रयोजनम्? । यतः—

“अनेकयोनिसम्पाता-नन्तवाधाविधायिनी ।

अभिमानफलैवेयं, राज्यश्रीः साऽपि नश्वरी ॥ १ ॥”—अनु०

सतो राज्ञाऽसौ तुङ्गरुहे स्थापितः । प्रातः समागताय वप्पभट्टये नृपेण सिंहासनं मण्डापितम् । तेन गदितम्—उर्वीपते! आचार्यपदं विना सिंहासनं न युक्तम् । गुर्वाशा-तना भवेत् । ततो राज्ञा वप्पभट्टिः प्रधानसचिवैः सह गुर्वन्तिके प्रहितः, विज्ञप्तिका च दत्ता—यदि प्राणैः कार्यं तदा प्रसद्य सद्योऽयं महर्षिः सूरिपदे स्थाप्यः, (यतः) “योग्यं सुतं च शिष्यं च, नयन्ति शूरयः श्रियम्”, स्थापितमात्रश्चात्र शीघ्रं प्रेषणीयः, अन्यथाऽहं न भवामि, मा विलम्बताम् । अखण्डप्रयाणकैर्मोदिरकं प्राप्तः । प्रभो! राज्ञो विज्ञप्त्यर्था अनुसार्योः, उचितज्ञा हि भवादृशाः ॥

अथ श्रीसिद्धसेनाचार्यैर्वप्पभट्टिः सूरिपदे स्थापितः । तदङ्गे श्रीः साक्षादिव सङ्का-मन्ती दृष्टा । रहसि शिक्षा दत्ता—वत्स! तव राजसत्कारो भृशं भावी । ततश्च लक्ष्मीः प्रयत्नयति । तत्र इन्द्रियजयो दुष्करः । त्वं ब्रह्मचारी महान् भवेः । “विकारहेतौ सति विक्रियन्ते, येषां न चेतांसि त एव धीराः ” अनेन महाव्रतेन महत्तरः स्फुरिष्यति ।

“एकादशेऽधिके तत्र, जाते वर्षशताष्टके ।

विक्रमाख्येऽभवत् सूरिः, कृष्णचैत्राष्टमीदिने ॥ १ ॥”—अनु०

शुरुणा आमराजसमीपे प्रेषितः । तत्र प्राप्तः गोपालगिरिः प्रासुके वनोद्देशे स्थितः । राजा अभ्यागत्य महामहेन तं पुरीं प्राणीविगतम् । श्रीवप्पभट्टिसूरिणा तत्र देशानां हेतुना-शिनी कृता—

१ तन्मुत्वा श्रीवप्पभट्टिसूरिर्ध्वकोष्ठं गत्वा कथ्यते—

“मया मयात्य छोक्तव्य, मित्रगीष्वादिष्य अपि ।

अत्रागम्य नैव मोदयेद्द-गुणं नियममग्रीह्य ॥”—प्रभाष्यः (५० १३५)

२ ‘विश्रमात् सोऽमश्व’ इति पाठः प्रभाष्यकचरिते (५० १३५) ।

“श्रीरियं प्रायशः पुंसा-मुपस्कारैककारणम् ।

तामुपस्कुर्वते ये तु, रक्षसुस्तैरसौ रसा ॥ १ ॥”-अनु०

आमेन गुरुपदेशादेकोत्तरशतहस्तप्रमाणः प्रासादः कारितोः गोपगिरौ, अष्टादशभार-
प्रमाणं श्रीवर्धमानविम्बं तत्र निवेशयांचभूय, प्रतिष्ठां विभावयांचक्रे । तत्र चैत्ये मूलम-
ण्डपः सपादलक्षसौवर्णदङ्ककनिष्पन्नः इति वृद्धाः प्राहुः । आमः कुञ्जरारूढः सर्वर्द्ध्या
चैत्यवन्दनाय याति, मिथ्यादृशां दृशौ सैन्धवेन पूर्यते, सम्यग्दृशाममृतेनैव । एवं प्रभाव-
वान् प्रातर्नृपोऽमूल्यमनर्थं सिंहासनं सूरये निवेशापयति । तद् दृष्ट्वा विमैः क्रुपा ज्वलद्भिः
भूयो विज्ञप्तः-देव ! श्वेताम्बरा अमी शूद्राः, एभ्यः सिंहासनं किम् ? अधस्तात् परं हृसीयो
भवतु । मुहुर्मुहुस्तैरित्थं विज्ञप्त्या कदर्थ्यमानः पार्थिवो मूलसिंहासनं कोशगं कारयित्वाऽ-
न्यत् लघ्वारोपयत्, प्रत्यूपे सूरान्द्रेण दृष्ट्वा रुष्टेनैव राज्ञोऽग्रे पठितम्—

“मर्दय मानमतज्जदप्यं, विनयगरीरविनाशनसर्पम् ।

क्षीणो दर्पाद् दशवदनोऽपि, यस्य न तुल्यो भुवने कोऽपि ॥ १ ॥”

इदं श्रुत्वा राज्ञा ह्रीणेन सदा भूयो मूलसिंहासनमनुज्ञातम् । अपराधः क्षान्तिः ॥
एकदा सपादकोटी हेनो दत्ता गुरुभ्यः । तैर्निरीहैः सा जीर्णोद्धारं ऋद्धियुक्तश्रावकपाशै
व्यपिता ॥

अन्यदा शुद्धान्ते प्रम्लानवदनां चक्षुषां दृष्ट्वा प्रभोः पुरो गाथार्धं राजा प्राह—

“अजयि सा परितप्पह, कमलमुखी अप्पणो पमाएणं ।”

“सुत्तविज्जेण तए, जीसे पच्छाड्यं अंगं ॥ १ ॥”-आर्या

उत्तरार्धेन प्रमुणा प्रत्युत्तरं दत्तम् । राजा आत्मसंवादात् चमत्कृतः ॥

अन्यदा मियां पदे पदे मन्दं सञ्चरन्तीं दृष्ट्वा गाथार्धं राजा जगाद—

“बाला चंकम्मंती, पए पए कीस कुणइ मुहभंगं ? ।”

“नूणं रमणपएसे, मेहलिया छिवइ नहपंती ॥ १ ॥”-आर्या

एतदूर्ध्वं समस्यया पूरितं गुरुणा । इदं श्रुत्वा राजा मुखं निश्वासाहतवर्षणसमं दधे
अमी मदन्तःपुरे कृतविह्वया इति धिया, तच्चाचार्यैः क्षणार्धेनावगतम्, चिन्तितं च-अहो !
विद्यागुणोऽपि दोषतां गतः—

“जलघेरपि कल्लोला-श्रापलानि कपेरपि ।

शक्यन्ते यद्गतो रोज्जुं, न पुनः प्रभुचेतसः ॥ १ ॥”-अनु०

राज्ञौ सूरिः सङ्गमनापृच्छ च राजद्वारकपाटसम्पुटतटे काव्यमेकं लिखित्वा पुराद्
ब्रह्मियं । तद्यथा—

१ अद्यापि सा परितपति, कमलमुखी आत्मनः प्रमादेन ।

सुत्तविज्जेण त्वया, यस्याः प्रच्छादितमङ्गम् ॥ १ ॥

२ बाला चङ्काम्यन्ती, पदे पदे कुतः कुरते मुखभङ्गम् ? ।

नूनं रमणप्रदेशे, मेखलया स्पृश्यते नखपङ्क्तिः ॥ १ ॥

“यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे! मत्तः स्थितिं प्रच्युता
वर्तिष्यन्त इमे कथं कथमिति स्वमेऽपि मैवं कथाः ।

श्रीमंस्ते मणयो धयं यदि भवद्वन्धप्रतिष्ठास्तदा

ते शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥ १ ॥—शार्दूल०

रुचिरचरणारक्ताः सक्ताः सदैव हि सद्गतां

परमकवयः काम्याः सौम्या वयं धवलच्छदाः ।

गुणपरिचयोद्धर्पाः सम्यग् गुणातिशयस्पृहाः

क्षितिप । तव भोऽभ्यर्णं तूर्णं सुमानसमाश्रिताः ॥ २ ॥—हरिणी

दिनैः कतिपयैर्गाण्डदेशान्तर्विहरन् लक्षणावतीनाम्न्याः पुरो बहिरारामे समवासासीत् ।
तत्र पुरे धर्मो नाम राजा । स च गुणज्ञः । तस्य सभायां वाक्पतिनामा कविराजोऽस्ति ।
तेन सूरीणामागमनं लोकादवगतम् । ज्ञापितश्च राजा । राज्ञा प्रवेशमहः कारितः । पूर्वध्ये
सौधोपान्ते गुरुस्तुङ्गगृहे स्थितः । राजा नित्यं वन्दते । कवयो रञ्जिताश्च । प्रभावना प्रेम्-
नो स्म यथाश्च कुन्दशुभ्रम् ॥

इतश्च यदा बप्पभट्टिः कृतविहारः प्रातः श्रीआमपार्श्वं नायातः, तदा तेन सर्वत्राव-
लोकितः, न लब्धः । जातो विलक्षित आमः, ‘यामः स्वस्ति तव०’ इत्यादिकाव्यं दृष्टम् ।
वर्णा उपलक्षिताः । ध्रुवं स मां मुक्त्वाऽपगत एवेति निर्णीतम् ॥

अन्यदा बहिर्गतेन राज्ञा महाभुजङ्गमो दृष्टः । तं मुखे धृत्वा वाससाऽऽच्छाद्य सौधं
गतः, कविवृन्दाय समस्यामर्पितवान्—

“शास्त्रं शास्त्रं कृपिर्विद्या, अन्यो यो येन जीवति ।”

पूरिता सर्वरपि, न तु नृपश्चमच्चकार हृदयमिप्रायाकयनात् । तदा बप्पभट्टिं बाढं स्मृ-
त्तवान् । सा हृदयसंवादिनी गीस्तत्रैव । अथ पटहमयीवदत् । तत्रेदमज्जुधुपत्—यो मम
हृद्गतो समस्यां पूरयति तस्मै सुवर्णतट्टकलक्षं ददामि । तदा गोपगिरेर्द्युतकारः कश्चिद्
गाण्डदेशं गतः, स बप्पभट्टिसूरीणामग्रे तत्समस्यापादद्वयं कथितवान् । सूरीणा पश्चिमार्धं
पेठे—

“सुगृहीतं च कर्तव्यं, कृष्णसर्पमुखं यथा ॥ १ ॥”—अनु०

स हि भगवान् पङ्क्तिवृत्तित्यागी सिद्धसारस्वतो गगनगमनशक्त्या विविधतीर्थवन्दन-
शक्तियुक्तः तस्य कियदेतत् ? । स द्यूतकारस्तस्य पादद्वयं गोपगिरे श्रीआमाय निवेदित-

१ ‘आमः!’ इत्यपि पाठः । २ ‘के’ इति पाठान्तरम् ।

३ अस्य पद्यस्येदं स्थानं न समीचीनं, काव्यमेकं लिखित्वेखुल्लेखात्, अस्य प्रस्तावस्तु धर्मनृपदेशनासमय इति
प्रमायकचरित्रात् (४० १३९) प्रतिभाति ।

४ ‘सुमानससंमिता.’ इति पाठः प्रमायकचरित्रे (४० १३९) ।

वान् । राजा दध्यौ-अहो ! सुघटितत्वमर्थस्य । तं प्रपच्छ-केन केयं पूरिता समस्या ? ।
घृतकृदाह-लक्ष्मणावत्यां वप्पभट्टिसूरिणा ज्ञानभूरिणा प्रापूरि । तस्योचितं दानं चक्रे ॥

अन्यदा राजा नगर्या वहिर्निर्ययौ । न्यग्रोधद्रुमाधः पान्थं मृतं ददर्श, शाखायां लम्ब-
मानं करपत्रमेकं विप्रुपां व्यूहं स्रवन्तं गायार्थं च विशिष्टे प्राणि लिखितं खटिन्याऽ-
पश्यत्—

“तद्व्या मह निग्गमणे, पियाइ थोरंसुएहिं जं रुज्जं ।”

तदपि समस्यापादद्वयं राज्ञा कविभ्यः कथितं, (किन्तु) न केनापि सुष्ठु प्रपूरितम् ।
राजा चिन्तयति स्म—

“वेइयानामिय विद्यानां, मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् ? ।

हृदयग्राहिणस्तासां, द्वित्राः सन्ति न सन्ति वा ॥ १ ॥”—अनु०

हृदयग्राही स एव मम मित्रं सूरिवरः, स एव दारोदरिको नृपेण उपसूरिं प्रैपि । सूरिणा
अक्षिनिमिपमात्रेण पूरिता समस्या—

“करपत्तयविंदू इय, निचडणेण तं अज्ज संभरियं ॥ १ ॥”

तत् पुनर्घृतकारात् श्रुत्वा राज्ञा दृढोत्कण्ठितेन सूरैराह्वानाय वाग्मिनः सचिवाः
प्रहिताः । उपालम्भसहिता विज्ञप्तिश्च ददे । प्राप्तास्ते तत्र । दृष्टास्तैस्तत्र सूरयः, उपलक्ष्य
वन्दिताः, राजविज्ञप्तिर्दत्ता । तत्र लिखितं वाचितं गुरुभिः—

“न गज्झां गाङ्गेयं सुयुवतिकपोलस्थलगतं

न वा शुक्तिं मुक्कामणिरुरसिजेस्यान्न रसिकः ।

न कोटीरौल्लः स्मरति च सवित्रीं मणिचय-

स्ततो मन्ये विश्वं स्वसुखनिरतं स्नेहविरतम् ॥ १ ॥”—शिरारिणी

“छायाकारणि सिरि धरिय अज्जवि भूमि पडंति ।

पंचं इह पत्तत्तण तरुवर ! काइं करंति ॥ २ ॥”

सचिवा अप्यूनुः—स्वामिन् ! आमराजा निर्व्याजप्रीतिर्विज्ञपयति—समागम्यतां शीघ्रम् ।
अयं देशो वसन्तवर्तसितोद्यानलीलां लम्बनीयः, भगवद्वाग्मसलुब्धानामस्माकं इतरकवि-
वाग् न रोचते । (यतः)

१ तदा मम निर्गमने, प्रियया ह्युराशुमिर्घट्ट रुदितम् ।

२ करपत्रकविन्दुनामिति, निपतनेन तदद्य संसृष्टम् ॥ १ ॥

३ ‘जास्वादरसिकः’ इति पाठान्तरं प्रभावकचरित्रे (४० १३१) ।

४ ‘रारुदं स्मरति च सवित्रीं च सुखं’ इति प्रभावक-चरित्र-पाठः ।

५ छायाकारणात् शिरसि छायाणि अद्यापि सूमी पतन्ति ।

प्रसमिह पत्रत्वं तरुवर ! किमु करोमि ? ॥

६ ‘पत्तह पृष्ठ पत्तत्तणं, वरतरु ! काइं’ इति पाठः उपदेश-रत्नाकरे (५७ पत्राङ्के) ।

“कथासु ये लब्धरसाः कवीनां
ते नानुरज्यन्ति कथान्तरेषु ।

न ग्रन्थिपर्णप्रणयाश्चरन्ति

कस्तूरिकागन्धमृगास्तृणेषु ॥ १ ॥”—उपजातिः

तदाकर्ण्य स्नेहं दधौ, सूरिभिः सचिवाश्चोचिरे—श्रीआमो नृप उत्तमप्रज्ञ एवं
भाषणीयः—

“अस्माभिर्यदि वः कार्यं, तदा धर्मस्य भूपतेः ।

सभायां छन्नमागम्य, स्वयमापृच्छयतां द्रुतम् ॥ १ ॥”—अनु०

अस्माकमिति हि प्रतिज्ञाऽस्ति धर्मेण राज्ञा सह—स्वयमामः समेत्य त्वत्समक्षं यदा-
ऽस्मानाकारयति किल तदा तत्र यामः, नान्यथेति; प्रतिज्ञालोपश्च नोचितः सत्यवादिनां
प्रतिष्ठापताम् । ततो मन्त्रिण उपकन्यकुब्जेशमाजग्मुः । सूरिणा यवुकमुक्तम्, लेख्या-
दर्शि । तत्र लिखितं यथा—

“विश्लेण विणावि गया, नरिंदभयणेसु हुंति गारविया ।
विंशो न होइ घंशो, गणहि बहुपहिवि गणहि ॥ १ ॥—आर्या
माणसत्सरह सुहाइ, जइवि न लब्धति रायहंसेहि ।
तहवि न तस्स तेण विणा, तीरुच्छंगा न सोहंति ॥ २ ॥—,
परिसेसियहंसउलं—पि माणसं माणसं न संदेहो ।
अन्नत्थवि जत्थ गया, हंसा विवया न भञ्जंति ॥ ३ ॥—,
हंसा जहि गया तहिं, गया महिमण्डणा हवंति ।
छेहव ताह महासर—ह जे हंसेहि मुञ्चन्ति ॥ ४ ॥—,
मलयउ सचंदणुखिय, नइमुहहीरंतचंदणदुमोहो ।
पढमइंपि हु मलया—उ चंदणं जाइ महयग्गं ॥ ५ ॥—,

१ विष्णवेन विनाऽपि गङ्गा नरेन्द्रभुवनेषु भवन्ति गौरविताः ।

दिनस्यो न भवति कल्पो गतेषु बहुकेष्वपि राजेषु ॥ १ ॥

माणसत्सरोयस्य मुलानि शृङ्गाणि न क्लृप्सन्ते राजहंसेः ।

तथापि न तस्य तैर्विना तीरोत्सङ्गा न शोभन्ते ॥ २ ॥

परिमोषितहंसकुलमपि माणसं माणसं न सन्देहः ।

अन्यथापि यत्र (कुत्र) यदा हंसा विवयसो न भण्यन्ते ॥ ३ ॥

हंसा यथ गतास्तत्र यदा अहीमण्डणा भवन्ति ।

छेदस्तेषां महात्सरसो यानि हंसेषु च्यवन्ते ॥ ४ ॥

मलयः सचन्दनं यत्र नदीमुखद्विपमाणपद्मदुमौघः ।

प्रमदमपि च मरुधराय चन्दनं प्राप्नोति महापथताम् ॥ ५ ॥

अग्घायंति महुरा-ऽविकं कमलायराण मयरंदं ।
 कमलायरोवि दिट्ठो, सुओवि किं महुरविहुणो? ॥ ६ ॥
 इकेण कुच्छुहेणं, विणावि रयणायरुच्चिय समुहो ।
 कुच्छुहरयणंपि उरे, जस्स ठियं सुच्चिय महग्घो ॥ ७ ॥
 तइ मुक्काणवि तरुररं, फिट्ठइ पत्तत्तणं न पत्ताणं ।
 तुह पुण छाया जइ होई कहवि ता तेहि पत्तेहिं ॥ ८ ॥
 जे केवि पइ महिमं-डलम्मि ते उच्छुदेहसारिच्छा ।
 सरसा जडाण मग्घे, चिरसा पत्तेसु दीसंति ॥ ९ ॥
 संपेइ पहुणो पहुणो, पहुत्तणं किं चिरंतणपहुणं? ।
 दोसगुणा गुणदोसा, पहिं कया न हु कया तेहिं ॥ १० ॥

एतद् वाचयित्वा सोत्कण्ठं नृपः सारकतिपयपुरुषावृतोऽचालीत्, गोदावरीतीरग्राम-
 मेकमगमत्, तत्र खण्डदेयकुले धासमकार्पात् । देयकुलाधिष्ठात्री व्यन्तरी सौभाग्यमोहिता
 गङ्गेव भरतं भेजे । प्रभाते करभमारुह्य तां देवीमापृच्छ्य प्रभुपादान्तं प्राप, गार्धार्धं पपाठ—

आग्रायन्ति मधुरा मय्येकं कमलाकराणां मकरन्दम् ।
 कमलाकरोऽपि दृष्टः शुतोऽपि किं मधुरविहीनः ? ॥ ६ ॥
 एकेन कौस्तुभेन विनापि रत्नाकर एव समुद्रः ।
 कौस्तुभरत्नमपि उरसि यस्य स्थितं स एव महार्घः ॥ ७ ॥
 त्वया मुक्कानामपि तरुररं ! ग्रस्यति पत्राणां न पत्रत्वम् ।
 तव पुनश्छाया यदि भयति कथमपि तेः पत्रैः ॥ ८ ॥
 ये केऽपि प्रभवो महीमण्डले ते ह्युदेहसारिक्षाः ।
 सरसा जडायां (जडायां) मध्ये चिरसाः पत्रेषु (पत्रेषु) दृश्यन्ते ॥ ९ ॥
 सम्प्रति प्रभवः प्रभवः प्रभुवं किं चिरन्तवप्रभूणाम् ? ।
 दोषगुणा गुणदोषा एभिः कृता येन कृतास्तेः ॥ १० ॥

१ प्रभावकचरित्रेऽपि इमाः सप्त गाथा दृश्यन्ते, परन्तु तत्राशुदत्त्वाद् बहुधा पाठभिन्नता इति प्रतिपातिः । अर्थं
 तु विरोधो यद् निम्नलिखिता गाथा तत्प्रापिकाः । तत्रैवं तु प्राथमिका—

गमयमाणसुचंदं भमस्तरणायक सेरि खंडु ।
 जडजड्यु यप्पमट्टि किं सज्जपवादासंडु ॥
 खंडविणापि अखंड मंडलोच्चेव पुणिमाचंदो ।
 हरसिरिगयंति सोहइ नेनेइ विमलं ससिरकंदम् ॥
 जड सखच्छमहच्चिय उवरि सुग्गणाणि सख्खल्लणं ।
 दावेविय वंति गुणा यहु पत्तिया पावप कोटिम् ॥
 अनयोर्गोपयोरिका तु 'तइ मुक्कावि' इति गाथायाः पुरता, अन्या तु तदुत्तरताः ।

२ एतत्स्थाने लिख्य-लिखिता गाथा प्रभावकचरित्रे—

इय उज्जुयसीलालं क्रियाणं यायपडिबवयण सोह्णाण ।
 गुणवंतं ध्याणं पहुणो पहुणो गुणवंतया दुल्लाहा ॥

“अजवि सा सुमरिज्ज को नेहो एगराईए ।”

सूरिहिं प्राह—

“गोलानइतीरे सुन्नदेउलंमि जंसि वासमिओ ॥ १ ॥”

इत्यन्योन्यं गाढमालिलिङ्गतुरुभा । तत आम आह स—

“अद्य मे सफला प्रीति-रद्य मे सफला रतिः ।

अद्य मे सफलं जन्म, अद्य मे सफलं फलम् ॥ १ ॥”

रात्रौ इष्टगोष्ठी चवृते मधुमधुरा । ततः प्रभाते सूरि(णा) धर्माय आमस्य विशिष्टपुरुषा दर्शिताः । एते आमनूपनराः किलास्मानाह्वातुमायाता इति । सूरिमिरुक्तम्—आम । आगम्य-ताम् । धर्मेण राज्ञा पृष्टं विशिष्टजनपार्श्व-भो आमप्रधाननराः । स भवतां स्वामी कीदृश-रूपः ? । तैर्निगदितम्—यादृगयं स्थगीधरस्तादृशोऽस्ति । प्रथमं मातुलिङ्गं करे धृत्वा आम आनीतोऽस्ति । सूरिणा पृष्टम्—भोः स्थगीधर ! तव करे किमेतत् ? । स्थगीधरभूतेन आमे-नोक्तम्—बीजउरा (द्वितीयो राट्) इति । क्षणार्धेन वार्तामध्ये सूरिमिः सूकमवतारितम्—

“तत्सीसीयलीमेलावा केहा, धणउत्तावली पिउमंदसिणेहा ।

विरहिं माणसु जेमरइ तसु कवण निहोरा कणि ए वचडी जणु जाणइ दोरा ॥१॥”

इत्यादि गोष्ठ्यां वर्तमानायां स्थगीधर श्रीआमराजश्चिद्रूपको मेलापकाभिः सत्य पुरावृ-
हहिः स्थाने स्थाने स्थापितैर्वाहनैः कियतां भुवं प्रत्याक्रामत् तावता (सूरिमिर्धर्मनृपो
गोपगिरिगमनाय पृष्टः, धर्मेण प्रतिज्ञा स्मारिता, सूरिमिः तत्पूर्विः स्थगीधररूपेणामागम-
नेनोक्ता, प्रधानजनः) पृष्टः । तेनोक्तम्—सत्यं सूरिवचः । हस्तौ दर्शितौ, राजा तेन वाक्सं-
वादेन प्रीतः, “अजवि सा परितप्पइ” इत्यादि सर्व सारस्वतविलसितमिति निरवैषीत् ।
शीघ्रं शीघ्रं गोपालगिरिं गतः, पताकातोरणमश्चप्रतिमश्चादिमहास्तत्रासनं; दिवसाः कल्पपि
अतिक्रान्ताः । ततः श्रीसिद्धसेनसूरयो वार्धकेन पीडिता अनशनं ग्रहीतुकामाः श्रीबप्प-
मदिसूरीणामाकारणाय गीतार्थयुगलं त्रैपिपुः, तं गुरोर्लेखमदीदृशत् । तत्र लिखितं यथा—

“अध्यापितोऽसि पदवीमधिरोषितोऽसि

तत् किंचनापि कुरु वप्पमद्वे(दे) । प्रयत्नात् ।

मायोपवेशनरथे विनिवेश्य येन

संप्रेषयस्यमरधाम नितान्तमस्मान् ॥ १ ॥”—वसन्त०

१ अद्यापि सा अर्यते कः खेह एकराग्या ।

२ गोदावरीनदीतीरे सुन्नदेउलंमि यदसि वासमितः ॥ १ ॥

३ तद्वशीतलयोर्मेलापकः कीदृशः ? धनपुत्रवलिनोः प्रियमन्दबेहयोः ।

विरहे मनुष्यो यो म्रियते तस्य किं निष्कपणं ? कर्म एवा पाप्मं जनो जानाति दुर्लभम् ॥ १ ॥

४ ‘तच्छीसी मलामेलावा केहा णण उत्तावली प्रियमंदसिणेहाविरहिं ।

माणसु वं साह तसु कवण निहोरा कलिपविचडी जणु जाणइ दोरा ॥’ इति पाठः प्रभावक-चरित्रे (४०१११) ।

५ एतद्वापाया अर्थानां साष्टकं पातं व्याप्यासं वप्पमदिसूरिमिः, परन्तु न च सर्वेऽपुना क्लृप्तं, अर्धचतुष्टयं तु प्रभावकचरित्रे दृश्यते ।

तद् दृष्ट्वा आमभूपतिमापृच्छय मोढेरकं पुरं ब्रह्मज्ञान्तिस्थापितधीरजिनमहोत्स-
वाह्यं प्रापुः, ते गुरून् ववन्दिरे । गुरवोऽपि तान् वाढमालिङ्ग्य आलापयांवभूवुः-
वत्स ! गाढमुत्कण्ठितमस्माकं हृदयं, मुखकमलकमपि विस्मृतं, राजानुगमनमस्माकं कुःखा-
यासीत्, कारय साधनं, अनृणांभव । ततोऽन्त्याराधनाचतुःशरणगमनदुष्कृतगर्हासुकु-
तानुमोदिना तीर्थमालावन्दनादिविधिना विधापिता, देवलोकललनानयनत्रिभागपात्रता-
मानशुः । शोक उच्छलितः । ततो वप्पमट्टिः श्रीमद्भोविन्दसूरये श्रीनक्षसूरये च गच्छ-
भारं समर्थ्य श्रीआमपार्श्वं समागतः, पूर्वयत् समस्यादिगोष्ठयः स्फुरन्ति ।

एकदा सूरिर्नृपसभायां चिरं पुस्तकाक्षरदत्तदृक् तस्यां । तत्रैका नर्तकी नृत्यन्ती आसीद्
रूपदासीकृताप्सराः । सूरिर्दृग्नीलनिवारणाय तस्याः शुक्रपिच्छनीलवर्णायां नीलकण्ठ-
लिकायां दृशे निवेशयामास । आमस्तथा दृष्ट्वा मनसि पपाठ—

“सिद्धंततत्तपारं-गयाण जोगीण जोगनुत्ताणं ।

जइ ताणंपि मयच्छी, मणंमि ता सच्चिय पमाणं ॥ १ ॥”—आर्या

आमो रात्रौ पुंवेपितां नर्तकीं सूरिवसतीं प्रीतिम् । तया सूरिणां विश्रामणाऽऽरब्धा ।
करस्पर्शेन ज्ञाता युवतिः । सूरिणाऽभिहिता-का त्वम् ? कस्मादिहागता ? अस्मासु
ब्रह्मव्रतनिविडेषु वराकि ! भवत्याः कोऽवकाशः ? यात्याभिर्न चलति काश्चनाचलः ।
तयोक्तम्-भवन्त्यः उपवेष्टुमागता—

“राष्ट्रे सारं वसुधा, वसुधायामपि पुरं पुरे सौधः ।

सौधे तल्पं तल्पे, वराङ्गनाऽनङ्गसर्वस्वम् ॥ १ ॥”—आर्या

इति । किञ्च—

“प्रियादर्शनमेवास्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः ? ।

माम्पते येन निर्वर्णं, सरामेणापि चेतसा ॥ २ ॥”—अनु०

श्रीआमेन प्रेपिताऽहं भयतां प्राणवल्लभा शुश्रूषार्यम् । ततः सूरिशक्रो वदति स्म-
अस्माकं ज्ञानद्वक्प्राप्तद्रव्याणां नैव व्यामोहाय प्रगल्भसे—

“मलमूत्रादिपात्रेषु, गात्रेषु मृगचक्षुषाम् ।

रतिं करोति को नाम, सुधीर्वर्चोऽगृहेष्विव ? ॥ १ ॥”—अनु०

साऽपि निर्विकारं सूरिवरं निश्चित्य ध्वनचेता प्रातर्नृपतिसमीपं गता । पृच्छते राज्ञे-
रात्रीयः सूरिवृत्तान्तः कथितस्तथा । पापाणघटिता इव तव गुरवः । नवनीतपिण्डमयोऽशेषो-
धराको लोकः । यावन्तः कपटप्रपञ्चा हाय-भावकटाक्षक्षेप-भुजाक्षेप-चुम्बन-नखदन्तक्षता-
दिविलासारस्ते सर्वे आजन्मशिक्षितास्तत्र प्रयुक्ताः, पुनस्तिलतुषत्रिभागमपि मनोऽस्य नाधा-
लीत् । अनुराग-त्रलात्कार-फुत्कार-मीदर्शन-हत्यादानादिभिर्विभीषिकाभिरपि नाधुमत् ।
तदेव मन्ये महावज्रमयो न देवकन्याभिर्न विद्याधरीभिर्न नागङ्गनाभिश्चाल्येत, मानुषीणां

१ सिद्धान्ततत्त्वप्रारगतानां योगिनां योगयुक्तामायम् ।

यदि तेषामपि शृगाही मनसि ततः सैव प्रमाणम् ॥ १ ॥

तु का कथा । अस्मिन् सूरौ धर्मस्वैर्ययुते नृपो विस्मयानन्दाभ्यां कदम्बमुकुलस्थूलरोमाञ्च-
कञ्चुकितगात्रः संवृत्तः । दध्यौ च गुरुं ध्याने प्रत्यक्षं कृत्वा—

“न्युञ्जने यामि वाक्यानां, दशोर्याम्यवतारणम् ।

वैलिक्रियेह सौहार्दं, हृषाय हृदयाय ते ॥ १ ॥”—अनु०

प्रातर्गुरुवः समाजग्मुः । राजा ह्रीणो न वदति किञ्चित् । सूरिभिर्वर्णितम्-राजन् !
मा लज्जिष्ठाः, महर्षीणां दूषणभूषणान्वेषणं राज्ञा कार्यम्, न दोषः । राज्ञोक्तम्-अलमतीत-
वृत्तान्तचर्यया । एतदहमुत्तम्भितभुजो भुवे युष्मान् ब्रह्मधनान् समवलोक्य—

“धन्यास्त एव धवलायतलोचनानां

तारुण्यदर्पधनपीनपयोधराणाम् ।

क्षामोदरोपरि लसन्निवलीलतानां

दृष्ट्वाऽऽकृतिं विकृतिमेति मनो न येपाम् ॥ १ ॥”—यसन्त०

इत्युक्त्वा दण्डप्रणामेन प्रणनाम आमः ॥

अन्येद्युः राजा राजपथेन सञ्चरमाणो हालिकप्रियां एरण्डवृहत्पत्रसंवृत्तस्तनविल्लरां
एरण्डपत्राणि विचिन्वतीं गृहपार्श्वत्यभागे दृष्ट्वा गाथार्थं योजितवान्—

“तैश्चि धरनिगगदलो एरण्डो सोहृद् ध तरुगणाणं ।”

तत् सूरिणां पुरः समस्यात्वेन समर्थितवान् । सूरय ऊचुः—

“ईत्य धरे हलियवह इहहमित्तत्थणी वसइ ।”

राजा विसितः—अहो सारं सारस्वतम् ॥

अन्यदा सायं प्रोषितभर्तृकां वासभवनं यान्तीं वक्रग्रीवां दीपकरां ददर्श । गाथार्थं प्रोचे—

“दिट्ठो वंक्कगीवा अदीवउपहियजायाए ।”

सूर्यमे पपाठ । सूरिर्गाथापूर्वार्धमुवाच—

“पिर्यसंभरणपल्लुइतुअंसुधारानिवायमीयाए ॥ १ ॥”

इति । सूरिभूपी सुखेन कालं गमयतीं धर्मपरी ॥

अन्यदा धर्मनृपेण प्रहितः आमनृपस्य पार्श्वे दूत एत्यावोचत्—राजन् ! तव विचक्ष-
णतया धर्मनृपः संतुष्टः, पुनः स आह—भवद्भिर्ययं छलिताः, यतो भयङ्गो गृहमागतेभ्यो
नास्माभिर्महानर्ह्योऽपि सत्कारः कृतः । अधुना शृणुत—अस्मद्गान्ये वर्धनकुञ्जरो नाम
महायादी धौद्धदर्शिनो विदेशादागतस्तेन सह संवादं जिघृक्षुः यः कोऽपि धो राज्ये

१ ‘वाक्यानां दण्डप्रणामे’ इति पाठः प्रमाथक-चरित्रे (४० १५१) ।

२ ‘वर्तिर्बर्षीये सोहार्दं हृषाय च’ इति पाठाद्वरं प्रमाथक-चरित्रे (४० १५२) ।

३ सराणि धरनिर्गगदलो एरण्डः सोमते एव तरुगणेषु ।

४ अथ (पद्यम्) गृहे हाडिक्कभूः यत्तावत्प्रमाणमा वतामि ।

५ दृष्ट्वा दृष्ट्वा.....

६ दिव्यभरणपल्लुइतुअंसुधारानिवायमीयाए ।

वादी भवति स आनीयताम् । अस्माकं भवद्भिः सह चिरं धैरम् । यः कोऽपि वादी
जयी भविष्यति तत्प्रभुरपरस्य राज्यं ग्रहीष्यति । मम वादिना यदा जितं तदा त्वदीयं
राज्यं मया ग्राह्यम् । यदि तव वादिना जितं तदा मदीयं राज्यं त्वया ग्राह्यम् । अयं
पणः वाग्युद्धमेवास्तु, किं मानवकदर्धनेन ? । आमेनोक्तम्—दूत ! त्वया यदुक्तं
तद् धर्मेण कथापितं अथवा स्वतुण्डकण्डनिमात्रेणोक्तम् ? । यदि मे तव प्रभुः सप्ताङ्गं
राज्यं वादे जिते समर्पयिष्यति इदं सत्यं तदा वयं वादिनमामग्न्यागच्छामः । दूते-
नोक्तम्—कारणवशात् युधिष्ठिरेणापि द्रोणपर्वण्यसत्यं भाषितम् । मत्प्रभुस्तु कारणेऽपि
न मिथ्या भाषते । आमेन दूतः प्रैषि, उक्तदिनोपरि वृष्णमर्द्धं गृहीत्वा अर्धपथे
उक्तस्थाने अगमत् । धर्मभूपतिरपि वर्धनकुञ्जरं वादीन्द्रमादाय तत्राजगाम । परमा-
र्यं दानरेन्द्रमहाकविचाक्षपतिनामानं स्वसेवकं सहादाय समानिन्ये । उचितप्रदेशे आवा-
सान् दापयामास । ततो वादिप्रतिवादिनौ पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहेण वादमारेभाते । सभ्याः
कौतुकाक्षिताः पश्यन्ति । द्वावप्यसामान्यप्रतिभौ शौच । वादे पणमासा गताः । द्वयोर्मध्ये
कोऽपि न हारयति, कोऽपि न जयते । आमेन सूरयः प्रोक्ताः—सर्वाङ्गराजकार्याणां प्रत्यूहः
स्यात् (तस्मात्) निर्जयितामसौ शीघ्रम् । सूरिणा भणितम्—प्रभाते निग्रहीष्यामि, मा स
यो भ्रान्तिरभूत् । रात्रौ सूरिभ्यरेण मन्त्रशक्त्या मण्डले हारार्धहारमणिकुण्डलमण्डि-
ताङ्गी दीप्ताङ्गरागवसना दिव्यकुसुमपरिमललुलितभवनोदरा भगवती भारती साक्षादागता
चतुर्दशभिः काव्यैः साद्यस्कैर्दिव्यैः स्तुता । देव्या उक्तम्—वत्स ! केन कारणेन स्मृता ? ।
सूरिवरेण भणितम्—पणमासा वादे लप्ताः, तथा कुरु यथा वादे निरुत्तरीभवति । वागदेव्या
गदितम्—वत्स ! अहं अनेन प्राक् सप्तभवानाराधिता, मयाऽत्र भवेऽस्मै अक्षयवचना
गुटिका दत्ता । तत्प्रभावाच्च किमिधिधनमिय नास्य वचो ज्ञायते । सूरिणोक्तम्—त्वं देवि !
जैनशासनविरोधिनी येन मे जयश्रियं न दत्से ? । भारत्यूचे—वत्स ! जवोपायं ध्रुवं, त्वया
प्रातर्थादारम्भे सर्वे वदनशौचं कारणीयाः पार्षदाः, गण्डूपं कुर्वतस्तस्य वदनाच्च गुटिका
ममेच्छया पतिष्यति, तदा त्वया जेष्यति (ते), एकं तु याचे—मे स्तुतेः चतुर्दशं काव्यं कस्या-
प्यग्रे न प्रकाशयम्, तत्पठने हि मया ध्रुवं प्रत्यक्षया भाव्यम्, कियतां प्रत्यक्षा भवामि ?
हेन्दोनालम् । एवमुक्त्वा देवी विद्युज्जाङ्गारलीलया तिरोदधे । सूरिभिर्निशि परमाप्तः शिष्य
एको वाक्पतिराजसमीपे प्रतिहित्योदितम्, यथा सूरयो वदन्ति—त्वं राजन् ! विद्यानि-
धिः, अस्माकं लक्षणावतीपुरीपरिचितचरः, तदाऽवादीः—भगवन् ! निरीहा भवन्तः, कां
भवद्भक्तिं दर्शयामि ? । तदा वयं अवोचामः—अवसरे कामपि भक्तिं कारयिष्यामः । भवद्भि-
र्भणितं तथाऽस्तु । इदानीं सोऽवसरोऽत्र समायातः । वाक्पतिना सूरिशिष्यः (भणितः)—
किं सूरयः समादिशन्ति मे ? आदिष्टं करवै ध्रुवम् । शिष्यो न्यवेदयत्—राजन् ! सूरयः
समादिशन्ति—प्रातः धर्माभयोः सदःस्थयोः सतोस्त्वया वाच्यं यथा वदनशौचं विना
भारती न प्रसीदति, तस्माद् वादिप्रतिवादिसभ्यसभ्येभ्यः सर्वे शौचं कुर्वन्तु, एतावति कृते

भवतां नः सर्वस्नेहः कृत एव । वाक्पतिना तदङ्गीकृतम् । शिष्येणोपगुरुं गत्वा तत् सत्प्र-
तिज्ञातं कथितम् । तुष्टा गुरवः । प्रत्युप उदयति भगवति गभस्तिमालिनि लाक्षांलिप्त इव
प्राचीमुखे राजानौ सभायामगताम् । वाक्पतिना सर्वे वदनशौचं कारिताः, बौद्धवादी-
न्द्रोऽपि, तस्य वदनकमलाद् विगलिता गुटिका पतद्गृहे, वप्पभट्टिशिष्यः पतद्गृहो जनैः
दूरे कारितः । गुटिका सूरिन्द्रसात् जाता । बौद्धो गुटिकाहीनः सूरिणा पार्थेन कर्ण इव
दिव्यशक्तिमुक्तो निःशङ्कं वाक्पृषक्तैर्हतोः निरुत्तरीकृतो राहुग्रस्तश्चन्द्र इव हिमानीविलुप्त-
रुपण्ड इव भृशं नैस्तेजसं भेजे । तदा श्रीवप्पभट्टेर्निर्विवादं वादिकुञ्जरकेसरीति विरुद्धं
स्वैः परैश्च दत्तम् । धर्मेण सप्ताङ्गं राज्यं आमाय दत्तम् । लाहीदं, धर्माद्धि राज्यं लभते, का
चर्चा ? आमेन गृहीतं, तदा सूरिणा आमः प्रोक्तः—राजन् ! पुना राज्यं धर्माय देहि ।
महीदानमिदं शोभते च ते । राजस्थापनाचार्याश्च धूयम् । पारम्पर्येण श्रीरामेण वनस्ये-
नापि सुग्रीवविभीषणौ राजीकृतौ । त्वमप्यैदं युगीननृपेषु तत्तुल्यः । एतद्वचनसमकालमेव
आमेन गाम्भीर्योदार्यधाम्ना धर्माय तद्राज्यं प्रत्यर्पि, स परिधापितः । मत्ताये दन्तिनस्ते
शतं, तुङ्गास्तुरङ्गाः सहस्रं सद्रथा (प्लवाः) रथाः शतं वादित्राणि इति प्रादायि । ततः स्व
स्वं स्थानं गताः सर्वे । सूरिभूपौ यशोधवलितसप्तभुवनौ गोपगिरौ महावीरमवन्दिषाताम् ।
तदा सूरिकृतं वीरस्तवनम्—“शान्तो वेषः शमसुखफली”त्यादिकाव्यैकदेशमयं, अद्यापि
सङ्गे पठ्यते । सङ्गेन प्रभुर्वचन्दे तुष्टुवे च—

“रवेरेवोदयः श्लाघ्यः, कोऽन्येपामुदयग्रहः ? ।

न तमांसि न तेजांसि, यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥”

अन्यदा स्वपरसमयसूक्तैः प्रबोध्य राजा प्रभुभिर्मद्यमांसादिसप्तव्यसननियमं ग्राहितः,
सम्यक्त्यमूलैकादशव्रतनिरतश्च श्रावकः कृतः । द्वादशं व्रतं चातिथिसंविभागरूपं प्रथमचर-
मजिननृपाणां निपिद्धं सिद्धान्ते ॥

एकदा लक्षणावल्यां बौद्धो वर्धनकुञ्जरो धर्मनृपमाह सगद्गदम्—अहं वप्पभट्टिना
जितस्तन्मे न दूषणम् । वप्पभट्टिहिं भारती नररूपा प्रज्ञामयपिण्डः गीःपुत्रः, तन्न
दुनोति, तत् तु दुनोति यत् तव सम्बेनासौ वाक्पतिराजेन सूरिकृतमेदात् मम सुखशौ-
चोपायेन गुटीं हारयामास । एतावदभिधाय स तारं तारं रुरोद, स निवारितः स्मापेन
रोदनात् । उक्तं च येन नश्चिरसेवकोऽनेकसमराद्गुणलब्धजयप्रतिष्ठो महाम्रवन्धकविः
पराभविर्तुं न रोचते । क्षमस्वेदमस्यागः । ततो बौद्धो जोषं स्थितः ॥

इतरेषुर्यगोधर्मनाम्ना समीपदेशस्थेन घल्यता भूपेन लक्षणावतीमेत्य रणे धर्मनृपो व्या-
पादितः, राज्यं जगृहे । वाक्पतिरपि चन्दीकृतः । तेन कारागृहस्थेन गौडवधसंज्ञं प्राकृतं
महाकाव्यं रचयित्वा यद्योचंमर्या राजेन्द्राय दर्शितम् । तेन गुणविशेषविदा-सत्कारं
पन्दिमुक्तः क्षमिन्तश्च (यतः) “विद्वान् सर्वत्र पूज्यते” । ततो वाक्पतिर्वप्पभट्टिसमीपं गतः ।

द्वयोस्तयोर्मन्त्री पूर्वमेवासीत्, तदानीं विशेषतोऽवृधत् । तेन वाक्पतिना सह महवि-
जयाख्यं प्राकृतं महाकाव्यं वद्धम्, आमाय दर्शितम् । आमो हैमट्कुकं लक्ष्मसै-
व्य(शि)श्रियत् ।

“कियती पञ्चसहस्री, कियती लक्षा च कोटिरपि कियती ? ।

औदार्योन्नतमनसां, रत्नवती वसुमती कियती ? ॥ १ ॥”—आर्य

अपरेद्युः प्रभुः श्रीआमेन पृष्टः—भगवन् ! यूयं विद्याया तपसा च लोके लब्धपरमलेखाः,
किमन्योऽपि कोऽपि क्वाप्यास्ते यो भवतस्तुलालेशमवाप्नोति ? । यप्पमट्टिरभाणीत्—अच-
निपते ! मम गुरुयान्धवौ गोविन्दाचार्यनन्नसुरी सर्वैर्गुणैर्मदधिकी गुर्जरधरायां, (श्रुत्वा
राजा तत्र सूरिपार्श्वे गतः प्रच्छन्नः, सूरिश्च असंगागतान्) कामाकान् रागवादान् पृष्टव-
यन्नासीत् । राज्ञा श्रुतं तत् सर्वं, अरुचिरूपज्ञा । अहो ! वयं कामिनोऽपि नैतान्
भावान् विद्मः, अयं तु वेति सन्यक्, तस्मादवश्यं नित्यं योषित्सङ्गी, किमस्य प्रणामेन ? ।
अकृतनतिरेव उत्थाय राजा गोपगिरिमगात् । विराड् दृष्टः स्माप इति रणरणकाक्रान्त-
स्वान्ता गुरवो वन्दापयितुमैरुः । राजा निरादरो न वन्दते तथा । एवं कतिपयानि
दिनानि गतानि । एकदा गुरुभिः पप्रच्छे—राजन् ! यथा पुराऽभूस्त्वं तथेदानीं भक्तो
नासि, किमस्माकं दोषः कोऽपि ? । राजा स्माह—सूरिवर ! भवादृशा अपि कुपात्रभ्लाघां
कुर्वते, किमुच्यते ? । सूरिरुचे—कथम् ? आमः प्राह—यौ भवद्भिः स्वौ गुरुयान्धवौ स्तुतौ
तत्र गत्वा एको नन्नसूरिनामा दृष्टः शृङ्गारकथाव्याख्यानलम्पटस्तपोहीनो लोहतरण्डमुल्यो
मज्जयति च भवाद्यौ, तस्माज्जिज्ञिदेतत् । सूरयो मपीमलिनवदनाः स्वां वसतिमगुः ।
तत्रोपविश्य द्वौ साधू मोढेर(क)पुरं प्रहितौ तत्पार्श्वे, तत्र कथापितुम्—आमः अकृत-
प्रणामो भवत्पार्श्वदागतः, एवमेव युवां निन्दति, तत् कर्तव्यं येनासौ भवत्स्वन्येऽपि
श्रवणेऽप्यवज्ञावाज्ञ जायेत । सर्वं तत्रत्यं ज्ञात्वा तौ द्वावपि गुटिकया वर्णस्वरपरावर्त कृत्वा
वेपथुरौ गोपगिरिमीयतुः । श्रीयप्पमध्वजप्रबन्धनाटकं नवं वबन्धतुः । तदन् शिष्या-
मासतुः । आमराजं अवसरं ययाचतुः । राज्ञा अवसरो दत्तः । मिलिताः सामाजिकाः
तत्र तद्रसभावज्ञाः । ताभ्यां तन्नाटकं दर्शयितुमारेमे । भरतयाहुवलिस्मरावसरोऽभि-
धीयते, तदा व्यूहरचनाशस्त्रद(ज्ञ?)लङ्कारवीरवर्णनाभट्टकोलाहलाभ्योत्थापनझलरिझणझण-
त्कारादि ताभ्यां वर्णितुमारब्धं धाराकूटश्च रसोऽवातारीतुं, अत्रान्तरे नन्नसूरिगोविन्दा-
चार्यौ स्वरूपमुद्रे प्रकाश्य आहतुः—राजन् ! भट्टा भट्टाः ! शृणुत कथायुद्धमिदं, न तु
साक्षात्, अलं सम्भ्रमेण, इत्युक्त्वा लज्जिता विस्मिताश्च ते राजाद्याः संवृत्त्याकारमस्थुः ।

१ ‘मद्रमहीविज’ इति पाठः प्रभाचक-चरित्रे (पृ० १६१) ।

२ तस्य वर्णनं प्रभाचक-चरित्रे (पृ० १६२)—

“तथानेकमनीयस्य, चक्रे क्षुरिको निजम् ।

मारिगारिंति शब्देन, नन्द सिंह इव कुपा ॥ १ ॥”

तदा गोविन्दाचार्यनन्नसूरिन्यां भूयोऽप्यभाणि-किल शृङ्गारानुभविनो वयं इति तं
सम्यक् व्याख्यातुं विद्वद्भिः, किं समराजिरमपि भवद्वत् प्रविष्टाः स्मः? कुरङ्गा इव शब्दे
दृष्टेऽपि विभिमः, आवाल्याद् गृहीतव्रताः परे मीरवः स्मः, परं भारतीप्रभाववचनज्ञत्वा
रसान् सर्वान् जीवद्भू(पा)निव दर्शयामः । मोढेरके ये ते वात्स्यायनभावव्याख्याता(र)ः ते
वयं नन्नसूरयः, इमे च गोविन्दाचार्याः, भवतां तदा मृषा विकल्पः समजति । राजा सद्यो
ललजे, तौ सूरौ क्षमयामास, आनर्चं यप्पभट्टिं च । तौ कतिचिद् दिनानि उपराजं
स्थित्वा यप्पभट्टयनुज्ञया पुनर्मोढेरकपुरमगाताम् । गतः समयः कियानपि ॥

अन्यदा गाथकवृन्दमागतं तन्मध्ये बालिकैका सतालं नीलोत्पललोचना मृगाङ्गमुखी
किन्नरस्वरा विदुषी गायति । तां दृष्ट्वा मदनशरजर्ज(रः स्म)रोत्कटज्वरो गलितविवेको गत-
प्रायशौचधर्माभिनिवेशः कान्यकुब्जेशः पद्यद्वयं प्रमुप्रत्यक्षमपाठीत्—

“वक्रं पूर्णशशी सुधाऽधरलता दन्ता मणिश्रेणयः

कान्तिः श्रीर्गमनं गजः परिमलस्ते पारिजातद्रुमाः ।

वाणी कामदुधा कटाक्षलहरी सा कालकूटच्छटा

तत् किं चन्द्रमुखि ! त्वंदर्यमरैरामन्थि दुग्धाम्बुभिः ? ॥१॥—शार्दूल०

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो

दूरे शोभा वपुषि निहिता पङ्कशङ्कां तनोति ।

विश्वप्राप्यः सकलसुरमिद्रव्यगर्वापहारी

नो जानीमः परिमलगुणो बस्तुकस्तूरिकायाः ॥ २ ॥”—मन्दाक्रान्ता

सूरिमिश्चिन्तितम्—अहो ! महतामपि कीदृग् मतिविपर्यासः—

“भूखा काचन भूरिरन्ध्रविगलत्तन्मलक्लेदिनी

सा संस्कारशतैः क्षणार्धमधुरां बाह्यामुपैति द्युतिम् ।

अन्तस्तत्त्वरसोर्मिघौतमतयोऽप्येतां तु कान्ताधियाऽऽ-

श्लिष्यन्ति सैवने नमन्ति चतुराः कस्यात्र पूत्कुर्महे ? ॥ १ ॥”—शार्दूल०

चत्पिता च समा । त्रिमिर्दिनैर्मूषेन पुर्या वहिः सौधं कारितं मातङ्गीसहितोऽत्र वत्स्यामि
इति धिया । तदवगतं यप्पभट्टिसूरिमिः । ध्यानप्रत्यक्षं हि तेषां जगद्भूतम् । ततोऽसौ
कुर्मणा नरकं मा यासीदिति कृपया तैर्निष्पद्यमाने सौधे भारपट्टे निशि खटिकया बोधि-
दानि पद्यानि लिखितानि । यथा—

१ 'तेषु कालद्वयं विधे' इति पाठः प्रमाथक-चरित्रे (४० ११३) ।

२ 'दुग्धो-भिः' इति प्रमाथक-चरित्र-पाठः ।

३ 'कस्तु काल' इति पाठ उपदेवा-रत्नाकरे (पत्रं ५०) ।

'खपते' इति उपदेवा-रत्नाकर-पाठः ।

“शौचं (‘शैल्यं’) नाम गुणस्तवैव तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचितां भवन्त्य(न्ति)शुचयः सङ्गेन यस्यापरे ।

किञ्चातः परमुच्यते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
त्वं चेन्नीचपयेन गच्छसि पयः । कस्तुवां निरोद्धुं क्षमः ॥ १ ॥-शार्दूल०

सहृत्तसद्गुणमहार्घ्यमहार्हकान्त !
कान्ताधनस्तनतदोचितचारुमूर्ते ! ।

आः पामरीकठिनकण्ठविलग्नभद्र !

हा हार ! हारितमहो भवता गुणित्यम् ॥ २ ॥-वसन्तविलका

मार्दङ्गीसत्तमणस्तस्स मेयणी तदय भुजमाणस्त ।

आभिडइ तुज्झ नायावलोक ! य को भट्ठधम्मस्स ? ॥ ३ ॥-जार्पा

उप्पहजायाइ असोहई य फलपुप्फपत्तरहियाए ।

५ बोरीइ पयं दिंतो भो भो पामर ! हसिज्जहसे ॥ ४ ॥

जीयं जलविन्दुसमं, संपत्तीओ तरंगलोलओ ।

सुमिणयसमं च पिम्मं, जं जाणह तं करिज्जासु ॥ ५ ॥

लज्जिज्जइ जेण जणे, मयलिज्जइ नियकुलकमो जेण ।

कंठद्विपि जीवे, न हु तं कारिति सप्पुरिसा ॥ ६ ॥”

प्रातरमूनि पद्यानि स्वयं आमो ददर्श, घर्णान् कवित्वगतिं चोपलक्षयामास । अहो !
गुरुणां मयि कृपा ! अहो मम पापाभिमुखतेति ललज्ज, दध्यौ च सांक्ष्पिकं मद(ह)जन-
गमीसंगमास्पदं पापं मयाऽऽचरितम् । भारितोऽहं, कं यामि ? करोमि किं ? कथं गुरोर्मुखं
दर्शयामि ? किं किं तपः समाचरामि ? किं तीर्थं सेवे ? ऊर्ध्वमुखं गृहीत्वा गच्छामि, शस्त्रे-

१ ‘शैल्यं’ इति प्रभाषक-चरित्रे । २ ‘व्रजन्ति शुचयः’ इति पाठः प्रभाषक-चरित्रे, उपदेश-रत्नाकरे
तु ‘भवन्ति शुचयस्त्वत्प्रज्ञाऽन्ये यतः’ इति पाठः । ३ ‘किं वाञ्छाः परमसि ते’ इति पाठः प्रभाषक-चरित्रे ।
४ ‘निरोद्धुं’ इति पाठः प्रभाषक-चरित्रे । ५ ‘श्रुतिः’ इति पाठस्तु प्रभाषक-चरित्रे ।

६ छाया—

मातङ्गीसकमनसो मेदनीं तथा च भुजमाणस्य ।

आभद्रयते तव ‘नायावलोक !’ च को भद्रधर्मस्य ? ॥ ३ ॥

उत्पद्यताया यशोसन्ताप्य फलपुष्परहितायाः ।

बद्ध्याः पदं ददानो ओ भो पामर ! हसिष्यसे ॥ ४ ॥

जीवितं जलविन्दुसमं, सम्पत्तयस्तरङ्गलोलाः ।

सम्पत्तयं च ज्ञेय, यत् जानासि तथा कुरु ॥ ५ ॥

लज्जयते येन जने, मलिनीकियते निवकुलकमो येन ।

कंठस्थितेऽपि जीवे, न हि तत् कुर्वन्ति सप्पुरियाः ॥ ६ ॥

० हृदं पदपदकं प्रभाषक-चरित्रे श्रीवृष्णभट्टिप्रबन्धे दृश्यते, परन्तु तत्र तृतीयचतुर्थयोः पद्यपौर्विलिखतः
पादान्तराभिज्ञता च ।

गात्मानं घातयामि । एवं स्रु(दल?)वलायमानोऽनुचरानादिदेव-अग्निं प्रगुणयत । प्रगुणित-
स्तैरग्निः । समागताः श्रीवप्पभट्टिरुर्यः । मिलितं चातुर्वर्ण्यम्, उक्तं तदधम् । यावत् सहसा
कृशानुं प्रविशत्यामस्तावद् बाहू धृत्वा सूरिभिरुक्तः—राजन् । शुद्धोऽसि, मा स्म विद्येथाः ।
त्वया हि संकल्पमात्रेण तत् पापं कृतं न साक्षात्, संकल्पेनाग्निमपि प्रविष्टोऽसि, चिरं धर्मं कुरु ।

“मनसा मानसं कर्म, वचसा वाचिकं तथा ।

कायेन कारिकं कर्म, निस्तरन्ति मनीषिणः ॥ १ ॥”—अनु०

इति वचनात् । विसृष्टोऽग्निः । जीवितो राजा । तुष्टो लोकः । प्रीतः सूरिः ॥

समयान्तरे वाक्पतिराजो मथुरां ययौ । तत्र श्रीपादखिदण्डी जज्ञे, स तल्लोका-
दयगम्य आमः सूरिन् वभाषे—भवद्भिरहमपि श्रावकः कृतः । दिव्या वाणी यः प्रसन्नैव ।
जानामि वः शक्तिं परेषां(रमां?) यदि वाक्पतिमपि आर्हतीं दीक्षां ग्राहयथाः । आचार्यैः प्र-
तिज्ञा चक्रे—तदा मे विद्या प्रमाणं यदि वाक्पतिं स्वक्षिप्यं श्वेताम्बरं कुर्वे । वाक्पतिस्तु का-
स्तीत्युच्यताम्, राज्ञोक्तम्—मथुरायां विद्यते । सूरयो मथुरायां गता बहुभिः श्रीआमाध-
नैः सह, वराहमिहिराख्ये प्रासादे ध्यानस्थं वाक्पतिमद्राक्षुः । गत्वा तत्पृष्ठस्थैः सूरिभिः
भूरिस्वरेण आशीर्वादाः पठितुमारेमिरे—

“सन्ध्यां यत् प्रणिपत्य लोकपुरतो वज्राञ्जलिर्याचसे

धत्से यच्च नदीं विलज्ज । गिरसा तच्चापि सोढं मया ।

श्रीर्जातोऽभ्युधिमन्धने यदि हरेः कस्माद् विपं भक्षितं?

मा स्त्रीलम्पट । मा स्पृशेत्यभिहितो गौर्या हरः पातु वः ॥ १ ॥—शार्दूल०

एकं ध्याननिमीलनान्मुकुलितं चक्षुर्द्वितीयं पुनः

पार्यत्या विपुले नितम्बफलके शृङ्गारभारालसम् ।

अन्यद् दूरविकृष्टकामदहनक्रोधानलोदीपितं

श्राम्भोर्भिन्नरसं समाधिसमये नेत्रत्रयं पातु वः ॥ २ ॥—शार्दूल०

रामो नाम बभूव हुं तदबला सीतेति हुं तां पितु-

र्वाचा पञ्चयटीवने विचरतस्तस्याहरद् रावणः ।

निद्राय जननीकथामिति हरेर्हंकारिणः शृण्वतः

पूर्वं स्मर्तुवन्तु कोपकुटिलभ्रूभङ्गुरा दृष्टयः ॥ ३ ॥—शार्दूल०

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरसुरगपतौ पाणिर्नकेन घृ(कृ)त्या

कृ(घृ)त्या चान्येन घासो विगलितकयरीभारमंसे वहन्त्याः ।

सद्यस्तत्कायकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः

दाय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसत्सद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥ ४ ॥”—अग्रपद्य

एवं बहु पेटे । वाक्पतिर्ध्यानं विसृज्य संमुखीभूय सूरीनाह—हे वष्पभट्टिमिश्राः ! यूयं किमस्मत्पुरः शृङ्गारौद्राङ्गं पद्यपाठं कुरुध्वम् ? । वष्पभट्टयः प्राहुः । भवन्तः (सांख्याः)

“सांख्या निरीश्वराः केचित्, केचिदीश्वरदेवताः ।

सर्वेषामपि तेषां स्यात्, तत्त्वानां पञ्चविंशतिः ॥ १ ॥”—अनु०

इति ज्ञात्वा त्वदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्म, (अपरश्च) वष्पभट्टयो जगदुः—किं तर्हि रुद्रादयो मुक्तिदातारो न भवन्तीति मनुध्वे ? वाक्पतिः प्राह—एवं संभाव्यते, वष्पभट्टयो वभापिरे—यो मुक्तिदानक्षमस्तं शृणु पठामि—

“मदेन मानेन मनोभवेन

क्रोधेन लोभेन च संमदेन ।

पराजितानां प्रसभं सुराणां

वृथैव साध्वान्यरुजा परेषाम् ॥ १ ॥—उपजातिः.

(अयोगव्ययच्छेदद्वान्निक्षिकायां श्लो० २५)

जं दिङ्ही कुरुणातरंगियपु(फु)डा एयस्स सोमं(म्मं) मुहं

आयारो पसमायरो परियरो सन्तो पसन्ना तणू ।

तं मझे जरजम्मनिजरहरो (मञ्जुहरणो) देवाहिदेवो जिणो

देवाणं अवराण दीसइ जजो नेयं सरूयं जए ॥ २ ॥”—शार्दूल०

इत्यादि बहु पेटे । वाक्पतिराह—स जिनः कास्ते ? । सूरिः—स्वरूपतो मुक्तौ, मूर्ति(त)स्तु जिनायतने । वाक्पतिर्ब्रूते—प्रभो ! दर्शय । ततः प्रभुरपि आमनरेन्द्रकारितप्रासादे तं निनाय, स्वयं प्रतिष्ठितं श्रीपार्श्वनाथमदीदृशत् । शान्तं कान्तं निरञ्जनरूपं हृष्टा प्रबुद्धो वभाण—“अयं निरञ्जनो देव आकारेणैव लक्ष्यते” । तदा वष्पभट्टिसूरिभिर्देवगुरुधर्मतत्त्वान्युक्ताणि । रक्षितः स मिथ्यात्वविपमुत्सृज्य जैनपिः श्वेताम्बरोऽभवत्, जिनमवन्दिष्ट, अपाठी च—

“मैयनाहिसुरहिणं, इमिणा किंकरफलं नडाले णं ।

इच्छामि अहं जिणवर !, पणाम किण कलुसियं काउं ॥ १ ॥—आर्था

१ भवतः सांख्या इति भवदभिमतदेवाशिषः पठन्तः स्म, वभापि वि श्रोतुं श्रु। पठनीयं, वाक्पतिः—प्रभो—
येवं तथापि मुमुक्षवो नयमासन्नं निघर्नं ज्ञात्वा इह परमगच्छयातुमायाताः स्म, इति उपदेशारत्ताकरे (पत्रं ५९)

२ छाया—

यद् इतिः कुरुणातरंगियपु(फु)डा एतस्य सौम्यं मुखम्

आकारः प्रसभमाकरः परिकरः शान्तः प्रसन्नो तनूः ।

यद् मझे जरजम्मनिजरहरो (मञ्जुहरणः) देवाहिदेवो जिनो

देवानामपरेणो इत्यते यतो नैतत् स्वरूपं जगति ॥

३ छाया—

मृगनामिसुरमितेन अनेन किंकरफलं लुहाटे ।

इच्छामि अहं जिनवर ! प्रणामं कथं कलुषितं कर्तुम् ? ॥

देवि गिहत्था धडहड, वच्चइ को किर कस्सवि पत्त भणिजइ ? ।

सारंभे सारंभं पुज्जइ, कद्धम कद्धमेण किमु सुव्वभ(ज्झ)इ ? ॥ २ ॥”—आर्या

अत्यासन्ने आयुषि मधुराचातुर्वर्ण्यस्य आमनृपसचिवलोकस्य च प्रत्यक्षं अष्टादश पाप-
स्यानानि त्याजितो नमस्कारं पञ्चपरमेष्ठिमयं श्रावितो जीवेषु क्षामणां कारितो वाक्पतिः
सुखेन त्यक्ततनुर्दिव्यमगमत् । तत् सर्वं प्रधानैरपि अन्यैरपि प्रथमं ज्ञापितो नृपः, पश्चाद्
अप्पभट्ठिगोपगिरिं गतः । राजा तुष्टुवे । सूरिभिरुक्तम्—

“आलोकवन्तः सन्त्येव, भूयांसो भास्करादयः ।

कलावानेव तुङ्गाद्रा—वर्ककर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥”—अनु०

एकदा च राज्ञा सूरिः पृष्टः—किं कारणं येनाहं ज्ञातजैनतत्त्वोऽप्यन्तरान्तरा तापसधर्मं
रतिं वप्तामि । सूरिराह—प्रातर्वक्ष्यामः, प्रातरायाताः प्रोचुः—राजन् ! अस्माभिः भारतीव-
चसा प्राग्भवो ज्ञातः, त्वं कालिञ्जरगिरेस्तीरे शालिनामा तपस्वी शालद्रुमाधोभागे द्रुप-
वासान्तरितभोजनरूपो बहूनि वर्षाणि तस्यौ । स मृत्वा त्वमुत्पन्नः, तस्यातिदीर्घतरा जटा-
स्तत्रैव लतान्तरिता अद्यापि सन्ति । तदाकर्ण्य स्वनरास्तत्र ग्रहिता राज्ञा, तैर्जटा आ-
नीताः । सूरिवाक्स्ववादो दृष्टः, भूपतिः सूरिणां पादौ विलग्य तस्यौ, परमार्हतौ वभूव ॥

अन्यदा सौधोपरितलस्थेनामेन कापि गृहे भिक्षार्थं प्रविष्टो मुनिर्दृष्टः । तत्र युवतिरेका
कामार्ता गृहागतं मुनिं परब्रह्मैकचित्तं रिरमयिषुः कपाटसंपुटं ददौ (बहुप्रार्थनेऽपि न क्षुब्ध-
स्तदा नृपुंरे तत्पदोर्व्वबन्ध, तद् दृष्ट्वा सूरये समस्या दत्ता)—

“कैनाडसासज्ज (कामाउराएऽज्ज) वरंगणाए, अन्नभत्थिओ जुवणगवियाए ।”

सूरि पुरः प्राह—

“न सन्नियं तेण जिह्मदिपणं, सनेउरो पव्वइयस्स पाओ ॥ १ ॥”—उप०

अन्यदिने प्रोपितभर्तृकाया गृहे भिक्षुः कश्चिद् भिक्षार्थी प्रविष्टः । राज्ञा सौधामस्थेन
दृष्टः, तया भिक्षोः पारणायाममानीतं उपरि काकैर्भक्षितम् । मुनिकस्य दृष्टिस्तस्या नामी
स्थिता, तस्यास्तु दृष्टिस्तनुलकमले स्थिता । आमः सूरये समस्यामार्पयत्—

“मिक्खारो पिच्छइ नाहिमण्डलं सावि तस्स मुहकमलं”

१ आया—

ह्यपि गृहस्थौ मिरपेक्षौ व्रजतः कः किल कस्यापि पात्रं ग्रह्यते ? ।

सारम्मः सारम्मं पृथयति कर्दमः कर्दमेन किं शृण्यते ? ॥

२ आया—

कामागुरयाऽष्ट वराङ्गनयाऽप्यर्थितो यौवनगर्वितया ।

न नतं तेन प्रितेन्द्रियेण, सन्पुनः प्रमदितस्य पादः ॥

३ आया—

भिक्षाचरा वरपति माभिमण्डलं सावि सप्त मुपकमलम् ।

सूरिराह—

“दुण्हंपि कवालचडुयं च काया विलुम्पति ॥ १ ॥”

इति । आमः श्रुत्या चमत्कृतः । अहो ! सर्वज्ञपुत्रका एते ॥

अन्यदा कोऽपि चित्रकृद् भूपरूपं लिखित्वोपभूय गतः । यप्पमट्टिना श्लाघिता तत्कला । नृपात् तेन टङ्ककलशं लेभे । लेप्यमयविम्बचतुष्टयं कारितम् । एकं मथुरायां एकं मोढेरकवसतिकायां [अणहिलपुरे] एकं गोपगिरौ एकं सतारकाख्यपुरे । तत्र तत्र प्रतिष्ठाभावनाः कारिताः । अन्यदपि बह्वकारि ॥

अथामगृहे पुत्रो जातः सुलक्षणः । सोत्सवं तस्य दुन्दुक इति नाम प्रतिष्ठितम् । सोऽपि युवत्वे तैस्तैर्गुणैः पप्रथे । एकदा समुद्रसेनभूपाधिष्ठितं राजगिरिनामकं दुर्गं आमो रुरोध । अमितं सैन्यं कुदालादिसामग्री भैरवादयो यन्त्रभेदाः कृताः । प्राकारोऽतिबलेन प्रपातयितुमारभे, नापतत् । आमः खिन्नः, तेन सूरयः पृष्टाः । अयमभ्रंलिहः प्राकारः कदाऽस्माभिर्गृहीष्यते ? । सूरिर्वभाण—तव पुत्रपुत्रो भोजनामा अमुं प्राकारं दृक्पातमात्रेण पातयिष्यति, अन्यो नैव । आमस्त्यकारम्भः प्राकाराद् बहिर्द्वादशान्दीमस्थात् । शत्रुदेशमात्मसाध्यके । दुन्दुकगृहे पुत्रो जातस्तस्य भोज इति नाम ददौ । स जात-भान्नो पर्यङ्किकान्यस्तो दुर्गद्वाराप्रमानीतः प्रधानैः, तद्दृक्प्रपातमात्रेण प्राकारः खण्डश्चो विशीर्णः । समुद्रसेनभूपो धर्मद्वारेण निःसृतः । आमो राजगिरिमविशत्, प्रजाभारो नारोपितः । अक्रूरा हि जैनराजर्षयः दयापरास्ते, रात्रौ आमाय राजगिर्यविष्टायकेन आभू-णितम्—राजन् ! यदि त्वमत्र स्थास्यसि तदा तव लोकं हनिष्यामि । आमः प्रत्यूचे—लोकैर्न हृतेन किं ते फलं ? यदि हनिष्यसि तदा मामेव धातय । एतन्निर्भयमामवचः श्रुत्वा, तुष्टो व्यन्तर उवाच—प्रीतोऽस्मि ते सत्त्वेन, याचस्व किञ्चित्, राज्ञोचे—न किमपि न्यूनं, कैवलं कदा मे मृत्युः ? ब्रूहीदम् । व्यन्तर उवाच—पण्मासावशेषे आयुषि वक्ष्यामि, पुनराययौ सः, राज्ञोक्तं कियन्मे आयुः, व्यन्तरो वदति—देव !

“गङ्गान्तर्मार्गधे तीर्थे, नावा वै तरतः सतः ।

मकाराद्यक्षरग्रामो—पकण्ठे मृत्युरस्ति ते ॥ १ ॥”—अनु०

पण्मासान्त इति विद्याः, पानीयान्निर्गच्छन्तं धूमं यदा द्रश्यसि तदा मृत्युर्जातव्यः । साधना च कार्या पारलौकिकी इति गदित्वा ततो देवो गतः । राजा प्रातः सूरिपार्श्वं गतः । सूरिरुवाच—राजन् ! यद् व्यन्तरेण तवाग्रे कथितं आयुःप्रमाणं तत् तथैव, धर्मपाथेयं गृहीयाः । तदाकर्ण्य भूपस्तुतोप विसिन्मिये च । अहो ज्ञानमथवा विस्मयः एव कः ? शूरः तेजस्वी, इन्दुराह्लादकः, गङ्गाम्भः पावनं, जैना ज्ञानिन इति ॥

दिनद्वये गते सूरिः श्रीआमस्य पुरः प्रसङ्गेन श्रीनेमिनाथस्याशीर्वादं पपाठ—

“लावण्यामृतसारसारणिसमा सा भोगभूः स्नेहला

सा लक्ष्मीः स नवोद्गमस्तरुणिमा सा द्वारिका तज्जलम् ।

ते गोविन्द-शिवा-समुद्रविजयप्रायाः प्रियाः प्रेरकाः

यो जीवेषु कृपानिधिर्व्यधित नोद्वाहः स नेमिः श्रियै ॥ १ ॥-शार्दूल०

भूयः—

मग्नैः कुटुम्बजम्बाले, धैर्मिथ्याकार्यजर्जरैः ।

नोजयन्ते नतो नेमि-स्ते चेज्जीवन्ति के मृताः ? ॥ २ ॥”—अनु०

रैवतकतीर्थमहिमा सूरिमिव्याख्याय तथा पल्लवितो यथा भूमिमाहृत्योत्थाय परिकरं बद्ध्वा सरभसं भूपः प्रतिशुश्राव-रैवतके नेमिमवन्दित्वा मया न भोक्तव्यं इति, लोकैर्निपिद्धः, मा मा, दूरे रैवतको गिरिः, मृदयो भवाद्दशाः । राजाऽऽह-प्रतिज्ञातं मे न चलति । ततः सह सूरिणा आमः सारसैन्यो रैवतकायाचालीत् । स स्तम्भतीर्थं यावद् गतः तत्र हृत्तापेन व्याकुलितोऽपि प्राणसन्वेहं प्राप्तोऽपि नाहारमग्रहीत् । भीतो लोकः खिन्नः सूरिः, मन्त्रशक्त्या कूष्माण्डीं शक्तिं साक्षादानिनाय, तदग्रे कथयामास-तत् कुरु येन राजा जेमति जीवति । तद्वचनात् कूष्माण्डी विम्बमेकं महत् शिरसा विभ्रती गगनेनामसविधं गता । ऊचे च-धत्स ! अहमम्बिका तव सत्त्वेन तुष्टा । गगने आगच्छन्तीं मां त्वं साक्षादद्राक्षीः, मयेदं रैवतकदेशभूतदेवलोकशिखराक्षेमिनाशविम्बमानीतं, इदं वन्दस्व, अस्मिन् वन्दिते मूलनेमिः वन्दित एवेति कुरु पारणकम् । सूरिभिरपि तत् समर्थितम्, लोकेन स्थापितं तद् विम्बं वन्दित्वा राज्ञा प्राप्तग्रहणं (कृतम्) । अद्यापि तद् विम्बं स्तम्भतीर्थे पूज्यते । उज्जयन्त इति प्रसिद्धं तत् तीर्थं, हृद्यतोद्यानि ध्यानयन्त्रामो विमलगिरिं ऋषभध्वजं सोत्साहो वन्दित्वा यावद् रैवताद्रिं गतः तावत् तीर्थं दिगम्बरं रुद्धम्, श्वेताम्बरसङ्घः प्रवेष्टुं न लभते । आमेन सत् ज्ञात्वा ऊचे-युद्धं कृत्वा निष्पटान् हत्वा नेमिं नमिष्यामि, तावत् तदिगम्बरभक्ता एकादश राजानस्तत्र मिलिताः, सर्वे युद्धैकतानाः । तदा वप्पभट्टिः-स्थिरैः स्थेयं, एवं भूपं प्रतिबोध्य वप्पभट्टिरुपदिगम्बरं उपतड्भूय च नरं प्रहित्यावभाण-इदं तीर्थं सद्योऽम्बिका दत्ते यस्य तस्य पक्षस्य सत्कमिति मन्ये, तैरुक्तं-युक्तं युक्तमेतत् । ततो वप्पभट्टिना सुराष्ट्र-वासिज्यानां श्वेताम्बरीयाणां दिगम्बरीयाणां च श्रावकाणां शतशः कन्या मेलिताः पञ्च-सप्तवार्षिकाः, मिलिताः सभ्याः, वप्पभट्टिना अम्नादेवीपार्श्वात् कथापितं-यदि सर्वाः श्वेताम्बरश्रावककन्यका “उज्जिन्तसेलसिहरे” इति गाथां पठिष्यन्ति तदा श्वेताम्बरीयं तीर्थं, पश्चान्तरे तु दैगम्बरीयं इति । तद् आनीता श्वेताम्बरवालिकाः, सर्वाभिः श्वेताम्बर-पक्षश्रावकवालिकाभिः पठिता सा गाथा, अपरासु तु नैकयाऽपि; ततो जातं श्वेताम्बरसाद् रैवतकं तीर्थम् । अम्बिकया रास्यया पुष्पवृष्टिः श्वेताम्बरेषु कृता । ततो दिक्पटा नष्टा महोत्सवादिदिक्षिणदेशानगमन् । राजाऽन्यैरपि सर्वसङ्घैश्चिरात् तत्र मिलितैर्नैमिस्तत्र नेमि,

वित्तं ददे, प्रभासे चन्द्रप्रभः प्रणेमे, चन्दिमोक्षः सर्वत्रापि कारितः, आमस्य भुक्तौ तदा गुर्जरादिदेशाः, तीर्यादीनां चिरं पूजोपयोगिनो हृदा (हृद्वा?) चाघाटाः प्रहृष्टाः । एवं कार्याणि कृत्वा सूरिनृपौ गोपगिरि प्राविशताम् । सङ्घपूजादिमहास्तत्र जवनवाः । प्राप्तप्राये काले दुन्दुको राज्ये प्रतिष्ठितः, आपृष्टः सः, लोकोऽपि क्षमितः, अनृणो देशः कृतः । सह सूरिणा नावारूढो गङ्गासरिचिरे तीर्थं मागधं गतः । तत्र जले धूमं दृष्टवान् तदा सूरिन्द्रं क्षमयन् संसारमसारं विदन्नतशनमगृहीत समाधिस्थः । श्रीचिन्मकालाद् अष्टशतवर्षेषु नवत्यधि-
केषु व्यतीतेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां पञ्चपरमेष्ठिनः स्मरन् राजा दिवमध्यष्ठात् । सूरयस्तत्त्वज्ञा अपि तदा रुरुदुः । चिरप्रीतिमोहो दुर्जय एव । सेवकास्तु चक्रन्दुः—हा शरणागतरक्षावज्र-
कुमार ! हा राजस्यापनादाशरथे ! हा अश्वदमननल ! हा सत्यवाग्युधिष्ठिर ! हा महा-
(हेम)दानकर्ण ! हा मज्जजैनतत्त्वश्रेणिक ! हा सूरिसेवासम्प्रते ! हा अनृणीकरणचिन्-
मादित्य ! हा वीरविद्यासातवाहन ! अस्मान् विहाय क्व गतोऽसि ? दर्शयैकदाऽस्मभ्यमा-
त्मानं, मैकाकिनो मुञ्च । एवं विलपन्तस्ते सूरिभिः प्रतिबोधिताः—भो भो सत्यं दैवेन पापेन

“आलङ्घ्या कामधेनुः सरसकिसलयध्वानन्दनश्रृणितो हा

छिन्नो मन्दारशाखी फलकुसुमभृतः खण्डितः कल्पवृक्षः ।

धग्धः कर्पूरखण्डो घनहृतिदलिता मेघमाणिक्यमाला

मिन्नः कुम्भः सुधायाः कमलकुवलयैः केलिहोमः कृतोऽयम् ॥ १ ॥”—सग०

तथा मा शोचत शोचत, यतः—

“पूर्वाहे प्रतिबोध्य पङ्कजवनान्युत्सृज्य नैशं तमः

कृत्वा चन्द्रमसं प्रकाशरहितं निस्तेजसं तेजसा ।

मध्याहे सरितां जलं प्रसुरैरापीय दीप्तैः करैः

सायाहे रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ? ॥ १ ॥”—शार्ङ्गल०

इति लोकं निःशोकं कृत्वा लोकेन सह सूरिगोपगिरिमगात् ।

सूरिभिः दुन्दुको नाम राजा आमशोकेन जात्यमुक्ताफलस्थूलानि अध्रूणि समुद्गिरन् हिमम्लानदीनवदनः समुलसच्चिन्ताचान्तस्वान्तो वभापे—राजन् ! कोऽयं महत्तत्त्व पितृशोकः ? स हि चतुर्वर्ग संसाध्य कृतकृत्यो बभूव, यशोमयेन देहेन च आचन्द्रार्कं जीवन्नेव (आस्ते) । सुपुण्यलक्ष्मीकीर्तिलक्ष्म्यां चेति द्वे नरस्योपकारिण्यौ वल्लभे ।

“पुण्यलक्ष्म्याश्च कीर्तेश्च, विचारयत चारुताम् ।

स्वामिना सह यात्येका, परा तिष्ठति पृष्ठतः ॥ १ ॥”—अनु०

अभ्योऽपि कोऽप्येवंविधो भवतु इत्येवंविधामिर्वाग्भिर्दुन्दुकराजं सूरिराजो निशोकम-
कार्पात् । दुन्दुकः शनैः शनैः परमार्हतोऽभूत् । राजकार्याण्यकार्पात् । त्रिवर्ग समासेविष्ट ।
एवं धर्तमाने काले दुन्दुकश्चतुष्पथेऽगच्छत्, कण्टिकां नाम गणिकासुदाररूपां [चिद्रूपां]

युवजनमृगवागुरां मदनमायामयीमालोकिष्ट, तां शुद्धान्तस्त्रीमकार्षीत् । तया दुन्दुकस्तयो वशीकृतो यथा यदेव सा वदति तत् सत्यम्, यदेव सा करोति तदेव हितं मनुते । सा तु कार्मणकारिणी वाक्पटुः सर्वं राज्यं ग्रसति हिमानीव चित्रं, भोजमातरं पद्मां नाम अन्या अपि राज्ञीरन्वयवतीर्विनयवतीर्लावण्यवतीस्तृणाय मनुते ॥

एकदा कलाकेलिर्नाम ज्योतिषिको निशि विसृष्टे सेवकजने दुन्दुकराज्ये विजने हृष्टाऽयादीत्—देव ! वयं भवत्सेवकत्वेन सुखिनः श्रीशाः, अतो यथातयं ब्रूमः । अयं ते भोजनामा तनयो भाग्याधिकरत्वां हृत्वा तव राज्ये निवेक्ष्यते, यथाहं स्वयं कुर्वीथाः । राजा तदवधार्य वज्राहत इव क्षणं मौनी तस्थौ । ज्योतिषिकं विससर्ज । सा वार्ता भोजजननीसहचर्या दालैकया विपुलस्तम्भान्तरितया श्रुता भोजमात्रे च उक्ता, सा पुत्रमारणाद् विभाय । राजाऽपि कण्टिकागृहमगात् । साऽपि राजानं सचिन्तमालोक्याभाणीत्—देव ! अद्य कथं म्लानवदनः ? । राजाऽऽह स्म—किं क्रियते ? विधिः कुपितः, पुत्रान्मे मृत्युर्ज्ञानिता दृष्टप्रत्ययशक्तेनोक्तः । कण्टिका वदति स्म—का चिन्ता ? भारय पुत्रम् । सुतमपि निर्दलयन्ति राज्यकुन्धाः, सुतो न सुतः, सुतरूपेण शशुरेव सः । तद्वचनात् दुन्दुकः सुतं जिघांसयामास । यावता घातयिष्यति तावता भोजमात्रा पाटलीपुरे स्वभ्रावणां शूराणां राज्यश्रीस्वयंवरमण्डपानां स्नेहलानां धर्मज्ञानासम्रे प्रच्छन्न-लेखेन ज्ञापितं यथा—एवं एवं भवतां भागिनेयो विनश्यति, राजा रुष्टः, आगत्य एनं गृहीत्वा गच्छत, रक्षत जीवयत्, मा स्माहं भवत्सु जीवत्सु निष्पुत्राऽभूयमिति । तेऽप्यागच्छन्, दुन्दुकमनमन्, उत्सवमिषेण भागिनेयं भोजं गृहीत्वा पाटलिपुरमगमन्, तत्र तमपीपदन्, अलीललन्, शस्त्रान्यासमचीकरन् । यौवन्नवमं वर्षं तत्र तस्य पञ्चाष्टदिनैः कतिभिरप्यूर्नमतिक्रामति स्म, कण्टिका दुन्दुकं विज्ञपयति स्म—देव ! पुत्ररूपः शत्रुस्ते मातृशाले वर्धते, नखच्छेद्यं परशुच्छेद्यं मा कुरु, अत्रानीय छलं यमसदनं नय । राजाऽऽह—सत्यमेतत् । ततो दूतमुखेन दुन्दुको भोजं तस्मातुलपार्श्वेऽयाचीत् । ते भोजं नार्पयन्ति । पुनः पुनः प्राह, दूतान् दुन्दुकः प्रहिणोति । भोजमातुलाः प्राहुः—राजन् ! वयं तव भावं विद्मः । नार्पयामः । विधर्मपात्रमेसी । अन्योऽपि शरणागतो रक्ष्यः क्षत्रियैः, किं पुनरीदृग् भगिनीपुत्रः ? वलात्कारं व्रूये चेद् युद्धाय प्रगुणीभूयाः । वयं भगिनीपतये वन-त्कारं दर्शयिष्यामः । तदूतरागत्योक्तः दुन्दुकः कुपितोऽपि तान् हन्तुं न क्षमः । भोजोऽपि तैः पितुर्दुष्टत्वं ज्ञापितः कवचहर उपपितृ नैति । ततो दुन्दुकेन वप्पभट्टिसूर्यः प्रार्थितः—यूयं गत्वा भोजं सुतमनुनीयानयत, मानयत माम् । अनिच्छन्तोऽपि तस्तेनैकः सह पाटलीपुत्रं चेलः । अर्धमार्गं संग्रामाः । स्थित्वा विमृष्टं ज्ञानदृशा—भोजस्तावन्मम वचसा नृपसेमीपं नैष्यति, आनीयते वा यथा तथा तदाऽऽनीतोऽपि पित्रा हन्येत, वाग्लङ्घने राजाऽपि क्रुद्धो मां हन्ति, तस्माद् इतो व्याघ्र इतो दुस्सटीति न्यायः प्राप्तः, साम्प्रतं च

ममोयुः दिनद्वयमवशिष्यते, तस्मादनशनं शरणमिति विमृश्यासन्नस्था यतयो भाषिताः—
नन्नसूरिगोविन्दाचार्यौ प्रति हितं ब्रूयात । श्रावकेभ्योऽपि मिथ्या दुष्कृतं ब्रूयात ।
परस्परममत्सरतामाद्रियध्वम्, क्रियाः पालयत, बालवृद्धान् लालयत । न वयं युष्मदीयाः,
न युष्मत्सदीयाः । सम्बन्धाः कृत्रिमाः सर्वे । इति शिक्षयित्वाऽनशनस्थाः शमताप्रपन्नाः ।

“अर्हतस्त्रिजगद्वन्द्वान्, सिद्धान् विध्वस्तवन्धनान् ।

स्राधूंश्च जैनधर्मं च, प्रपद्ये शरणं त्रिधा ॥ १ ॥”—अनु०

महाव्रतानि पञ्चैव, पष्ठकं रात्रिभोजनम् ।

विराधितानि यत् तत्र, मिथ्यादुष्कृतमस्तु मे ॥ २ ॥”—अनु०

इति वृषाणा आसीना अदीनाः कालमकार्षुः । श्रीवृष्णभट्टिसूरीणां श्रीविक्रमादित्या-
दष्टशतवर्षेषु (सं० ८००) गतेषु भाद्रपदशुक्लतृतीयायां रविदिने हस्तक्षेपे जन्म, पञ्चन-
वत्यधिकेषु (सं० ८९५) गतेषु स्वर्गारोहणं, तदैव मोढेरके नन्नसूरीणामग्रे भारत्योक्तं—
भवद्गुरव (रुवान्धवा ?) ईशानदेवलोकं गताः । तत्र वाढं शोकः प्रससार ।

“शास्त्रज्ञाः सुवचोऽन्विता बहुजनस्थाधारतामागताः

सद्वृत्ताः स्वपरोपकारनिरता दाक्षिण्यरत्नाकराः ।

सर्वस्याभिमता गुणैः परिवृता भूमण्डनाः सज्जनाः

धातः ! किं न कृतास्त्वया गतधिया कल्पान्तदीर्घायुषः ? ॥ ११ ॥”—शार्दूल०

“वृद्धैस्तु प्रबोधो दत्तः—

“हित्वा जीर्णं नवं देहं, लभते भो पुनर्नवम् ।

कृतपुण्यस्य मर्त्यस्य, मृत्युरेव रसायनम् ॥ १ ॥”—अनु०

इति ॥

दुन्दुकेन सूरिभिः सह प्रहिताः सैनिकासे व्यावृत्य दुन्दुकपार्श्वं गताः । सोऽपि पश्चा-
त्तापानलेन दन्दह्यते स्म । भोजेनापि समानुलेन सूरिशिष्याणामन्येषामपि लोकानां
सुखादवगतं यत् सूरय एवमर्थं तव पार्श्वं नाजगमुः—मा स्तायमस्मदुपरोधशङ्काभुब्धचित्तः
पितुः पार्श्वगतो मर्तेति कृपां दधुः । तदेतदाकर्ण्य भोजस्तथा पीडितो यथा वज्रपातेना-
पीड्यते, पितुरन्तिकं नागादसौ । एकदा मालिकः कश्चित् पूर्वमामराजभृत्यो विदेशे
अमित्वा भोजान्तिकमाययौ पाटलीपुरे । तेनोक्तम्—देव ! त्वमस्मत्स्वामिकुलप्रदीपः,
मया विदेशे सद्गुरोर्मुखाद् विद्यैका लब्धा मातुलिङ्गी नाम, ययाऽभिमन्त्रितेन मातुलिङ्गेन
हताः करिहरिप्राया अपि बलिनो घ्नियन्ते, मानवानां तु का कथा ? देव ! गृहाण त्वम् ।
भोजेन सा तस्मादादत्ता, प्रमाणिता, सत्या, चिन्तितकृत् । मालिको दानमानाम्भ्यां
भोजेन रञ्जितः । मातुलाः सर्वे भोजेन विद्याशक्तिं प्रकाश्य तोषिताः । ते ऊचुः—यदीयं ते
शक्तिस्तदा प्राभृतमिषेण मातुलिङ्गानि गृहीत्वा अस्माभिः सह पितुः समीपं ब्रज । पितरं
निपात्य राज्यं गृहाण । तद्गुरुचै भोजाय, चलितो बहुमातुलिङ्गशाली सन्, गतः पितु-

द्वारं, कथापितं च-तात । त्वं पूज्योऽहं शिशुः, त्वत्तो मरणं वा राज्यं वा सर्वं रम्यं मे । राजा संतुष्टः, अहो विनीतः सुत आयातु इति विमृश्य आहूतो भोजः, सोऽपि ततो मध्यमागतः, 'एकासनस्यो कण्टिकाराजो मातुलिङ्गेन जघान, सम्यग् विद्या नान्यथा । उपविष्टो दुन्दुकराज्ये भोजः । तन्मांतुला अतुल्यं तोषं दधुः । माता पद्मा प्रससाद । दुन्दुकेन धनहरणप्राप्तोद्दालादिना दूनचरा राजन्यकाः पुनर्जातमात्मानं मेनिरे । महीं जनो जिजीव, वर्णाः सर्वे उन्मेदुः । संसारसरोऽम्भोजं भोजं कमला भेजे । दोर्वलादि परिच्छदवलाच्च जगज्जिगाय ॥

अथ कृतज्ञतया मोढेर(क)पुरे नन्नसूरये विज्ञप्तिं दत्त्वा उत्तमनरानम्रैपीत् । ते गतास्तत्र, विज्ञप्तिर्दशिता, तैस्तत्र याचिता नन्नसूरिगोविन्दाचार्याधिर्यथा—स्वस्ति श्रीमोढेरे परमेश्वरश्रीनन्नसूरिगोविन्दसूरिपादान् गोपगिरिदुर्गात् श्रीभोजः परमजैनो विज्ञापयति यथा—इह तावत् प्रज्ञागङ्गाहिमाद्रयः सामाचारीनारीसौभाग्यवर्धनमकरध्वजाः क्षितिपतिसर्गः कुमुदिनीश्वेतदीधितयो भारतीधर्मपुत्राः श्रीवप्पभट्टिसूरयस्त्रिदिवलोकलोचनलेखललिता पुण्यलाघण्यतामादधिरे, तत्स्थाने सम्प्रति दीर्घायुषो यूयं स्थ । दृष्ट्वां विज्ञप्तिं प्रमाणेनात्र पादा अवधार्याः, (तद्) दृष्ट्वा भक्तिरहस्यं सूरयः ससङ्काः सुतरां जहर्षुः, सङ्कातुमत्या गोविन्दाचार्य मोढेरके मुक्त्वा श्रीनन्नसूरयो गोपगिरिमसरन् । भोजः पादचारेण ससैन्यः संमुखमायातः, गुरोः पादोदकं पयो । उल्लसत्तृष्णो गिरं शुश्राव । स्थानस्थानमिति तज्जनहृदयसंघट्टचूरितहारिहारमौक्तिकधवलितराजपथं पुरं निनाय, सिंहासने निवेशयामास (तान्) । ततः मङ्गलं चकार नान्दीध्वनिः उत्सवाः नर्तनं आनन्दः तदानन्दमयी बभूव, तदादेशान् शुश्राव, तद्भक्तानात्मवद् अदर्शत्, मन्तुयुक्तान् विपवदीक्षाचक्रे । तदुपदेशाज्जिनमण्डितां मेदिनीं विदधे । दुन्दुकस्य तादृग् मरणं स्मृत्वा कुपयेषु न रेमे । मयुराशुश्रयादिषु यात्रां चकार । एकादशव्रतानुचरणपूर्वं राजर्षयैरांति इहधारचिरं राज्यं चकार । इत्येवं गोपगिरौ भोजो धर्मं लालयामास, प्रजाः पालयामास, उदिषाय च । अन्यैरपि पुण्यपुरुषैरेवं भाव्यम् । ॥

॥ इति श्रीवप्पभट्टिसूरिचरित्रं समाप्तम् ॥

१) प्रतिग्रान्तेऽप्यमुदेव —

महोपाध्यायधीसव लचन्द्रशिष्यमहोपाध्यायधीशान्तिचन्द्रशिष्यगिरित्तिलचन्द्रेण डिपीहवं (उदेडाड गांधीकोटी) देवी पीरगरे । इत्यादि ५५९ वप्पमट्टिपमिन्नम् ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ संवत् १९५१ चूने (१९) ॥ १ इदं चलेत् श्रीराजेश्वरपुरिषण्वत्तुर्विंशतिसप्तत्यस्यैकजम् प्रकथ्य हन्ति सुदिगुप्तकरश्चैव गदगुप्तापडोदनेन च प्रोच्यते ॥

पाठान्तराणि

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१	१४	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
१	१४	कचित् डः	कचित् डप्रत्ययः
१	१६	० नान्त्यस्य लोपः	० नान्त्यस्वरलोपः
१	१६	० विकः पापवर्गो	० विकवर्गो
१	१७	तस्यामन्नणे	तस्यामन्नणम्
६	११	तत्रै	नेन्द्रे
८	१२	रतः	रतः—सकः
९	३०	भवर्णात् पातु	भवर्णात् लुः—पुरुषस्य पातु
९	३१	मध्यवर्तिनं	मध्ये वर्तिनं
१२	५-६		वृत्तीयचतुर्थचरणयोः पूर्वापरीभावः
१२	९	स जिनाजितः	जिनाजितः सः
१२	१०	त्रिजगद्भिरपि	त्रिजगद्भिरपि
१३	२५	शरणा०	चरणा०
१४	२	किंविधान्	किंविशिष्टान्
१४	३	शेषाद्विभाषा	शेषाद्वा
१७	४	यथा	यथा सा
१८	१०	अमरहितया	अश्रमया—अमरहितया
२४	२	शान्ता	विद्वज्जनस्य धनं, शान्ता
२५	१५	कृताखिलजगज्जनाहित०	समस्तजगतां कृताऽहित०
२५	२०	सुरमिस्थिता	सुरमिस्थिता—गोस्थिता
२५	२१	विभर्त्ताति	विभ्रत्ती
३४	१०	समीरम्	वायुम्
३५	१८	निवहः	निवहस्तीर्यकृतम्
३५	१८	भवोदधौ	भवोदधौ—संसारसमुद्रे
३५	२०	वितरतु	वितरतु—विस्तारयतु
३६	१८	अतीव शिवा	अतिशयेन शिवा—कल्याणी शिवदेवतत्वात्
३७	१८	कनकच्छविं	कनकरश्मिं
४३	१७	अहिता—वैरिणः	अहिता एव वैरिणः

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
४३	१८	बहुप्रकारैः	बहुधा-बहुप्रकारैः
४५	७	नित्यं सौख्यं	अतिसौरभं
४५	९	भवत्येव चेति	भवत्येवेति
५२	२३	यस्मिन्	यस्मिन्
५४	४	घातका	घातुका
५४	१०	घातकानां	घातुकानां
६४	९	अतीष्टा	अमीष्टा
८७	७	पद्मं हस्ते यस्याः सा	अस्य स्थानं 'हस्तिकाय'पदस्य पूर्वं
९२	१६	यस्याः	यस्यां
९४	१३	घस्मरः	स एव विशिष्टो घस्मरः
९९	६	यया	यया सा
१००	१०	सा	०
१०३	२७	तुल्यद्वयार्थे	तुल्यद्वयः पुनःशब्दार्थे
१०९	२१	जगता	धातुभ्यो जगता
११७	३०	शुक्लत्वानां	वस्त्वानां
१२९	९	अरहितापश्चात्	अरहिता-अत्यन्ता आपो-जलं येन सोऽरहितापश्चात्
१३१	१६	वर्धने	वर्धमाने
१३२	२५	टीकान्तरम्—ध्रुवं-ज्ञानं तस्य	निधिः तद्विषयं ईशितुं शीलं यस्याः सा वधोक्त

तत्सन्धोषणं हे ध्रुवनिधोशिनि स्वामिनि ! ध्रुवद्वारेव वनावली तस्या दधो ध्रुवि-
 वनावलीदवत्त ध्रुविद्वनावलीदर्व अज्ञानलक्षणम् । तथा भव-संसारस्तस्माद्
 मियो-मयानि तासां पदं-स्वान हे देवि ! आदयन्-प्रयत्नात् ममैतन् सर्वं हृ-
 त्पनयेति सम्बन्धः । तथा अवमं-पार्षं तुङ्गि-प्रेरयति या सा तत्सन्धोषणं
 प्रवमनुत् । किंभूतं पदम् ? 'रचितापद' रचिता-विहिता अपदं येन व-
 योचम् । केन हेतुभूतेन ? तमसा-अज्ञानेन । किमिशिष्टेन तमसा ? 'अनु-
 तमसारचिता' अनुत्तम-अनिकृष्टं पारादिकं यद् यस्तु तस्य साह अनुत्तम-
 पारस्य चिनोति-युद्धि नयतीति अनुत्तमसारचिन् तेन । रुदाचिदिदं मिरो-
 ण भगवत्या क्रियते । हे देवि ! किमिशिष्टा त्वम् ? । न विद्यते उत्तमा
 शिष्टा यस्याः सा 'अनुत्तमा' । सारो-जलं तेन चिता-ध्याना सारचिता ।
 नृपमा सारचितेति गतार्थम् ॥ ८० ॥

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	मूलपाठः	पाठान्तरम्
१३७	८	अवत्	अवत्-रक्षत्
१४०	१०	ता	त्वं
१४१	२०	नुताः	नुताः-स्तुताः
१४२	३०	पात-रक्षत् इति क्रिया	पात-अपितु पिवत्
१५०	१०	यत्र तस्मिन्	यस्मिन्
१५०	१२	अवरा	अहानयो-हानिरहिता घना यत्र । अवरा
१५२	२०	निर्धो(वा)रणे	निर्धारणे
१६०		स्पष्टं	निर्मलम्
१६२	२३	काव्यान्तेऽप्यगुह्यैः—	

इति श्रीचतुर्विंशतिजिनस्तुतयः कृता धम्मभट्टिसूरिभिः ॥

१८७	५	पाटलिपुरे	पाटलापुरनगरे
१८७ ।	६	नमस्कारकरणाय	नमस्करणाय
"	७	मोढेरकपुर०	मोढेरपुर०
"	७	चात्माराम०	रानावात्माराम०
"	९	प्रभाते च	प्रातः
"	१०	त्र(ष्ट)	ष्ट
"	१२	सपरिच्छदाः	मचुरपरिच्छदाः
"	१२	हन्तु	हन्तुमहं
"	१५	०त्रागतः	०त्र समागतः
"	१७	आलापितः-वत्स !	आलेपे-वत्सकृ !
"	१८	०यस्तुष्टिं न मन्यन्ते	०यस्तुष्टिं न तन्वते
"	१९	करप्राप्यानि	चयप्राप्यानि
"	१९	लक्षणसाहित्यादीनि	लक्षणतर्कसाहित्यादीनि
"	२०	आगतौ	वन्दिदुमागतौ
"*	२३	भवतितीर्थुः	भवं तितीर्थुः
"	२४	मत्कुलतन्तुः	नः कुलतन्तुः
"	२४	उदितम्	गदितम्

* एकस्मिन्नेव पृष्ठे इत्यन्ति पाठान्तराणि मयोपलब्धानि श्रीहेमचन्द्राचार्यग्रन्थावल्या विरातितमाहे ग्रन्थे मुद्रिताद् श्रीराजशेखरसुरिकृतचतुर्विंशतिप्रबन्धात् । अत इदं कार्यं नियत्परिश्रमजन्यं तन्नामाति विद्वानेय । ततोस्त. यर प्रायः सदिग्धस्थलेषु पाठान्तराणि मया दीयन्ते ।

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

१८७ २६ बुद्धिः प्रलयं

१८८ १३ यशोधर्म

१८८ १८ स्वनामावि (म साक्षात्)
 भुवते

१८९-९० (त्वया निर्वासिता, स-
 पुत्रा समानीयतां, राक्षा
 तुष्टाऽऽनीता)

१९६ १६-१८ (सूरिभिर्धर्मनृपो गोप-
 गिरिगमनाय पृष्ठः, ध-
 र्मेण प्रतिष्ठा स्मारिता,
 सूरिभिस्तत्पूर्तिः स्वगीध-
 ररूपेणाभागमनेनोक्ता,
 प्रधानजनः)

पाठान्तरम्

बुद्धिर्विलयं

यशोवर्म

स्वनाम नामाददते

तदा देवेन सपत्नीवचसा निष्कासिता सा प्रहानीयत ।
 राक्षा सा स्वसौधमानायिता सपुत्रा गौरविता च ।

सूरीश्वरो विलम्बाय प्रहरद्वयं कामपि कथामन्त्रीकथत् ।
 रसावतारः स कोऽपि जातो यो रम्भातिलोत्तमाप्रेक्षणीय-
 केऽपि दुर्लभः । आमो राजाऽमूल्यं कङ्कणं ग्रहणके मुक्त्वा
 वेश्यागृहे षपित आसीत् । सा तु लक्षणापतेर्वारक्षी ।
 एकं कङ्कणमामो राजद्वारे मुञ्चन्नात् । अपराहे राक्षः
 पार्श्वे चप्पभट्टिसूरिभिर्मुत्कलापितम्-देव ! गोपगिरावा-
 मपार्थं यामः, अनुज्ञां दीयताम् । धर्मेण भणितम्-भव-
 तामपि बाणी विषदते, भवद्विर्भणितमभूत्-यदा तव
 दृष्टौ आमः समेत्यास्यानाह्वयति, तदा यामो तवाक् ।
 तत् किं विस्मृतम् ? जिह्वे किं वो द्वे स्तः ? आचार्या
 जगद्गुः-श्रीधर्मदेव ! मम प्रतिष्ठा पूर्णा । राजाऽऽह-क-
 थम् ? सूरिर्वदति-आमो राजाऽत्र स्वयमागतस्त्व दृष्टौ ।
 राजाऽऽह-कथं ज्ञायते ? सूरिः-यदा भवद्विः पृष्ठं-
 भवतां स्वामी कीदृशः ? विशिष्टैस्तदा भणितम्-स्वगिरिध-
 ररूपः, तथा 'धीजलरा' शब्दोऽपि विस्मृयताम्, 'दोरा'
 शब्दोऽपि यो भयोकोऽभूत्, तस्मात् प्रतिष्ठा पूर्णा मे ।
 अत्रान्तरे केनापि राजद्वारादामकङ्कणं नृपधर्महस्ते
 दत्तमभिमनामाङ्कितम् । द्वितीयं वेश्याया दत्तम् । तद् दृष्ट्वा
 नष्टसर्वस्वस्तद्व(१)न इव शुशोच-धिद् मां यन्मया शत्रुः
 स्वगृहमायातो नार्चितो न च साधितः । धर्मेण मुत्कलिताः
 सूरयः पुरः कापि स्थितेनामेन सह जग्मुः । मार्गे ग-
 च्छता आमेन पुलिन्द् एको जलाशयमध्ये जलं छागलव-
 न्मुखेन पियन् दृष्टः । आमराजेन सूरीनामप्रे पत्योक्तम्-
 "यद्यु जिम पुलिन्द यव गीयद् चन्धिउ कबणिण कारणिण"

पृष्ठम् पङ्क्तिः मूलपाठः

पाठान्तरम्

१९६ २४ वप्पभट्टे (टे) । प्रयत्नात्

सूरिभिरमाणि—“करं वेवि करंयियं कञ्जलिणं मुद्धु-
अंसु निवारणिणं” । राक्षा प्रत्ययार्थं स समाकार्यः ।

१९९ २९ (भणितः)

वत्सक ! वप्पभट्टे ।

१३ सद्रथा (इवाः)

पृष्ठः

२०१ ३ व्यक्षि(भि)यत्

सचरुया

२०१ ८-९ (सुत्वा० प्रसङ्गगतान्)

व्यशिशणत्

कामाक्तान् रागवादान्

मोढेरकपुरे स्तः । गुणोरकण्ठयाऽमितसैन्य आमस्तत्र गतः ।

तदा नञ्सूरिव्याख्यानेऽवसरयात्तान् यात्स्यायनोक्तान्

कामाक्तभावान्

२०१ २५ शस्त्रद(क्ष?)

शस्त्रज्ञा०

२०३ १८ सांफलिपकं मद(द)जनं—

सांफलिपकमिदं जनं—

२०४ १ घातयामि । एवं झ(टल)

अथवा ज्ञातम्—सर्वजनममर्थं पापमुद्गीर्य काष्ठानि भक्ष-

यामि । एवं टल०

२०४ १० परेपां(रमां)

परमरेतां

२०६ १६-१७ (यद्गुप्रार्थनेऽपि० दत्ता)

मुनिर्नेच्छति ताम् । तया मुनये पादतलप्रहारे दीयमाने

नूपुरं मुनिचरचरणे प्रविष्टं फाफवालीयन्यायेन अन्धवर्त्त-

कीन्यायाश्च । राजा तद् दृष्ट्वा सूरये समस्यां ददौ

कवाडमासज्ज

२०६ १८ कगाडसासज्ज

चक्रे

२०८ १८ (कृतम्)

स्पष्टीकरणसाधनीभूतग्रन्थानां सूची

(स्पष्टीकरणसाधनग्रन्थानां सूची).

जैनग्रन्थाः

सिद्धहेमशब्दानुशासनम्
अभिधानचिन्तामणिः
त्रिपट्टिशलाकापुरुषचरित्रम्
अयोगव्यवच्छेदद्वात्रिंशिका
स्तुतिचतुर्विंशतिका
श्रीचतुर्विंशतिजितानन्दस्तुतयः
स्त्रोत्ररत्नाकरस्य द्वितीयो विभागः
भक्तमरस्त्रोत्रम्
न्यायकुसुमाञ्जलिः
अध्यात्मतत्त्वशालोकः
स्थानाङ्गम्
तत्त्वार्थधिगमसूत्रम्
आचारदिनकरः
निर्वाणकलिका
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः
जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिवृत्तिः
प्रवचनसारोद्धारः
विचारसारप्रकरणम्
नगरहस्तम्

ऐन्द्रस्तुतिः

मार्गद्वात्रिंशद्वात्रिंशिका
प्रमाणनयतत्त्वशालोकाङ्कारः
सप्तगङ्गाविरजिणी

कर्तारः

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिः

”

”

”

श्रीशोभनशुनीश्वरः

मुनिवर्यश्रीमेरुविजयः

प्रकाशचित्री—श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमाला

श्रीमानतुङ्गसूरिः

न्यायविशारद—न्यायतीर्थ—मुनिश्रीन्यायविजयः

”

गणधरः

वाचकवर्यश्रीउमास्वातिः

श्रीवर्धमानसूरिः

श्रीपादलितसूरिः

गणधरः

जगद्गुरुश्रीविजयहीरसूरिः

श्रीनेमिचन्द्रसूरिः

श्रीप्रद्युम्नसूरिः

न्यायविशारद—न्यायाचार्य—महामहोपाध्याय—

श्रीयशोविजयः

”

”

श्रीवादिदेवसूरिः

श्रीविमलदासः

आगमिकश्रीउदयधर्मगणिः

जैनग्रन्थाः

सुबोधिका (कल्पसूत्रवृत्तिः)

शान्तसुधारसः

लोकप्रकाशः

इन्द्रियपराजयशतकम्

सिन्दूरप्रकरः

वीरभक्त्यामरम्

विशेषावश्यकम्

नन्वीसूत्रम्

वज्रयन्त्रस्तवः

शुणस्यान्तक्रमारोहः

योगदृष्टिसमुच्चयः

महानिशीयम्

पद्मपुष्पचरित्रम्

प्रभावकचरित्रम्

उपदेशरत्नाकरः

श्रीपाल राजानो राज्ञे

अजैनसंस्कृतग्रन्थाः

पृथ्वीराजः

सुतबोधः

सूक्तफटिकम्

वैराग्यशतकम्

कर्तारः

उपाध्यायश्रीविनयविजयः

”

”

श्रीसोमप्रभसूरिः

उपाध्यायश्रीधर्मवर्धनगणिः

क्षमाभमणश्रीजिनभद्रगणिः

क्षमाभमणश्रीदेववाचकसूरिः

श्रीरत्नशेखरसूरिः

श्रीहरिभद्रसूरिः

गणधरः

श्रीक्षेमङ्करसूरिः

श्रीचन्द्रप्रभसूरिः

श्रीमुनिसुन्दरसूरिः

उपाध्याय विनयविजय

कर्तारः

श्रीभट्टकेदारः

महाकविश्रीकालिदासः

श्रीशूद्रककविः

महर्षिश्रीभट्टहरिः

समासविग्रहः ।

१—नद्याश्च ते इन्द्राश्च नद्येन्द्राः 'कर्मधारयः', नद्येन्द्राणां मौलयः नद्ये० 'तत्पुरुषः', नद्येन्द्रमौलिभ्यो गलिता नद्ये० 'तत्पुरुषः', पारिजातानां मालाः पारिजातमालाः 'तत्पुरुषः', उत्तमाश्च ताः पारिजातमालाश्च उत्तम० 'कर्मधारयः', नद्येन्द्रमौलिगलिताश्च ता उत्तमपारिजातमालाश्च नद्ये० 'कर्मधारयः', नद्येन्द्रमौलिगलितोत्तमपारिजातमालाभि-
रर्चितौ क्रमौ यस्य स नद्ये० 'बहुव्रीहिः', तत्संबोधनं नद्ये० । अरीणां जातं अरिजातं 'तत्पुरुषः', अपगतं अरिजातं यस्य स अपारि० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अपा० । नामेरपत्वं पुमान् नामेयः, तत्सं० नामेयः । भुवनानां त्रिकं भुवन० 'तत्पुरुषः', भुवनत्रिकं पातीति भुवन० 'उपपद'समासः, तत्सं० भुवन० । अपवर्गं दत्ते इति अपवर्गदायी 'उपपद'समासः, तत्सं० अप० । जयतीति जिनः, तत्सं० जिनः । । मदन आदौ यस्य स मदन-
दिकः 'बहुव्रीहिः', पापानां वर्गः पापवर्गः 'तत्पुरुषः', मदनादिकश्चासौ पापवर्गः मदना० 'कर्मधारयः', अस्तौ मदनादिकपापवर्गो येन सः अस्त० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० अस्त० ॥

२—अद्रिणां समः अद्रि०, 'तत्पुरुषः', अद्रिसमो विग्रहो यस्य सः अद्रि० 'बहु-
व्रीहिः', तापनीयस्य राशिः तापनीयरशिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रहश्चासौ तापनीय-
राशिः अद्रि० 'कर्मधारयः', प्रदानस्य विधिः प्रदानविधिः 'तत्पुरुषः', अद्रिसमविग्रह-
तापनीयरशेः प्रदानविधिः अद्रि० 'तत्पुरुषः', तेन अद्रि० । दुःखमेव शत्रुः दुःख०
'कर्मधारयः' । जन्मास्ति येषां ते जन्मवन्तः, तेषां जन्म० । जिनेषु वराः जिनवराः
'तत्पुरुषः' ॥

३—दोषा एव दारूणि दोषदारूणि 'कर्मधारयः', दोषदारूणां दहनानि दोष०
'तत्पुरुषः', तेषु दोष० । मेघाज्जायते इति मेघजा 'उपपद'समासः । जिनस्य इदं जैनं, तत्
जैनम् । अघानां जालं अघ० 'तत्पुरुषः', तत् अघ० ॥

४—सुराणां मन्त्रिणः सुरमन्त्रिणः 'तत्पुरुषः', सुरमन्त्रिभिः समाः सुर० 'तत्पुरुषः' ।
नास्ति धीर्येषां ते अधियः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति सगानो यस्य सः असमानः 'बहुव्रीहिः',
तं असमानम् । वाचो देवता वाग्देवता 'तत्पुरुषः' । कुत्सिता वादिनः कुवादिनः 'कर्म-
धारयः', कुवादिनां कुलं कुवादि० 'तत्पुरुषः', हतं कुवादिकुलं यया सा हत० 'बहुव्रीहिः' ।
भव एव कर्णं भवर्णं 'कर्मधारयः', तस्माद् भवर्णात् । विकसन्ति च तानि मुकुलानि च
विकसन्मुकुलानि 'कर्मधारयः', कुन्दानां विकसन्मुकुलानि कुन्द० 'तत्पुरुषः', कुन्दविक-
सन्मुकुलानां आभा यस्य स कुन्द० 'कर्मधारयः', कुन्दविकसन्मुकुलामो वर्णो यस्याः सा
कुन्द० 'बहुव्रीहिः' ॥

५—कुसुमं वाणो यस्य स कुसुमं 'बहुव्रीहिः', कुसुमवाणस्य चम्यः कुसुमं 'तत्पुरुषः', तामिः कुसुमं । न पीडितः अपीडितः 'नञ्तत्पुरुषः' । सकलश्चासौ लोकः सकलं 'कर्मधारयः', तं सकलं । वृजिनं एव आजिः वृजिनां 'कर्मधारयः', तस्याः वृजिनां । न जितः अजितः, जिनश्चासौ अजितश्च जिनाजितः 'कर्मधारयः' ॥

६—शरणानामन्वयः शरणां 'तत्पुरुषः', तं शरणां । तीर्थं कुर्वन्तीति तीर्थकृतः 'उपपद'समासः, सकलाश्च ते तीर्थकृतश्च सकलं 'कर्मधारयः', तेषां सकलं । सुरैः कृतं सुरकृतं 'तत्पुरुषः', अम्बुजानि एव गर्भं अम्बुजं 'कर्मधारयः', सुरकृतं च तद् अम्बुजगर्भं च सुरं 'कर्मधारयः', सुरकृताम्बुजगर्भमेव निशान्तं येषां ते सुरं 'बहुव्रीहिः', तान् सुरं । रविणा समा रविः 'तत्पुरुषः', तान् रविः । अघं एव निशा अघं 'कर्मधारयः', अघनिशाया अन्तकाः अघं 'तत्पुरुषः', तान् अघं ॥

७—समस्तं च तद् जगत् च समस्तं 'कर्मधारयः', शुभा चासौ वस्तुता च शुभं 'कर्मधारयः', समस्तजगतः शुभवस्तुता समस्तं 'तत्पुरुषः', कृता समस्तजगच्छुभवस्तुता यया सा कृतं 'बहुव्रीहिः' । कुवादिनां गणः कुवादिः 'तत्पुरुषः', जितः कुवादिगणो यया सा जितं 'बहुव्रीहिः' । अस्तो भयो यैस्ते अस्तं 'बहुव्रीहिः', अस्तभयैः स्तुता अस्तं 'तत्पुरुषः' । परिपूर्णं नभो यया सा परिपूर्णनभाः 'बहुव्रीहिः' । नरश्च मरुतश्च नृमरुत् 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मै नृमरुते । जिनस्य भारती जिनभारती 'तत्पुरुषः' ॥

८—शुभाश्च ते फणाश्च सुफणाः 'प्रादि'समासः, सुफणेषु रत्नानि येषां ते सुफणरत्नाः 'बहुव्रीहिः', सुफणरत्नाश्च ते सरीसृपाश्च सुफणं 'कर्मधारयः', सुफणरत्नसरीसृपैः राजिता सुफणं 'तत्पुरुषः', तां सुफणं । रिपूणां बलं रिपुबलं 'तत्पुरुषः', रिपुबलस्य ग्रहतिः रिपुः 'तत्पुरुषः', तस्यां रिपुः । न पराजिता अपराजिता 'नञ्तत्पुरुषः', तां अपरां, अथवा अपरैः अजिता अपराजिता 'तत्पुरुषः', तां अपरां । अग्रिमा चासौ योपिञ्च अग्रिमं 'कर्मधारयः', धरणस्य अग्रिमयोपित् धरणां 'तत्पुरुषः', तां धरणां । जिनानां गृहाणि जिनगृहाणि 'तत्पुरुषः', तेषु जिनं । नास्ति श्रमो यस्याः सा अश्रमा 'बहुव्रीहिः', तया अश्रमया ॥

९—भुवनानां शेखरः भुवनशेखरः 'तत्पुरुषः', तं भुवनं । चन्देर्भावो चन्दितां, तां चन्दिताम् । इतिश्चासौ स्तुतिश्च इतिस्तुतिः 'कर्मधारयः', इतिस्तुत्यां परा इतिस्तुतिपरा 'तत्पुरुषः' । त्रिदशान् पान्तीति त्रिदशं 'उपपद'समासः, त्रिदशपानां आवली त्रिदशं 'तत्पुरुषः' । यद्यायं यदीयः, यदीयस्य जननी यदीयजननी 'तत्पुरुषः', तां यदीयं । जिनानां ईशः जिनेशः 'तत्पुरुषः', तं जिनेशम् । निहन्तुं मनो येषां ते निह-

न्तुमनसः 'बहुव्रीहिः' । नास्ति उपमा यस्य तद् अनुपमं 'बहुव्रीहिः', अनुपमं वैभवं यस्य सः अनुपमं 'बहुव्रीहिः', तं अनुपमं । शं भवति अनेनेति शम्भवः, तं शम्भवम् ॥

१०—शुभश्चासौ मेरुश्च सुमेरुः 'प्रादि'समासः, सुमेरुश्चासौ गिरिश्च सुमेरुः 'कर्मधारयः', सुमेरुगिरिर्मूर्धा सुमेरुः 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुमेरुः । दिव्याश्च ते आनकाश्च दिव्याः 'कर्मधारयः', अनेके च ते दिव्यानकाश्च अनेकः 'कर्मधारयः', ध्वनन्तः अनेकदिव्या-नका यस्मिन् स ध्वनदः 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् ध्वनदः । अतिशयिता भव्या अतिभव्याः 'प्रादि'समासः । जगतां त्रितयं जगः 'तत्पुरुषः', जगत्रितयस्य पावनो जगः 'तत्पुरुषः' । जिमेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां अभिषेको जिनः । न कोमलं अकोमलं 'नञ्त्तत्पुरुषः', धनं च तद् अकोमलं च धनाकोमलं 'कर्मधारयः', तद् धनाः ॥

११—अपेतं निधनं यस्य सः अपेतः 'बहुव्रीहिः', तं अपेतः । बुधश्चासौ जनश्च बुधः 'कर्मधारयः', तस्य बुधः । शान्ता आपदो येन स शान्ताः 'बहुव्रीहिः', तं शान्ताः । प्रमाणानि च नयाश्च प्रमाणनयाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', प्रमाणनयैः सङ्गुलः प्रमाणः 'तत्पुरुषः', तं प्रमाणः । न सत् असत् 'नञ्त्तत्पुरुषः', असद् इयं येषां ते असद्दृशः 'बहुव्रीहिः', तेषां असः । तापं ददातीति तापदः 'उपपद'समासः, तं तापदम् । जिनेषु वरा जिनवराः 'तत्पुरुषः', जिनवराणां आगमः जिनवरागमः 'तत्पुरुषः', तं जिनः । महती सम्पद् यस्मिन् स महासम्पत् 'बहुव्रीहिः', तं महाः । सुखं आत्मा यस्य तत् सुखात्मकं 'बहुव्रीहिः', तत् सुखाः । कामश्च हासश्च कामहासौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', विगतौ कामहासौ यस्मिन् तद् विगतः 'बहुव्रीहिः', तद् विगतः ॥

१२—शरश्च अक्षश्च धनुश्च शङ्खश्च शराः 'इतरेतरद्वन्द्वः', शराक्षधनुशङ्खान् विभ-तीति शराः 'उपपद'समासः । निजं च तद् यशश्च निजयशः 'कर्मधारयः', निजयश इव बलक्षा निजः 'मध्यमपदलोपि'समासः । अखिलं च तद् जगत् च अखिलः 'कर्मधारयः', अखिलजगतो जना अखिलः 'तत्पुरुषः', न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनानां अहिता अखिलः 'तत्पुरुषः', महान्ति च तानि बलानि च महाबलानि 'कर्मधारयः', अखिलजगज्जनाहितानां महाबलानि अखिलः 'तत्पुरुषः', अखिलजगज्जनाहितमहाबलानां क्षामता अखिलः 'तत्पुरुषः', कृता अखिलजगज्जनाहितमहाबलक्षामता यया सा कृताखिलः 'बहुव्रीहिः' । विनीता चासौ जनता च विनीतः 'कर्मधारयः', विपद एव द्विपाः विपद्द्विपाः 'कर्मधारयः' विनीतजनताया विपद्द्विपाः विनीतः 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपानां समृद्धिः विनीतः 'तत्पुरुषः', विनीतजनताविपद्द्विपसमृद्धेः अमिद्रोहिणी विनीतः 'तत्पुरुषः' । सुरभौ स्थिता सुरभिः 'तत्पुरुषः' । महीं धारयन्तीति

महीध्राः 'उपपद'समासः, रिपव एव महीध्राः रिपु० 'कर्मधारयः', रिपुमहीध्रान् भिनत्तीति रिपु० 'उपपद'समासः ॥

१३—भीतिमांश्चासौ जनश्च भीति० 'कर्मधारयः', अभयीकृतो भीतिमज्जनो येन सः अभयी० 'बहुव्रीहिः' । सुरान् पान्तीति सुरपाः 'उपपद'समासः, सुरपैः कृतं सुर० 'तत्पुरुषः', न तुला अतुला 'नञ्त्तत्पुरुषः', अतुला चासौ भूतिश्च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलभूत्या मज्जनं अतुल० 'तत्पुरुषः', सुरपकृतं अतुलभूतिमज्जनं यस्य स सुरप० 'बहुव्रीहिः' । भव्यानां मनांसि भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमनसां अभिनन्दनः भव्य० 'तत्पुरुषः' । शिवं ददातीति शिवदः 'उपपद'समासः ॥

१४—न चरतीति अचरः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अचरम् । कृताः चरणा यैः ते कृत० 'बहुव्रीहिः' । शतपत्राणां सञ्चयः शत० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् शत० । अपवर्गस्य उपायः अप० 'तत्पुरुषः', अपवर्गोपायस्य शोधनाः अप० 'तत्पुरुषः' । यश्च एव धनं येषां ते यशोधनाः 'बहुव्रीहिः' ॥

१५—विष्टपानां त्रयं विष्टप० 'तत्पुरुषः', अखिलं च तद् विष्टपत्रयं च अखिल० 'कर्मधारयः', व्याप्तं अखिलविष्टपत्रयं यथा सा व्याप्ता० 'बहुव्रीहिः' । पदानां चमूः पद० 'तत्पुरुषः', तथा पद० । पुष्टानि च तानि पत्राणि च पुष्ट० 'कर्मधारयः', नया एव पुष्टपत्राणि यस्याः सा नय० 'बहुव्रीहिः', तथा नय० । जिनैः उदिता जिनोदिता 'तत्पुरुषः' ॥

१६—महच्च तद् दलं च महादलं 'कर्मधारयः', अञ्जस्य महादलं अञ्ज० 'तत्पुरुषः', अञ्जमहादलवद् आभा यस्याः सा अञ्ज० 'बहुव्रीहिः', तथा अञ्ज० । न तुलः अतुलः 'नञ्त्तत्पुरुषः', मोदस्य लाभो मोद० 'तत्पुरुषः', अतुलो मोदलाभो यथा सा अतुल० 'बहुव्रीहिः', तथा अतुल० । महान् शिखण्डी यस्याः सा महा० 'बहुव्रीहिः' । रिपूणां राशिः रिपु० 'तत्पुरुषः', रिपुराशेः खण्डिका रिपु० 'तत्पुरुषः' ॥

१७—उरुः प्रभा यस्य स उरु० 'बहुव्रीहिः', तं उरु० । अनङ्ग एव तरुः अनङ्ग० 'कर्मधारयः', अनङ्गतरोः प्रभञ्जनः अनङ्ग० 'तत्पुरुषः', तं अनङ्ग० । महश्च दया च महोदये 'इतरेतरद्वन्द्वः', सत्यौ महोदये यस्य स सन्म० 'बहुव्रीहिः', तं सन्म० । शोभना मतिर्यस्य स सुमतिः, सुमतिश्चासौ जिनश्च सुमति० 'कर्मधारयः', तं सुमति० । महांश्चासौ उदयश्च महोदयः 'कर्मधारयः', विकसन् महोदयो यस्य स विकस० 'बहुव्रीहिः', तं विकस० ॥

१८—भव एव उदधिः भवोदधिः 'कर्मधारयः', तस्मिन् भवो० । गुरु वैभवं यस्य स गुरु० 'बहुव्रीहिः' । तमसोऽयं तामसः, न तामसः अतामसः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तं अतामसम् । तीर्य कुर्वन्तीति तीर्य० 'उपपद'समासः, तेषां तीर्य० । न संवरो यस्य सः असं० 'बहुव्रीहिः', तं असं० ॥

१९—भवे वासो भव० 'तत्पुरुषः', भववास एव दाम भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । जिनानां वाग् जिन० 'तत्पुरुषः' । अतिशायिनी शिवा अतिशिवा 'प्रादि'स-

मासः । न सङ्गता असं 'नञ्त्त्पुरुषः', तां असं । कामस्य सङ्गता कामं 'तत्पुरुषः', च्युता कामसङ्गता यस्याः सा च्युतं 'बहुव्रीहिः', तां च्युतं ॥

२०—कुशे शेते इति कुशेशयं 'उपपद'समासः, तस्मिन् कुशे० । कनकवत् छवि-
र्यस्याः सा कनकं 'बहुव्रीहिः', तां कनकं । दुरितानां (अङ्कुश इव) अङ्कुशः दुरि०
'तत्पुरुषः', तस्मिन् दुरि० । अहिता एव अद्रयः अहिता० 'कर्मधारयः', अहिताद्रीन्
हन्तीति अहि० 'उपपद'समासः, वज्रस्य शृङ्खला वज्रं 'तत्पुरुषः', अहिताद्रीन् चासौ
वज्रशृङ्खला च अहिता० 'कर्मधारयः', तां अहिता० । वज्रमयी शृङ्खला यस्याः सा वज्र० ॥

२१—रुचीनां सम्पद् रुचि० 'तत्पुरुषः', तुल्या रुचिसम्पद् यस्य स तुल्यं 'बहु-
व्रीहिः', तस्मिन् तुल्यं । पुष्पाणां उत्कराः पुष्पो० 'तत्पुरुषः', तैः पुष्पो० । सुराणां गणः
सुर० 'तत्पुरुषः', तेन सुर० । प्रमदो गर्भं यथा स्यात् तथा प्रमदं 'अव्ययीभावः' । न
जायते इति अजः 'नञ्त्त्पुरुषः', तस्मिन् अजे । यशसि हितो यशस्यः, तस्मिन् यशस्ये ।
पद्मस्येव प्रभा यस्य स पद्मं 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् पद्मं । न जेयः अजेयः 'नञ्त्त्पुरुषः',
अजेयश्चासौ शस्यश्च अजेयशस्यः 'कर्मधारयः', तस्मिन् अजेयं ॥

२२—मञ्जनस्य उदकं मज्जं 'तत्पुरुषः', मञ्जनोदकेन पवित्रितः मज्जं 'तत्पुरुषः',
मन्दरश्चासौ अगश्च मन्दं 'कर्मधारयः', मञ्जनोदकपवित्रितः मन्दरागो यैस्ते मज्जं 'बहु-
व्रीहिः' । मन्दो रागो शेषां ते मन्दं 'बहुव्रीहिः' । धर्मस्य उदयः धर्मो० 'तत्पुरुषः', अर्धा
पतनं अर्धं 'तत्पुरुषः', धर्मोदयश्च अर्धपतनं च धर्मो० 'समाहारद्वन्द्वः', तस्मिन्
धर्मो० । धनस्य राजिः धनं 'तत्पुरुषः', धनराजिश्च नावश्च धनराजिनावः 'इतरेतरद्वन्द्वः' ।
देवैः सहिताः सदेवाः 'बहुव्रीहिः', सदेवाश्च नराश्च सदेव० 'इतरेतरद्वन्द्वः' नन्दिताः
सदेवनरा यैस्ते नन्दितं 'बहुव्रीहिः' ॥

२३—शची आदौ योसां ताः शच्यादयः 'बहुव्रीहिः', दिव्याश्च ता यनिताश्च दिव्यं
'कर्मधारयः', शच्यादयश्च ता दिव्ययनिताश्च शच्यां 'कर्मधारयः', शच्यादिदिव्ययनितानां
ओषः शच्यां 'तत्पुरुषः', शच्यादिदिव्ययनितौधस्य धवाः शच्यादि० 'तत्पुरुषः',
शच्यादिदिव्ययनितौधधवैः स्तुतः शच्यादि० 'तत्पुरुषः', तत्सं शच्यादि० । न व्याहृतं
अव्यां 'नञ्त्त्पुरुषः', अव्याहृतं च तद् उदितं च अव्यां 'कर्मधारयः', विधां अन-
तिक्रम्य यथा० 'अव्ययीभावः', यस्तूनां तत्त्वं यस्तुतत्त्वं 'तत्पुरुषः', यथाविधं च तद्
यस्तुतत्त्वं यथाविधं 'कर्मधारयः', अव्याहतोदितं यथाविधयस्तुतत्त्वं येन तद् अव्यां
'बहुव्रीहिः', तत्सं० अव्यां । जिनेषु जिनानां वा इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां मतं जिने० 'तत्पुरुषः', तत्सं० जिने० । न कम्पाः अकम्पाः 'नञ्त्त्पुरुषः', नित्यं
अकम्पा देहिनी यस्मिन् तत् नित्यं 'बहुव्रीहिः', तत् नित्यं । जन्म आदौ यासां तां
जन्मा० 'बहुव्रीहिः', अनन्ताश्च ता विपदश्च अनन्तं 'कर्मधारयः', जन्मादयश्च ता
अनन्तविपदश्च जन्मा० 'कर्मधारयः', तासां जन्मा० ॥

२४—कनकवद् रुग् यस्याः सा कनकरुक् 'बहुव्रीहिः' । वारणानां ईशः वारणेशः 'तत्पुरुषः', सितश्चासौ वारणेशश्च सित० 'कर्मधारयः', तं सित० । वज्रमयं अङ्कुशं यस्याः सा वज्राङ्कुशी । न हिताः अहिताः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अहितानां वारणं अहित० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् अहित० । वज्रं च अङ्कुशश्च वज्राङ्कुशं 'समाहारद्वन्द्वः', तद् वज्रा० ॥

२५—ख्यातेः भाजनं यः स ख्याति० 'बहुव्रीहिः' । शोभनौ पार्श्वौ यस्य स सुपार्श्वः, श्रिया युक्तः सुपार्श्वः श्रीसुपार्श्वः 'मध्यमपदलोपी' समासः, तत्सं० श्री० । नित्यं सौख्यं यस्य स नित्य० 'बहुव्रीहिः', तत्सं० नित्य० । अतिशायिनी भा यस्य सः अतिभाः 'बहुव्रीहिः' ॥

२६—जिनानां अंही जिनांही 'तत्पुरुषः', तौ जिनांही । अमराणां संसद् अमर० 'तत्पुरुषः', आनता चासौ अमरसंसच्च आनता० 'कर्मधारयः', तथा आनता० । दिव्यं च तत् सौवर्णं च दिव्य० 'कर्मधारयः', अवानं च तत् तामरसं च अवान० 'कर्मधारयः', दिव्यसौवर्णं च तद् अवानतामरसं च दिव्य० 'कर्मधारयः', तद् दिव्य० ॥

२७—अरीणां शमनं अरि० 'तत्पुरुषः', जातं अरिशमनं यस्याः सा जाता० 'बहुव्रीहिः' । न आविलाः अनाविलाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', सन्तश्च ते नयाश्च सन्नयाः 'कर्मधारयः', अनाविलाः सन्नया यस्यां सा अना० 'बहुव्रीहिः' ॥

२८—हेम इव आभा यस्याः सा हेमाभा 'बहुव्रीहिः' । न समा असमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । नाशिता अरयो यैस्तानि नाशिता० 'बहुव्रीहिः', तैः नाशिता० । शितानि च तानि अरीणि च शिता० 'कर्मधारयः', तैः शिता० ॥

२९—भवाद् उद्भवा भवोद्भवा 'तत्पुरुषः', भवोद्भवा तद्भू येषां ते भवो० 'बहुव्रीहिः', तेषां भवो० । शिवमेव प्रपा शिव० 'कर्मधारयः', कृता शिवप्रपा येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', तं कृत० । हर्षेण सहितं यथा स्यात् तथा सहर्षं 'अव्ययीभावः' । वपुषः प्रपञ्चः वपुःप्रपञ्चः 'तत्पुरुषः', वरो वपुःप्रपञ्चो येषां ते वर० 'बहुव्रीहिः', वरवपुःप्रपञ्चाश्च ते अमराश्च वर० 'कर्मधारयः', तैः वर० । प्रभाया बलयं प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयस्य कान्तता प्रभा० 'तत्पुरुषः', प्रभावलयकान्ततया अपहृसिता प्रभा० 'तत्पुरुषः', चन्द्रस्य प्रभा चन्द्र० 'तत्पुरुषः', उर्वी चासौ चन्द्रप्रभा च उरु० 'कर्मधारयः', प्रभावलयकान्ततापहृसिता उरुचन्द्रप्रभा येन स प्रभा० 'बहुव्रीहिः', तं प्रभा० । परमश्चासौ ईश्वरश्च परमे० 'कर्मधारयः', तं परमे० । विनयेन चारु यथा स्यात् तथा विनय० 'अव्ययीभावः' । चन्द्रस्येव प्रभा यस्य स चन्द्रप्रभाः, तं चन्द्र० ॥

३०—कलुषस्य वासो यस्मिन् स कलुषवासकः 'बहुव्रीहिः', तस्मात् कलुष० । सुखानां अतिशयः सुखा० 'तत्पुरुषः', सुखातिशय एव सम्पदः सुखा० 'कर्मधारयः', तासां सुखा० ।

भुवनानां भासकाः भुवन० 'तत्पुरुषः', न विद्यते दर्पको येषां ते अदर्पकाः 'बहुव्रीहिः', भुवनभासकाश्च ते अदर्पकाश्च भुवन० 'कर्मधारयः' । विलीनो मलो यस्मात् तद् विलीन० 'बहुव्रीहिः', विलीनमलं च तत् केवलं च विलीन० 'कर्मधारयः', न तुलः अतुलः 'नञ्-तत्पुरुषः', अतुलश्चासौ विकासश्च अतुल० 'कर्मधारयः', विलीनमलकेवलस्य अतुलविकासः विलीन० 'तत्पुरुषः', विलीनमलकेवलानुलविकासं विभ्रति ते विलीन० 'उपपद'-समासः । शोभनं च तद् वचश्च सुवचः 'कर्मधारयः', तेन सुवचसा । सभां राजितुं शीलं यस्य तत् सभा० 'बहुव्रीहिः', तेन सभा० ॥

३१—भुवनानां त्रयं भुवन० 'तत्पुरुषः', समस्तं च तद् भुवनत्रयं च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयस्य प्रथमं समस्त० 'तत्पुरुषः', समस्तभुवनत्रयप्रथमे सज्जानि समस्त० 'तत्पुरुषः', नाना च तानि पदानि च नानापदानि 'कर्मधारयः', समस्तभुवनत्रयप्रथमसज्जानि नानापदानि यस्मिन् स समस्त० 'बहुव्रीहिः' । सन्तश्च ते जनाश्च सज्जनाः 'कर्मधारयः', तान् सज्जनान् । समुल्लसिता भङ्गा यस्मिन् स समु० 'बहुव्रीहिः', तं समु० । न विद्यते मलो यस्मिन् सः अमलः 'बहुव्रीहिः', तं अमलम् । न गम्यते इति अगमः, तं अगमम् । स्फुरन्तश्च ते नयाश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयैः निवारिताः स्फुर० 'तत्पुरुषः', न सन्तः असन्तः 'नञ्-तत्पुरुषः', असन्तश्च ते उपलम्भाश्च असदु० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारिता असदुपालम्भा यस्य स स्फुर० 'बहुव्रीहिः', जैनश्चासौ आगमश्च जैना० 'कर्मधारयः', स्फुरन्नयनिवारितासदुपालम्भश्चासौ जैनागमश्च स्फुर० 'कर्मधारयः', तं स्फुर० ॥

३२—गदा च अक्षमाला च गदा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', धृते गदाक्षमाले यया सा धृत० 'बहुव्रीहिः' । भयानां क्षमः भय० 'तत्पुरुषः', भयक्षमे क्षमा भय० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते लाघवं यस्याः सा अलाघवा 'बहुव्रीहिः' । धनं च तद् अञ्जनं च घना० 'कर्मधारयः', घनाञ्जनेन समा घना० 'तत्पुरुषः', घनाञ्जनसमा प्रभा यस्याः सा घना० । घातकानां ओली घात० 'तत्पुरुषः', घातकास्याः ईहितं घात० 'तत्पुरुषः', विहतं घातकालीहितं यस्मिन् तद् विहत० 'बहुव्रीहिः', तद् विहत० । न विद्यते तुला यस्य तद् अतुलं 'यटु-व्रीहिः', तद् अतुलम् ॥

३३—विमलं च तत् फोमलं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलफोमलं च तत् फोकनदं च विमल० 'कर्मधारयः', विमलफोमलफोकनदस्य च्छदः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलफोमलफोकनदच्छदस्य च्छविः विमल० 'तत्पुरुषः', विमलफोमलफोकनदच्छदच्छविं हरतीति विमल० 'उपपद' समासः, तौ विमल० । अमराणां इमे आमराः, तैः आमरैः । सततं नूता सततनूता 'प्रादि'समासः, सततनूता तनुर्वयोः तौ सतत० 'यटुव्रीहिः', तौ सतत० । अमतस्य हेटनं अमत० 'तत्पुरुषः', अमतहेटने छाटसाः अमत० 'तत्पुरुषः', तस्यां अमत० ॥

३४—शकुन्तेषु वरः शकु० 'तत्पुरुषः', कलशश्च कुन्तश्च शकुन्तवरश्च कलश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', कलशकुन्तशकुन्तवरैः अङ्कितानि कलश० 'तत्पुरुषः', क्रमाणां तलानि क्रम० 'तत्पुरुषः', कलशकुन्तशकुन्तवराङ्कितानि क्रमतलानि येषां ते कलश० 'बहुव्रीहिः' । मतस्य लाभः मत० 'तत्पुरुषः', मतलाभं कुर्वन्तीति मत० 'उपपद'समासः । विशेषेण गतः विगतः 'प्रादि'समासः, विगतो रागो येषां ते विगत० 'बहुव्रीहिः', अतिशयेन विगतरागाः विगत० । न विद्यते अन्तो यस्य तद् अनन्तं 'बहुव्रीहिः', तद् अनन्तम् । न विद्यते अङ्गं यस्य सः अनङ्गः 'बहुव्रीहिः', अनङ्गं जयन्तीति अनङ्ग० 'उपपद'समासः ॥

३५—अथमानि एव सन्तमसं अव० 'कर्मधारयः', तद् अव० । आगमानां रोचिषः आगम० 'तत्पुरुषः', तेषां आगम० । पावनं च पालनं च पावन० 'समाहारद्वन्द्वः', भुवनस्य पावनपालनं भुवन० 'तत्पुरुषः', तद् भुवन० । जिनानां मतं जिन० 'तत्पुरुषः', तत् जिन० ॥

३६—आयत्या सहितं सायति 'बहुव्रीहिः', सायति च तत् साम च सायति० 'कर्मधारयः', सायतिसाम करोतीति सायति० 'उपपद'समासः । शोभनश्चासौ तरुश्च सुतरुः 'कर्मधारयः', तेन सुतरुणा । तरुणं च तद् अर्जं च तरुणा० 'कर्मधारयः', तरुणाञ्जेन समा तरुणा० 'तत्पुरुषः', तरुणाञ्जसमा द्युतिर्यस्याः सा तरुणा० 'बहुव्रीहिः' । कजे गता कज० 'तत्पुरुषः' । मुदा सहितं समुद् 'बहुव्रीहिः' तेन समुदा । अतिशयेन मता अति० 'प्रादि'समासः ॥

३७—देवानां लोकः देव० 'तत्पुरुषः', देवलोकस्य उपमानं यस्य स देव० 'बहुव्रीहिः' । नराणां लोकः नर० 'तत्पुरुषः' । कोपश्च मानश्च कोपमानौ 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते कोपमानौ यस्य सः अकोप० 'बहुव्रीहिः' । सलिलानां धारा सलिल० 'तत्पुरुषः', ऋजिर्नैव सलिलधारा ऋजिम० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधारया धौतः ऋजिम० 'तत्पुरुषः', मायैव परागः माया० 'कर्मधारयः', ऋजिमसलिलधौतः मायापरागो यस्य स ऋजिम० 'बहुव्रीहिः' । भवस्य भीतिः भव० 'तत्पुरुषः', तस्याः भव० । अपगतो रागो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः' ॥

३८—दिव्यानि च तानि राजीवानि च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीवानां वारः दिव्य० 'तत्पुरुषः', चरणमेव सरोजं चरण० 'कर्मधारयः', दिव्यराजीववारे स्थितं दिव्य० 'तत्पुरुषः', दिव्यराजीववारस्थितं चरणसरोजं यस्य स दिव्य० 'बहुव्रीहिः', तं दिव्य० । भव्यानां राजी भव्य० 'तत्पुरुषः' । जिनेषु वरा जिन० 'तत्पुरुषः', जिनवराणां विसरः जिन० 'तत्पुरुषः', तं जिन० । पापानां विध्वंसः पाप० 'तत्पुरुषः', पापविध्वंसं दक्षः पाप० 'तत्पुरुषः', तं पाप० । सन्ति अक्षाणि यस्य स सदक्षः 'बहुव्रीहिः', तं सदक्षम् ॥

३९—अरय एव तिमिराणि अरि० 'कर्मधारयः', अरितिमिराणां ओघः अरि० 'तत्पुरुषः', अरितिमिरोघस्य व्याहतिः अरि० 'तत्पुरुषः', तस्यां अरि० । बहवो विधा येषां

तानि बहुविधानि 'बहुव्रीहिः', बहुविधानि च तानि जन्मानि च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मानां घातः बहु० 'तत्पुरुषः', बहुविधजन्मघाताज्जायते इति बहु० 'उपपद'समासः, बहुविधजन्मघातजनं च तद् एतच्च बहु० 'कर्मधारयः', बहुविधजन्मघातजनैः कृतोऽन्तो येन स बहु० 'बहुव्रीहिः' । कुत्सितं च तद् मर्तं च कुमतं 'कर्मधारयः', कुमतस्य विधातः कुमत० 'तत्पुरुषः', कृतः कुमतविधातो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

४०—महांश्चासौ सिन्धुश्च महा० 'कर्मधारयः', महासिन्धुं मर्यादीकृत्य आमहा० 'अव्य-
चीभावः' । नाना च ते कृताश्च नाना० 'कर्मधारयः', जिनानां गृहाणि जिन० 'तत्पुरुषः',
जिनगृहाणां मालाः जिन० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च महाश्च सन्महाः 'कर्मधारयः', जिनगृहमा-
लासु सन्महाः जिन० 'तत्पुरुषः', नानाकृता जिनगृहमालासन्महा यया सा नाना० 'बहु-
व्रीहिः' कनकस्येय निभा यस्याः सा कनक० 'बहुव्रीहिः', वपुषः श्रीः वपुःश्रीः 'तत्पुरुषः',
कनकनिभा वपुःश्रीर्यस्याः सा कनक० । साधिता आया यया सा साधि० 'बहुव्रीहिः' ।
पुरुषेषु दत्तं यस्याः सा पुरुषदत्ता । आघेर्भावः आधिता, आधितया सहिता साधिता 'बहु-
व्रीहिः', तस्याः साधि० ॥

४१—मलेन सहिताः समलाः 'बहुव्रीहिः', बहुतमाश्च समलाश्च बहु० 'कर्मधारयः',
विमलिता बहुतमसमला येन स विमलित० 'बहुव्रीहिः', तं विमलित० । प्रभाणां मण्डलं
प्रभा० 'तत्पुरुषः', स्फुरत् च तत् प्रभामण्डलं च स्फुर० 'कर्मधारयः', स्फुरत्प्रभामण्ड-
लेन अस्तं स्फुर० 'तत्पुरुषः', स्फुरत्प्रभामण्डलास्तं सन्तमसं येन स स्फुर० 'बहुव्रीहिः',
तं स्फुर० । सकला चासी श्रीश्च सकल० 'कर्मधारयः', सकलश्रिया श्रेयी सकल०
'तत्पुरुषः', सकलश्रीश्रेयी अंती यस्य स सकल० 'बहुव्रीहिः', तं सकल० । जिनानां
ईश्वरः जिने० 'तत्पुरुषः', तं जिने० ॥

४२—भव्याश्च ते जनाः भव्य० 'कर्मधारयः', आनन्दिता भव्यजना येन तद् आन०
'बहुव्रीहिः', तद् आन० । घनं च तद् अघं च घना० 'कर्मधारयः', घनाप्रमेय घनं
घना० 'कर्मधारयः', घनाप्रघर्मेण आर्ताः घना० 'तत्पुरुषः', शिशिरं च तत् शुभं च
शिशिर० 'कर्मधारयः', शिशिरशुभं च तद् व्यजनं च शिशिर० 'कर्मधारयः', घनाप्रघर्मा-
र्तानां शिशिरशुभव्यजनं घना० 'तत्पुरुषः', तद् घना० । जिनाश्च ते देवाश्च जिन०
'कर्मधारयः', क्रमयोः युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', जिनदेवानां क्रमयुगलं जिन० 'तत्पुरुषः',
तत् जिन० । सन्तश्च ते गुणाश्च सद्० 'कर्मधारयः', तैः सद्गुणैः । न त्रिनत् अत्रिनत्
'नन्तरपुरुषः', तद् अत्रि० ॥

४३—जिनस्य इदं जैनं, तद् जैनम् । उपमानेन रहितं उपमान० 'तत्पुरुषः', तद् उप-
मान० । जगतः प्राणं जग० 'तत्पुरुषः', जगप्राणस्य कारि जग० 'तत्पुरुषः', तद् जग० ।
न हितं अहितं 'नन्तरतत्पुरुषः', तद् अहितम् । सन् धामा महिमा च सन्म० 'कर्मधारयः'
सन्महिमानं करोतीति सन्म० 'उपपद'समासः तत् सन्म० । महागति च तानि कुमुदानि

च महा० 'कर्मधारयः', भव्या एव महाकुमुदानि भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यमहाकुमुदानां बोधः भव्य० 'तत्पुरुषः', भव्यमहाकुमुदबोधस्य जन्म भव्य० 'तत्पुरुषः', हिमाः करा यस्य स हिम० 'बहुव्रीहिः', भव्यमहाकुमुदबोधजन्मनि हिमकरः भव्य० 'तत्पुरुषः', तं भव्य० ॥

४४—द्युत्या विजितः द्युति० 'तत्पुरुषः', द्युतिविजितः तमालो यया सा द्युति० । पविश्च फलं च घण्टा च अक्षश्च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविफलघण्टाक्षान् विभर्तीति पवि० 'उपपद'समासः । लसन्ती चासौ तता च लस० 'कर्मधारयः', लसत्तता माला यस्याः सा लस० 'बहुव्रीहिः' । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । न मर्त्या अमर्त्याः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अमर्त्यानां सामन्ता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः', अमर्त्यसामन्तैः नृता अमर्त्य० 'तत्पुरुषः' ॥

४५—देवानां पूज्यः देव० तत्पुरुषः ॥

४६—सुषु रुचितानि सुरुचितानि 'प्रादि'समासः, तैः सुरु० । दानवानां अरयः दान० 'तत्पुरुषः', तैः दान० ॥

४७—आदिश्च निधनं च आदि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', न विद्येते आदिनिधने यस्याः सा अनादि० 'बहुव्रीहिः' । न दीना अदीना 'नञ्त्तत्पुरुषः' । अतिशयेन प्रददातीति अति० 'उपपद'समासः । मतेः प्रदानं मति० 'तत्पुरुषः', तत् मति० । न नमतीति अनमा 'नञ्त्तत्पुरुषः' । जिनानां इन्द्राः जिनेन्द्राः 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां वाक् जिने० ॥

४८—सुवर्णस्य अयं सौवर्णः, सौवर्णः पद्मे यस्याः सा सौवर्ण० 'बहुव्रीहिः' । श्रीवद् गौरी श्रीगौरी 'कर्मधारयः' । श्रिया सहिता गौरी श्रीगौरी 'मध्यमपदलोपी'समासः । पद्मं हस्ते यस्याः सा पद्महस्तिका, अथवा पद्मवद् हस्तौ यस्याः सा पद्म० 'बहुव्रीहिः' । हस्तिनः इव कायो यस्याः सा हस्ति० 'बहुव्रीहिः' । महती गोधा (वाहनं) यस्याः सा महागोधा 'बहुव्रीहिः' । आगसः घाम आगो० 'तत्पुरुषः', आगोधान्नः ध्वस्तिः आगो० 'तत्पुरुषः', तस्य आगो० ॥

४९—निजश्चासौ महिमा च निज० 'कर्मधारयः', निजमहिम्ना विजितं कमलं येन तत् निज० 'बहुव्रीहिः', तत् निज० । प्रमदस्य भरः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरेण आनन्दाः प्रमद० 'तत्पुरुषः', प्रमदभरानन्दाश्च ते देवाश्च प्रमद० 'कर्मधारयः', प्रमदभरानन्तदेवैः पूजितकं प्रमद० 'तत्पुरुषः', तत् प्रमद० । घाम युनक्तीति धाम० 'उपपद'समासः, तत् घाम० । न लङ्घनीया अलङ्घ० 'नञ्त्तत्पुरुषः', गुणानां सम्पद् गुण० 'तत्पुरुषः', अलङ्घनीया गुणसम्पद् यस्य तत् अलङ्घ० 'बहुव्रीहिः', तत् अलङ्घ० । क्रमयोर्युगलं क्रम० 'तत्पुरुषः', तत् क्रम० ॥

५०—अखिलाश्च ता रुजश्च अखिल० 'कर्मधारयः', शमिता अखिलरुजो येन

तत् शमिता० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् शमिता० । नाना च तानि अम्भोजानि च नाना० 'कर्मधारयः', नानाम्भोजानां उदरं नाना० 'तत्पुरुषः', नानाम्भोजोदरे लालितं नाना० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् नाना० । अतिशयेन चारु यथा स्यात् तथा अति० 'अव्ययीभावः' । चरणयोर्युगं चरण० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् चरण० । दिवि जायन्ते इति दिवि० 'उपपदः' समासः, दिविजैः नतं दिवि० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दिवि० । दुःखेन लभ्यते इति दुर्लभं, तस्मिन् दुर्लभे ॥

५१—शोभनो रघो यस्य स सुरयः 'बहुव्रीहिः', तं सु० । अम्बु ददातीति अम्बुदः 'उपपदः' समासः तं अम्बु० । सुरैः वन्धा सुर० 'तत्पुरुषः' ॥

५२—पविश्च मुशले च पवि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', पविमुशले करयोर्यस्याः सा पवि० 'बहुव्रीहिः', । अतिशयेन कराला अति० 'प्रादि' समासः, अतिकराला आभा यस्य तत् अति० 'बहुव्रीहिः', तत् अति० । रागेण अन्धाः रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धाश्च ते अरयश्च रागा० 'कर्मधारयः', रागान्धारीणां ईरणं रागा० 'तत्पुरुषः', रागान्धारीरणं करोतीति रागा० 'उपपदः' समासः । नीला चासौ प्रभा च नील० 'कर्मधारयः', नीलप्रभाणां उत्करो नील० 'तत्पुरुषः', नीलप्रभोत्करो यस्यां सा नील० 'बहुव्रीहिः' ॥

५३—गदा एव वल्लयः गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीभिः गुपिलं गदा० 'तत्पुरुषः', गदावल्लरीगुपिलं च तत् जन्म च गदा० 'कर्मधारयः', गदावल्लरीगुपिलजन्म एव कान्तारं गदा० 'कर्मधारयः', तस्माद् गदा० । न ईप्सितं अनी० 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनीप्सितं च तद् उपनतं च अनी० 'कर्मधारयः', दिव्याश्च ताः कान्ताश्च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यकान्तानां रतं दिव्य० 'तत्पुरुषः', अनीप्सितोपनतं दिव्यकान्तारतं यस्य स अनी० । अनन्तान् (कर्मांशान्) जयतीति अनन्तजित् । अमिमत्स्य आयः अमि० 'तत्पुरुषः', अमिमतायं ददातीति अमि० 'उपपदः' समासः । समस्तानि च तानि जगन्ति च समस्त० 'कर्मधारयः', समस्तजगतां अंहांति समस्त० 'तत्पुरुषः', तेषां समस्त० । आपदां ज्योः आप० 'तत्पुरुषः', कृतः आपदोघो येन स कृत० 'बहुव्रीहिः', कृतापदोपध्वासी स्मरश्च कृता० 'कर्मधारयः', हतः कृतापदोघस्मरो येन स हत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५४—यान् आनताः यदानताः 'तत्पुरुषः' । वरध्यासौ विश्विश्च वर० 'कर्मधारयः', तस्मिन् वर० । अलीकं आनने तेषां ते अलीका० 'बहुव्रीहिः' । श्रुतं एव ज्वलनः श्रुत० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनेन भस्मसात्कृतं श्रुत० 'तत्पुरुषः', भवानां आवली भवा० 'तत्पुरुषः', भवावली एव काननं भवा० 'कर्मधारयः', श्रुतज्वलनभस्मसात्कृतं भवावलीकाननं यः ते श्रुत० 'बहुव्रीहिः' । बृहन्ति च तानि दुरितानि च बृह० 'कर्मधारयः', जगति बृहद्दुरितानि जग० 'तत्पुरुषः', प्रपशितानि च तानि जगद्बृहद्दुरितानि च प्रपशित० 'कर्मधारयः', प्रपशितजगद्बृहद्दुरितानि एव कूपः प्रपशित० 'कर्मधारयः', प्रपशितजगद्बृहद्दुरितकूपं चरन्तीति प्रपशित० 'उपपदः' समासः । न विद्यते उपमा यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः',

अनुपमा चासौ रूपता च अनु० 'कर्मधारयः', अनुपमरूपतया राजते इति अनु० 'उपपद'समासः, तेन अनु० ॥

५५—अखिलं च तद् विष्टपं च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपे आश्रिता अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रिता चासौ सभा च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलविष्टपाश्रितसभायां जनाः अखिल० 'तत्पुरुषः', अखिलविष्टपाश्रितसभाजनानां असवः अखिल० 'तत्पुरुषः', तान् अखिल० । अमराश्च योगिनश्च अमर० 'इतरेतरद्वन्द्वः', तैः अमर० । कृतं सभाजनं यस्याः सा कृत० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रैः गदिता जिने० 'तत्पुरुषः' । नयाः आदौ येषां ते नया० 'बहुव्रीहिः', नयादयः एव वसूनि नया० 'कर्मधारयः', नयादिवसूनि पातीति नया० 'उपपद'समासः । रिपूणां विभेदनं रिपु० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् रिपु० । शोभनानि च तानि पात्राणि सुपात्राणि 'कर्मधारयः', सुपात्राणां गीर्वाणता सुपात्र० 'तत्पुरुषः' कृता सुपात्रगीर्वाणता यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः' ॥

५६—निजं च तद् अङ्गं च निजा० 'कर्मधारयः', निजाङ्गं एव लता निजा० 'तत्पुरुषः', तया निजा० । विशदश्चासौ वन्धुजीवश्च विशद० 'कर्मधारयः', विशदवन्धुजीवस्येव आभा यस्याः सा विशद० 'बहुव्रीहिः', तया विशद० । सितं अङ्गं यस्य स सिता० 'बहुव्रीहिः', सिताङ्गो विहगो यस्याः सा सिता० 'बहुव्रीहिः' । न नमन्तः अनमन्तः 'नञ्तत्पुरुषः', अनमन्तश्च ते अवन्धुजीवाश्च अनम० 'कर्मधारयः', हताः अनमदवन्धुजीवाः यया सा हता० 'बहुव्रीहिः' । न विद्यते भयं यस्याः सा अभया 'बहुव्रीहिः' । ज्वलन् चासौ ज्वलनश्च ज्वल० 'कर्मधारयः', ज्वलज्वलन एव हेतिः यस्याः सा ज्वल० 'बहुव्रीहिः' । तापं ददातीति ताप० 'उपपद'समासः, तं ताप० । शुभश्चासौ अतिशयश्च शुभा० 'कर्मधारयः', शुभातिशय एव धान्यं शुभा० 'तत्पुरुषः', शुभातिशयधान्यस्य वृद्धिः शुभा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते उपमानं यस्याः सा अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुपमाना चासौ सीता च अनु० 'कर्मधारयः', शुभातिशयधान्यवृद्धौ अनुपमानसीता शुभा० 'तत्पुरुषः' ॥

५७—समवसरणस्य भूमिः सम० 'तत्पुरुषः', तस्यां सम० । अर्चायाः उदयः अर्चा० 'तत्पुरुषः', सज्जितः अर्चोदयो यस्यां सा सज्जि० 'बहुव्रीहिः', तस्यां सज्जि० । सता जिता सज्जिता 'तत्पुरुषः', सज्जिता अर्चा यस्य स० सज्जि० 'बहुव्रीहिः' । उद्यद् रागो यस्मिन् स उद्य० 'बहुव्रीहिः', उद्यद्भागश्चासौ सौधर्मश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्भागसौधर्मस्य नामः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्भागसौधर्मनामेन अर्चितः उद्य० 'तत्पुरुषः', उद्यद्भागसौधर्मनामार्चितश्चासौ हरिश्च उद्य० 'कर्मधारयः', उद्यद्भागसौधर्मनामार्चितहरेः परिपूज्यः उद्य० 'तत्पुरुषः' ॥

५८—येषां उदयः यदु० 'तत्पुरुषः', तं यदु० । विगता आपद् यस्मात् तत् व्या० 'बहुव्रीहिः' । उपरता हिंसा यस्मात् तत् उप० । उरुश्चासौ श्रीश्च उरु० 'कर्मधारयः',

उरुश्रिया तेजि उरु० 'तत्पुरुषः', तत् उरु० । नाना आशया यस्मिन् तत् नाना० 'बहु-
ग्रीहिः', तत् नाना० । प्रतिगतं भयं यस्मात् स प्रति० 'बहुग्रीहिः', तं प्रति० ॥

५९—पराश्च समयाश्च पर० 'कर्मधारयः', परसमया एव रिपवः पर० 'तत्पुरुषः',
तेषां पर० । दारे हेतुः दार० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् दार० । विततश्चासौ मोहश्च वितत०
'कर्मधारयः', विततमोहस्य असः वितत० 'तत्पुरुषः', विहितो विततमोहासो यस्मिन्
तत् यथा स्यात् तथा विहित० 'अन्ययीभावः' । उदारा हेतवो यस्मिन् तत् उदार०
'बहुग्रीहिः', तस्मिन् उदार० । जिनानां वयः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिन० । आपदां
हृतिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । सत्या नीतिर्यस्य तत् सत्य० 'बहुग्रीहिः', तस्मिन्
सत्य० । दिविजाश्च मनुजाश्च दिविजमनुजाः 'इतरेतरद्वन्द्वः', दिविजमनुजानां लक्ष्मीः
दिविज० 'तत्पुरुषः', दिविजमनुजलक्ष्म्याः पद्धतिर्यस्मिन् तद् दिविज० 'बहुग्रीहिः', तस्मिन्
दिविज० । न विद्यन्ते ईतयो यस्मिन् तत् अनीति 'बहुग्रीहिः', तस्मिन् अनीती ॥

६०—श्रिया युक्ता कुण्डिका श्री० 'मध्यमपदलोपी'समासः, असिश्च फलकं च
मणिश्च श्रीकुण्डिका च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिफलकमणिश्रीकुण्डिकाः हस्तेषु
यस्याः सा असि० 'बहुग्रीहिः' । प्रबलाश्च ते रिपवश्च प्रबल० 'कर्मधारयः', प्रबलरिपव एव
वनानि प्रबल० 'तत्पुरुषः', तेषां प्रबल० । हस्तिनां कालः हस्ति० 'तत्पुरुषः', तं हस्ति० ।
शोभना तडित् सुतडित् 'ग्रादि'समासः, सुतडितः इव आभा यस्याः सा सुतडि० 'बहु-
ग्रीहिः', न विद्यते 'साम' येषां ते असामानः 'बहुग्रीहिः', असाम्नः हन्तीति असामह
'उपपद'समासः । मानस्य सीमा मान० 'तत्पुरुषः' ॥

६१—अतिशायीनि दुःखानि अति० 'ग्रादि'समासः, गभीरा चासौ वापिश्च गभीर०
'कर्मधारयः', अति दुःखानि एव गभीरवापिः अति० 'तत्पुरुषः', अतिदुःखगभीरवाप्याः
उत्तारकः अति० 'तत्पुरुषः' । न विद्यते भीर्यस्य सः अभीः 'बहुग्रीहिः' । अवमस्य हानिः
अवम० 'तत्पुरुषः', विहितः अवमहानिर्वेण स विहितावम० 'बहुग्रीहिः', विहितावमहानि-
श्चासौ शान्तश्च विहिता० 'कर्मधारयः', तं विहिता० । परमा चासौ शान्तिश्च परम०
'कर्मधारयः', महश्च तत् निशान्तं च महा० 'कर्मधारयः', परमशान्तौ महानिशान्तं यस्य
स परम० 'बहुग्रीहिः', तं परम० ॥

६२—येषां बहवो यद्वा० 'तत्पुरुषः' । वरा चासौ पुरी च वर० 'कर्मधारयः',
परमं च तद् अर्गलं च परमा० 'कर्मधारयः', वरपुर्याः परमार्गलं वर० 'तत्पुरुषः',
वरपुरीपरमार्गलेन आभाः वर० 'तत्पुरुषः' । परश्चासौ मार्गश्च पर० 'कर्मधारयः', परमा-
र्गस्य लाभाः पर० 'तत्पुरुषः' । विबुधस्य अयं वैबुधः, वैबुधश्चासौ राट् च वैबुध० 'कर्म-
धारयः', तुलितो वैबुधराट् यथा सा तुलित० 'बहुग्रीहिः', तस्यां तुलित० । अयं एव दवः
अय० 'तत्पुरुषः', अम्बु धरन्तीति अम्बु० 'उपपद'समासः, अयदवे अम्बुधराः अय०
'तत्पुरुषः' ॥

६३—न उपतापि अनु० 'नञ्त्तत्पुरुषः' । समाधिं करोतीति समाधि० 'उपपद'-
समासः । जिनस्य इदं जैनं, जैनं च तद् वचः जैन० 'कर्मधारयः' । रसा आदौ येषां ते
रसा० 'बहुव्रीहिः', रसादयश्च ते भोगाश्च रसा० 'कर्मधारयः', अतिशायितानि लोलानि
अति० 'प्रादि'समासः, रसादिभोगेषु अतिलोलानि रसा० 'तत्पुरुषः', रसादिभोगातिलोलानि
च तानि करणानि च रसा० 'कर्मधारयः', न नवा अनवाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अनवाश्च
ते चोराश्च अनव० 'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानि एव अनवचोराः रसा०
'कर्मधारयः', रसादिभोगातिलोलकरणानां सादि रसा० 'तत्पुरुषः' ॥

६४—गदा च अक्षश्च गदा० 'समाहारद्वन्द्वः', तद् गदा० । दृशि पतितं दृक्०
'तत्पुरुषः', दृक्पतितं च तद् अञ्जनं च दृक्० 'कर्मधारयः', तस्य दृक्० । आमोदेन
लोलाः आमोद० 'तत्पुरुषः', मुखराश्च ते उपरिपातुकाश्च मुखरो० 'कर्मधारयः', आमोद-
लोलाश्च ते मुखरोपरिपातुकाश्च आमोद० 'कर्मधारयः', आमोदलोलमुखरोपरिपातुका
अलिनो यस्मिन् स आमोद० । यस्याः आसनं यदा० 'तत्पुरुषः' ॥

६५—महान् चासौ मोहश्च महा० 'कर्मधारयः', महामोह एव तमः महा० 'कर्म-
धारयः', तत् महा० । न क्षमाः अक्षमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', तेषां अक्ष० । अतिशायि कृच्छं
अति० 'प्रादि'समासः, तस्मात् अति० । शिवतायाः पदं शिवता० 'तत्पुरुषः', तस्मिन्
शिवता० ॥

६६—संसारो रूपं यस्य स संसार० 'बहुव्रीहिः' । सुषु बृहन् सुबृहन् 'प्रादि'समासः ।
पीडानां निघहः पीडा० 'तत्पुरुषः', तं पीडा० । येषां दर्शनं यद्० 'तत्पुरुषः', तस्माद् यद्० ॥

६७—दुष्कृतानि एव पर्वताः दुष्कृत० 'कर्मधारयः', तेषां दुष्कृत० । निर्वाणस्य
दानं निर्वाण० 'तत्पुरुषः', तस्मात् निर्वाण० । पर्वणां तानः पर्व० 'तत्पुरुषः', कृतः पर्व-
तानो यया सा कृत० 'बहुव्रीहिः', तां कृत० । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिने-
न्द्राणां घाणी जिने० 'तत्पुरुषः', तां जिने० । न वदन्ति (परवादिनः) यस्यां सा अवदा
'बहुव्रीहिः', न तनिष्ठा अतनिष्ठा 'नञ्त्तत्पुरुषः', अवदा चांसौ अतनिष्ठा च अवदा०
'कर्मधारयः', तां अवदा० । सुष्ठु अवदाता स्वव० 'प्रादिसमासः', स्ववदातो निष्ठो यस्याः
सा स्वव० 'बहुव्रीहिः' ॥

६८—इन्द्रस्य शस्त्रं इन्द्र० 'तत्पुरुषः', घण्टा च इन्द्रशस्त्रं च घण्टे० 'समाहारद्वन्द्वः',
तद् घण्टे० । फलं च अक्षमाला च फला० 'इतरेतरद्वन्द्वः', फलाक्षमालाभ्यां सहितं
सफला० 'बहुव्रीहिः', तत् सफला० । नरि तिष्ठतीति नृस्था 'उपपद'समासः । तमालस्य
इय कान्ता तमाल० 'मध्यमपदलोपि'समासः । न समाः असमाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अल-
कानां अन्ताः अलका० 'तत्पुरुषः', असमा अलकान्ता यस्याः सा असमा० 'बहुव्रीहिः' ॥

६९—नयं रञ्जनं यासां ताः नव० 'बहुव्रीहिः', ताः नव० । जिनेषु वरः जिन०
'तत्पुरुषः', तं जिन० ॥

७०—सन्ति मनांसि येषां ते सद्गनसः 'बहुव्रीहिः', सद्गनसः एव पादपा यस्यां सा

सङ्ग० 'बहुव्रीहिः', तां सङ्ग० । जिनानां ओघो जिनौघः 'तत्पुरुषः' । श्रीः सङ्ग यस्य स श्री० 'बहुव्रीहिः', तस्य श्री० । पादानां पांसवः पाद० 'तत्पुरुषः' ॥

७१—मानश्च नन्दश्च मान० 'इतरेतरद्वन्द्वः', दत्तो माननन्दो यया सा दत्त० 'बहुव्रीहिः' । दानंवा आदौ येषां ते दानवा० 'बहुव्रीहिः', तैः दान० ॥

७२—अत्तं च पत्रं च अस्त्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', नागा एव अत्तपत्रे यस्याः सा नागा० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उग्रं अत्युग्रं 'प्रादि'समासः, अत्युग्रं वैरं यस्य सः अत्यु० 'बहुव्रीहिः' । अद्यायाः आरम्भः अद्या० 'तत्पुरुषः', तस्यां अद्या० ॥

७३—महिश्चासौ जिनश्च महि० 'कर्मधारयः' । प्रियङ्गोरिव रुचिर्यस्य सः प्रियङ्गुः 'बहुव्रीहिः' ॥

७४—स्वर्गस्य समाः स्वर्ग० 'तत्पुरुषः', स्वर्गसमा ग्रामा यस्मिन् तत् स्वर्ग० 'बहुव्रीहिः' । क्षणान् ददातीति क्षणदं 'उपपद'समासः । मेरोः शिरः मेरु० 'तत्पुरुषः', तस्य मेरु० । न मन्दा अमन्दाः 'नञ्त्तत्पुरुषः', समग्राश्च अमन्दाश्च समग्रा० 'कर्मधारयः', समग्रामन्दा घातवो यस्मिन् तत् समग्रा० 'बहुव्रीहिः', तस्य समग्रा० ॥

७५—तम एव घनं तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनं एव अगाः तमो० 'कर्मधारयः', तमोवनागानां सङ्घः तमो० 'तत्पुरुषः', तमोवनागसङ्घस्य नाशनी तमो० 'तत्पुरुषः', तां तमो० । न विद्यते आगः यस्याः सा अनागाः 'बहुव्रीहिः', तां अना० ॥

७६—वाचः (अधिष्ठायिका) देवी वाग्० 'तत्पुरुषः' । वरदीभूता पुस्तिका यस्याः सा वरदी० 'बहुव्रीहिः' । आपद् एव मलं आप० 'कर्मधारयः', आपद्वाक्यस्य क्षितिः आप० 'तत्पुरुषः', तस्यां आप० । पुस्तिका च पत्रं च पुस्तिकापत्रे 'इतरेतरद्वन्द्वः', पुस्तिकापत्राभ्यां लक्षितौ पुस्तिका० 'तत्पुरुषः', तौ पुस्तिका० ॥

७७—शोभनं व्रतं यस्य स सुव्रतः 'बहुव्रीहिः', तत्सं० सुव्रतः । भव्या एव शिख-
ण्डिनः भव्य० 'कर्मधारयः', तेषां भव्य० । न रहितं अरहितं 'नञ्त्तत्पुरुषः', अरहितं आपं यस्मिन् सः अरहिता० 'बहुव्रीहिः', अरहितापश्चासौ घनश्च अरहिता० 'कर्मधारयः', तत्सं० अरहिता० । अञ्जनस्य इव नीलता अञ्जन० 'मध्यमपदलोपि'समासः, तां अञ्जन० । अन-
रेभ्यो हितानि अमर० 'तत्पुरुषः', अमरहितानि अपघ्नानि यस्याः सा अमर० 'बहु-
व्रीहिः', तां अमर० । जननी एव लता जननी० 'कर्मधारयः' । तां जननी० ॥

७८—जिने जिने प्रतिजिने 'अव्ययीभावः' । वारिणि रुहन्तीति वारिरुहाणि 'उप-
पद'समासः, क्रमाणां अघो वारिरुहाणि क्रमवारि० 'मध्यमपदलोपि'समासः । मुखेन
चितानि सुख० 'तत्पुरुषः' । नखानां प्रभा नख० 'तत्पुरुषः', सुष्ठु खचितानि सुख०
'प्रादि'समासः, नखप्रभया मुखचितानि नख० 'तत्पुरुषः', ॥

७९—अतिक्रान्तः कविं अतिकविः 'प्रादि'समासः । वलं च प्रभा च मतिश्च वल-

प्रभा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशाला वलप्रभामतयो यस्य स विशाल० 'बहुव्रीहिः', विशाल-
वलप्रभामतिकश्चासौ वीरश्च विशाल० 'कर्मधारयः', विशालवलमतिकवीरस्य मतं विशा-
ल० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् विशाल० ॥

८०—श्रुतानां निधिः श्रुत० 'तत्पुरुषः', श्रुतनिधिः ईशिनी श्रुत० 'तत्पुरुषः', तत्सं०
श्रुत० । बुद्धय एव वनानि बुद्धि० 'कर्मधारयः', बुद्धिवनानां आवली बुद्धि० 'तत्पुरुषः',
बुद्धिवनावल्यां द्व इव बुद्धि० 'कर्मधारयः', तद् बुद्धि० । न विद्यते उत्तमं यस्मात्
तत् अनु० 'बहुव्रीहिः', अनुत्तमं च तत् सारं च अनु० 'कर्मधारयः', अनुत्तमसारेण
चिता अनु० 'तत्पुरुषः' । भवानां भियः भव० 'तत्पुरुषः', तासां भव० । अवमं नुदतीति
अवम० 'उपपद'समासः । रचिता आपदो येन तद् रचिता० 'बहुव्रीहिः', तद् रचिता० ॥

८१—दूयमानाश्च ते मनुजाश्च दूय० 'कर्मधारयः', दूयमानमनुजैः नतः दूय०
'तत्पुरुषः', तं दूय० । सुखानि एव कुमुदानि सुख० 'कर्मधारयः', सुखकुमुदानां ओघः
सुख० 'तत्पुरुषः', सुखकुमुदौघस्य विकाशः सुख० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् सुख० । जनतायाः
अनु अनुजनतम् 'अव्ययीभावः' ॥

८२—भव्यश्चासौ जनश्च भव्य० 'कर्मधारयः', तं भव्य० । अजिनं च अस्थि च
अजिना० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अजिनास्थिभ्यां रहिताः अजिना० 'बहुव्रीहिः' । शोभनः
स्थायः (?) सुस्थायः 'प्रादि'समासः तस्मिन् सुस्थाये । स्थिरं हितं यस्मिन् स स्थिर० 'बहु-
व्रीहिः' स्थिरहित आयो यस्मिन् स स्थिर० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् स्थिर० ॥

८३—जिनस्य ज्ञासनं जिन० 'तत्पुरुषः' । विशदानि च तानि प्रतिभानानि च
विशद० 'कर्मधारयः', वप्राश्च भङ्गाश्च वप्र० 'इतरेतरद्वन्द्वः', विशदप्रतिभानानां वप्रभङ्गा
यस्मिन् तद् विशद० 'बहुव्रीहिः' । त्रयाणां जगतां समाहारः त्रिजगत् 'द्विगु'समासः,
तत् त्रिजगत् । भव एव कान्तारं भव० 'कर्मधारयः', तद् भव० । नवा चासौ प्रभा च
नव० 'कर्मधारयः', भा च नवप्रभा च भानवप्रभं 'समाहारद्वन्द्वः', अप्रतिस्पष्टिं भानव-
प्रभं यस्य तद् अप्रति० 'बहुव्रीहिः' ॥

८४—असिक्ष कर्मिकं च असि० 'इतरेतरद्वन्द्वः', असिकार्मुकाभ्यां जितं असि०
'तत्पुरुषः', असिकार्मुकजितं आहवं यया सा असि० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयितं यानं
अति० 'प्रादि'समासः, तद् अति० ॥

८५—चिरं परिचिता चिर० 'प्रादि'समासः, चिरपरिचिता चासौ लक्ष्मीश्च चिर०
'कर्मधारयः', तां चिर० । अमरैः सदृशाः अमर० 'तत्पुरुषः', अमरसदृशाश्च ते मर्त्याश्च
अमर० 'कर्मधारयः', अमरसदृशमर्त्या आवर्जिता यया सा अमर० 'बहुव्रीहिः', तां अमर० ।
भव एव जलधिः भव० 'कर्मधारयः', भवजलधौ निमज्जन्तः भव० 'तत्पुरुषः', भवजलधि-
निमज्जन्तश्च ते जन्तवश्च भव० 'कर्मधारयः', निर्गतो व्याजो यस्मात् स निर्व्याजः 'बहु-

ग्रीहिः', निर्व्याजश्चासौ वन्धुश्च निर्व्याजः 'कर्मधारयः', भवजलधिनिमज्जन्तूनां निर्व्याजवन्धुः भवः 'तत्पुरुषः', तत्सं० भवः । रसा चासौ दृक् च रसः 'कर्मधारयः', दमे रसदृग् दमः 'तत्पुरुषः', तां दमः ॥

८६—येषां आज्ञा यदा० 'तत्पुरुषः', तां यदा० । शं एव मणयः शंम० 'कर्मधारयः', तेषां शंम० । शोभना खनिः सु० 'प्रादि'समासः । न तनुः अतनुः 'नञ्त्तत्पुरुषः', अतनुः तानो यस्य सः अतनुः 'बहुव्रीहिः' । न नुत्तं यथा स्यात् तथा अनुत्तं 'अव्ययीभायः' । महानां अन्तो महा० 'तत्पुरुषः', न विद्यते महान्तो यस्य सः अमहा० 'बहुव्रीहिः' । विपुलं भद्रं यस्मिन् सा विपुलः 'बहुव्रीहिः', तां विपुलः । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः' । स्वरः सुखानि स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखेषु निरताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः', स्वःसुखनिरतैः नुताः स्वःसु० 'तत्पुरुषः' । न उच्यते येभ्यः ते अनु० 'बहुव्रीहिः' ॥

८७—मतिश्च बलं च ऋद्धिश्च मतिः 'इतरेतरद्वन्द्वः', शोभना मतिबलर्द्धयः सुमतिः 'प्रादि'समासः, कृताः सुमतिबलर्द्धयः येन तत् कृत० 'बहुव्रीहिः', मृत्योः दोषः मृत्यु० 'तत्पुरुषः', रुक् च मृत्युदोषश्च रुग् 'इतरेतरद्वन्द्वः', ध्वस्तो रुग्मृत्युदोषौ येन तद् ध्वस्त० 'बहुव्रीहिः', कृतसुमतिबलर्द्धिं च ध्वस्तरुग्मृत्युदोषं च कृत० 'कर्मधारयः', तत् कृत० । अमृतेन समानं अमृत० 'तत्पुरुषः', तद् अमृत० । पातकानां अन्तो यस्मिन् तत् पातका० 'बहुव्रीहिः', तत् पातका० । दृढा रुचिर्यस्य तद् दृढ० 'बहुव्रीहिः', तद् दृढ० । जिनेषु चन्द्रः जिनः 'तत्पुरुषः', जिनचन्द्रस्य इदं जैन०, तत् जैन० । मानेन सहितं समानं 'बहुव्रीहिः', ऋतं च तत् समानं च ऋत० 'कर्मधारयः', तद् ऋत० ॥

८८—जिनानां वचः जिनः 'तत्पुरुषः', तस्मिन् जिनः । कृता आस्था यथा सा कृता 'बहुव्रीहिः' । समुदितानि सुमनांसि यस्मिन् तत् समु० 'बहुव्रीहिः', तत् समु० । दिव्या चासौ सौदामनी च दिव्य० 'कर्मधारयः', दिव्यसौदामन्या इव रुग् यस्याः सा दिव्य० 'बहुव्रीहिः' । मृतय एव पुष्पाणि भूतिः 'कर्मधारयः', भूतिपुष्पाणि आत्मा यस्य तद् भूतिः 'बहुव्रीहिः', तद् भूतिः । शोभनं मनो येषां ते सुमनसः 'बहुव्रीहिः', समुदिताः सुमनसो यस्मिन् तद् यथा स्यात् तथा समुदित० 'अव्ययीभायः' । निर्गता रुग् यस्मात् तत् नीरुक् 'बहुव्रीहिः', तत् नीरुक् ॥

८९—जिनश्चासौ पार्श्वश्च जिनः 'कर्मधारयः', तत्सं० जिनः । शमितो विग्रहा येन स शमित० 'बहुव्रीहिः', तं शमित० । महान्तश्च निषाश्च महा० 'कर्मधारयः', महानिषा नमेरवा यस्मिन् तत् महा० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् महा० । वरं ददातीति वरदः 'उपपदः' समासः, तत्सं० वरः । त्रयाणां भुवनानां समाहारः त्रिभुवनं 'द्विगु'समासः, त्रिभुवनस्य श्रीः त्रिभु० 'तत्पुरुषः', तस्याः त्रिभु० । सुरेषु वराः सुरः 'तत्पुरुषः', तैः सुरः । न विद्यते हानियेषु ते अहा० 'बहुव्रीहिः', अहानयो घना यस्मिन् तत् अहानि० 'बहुव्रीहिः', मेरोः

कं मेरु० 'तत्पुरुषः', अहानिघनं च तद् मेरुकं च अहानि० 'कर्मधारयः', तस्मिन् अहानि० । न वरा अवरा 'नञ्तत्पुरुषः', अवरा चासौ दशा च अवरो 'कर्मधारयः', अवरो दशायाः अन्तः अवरो 'तत्पुरुषः', करोतीति कृत्, अवरोदशान्तस्य कृत् अवरो 'तत्पुरुषः', तत्सं० अवरो ॥

९०—सुखानां ओघः सुखौघः 'तत्पुरुषः', जलानां मण्डपः जल० 'तत्पुरुषः', सुखौघ एव जलमण्डपो यस्याः सा सुखौ० 'बहुव्रीहिः', तां सुखौ० । दुरितानि एष घर्मः दुरित० 'कर्मधारयः', दुरितघर्मं विश्रुतीति दुरित० 'उपपद'समासः, तेभ्यो दुरित० । शुभं व्यजनं यस्याः सा शुभ० 'बहुव्रीहिः', तां शुभ० । लसन्ती चासौ पताका च लसत् 'कर्मधारयः', अङ्कुशश्च लसत्पताका च अरि च अङ्कुश० 'इतरेतरद्वन्द्वः', इतानि अङ्कुशालसत्पताकारीणि यैः ते इता० 'बहुव्रीहिः' । जिनेषु इन्द्राः जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्राणां चरणा जिने० 'तत्पुरुषः', जिनेन्द्रचरणा एव इन्दवः जिने० 'कर्मधारयः' । भव्याश्च ते जनाश्च भव्य० 'कर्मधारयः', भव्यजनैः कामिता भव्य० 'तत्पुरुषः', तां भव्य० । सता पातीति सत्पः 'उपपद'समासः, सत्पस्य भावः सत्पता 'तत्पुरुषः', कुशलानां सत्पता कुशल० 'तत्पुरुषः', कुशलसत्पतां कुर्वन्तीति कुशल० 'उपपद'समासः ॥

९१—न शक्या अश० 'नञ्तत्पुरुषः', अशक्या नुतिर्यस्य तद् अश० 'बहुव्रीहिः', तद् अश० । भव एष अद्रिः भवा० 'कर्मधारयः', भवाद्रेः निर्दारणं भवा० 'तत्पुरुषः', तस्मिन् भवा० । स्वरोऽपमा यस्य तत् स्वरू० 'बहुव्रीहिः', तत् स्वरू० । न विद्यते लङ्घनं यस्य तद् अल० 'बहुव्रीहिः', तद् अल० । जिनानां पतिः जिन० 'तत्पुरुषः', तस्य जिन० । शिवस्य स्पृहा यस्यास्ति स शिव० 'बहुव्रीहिः' । इति स्वरूपं यस्य तद् इति० 'बहुव्रीहिः', तद् इति० । न विद्यते मलो यस्मिन् तद् अमलं 'बहुव्रीहिः', तद् अमलम् । रायं ददातीति रैरं 'उपपद'समासः, तद् रैरम् ॥

९२—जिनानां अर्चनं जिना० 'तत्पुरुषः', जिनार्चने रतः जिना० 'तत्पुरुषः' । मदेन कलः मद० 'तत्पुरुषः', तं मद० । तुल्यः स्पदो यस्य स तुल्य० 'बहुव्रीहिः', तं तुल्य० । रतिना समानो रति० 'तत्पुरुषः', यक्षीणां जनः यक्षी० 'तत्पुरुषः', रतिसमानो यक्षीजनो यस्य स रति० 'बहुव्रीहिः' । अखिलाश्च ते यक्षाश्च अखिल० 'कर्मधारयः', अखिलयक्षाणां राट् अखिल० 'तत्पुरुषः' । प्रथिता कीर्तिर्यस्य स प्रथित० 'बहुव्रीहिः' । अतिशयेन उन्नमन्त्यः अत्यु० 'प्रादि'समासः, अत्युन्नमन्त्यश्च ता विपदश्च अत्यु० 'कर्मधारयः', अत्युन्नमद्विपदां नमनं अत्यु० 'तत्पुरुषः', अत्युन्नमद्विपन्नमने साधनानि अत्यु० 'तत्पुरुषः', तैः अत्यु० । न विद्यन्ते नया येषु ते अनयाः 'बहुव्रीहिः', समाश्च अनयाश्च क्षीजनानि च समा० 'इतरेतरद्वन्द्वः', अतिक्रान्तानि समानयक्षीजनानि येन सः अति० 'बहुव्रीहिः' ॥

९३—प्रगुणाश्च गुरवश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणगुरवश्च ते गुणाश्च प्रगुण० 'कर्मधारयः', प्रगुणसुप्रगुणानां व्रातः प्रगुण० 'तत्पुरुषः', अपवर्गं प्रति प्रगुणगुरुगुण-
व्रातो यस्य सः अप० 'बहुव्रीहिः', तं अप० । उद्भूता मुद् यस्य स उद्भूत० 'बहुव्रीहिः' ।
अंहसो रंहः अंहो० 'तत्पुरुषः', अंहोरंहसि भवाः अंहो० 'तत्पुरुषः', तेषां अंहो० । घनं
च तद् भयं च घन० 'कर्मधारयः', घनभयस्य आभोगः घन० 'तत्पुरुषः', घनभयाभोगं
ददतीति घन० 'उपपद'समासः, तेषां घन० । अनन्ता आज्ञा यस्य सः अनन्त० 'बहु-
व्रीहिः', तं अनन्ता० । न विद्यते अघो यस्य सः अनघः 'बहुव्रीहिः', तं अन० । तता
चासौ मलिना च तत० 'कर्मधारयः', ततमलिना चासौ ज्ञानिता च तत० 'कर्मधारयः',
ततमलिनज्ञानिताया अन्तः तत० 'तत्पुरुषः', कृतः ततमलिनज्ञानितान्तो यस्मिन् तद्
यथा स्यात् तथा कृत० 'अव्ययीभावः' ॥

९४—न मेयः अमेयः 'नञ्तत्पुरुषः', तस्मिन् अमेये । मेरोः मूर्धा मेरु० 'तत्पु-
रुषः', तस्मिन् मेरु० । न विद्यते तुला येषां तानि अतुलानि 'बहुव्रीहिः', अतुलानि च
फलानि च अतुल० 'कर्मधारयः', अतुलफलानां विधा अतुल० 'तत्पुरुषः', सन्तश्च ते तर-
वश्च सत्तरवः 'कर्मधारयः', सत्तरूणां उपात्तं रूपं यैस्ते सत्तरू० 'बहुव्रीहिः', अतुलफलवि-
धायां सत्तरूपात्तरूपाः अतुल० 'बहुव्रीहिः' । स्तुत्या सहिताः सत्सु० 'बहुव्रीहिः', न जी-
र्यन्त्यः अजी० 'नञ्तत्पुरुषः', सत्सुत्यश्च अजीर्यन्त्यश्च सत्सु० 'कर्मधारयः', सत्सुत्यजी-
र्यन्त्यो द्वपदो यस्मिन् स सत्सु० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् । सुराणां जलानि सुर० 'तत्पुरुषः',
तै० सुर० । प्रास्ता मोहा यैस्ते प्रास्त० 'बहुव्रीहिः' । तमो घ्नन्तीति तमो० 'उपपद'-
समासः । जातं ओजः येषु ते जातो० 'बहुव्रीहिः' । द्युतेः चितिः द्युति० 'तत्पुरुषः', सत्
च तद् कुन्दं च सत्कुन्दं 'कर्मधारयः', द्युतिचित्या जितं सत्कुन्दं यैः ते द्युति० 'बहु-
व्रीहिः', द्युतिचितिजितसत्कुन्दा दन्ता येषां ते द्युति० 'बहुव्रीहिः' । अध्यामं च तद्
ध्यानं च अध्याम० 'कर्मधारयः', अध्यामध्यानेन गम्या अध्याम० 'बहुव्रीहिः' । पापं
ददतीति पाप० 'उपपद'समासः, तेषां पाप० ॥

९५—उरुश्चासौ सिन्धुश्च उरु० 'कर्मधारयः', दोषा एव उरुसिन्धुः दोषो० 'कर्म-
धारयः', दोषोरुसिन्धोः प्रतरणं दोषो० 'तत्पुरुषः', दोषोरुसिन्धुप्रतरणस्य विधयः दोषो०
'तत्पुरुषः', तेषु दोषो० । न्यायेन शस्याः न्याय० 'तत्पुरुषः' । प्रादुष्कृताः अर्याः यैस्ते
प्रादु० । कृता नतिर्यैस्ते कृत० 'बहुव्रीहिः', तेषु कृत० । शान्ता ईशा यस्यां सा शान्ते०
'बहुव्रीहिः', तां शान्ते० । नखानां अंशवः नखां० 'तत्पुरुषः', नखांशुभिः छुरिताः नखां०
'तत्पुरुषः' । सुराणां शिरांसि सुर० 'तत्पुरुषः', सुरशिरसां राजयः सुर० 'तत्पुरुषः',
नखांशुच्छुरिताः सुरशिरोराजयः यैस्ते नसां० 'बहुव्रीहिः', नाना च जिनाश्च नाना० 'कर्म-
धारयः', नखांशुच्छुरितसुरशिरोराजयश्च नानाजिनाश्च नखां० 'कर्मधारयः', तेषां नखां० ।
रादेः लक्ष्मीः राद्धि० 'तत्पुरुषः', तस्याः राद्धि० । वचनानां विधयः वचन० 'तत्पुरुषः',
वचनविधीनां लयाः वचन० 'तत्पुरुषः' ॥

९६—खराश्च ते नखाश्च खर० 'कर्मधारयः', तैः खर० । वीता निष्ठा यस्य स वीत० 'बहुव्रीहिः', तस्मिन् वीत० । न तनिष्ठः अत० 'नञ्त्तत्पुरुषः', तस्मिन् अत० । शुचश्च क्लेशाश्च शुक्० 'इतरेतरद्वन्द्वः', शुक्क्लेशानां नाशः शुक्० 'तत्पुरुषः', तं शुक्० । शुभा चासौ कृतिश्च शुभ० 'कर्मधारयः', तस्यां शुभ० । अतीव धीरे अति० 'प्रादि'समासः, अतिधीरे अपत्ये यस्याः सा अति० 'बहुव्रीहिः' । समाश्च परार्द्धाश्च अधमाश्च सम० 'इतरेतरद्वन्द्वः', मुदिताः समपरार्द्धाधमा यथा स्यात् तथा 'अव्ययीभावः' ॥

શુદ્ધિપત્રમ્

પ્રસન્ન	પદ્ધિ:	જગદમ્	શુદ્ધમ્
૪	૭	શ્રીચન્દ્રપ્રભસંસ્કૃત	શ્રીપ્રભાચન્દ્રસંસ્કૃત
૧૨	૨૩	યગા	યકા
૧૩	૧૨	બેક	બેક (માનસ સરોવરથી દૂર રહેલા)
૧૪	૮-૯	હાલ સ્વામીઓ છે તે (પણ) સ- મર્થ છે, તે પછી ધણા કાળના સ્વા- મીઓની પ્રભુતા (ની વાતજ) શી !	હાલના સમયો બે સ્વામી છે તે પૂર્વના સમયોનું સ્વામીપણું કયાં ?
૧૫	૨૭	શત્રુ પ્રાપ્ત થયો છે	શત્રુનાં પત્રો છે.
૧૭	૩	પયદ્વર્	પયદ્વર્
૧૮	૨૩	એમ	૦
૧૯	૫	વિશાળ	દીર્ઘ
૨૧	૨૭	આયુષ્ય	ગતિનામ
૨૩	૨૫	સોનેયા	સોનેયા
૨૩	૩૨	શ્રીદેવચન્દ્રચાર્ય	શ્રીદેવચન્દ્રચાર્ય
૨૬	૫	શિખરિણી	મન્દાકાન્તી
૨૬	૧૭-૧૮	એમ બલનારા તેમજ	એવી છતાં
૨૭	૧૩	તારા શુભ	તારાજ શુભ
૨૭	૧૫	(અપવિત્ર વસ્તુઓ)	અપવિત્ર (વસ્તુઓ)
૨૮	૨	ન્યાય-દર્શનનું આ ક્ષેત્ર આચરણ છે ?	ન્યાયને જોનારે અલસાય છે-અથ થાય છે
૩૦	૧	ઈ	૦
૩૦	૩	પરંતુ બે	વળી
૩૦	૩	તો	અને
૩૩	૧૭	સુક્ષ્મકર્મકર્મણિ	સુ પ્રાવદ્રાવકર્મકર્મણિ
૩૩	૧૮	જાયા ગિરિ ઉપર	૦
૩૬	૨૦	અને જીવોને વિષે કશ્ચુનિધિ હતા એવા	તોપણ જીવોને વિષે કશ્ચુનિધિ એવા
૩૭	૨૦	સૌરાષ્ટ્ર	સૌરાષ્ટ્ર
૩૮	૧	ગિરિ	ગિરિ

પ્રશ્નમ્	પદ્ધિઃ	અશુદ્ધમ્	શુદ્ધમ્
૩૮	૧૭	સાક્કાન્તિર્યા	સક્કાન્તિર્યા
૩૮	૨૨	સુવર્ણનું	સુવર્ણનું
૩૯	૧૮	પ્રકાશ વિનાના	૦
૩૯	૧૯	(બનેલા એવા) અન્દ્રને (પોતાના) તેજ વડે પ્રકાશ તેજ વડે	અન્દ્રને પોતાના તેજ વડે પ્રકાશ વિનાનો નિસ્તેજ બનાવી
૪૨	૨	છ	સાત
૪૨	૧૩	કૌટિક	કૌટિક
૪૭	૧	બાપભટ્ટિસૂરિજીનું જીવન- વૃત્તાન્ત	કાવ્ય-મીમાંસા
૪૭	૧૫	તેમની માતાએજ	તેમનીજ માતાએ
૩	૨૫	નિર્ણય	નિર્ણય
૪	૩૦	ચાર ગણો છે	ચાર ગણો છે અને છેલ્લા બે વર્ણો શુદ્ધ છે.
૮	૧૩	યત્ ।	યત્
૧૮	૧૦	શ્રમ-રહિતવા	શ્રમરહિતવા
૧૯	૧૮	કુમારરાજ્યઃ	કુમારરાજસ્ય
૨૩	૬	ઘાં ઘા	ઘાં ધૂ
૨૩	૭	શબ્દ	શબ્દ, તદ્વિતનો પ્રસય.
૨૪	૯	ઘર	ઘર
૨૫	૪	સંપત્તિયુક્ત	સંપત્તિર્થ
૨૫	૧૯	ઠવ્યસ્તિ	ઠવ્યસ્તિ ।
૨૬	૨૩	માનવોના	માનવોના શત્રુઓના
૨૯	૧૭	સંખ્યાવાલી	સંખ્યાવાળી
૩૦	૮	શતપત્ર	શતપત્ર
૪૦	૩૦	ધર્મે	ધર્મે
૪૧	૩૨	મન્દાર	મન્દર
૫૬	૨૦	દરદ (ધાં)	દર (ધાં દ)
૫૭	૨૯	જિવાઃ	જિતઃ
૬૦	૧૯	કાસો	કાસી
૬૦	૩૩	રાજીમતીરાગમતિઃ કટં (?)	રાજીમત્યાં રાગમતિરકાર્પાન્
૬૨	૧૫	આગમપિ	આગં પિ
	૩૧		

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्
६३	२	नयत्-
८०	१६	भूण इपे
१०६	१९	हा । सा
११२	५	पद्ये
१३६	१७	ठरीने शुं
१४९	१७	'डाडुडी'
१५१	१२	हिता
१५७	३५	२८४
१६५	३७	संपूर्ण
१८७	५	जितशत्रुराजा
१९०	४	मट्टि
१९३	२२	पतत्तण
१९३	३०	मत्तन्ति
१९३	३१	प्राप्तमिहपत्रत्वं
१९४	३२	प्राप्नोति महार्घवाम्
१९५	१८	पत्राणां न पत्रत्वम्
१९५	१९	कथमपि
१९७	३	राघनाचतुः
१९७	४	मोदिना
१९८	१०	०दरोपरि लस०
१९९	२०	झायते
२००	२६	च
२०३	२७	फलपुष्परहितायाः
२१०	९	सहचर्या

शुद्धम्
नयत्
भूण निमानभा येसीने
हा सा ।
पद्ये
ठरीने
'डाडुडु'
हितां
२८५
संपूर्ण
जितशत्रू राजा
मट्टि
पतत्तण
पतति
पत्रमिह पतनशीलं
याति महार्घ्यम्
पत्रत्वं न पत्राणाम्
कथमपि वाचत्
राघना चतुः
मो(वना)दिना
०दरोपरिलस०
हीयते (?)
च-
फलपुष्पपत्ररहितायाः
सहचर्या

શ્રીઆગમોદય સમિતિ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા ગ્રન્થોની યાદી.

ગ્રન્થાંક	ગ્રન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીહરિભદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૨-૪-૦
૨	આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૦-૦
૩	આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૩ " "	૩-૮-૦
૪	આવશ્યકસૂત્ર ભાગ ૪ " "	૧-૦-૦
૫	આચારાંગ ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીશીલાંકાચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૮-૦
૬	આચારાંગ ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૨-૪-૦
૭	અૌપપાતિકસૂત્ર શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮-૯-૧૦-૧૧	પરમાણુ, નિગોદ, પુદ્ગલ અને-ગંધ છત્રીસી.	૦-૬-૦
૧૨.	ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૧ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૩-૪-૦
૧૩	ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૨ ઉપર પ્રમાણે.	૩-૨-૦
૧૪	ભગવતીસૂત્ર ભાગ ૩ " "	૩-૪-૦
૧૫	સમવાયાંગ ઉપર પ્રમાણે.	૧-૦-૦
૧૬	નન્દીસૂત્ર શ્રીદેવવાચકગણિકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૨-૨-૦
૧૭	ઓધનિર્યુક્તિ શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામી અને શ્રીદ્રોણાચાર્યની દીકા સાથે.	૩-૦-૦
૧૮	સૂત્રકૃતાંગ શ્રીધર્માચાર્યકૃત, શ્રીશીલાંકાચાર્યની દીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૧૯	પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીરયાગાચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સાથે.	૩-૧૪-૦
૨૦	પ્રજ્ઞાપનાસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૧-૧૨-૦
૨૧	સ્થાનાંગસૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીસુધર્માસ્વામીકૃત, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૨-૧૨-૦
૨૨	સ્થાનાંગસૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) ઉપર પ્રમાણે.	૪-૦-૦
૨૩	અંતકૃદશાદિ ત્રણ સૂત્રો, શ્રીઅભયદેવસૂરિની દીકા સાથે.	૧-૦-૦

• આ નિમાનીવાળા પુસ્તકો સીમકર્તા નથી.

છપાય છે.

- ૧ પંચસંગ્રહ.
- ૨ વિશેષાવશ્યક ભાગ ૨.
- ૩ આચારપ્રદીપ.
- ૪ આવશ્યક શ્રીમલયગિરિસરિકૃત ટીકા સાથે.
- ૫ નન્દીઆદિનો અક્ષરાદિક્રમ.
- ૬ ચતુર્વિંશતિજિનાનન્દસ્તુતિ શ્રીમેદ્વિજયગણિકૃત, સ્વોપહ ટીકા સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૭ શ્રીધર્મસિંહસરિકૃત સરસ્વતીલક્ષ્મીભર સદીક, શ્રીલક્ષ્મીવિમલમુનિરાજકૃત
શાન્તિ-લક્ષ્મીભર સદીક તથા શ્રીલાલવિનયગણિકૃત પાર્શ્વલક્ષ્મીભર,
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૮ ધનપાલ-પંચારીકા શ્રીમલાનન્દસરિ તેમજ શ્રીહિમચન્દ્રગણિકૃત ટીકા
સહિત.
ભાષાન્તરકર્તા પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
૯. લક્ષ્મીભર-સ્તોત્ર શ્રીમાનતુંગસરિકૃત, શ્રીગુણાકરસૂરિ, ઉપાધ્યાય શ્રીમેધ-
વિજય તેમજ શ્રીકનકકુશલગણિકૃત ટીકા સાથે
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૦ જૈનધર્મવરસ્તોત્ર શ્રીલાલવિમલસરિકૃત, સ્વોપહ ટીકા સાથે.
(સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૧ હીંબડી આદિ ભંડારની પ્રતિઓનું સૂચી-પત્ર.
- ૧૨ લોકપ્રકાશ શુભરાત્રી ભાષાન્તર સહિત.
- ૧૩ જીવસમાસ.
- ૧૪ પ્રવ્રજ્યાદિ કુલકો.
- ૧૫ સ્તુતિ-ચતુર્વિંશતિકા શ્રીશોભનમુનિરાજકૃત, શ્રીજયવિજય પ્રમુખ
ચાર મુનીશ્વરોની ટીકા સાથે. (સંશોધક-પ્રો. હી. ર. કાપડિયા).
- ૧૬ ભવભાવના.

પુસ્તકો ગળવાનું ઠેકાણું:—લાયબ્રેરીઅન,

શ્રીઆગમોદય સમિતિ,

દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા.

બડોળા ચકલો, ગોપીપુરા.

સુરત (હિન્દુસ્તાન).

શ્રી હેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી
મસિદ્દ થયેલા ગ્રંથોની યાદી.

અન્થોક	અન્થનું નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	શ્રીવીતરાગસ્તોત્ર શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યકૃત, શ્રીપ્રભાચંદ્રસૂરિએ રચેલી તેમજ સુનિશ્ચિતશાસ્ત્રજ્ઞના શિષ્યે રચેલી ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૨	શ્રીમદ્ભગવત્પ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ પૂર્વસુનિવર્ણકૃત.	૦-૧-૬
૩	શ્રીસ્યાદાદલાપા શ્રીયુક્તવિનયગણિકૃત.	૦-૧-૦
૪	શ્રીપાક્ષિક સૂત્ર, ખામણા અને પાક્ષિક સૂત્ર ઉપર શ્રીયશોદેવસૂરિકૃત ટીકા સહિત.	૦-૬-૦
૫	શ્રીઅધ્યાત્મમતપરીક્ષા મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિનયકૃત સ્વોપણ ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૬	શ્રીપોડક મંકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિનય અને શ્રીયશોભદ્રની ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૭	શ્રીકલ્પદ્રુમ શ્રીભદ્રજાહુસ્વામીકૃત, શ્રીવિનયવિનય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮	શ્રીવંદાવૃત્તિ, શ્રીદેવેન્દ્રની ટીકા સાથે.	૦-૮-૦
૯	શ્રીદાનકલ્પદ્રુમ (ધનાચરિત્ર) શ્રીજિનકીર્તિસૂરિકૃત.	૦-૬-૦
૧૦	શ્રીયોગ દિલોસોદી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૧	શ્રીકલ્પકલ્પલતા સુનિશ્ચિતમંડલકૃત.	૦-૩-૦
૧૨	શ્રીયોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, સ્વોપણ ટીકા સાથે.	૦-૩-૦
૧૩	શ્રીકર્મ દિલોસોદી (અંગ્રેજીમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૪	શ્રીઆનંદ કાવ્ય મહેદાદધિ ગૌકિતક ૧ હું (જુજશતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૦-૦
૧૫	શ્રીપ્રાર્થપરીક્ષા પંડિત પદ્મસાગરકૃત.	૦-૫-૦
૧૬	શ્રીશાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિનય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૨-૦
૧૭	શ્રીકર્મમૃતિ શ્રીશિવશર્માચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિચરિત્રની ટીકા સહિત.	૦-૧૪-૦
૧૮	શ્રીકલ્પસૂત્ર શ્રીભદ્રજાહુસ્વામીકૃત, શ્રીકલ્પિકાચાર્યની ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૧૯	શ્રીપ્રાર્થમતિક્રમણ સૂત્ર પ્રાચીન સુનિશ્ચિતકૃત.	૦-૪-૦

અર્થાંક	અનુર્તુ નામ, તેના કર્તા વિગેરે.	રૂ. આ. પા.
૨૦	જ્ઞાનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૨ જું (શુભરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૧	ઉપદેશરત્નાકર, શ્રીમુનિસુંદરસૂરિકૃત.	૧-૪-૦
૨૨	જ્ઞાનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૩ જું (શુભરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૨૩	અતુલિયશતિજિનાનંદસ્તુતિ શ્રીમદ્વિજયગણિકૃત સ્વોપજ દીકા સાથે.	૦-૨-૦
૨૪	ધટ્ટપુરુષચરિત મુનિશ્રીભંકરગણિકૃત.	૦-૨-૦
૨૫	સ્થૂલભદ્રચરિત શ્રીજયાનંદસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૬	શ્રીધર્મસંગ્રહ ભાગ ૧ શ્રીમાનવિજય ઉપાધ્યાયકૃત.	૧-૦-૦
૨૭	સંગ્રહણી સૂત્ર શ્રીચંદ્રસૂરિકૃત, શ્રીદેવભદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૨૮	સમ્યક્ત્વપરીક્ષા (ઉપદેશ શતક) શ્રીવિષ્ણુધર્મવિગ્નસૂરિકૃત.	૦-૨-૦
૨૯	લલિતવિસ્તરા (ચૈલવંદન સૂત્ર) શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિની દીકા સહિત.	૦-૮-૦
૩૦	જ્ઞાનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૪ જું (શુભરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૨-૦
૩૧	અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (પૂર્વાર્ધ) શ્રીદેવચંદ્રસૂરિકૃત દીકા સાથે.	૦-૧૦-૦
૩૨	જ્ઞાનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૫ જું (શુભરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૦-૦
૩૩	ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૧ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્ણયકૃત અને શ્રીશાંતિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૫-૦
૩૪	મલયસુંદરીચરિત્ર શ્રીજયતિલકસૂરિકૃત,	૦-૭-૦
૩૫	સમ્યક્ત્વસમ્પત્તિ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીસંપતિલકાચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૦-૦
૩૬	ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૨, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્ણયકૃત તથા શ્રીશાંતિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૧૨-૦
૩૭	અનુયોગદ્વાર સૂત્ર (ઉત્તરાર્ધ) શ્રીદેવચંદ્રસૂરિકૃત દીકા સાથે.	૧-૦-૦
૩૮	ગુણસ્થાનકમારોહ શ્રીરત્નોષ્પરસૂરિકૃત, સ્વોપજ દીકા સાથે.	૦-૨-૦
૩૯	ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૧ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિની દીકા સહિત.	૧-૮-૦
૪૦	ધર્મકલ્પદ્રુમ શ્રીઉદયધર્મગણિકૃત.	૧-૦-૦
૪૧	ઉત્તરાધ્યયન ભાગ ૩, શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત નિર્ણયકૃત અને શ્રીશાન્તિસૂરિની દીકા સહિત.	૧-૧૪-૦
૪૨	ધર્મસંગ્રહણી ભાગ ૨ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીમલયગિરિ આચાર્યની દીકા સહિત.	૧-૪-૦
૪૩	જ્ઞાનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૬ જું (શુભરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ).	૦-૧૨-૦

શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પ્રુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી
અસિદ્ધ થયેલા અન્થોની યાદી.

અન્થોડ	અન્થનું નામ, તેના કર્તા વિશેરે.	રૂ. આ. પા.
૧	શ્રીવીતરાગસ્તોત્ર શ્રીદેવચંદ્રાચાર્યકૃત, શ્રીમલાચંદ્રસૂરિએ રચેલી તેમજ મુનિશ્રીવિશાલરાજના શિષ્યે રચેલી ટીકા સહિત.	૦-૮-૦
૨	શ્રમણપ્રતિક્રમણસૂત્રવૃત્તિ પૂર્વમુનિવર્યકૃત.	૦-૧-૬
૩	સ્યાદ્વાદભાષા શ્રીસુભવિજયગણિકૃત.	૦-૧-૦
૪	શ્રીપાલિક સૂત્ર, પામણ અને પાલિક સૂત્ર ઉપર શ્રીયશોદેવસૂરિકૃત ટીકા સહિત.	૦-૬-૦
૫	અધ્યાત્મમતપરીક્ષા મહામહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયકૃત સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૬	શ્રીપોડક મંકરણ શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય અને શ્રીયશોભદ્રની ટીકા સાથે.	૦-૬-૦
૭	શ્રીકલ્પદ્રુમ શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીવિનયવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૧૨-૦
૮	અવંદારવૃત્તિ, શ્રીદેવેન્દ્રની ટીકા સાથે.	૦-૮-૦
૯	અદાનકલ્પદ્રુમ (ધના-ચરિત્ર) શ્રીગિનદ્રીતિસૂરિકૃત.	૦-૬-૦
૧૦	અયોગ દિલોસોદી (અંચેજમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૧	અવંદારવલતા મુનિશ્રીરતનકંડણકૃત.	૦-૩-૦
૧૨	અયોગદણિસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, સ્વોપજ્ઞ ટીકા સાથે.	૦-૩-૦
૧૩	અર્ધ દિલોસોદી (અંચેજમાં) શ્રીયુત વીરચંદ રાધવજી ગાંધીકૃત.	૦-૫-૦
૧૪	અપાનંદ કાવ્ય મહોદધિ ભૌતિક ૧ હું (ચુચરાતી કાવ્યોનો સંગ્રહ)	૦-૧૦-૦
૧૫	અર્ધપરીક્ષા પંદિત પદ્મસાગરકૃત.	૦-૫-૦
૧૬	અસાત્રવાર્તાસમુચ્ચય શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત, શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યાયની ટીકા સહિત.	૦-૨-૦
૧૭	અર્ધમૃતિ શ્રીશિવશર્માચાર્યકૃત, શ્રીમલયગિરિસૂરિની ટીકા સહિત.	૦-૧૪-૦
૧૮	અવંદાર શ્રીભદ્રબાહુસ્વામીકૃત, શ્રીપાલિકાચાર્યની કથા સહિત.	૦-૮-૦
૧૯	અંચપ્રતિક્રમણ સૂત્ર પ્રાચીન મુનિરાજકૃત.	૦-૪-૦

છપાય છે.

- ૧ પંચવસ્તુક.
- ૨ ચૌસરણપચના.
- ૩ કથાકોશ શ્રીરાજશેખરકૃત.
- ૪ અષ્ટલક્ષી (અર્થરત્નાવલી) શ્રીસમયસુન્દરઉપાધ્યાયકૃત,
સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૫ જિનમલસૂરિકૃત સ્તોત્રાદિ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૬ લોકપ્રકાશ (લેખ લોક વગેરે).
- ૭ નવપદપ્રકરણ.
- ૮ નવપદલઘુવૃત્તિ.
- ૯ વિચારરત્નાકર.
- ૧૦ તત્ત્વવાર્થાધિગમસૂત્ર, બીજો ભાગ, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૧ આનંદ કાવ્ય મહોદધિ બૌદ્ધિક ૮ અં (કુમારપાળરાસ).
- ૧૨ શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય સ્વોપજ્ઞવૃત્તિ.
- ૧૩ નવસ્મરણ સટીક, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.
- ૧૪ મિયંકરનૃપકથા, સંશોધક પ્રો. હી. ર. કાપડિયા.

પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું:—

લાયબ્રેરીઅન, શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ,
દેવચંદ લાલભાઈ ધર્મશાળા,
બડોખા ચકલો, ગોપીપુરા, સુરત.